

פִּירוּשׁ רַש"י לַתּוֹרָה

**A RÁSI KOMMENTÁR
A TÓRÁHOZ**

Új magyar fordítás

dr. Katcz Sándor és neje szül. Schwarcz Irén emlékére

Mózes ötödik könyve

Széfer Dvárím – סֵפֶר דְּבָרִים

Kiadja az

EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKOZSÉG

és a CHÁBÁD LUBAVICS

ZSIDÓ NEVELÉSI ÉS OKTATÁSI ALAPÍTVÁNY

BUDAPEST, 2022

**A RÁSI KOMMENTÁR
A TÓRÁHOZ**

KLASSZIKUS ZSIDÓ MŰVEK MAGYARUL

Szerkeszti Oberlander Báruch rabbi

11

Eddig megjelent kötetek:

1. *Sámuel imája – Zsidó imakönyv*
(Új magyar fordítás – 1996, új bővített kiadás 2016)
2. *Zsidó Biblia – Mózes öt könyve*
Joseph Hertz rabbi magyarázataival (reprint – 1996, 2013)
3. *Izrael fohásza – A zsidó újév imarendje*
(Új magyar fordítás – 1997)
4. *Sámson fohásza – Engesztelőnap imarendje*
(Új magyar fordítás – 1998)
5. *Az őrködés éjszakája – Peszáchi Hágádá*
(Új magyar fordítás – 1999, 2009)
6. *Peszáchi Hágádá fonetikus átírással*
(Új magyar fordítás fonetikus átírással, útmutatóval
– 2000, 2001, 2006, 2009, 2021, 2022)
7. *Mózes Imája – Sábessi imakönyv*
(Magyar fordítás és fonetikus átírás – 2006, 2009, 2017)
8. *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából*
(Új magyar fordítás – 2006–2007)
9. *Ákdámút Sávuot ünnepére – Isten és a zsidó nép szerelmi verse*
(Új magyar fordítás – 2007)
10. *Talmud – Válogatott fejezetek*
(Új magyar fordítás – 2017)
11. *A Rási kommentár a Tórához*
(Új magyar fordítás – 2009–2022)
12. *Ganzfried Slomo rabbi: A Sulchán áruch kivonata*
(Magyar fordítás – 2022)

פִּירוּשׁ רַש"י לַתּוֹרָה

**A RÁSI KOMMENTÁR
A TÓRÁHOZ**

Új magyar fordítás

dr. Katcz Sándor és neje szül. Schwarcz Irén emlékére

Mózes ötödik könyve

Széfer Dvárím – סֵפֶר דְּבָרִים

Kiadja az

EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKOZSÉG

és a CHÁBÁD LUBAVICS

ZSIDÓ NEVELÉSI ÉS OKTATÁSI ALAPÍTVÁNY

BUDAPEST, 2022

© CHÁBÁD LUBAVICS ALAPÍTVÁNY, 2022

ISBN: 978-963-9743-19-9

Főszerkesztő

Oberlander Báruch rabbi

Szerkesztő

Köves Slomó rabbi

Georg (Gyuri) Katcz

Fordító

Feig András és Németh Yaakov

Szakmai lektor

Borbély Pál és Davidovics Jiszráél rabbi

Nyelvi lektor

Dr. Gergely István és Nagy Zsuzsanna

1075 Budapest, Wesselényi utca 4.

E-mail: info@zsido.com

Tartalom

Bevezetés	7	
Dvárím (5Mózes 1:1–3:22.).....	9	פְּרִשֵׁת דְּבָרִים
Váetchánán (5Mózes 3:22–7:11.)	53	פְּרִשֵׁת וְאֶתְחַנֵּן
Ékev (5Mózes 7:12–10:25.).....	92	פְּרִשֵׁת עֲקֵב
Röé (5Mózes 11:26–16:17.).....	128	פְּרִשֵׁת רְאֵה
Softim (5Mózes 16:18–21:9.).....	182	פְּרִשֵׁת שִׁפְטִים
Ki técé (5Mózes 21:10–25:19.).....	222	פְּרִשֵׁת כִּי תֵצֵא
Ki távo (5Mózes 26:1–29:8.).....	263	פְּרִשֵׁת כִּי תָבוֹא
Nicávim (5Mózes 29:9–30:20.).....	301	פְּרִשֵׁת נִצְבִים
Vájélech (5Mózes 31.).....	316	פְּרִשֵׁת וַיֵּלֶךְ
Háázinu (5Mózes 32.).....	326	פְּרִשֵׁת הָאֲזִינוּ
Vözot hábráchá (5Mózes 33–34.) ..	362	פְּרִשֵׁת וְזֹאת הַפְּרֻכָּה

נר לנשמות

אבי מורי

מורנו ר' שלמה זאב בן ר' שמואל הכהן ז"ל
נפטר א' תמוז תשל"א

ואשתו החשובה

אמי מרת חיה שרה בת ר' ישראל ע"ה
נפטרה כ"ד טבת תש"מ

תנצב"ה

מנציח את זכרם באהבה

בנם שמואל (גיורי) הכהן כ"ץ

Bevezetés

A neve kezdőbetűiről Rási-ként ismert Rabbi Slomo ben Jichák (vagy: Slomo Jiháki), 1040–1105 között élt Franciaországban, Troyes városában. Bortermeléssel foglalkozott, és emellett kora egyik legnagyobb tóratudósa volt.

Magyar nyelven először most jelenik meg egy teljes gyűjtemény Rásinak a Tórához írt magyarázataiból. Mindez *Georg (Gyuri) Katcz* ügyvéd úr jóvoltából, aki küldetésének tekinti Rási tanításának terjesztését, és szíven viseli kommentárjának magyar nyelvű kiadását. Teszi ezt szüleinek, *dr. Katcz Sándornak (Alexander)* és *Schwartz Irénnek* illetve a Soában elhunyt nagyszüleinek és nagynénjeinek emlékére. Az ő nagylelkű támogatásának köszönhető, hogy a zsidó klasszikusok magyar nyelvű kiadásáról ismert kiadónk most ennek a jelentős műnek a kiadására is vállalkozhatott.

Rási, akit az egész zsidó világ autentikus szövegmagyarázónak ismeri el, a Bibliához és a Babiloni Talmudhoz írt kommentárokat. Az ő Tóra-kommentárja volt az első, nyomtatásban megjelent héber nyelvű könyv (Reggio Calabria, 1475). Kommentárja szinte minden hagyományos héber Tóra-kiadásban benne van. Rási olyan népszerűvé vált, hogy más rabbinikus kommentárok kinyomtatásához is a „Rási-írás”-ként ismert betűkészetet használják. (Ez nem azt jelenti, hogy maga Rási ilyen betűkkel írt volna, hanem csak azt, hogy a nyomdászok ilyen betűkkel szedték kommentárját.)

Rási a zsidó történelem egyik legnehezebb korszakában élt. Végigszenvedte a Nyugat-Európán végigdúló első keresztes hadjáratot, s élményeit szívettépő liturgikus versekben örökítette meg. Fia nem volt, volt viszont három rendkívül tanult leánya. Kései kéziratái közül jó néhány lányai leírásában maradt ránk. *Báálé-Hátoszáfot* (Talmud-kommentátorok) néven emlegetett vejei és unokái a következő nemzedékek legkiválóbb nyugat-európai akadémiainak vezetői voltak.

Rási Tóra-kommentárjai hagyományos és kritikai módszerek bonyolult kombinációjára épülnek. Rási sok esetben híven idézi egy-egy vers talmudi értelmezéseit, míg más esetekben inkább a betű szerinti magyarázatot választja. Ez a látszólagos következetlenség számos későbbi tanulmányozóját készítette arra, hogy valamilyen mélyebb rendszert keressen ebben. A lubavicsi rebbe például egy olyan értelmezési rendszert állított fel, mely szerint Rási elsősorban a Biblia egyszerű jelentését magyarázza, és csak azokban az esetekben folyamodott a homiletikai értelmezés eszközeihez, ha azok a szöveg egy nehezen érthető részének egyedüli magyarázatát adják.

A hagyományos értelmezések idézésekor a klasszikus rabbinikus irodalom széles spektrumát veszi igénybe, köztük a Talmud mellett a tárgumokat (amelyek fontos támpontként szolgálnak számára a homályos értelmű héber szavak lefordításában), a homiletikai és halahikus Midrást. Annak ellenére, hogy minden magyarázata valamilyen forrásra alapul, az itt közölt fordításban csak egyes helyeken jeleztük e forrásokat, mivel mindegyik jelölése túlságosan növelte volna a terjedelmet.

Rási sok esetben a héber szavakat általa „lááz”-nak nevezett korabeli francia megfelelőikkel fordította, miáltal a középkori francia nyelv egyik legkorábbi írásos feljegyzése is neki köszönhető. Gyakran idézi két spanyol zsidó tudós, Menáhem ben Szruk és Dunas ben Labrat lexikográfiai és nyelvtani munkáit.

Kijelenthető, hogy Rási a legkiválóbb tanítók képességeivel rendelkezett. Megérezte, hol találják majd nehezen érthetőnek a tanulók az anyagot, és olyan magyarázatokat adott, amelyeknek mind a kezdők, mint a tapasztalt tudósok hasznukat vehetik. Itt jegyezzük meg, hogy értelmezéseiben Rási egyes helyeken az idézett mondatrészletet beépíti magába a magyarázatba, másutt viszont az idézett szó vagy szavak után új mondattal kezdi kommentárját.

Az itt közreadott fordításhoz több héber kommentárt és angol fordítást is felhasználunk, ilyen például a *Sáj lámorá* (Jeruzsálem, 2003), Chájim Dov Chavel rabbi tudományos Rási kiadása és kommentárja (Jeruzsálem, 1982), a *The Metsudah Chumash/Rashi* (New Jersey, 2001), a *Mesorah Publications Ltd.* (New York, 1995) kiadása és a *The Pentateuch and Rashi Commentary, The Jewish Publication Society* kiadása (Philadelphia, 1949).

Kiadásunkban a magyar fordításba ágyazva szerepel Rási eredeti héber szövege, hogy ezáltal még könnyebben lehessen azonosítani a héber szövegrészek magyar megfelelőit. E fordítási-szerkesztési elvet még olyan esetekben is betartottuk, amikor az eredeti héber mondat szórendjének hű követése kicsit nehezebben megérhető szórendet eredményezett a magyar fordításban. Legyen az olvasó jutalma e nehézségekért a Szentírás nyelvének jobb megértése, gyakorlása.

A most megjelent kommentárnak előfutára volt az 1998–99-ban megjelent rövid Rási válogatás, amely annak idején a *Gut Sábesz* hetilap harmadik évfolyamában jelent meg, és a 2006–07-ban megjelent *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából* című sorozat. A közreadott mű már tartalmazza a teljes hetiszakas héber és magyar szövegét is.

A kommentár kiadásával nagy feladatra vállalkoztunk, és ehhez kérjük az Önök segítségét is. Megjegyzéseiket, észrevételeiket kérjük, juttassák el hozzánk a راسي@zsido.com email címre.

Budapest, 5782. menáchém áv 1.

Oberlander Báruch

Dvárim (5Mózes 1:1–3:22.) פְּרֻשֵׁת דְּבָרִים**A hetiszakasz tartalmából**

- Svát hónap első napján (elhunyta előtt 37 nappal) Mózes Izrael egybegyűlt gyermekei előtt belefog a Tóra ismétlésébe. Áttekinti az Egyiptomból a Szinájra való kivonulástól az Ígéret Földjére való megérkezésig eltelt 40 év történéseit és mindazokat a törvényeket, amelyeket az Örökkévalótól ez idő alatt kaptak. Emellett megfedi a népet gyarlóságai és méltánytalanságai miatt.
(5Mózes 1:1–8.)
- Mózes felidézi, hogy bírakat és előljárókat nevezett ki, könnyítve a maga számára a terhet, amelyet az igazságszolgáltatás és Isten törvényeinek tanítása jelentett. Felidézi a hosszú utat a Szinájtól a hatalmas és félelmetes sivatagon át. Visszaemlékezik a kémek kiküldésére és arra, ahogyan a nép ezt követően elutasította az Ígéret Földjére való bevonulást, illetve, hogy az Örökkévaló ennek nyomán úgy döntött, nem is mehetnek be az Országba addig, amíg a Kivonulás teljes nemzedéke ki nem hal. „Reám is megneheztelt az Örökkévaló miattatok, mondván: Te sem fogsz oda bemenni.”
(5Mózes 1:9–46.)
- Mózes néhány újabb keletű eseményt is felelevenít: azt, hogy Széir, Moáb és Ámon népe nem volt hajlandó megengedni, hogy az izraeliták átvonuljanak a területeiken; a csatákat Szihón és Og emorita királyai ellen, majd ezek területeinek benépesítését Reuvén, Gád és Menáse egy része által.
(5Mózes 2:1–3:20.)
- Mózes felidézi saját szavait, amelyet utódjának, Józsuának adott útravalóul arra az időre, amikor majd a nép élén bevonul az Országba, és hódító csatákat vív: „Ne féljetez tőlük, mert az Örökkévaló, a ti Istenetek az, aki harcol értetetek.”
(5Mózes 3:21–22.)

אַלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַּר בְּעַרְבָה מִלִּל סוּף בֵּין־פָּאָרָן וּבֵין־חֲתָמָל וְלִבְנֵי וַחֲצֵרַת וְדִי זֶה־ב. (דברים א, א)

Ezek azok a szavak, amelyeket Mózes egész Izraelhez intézett a Jordánon túl, a sivatagban, a síkságon, Szuf átellenében, Párán, Tofel, Láván, Hácérót és Di-Záháv között. (5Mózes 1:1.)

אַלֶּה הַדְּבָרִים – Ezek azok a szavak... – לפי שהן דברי תוכחות – Mivel ezek feddő szavak, – וּמְנָה כָּאֵן – és [mivel Mózes] fel akarta sorolni itt – כָּל הַמְּקוֹמוֹת – mindazon helyeket, – שֶׁהִכְעִיסוּ לִפְנֵי הַמָּקוֹם בְּהֵן – ahol [az izraeliták] feldühítették a Mindenhatót, – וְהִזְכִּירָם בְּרָמּוֹ – ezért homályosan fogalmazott, – אֶת הַדְּבָרִים –

és csupán célzott rá, [hogy vétkeztek ezeken a helyeken,] – מִפְּנֵי כְבוֹדֵן שֵׁל יִשְׂרָאֵל – hogy [megőrizze] Izrael becsületét.

אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל – ...egész Izraelhez... – Ha [csupán] egy részüket feddte volna meg, – הָיוּ אֵלָיו שְׁבִשׁוּק אֲמָרִים – akkor azok, akik épp a piacon voltak, mondhatták volna: – אַתֶּם הֵייתֶם שׁוֹמְעִים מִבֶּן עַמְרָם – „Ti hallottátok, amit Ámrám fia mondott [rólunk] – וְלֹא הִשִּׁיבוּתֶם דְּבַר מִכָּה וְנָכָה – és nem cáfoltatok meg [szavait] így vagy úgy, – אֱלוֹ הֵיינוּ שָׁם – ha mi ott lettünk volna, – הֵיינוּ מְשִׁיבִין אוֹתוֹ – mi bizony megcáfoltuk volna [az ellenünk felhozott vádjait].” – לְכֹה כְּנִסֶּם כָּלֶם – Ezért [Mózes] mindnyájukat összehívta – וְאָמַר לָהֶם – és azt mondta nekik: – הֲרֵי כָלְכֶם כָּאֵן – „Mindnyájan jelen vagytok. – כָּל מִי שֵׁישׁ לוֹ תְּשׁוּבָה יָשִׁיב – Az, aki cáfolni tud, az szóljon.”

בַּמִּדְבָּר – ...a sivatagban... – [Hiszen] nem a sivatagban voltak, – אֶלָּא בְּעִרְבוֹת מוֹאָב – hanem Moáb síkságán. – וַיַּהֲרוּ בַּמִּדְבָּר – Akkor hát mit jelent az, hogy „a sivatagban”? – אֶלָּא בְּשִׁבִיל מָה שֶׁהִקְעִיסוּהוּ בַּמִּדְבָּר – [Ezt inkább úgy kell érteni, hogy] „...a sivatag miatt”, mivel [ott] dühítették fel az Örökkévalót, – שְׁאָמְרוּ – amikor azt mondták: – מִי יִתֵּן מוֹתָנוּ וְגוֹ' – „Bár meghaltunk volna az [Örökkévaló keze által]...”¹

בְּעִרְבָה – ...a síkságon... – בְּשִׁבִיל הָעִרְבָה – [Ezt is úgy kell érteni, hogy] „...a síkság miatt”, – שֶׁחָטְאוּ בְּבַעַל פְּעוֹר בְּשִׁטִּים – mivel hogy [ott] vétkeztek Báál Peor révén Sittimben,² – בְּעִרְבוֹת מוֹאָב – Moáb síkságán.

מִלֹּא סוּף – ...Szűf átellenében... – עַל מָה שֶׁהִמְרוּ בָּיָם סוּף – [Ezt is úgy kell érteni, hogy] „a Szűf átellenében történt engedetlenség miatt”: – בְּבוֹאֵם לַיָּם סוּף – Amikor odaértek a Vörös-tengerhez, – שְׁאָמְרוּ – azt mondták: – הֲמִבְּלֵי אֵין קְהָרִים בְּמִצְרַיִם – „Talán mert nincs elég sírhely Egyiptomban...”³ – וְכֵן כְּנִסְעֶם מִתּוֹךְ הַיָּם – És ugyanígy, amikor kijutottak a tenger közepéből, – שֶׁנֶּאֱמַר – mint írva van:⁴ – וַיִּמְרוּ עַל יָם בָּיָם – כִּדְאִיתָא בְּעִרְכִּין – ahogyan azt az [Talmud] *Éráhin* traktátus tanítja.⁵

בֵּין פָּאָרָן וּבֵין תַּפָּל וְלָבָן – ...Páran, Tofel, Láván... között. – אָמַר רַבֵּי יוֹחָנָן – Johánán rabbi azt mondta: – תְּזַרְנוּ עַל כָּל הַמִּקְרָא – „Áttekintettük az egész Szentírást – וְלֹא מְצִינוּ מְקוֹם – és nem találtunk egyetlen helyet sem, – שֶׁשְּׁמוֹ תַּפָּל וְלָבָן – aminek a neve Tófel és Láván lett volna. – אֶלָּא הוֹכִיחַן – Sokkal inkább [arról van szó, hogy

¹ „...Egyiptom országában, amikor ültünk a húsfoszék mellett, amikor kenyeret ehettünk jóllakásig, mert kihoztatok bennünket ebbe a sivatagba, hogy megöljétek ezt a nagy gyülekezetet éhhalállal.” (2Mózes 16:3.)

² 4Mózes 25:1-9. Ez a lentebb számba vett bűnököt követően történt. A Szentírás tovább fokozza a homályt Izrael bűnei körül, mégpedig oly módon, hogy nem időrendi sorrendben sorolja fel azokat.

³ „...azért hoztál ki bennünket, hogy meghaljunk a sivatagban?” (2Mózes 14:11.)

⁴ Zsoltárok 106:7.

⁵ 15a.

Mózes ezekkel a szavakkal] feddte meg őket – על הדברים שתפלו – azok miatt a becsmérő kijelentések miatt, amelyet tettek: az értelmetlen szavak (*tofel*), – על הפן – שֶׁהוּא לָבֵן – [amelyekkel panaszt emeltek] a mannával kapcsolatban, amely fehér (*láván*), – וְאָמְרוּ – amikor azt mondták:⁶ – וּנְפָשְׁנוּ קֶצֶה בְּלֶחֶם הַקֶּלֶקֶל – »Lelkünk megundorodott ettől a hitvány kenyértől.«

– ועל מה שָׁעָשׂוּ בְּמִדְבַר פָּאָרָן – [Ezt is úgy kell érteni, hogy] amiatt, amit a Párán sivatagban követtek el – על ידי המְרֻגְלִים – a kémek által.

וְחִצְרוֹת – ...Hácérot... – בְּמַחֲלָקְתוֹ שֶׁל קָרַח – Ez a Koráh-féle felkelésre utal. – הִיָּה לָכֶם – דְּבַר אַחַר – Egy másik magyarázat: – אָמַר לָהֶם – [Mózes] azt mondta nekik: – מִמָּה שָׁעָשִׂיתִי לְמִרְיָם בְּחִצְרוֹת – abból, amit Mirjámmal tettem Hácérotban,⁷ – בְּשִׁבִיל לְשׁוֹן הָרֶעַ – a rágalmazás miatt, – וְאַתֶּם נִדְבַרְתֶּם בְּמִקּוֹם – és ti [ennek ellenére] a Mindenható ellen szóltatok.”⁸

וְיֵי זָהָב – ...és Di-Záháv... – הִוְכִיחֶן – [Mózes] megfeddte őket – על הַעֲגֹל שָׁעָשׂוּ – az [arany]borjú miatt, amelyet készítettek, – בְּשִׁבִיל רוֹב זָהָב שֶׁהָיָה לָהֶם – [azért tették ezt] mert túl sok aranyuk volt, – שֶׁנֶּאֱמַר – mint írva van:⁹ – וְכִסְף הַרְבִּיתִי לָּהּ – „Ezüstöt is bőven adtam neki, – וְזָהָב – meg aranyat, – עָשׂוּ לְבַעַל – amiből a Báál [bálványát] készítették.”

אֶחָד עָשָׂר יוֹם מְתַחֵב דֶּרֶךְ הַר שִׁעִיר עַד קִנְזַשׁ בְּרִנְעַ. (דברים א, ב)

Tizenegy napi járó ez a Horévtől a Széir hegye felé vivő úton Kádés-Bárnéáig. (5Mózes 1:2.)

Xxx – Tizenegy napi járó ez a Horévtől. – xxx – Mózes így szólt hozzájuk: „Nézzétek mit hoztatok magatokra, – xxx – nincs rövidebb út – xxx – a Horévtől Kádés-Bárnéáig, – xxx – mint a Széir hegye felé vivő út, – xxx – és még az is tizenegy napi járás; s ti [mégis] három nap alatt megtettétek.” – xxx – Mert íme, elindultak a Horévtől ijár huszadikán, – xxx – amint írva van: – xxx – „És volt a második évben, a második hónapban, – xxx – a hónap huszadikán” – xxx – [felszállt a felhő... És elindultak Izráel fiai – xxx – vonulásaik szerint Szináj sivatagából]”¹⁰, – xxx – és szíván huszonkilencedik napján – xxx – elküldték a kémeket Kádés-Bárnéából.¹¹ – xxx – Vond le ezekből a napokból azt a harminc napot, – xxx –

⁶ 4Mózes 21:5.

⁷ Mirjám poklos lett, amiért Mózes ellen beszélt (uo. 12:1-13.).

⁸ Amikor a kémek kijelentették, hogy a kánaániták Magánál a Mindenhatónál is erősebbek (uo. 13:31.). E szerint a magyarázat szerint az „és Hácérot” erre a bűnös kijelentésre utal, a „Párán... között” pedig a kémek kiküldésére, ami önmagában bűnös kételkedés volt Isten kijelentésében, hogy az ország, amelyet ígért nekik, minden szempontból kiváló.

⁹ Hoséa 2:10.

¹⁰ 4Mózes 10:11.

¹¹ Uo. 11:20., 34.

amelyet Kivrot háTáávéban töltöttek, – xxx – ahol egy hónapig ették a húst; – xxx – [és vond le] azt a hét napot, amelyet Hácérotnál táboroztak – xxx – Mirjámra várakozva, aki ott le volt különítve;¹² – xxx – s így azt találjuk, hogy három nap alatt – xxx – tették meg ezt a teljes utat. – xxx – Ilyen sokat tett értetek a *Shiná*, – xxx – hogy meggyorsítsa az Országba való megérkezésetek, – xxx – ám helytelen viselkedésetek miatt¹³ – xxx – [az Örökkévaló] negyven éven át köröztetett titeket Széir hegye körül.

וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׂרֵי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ דִּבְרַ מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם. (דברים א, ג)

És történt a negyvenedik évben, a tizenegyedik hónapban, a hónap első napján, hogy Mózes szólt Izrael fiaihoz mindenben úgy, ahogy parancsot adott neki az Örökkévaló, hozzájuk; (5Mózes 1:3.)

Xxx – És történt a negyvenedik évben, a tizenegyedik hónapban, a hónap első napján. – xxx – Ez azt tanítja, hogy csak nem sokkal halála előtt feddte meg őket. – xxx – Honnét tanulta ezt?¹⁴ Jákobtól; – xxx – ugyanis Jákob [is] csak nem sokkal halála előtt feddte meg fiait.¹⁵ – xxx – [Jákob] azt mondta: „Fiam, Reuvén, elmondom neked, – xxx – miért nem részesítettelek feddésben – xxx – mind ezen évek során; – xxx – mert nem akartam, hogy elhagyj engem – xxx – és fivéremhez, Ézsauhoz csatlakozz.” – xxx – Négy oka lehet annak, hogy valaki miért nem akar megfeddeni valakit, – xxx – csak nem sokkal a halála előtt: – xxx – 1. hogy ne kelljen újra meg újra megfeddenie őt¹⁶, – xxx – 2. hogy felebarátjának ne kelljen minden alkalommal szégyenkeznie, amikor találkozik vele, – xxx – stb.¹⁷, amint az a Szifrében áll.¹⁸ – xxx – Ugyanígy Jósuá is csak nem sokkal halála előtt feddte meg Izrael fiait,¹⁹ – xxx – csakúgy, mint Sámuel [próféta], amint írva van: –

¹² Uo. 12:15.

¹³ Rási a 4Mózes 10:29-hez írt kommentárjában azt állítja, hogy nem a kémek, hanem a panaszkodók gátolták meg Izrael fiait abban, hogy három nap alatt eljussanak a szent földre. A panaszkodók miatt a háromnapos út harminc napig tartott. Ekkor következett a kémek bűne, és ez volt a negyven éves késlekedés oka. (*Szifszé Háhámim*)

¹⁴ Vagyis azt, hogy így tegyen.

¹⁵ 1Mózes 49:3., stb.

¹⁶ Minden egyes alkalommal csupán néhány vétségéért ahelyett, hogy egyetlen, mindent felölelő feddésben részesítse összes hibájáért, hiányosságáért (*Szifszé Háhámim*). A folytonosan ismételt kritika ugyanis elúzhatja a kritizált személyt, amint az Jákob is kifejtette Reuvénak (*Gur Árje*).

¹⁷ 3. Hogy a bűnös ne tápláljon haragot vele szemben, 4. hogy ne akarja minden áron védelmezni az ártatlanságát, ami durva veszekedéshez vezethet (*Gur Árje a Szifréből*).

¹⁸ 4.

¹⁹ Jósuá 23:24.

xxx – „Íme itt állok, tegyetek tanúságot rólam”;²⁰ – xxx – és így fedte Dávid [is] – xxx – a fiát, Salamont²¹ [nem sokkal halála előtt].

אַחֲרֵי הַפְּתוֹ אֶת סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֶת עֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעֵשְׂתָרֶת
בְּאֶדְרָעִי. (דברים א, ד)

...miután megverte Szihont, az Emoriták királyát, aki H̄esbonban lakott, és Ogot, Básán királyát, aki Ástárotban lakott, Edreiben. (5Mózes 1:4.)

Xxx – miután megverte [Szihont]. – xxx – Mózes azt mondta: „Ha megfeddem őket – xxx – mielőtt elérkeznének [legalább] az ország határára, – xxx – azt mondhatnák: »Mit követel ez tőlünk? – xxx – Mi jót tett ez velünk? – xxx – Csak azért jött, hogy gyötörjön bennünket – xxx – és hogy ürügyet találjon arra [hogy a sivatagban hagyjon bennünket], – xxx – mert nincs hatalma ahhoz, hogy bevigyen minket az országba.» – xxx – Ezért várt addig, – xxx – míg megverte az előttük lévő Szihont és Ogot, – xxx – és birtokukba adta földjeiket,²² – xxx – és [csak] ezt követően fedtte meg őket.

Xxx – Szihont, [az Emoriták királyát,] aki H̄esbonban lakott. – xxx – Még ha Szihon nem lett volna is félelmetes ellenfél, – xxx – de H̄esbonban lakik, – xxx – nehéz lett volna [legyőzni őt], – xxx – mert maga a város félelmetes [erőt] képviselt.²³ – xxx – De ha egy másik városról lett volna szó, – xxx – és Szihon ott lakott volna, – xxx – [akkor is] nehéz lett volna [legyőzni őt], – xxx – mivel [Szihon] királya félelmetes ellenfél volt. – xxx – Mennyivel inkább [nehéz volt tehát ez a helyzet], – xxx – amikor mind a király, mind pedig a város félelmetes [ellenfelek voltak].

Xxx – [Ogot, Básán királyát,] aki Ástárotban lakott, Edreiben. – xxx – [Itt is az volt a helyzet, hogy] mind a király, – xxx – mind pedig a város félelmetes [ellenfeleknek bizonyultak].

Xxx – Ástárot. – xxx – Ez a kifejezés sziklákra és zord vidékre utal, – xxx – hasonlóra, mint amilyen Ásterot Kárnájim²⁴, – xxx – és ez az Ástárot valójában ugyanaz az Ásterot Kárnájim, – xxx – ahol a refáiták voltak, amikor Ámráfel megverte őket, – xxx – amint írva van: – xxx – „és megverték a refáitákat Asterot Kár-

²⁰ 1Sámuel 12:3.

²¹ 1Királyok 2:3.

²² Ez megmagyarázza, miért határozza meg pontosan a Tóra, hogy a fedésre Szihon és Og legyőzését követően került sor. Ám a 3. versben közölt részletek a negyvenedik évvel és tizenegyedik hónappal kapcsolatban arról is informálnak bennünket, hogy Mózes egyúttal azt is megvárta, hogy elérkezzen halálának ideje (Szifszé H̄áhámim).

²³ Különben miért említené név szerint a szöveg? (Mizráhi)

²⁴ 1Mózes 14:5. A Kárnájim – „szarvak” – kifejezés az állati erő forrására utal. Ez pedig azt indikálja, hogy az ásterot kifejezés is erőt, és zordságot sugall. (Gur Árje)

nájimban”²⁵ – xxx – Og volt az egyetlen, aki megmenekült tőlük, – xxx – és rá utal a vers, amikor azt mondja: – xxx – „És jött egy menekült [és jelentette ezt Ábrámnak]”²⁶; – xxx – és még az is elhangzik, hogy „Mert csak Og, Básán királya – xxx – maradt meg utolsónak az óriások²⁷ maradékából”²⁸

Xxx – Edreiben. – xxx – Ez magának a birodalomnak volt a neve.²⁹

בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמָּר. (דברים א, ה)

A Jordán túlsó partján, Moáv országában hozzáfogott Mózes magyarázni ezt a tant, mondván: (5Mózes 1:5.)

Xxx – hozzáfogott [Mózes]. – xxx – (xxx – *hoil*) azt jelenti: elkezdte; mint [a (xxx – *hoálti*) a] – xxx – „Íme én vállaltam, [hogy beszélek]”³⁰.³¹

Xxx – magyarázni ezt a tant. – xxx – Hetven nyelven magyarázta el nekik.³²

יְהִיָּה אֱלֹהֵינוּ דְּבַר אֱלֵינוּ בְּחֶרֶב לְאָמָּר רַבְלָכִם שֶׁבַת בְּהָר הַזֶּה. (דברים א, ו)

Az Örökkévaló, a mi Istenünk, szólt hozzánk a Hórévnél, mondván: Elég volt eddig vesztegelnetek ennél a hegynél; (5Mózes 1:6.)

Xxx – Elég volt eddig vesztegelnetek [ennél a hegynél];³³ – xxx – Egyszerű jelentése szerint [a szövegrész hosszúra nyúlt időre utal]; – xxx – de van [a szövegnek] egy ággádikus értelmezése is: – xxx – Hírnévben és jutalomban részesültek, – xxx – amiért itt laktatok ezen a hegyen – – xxx – felépítettétek a *Miskán*-t, [elkészítettétek] a Menórát – xxx – és [egyéb más szent] eszközöket; – xxx – meg-

²⁵ 1Mózes uo.

²⁶ Uo. 13.

²⁷ Azaz a refáiták.

²⁸ Lentebb 5Mózes 3:11.

²⁹ Az ugyanis már kiderült, hogy a város neve Ástárot. (*Gur Árje*)

³⁰ Mivel vállalta, el is *kezdet*t beszélni.

³¹ 1Mózes 18:27.

³² Mózes a szent héber nyelven már elmagyarázta a Tórárt (2Mózes 34:32.), most azonban azoknak is el kívánta magyarázni, akik nem értettek Héberül. Hogy senki számára ne maradjon tisztázatlan részlet, mind a hetven nyelven elmagyarázta a tant. (L. H.)

³³ A (xxx – *dáj láhem*), „Elég [volt eddig vesztegelne]tek” itt megfelelőbb lett volna. A (xxx – *ráv láhem*), szó szerint „nagyság számotokra”, valami nagy teljesítményre enged következtetni. (*Szifszé Háhámim*)

kaptátok a Tórá, – xxx – Szánhedrin-t³⁴ neveztetek ki a magatok számára, – xxx – [valamint] százakért felelős tiszteket és ezrekért felelős tiszteket.³⁵

פָּנּוּ וּסְעוּ לָכֶם וּבֵאוּ הָרַ הָאֵמֶרִי וְאֶל־פְּלִשְׁתֵּינִי בְּעַרְבָה בְּהָר וּבְשָׂפְלָהּ וּבְנֹגֵב וּבְחֹרֶף הַיָּם אֲרָץ
הַכְּנַעֲנִי וְהַלְבָּנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פָּרַת. (דברים א, ז)

...forduljatok meg, és induljatok el, és menjetek előre az Emórinak hegyéhez és mind a vele szomszédos tájakra, a síkságon, a hegyen és a lapályon, a déli vidéken és a tenger mellékén a kánaáni országába és a Libanonra, a nagy folyamig, az Eufrátesz folyamig. (5Mózes 1:7.)

Xxx – forduljatok meg, és induljatok el, – xxx – Ez volt az Árádon és Hormán keresztül vezető útvonal.³⁶

Xxx – és menjetek előre az Emórinak hegyéhez. – xxx – Ezt szó szerint kell érteni.

Xxx – és mind a vele szomszédos tájakra. – xxx – Ez Ámonra, Moávra és a Széir hegyére utal.

Xxx – a síkságon. – xxx – Ez a fás síkságra utal.

Xxx – a hegyen. – xxx – A király hegyén.

Xxx – és a lapályon. – xxx – Ez a déli [vidék] lapályára utal.

Xxx – a déli vidéken és a tenger mellékén. – xxx – Áskelon, Gázá, Készárjá, stb., – xxx – amint az a Szifrében³⁷ áll.

Xxx – a nagy folyamig, [az Eufrátesz folyamig]. – xxx – Mivel [az Eufrátesz] Izrael földjével kapcsolatban kerül említésre, – xxx – a „nagy” jelzőt kapja.³⁸ – xxx – Van egy közmondás, miszerint: – xxx – A király szolgája is király; – xxx – csatlakozz a főnökhöz, – xxx – és az emberek le fognak borulni előtted; – xxx – kerülj közel egy felkenthalhoz [vagyis egy előkelő személyhez], – xxx – és magad is felkenthalé válsz.

³⁴ Bírói testületet.

³⁵ Mivel ilyen sokat véghez vittetek, nem kell tovább itt időznötök, (7. vers) „forduljatok meg és induljatok el”. (Gur Árje)

³⁶ Amelyen az izraeliták közvetlenül jutottak volna el Izrael földjére, ha nem estek volna a kémek bűnébe. És amikor a nép egy része az isteni rendelkezés ellenére dacosan tovább akart haladni ezen az úton, az ámálékíták és a kánaániták „megverték és megtörték őket Hormáig” [4Mózes 14:45.] (Gur Árje).

³⁷ 7.

³⁸ Az 1Mózes 2:14. az Eufráteszt az Édenből kiáradó négy folyó között utolsóként említi, jelezve, hogy valójában az Eufrátesz volt a négy közül a legkisebb. Ebből tehát nyilvánvalóan következik, hogy a nagyság itt elsősorban Izrael földjére vonatkozik (Mizráhi a Rásinak az 1Mózes 15:18-hoz fűzött kommentárjából).

רָאָה נִתְחַי לְפָנֶיכֶם אֶתְהַאָרֵץ בְּאֵי וּרְשׁוֹ אֶתְהַאָרֵץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתַתּ לָהֶם וּלְיִרְעָם אַחֲרֵיהֶם. (דברים א, ח)

Lásd, én elétek adtam az országot, menjetek be és vegyétek birtokba az országot, amelyről megesküdött az Örökkévaló őseiteknek, Ábrahám-nak, Izsáknak és Jákobnak, hogy nekik adja és magzataiknak utánuk. (5Mózes 1:8.)

Xxx – Lásd, én [elétek] adtam. – xxx – Ezt láthatjátok saját szemetekkel. – xxx – Ezt nem feltevésre vagy szóbeszédre alapozva mondom nektek.

Xxx – menjetek be és vegyétek birtokba [az országot]. – xxx – Senki sem fogja kétségbe vonni ennek a dolognak [a jogosságát], – xxx – és [éppen ezért] háborúznatok [sem] kell majd.³⁹ – xxx – Ha nem küldtek volna ki kémeket, – xxx – nem lett volna szükségük fegyverekre.

Xxx – őseiteknek. – xxx – Miért volt szükség [név szerint] megemlíteni [őket]: – xxx – Ábrahám, Izsák, Jákob? – xxx – [Tanítandó, hogy] Ábrahám [érdeme] önmagában is elegendő lett volna, – xxx – Izsák [érdeme] önmagában is elegendő lett volna, – xxx – Jákob [érdeme] önmagában is elegendő lett volna.

וְאָמַר אֲלֵכֶם בְּעֵת הַהוּא יֵאמַר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֲתֶכֶם. (דברים א, ט)

És szoltam hozzátok abban az időben, mondván: Nem bírom, hogy én egyedül vigyelek benneteket. (5Mózes 1:9.)

Xxx – És szoltam hozzátok abban az időben, mondván. – xxx – Mi a jelentősége a (xxx – *lémor*) [szól]nak ebben a kontextusban?⁴⁰ – xxx – Mózes azt mondta nekik: – xxx – „Nem saját kezdeményezésemre mondom ezt nektek,⁴¹ – xxx – hanem a Szent, Áldott Ő, nyomatékos kérésére.”

וְאָמַר שְׂלֹא הִיָּה מִשָּׂה – ...Nem bírom, hogy én egyedül... – **אֲפֹשֶׁר שְׂלֹא הִיָּה מִשָּׂה** – יכול לְדוֹן אֶת יִשְׂרָאֵל – Lehetséges az, hogy Mózes nem volt képes ítélkezni a nép felett? – **אָדָם** – Az az ember, – **שְׂהוּצִיָּאָם מִמִּצְרַיִם** – aki kihozta őket Egyiptomból,⁴² –

³⁹ Az, hogy „menjete be és vegyétek birtokba” áll a szövegben és nem egyszerűen csak az, hogy „vegyétek birtokba”, arra enged következtetni, hogy a birtokba vétel azonnal követte volna a megérkezést, anélkül, hogy előbb háborút kellett volna vívni az ott lakó népekkel (*Gur Árje*).

⁴⁰ A „szoltam... mondván”, „szólt... mondván” szerkezet általában egy az elmondottakkal kapcsolatos további kérést, utasítást implikál, vagyis hogy azt tovább kell adni másoknak, vagy válaszolni kell rá vagy meg kell magyarázni, stb. Mivel azonban itt nincs helye ennek az általános implikációnak, akkor mégis mi ennek a „mondván”-nak itt az értelme? (*Mizráhi*)

⁴¹ Még ha hajlandó lennék is egyedül magamra venni engedetlenségetek terhét, köteles lennék követni az Örökkévaló arra vonatkozó parancsát, hogy neveztek ki másokat. Vö. Rásinak a 13. vershez fűzött kommentárjával (*Mizráhi*).

⁴² 2Mózes 5–12.

וְהוֹרִיד אֶת הַמָּן – aki kettéválasztotta nekik a Vörös-tengert,⁴³ – וְקָרַע לָהֶם אֶת הַיָּם – aki előidézte, hogy manna le hulljon⁴⁴ – וְהִגִּיד אֶת הַשְּׁלֹ – és fűrjek szálljanak alá,⁴⁵ – לֹא – Valójában ezt mondta nekik: – אֲלֵא כִּךָ אָמַר לָהֶם – „Az Örökkévaló, a ti Istenetek, megsokasított titeket” – ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם – „Az Örökkévaló, a ti Istenetek, megsokasított titeket” – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – és feljebb emelt titeket bíráitoknál. – וְנָתַן עַל הַדִּינִים – Elvette tőletek a büntetést – וְנָתַן עַל הַדִּינִים – és a bíráitokra háraitotta.

– כִּי מִי יוּכַל לְשַׁפֵּט אֶת עַמְּךָ הַכֹּבֵד הַזֶּה – Így mondja Salamon is:⁴⁶ – וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה – „...mert ki lenne képes ítélkezni e tömérdek nép felett?” – אֶפְשָׁר – Hát lehetséges, – וַיַּחֲכֶם מִכָּל הָאָדָם – „Bölcsőbb volt minden embernél” – מִי שֶׁכָּתוּב בּוֹ – az azt mondja: – אֲוֹמֵר – „...ki lenne képes ítélkezni...”? – וְיִחַפְּכֶם מִכָּל הָאָדָם – Valójában így mondta Salamon: – אִין דִּינֵי אִמָּה זֹו כִּרְיֵי שְׁאָר – „Az Örökkévaló, a ti Istenetek, megsokasított titeket” – אִין דִּינֵי אִמָּה זֹו כִּרְיֵי שְׁאָר – Valójában így mondta Salamon: – אִין דִּינֵי אִמָּה זֹו כִּרְיֵי שְׁאָר – Ennek a népnek a bírái nem olyanok, mint más nép bírái, – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – akik, ha ítélkeznek [és elrendelnek] halált, – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – vagy botütést, – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – vagy megfojtást, – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – vagy elfordítják az ítéletet – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – és ezáltal lopnak valakitől, – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – akkor annak semmilyen következménye sincsen. – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – „Az Örökkévaló, a ti Istenetek, megsokasított titeket” – אִין דִּינֵי אִמָּה זֹו כִּרְיֵי שְׁאָר – Ha viszont én törvénytelenül kötelezek valakit arra, hogy fizessen, – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – akkor lelkeimmel fogok fizetni, – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – ahogy írva van⁴⁸: – וְהָרִים אֶתְכֶם עַל דִּינֵיכֶם – „[Az Örökkévaló] megfosztja kifosztóikat lelküktől”.

וְהִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּה הַיָּם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְךָ. (דברים א, י)

Az Örökkévaló, a ti Istenetek megsokasított benneteket és íme ma annyian vagytok sokaságra, mint az égnek csillagai. (5Mózes 1:10.)

Xxx – és íme ma annyian vagytok sokaságra, mint az égnek csillagai. – xxx – Valóban annyian voltak aznap, mint a csillagok? – xxx – Valójában csupán hatszáz ezren voltak [ekkor]. – xxx – Akkor mit jelent az „íme ma annyian vagytok”? – xxx – összehasonlítottak a [mai] nappal,⁴⁹ – xxx – örök vagytok, akár a nap⁵⁰, a hold és a csillagok.

⁴³ Uo. 14:27.

⁴⁴ Uo. 16.

⁴⁵ 4Mózes 11.

⁴⁶ 1Királyok 3:9.

⁴⁷ Uo. 5:11.

⁴⁸ Példabeszédek 22:23.

⁴⁹ Ennek megfelelően tehát azt, hogy (xxx – *hájom*), nem szó szerint – „ma” – kell értelmezni, hanem így: „mint a nap”. És a (xxx – *lárou*), „sokaságra”, nem az akkori számukra utal, hanem a jövőre, amikor a számuk majd ténylegesen megegyezik a csillagokéval. (*Mizráhi*)

⁵⁰ Mint égitest.

יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יִסַּף עֲלֵיכֶם כְּכֹס אֶלֶף פְּעָמִים וַיְבָרֶךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם. (דברים א, יא)

Az Örökkévaló, őseitek Istene szaporítson titeket ezerszer annyira, mint amennyien vagytok, és áldjon meg benneteket, mint ahogy megígérte nektek. (5Mózes 1:11.)

Xxx – szaporítson titeket ezerszer annyira, mint amennyien vagytok.

– xxx – Mi a jelentősége az ismételt [áldásnak]: – xxx – **és áldjon meg benneteket, mint ahogy megígérte nektek?** – xxx – [Izrael fiai] azt mondták Mózesnek: – xxx – Mózes, te határt szabsz az áldásunknak! – xxx – A Szent, Áldott Ő, már [rég] biztosította Ábrahámot: – xxx – „[Magzataidat pedig oly számossá teszem, mint a föld pora,] ha valaki megszámálhatja...”⁵¹ – xxx – [Mózes erre] így felelt nekik: – xxx – „Ez [az ezerszeres áldás] az én személyes áldásom⁵², – xxx – de ő meg fog áldani titeket – xxx – »ahogy megígérte nektek»”.

אֵיכָה אֶשָׂא לְבָדִי טַרְחָתְכֶם וּמִשְׁאָכְכֶם וַיְבָרֶכְכֶם. (דברים א, יב)

Hogyan viseljem egymagam nehéz súlyotokat, terheteket és pörös ügyeiteket? (5Mózes 1:12.)

Xxx – Hogyan viseljem egymagam. – xxx – Ha azt mondanám, [„Megtesszem,] – xxx – hogy jutalmat nyerjek érte”⁵³ – xxx – [akkor] sem tehetném meg. – xxx – Ez az, amit korábban [már] mondtam nektek: – xxx – „Nem saját kezdeményezésemre mondom ezt nektek,⁵⁴ – xxx – hanem a Szent, Áldott Ő, nyomatékos kérésére.”

Xxx – nehéz súlyotokat. – xxx – Ez azt tanítja nekünk, hogy Izrael fiai nehéz „esetek” voltak – xxx – ha [például] egyikük úgy látta, – xxx – hogy riválisa meg fogja nyerni a *Din Torá*-t, – xxx – azt mondta: „[Újabb] tanúkat tudok hozni, – xxx – [újabb] bizonyítékokat tudok bemutatni, – xxx – újabb bírákat akarok fölétek helyezni.”

⁵¹ „...a föld porát, akkor magzataidat is meg lehet számlálni.” (1Mózes 13:16.)

⁵² Noha az Örökkévaló áldásának az övé is része volt, Mózes áldása nem kötődött feltételekhez, az Örökkévaló áldása viszont a nép érdemétől függött (L. H.). Vagy: Mózes úgy érezte, hogy a nép talán nem érdemelte ki az Örökkévaló korlátok nélküli áldását, de az ő korlátozott áldására talán még érdemes (Gur Árje).

⁵³ A 9. versben Mózes visszautasította, hogy egyedül ítélkezzen a peres ügyekben, mert tartott az esetleges büntetéstől (lásd Rásit ott). Itt azt állítja, hogy még ha a nagy jutalom kedvéért hajlandó is lenne nem tudomást venni az esetleges büntetésről, neki akkor is ki kellene neveznie más bírákat, mert ezt az Örökkévaló parancsolta neki (Gur Árje).

⁵⁴ Még ha hajlandó lennék is egyedül magamra venni engedetlenségetek terhét, köteles lennék követni az Örökkévaló arra vonatkozó parancsát, hogy nevezek ki másokat. Vö. Rásinak a 13. vershez fűzött kommentárjával (Mizráhi).

Xxx – terheteket. – xxx – Ez azt tanítja, hogy áskálódók voltak. – xxx – Amikor Mózes korán [reggel] elhagyta a sátrát, – xxx – azt mondták: – xxx – „Vajon Ámrám fia miért indul el ilyen korán? – xxx – talán nincs minden rendben nála otthon?” – xxx – Ha [pedig] később indult el, azt mondták: – xxx – „Vajon mi okból nem indult még el Ámrám fia? – xxx – Mit gondoltok? – xxx – [Otthon] gubbaszt, gonosz terveket eszel ki ellenetek – xxx – és konspirál [ellenetek].”

Xxx – és pörös ügyeiteket. – xxx – Ez azt tanítja, hogy örök elégedetlenkedők voltak.

הָבוּ לָכֵם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנְבִנִים וְיֹדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימְם בְּרָאשֵׁיכֶם. (דברים א, יג)

Hozzatok ide magatoknak bölcs, értelmes és ismert férfiakat törzseitek szerint, és én őket fölétek helyezem. (5Mózes 1:13.)

הָבוּ לָכֵם – Hozzatok ide (hávú) magatoknak... férfiakat... – הַזְמִינוּ עֲצָמְכֶם – Készüljete fel e feladat megoldására. [A „hávú” szó tervezésre vagy egyéb előkészületi tevékenységekre utal.⁵⁵]

אֲנָשִׁים – ...férfiakat... – וְכִי תַעֲלֶה עַל דְּעַתְךָ – Gondolnád, – נָשִׁים – [hogyan számított, hogy majd] nőket [fogjak megválasztani vezetőiknek]? – מַה תִּלְמוּד – לומר אֲנָשִׁים – Akkor miért volt szükséges kikötni, hogy „férfiakat”? – צְדִיקִים – [A férfiak – „ánásim” kifejezés jellegbeli erényre utal,⁵⁶ kihangsúlyozandó, hogy ezeknek igaz férfiaknak [kell lenniük], – כְּסוּפִים – [olyan] férfiaknak, akiket óhajt [a közösség].

חֲכָמִים וְנְבִנִים – ...bölcs és értelmes... – אִיךָ מְבִינִים דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר – Akik következtetni tudnak egyik dologból a másokra. – זֶהוּ שִׁשְׂאֵל אַרְיוֹס – Ezt kérdezte Arius [az arianus kereszténység megalapítója] is – אֵת רַבִּי יוֹסִי – Joszé rabbitól: – מַה בֵּין חֲכָמִים – Mi a különbség a bölcs és az értelmes között? – הַחֵם הַדּוֹמֶה לְשִׁלְחָנִי עֶשֶׂיר – A bölcs egy gazdag pénzváltóhoz hasonlít: – כֶּשֶׁמְבִיאִין לוֹ דִּינָרִין – Amikor hoznak neki dinárokat, – לְרֵאוֹת – hogy vizsgálja meg azokat, – רוֹאֶה – akkor megvizsgálja, – לוֹ וְכֶשֶׁאִין מְבִיאִין לוֹ – de amikor nem hoznak, – יוֹשֵׁב וְתוֹהָא – akkor csak ül és nézelődik. – נְבוֹן – Az értelmes pedig – הַדּוֹמֶה לְשִׁלְחָנִי תִנְרָ – egy olyan pénzváltóhoz hasonlít, aki kereskedő is egyben. – כֶּשֶׁמְבִיאִין לוֹ מְעוֹת – Ha hoznak neki pénzt, – לְרֵאוֹת – hogy vizsgálja meg, – רוֹאֶה – akkor megvizsgálja, – לוֹ וְכֶשֶׁאִין מְבִיאִין לוֹ – ha pedig nem hoznak, – הוּא מְחַזֵּר וּמְבִיא מְשָׁלוֹ – akkor ő maga jár utána és kereskedik.

וְיֹדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם – ...és ismert [férfiakat] törzseitek szerint... – שְׂהֵם נִכְרִים – לָכֵם – Olyanokat, akiket [jól] ismertek, – שְׂאֵם בָּא לְפָנַי – mert ha [valamelyikük] elem találna járulni – מְעַטְףָּ בְּטָלִיתוֹ – *tálit*-jába burkolózva, – אֲנִי יוֹדֵעַ מִי הוּא – én nem tudnám, ki az illető⁵⁷ – וְיִמְאַיְזָה שִׁבְטֵי הוּא – és melyik törzsből való, – וְאֵם הֶגְוֵן הוּא – és

⁵⁵ Vö. 2Mózes 1:10.

⁵⁶ Lásd 4Mózes 13:3.

⁵⁷ Végül Mózes isteni sugallatra választotta ki őket (2Mózes 18:21.), először azonban a törzseik tagjai jelölték őket.

hogyan alkalmas-e [vezetőnek]; – אָבֵל אַתֶּם מְכִירִין בוֹ – ti azonban ismeritek őt, – שְׂאֵתֶם אוֹתוֹ גִּדְּלֶתֶם – hiszen közöttetek nevelkedett. – לָכֵן נֹאמַר – Ezért mondja [a Szentírás]: – וַיִּדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם – „...és ismert [férfiakat] törzseitek szerint.”

בְּרֹאשֵׁיכֶם – ...főlétek helyezem. – רֹאשִׁים וּמְכַבְּדִים עֲלֵיכֶם – Vezetőül és megbecsült személyként főlétek [helyezem őket], – שְׂתַהֲיוּ נוֹהֲגִין בָּהֶם כְּבוֹד וְיִרְאָה – hogy tisztelettel és hódolattal viseltessetek velük szemben.

וְאַשְׁמֶם – ...és én őket... helyezem (váászimém). – אֵיךְ יוֹד – A „váászimém” szóból hiányzik a י (jud) [betű].⁵⁸ Így írva úgy is lehet olvasni ezt a kifejezést, hogy *vóásámám* – „és vétkeik”. – לָמַד – Ez arra tanít, – שְׂאֵשְׁמוֹתֵיהֶם שָׁל יִשְׂרָאֵל – hogy Izrael fiainak bűnei[nek felelőssége] – תְּלוּיֹת בְּרֹאשֵׁי דִינֵיהֶם – bíráik [azaz vezetőik] fejére helyeztetik, – שְׂהֵיָה לָהֶם לְמַחֹת – mert az ő feladatuk megfeddeni [őket] – וּלְכַוֵּן אוֹתָם לְדֶרֶךְ הַיִּשְׁרָה – és irányítani őket a helyes úton.

וַתַּעֲנֵנִי אַתָּה וַתֹּאמְרוּ טוֹבֵהֶדְבָּר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת. (דברים א, יד)

És ti feleltetek nekem és mondtátok: Jó dolog az, amit te mondtál, hogy megtegyed. (5Mózes 1:14.)

Xxx – És ti feleltetek nekem [és mondtátok]. – xxx – Hasznokra döntöttetek a dologról.⁵⁹ – xxx – Azt kellett volna felelnetek: „Mesterünk, Mózes, – xxx – kitől lenne helyénvalóbb tanulnunk, – xxx – tőled vagy [valamilyik] tanítványodtól? – xxx – Nem lenne-e jobb tőled tanulnunk, – xxx – aki megszenvedtél érte?⁶⁰ – xxx – Ám én kitaláltam gondolataitokat. Azt mondtátok [magatokban]: – xxx – most több bírót lesz kinevezve főlénk; – xxx – ha [az, aki előtt majd megjelenünk,] nem ismerős számunkra, – xxx – viszünk neki ajándékot⁶¹, – xxx – és ő majd a mi érdeklünkben hozza meg döntését.

Xxx – hogy megtegyed. – xxx – Ha rest lettem volna [kinevezni a bírakat], – xxx – ti [biztosan] azt mondtátok [volna]: „Tedd meg gyorsan!”

וְאַלְכֵה אֶת־רֹאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וַיִּדְעִים וְאַתֶּן אוֹתָם רֹאשִׁים עֲלֵיכֶם שְׂרֵי אֲלָפִים וְשְׂרֵי מֵאוֹת וְשְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשִׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם. (דברים א, ט)

Akkor vettem törzseitek fejeit, bölcs és ismert férfiakat és főnökökké tettem őket főlétek, ezrek tisztjeivé, százak tisztjeivé, ötvenek tisztjeivé és tizek tisztjeivé, és felügyelőkké törzseitek szerint. (5Mózes 1:15.)

⁵⁸ Jóllehet a mi *Torá*-inkban ott van a *jud* a helyén.

⁵⁹ Ez a kijelentés mintha dicsérné a népet, mert eltérni látszik a *pársá*-ra végig jellemző dorgáló hangnemtől. Rási azonban kifejti, hogy ez is a szövegrész is feddő értelmű. (*Szifszé Háhámim*)

⁶⁰ Vagyis a Tóráért. Ugyanis amikor Mózes fenn volt a Szináj hegyén, hogy átvegye a tant az Örökkévalótól, negyven napon át nem vett magához sem ételt, sem italt. (*Szifszé Háhámim*)

⁶¹ Amivel megvesztegethetik.

Xxx – Akkor vettem törzseitek fejét. – xxx – Meggyőztem őket szavakkal:⁶² – xxx – Szerencsések vagytok! – xxx – Kik fölé lestek kinevezve? – xxx – Ábrahám, Izsák és Jákob gyermekei fölé, – xxx – azok fölé, akiket [a Mindenható] – xxx – [az Ő] testvéreinek és barátainak [nevez], osztályrészének és örökségének, – xxx – és [akiket] a szeretet minden lehetséges kifejezésével [illet].

Xxx – bölcs és ismert férfiakat. – xxx – De értelmes férfiakat⁶³ nem találtam. – xxx – Ez⁶⁴ egyike volt annak a hét követelménynek, – xxx – amelyet Jitró ismertetett Mózessel.⁶⁵ – xxx – [Mózes azonban] csak [olyan férfiakat] talált, [akik] három [tulajdonsággal rendelkeztek a hét közül]: – xxx – igaz, bölcs és ismert férfiakat.⁶⁶

Xxx – főnökökké [tettem őket] fölétek. – xxx – Tiszteletet kell tanúsítanotok irántuk: – xxx – [biztosítani kell számukra] az elsőséget a vásárlásban, – xxx – az elsőséget az eladásban, [és] az elsőséget a tárgyalásokban; – xxx – neki kell utolsóként belépni [a zsinagógába vagy a tanházba], – xxx – és neki kell elsőként távoznia onnét.⁶⁷

Xxx – ezrek tisztjeivé. – xxx – Olyasvalakikké, akik ezer ember [irányítására] lettek kijelölve.

Xxx – százak tisztjeivé. – xxx – Olyasvalakikké, akik száz ember [irányítására] lettek kijelölve.

Xxx – és felügyelőkké. – xxx – Felügyelőket⁶⁸ jelöltem ki⁶⁹ törzseitek számára. – xxx – ők börtönzik be és korbácsolják meg a bűnelkövetőket – xxx – a bírák parancsára.

⁶² Mivel egy emberi lény lényege az elméje, fizikai uralása nem jelent „vevést”. „Venni” csak úgy lehet őt, ha az elméje fölött szerzünk uralmat vagy meggyőzzük őt. (*Gur Árje*)

⁶³ Lásd fentebb a 13. verset.

⁶⁴ Vagyis az értelmesség.

⁶⁵ „... derék férfiakat, akik istenfélők, az igazság emberei és a haszonlesés ellenségei...” (2Mózes 18:21.) Itt Mózes hozzáadott még ezekhez újabb három vonást: „bölcs, értelmes és ismert” (13. vers). Jitró valójában mind a hét képesítő tulajdonságot ismertette Mózessel, a Tóra azonban ezek közül csak négyet sorol fel azon a helyen. Ez pedig azt tanítja, hogy abban az esetben, ha nem lehetett találni minden szempontból alkalmas jelölteket, a részben alkalmas jelöltek is szóba jöhettek (*Mizráhi* a Midrásból).

⁶⁶ Ismertek voltak, mert kitűnősen megtalálták a hangot az emberekkel. Ezért számít az ismertség a tökéletes jellemű férfi vonásai közé. (*Gur Árje*)

⁶⁷ Hogy a gyülekezet tiszteletteljesen felemelkedhessék, amikor belépnek és amikor távoznak (*Mizráhi*). Vagy: azért lépnek be utoljára, hogy ne várakoztassák meg őket, és azért távoznak elsőként, hogy sose maradjanak kísérők nélkül (*Gur Árje*).

⁶⁸ A lévíták szolgáltak felügyelőkként. (*Mizráhi* a Szifréből)

⁶⁹ A szövegben korábban már ez állt: „és [főnökökké] tettem őket...”, Rási ennek ellenére a „jelöltem ki” kitételt szúrja be. Ez azt tanítja, hogy a fentebb „megtett” főnökök nem azonosak az itt említett felügyelőkkel. Azok bírákként szolgáltak, a felügyelőket azonban külön nevezték ki (*Mizráhi*). Kihangsúlyozandó a lényegét, Rási így írja le a funkcionális különbséget a két pozíció

וְאֶצְוֶה אֶת שְׁפִטֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר שְׁמַע בְּיַד אֲחֵיכֶם וּשְׁפִטְתֶּם צֶדֶק בְּיַד אִישׁ וּבִיד אֶחָיו וּבִין גְּרוֹ. (דברים א, טז)

És megparancsoltam bírítóknak abban az időben, mondván: testvéreitek között hallgassátok meg az ügyet és ítéljetek igazsággal ember és testvére vagy [ember] és panaszosa között. (5Mózes 1:16.)

Xxx – És megparancsoltam bírítóknak. – xxx – Azt mondtam nekik: „Türelemmel viseltessetek az ítélkezésben.⁷⁰ – xxx – Ha egy bizonyos peres ügyet elétek hoznak – xxx – egyszer, kétszer, háromszor, – xxx – ne mondjátok: – xxx – »Ez az ügy már számtalanszor volt előttem«, – xxx – hanem gondosan fontoljátok meg az esetetet.”

Xxx – abban az időben. – xxx – Amikor⁷¹ kijelöltem őket, azt mondtam nekik: – xxx – „A helyzet most már nem ugyanaz, mint ami régen volt. – xxx – A múltban a saját fennhatóságotok alatt működtetek, – xxx – most [azonban] a közöségnek tartoztok elszámolni.⁷²”

Xxx – hallgassátok meg. – xxx – A (xxx – *sámoá*) egy folyamatos jelen időt kifejező nyelvtani alak,⁷³ – xxx – ófranciául *odant*, – xxx – olyan, akár a (xxx – *záhor*)⁷⁴ – „emlékezz meg” – és a (xxx – *sámor*) – „őrizd meg”.

Xxx – vagy [ember] és panaszosa között. – xxx – Ez [az illető] peres társára utal, – xxx – aki ellen szavakat gyűjt⁷⁵.⁷⁶ – xxx – Egy eltérő magyarázat – em-

között: a felügyelők bebörtönöztek és megkorbácsoltak embereket a bírák parancsára (*Gur Árje*).

⁷⁰ Ez a „testvéreitek között hallgassátok meg” szövegrészből lett levezetve – gondosan mérlegeljétek (*Mizráhi*).

⁷¹ Mert különben fölösleges lenne ez az „abban az időben” (*Mizráhi*).

⁷² Ez többek között azt jelenti, hogy a bírák többé nem hárihatnak el semmilyen eléjük kerülő ügyet (*Málbim, Mászkil LöDávid*). Vagy: Mózes utasította a bírákat, hogy többé ne megiszteltetésnek, hanem kötelességnek tekintsék kijelölésüket (*Böér Jichák*).

⁷³ Vagyis itt valójában nem egy meghallgatásra való felszólításról van szó, hanem folyamatos meghallgatásról, odafigyelésről. A bírának szakadatlanul oda kell figyelniük a pereskedő felek mondanójára. (*Gur Árje*)

⁷⁴ 2Mózes 20:8.

⁷⁵ Vagyis érveket, amelyeket aztán a bíróság előtt ismertet.

⁷⁶ Az „ember és testvére [között]” egy körülmény orientált keresetre utal, ahol maga a helyzet teremt alapot a vitához. Például amikor egy halva született borjút találnak az anyja mellett, amelyet megtámadott és felöklelt egy bika, felmerül a támadó állat felelőssége. A peres ügy központi kérdése – vajon a borjú még a támadás előtt született halva, vagy épp a támadás miatt született halva – spontán módon adja magát, a felperes érvelésétől függetlenül. A „[ember] és panaszosa között” azonban egy panasz orientált keresetre utal, ahol kizárólag a felperes argumentuma szolgálhatja a peres ügy alapját, mert azt semmilyen objektív körülmény nem támasztja alá. (*Gur Árje*)

ber és lakótársa között — xxx – akár még egy lakóingatlanl kapcsolatos vitára is utalhat, – xxx – mint amilyen az, amikor felosztanak egy [megörökölt] házat két fi-vér között, – xxx – de [a vita ilyen esetben] akár egy sütő és egy kisebb konyhai tűz-hely körül is folyhat.⁷⁷

לֹא תִלְוּרוּ פְּנִים בַּמִּשְׁפָּט בַּקָּטָן כַּגְּדֹל תִּשְׁמְעוּן לֹא תִגְדְּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וְשִׁמְעֵתִיו. (דברים א, יז)

Ne legyetek tekintettel a személyre az ítékezésben, hallgassátok meg egyformán a kicsinyt és a nagyot, senkitől ne rettenjete meg (lo táguru), mert az ítélet Istené; és amely dolog nehéz nektek, azt hozzátok elém, és én meghallgatom. (5Mózes 1:17.)

לֹא תִלְוּרוּ פְּנִים בַּמִּשְׁפָּט – Ne legyetek tekintettel a személyre az ítékezésben... – זֶה הַמִּצְוָה לְהוֹשִׁיב הַדִּינִים – Ez [a parancs] annak [szól], aki kinevezi a bírakat; – שְׁלֹא יֵאמַר – neki nem szabad azt mondania: – „Ez a személy jókiállású, vagy befolyásos, – אוֹשִׁיבֵנו דִּין – kinevezem őt bírónak; – אוֹשִׁיבֵנו דִּין – ez az illető a rokonom, – אוֹשִׁיבֵנו דִּין בְּעִיר – kinevezem őt városi bírónak, – והוא אינו – s mivel ez az illető nem a törvények szakértője, – נִמְצָא מְחִיב אֶת הַזֵּכָּאִי – ezért el fogja ítélni az ártatlanokat – וּמְזַכָּה אֶת הַחַיִּב – és fel fogja menteni a bűnösöket. – מַעֲלָה אֲנִי – Én, [Mózes, ezért] úgy ítélem majd meg – עַל מִי שִׁמְעָהּ – azt, aki kinevezte őt [bírónak], – כָּאֱלוֹ הַכִּיר פְּנִים בְּדִין – mint aki részrehajlást tanúsított az ítéletben.

כַּקָּטָן כַּגְּדֹל תִּשְׁמְעוּן – ...hallgassátok meg egyformán a kicsinyt és a nagyot... – שְׂיִהֵא חֲבִיב עֲלֶיךָ דִּין שֶׁל פְּרוֹטָה – Az egy *prutas*⁷⁸ peres ügy ugyanolyan fontos legyen számodra, – כְּדִין שֶׁל מָאָה מְנָה – mint egy olyan, amelynek száz *máne*⁷⁹ a tétje, – וְכָא לְפָנֶיךָ – így ha egy [jelentéktelenebb üggyel] keresnek meg elsőnek, – לֹא תִסְלַקְנֵנוּ לְאַחֲרֵיהֶן – ne halaszd azt utoljára.

– דְּבַר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – כַּקָּטָן כַּגְּדֹל תִּשְׁמְעוּן – A „hallgassátok meg egyformán a kicsinyt és a nagyot” – כְּתַרְגוּמוֹ – magyarázható úgy is, ahogyan ezt Onkelosz teszi: – שְׁלֹא תֵאמַר – [Hallgassátok meg a jelentéktelen személy szavait éppen úgy, ahogyan a tekintélyes személy szavait,] azaz nem mondhatja [a bíró],

⁷⁷ A vita a ház körül összpontosult, amelyet az örökösök között fel kellett osztani. Az olyan feloszthatatlan tárgyakat, mint amilyen a sütő és a konyhai tűzhely, szintén el kellett osztani az egymással pereskedő örökösök között. Noha a két tárgy pénzübeli értéke között mutatkozó csekélyke különbség triviálisnak tetszik a jóval nagyobb értéket képviselő ingatlanörökség kontextusában, azok mégsem felcserélhetők egymással, mintha ugyanolyan értékűek lennének, hanem pontos értéküket szem előtt tartva kell gondosan felosztani azokat a pereskedők között oly módon, hogy az, aki a sütőt kapja, fizesse meg örökösársának azt a különbözetet, amely a sütő és a valamelyest olcsóbb konyhai tűzhely értéke között fennáll. (*Gur Árje*)

⁷⁸ A *pruta* volt akkoriban a legkisebb értékű pénzérme (fillér/garas).

⁷⁹ A *máne* érteke mai pénzben, kb. 60.000 forintnak felel meg.

hogy: – זֶה עָנִי הוּא – „Ez szegény ember, – וְהָבֵרוּ עִשִׂיר – [peres] társa pedig gazdag ember, – וּמִצְוָה לְפָרְנָסוֹ – és [ezért] parancs kötelezi, hogy támogassa őt. – אֵת זֶה וְהָעֲנִי – A szegény javára döntök, – וְנִמְצָא מִתְפָּרְנֵס בְּנִקְיֹת – s így az feddhetetlen módon jut hozzá megélhetéséhez. [Azaz nem kényszerül rá, hogy lopjon.]”

– דָּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – שְׁלֹא תֵאמַר – Nem szabad azt mondanía: – הֲיֵאָדָּה אֲנִי פּוֹגֵם בְּכְבוֹדוֹ שֶׁל עִשִׂיר זֶה – „Hogyan sérthetném meg méltóságában ezt a gazdag embert – בְּשִׁבִיל דִּינָר – egyetlen *dinár* miatt? – אֲזַכְּנוּ עִכְשָׁו – Most a javára döntök, – וּכְשִׁיצֵא לְחוּץ – majd amikor kimegy [a bíróságról], – אֹמֵר לוֹ – azt mondom neki: – תֵּן לוֹ – add vissza neki, – שְׂאֵתָה תֵיב לוֹ – mert [valójában] te tartozol neki.”

לֹא תִירָאוּ ...senkitől ne rettenjete meg (lo táguru)... – לֹא תִירָאוּ – Ne féljete [a bűnösnek ítélt fél bosszújától]. – דָּבָר אַחֵר לֹא תִירָאוּ – A „*lo táguru*” egy másik magyarázata: – לֹא תִכְנִיס דְּבָרֶיךָ מִפְּנֵי אִישׁ – Ember miatt ne tartsd vissza szavadat. [Például a tanítványnak el kell mondanía egy jogi kérdéssel kapcsolatos véleményét, még ha az eltér is mestere véleményétől.] – לְשׁוֹן אֲגֵר בְּקִיץ – A „*táguru*” kifejezés hasonló ahhoz, mint az „*ogér bökájic*” („nyári begyűjtés”).⁸⁰

...mert az ítélet Istené... – מִה שְׂאֵתָה נוֹטֵל מִזֶּה שְׁלֹא – מה שְׂאֵתָה נוֹטֵל מִזֶּה שְׁלֹא – [Azzal,] amit igazságtalanul elveszel ettől az embertől, – אֶתָּה מְזַקְּקִנִי לְהַחְזִיר לוֹ – Engem kényszerítesz, hogy visszaadjam neki. – נִמְצָא – Az eredmény tehát: – שְׁהִטִּיתָ עָלַי הַמִּשְׁפָּט – Rám hárítottad az ítéletet.

...hozzátok elem... – עַל דָּבָר זֶה – Emiatt [hogy így elbizta magát,] – נִסְתַּלַּק מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּט בְּנוֹת צִלְפָּחֵד – vétetett el tőle az ítélkezés Celofhád lányai ügyében.⁸¹ – וְכֵן שָׁמוּאֵל אָמַר לְשָׂאוּל – Ugyanez történt, mikor Sámuel így szólt Sámuelhoz.⁸² – „אֲנִכִּי הֲרוּאָה – „Én vagyok a látó”. – אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – Azt mondta neki Isten: – חִיֶּיךָ – Esküszöm az életedre, – שְׂאֵנִי מוֹדִיעֶךָ שְׂאֵין אֶתָּה רוּאָה – hogy bebizonyítom neked, hogy nem te látsz! – וְאֵימָתִי הוֹדִיעֵנו – És mikor bizonyította be? – וַיִּרְא אֶת – Amikor [Sámuel] jött hogy felszentelje Dávidot:⁸³ – אֵךְ נִגְדָה ה' מְשִׁיחוֹ – Bizony az Örökkévaló előtt van az ő fölkentje!” – אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – Azt mondta neki Isten: – וְלֹא אָמַרְתָּ אֲנִכִּי הֲרוּאָה – Nemde azt mondtad: „Én vagyok a látó”? – אַל – [Én azonban azt mondom:]⁸⁴ „Ne tekints ábrázatára”.

וְאֵצְנָה אֶתְכֶם בְּעַת הַהוּא אֶת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן. (דברים א, יח)

És megparancsoltam nektek abban az időben mind a dolgokat, amelyeket tennetek kell. (5Mózes 1:18.)

⁸⁰ Példabeszédek 10:5.

⁸¹ Lásd a 4Mózes 27:5-hez írt Rási-kommentárt.

⁸² 1Sámuel 9:19.

⁸³ Uo. 16:6.

⁸⁴ Uo. 7.

Xxx – mind a dolgokat, amelyeket tennetek kell. – xxx – Ez arra a tíz dologra utal, amelyek megkülönböztetik egymástól – xxx – pénzügyi peres ügyeket és a főben járó vétségeket tárgyaló pereket.⁸⁵

וּנְסַע מִחֶרֶב וּנְלָךְ אֶת כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם בְּרֶדֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוֵּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲתָנוּ וְנָבֵא עַד קִגְשׁ בְּרִנְעָ. (דברים א, יט)

És elindultunk a Horévtől és végimentünk az egész nagy és félelmetes sivatagon, amelyet láttatok, az Emóri hegye felé vezető úton, amint megparancsolta nekünk az Örökkévaló, a mi Istenünk, és eljutottunk Kádés-Bárnéáig. (5Mózes 1:19.)

Xxx – az egész nagy és félelmetes sivatagon. – xxx – [Azért nevezi így Mózes ezt a sivatagot,] mert voltak benne – xxx – gerendavastagságú kígyók – xxx – és íjnagyságú skorpiók.⁸⁶

וְאָמַר אֲלֵכֶם בְּאַתְּם עֲדַתְהוּ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ. (דברים א, כ)

És szóltam hozzátok: elérkeztetek az Emóri hegyéig, amelyet az Örökkévaló, a mi Istenünk nekünk ad. (5Mózes 1:20.)

רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֶה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ אֶל־תִּירָא וְאַל־תַּחַת. (דברים א, כא)

Lásd, az Örökkévaló, a te Istened elébed adta az országot, menj föl, foglald el, amint mondta neked az Örökkévaló, őseid Istene; ne félj és ne remegj! (5Mózes 1:21.)

וּתְקַרְבוּן אֵלַי כְּלַכֶּם וְהֵאמְרוּ נִשְׁלַחְהָ אַנְשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּלָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשֻׁבוּ אֲתָנוּ דְבַר אֶת־הַדָּרֶךְ אֲשֶׁר נַעַלְהֶכָּה וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֱלִיהֶן. (דברים א, כב)

És odaléptetek hozzám mindnyájan és mondtátok: Hadd küldjünk férfiakat magunk előtt, hogy kikémléjék számunkra az országot és hozzanak nekünk hírt az útról, amelyen majd fölmegyünk és a városokról, amelyekhez eljutunk. (5Mózes 1:22.)

⁸⁵ A „mind a dolgokat” a szükséges jogi eljárásokra utal (*Gur Árje*). Ezeket a Szánhedrin 32a sorolja fel.

⁸⁶ Az izraeliták előtt vonuló felhő elpusztította ugyan az útjukba kerülő kígyókat és skorpiókat (4Mózes 10:34), de őket mégis elrémisztették az útjuk során látott hatalmas tetemek. (*Mizráhi* a Szifréből)

Xxx – És odaléptetek hozzám mindnyájan. – xxx – [Mindnyájan együtt] kaotikus összevisszaságban.⁸⁷ – xxx – [Mózes] ugyanakkor később azt mondta: – xxx – „odaléptetek hozzám – xxx – mind a törzseitek fejei és véneitek; – xxx – és mondtátok: Íme...”⁸⁸ – xxx – Az a közeledés helyénvalóan történt – xxx – a fiatalok tisztelettel viseltettek a vének iránt, – xxx – maguk elé engedve őket, – xxx – a vének pedig tisztelettel viseltettek a törzsfők iránt, – xxx – [szintén] maguk elé engedve őket; – xxx – most azonban ti mindnyájan ideözönlöttetek hozzám – xxx – hatalmas kavarodásban, – xxx – a fiatalok félretaszítva a véneket, – xxx – a vének pedig félretaszítva a törzsfőket.

Xxx – és hozzanak nekünk hírt⁸⁹. – xxx – Tudassák velünk, milyen nyelvet⁹⁰ beszélnek.

Xxx – az útról, amelyen majd fölmegyünk. – xxx – Nincs olyan út, amelyben ne lennének kanyarulatok.⁹¹

Xxx – és a városokról, amelyekhez eljutunk. – xxx – [És amelyeket] majd elsőként kell bevennünk.⁹²

וַיִּטֵּב בְּעֵינֵי הַדָּבָר וְאָקַח מִכֶּם שְׁנַיִם עָשָׂר אַנְשִׁים אִישׁ אֶחָד לְשִׁבְטוֹ. (דברים א, כג)

Jónak tetszett szememben a dolog, és vettem közületek tizenkét férfiút, egy-egy férfit minden törzsre. (5Mózes 1:23.)

וַיִּטֵּב בְּעֵינֵי הַדָּבָר – Jónak tetszett szememben a dolog... – בְּעֵינֵי – Az én szememben [jónak tetszett], – וְלֹא בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם – de nem a Mindenható szemében. – וְאִם בְּעֵינֵי מֹשֶׁה הָיָה טוֹב – Ha az ötlet tetszett Mózesnek, – לְמָה אָמְרָה בְּתוֹכָהוּת – akkor miért tett említést róla [a néphez intézett] szemrehányásai között? – מָשַׁל – Ez [ahhoz a helyzethez] hasonlítható, amikor – לְאָדָם שְׂאוּמֵר לְחִבְרוֹ – egy ember így szól felebarátjához: – מְכוֹר לִי חֲמוּרָה זֶה – „Add el nekem ezt a szamaradat.” – אָמַר לוֹ הֵן –

⁸⁷ Ez megmagyarázza, hogy miért tartozik bele ez a vers is Mózes dorgálásába (*Szifszé Háhámim*).

⁸⁸ Lentebb 5:20-21.

⁸⁹ A héber eredetiben itt a (xxx – *dávár*), azaz „szó” kifejezés áll.

⁹⁰ Ez a „hozzanak vissza »szót«”-ból lett levezetve (*Mizráhi*). Az Örökkévaló a hetven eredeti nép mindegyikének egy-egy saját, a maga etnikai karakteréhez harmonikusan illeszkedő nyelvet adott. Az izraeliták, akik értették a kapcsolatot nyelv és karakter között, tudni kívánták, milyen nyelvet beszélnek a kánaánita népek, hogy ebből képet kaphassanak etnikai sajátosságaiokról (*Gur Árje*).

⁹¹ A vers nem azt akarja mondani, hogy az izraeliták már korábban választottak egy útvonalat, és most azt szerették volna, hogy a kémek szemügyre vegyék azt. Hanem azt akarja mondani, hogy az izraeliták megbízták a kémeket, hogy gyűjtsenek információt, ami alapján ők majd eldönthetik, melyik lehet a legközvetlenebb, legegyszerűbb útvonal.

⁹² Természetesen az volt a szándékuk, hogy végül az összes várost bevegyék. Itt tehát nyilvánvalóan az volt a kérdés, hogy vajon melyek a legkönnyebben bevehető városok, mert akkor azokat érdemes legelőször meghódítani. (*Gur Árje*)

Az így válaszol: „Rendben [eladom neked].” – נוֹתְנוּ אֶתָּה לִי לְנִסְיוֹן – „És odaadod nekem, hogy [előbb] kipróbáljam?” – אָמַר לוֹ הֵן – Az azt feleli: „Igen.” – בְּהָרִים וּגְבָעוֹת – „Kipróbálhatom dombokon és hegyeken is?” – אָמַר לוֹ הֵן – Az azt feleli: „Igen.” – בִּיּוֹן שָׂרָאָה – Mivel [a vásárló] látta, – שָׂאִין מְעַכְּבוּ כָּלוּם – hogy az eladó semmiben sem korlátozta [a próbát], – אָמַר הַלּוֹקֶת בְּלָבוּ – azt mondta magában: – בָּטוּחַ הוּא זֶה – „Ez az ember biztos abban, – שְׁלֹא אֶמְצָא בוּ מוּם – hogy semmilyen hibát nem találok [a szamarában].” – מִיָּד אָמַר לוֹ – Rögvest így szólt hozzá: – טוֹל מְעוֹתֶיךָ – „Vedd, itt a pénzed, – וְאִינִי מְנַסֶּה מְעַתָּה – nem szükséges kipróbálnom [a szamarat].” – אַךְ אֲנִי – [A mi esetünkben is ez történt, amikor Mózes azt mondta:] „Én is jóváhagytam a felvetéseket, – שָׂמָא תַחְזוּרוּ בְכֶם – [abban reménykedve,] hogy talán majd meggondoljátok magatokat, – כְּשִׁתְּרָאוּ שְׂאִינִי מְעַכְּבֵי – amikor látjátok, hogy nem tesztek semmilyen ellenvetést, – וְאַתֶּם לֹא חֲזַרְתֶּם בְּכֶם – de ti nem vontátok vissza [kérdéseket].”

מָכַם – ...és vettem közületek... – מִן הַבְּרוּרִים שֶׁבְכֶם – A legkiválóbbjaitok közül, – מִן הַמְּסֻלְּתִים שֶׁבְכֶם – a legjobbbeitok közül. [Mert a „közületek” amúgy fölösleges lenne.]

שְׁנַיִם עֶשֶׂר אַנְשִׁים אִישׁ אֶחָד לְשִׁבְט – ...tizenkét férfiút, egy-egy férfit minden törzsre. – מִגִּיד – [A „tizenkét férfiút” fölöslegesnek tetszik, hiszen rögtön hozzáteszi, hogy „egy-egy férfit”. Azért került mégis a szövegbe, mert a tizenkettes számból] kiderül, – שְׁלֹא הָיָה שִׁבְט לְוֵי עֲמֹהֶם – hogy Lévi törzse⁹³ nem volt közöttük. [Ha ugyanis a Lévit is beleszámítjuk, akkor tizenháromnak kellett volna lenniük.]

וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הַהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֲשַׁכְּלָ וַיַּרְגְּלוּ אֹתָהּ. (דברים א, כד)

És útnak eredtek és fölmentek a hegyre, eljutottak Eskol völgyéig és kikémlték. (5Mózes 1:24.)

Xxx – [eljutottak] Eskol völgyéig. – xxx – Ebből megtudjuk, hogy a később itt bekövetkező esemény miatt nevezték [nevén ezt a völgyet].⁹⁴

Xxx – és kikémlték. – xxx – Ez azt tanítja, hogy [a kémek] végigmentek rajta – xxx – négy vonal mentén – hosszában és keresztben.

וַיִּקְחוּ בְּיָדָם מַפְרָץ הָאָרֶץ וַיַּוְדוּ אֶלֵינוּ וַיִּשְׁכְּבוּ אִתָּנוּ דָּבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הִנֵּה אֶלֵהִינוּ וַתָּן לָנוּ. (דברים א, כה)

⁹³ Lévit rendszerint nem számítják a tizenkét törzs között, hacsak nem emelik ki külön. A tizenkét törzset József két fiának Efrájimnak és Menásének törzsei adják ki.

⁹⁴ Versünk a kémek elindulására utal, a nevet azonban később, a kémek visszatértét követően kapta a völgy [4Mózes 13:24.]. (Mizráhi)

Vettek kezükbe az ország gyümölcséből és lehozták nekünk, és hoztak nekünk hírt és mondták: Jó ország az, amelyet az Örökkévaló, a mi Istenünk ad nekünk. (5Mózes 1:25.)

Xxx – és lehozták nekünk. – xxx – Ebből megtudjuk, hogy Izrael földje – xxx – magasabban fekszik minden más országnál.

Xxx – és mondták: Jó ország az. – xxx – Kik voltak, akik azt mondták, hogy jó [ország az]? – xxx – Jósua és Hálév.⁹⁵

וְלֹא אָבִיחֶם לְעֹלָת וּתְמִירוֹ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם. (דברים א, כו)

De ti nem akartatok fölmenni és ellenszegültetek az Örökkévaló, a ti Istenetek szavának. (5Mózes 1:26.)

Xxx – és ellenszegültetek. – xxx – A (xxx – *vátámru*) egy nyílt ellenszegülést jelentő kifejezés. – xxx – Ellenszegültetek az Ő szavának.

וּתְרַגְּנוּ בְּאֵהָלֵיכֶם וּתְאָמְרוּ בְּשִׁנְאָת יְהוָה אֲתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לָתֵת אֲתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי
לְהַשְׁמִידָנוּ. (דברים א, כז)

Zúgolódtatok sátraitokban, és mondtátok: Mivel gyűlöl minket az Örökkévaló, azért vezetett ki minket Egyiptomból, hogy az Emori kezébe adjon bennünket, és elpusztítson minket. (5Mózes 1:27.)

Xxx – Zúgolódtatok. – xxx – Rágalmazó szavakat mondtatok. – xxx – Ez ugyanaz [a szó, mint a (xxx – *nirgán*) a] „A rágalmazó szavai”⁹⁶ [szövegrészben], – xxx – vagyis [a (xxx – *nirgán*)] egy olyan ember, aki rágalmaz.

Xxx – Mert gyűlöl bennünket az Örökkévaló. – xxx – Valójában Ő szeretett benneteket, – xxx – de ti gyűlöltétek Őt.⁹⁷ – xxx – Egy népszerű közmondás azt mondja: – xxx – „[Arról,] amit a szívedben érzel barátod iránt, – xxx – [azt gondold, hogy] ő is azt érzi irántad.”

בְּשִׁנְאָת ה' אֲתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם – ...Mivel gyűlöl minket az Örökkévaló, azért vezetett ki minket Egyiptomból... – **הוֹצִיאָתוּ לְשִׁנְאָה הִיְתָה** – A kivezetés oka a gyűlölet volt. – **מִשָּׁל לְמֶלֶךְ בְּשָׂר וָדָם** – Egy hús-vér királyhoz hasonlít ez, – **שְׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי בָנִים** – akinek két fia volt – **וַיֵּשׁ לוֹ שְׁתֵּי שָׂדוֹת** – és két földje. – **אֶחָת שָׁל שְׁקִיָּא** – Az egyik egy

⁹⁵ Mózes ezzel is szemrehányást tett a népnek, hangot adva annak, hogy Jósua és Hálév beszámolóját kellett volna elfogadniuk, ők ugyanis arra próbálták ösztönözni a népet, hogy menjenek föl az országba és személyesen győződjenek meg annak értékeiről. A tíz másik kém lebeszéltni igyekezett a népet arról, hogy felmenjen az országba. Ha a nép Jósua-ra és Hálévre hallgatott volna, kiderülhetett volna számukra, hogy a tíz másik kém beszámolója hamis volt. (*Gur Árje*)

⁹⁶ Példabeszédek 18:8.

⁹⁷ Máskülönbén állhatott volna csupán csak ez is a szövegben: „azért vezetett ki bennünket, srb.” Miért idézte hát fel Mózes, hogy Izrael fiai azt feltételezték, hogy az Örökkévaló gyűlöli őket? (*Gur Árje*)

olyan föld, amin gazdagon volt víz, – וְאַחַת שֶׁל בְּעַל – a másik száraz volt. – לְמִי שֶׁהוּא
 וְלְמִי שֶׁהוּא – Akit kedvelt, – נוֹתַן שֶׁל שִׁקְיָא – annak adta a jól öntözött földet, – אוֹהֵב
 אֶרֶץ מִצְרַיִם – akit pedig gyűlölt – נוֹתַן לוֹ שֶׁל בְּעַל – annak adta a száraz földet. – שׁוֹנֵא
 אִיא שֶׁל שִׁקְיָא הִיא – Egyiptom földje jól öntözött, – שְׁנִילוֹס עוֹלָה וּמִשְׁקָה אוֹתָהּ – mert a Nilus
 feljön és megöntözi azt, – וְאֶרֶץ כְּנָעַן שֶׁל בְּעַל – Kánaán földje azonban száraz. –
 וְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם – Minket pedig kihozott Egyiptomból, – לָתֵת לָנוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן – hogy
 nekünk adja Kánaán földjét.

אָנְהָ | אֲנַחְנוּ עֲלִים אַחֲיֵנוּ הַמָּסוּ אֶת־לִבְכָּנוּ לֵאמֹר עִם גְּדוֹל וְרַם מְמַלְנֵי עָרִים גְּדוֹלָת וּבְצוּרָת בְּשָׂמַיִם
 וְנִסְבְּנֵי עֲנֻקִים רְאִינוּ שָׁם. (דברים א, כח)

Hova menjünk föl mi? Testvéreink elcsüggesztették szívünket, mondván: nagyobb és magasabb nép az nálunk, a városok nagyok és meg vannak erősítve az égig és még az Anákim fiait is láttuk ott! (5Mózes 1:28.)

Xxx – a városok nagyok és meg vannak erősítve az égig. – xxx – A szentírási szövegek [néha] túlzó kifejezésekkel élnek.

וְאָמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעְרָצוּן וְלֹא־תִירָאוּן מֵהֶם. (דברים א, כט)

És szoltam hozzátok: Ne ijedjete meg és ne féljetek tőlük. (5Mózes 1:29.)

Xxx – Ne ijedjete meg. – xxx – A (xxx – táárcun) egy törést/szakadást jelentő kifejezés; – xxx – [Úgy értelmezendő,] ahogyan a Targum [Onkelosz fordítja]; és ugyanaz [a szó gyöke], – xxx – [mint az (xxx – áruc) szóé az] „(xxx – áruc náhálím) kell lakniuk, – xxx – [vagyis] völgyek szakadékaiban”.⁹⁸

יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הֵהָלַךְ לְפָנֵיכֶם הוּא יִלְתֵּם לְכֶם כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם. (דברים א, ל)

Az Örökkévaló, a ti Istenetek, aki előttetek jár, Ő fog érettetek harcolni, egészen úgy amint cselekedett veletek Egyiptomban szemetek előtt, (5Mózes 1:30.)

Xxx – Ő fog érettetek⁹⁹ harcolni. – xxx – Értetek.

וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׂאַף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשְׂאֵאִישׁ אֶת־בְּנֵוֹ בְּכָל־הַדְרֹךְ אֲשֶׁר הִלְכְתֶּם
 עַד־בְּאֵכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה. (דברים א, לא)

⁹⁸ Jób 30:6.

⁹⁹ A héber szövegben itt a (xxx – láhem) szó áll, ami bevettebb értelmében inkább azt jelenti: „nektek”.

...és a sivatagban, amit magad láttál, hogy úgy vitt téged az Örökkévaló, a te Istened, amint viszi az ember az ő fiát az egész úton, amelyen jártatok, míg el nem jutottatok erre a helyre. (5Mózes 1:31.)

Xxx – és a sivatagban, amit magad láttál. – xxx – Ez a vers összekapcsolódik az előző verssel: – xxx – „egészen úgy amint cselekedett veletek Egyiptomban”¹⁰⁰, – xxx – most pedig a sivatagban is, – xxx – „amit magad láttál, hogy úgy vitt, stb.”

Xxx – amint viszi az ember az ő fiát. – xxx – Aszerint [értsd ezt], ahogy a [következő] verset magyaráztam [korábban]: – xxx – „És elvonult Isten angyala, – xxx – aki előbb Izráel tábora előtt haladt, stb.”¹⁰¹ – xxx – Ez hasonló annak az embernek [az esetéhez], aki úton van – xxx – és a fia előtte halad. – xxx – [Egyszer csak] útonállók jönnek, hogy elrabolják őt¹⁰², stb.¹⁰³

וּבְדָבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מְאֱמִינִם בִּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם. (דברים א, לב)

És ebben a dologban nem akartok hinni az Örökkévalóban, a ti Isteneitekben, (5Mózes 1:32.)

Xxx – És ebben a dologban. – xxx – Hogy megígérte nektek, hogy bevisz titeket az országba, – xxx – nem hittetek Benne.

הַהֲלֹךְ לַפְּנֵיכֶם בְּדֶרֶךְ לְתוֹר לְכֶם מְקוֹם לְהִזְתַּקֶּם בְּאִשׁוֹ לַיְלָה לְרִאֲתֶכֶם בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תִּלְכְּרֶבָה וּבְעֵנָן יוֹמָם. (דברים א, לג)

...aki elöttetek járt az úton, hogy kiszemeljen számotokra helyet táborozástokra, éjjel tűzben, hogy mutassa nektek az utat, amelyen menjete, és nappal felhőben. (5Mózes 1:33.)

Xxx – hogy mutassa nektek [az utat]. – xxx – [A (xxx – *lárothem*) szó úgy értendő,] mintha [az szerepelne a szövegben, hogy] (xxx – *löhárothem*).¹⁰⁴ – xxx – És ugyanígy a (xxx – *lánhotám hádereh*)¹⁰⁵ [is úgy értendő, mintha az szerepelne a szövegben, hogy (xxx – *löhánhotám*)]. – xxx – És ugyanígy a (xxx – *lásmiá bökol*

¹⁰⁰ Az „egészen úgy amint »cselekedett«” a 30. versben úgy értelmezendő, mint ami hadviselésre utal, versünkben pedig úgy, mint ami a vivésre. (*Mizráhi*)

¹⁰¹ 2Mózes 14:19.

¹⁰² Vagyis a fiút.

¹⁰³ Ekkor az apa maga mögé parancsolj a fiút. Ha pedig egy farkas tűnik fel hátulról, akkor maga elé parancsolja a fiút. Ha útonállók jelennek meg előlről és egy farkas hátulról, akkor az apa jobb oldalára parancsolja a fiát, és megküzd a támadókkal. (Rási *uo.*)

¹⁰⁴ A ל alatti *pátáh* magánhangzó a ה-t helyettesíti. (*Szifszé Háhámim*)

¹⁰⁵ „hogy vezérelje őket” (2Mózes 13:21.).

todá)¹⁰⁶ [is úgy értendő, mintha az szerepelne a szövegben, hogy (xxx – löhásmiá)]. – xxx – És ugyanígy a (xxx – lálehet lágid böjizröel)¹⁰⁷ [szövegrészben szereplő (xxx – lágid) szó is úgy értendő, mintha az szerepelne a szövegben, hogy (xxx – löhágid)].

וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶתְקוֹל דְּבָרֵיכֶם וַיִּקְצָף וַיִּשְׁבַּע לֵאמֹר. (דברים א, לד)

És az Örökkévaló meghallotta beszédetek szavát, megharagudott és megesküdött, mondván: (5Mózes 1:34.)

אִם־יִרְאֶה אִישׁ בְּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הַרְעֵה הָרַע הַזֶּה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁפַּעְתִּי לָתֵת לְאַבְחֵיכֶם. (דברים א, לה)

Nem fogja látni egy sem ez emberek közül, e gonosz nemzedék azt a jó országot, amelyről megesküdtem, hogy őseiteknek adom; (5Mózes 1:35.)

וַיִּלְחִי פֶלֶב בְּדִפְנוֹה־הוּא יִרְאֶנָּה וְלֹא־תֵן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַדְבָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מָלֵא אַחֲרַי יְהוָה. (דברים א, לו)

...kivéve Hálévet, Jefune fiát; ő látni fogja és neki fogom adni azt a földet, amelyen járt, és fiainak, mivelhogy teljesen követte az Örökkévalót. (5Mózes 1:36.)

Xxx – amelyen járt. – xxx – Ez Hevronra utal, amint írva van: – xxx – „és eljutottak Hevronig”.¹⁰⁸

גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בְּגִלְלֵכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תִבָּא שָׁם. (דברים א, לז)

Reám is megneheztelt az Örökkévaló miattatok, mondván: Te sem fogsz oda bemenni. (5Mózes 1:37.)

Xxx – megneheztelt. – xxx – Tele volt nehezteléssel.¹⁰⁹

יְהוֹשֻׁעַ בְּדַגְוֹן הָעֵמֶד לְפָנָיִךְ הוּא יָבֵא שָׁמָּה אֹתָנוּ חֹלֵק פִּיְהוּא יִנְחַלְנָה אֶת־יִשְׂרָאֵל. (דברים א, לח)

Józsua, Nún fia, aki előtted áll, ő fog oda bemenni, őt bátorítsd, mert ő fogja azt birtokba adni Izráelnek. (5Mózes 1:38.)

¹⁰⁶ Zsoltárok 26:7.

¹⁰⁷ „hogy [ne] meheszen el hírt vinni Jezréelbe” 2Királyok 9:15.

¹⁰⁸ 4Mózes 13:22.

¹⁰⁹ A hitpáél alak általában „visszaható” értelmű, itt azonban azt hivatott jelezni, hogy az Örökkévaló nem egyszerűen csak megneheztelt, hanem csordultig volt nehezteléssel. (Gur Árje)

וּטְפֹכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לְבֹן יְהוָה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יֵדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וְרָע הִמָּה יָבֹאוּ שָׂמָּה וְלָהֶם אֲתַנְּנָה וְהֵם יִירָשׁוּהָ. (דברים א, ט)

Gyermekeitek pedig, akikről mondtátok, hogy martalékká lesznek és fiaitok, akik ma még nem ismerik a jót és a rosszat, ők mennek oda be, nekik adom és majd ők veszik birtokukba. (5Mózes 1:39.)

וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דְרֹךְ יַם־סוּף. (דברים א, מ)

Ti pedig forduljatok, és induljatok a sivatagba a Sástenger felé. (5Mózes 1:40.)

פְּנוּ לָכֶם – Ti pedig forduljatok... – אֲמַרְתִּי – Azt mondtam, [vagyis az volt a szándékom,] – לְהַעֲבִיר אֶתְכֶם דֶּרֶךְ רֹחַב אֶרֶץ אֲדוֹם לְצַד צָפוֹן – hogy átengedlek titeket Edom területén széltében, [észak felé,]¹¹⁰ – לְכַנֵּס לְאֶרֶץ – hogy belépjete az Erec Jiszráelbe; – קָלַקְלַתְּם – de ti vétkeztetek, – וּגְרַמְתֶּם לָכֶם עֲבוּב – és magatoknak okoztátok ezt a késedelmet.

פְּנוּ לָכֶם – Ti pedig forduljatok... – לָאָחֻרִיכֶם – vissza. – וְתִלְכוּ בַּמִּדְבָּר – És vonuljatok át a sivatagon – לְצַד יַם סוּף – a Vörös-tenger felé. – שֶׁהַמִּדְבָּר שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים בּוֹ – Ugyanis a sivatag, amelyen keresztül vonultak, – לְדְרוֹמוֹ שֶׁל הַר שְׁעִיר – dél felé esett Széir hegyétől, – הָיָה מִפְּסִיק בֵּין יַם סוּף לְהַר שְׁעִיר – elválasztva egymástól a Vörös-tengert és Széir hegyét. – מוֹט – Most, [hogy vétkeztetek,] – הַמְשֻׁכּוֹ לְצַד הַיָּם – húzódtatok vissza a [Vörös-]tenger felé – וְתִסָּבְבוּ אֶת הַר שְׁעִיר – és kerüljétek meg Széir hegyét, – כָּל דְרוֹמוֹ – végigvonulva annak teljes déli vidékén, – מִן הַמְּעַרֵב לְמִזְרָח – nyugatról keletre.

וְתַעֲנֶנּוּ וְהֵאמַרְתֶּם אֵלַי חֻטְאֵנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעַלְהָ וְנִלְחַמְנוּ כָּכָל אֲשֶׁר־צִוֵּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְתַחֲגֹרֵי אִישׁ אֶת־כַּלְּי מִלְחַמָּתוֹ וְתַהֲיֵנוּ לְעַלְת הַהָרָה. (דברים א, מא)

És ti feleltetek és mondtátok nekem: Vétkeztünk az Örökkévaló ellen, mi föl akarunk menni, hogy harcoljunk akként, amint megparancsolta az Örökkévaló, a mi Istenünk. Felőveztétek mindnyájan harci eszközeiteket és elszántátok magatokat fölmenni a hegyre. (5Mózes 1:41.)

Xxx – és elszántátok magatokat. – xxx – [A (xxx – *vátáhinu*) szó itt hasonló jelentésben szerepel,] mint a (xxx – *hinenu*) [az] – xxx – „Itt vagyunk, – xxx – fölmegyünk arra a helyre”¹¹¹ [szövegrészben]. – xxx – Ezt a kifejezést használtátok,

¹¹⁰ Valójában az edomiták megtagadták Izraeltól az engedélyt, hogy keresztülvonuljanak a területükön (4Mózes 14:18.), ha azonban az izraeliták érdemesek lettek volna rá, Isten rákényszerítette volna az edomitákat, hogy megadják nekik az engedélyt.

¹¹¹ 4Mózes 14:40.

– xxx – ami a jóváhagyás kifejezése, – xxx – mintha csak azt mondtátok volna, hogy felkészültetek rá [, hogy felmenjete a hegyre].¹¹²

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אָמַר לָהֶם לֹא תַעֲלֶוּ וְלֹא־תִלְחַמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִנְגְּפוּ לִפְנֵי אֵיבֵיכֶם.
(דברים א, מ)

Ne menjete föl, mert nincs az Örökkévaló köztetek, nehogy vereséget szenvedjete ellenségeitek előtt. (5Mózes 1:42.)

Xxx – Ne menjete föl. – xxx – Nem lesz számotokra felmenetel^{113, 114} – xxx – csupán lemenetel¹¹⁵.

וַאֲדַבֵּר אֵלֵיכֶם וְלֹא שָׁמַעְתֶּם וַתִּמְרוּ אֹתַי יְהוָה וַתִּזְדוּ וַתַּעֲלֶוּ הַהָרָה. (דברים א, מג)

És szóltam hozzátok, de ti nem hallgattatok reám, engedetlenek voltatok az Örökkévaló parancsa iránt, megátalkodtatok és fölmentete a hegyre. (5Mózes 1:43.)

וַיֵּצֵא הָאָמַרִי הַיָּשׁב בְּהָרָה הַהוּא לְקִרְאָתְכֶם וַיְרַדְפוּ אֹתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשִׂינָה הַדְּבָרִים וַיִּכְתּוּ אֹתְכֶם
בְּשַׁעִיר עֲרֻקְמָה. (דברים א, מד)

És kivonult ellenetek az Emóri, aki azon a hegyen lakik, és úzóbe vettek benneteket, mint ahogy a méhek cselekszenek, és megverték benneteket a Széiren egész Hórmáig. (5Mózes 1:44.)

Xxx – mint ahogy a méhek cselekszenek. – xxx – Amiképpen ez a méh, – xxx – amikor megcsíp egy embert, – xxx – azonnal elpusztul^{116, 117} – xxx – ugyanúgy ők¹¹⁸ is, amikor hozzátok értek, – xxx – azonnal meghaltak.

¹¹² Nem szó szerint használták a (xxx – *hén*) kifejezést, ami annyit tesz: „Igen!” Ezt ugyanis az ember akkor használja, amikor egyetért a másik kijelentésével, őket viszont Mózes éppen hogy arra figyelmeztette, hogy ne menjenek fel a hegyre. Ők azonban mégis nekikészülöttek, mintha azt mondták volna: „Igen!” (*Mizráhi, Gur Árje*)

¹¹³ Azaz győzelem.

¹¹⁴ Ez nem parancs, „Ne menjete föl!”, hanem csupán tanács és információ: „Nem győzelem vár rátok, ha felmentek”. Az ezt követő „nehogy vereséget szenvedjete” is azt jelzi, hogy ezt Mózes tanácsnak szánta. (*Mizráhi*)

¹¹⁵ Azaz vereség.

¹¹⁶ Mármint a méh.

¹¹⁷ Mivel az áll a szövegben, hogy „mint ahogy a méhek cselekszenek”, és nem csupán az, hogy „mint a méhek”, ez azt mutatja, hogy itt nem csupán számbeli összehasonlítás történik a méhekkal, hanem funkcionális is. (*Mizráhi*)

¹¹⁸ Az emoríták.

וּתְשָׁבוּ וּתְחַבְּדוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא שָׁמַע יְהוָה בְּקִלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם. (דברים א, מה)

És visszatértetek és sirtatok az Örökkévaló színe előtt, de az Örökkévaló nem hallgatott szavatokra és nem figyelt reátok. (5Mózes 1:45.)

Xxx – de az Örökkévaló nem hallgatott szavatokra. – xxx – Mintha ez egyáltalán lehetséges lenne – xxx – [az Örökkévaló] könyörületességének attribútumát oly módon befolyásoltátok, – xxx – hogy [az úgy nyilvánult meg], mintha az a kegyetlenség [attribútuma] volna.¹¹⁹

וּתְשָׁבוּ כְּקִדְשׁ יָמִים רַבִּים כְּיָמִים אֲשֶׁר יִשְׁכַּתֶּם. (דברים א, מו)

És maradtatok Kádésben hosszú ideig, ameddig ott maradtatok. (5Mózes 1:46.)

Xxx – És maradtatok Kádésben hosszú ideig. – xxx – Tizenkilenc évig, amint írva van: – xxx – „mint ahány évet [máshol] éltetek”, – xxx – azaz a többi útjaik során, – xxx – amelyek összesen harmincnyolc évet tettek ki.¹²⁰ – xxx – Ezek közül tizenkilenc évet Kádésben töltöttek el, – xxx – [másik] tizenkilenc évet pedig céltalanul vándoroltak ide-oda, – xxx – majd visszatértek Kádésbe, amint írva van: – xxx – „és bujdosatta őket a sivatagban”.¹²¹ – xxx – Ezt [a magyarázatot] a *Széder Olám*-ban találtam.¹²²

וּנָפְן וְנִסַּע הַמִּדְבָּרָה דְרָךְ יַם־סוּף כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי וְנִסַּב אֶת־הַרְשָׁעִיר יָמִים רַבִּים. (דברים ב, א)

És fordultunk, és indultunk a sivatagba, a Sástenger felé, amint szólt hozzám az Örökkévaló, és megkerültük a Széir hegységet sok időn át. (5Mózes 2:1.)

וּנָפְן וְנִסַּע הַמִּדְבָּרָה – És fordultunk, és indultunk a sivatagba... – אלו לא – Ha nem vétkeztek volna, – היו עוֹבְרִים דְרָךְ הַר שְׁעִיר – akkor a Széir hegységen keresztülágva – לְכַנֵּס לְאֶרֶץ – beléphettek volna az Országba – מִן דְרוֹמוֹ לְצִפוֹנוֹ – annak déli [határától] az északi [határáig]; – וּבִשְׂבִיל שְׂקָלְקָלוֹ – mivel azonban vétkeztek, – הִפְכוּ לְצַד הַמִּדְבָּר – kénytelenek voltak a sivatag felé venni az irányt, – שֶׁהוּא בֵּין יַם – amely a Sástenger – לְדְרוֹמוֹ שֶׁל הַר שְׁעִיר – és a Széir hegység déli pereme kö-

¹¹⁹ Az Örökkévalónak az a Neve, amely itt, az imák elutasításával kapcsolatban szerepel a szövegben, rendszerint a könyörületesség attribútumának kifejezője. (*Szifszé Háhámim*)

¹²⁰ Úgy rendelkezett az Örökkévaló, hogy a kémek esetének idején, az Egyiptomból való kivonulást követő második évben, a pusztaságban vándoroljanak, a Szentföldre pedig a negyvenedik év elején lépjenek be. (*Szifszé Háhámim*)

¹²¹ 4Mózes 32:13.

¹²² 8.

zött [terül el]. – וְהֵלְכוּ אֶצֶל דְּרוֹמוֹ – Majd végigvonultak a [hegység] déli pereme mentén, – מִן הַמְּעֵרָב לַמְּזֶרֶחַ – nyugat-keleti irányban.

דָּרָךְ יָם סוּף – ...**a Sástenger felé...** [Ez nem azt jelenti, hogy a Sástenger irányába fordultak, hanem azt hogy] – דָּרָךְ יְצִיאָתָן מִמִּצְרַיִם – [abba az irányba folytatták a vándorlást, mint amelyik irányba a Sástenger eléréséig meneteltek.] Azon az útvonalon, amelyen [akkor] vonultak, amikor elhagyták Egyiptomot, – שְׁהוּא בְּמִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית מְעֵרְבִית – amely [Erec Jisráel] délnyugati csücske. – לְצַד הַמְּזֶרֶחַ – Onnét kelet felé vonultak. [És most is kelet felé vették az irányt.]

וַיֵּאמְרוּ אֵלַי לְאָמֹר. (דברים ב, ב)

– וַיֵּאמְרוּ אֵלַי לְאָמֹר. – **...és megkerültük a Széir hegységét...** – כָּל דְּרוֹמוֹ – Átkeltünk [a hegység] teljes déli peremén, – עַד אֶרֶץ מוֹאָב – míg el nem érkeztünk Moáb földjére.

וַיֵּאמְרוּ אֵלַי לְאָמֹר. (דברים ב, ב)

És szólt hozzám az Örökkévaló, mondván: (5Mózes 2:2.)

רַב־לְכֶם סֹב אֶת־הַהָר הַזֶּה פָּנּוּ לְכֶם צָפֹנָה. (דברים ב, ג)

Elég hosszú ideig kerültétek ezt a hegységét, forduljatok észak felé. (5Mózes 2:3.)

Xxx – forduljatok észak felé. – xxx – Forduljatok [Moáv] keleti oldala felé, – xxx – délről észak felé, arccal északi irányba. – xxx – Ily módon tehát [Moáv] keleti oldala mentén vonultak.¹²³ – xxx – Erről van szó, amikor az áll [a Szentírásban]: – xxx – „így érkezett el napkelet felől Moáv országához”.¹²⁴

וְאֶת־הַעֵמֶם צִוּ לְאָמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בְּגִבּוֹל אֶחְיִיכֶם בְּנֵי־עִשָׂו הַיְשָׁבִים בְּשַׁעֲרֵי יְרִיאוֹ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מֵאֵד. (דברים ב, ד)

És parancsold meg a népnek, mondván: Ti átvonultok testvéreitek, Ézsau fiainak határán, akik Széirben laknak, és ők majd félnék tőletek, de ti óvakodjatok nagyon: (5Mózes 2:4.)

¹²³ A parancsot, hogy forduljanak észak felé, a Széir délkeleti csücskénél kapták, ahonnét nyilván azonnal észak felé vették az irányt, és végighaladtak Moáv keleti határa mentén. Rási mégis azt állítja (a 2Mózes 34:3-hoz írt kommentárjában), hogy miután Edom visszautasította őket, előbb végigvonultak Moáv egész déli határa mentén, s csak ezt követően fordultak északi irányba, és indultak el annak keleti határa mentén. Széir nyilvánvalóan délebbre lenyúlt, mint szomszédja, Moáv, azért a nyugat-keleti irányban futó déli moávita határ részsút haladt észak felé. Amikor parancsot kaptak, hogy tartsanak északnak, szögben eltértek észak felé, és így vonultak végig Moáv déli oldalán, míg el nem érték annak délkeleti szegletét. Ekkor teljesen észak felé fordultak, és végighaladtak Moáv országának keleti határán. (Gur Árje)

¹²⁴ Bírák 11:18.

Xxx – de ti óvakodjatok nagyon. – xxx – És mitől kell óvakodni? – xxx – „ne támadjátok meg őket”¹²⁵.

אַל־תִּתְּנֶנּוּ בָּם כִּי לֹא־אֵתֶנּוּ לָכֶם מְאֲרָצָם עַד מְדִבְרֵי כְּרִי־שָׁחַ לְעֵשׂוֹ נִתְּחִי אֶתְהֵר שְׂעִיר.
(דברים ב, ה)

...ne támadjátok meg őket, mert nem adok nektek országukból egy talpalatnyi földet sem, mert örökségül adtam Ézsauinak a Széir hegységet. (5Mózes 2:5.)

Xxx – egy talpalatnyi földet sem. – xxx – Még egy lépésnyit sem; – xxx – más szóval: – xxx – még egy lépésnyit sem engedlek titeket – xxx – áthaladni az ő földjükön, – xxx – hacsak ők nem adnak nektek erre engedélyt. – xxx – Egy ággádikus magyarázat: – xxx – Míg el nem érkezik az a nap, – xxx – amikor lépésnek történnek az Olajfák hegyén, – xxx – amint írva van: „Megveti majd lábát...”¹²⁶

Xxx – örökségül [adtam] Ézsauinak. – xxx – Ábrahámától. – xxx – Tíz nép országát adtam (ígértem) neki, – xxx – melyek közül hét a tiétek lesz. – xxx – És a káiniták, a kniziták és a kádmoniták országai közül, – xxx – amelyek voltaképpen Ámon, Moáv és Széir, – xxx – az egyik Ézsaué, – xxx – a [másik] kettő pedig Lót gyermekeié – xxx – jutalmul, – xxx – amiért [Lót] lement [Ábrahámmal] Egyiptomba, – xxx – és nem szólt, – xxx – amikor azt mondták [Ábrahám] feleségét [Sárát] illetően, – xxx – hogy [az asszony] a húga.¹²⁷ – xxx – [az Örökkévaló] ezért úgy kezelte [Lótot], mint [Ábrahám] fiát.¹²⁸

אַכֵּל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתָם בְּכֶסֶף וְאָכַלְתֶּם וְגַם־מִלִּים תִּכְרֹו מֵאֲתָם בְּכֶסֶף וְשָׂתִיתֶם. (דברים ב, ו)

Eledelt pénzen vásároljátok tőlük, és úgy egyétek; vizet is pénzen szereztek tőlük, és úgy igyátok. (5Mózes 2:6.)

Xxx – szereztek. – xxx – A (xxx – *tiħru*) egy vásárlást jelentő kifejezés. – xxx – Ugyanígy: „amelyet magamnak Kánaán országában szereztem”;¹²⁹ – xxx – ugyanis a tengerpart városaiban – xxx – az eladásra a (xxx – *kirá*) szóval utalnak.

כִּי יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ בְּרִכְךָ כְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדְךָ יִדַּע לְכַתֹּף אֶת־הַמְּדַבֵּר הַגָּדֹל הַזֶּה וְהָ אֲרַבְעִים שָׁנָה יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חֲסֵרְתָ דָּבָר. (דברים ב, ז)

¹²⁵ A következő vers eleje.

¹²⁶ Zehárjá 14:4.

¹²⁷ 1Mózes 12:13. Vö. Rásinak az 1Mózes 19:29-hez írt kommentárjával.

¹²⁸ Máskülönben miért örökölte volna Lót Ábrahám földjét? (Szifszé Háhámim)

¹²⁹ 1Mózes 50:5.

Mert az Örökkévaló, a te Istened megáldott téged kezed minden munkájában, ismerte jártadat ezen a nagy sivatagon át; immár negyven éve, hogy veled van az Örökkévaló, a te Istened, nem szenvedtél hiányt semmiben. (5Mózes 2:7.)

כי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּרַכְךָ – Mert az Örökkévaló, a te Istened megáldott téged...
 – לְהִרְאוֹת כְּאֵלוֹ אֲתָם – Ezért hát ne tanúsíts hálátlanságot – לְפִיכֶךָ לֹא תִכְפוּ אֶת טוֹבְכֶתוֹ – azzal, hogy szegénynek mutatod magad, – אֲלֵא הָרְאוּ עֲצֻמְכֶם עֲשִׁירִים – hanem mutasd gazdagnak magad.

וְנִעְבְּרָה מֵאֵת אֶתְיָנוּ בְּנֵי־עֵשׂוֹ הַיְשָׁבִים בְּשֵׁעִיר מִדְּרֹךְ הָעֵרְבָה מֵאֵילָת וּמֵעֶצְיָן גְּבַר ס וּנְפֹן וְנִעְבְּרָה
 דְּרֹךְ מִדְּבַר מוֹאָב. (דברים ב, ח)

És elvonultunk testvéreinktől, Ézsau fiaitól, akik Széirben laknak, a sík-föld útjáról Éjlát és Ecjon-Gáver felől. És fordultunk és haladtunk Moáv sivataga felé. (5Mózes 2:8.)

Xxx – És fordultunk és haladtunk. – xxx – Észak felé. – xxx – Arcunkat [észak felé] fordítottuk, – xxx – hogy vonuljunk a keleti oldal mentén.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֲלֵתְצַר אֶת־מוֹאָב וְאֵל־תִּתְנֶנּוּ בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתְּנֶן לָהֶם מֵאֶרְצוֹ יְרֵשָׁה כִּי
 לְבִנְיָלוֹט נִתְּתִי אֶת־עַר יְרֵשָׁה. (דברים ב, ט)

És szólt az Örökkévaló hozzám: Ne szorongasd Moávot és ne támadd meg háborúval, mert nem adok neked országából birtokot, mert Lót fiainak adtam Árt birtokul. (5Mózes 2:9.)

Xxx – és ne támadd meg [háborúval]. – xxx – Az egyetlen dolog, amelyet [az Örökkévaló] megtiltott nekik Moávval kapcsolatban, – xxx – az az, hogy háborút indítsanak ellene,¹³⁰ – xxx – azt azonban engedélyezte, hogy megfélemlítsék őket – xxx – azzal, hogy harcra felfegyverzetten megjelennek előttük. – xxx – Ezért van írva: – xxx – „és Moáv nagyon megijedt a nép miatt”¹³¹, – xxx – mert [Izrael fiai] kifosztották és kirabolták őket. – xxx – Ámon népevel kapcsolatban azonban ez van írva: – xxx – „és ne támadd meg őket”¹³² semmilyen formában. – xxx – [Ámont] megjutalmazta [az Örökkévaló] azért az erkölcsös magatartásért, – xxx – amelyet ősanynak [Lót fiatalabbik lánya] tanúsított¹³³, – xxx – amikor nem kürtölte szét, mit

¹³⁰ Ezért teszi itt hozzá a Tóra azt, hogy „háborúval”, viszont lejjebb (19. vers), Ámonnal kapcsolatban ezt már nem teszi hozzá (Gur Árje).

¹³¹ 4Mózes 22:3.

¹³² 19. vers.

¹³³ Az ő leszármazottjai is örökölték tőle ezt az erkölcsösséget, és ez mutatja jellembeli hasonlóságukat a zsidó néphez, az erkölcsösség ugyanis egy kardinális zsidó jellemvonás. És a zsidóknak ezért kell kerülni velük a konfliktust. (Gur Árje)

tett az apja, – xxx – [nem úgy,] mint a nővére, aki így nevezte el a fiát: – xxx – Moáv [ami azt jelenti: „egy apától”].

Xxx – Ár. – xxx – Ez az ország neve.¹³⁴

הָאֲמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בְּהָ עַם נְדוּל וְרַב וְרַם כְּעֵנְקִים. (דברים ב, י)

Az Émimiek laktak azelőtt benne, nagy és számos nép és magas, mint az Anákimok. (5Mózes 2:10.)

Xxx – Az Émimiek [laktak] azelőtt benne. – xxx – Azt hihetnéd, hogy ez a Refáim országa,¹³⁵ – xxx – amelyet Ábrahámnak adtam,¹³⁶ – xxx – mivel az Émim, akik [valójában] Refáim¹³⁷ – xxx – korábban ott éltek. – xxx – Ez azonban nem az [a föld], – xxx – mert azok a refáitákat – xxx – Én kiűztem Lót utódainak kedvéért, – xxx – és őket telepítettem a helyükre.

רְפָאִים יְהֻשְׁבוּ אֲרֵיהֶם כְּעֵנְקִים וְהַמְּאָכִים יִקְרָאוּ לָהֶם אֲמִים. (דברים ב, יא)

Óriásoknak tekintik őket is, mint az Anákimokat, és a moáviták Émimnek nevezik őket. (5Mózes 2:11.)

Xxx – Óriásoknak¹³⁸ tekintik őket is. – xxx – Az Émimet Refáimnak tekintették¹³⁹, – xxx – Mint az Anákimot, akiket Refáimnak neveztek. – xxx – Azért neveztek őket [Refáimnak], – xxx – mert mindenkinek, aki meglátta őket, – xxx – elgyengült ((xxx – ráfá)) a keze [a félelemtől].

Xxx – Émim. – xxx – Azért neveztek így őket, mert a tőlük való félelem ((xxx – éjmá)) – xxx – lenyűgözte az embereket.¹⁴⁰ – xxx – Ugyanígy: „És Széirben az-

¹³⁴ Nem pedig egy városé. Szövegünkbenl ugyanis már kiderült, hogy Moáv egy országot birtokol, és nem csak egy várost. (Gur Árje)

¹³⁵ Miért kell tudnunk, hogy az Émim laktak azelőtt ott? Mert azt hihetnéd, stb. (Szifszé Háhámim)

¹³⁶ A tíz nép földjét az Örökkévaló Ábrahámnak adta. Ezek közül hetet – köztük a Refáim földjét – kellett később megkapniuk az izraelitáknak, három pedig Edomé valamint Lót két leszármazottjájé, Ámoné és Moávé lett (1Mózes 15:18-21. Lásd Rásit uo.). Az Émim, akik eredetileg Ár országát lakták (amely mostanra moávita tulajdonba került), Refáim néven is ismeretesek voltak. Akkor viszont lehetséges, hogy ez valójában a Refáim országa volt, egyike annak a hét területnek, amelyet Izraelnek kellett megkapnia, és akkor a 9. vers tilalma nem is vonatkozik rá. (Szifszé Háhámim)

¹³⁷ Akiknek földje Izrael jogos öröksége.

¹³⁸ A refáitákat óriásoknak is nevezi a Tóra.

¹³⁹ De ha az Émim-Refáim nem az Ábrahámnak tett ígéret Refáimjai voltak, akkor miért kellett őket egyáltalán Refáimnak nevezni? Mert Refáimnak tekintették őket, akár az Anákimot, akik megremítettek és elgyengítettek mindenkit, és ezért Refáimnak neveztek őket (Szifszé Háhámim).

¹⁴⁰ Uo. Félelmetes mivoltuk miatt neveztek az Émimet Refáimnak. (Szifszé Háhámim)

előtt a Hóriták laktak”¹⁴¹, – xxx – és Én Ézsau leszármazottainak [a kezébe] adtam őket.

וּבְשַׁעֲרֵי יִשְׁבּוּ הַחַרְיִם לְפָנַי וּבְנֵי עֵשָׂו יִירְשׁוּם וַיִּשְׁמְדוּם מִפְּנֵיהֶם וַיִּשְׁבּוּ תַחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאַרְצֵי יְרֻשָׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם. (דברים ב, יב)

És Széirben azelőtt a Hóriták laktak, de Ézsau fiai elűzték őket, kipusztították maguk elől és letelepedtek helyükbe; amint Izráel is cselekedett az ő öröksége országával, amelyet az Örökkévaló adott nekik. (5Mózes 2:12.)

Xxx – elűzték őket. – xxx – Ez [az igealak folyamatos] jelent fejez ki, – xxx – mintha azt mondanánk: – xxx – Én adtam erőt nekik ahhoz, – xxx – hogy folyamatosan kiűzhessék őket.¹⁴²

עָתָה קָמוּ וְעָבְרוּ לְכֶם אֶת־נַחַל זֶרֶד וְנַעֲבֹר אֶת־נַחַל זֶרֶד. (דברים ב, יג)

Most keljetez föl, menjetez át a Zered patakon. És átvonultunk a Zered patakon. (5Mózes 2:13.)

וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ מִקָּדֵשׁ בְּרַנַּע עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עָדָהֹם כִּלְהֵדוֹר אִנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקְּרִיב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם. (דברים ב, יד)

És az idő, mialatt eljöttünk Kádés-Barnéától, amíg átmentünk a Zered patakon, harmincnyc el sztendő volt; míg végképp kiveszett az egész nemzedék, a harcosok a táborból, amint megesküdött nekik az Örökkévaló. (5Mózes 2:14.)

וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה כֹּס לְהִטָּם מִקְּרִיב הַמַּחֲנֶה עַד תָּמִים. (דברים ב, טו)

Az Örökkévaló keze is ellenük volt, hogy kipusztítsa őket a táborból, amíg végük nem lett. (5Mózes 2:15.)

Xxx – ellenük volt. – xxx – Hogy gyorsan kipusztítsa őket – xxx – negyven éven belül, – xxx – hogy gyermekeiknek kelljen – xxx – tovább késlekedniük a sivatagban.¹⁴³

¹⁴¹ Lentebb 12. vers.

¹⁴² A (xxx – *járásum*) szó – szó szerint: „el fogják úzni őket” – jövő időben áll, jóllehet a hóriták már régebben el lettek úzve. Ézsau erőt kapott az Örökkévalótól ahhoz, hogy folyamatosan elűzhesse őket. A Tóra jövő vagy múlt időt használ a folyamatos cselekvés leírására. (*Mizráhi, Gur Ár-je*)

¹⁴³ Ugyanis amíg akár csak egy is életben volt közülük, gyermekeik nem léphettek be az országba. (*Szifszé Háhámim*)

וַיְהִי כַאֲשֶׁר־תָּמְרוּ כָּל־אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה לְמוֹת מִקְרֵב הָעָם. (דברים ב, טז)

És történt, hogy midőn mind elpusztultak és kihaltak a harcra képesek a nép közül... (5Mózes 2:16.)

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר. (דברים ב, יז)

...szólt hozzám az Örökkévaló mondván. (5Mózes 2:17.)

וַיְהִי כַאֲשֶׁר תָּמְרוּ וְגו' וַיְדַבֵּר ה' אֵלַי וְגו' – És történt, hogy midőn mind elpusztultak..., szólt hozzám (vájádábér) az Örökkévaló... – אָבָל מִשְׁלוּחַ הַמְרַגְלִים – De attól az időtől fogva, hogy a kémeket kiküldték, – עַד כָּאֵן – egészen mostanáig – לֹא נֶאֱמַר בְּפָרְשָׁה זוּ – csak a „vájádábér” [kifejezés egyszer] sem lett említve, – אֲלֵא וַיֹּאמֶר – „vájomer”, – לְלַמְּדֵךְ – tudtunkra adandó, – שְׁכַל שְׁלֹשִׁים וּשְׁמוֹנֶה שָׁנָה – hogy végig a harmincnycsok év során, – שֶׁהָיָה יִשְׂרָאֵל נֹזֵפִים – amíg Izráel bűnös volt [az Örökkévaló szemében], – לֹא נִתְיַחַד עִמּוֹ הַדְּבוּר – az [listeni] „dibur” (beszéd) nem irányult felé bizalmasan, – בְּלִשׁוֹן חֶבֶה – a szeretet kifejeződése gyanánt, – פָּנִים אֶל פָּנִים – színről-színre¹⁴⁴ – וַיָּשׁוּב הַדְּעַת – és nyugodt körülmények között. – לְלַמְּדֵךְ – Ebből megtudhatjuk, – שְׂאִין הַשְּׂכִינָה שׁוֹרָה עַל הַנְּבִיאִים – hogy a Söhiná (azaz az Isteni Jelenlét) nem száll a prófétákra – אֲלֵא בַשְּׂבִיל יִשְׂרָאֵל – csakis kizárólag Izráel kedvéért.

אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה – ...a harcra képesek... – מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה – A húsz éven felüliek, – הַיּוֹצְאִים בַּצָּבָא – akik hadra foghatók voltak.

אֲתָה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עַר. (דברים ב, יח)

Te átvonulsz a mai napon Moáv határán Ár mellett... (5Mózes 2:18.)

וְקִרְבְּתָהּ מִוֶּל בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־תִּצְרָם וְאֶל־תִּתְנַחַר בָּם כִּי לֹא־אֲתֹן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לְךָ יִרְשָׁה כִּי לְבְנֵי־לוֹט נִתְתִּיחָה יִרְשָׁה. (דברים ב, יט)

...és ha közeledsz Ámon fiai felé, ne szorongasd és ne támadd meg őket, mert mit sem adok Ámon fiainak országából neked birtokul, mert Lót fiainak adtam birtokul. (5Mózes 2:19.)

Xxx – Te átvonulsz a mai napon Moáv határán [...] és ha közeledsz Ámon fiai felé. – xxx – Ebből megtudjuk, – xxx – hogy Ámon földje Moávtól északra [terült el].

¹⁴⁴ Valahányszor a Szentírás arról tudósít, hogy Isten „színről-színre” szólt Mózeshez, a דָּבָר (dábér) gyökből képzett igéket használ (amit rendszerint a „szólni” igével fordítanak), és nem az אָמַר (omér) gyökből képzett igéket („mondani”). Lásd: 2Mózes 33:11.; 4Mózes 12:8.

אֲרֻזְרָפָאִים תַּחֲשֹׁב אֲיִהְיֶה רַפְּאִים יִשְׁבַּרְכָּהּ לְפָנַי וְהַעֲמִלִים יִקְרְאוּ לָהֶם זְמֻזְמִים. (דברים ב, כ)

Óriások országának tekintik azt is; óriások laktak benne azelőtt, és az Ámoniták Zámzumminak nevezik őket. (5Mózes 2:20.)

Xxx – Óriások országának tekintik azt is. – xxx – Óriások országának tekintik azt is, – xxx – mert eredetileg az óriások éltek ott, – xxx – de mégsem ez az az ország, amelyet Ábrahámnak adtam.

עַם גְּדוּל וְרַב וְרָם כְּעִנְקִים וַיִּשְׁמִדֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֵׁם וַיִּשְׁבּוּ תַחְתָּם. (דברים ב, כא)
... (5Mózes 2:21.)

כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְבְנֵי עֶשָׂו הַיִּשְׁבִּים בְּשַׁעֲרֵי אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֲרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֵׁם וַיִּשְׁבּוּ תַחְתָּם
עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (דברים ב, כב)
... (5Mózes 2:22.)

וְהַעֲנִים הַיִּשְׁבִּים בְּחֻצְרֵים עַד־עֵנָה כִּפְתָרִים הַיִּצְאִים מִכְּפֹתֵר הַשְּׂמִיִם וַיִּשְׁבּוּ תַחְתָּם. (דברים ב, כג)

És az áveusokat, akik falvakban laktak Ázáig, a Káftórbeliek, akik kivándoroltak Káftórból, kipusztították és letelepedtek helyükbe. (5Mózes 2:23.)

Xxx – És az áveusokat, akik falvakban laktak Ázáig. – xxx – Az áveusok a filiszteusok közül valók voltak, – xxx – mert velük együtt soroltatnak fel – xxx – Jósuá könyvében, amint írva van: – xxx – „a filiszteusok öt fejedelme: a gázai, ásdodi, áskeloni, gáti és ekroni; továbbá az áviak”.¹⁴⁵ – xxx – Mindazonáltal az eskü miatt, – xxx – amelyet Ábrahám tett Ávimelehnak,¹⁴⁶ – xxx – Izrael fiai nem vehették el – xxx – a földet a kezükből, – xxx – ezért Én elhoztam ellenük a Káftórbelieket, – xxx – ők pedig elpusztították őket, – xxx – és letelepedtek a helyükbe. – xxx – És most engedélyezett számotokra, – xxx – hogy elvegyétek [a földet] az ő kezükből.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Jósuá 13:3.

¹⁴⁶ „most tehát esküdj meg nekem itten Istenre, hogy nem leszel hamis sem hozzám, sem fiamhoz, sem ivadékaimhoz...” (1Mózes 21:23.)

¹⁴⁷ Hulin 60b.

menjek el a fáraóhoz – לְאָמַר שְׁלַח אֶת עַמִּי בְּמִתּוֹן – és [először] finoman arra kérem:¹⁵⁰ „Küldd el népemet.”

אֶעֱבְרָה בְּאַרְצְךָ בְּדַרְךָ בְּדַרְךָ אֲלֶיךָ לֹא אֶסּוּר יָמִין וּשְׂמָאוֹל. (דברים ב, כז)

Hadd vonuljak át országodon; mindig az országúton fogok menni, nem térek le sem jobbra, sem balra. (5Mózes 2:27.)

אֲכַל בֶּכֶסֶף תִּשְׁבְּרֵנִי וְאֶכְלֵתִי וּמַיִם בִּכְסֶּפֶךָ תִּתְּנֵנִי וְשִׁתִּיתִי רַק אֶעֱבְרָה בְּרַגְלִי. (דברים ב, כח)

Eledelt pénzért adj el nekem, hogy ehessenek, és vizet pénzért adj nekem, hogy ihassak, csak hadd vonuljak át gyalogszerrel, (5Mózes 2:28.)

כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ עֲשׂוּרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשָׁעֵיר וְהַמּוֹאָבִים הַיְשָׁבִים בְּעַר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הָיָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ. (דברים ב, כט)

...úgy, mint Ézsau fiai tettek velem, akik Széirben laknak és a moáviták, akik Árbán laknak, amíg átmegyek a Jordánon abba az országba, amelyet az Örökkévaló, a mi Istenünk ad nekünk. (5Mózes 2:29.)

Xxx – úgy, mint Ézsau fiai tettek velem. – xxx – Ez nem a földjükön való átkelésre utal,¹⁵¹ – xxx – hanem csupán arra, hogy ennivalót és vizet [akartak] eladni [az izraelitáknak].¹⁵²

Xxx – amíg átmegyek a Jordánon. – xxx – Ez a következő mondatra utal: – xxx – „Hadd vonuljak át országodon.”¹⁵³

וְלֹא אָבָה סִיחּוֹן מֶלֶךְ חֲשַׁבּוֹן הַעֲבְרָנִי בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־דְּרוֹתָיו וְאִמְצָן אֶת־לִבּוֹ לְמַעַן תִּתְּנוּ בְּיַדְךָ כֶּסֶף הַיּוֹם. (דברים ב, ל)

¹⁵⁰ 2Mózes 5:1.

¹⁵¹ Tekintve, hogy az edomiták megtagadták az izraelitáktól az engedélyt, hogy átvonulhassanak a földjükön [4Mózes 20:21.] (Mizráhi).

¹⁵² Ezek szerint a szintén ebben a versben megemlített „moáviták, akik Árbán laknak”, ételt és vizet adtak el nekik. Ennek ellenére a Tóra (lentebb 23:4.) kizárja a moávitákat az Örökkévaló gyülekezetéből, mert (uo. 5.) „...nem jöttek elétek kenyérral és vízzel”. Nem jöttek elétek étellel, hanem csupán beleegyeztek abba, hogy pénzért eladjanak nektek ételmet (Mizráhi). Ami azt illeti, az izraeliták bőségesen el voltak látva mannával, az őket kísérő kútból pedig vízzel, a moáviták azonban erről mit sem tudtak. Önmagában az, hogy nem ajánlottak fel az izraelitáknak ételmet és vizet, a velük való együttérzés hiányáról árulkodik (Gur Árje).

¹⁵³ Fentebb 27. vers. Az „amíg átmegyek a Jordánon” nem a vers elején olvasható „úgy, mint Ézsau fiai tettek velem, akik Széirben laknak” szövegrészre utal. Ha ugyanis ez utóbbira utalna, akkor a vers ekképpen kellene hangozzék: „úgy, mint Ézsau fiai tesznek velem”, hiszen az izraeliták még nem keltek át a Jordánon. (Lásd Mésziah Ilmim)

De Szihón, Hesbón királya, nem akart minket átbecsátani, mert megkeményítette lelkét az Örökkévaló, a te Istened és makacssá tette szívét, hogy kezredbe adja őt, amint látod a mai napon. (5Mózes 2:30.)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלֵי רָאֵה הֲחַלְתִּי תַתּ לְפָנַי אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הַתֵּל רֹשׁ לְרִשְׁתָּ אֶת־אַרְצוֹ. (דברים ב, לא)

És szólt hozzám az Örökkévaló: Íme, kezdtem eléd adni Szihónt és országát, kezd meg elfoglalni, hogy bírjad az országát. (5Mózes 2:31.)

Xxx – Íme, kezdtem eléd adni. – xxx – [Az Örökkévaló] megkötözte az emoriták égi őrzőangyalát, – xxx – [majd] Mózes lába alá [vetette], – xxx – és utasította [Mózes], hogy lépjen a nyakára.

וַיֵּצֵא סִיחֹן לְקִרְאָתָנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לְמַלְחָמָה יְהָצָה. (דברים ב, לב)

És Szihón kivonult ellenünk, ő és egész népe harcra Jáhácba. (5Mózes 2:32.)

Xxx – És Szihón kivonult. – xxx – Nem küldetett el Ogért¹⁵⁴, hogy az segítsen neki. – xxx – Ebből megtudhatod, – xxx – hogy nem volt szükségük egymás segítségére.¹⁵⁵

וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנֶּן אֹתוֹ וְאֶת־בָּנוּ בְּנֵינוּ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ. (דברים ב, לג)

És az Örökkévaló, a mi Istenünk, elénk adta őt, megvertük őt és fiait és egész népét. (5Mózes 2:33.)

Xxx – és fiait. – xxx – [A (xxx – *bánáv*) szó] úgy van leírva [mint a szó egyes számú birtokos alakja: „fiát”]; – xxx – ugyanis (Szihónnak) volt egy fia, – xxx – aki [legalább] olyan nagy hős volt, mint ő maga.¹⁵⁶

וַנִּלְכְּדָ אֶת־כָּל־עָרָיו בְּעַת הַהוּא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתָם וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף לֹא הִשָּׁאֲרָנוּ שְׂרִיד. (דברים ב, לד)

¹⁵⁴ A másik emorita királyért.

¹⁵⁵ Olyannyira erősek voltak külön-külön is. (*Szifszé Háhámim*)

¹⁵⁶ A többes számú olvasat, (xxx – *bánáv*), azt jelzi, hogy Szihónnak sok fia volt. Az egyes számú írásmód, בנו, pedig azt tanítja, hogy volt közöttük egy, akiben egyértelműen fel lehetett ismerni az apja fiát, mert ő is rettenthetetlen hős volt, akár az apja. Ennek ellenére ő is meghalt a csatában. (*Mizráhi*)

Bevettük összes városait abban az időben, és kipusztítottunk minden várost, férfiakat (mötim) és nőket és gyermekeket, nem hagytunk meg maradékot. (5Mózes 2:34.)

מָתִים – ...*mötim*... – אַנְשִׁים – [Azt jelenti:] férfiakat.¹⁵⁷

– בְּבִזְתָּ סִיחֹן נֹאמֵר – A szíhoni zsákmánnyal kapcsolatban az áll [a szövegben]:¹⁵⁸ „...vettük prédául (*bázáznu*) magunknak,” – לְשׁוֹן בְּזָה – amely szó [*bázáznu*] hadizsákmányra utal, – וְהִיטָה חֲבִיבָה עֲלֵיהֶם – mivel az vonzó volt számukra, – וּבִזְזִים אִישׁ לוֹ – és minden férfi zsákmányt ejtett a maga számára. – וְכִשְׁבָּאוּ – Mindazonáltal, amikor arra került volna sor, hogy kifosszák Ogot, – לְבִזְתָּ עֹג – Mindazonáltal, amikor arra került volna sor, hogy kifosszák Ogot, – וְהִיטָה בְּזוּיָה בְּעֵינֵיהֶם – már egészen jóllakottak és telítettettek voltak, – és [a zsákmány] értéktelennek tetszett a szemükben; – וּמְקַרְעִין – ezért aztán összekaszabolták – וּמְשַׁלְּכִין – és elhajították – בְּהֶמָּה וּבְגָדִים – a marhát és a ruhákat, – וְלֹא לְכָף – és semmit sem vittek magukkal, csak ezüstöt és aranyat. – וְנָטְלוּ כִּי אִם כֶּסֶף וְזָהָב – És az áll [a szövegben]:¹⁵⁹ „*bázonu lánú*” („megvetettük magunknak”), – לְשׁוֹן בְּזִיוֹן – utalva rá, hogy [az Ogtól zsákmányolt préda] megvetendő volt a szemükben. – כִּף נִדְרָשׁ בְּסִפְרֵי – Így magyarázza a Szifré [midrás] – בְּפִרְשֵׁת וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל – az „És Izráel Sitimben lakott” fejezetben.¹⁶⁰

רַק הַבָּהֶמָּה בְּזִיוֹנוֹ לָנוּ וּשְׁלַל הָעָרִים אֲשֶׁר לְכַדְנוּ. (דברים ב, לה)

...csak a barmokat vettük prédául magunknak és a városok zsákmányát, amelyeket elfoglaltunk. (5Mózes 2:35.)

מֵעֲרֵצֵר אֲשֶׁר עַל־שִׁפְתֵי־נַחַל אַרְנוֹן וְהַעִיר אֲשֶׁר בְּנַחַל־וְעַרְהַגְלָעַד לֹא הִיטָה קְרָלָהּ אֲשֶׁר שָׁגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֶּלֶל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ. (דברים ב, לו)

Aróértől, amely az Arnón patak partján van, és a várostól, amely a völgyben van, egész Gileádig nem volt vár, amely túlságos magas lett volna nekünk; mind elénk adta az Örökkévaló, a mi Istenünk, (5Mózes 2:36.)

רַק אֶל־אַרְצָךְ בְּגִיעַמָּוֶן לֹא קָרַבְתָּ כְּלָיִד נַחַל יַבֶּק וְעַרְי הָהָר וְכָל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. (דברים ב, לז)

¹⁵⁷ A Septuaginta szerint *mötim* = egymás után.

¹⁵⁸ 35. vers.

¹⁵⁹ 3:7.

¹⁶⁰ 4Mózes 25:1.

...csak Ámon fiainak országához nem közeledtél; a Jábok patak egész partjához és a hegység városaihoz és mindahhoz, amitől eltiltott az Örökkévaló, a mi Istenünk. (5Mózes 2:37.)

Xxx – (xxx – kol jád náhál jábok). – xxx – A Jábok patak egész partjához.¹⁶¹

Xxx – és mindahhoz, amitől eltiltott az Örökkévaló, a mi Istenünk. – xxx – [Amire vonatkozóan azt mondta,] ne foglaljuk el, azt hagytuk.¹⁶²

וּנְפַן וְנָעַל הַרְף הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מִלְךְ-הַבָּשָׁן לְקָרְאֲתָנּוּ הוּא וְכָל-עַמּוֹ לְמַלְחָמָה אֲדָרְעִי. (דברים ג, א)

És megfordultunk és fölmentünk Básán felé; és kivonult ellenünk Og, Básán királya, ő és egész népe harcra, Edreibe. (5Mózes 3:1.)

Xxx – És megfordultunk és fölmentünk. – xxx – A teljes északi irányban [megett út] hegyre fel [vezetett].¹⁶³

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֲלֵי אֱלֹהֵי־יִרְאָה אֲתוֹ כִּי בְיָדִי נִתְּתִי אֹתוֹ וְאֶת-כָּל-עַמּוֹ וְאֶת-אֲרָצוֹ וְעָשִׂיתָ לוֹ כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן. (דברים ג, ב)

És szólt hozzám az Örökkévaló: Ne félj tőle, mert kezembe adtam őt és egész népét és országát; tégy vele, amint tettél Szihóonnal, az Emóri királyával, aki Hesbonban lakott. (5Mózes 3:2.)

...Ne félj tőle... – Szihon esetében nem volt szükséges mondani, hogy – **אל תירא אתו** – „Ne félj tőle,” – [Oggal kapcsolatban azonban] aggodalom töltötte el Mózeset, – **שלא תעמוד לו זכות** – hogy nehogy megvédje [Ogot] az az érdem, – **ששמש לאברהם** – amikor szolgálatára volt Ábrahámnak, – **שנאמר** – mint írva van: – **ויבא הפליט** – „És jött egy menekült,”¹⁶⁴ – **והוא עוג** – ő [a menekült] Og volt.

וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיַדְנוּ גַם אֶת-עוֹג מֶלֶךְ-הַבָּשָׁן וְאֶת-כָּל-עַמּוֹ וַנִּנְהֹו עַד-בְּלַתִּי הַשְּׂאִירְלוֹ שָׂרִיד. (דברים ג, ג)

És kezünkbe adta az Örökkévaló, a mi Istenünk Ógot is, Básán királyát és egész népét; és megvertük, alig hagyva néki maradékot. (5Mózes 3:3.)

¹⁶¹ A (xxx – jád) (szó szerint „kéz”) szó egy közeli területre utal, amiképpen az ember keze is mindig „kéznél”, azaz közel van. (*Gur Árje*. Lásd Rásinak a 2Mózes 2:5-höz fűzött kommentárját.)

¹⁶² Azaz nem foglaltuk el.

¹⁶³ Észak felé, Izrael földje felé. (*Gur Árje*)

¹⁶⁴ 1Mózes 14:13. Og tudatta Ábrahámmal, hogy unokaöccse, Lót fogságba esett. Lásd Rási kommentárja uo.

וּנְלַפְד אֶת־כָּל־עָרֵיוֹ בְּעֵת הַהוּא לֹא הָיְתָה קְרִיָּה אֲשֶׁר לֹא לִקְהָנוּ מֵאַתֶּם שְׁעִים עִיר כָּל־תְּכַל אֲרָגָב
מִמְּלֶכֶת עוֹג בְּבָשָׁן. (דברים ג, ד)

És bevettük összes városait abban az időben; nem volt egy város sem, amelyet el nem vettünk tőlük; hatvan várost, az Árgov egész vidékét, Og királyságát Básánban. (5Mózes 3:4.)

Xxx – az Árgov egész vidékét. – xxx – A Targum [Onkelosz] ezt így fordítja: (xxx – *bét páláh tráhoná*), – xxx – és azt láttam, hogy a *Targum Jerusálmi Eszter* könyvével [foglalkozó része]¹⁶⁵ – xxx – egy palotát (xxx – *tráhonin*)-nak nevez. – xxx – Ebből az derült ki számomra, hogy a (xxx – *hevel árgov*) – xxx – a királyi palota vidékére utal. – xxx – Más szóval [magát] a királyságot a [királyi palota] nevével illetik. – xxx – Az (xxx – *árgov*) szó ugyanígy a Királyok [könyvében] is megtalálható¹⁶⁶ – xxx – [mégpedig ebben a kontextusban]: a királyi palota közelében történt, – xxx – hogy Pekáh, Remáljáhu fia, megölte – xxx – Pekáhját, Menáhem fiát. – xxx – Ebből megtudtam, – xxx – hogy ez volt a vidék neve.

כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצִרְחַת חוּמָה גְּבוּהָה דְּלִתִּים וּבְרִיחַ לְבַד מְעַרְי הַפְּרִזִּי הַרְבֵּה מְאֹד. (דברים ג, ה)

Mindezek magas fallal, kapukkal és tolózárral erősített városok voltak a nagyon sok nyílt városon kívül. (5Mózes 3:5.)

Xxx – nyílt városon. – xxx – Szabad és nyitott, fallal nem rendelkező. – xxx – Ugyanígy: – xxx – „falak nélküli város lesz Jeruzsálem.”¹⁶⁷

וּנְחַרְמֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחָן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרָם כְּלַעִיר מֵהֶם הַנְּשִׂים וְהַטָּרִף. (דברים ג, ו)

És kipusztítottuk őket, amint tettük Szihonnal, Hesbon királyával, elpusztítva minden várost, férfiakat, a nőket és a gyermekeket. (5Mózes 3:6.)

Xxx – elpusztítva. – xxx – Ez [folyamatos] jelent [fejez ki]: [vagyis] folyamatosan pusztítva.

וְכָל־הַבְּהֵמָה וְשָׁלַל הָעָרִים בְּנוֹנוּ לָנוּ. (דברים ג, ז)

És a barmot mind és a városok zsákmányát prédául vettük magunknak. (5Mózes 3:7.)

¹⁶⁵ *Targum séni, Eszter 1.*

¹⁶⁶ *2Királyok 15:25.*

¹⁶⁷ *Zehárjá 2:8.*

וְנָקַח בְּעֵת הַהוּא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מְלָכֵי הָאֱמֹלִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנְּחַל אַרְנָן עַד־תַּרְחֻמֹּן.
(דברים ג, ח)

És elvettük abban az időben az Emóri két királyának kezéből az országot, amely a Jordánon innen van, az Áron pataktól a Hermon hegyig. (5Mózes 3:8.)

Xxx – kezéből. – xxx – Uralma alól.

צִידָנִים יִקְרָאוּ לְחֶרְמוֹן שְׂרִיָן וְהָאֱמֹלִי יִקְרָאוּלֹ שְׁנִיר. (דברים ג, ט)

A cidónbeliek a Hermont Szirjónnak nevezik, az Emóri pedig Sznírnek nevezi. (5Mózes 3:9.)

‘צידנים יקראו לחרמון וגו’ – A cidónbeliek a Hermont [Szirjónnak] nevezik... – ובמקום אחר הוא אומר – **...egész Szió hegyéig, amely a Hermonnal azonos.**” – הרי לו – **למה הזכרנו לכתב –** Miért kell [mindegyiket] megemlíteni? – **להגיד שבת ארץ ישראל –** Dicsőítendő Erec Jisraelt. – **זו אומרת –** az egyik azt mondta: – **על שמי יקרא –** „Az én nevemről neveztetik el.” – **זו אומרת –** Egy másik pedig ezt: – **על שמי יקרא –** „Az én nevemről neveztetik el!”

...Sznír... – שניר – Ez németül „havat” jelent,¹⁶⁹ – **הוא שָׁלַג בְּלִשׁוֹן אֲשֶׁכְּנֹו** – mint ahogy a kánaánita¹⁷⁰ nyelvekben is.

כָּל־עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגְּלָעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סֶלְכָה וְאֶדְרַעִי עָרֵי מְמֻלְכֶת עֹג בְּבָשָׁן. (דברים ג, י)
...a síkfold összes városait, egész Gileádot, egész Básánt, Szalkáig és Edreiig, Óg birodalmának városait Básánban. (5Mózes 3:10.)

כִּי רַק־עֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיַּתֵּר הַרְפָּאִים הַנֵּה עָרְשׁוֹ עָרֵשׁ בְּרָזֶל הִלָּה הוּא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן
תִּשַׁע אַמּוֹת אַרְכָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רְחֹבָה בְּאַמְתֵּאִישׁ. (דברים ג, יא)

Mert csak Og, Básán királya maradt meg utolsónak az óriások maradékából; lám, ágya vasból való ágy volt, hiszen még ott van Rabbát-Bné-Ámonban; kilenc könyök a hosszúsága és négy könyök a szélessége, férfi karhosszával mérve. (5Mózes 3:11.)

¹⁶⁸ 5Mózes 4:48.

¹⁶⁹ Németül a „hó” *schnee*. Rási idejében ez a német szó talán valóban „r” hangban végződött (akár a „Sznír”), jöllehet a századok során ez az esetleges „r” lekoppott róla.

¹⁷⁰ A középkori zsidók a szlávok földjét nevezték Kánaánnak. Csehül a hó *sznoah*, oroszul pedig *sznyeg*.

Xxx – az óriások maradékából. – xxx – Akiket Ámráfel és szövetségesei megöltek – xxx – Ásterot Kárnájimban,¹⁷¹ – xxx – És (Og) megmenekült a csatából, – xxx – amint írva van: „És jött egy menekült”,¹⁷² – xxx – és ez Ogra utalt.

Xxx – férfi karhosszával mérve. – xxx – Og karhosszával [mérve].¹⁷³

וְאֶתְהָאָרֶץ הַזֹּאת יְרֻשׁוּנוּ בְּעַת הַהוּא מֵעַרְלֹר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנוֹן וְחִצֵּי הַרְהִיגְלָעַד וְעַרְוֵי נְהַתֵּי לְרֵאוּבֵנִי וְלְגָדִי. (דברים ג, יב)

És ezt az országot elfoglaltuk abban az időben: Ároértől, amely az Árnon patak mellett van, és Gileád hegységének felét és városait a Reuvéninek adtam és a Gádinak; (5Mózes 3:12.)

Xxx – És ezt az országot. – xxx – Az „és ezt az országot” a fentebb említett országra utal: – xxx – „az Árnon pataktól a Hermon hegyig”.¹⁷⁴

Xxx – elfoglaltuk abban az időben: Ároértől, amely az Árnon patak mellett van. – xxx – Ez nem kötendő össze – xxx – a passzus első felével¹⁷⁵, – xxx – hanem annak végéhez [tartozik]¹⁷⁶: – xxx – „a Reuvéninek adtam és a Gádinak”. – xxx – Ami azonban a megöröklést (vagyis elfoglalást, birtokbavételt) illeti, – xxx – az [az Árnon pataktól] a Hermon hegyig történt.

וְיִתֵּר הַגְּלָעַד וְכָל־הַבְּשָׁן מִמְּלֶכֶת עֹוג נְהַתֵּי לְחִצֵּי שֶׁבֶט הַמְּנַשֶּׁה כֹּל חֶבְל הָאָרֶזְבִּ לְכָל־הַבְּשָׁן הַהוּא יִקְרָא אֶרֶץ רְפָאִים. (דברים ג, יג)

...és Gileád többi részét és az egész Básánt, Og birodalmát a Menáse féltörzsének adtam, az Árgov egész vidékét. Ezt az egész Básánt óriások országának nevezik. (5Mózes 3:13.)

Xxx – Ezt [...] óriások országának nevezik. – xxx – Ez az az ország, amelyet Ábrahámnak adtam.¹⁷⁷

¹⁷¹ 1Mózes 14:5.

¹⁷² Uo. 13. vers. A szó szerinti értelmezés szintjén Og az Ásterot Kárnájim-i csatából menekült meg. Az ággádikus értelmezés szerint viszont az özönvízből menekült meg. (Mizráhi Rásinak az 1Mózes 14:13-hoz fűzött kommentárjából.)

¹⁷³ De semmiképp sem egy átlagos személy *ámá*-jával, azaz alkarhosszával mérve. Og elég magas volt ahhoz, hogy hegyeket tépjen ki a helyükből (*Bráhot* 54b.), így az ágyának is jóval nagyobbak kellett lennie kilencszer négy átlagos *ámá*-nyinál. (*Szifszé Háhámim*)

¹⁷⁴ 8. vers.

¹⁷⁵ Amely a teljes meghódított vidék kiterjedéséről tudósít: „az Árnon pataktól a Hermon hegyig”.

¹⁷⁶ Amely leírja, miképpen lett felosztva a meghódított vidék: „Ároértől [...] Reuvénnek és Gádnak, és Menáse féltörzsének” (*Mizráhi*).

¹⁷⁷ Szemben a refáiták azon országával, amelyet fentebb (2:11., 20.) említett a szöveg, és amely nem az Ábrahámnak odaigért ország volt. (*Szifszé Háhámim*)

És megparancsoltam nektek abban az időben, mondván: Az Örökkévaló, a ti Istenetek adta nektek ez országot, hogy elfoglaljátok; fegyveresen vonuljatok testvéreitek, Izráel fiai előtt, minden hadba való ember. (5Mózes 3:18.)

Xxx – És megparancsoltam nektek. – xxx – Reuvén fiaihoz és Gád fiaihoz beszélt.¹⁷⁹

Xxx – testvéreitek, [Izráel fiai] előtt. – xxx – Izrael fiai előtt vonultak a csatában, – xxx – mert rettenthetetlen harcosok voltak,¹⁸⁰ – xxx – és ellenségeik elhullottak előttük, amint írva van: – xxx – „és széttépi a kart és a koponyát!”¹⁸¹

רַק נְשִׁיכֶם וְטַפְכֶם וּמִקְנֵכֶם יִדְעָתִי כִּי־מִקְנֵה רַב לָכֶם יִשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם. (דברים ג, ט)

Csak feleségeitek, gyermekeitek és jószágotok – tudom, hogy sok jószágotok van – maradjanak városaitokban, amelyeket nektek adtam, (5Mózes 3:19.)

עַד אֲשֶׁר־יָנִיתִי יְהוָה לְאַחֵיכֶם כָּכֶם וַיִּרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָהֶם בְּעָבֹר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְּתֶם אִישׁ לִירֻשָׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם. (דברים ג, כ)

...míg nyugalmat nem szerez az Örökkévaló testvéreiteknek, valamint nektek, és ők is birtokba veszik az országot, amelyet az Örökkévaló, a ti Istenetek ad nekik a Jordánon túl, akkor térjen vissza mindenki a birtokába, amelyet adtam nektek.. (5Mózes 3:20.)

וְאֶת־הוֹשֻׁעַ צִוִּיתִי בְּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֲיִנֶיךָ הָרֹאֵת אֶת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְשָׁנֵי הַמָּלְכִים הָאֵלֶּה כִּי־עָשָׂה יְהוָה לְכָל־הַמְּלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה. (דברים ג, כא)

És Józsuának megparancsoltam abban az időben, mondván: A te szemed látta mindazt, amit az Örökkévaló, a ti Istenetek tett e két királlyal; úgy fog tenni az Örökkévaló mind a birodalmakkal, ahova te átvonulsz. (5Mózes 3:21.)

לֹא תִירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנּוֹלֵתֶם לָכֶם. (דברים ג, כב)

¹⁷⁹ Noha a teljes pársá mondandója az egész néphez volt intézve, ez a konkrét parancs mégis csupán Reuvénnek és Gádnak szólt, hiszen csak rájuk vonatkozott. (Mizráhi)

¹⁸⁰ És nem azért – amint azt a szöveg sejtetni látszik –, mert az Örökkévaló örökségül adta nekik az országot. Ez ugyanis nem adna magyarázatot arra, miért kellett volna kitenniük magukat a frontharc veszélyeinek. (Gur Árje)

¹⁸¹ Lentebb 33:20.

Ne féljetez tőlük, mert az Örökkévaló, a ti Istenetek az, aki harcol éretetek. (5Mózes 3:22.)

Váethánán (5Mózes 3:22–7:11.) פְּרֻשָׁת וְאֶתְחַנֵּן

A hetiszakasz tartalmából

- Mózes elmondja Izrael gyermekeinek, hogyan esdekelt az Örökkévalónak, hogy engedje őt is bemenni Izrael földjére, Isten azonban elutasította őt, de helyette meghagyta neki, hogy menjen fel egy hegyre, és onnét tekintsen szét az Ígélet Földjén. (5Mózes 3:22–29.)
- Folytatván a „Tóra áttekintését”, Mózes leírja az Egyiptomból való Kivonulást és a Tóraadást, és ezeket az emberi történelem példa nélküli eseményeinek tartja. „Vajon... történt-e ilyen nagy dolog, vagy hallható volt-e ilyesmi? Vajon hallotta-e valaha egy nép, amint szól Isten a tűz közepéből, úgy, amint te hallottad, és életben maradtál? ...Teneked megmutattattott, hogy megtudjad, hogy ő az Örökkévaló, az Isten; nincs kívülé más.” (5Mózes 4:1–24., 32–40.)
- Mózes megjósolja, hogy az eljövendő nemzedékek idején a nép el fog fordulni Istentől, bálványokat fog imádni, és ezért száműzetik országából, és szerteszóratik a föld népei között; a szétszóratásban azonban újra Isten felé fordul majd, és visszatér parancsolatainak megtartásához. (5Mózes 4:25–31.)
- Mózes kijelöl három menedék várost a Jordán folyó keleti partján, ahova a szándékon kívüli emberölést elkövetők menekülhetnek az áldozat bosszúra vágyó rokonai elől. (5Mózes 4:41–43.)
- A heti szakasz tartalmazza még a Tízparancsolat ismétlését, valamint a Smát, amelyben a zsidó hit alapjai nyilatkoztatnak ki: Isten egysége („Halljad Izrael, az Örökkévaló, a mi Istenünk, az Örökkévaló egy!”); Isten szeretetének és Tórája tanulmányozásának micvéja, valamint a parancsolat, hogy „ezeket az igéket” *tfilin* formájában karunkra és homlokunkra kössük, mezuzákba rakva pedig otthonaink ajtófélfáira erősítsük. (5Mózes 4:44–6:9.)
- Mózes előre figyelmezteti a zsidókat, hogy amikor majd belakják Izrael országát, és sok jó éri őket, ne felejtsek el Örökkévaló Istenüket, ne házasodjanak a Föld népeivel, és ne resteljenek megsemmisíteni a bálványokat, mivel ők „Isten szent népe”. (5Mózes 6:10–7:11.)

וְאֶתְחַנֵּן אֶל־יְהוָה בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר. (דברים ג, כג.)

És esdekelttem az Örökkévalóhoz abban az időben, mondván: (5Mózes 3:23.)

וְאַתְחַנֵּן – És esdekeltem (váethánán)... – אין חנוּן בְּכָל מְקוֹם – A „hinun” szó [a Szentírás] minden egyes helyén – אֶלָּא לְשׁוֹן מִתְּנַת חָנָם – egy meg nem érdemelt ajándékra utal. [A „hinun” szónak ugyanaz a gyökere, mint a „hinám” (semmiért) szónak.] – אַף עַל פִּי שֵׁישׁ לְהֵם לְצַדִּיקִים לְתוֹת – Noha az igazak igényt tarthatnak jutalomra – אֵין מִבְּקָשִׁים מֵאַת הַמְּקוֹם אֶלָּא מִתְּנַת חָנָם – mégis csupán egy meg nem érdemelt ajándékot kérnek a Mindenhatótól, [amikor önmagukért imádkoznak].¹ – לְפִי שְׁאַמֵּר לוֹ – Mivel [a Mindenható] azt mondta neki (Mózesnek):² – וַחֲנַתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶחֶן – „Irgalmat gyakorlok (vöhánoti) azon, akinek irgalmazok,” [még ha nem érdemlik is meg, ez tanította Mózeset arra, hogy ajándékot kérjen.] – אָמַר לוֹ בְּלִשׁוֹן וְאַתְחַנֵּן – emiatt a „váethánán” kifejezést használja [és nem a „vöetpálél”-t (imádkoztam)].

– דָּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – זֶה אֶחָד מֵעֲשָׂרָה לְשׁוֹנוֹת – Ez egyike azon tíz kifejezésnek, – שְׁנֵיקְרָאת תְּפִלָּה – amellyel az imát írják le, – כִּדְאִיתָא בְּסִפְרֵי – ahogyan erről a Szifré [midrás] is ír.³

בְּעַת הַהוּא – ...abban az időben... [Fentebb a Szentírás már utalt rá,⁴ hogy a Szihon és Og leigázását követő időszakról beszél. Akkor mi szükség újfent hangsúlyozni, hogy „abban az időben”?] – לְאַחֵר שְׁכַבְשֵׁתִי אֶרֶץ סִיחוּן וְעוּג – Miután elfoglaltam Szihon és Og országát, – דְּמִיתִי שְׁמָא הָתֵר הַנְּדָר – azt hittem, hogy [mivel Isten engedte, hogy részt vegyek a hódításban és Szihon és Og földjének felosztásában] a[z isteni] fogadalom [miszerint nem én leszek az, aki bevezeti a zsidó népet az Ígélet Földjére] hatályát veszítette. [Valójában azonban a fogadalom hatálya csupán a Jordántól nyugatra eső, ekkor még meghódítatlan területre terjedt ki, vagyis Isten nem vonta vissza fogadalmát.]

לְאָמַר – ...mondván: – זֶה אֶחָד מִשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת – Ez egyike azon három esetnek, – שְׁאַמֵּר מֹשֶׁה לְפָנָי הַמְּקוֹם – amikor Mózes azt mondta a Mindenhatónak: – אֵינִי מִנִּיחָךְ – „Addig nem hagylok, – עַד שֶׁתוֹדִיעֵנִי – míg meg nem mondd nekem, – אִם תַּעֲשֶׂה – hogy megteszed, amire kértelek vagy sem.”

אֲדַנִּי יְהוָה אַתָּה הַחַלּוֹתִי לְהִרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גְּדוּלָּתְךָ וְאַתְּ־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִיֶּאֱלֹ בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיךָ וְכַגְּבוּרָתְךָ. (דברים ג, כד)

Uram, Örökkévaló, Te elkezdted megmutatni szolgádnak nagyságodat és erős kezedet; mert van-e hatalom az égben és a földön, aki tudna cselekedni a Te tetteid és hatalmas cselekedeteid szerint? (5Mózes 3:24.)

¹ Amikor azonban az igazak másokért imádkoznak, felidézük annak a személynek az érdemeit is. Ez az oka annak, hogy a későbbiekben (5Mózes 9:20., 26.) az áll, hogy „imádkoztam Áronért”, ami nem „érdemtelen” imára utal, hiszen ott másokért imádkozott.

² 2Mózes 33:19.

³ 23.

⁴ 5Mózes 3:18., 21.

Xxx – Uram, Örökkévaló. – xxx – Könyörületes az ítélkezésben.⁵

Xxx – Te elkezdted megmutatni szolgáltnak. – xxx – Hogy van lehetőség felállni és imádkozni – xxx – még akkor is, amikor a döntés már megszületett. – xxx – [Mózes] azt mondta Neki: „Ezt Tőled tanultam,⁶ – xxx – Te ugyanis [korábban] azt mondtad nekem: »Most tehát hagyj magamra.«⁷ – xxx – Hát kapaszkodtam én akkor Beléd? – xxx – [Te azonban azért mondatd ezt,] hogy lehetőséget adj nekem – xxx – [és megmutasd], hogy rajtam múlik, – xxx – hogy imádkozzam értük. – xxx – Ugyanígy most eszembe jutott, hogy így cselekedjek.”

Xxx – nagyságodat. – xxx – Ez a Te jóságod attribútumára utal. – xxx – Ugyanilyen értelemben hangzik el: – xxx – „És most, hadd bizonyuljon nagyak az Úr hatalma.”⁸

Xxx – és [erős] kezedet. – xxx – Ez a jobb kezedre utal, – xxx – amelyet ki-nyújtasz mindazok felé, akik ebben a világban élnek.⁹

Xxx – erős. – xxx – Irgalmaddal megfékezed – xxx – a szigorú ítélet attribútumát.¹⁰

Xxx – mert van-e hatalom... – xxx – Nem olyan vagy, mint egy hús-vér [földi] király, – xxx – akinek tanácsadói és kritikusai vannak, – xxx – akik visszatartanák őt, amikor jót akar tenni – xxx – és elnyomnák saját tulajdonságaiból fakadó [megnyilvánulásait]. – xxx – A Te esetében nincs senki, aki meggátolna Téged, – xxx – ha netán megbocsátanál nekem és hatálytalanítanád döntésedet. – xxx – Ám [a szöveg] egyszerű jelentése szerint [így értendő]: – xxx – Te elkezdted megmutatni szolgáltnak – xxx – a Szíhonnal és Oggal vívott háborút, amint írva van: – xxx – „Íme, kezdtem eléd adni”¹¹; – xxx – mutasd meg hát nekem a harmincegy királlyal vívott háborút is.^{12 13}

⁵ Az ׳דא נév az ítélkezés, a ׳הי נév pedig a könyörületesség kifejezője (*Mizráhi*). Az ׳דא, vagyis az ítélkezés szerepel először, jelezve, hogy Istennek elsősorban az ítélkezés a feladata. Ezt követi a ׳הי, vagyis a könyörületesség, azt szemléltetve, hogy az Ő ítéletét megengedheti az Ő végtelen könyörületessége (*Gur Árje*).

⁶ Ezt Rási abból vezeti le, hogy a szövegben az áll: (xxx – *átá háhilotá*) – „Te elkezdted megmutatni” – , és nem egyszerűen csak az, hogy (xxx – *hár’étá*) – „megmutattad” (*Mizráhi*).

⁷ 2Mózes 32:10.

⁸ 4Mózes 14:17. Ezt ott (4Mózes 14:19, 20.) az Örökkévaló megbocsátása követi. A „nagyság” itt is az Örökkévaló jóságára utal, amennyiben hajlandó megbocsátani. Ezért releváns ez, amikor Mózes bűnének megbocsátásáért könyörög az Örökkévalóhoz. (*Mizráhi*)

⁹ Ezzel jelzed feléjük azt, hogy elfogadod a bűnbánatukat. Ez összefüggésben van Mózes könyörgésével. (*Gur Árje*)

¹⁰ Rási itt is azt magyarázza el, miképpen függ össze a szöveg Mózes könyörgésével. (*Szifté Háhámim*)

¹¹ Fentebb 2:31.

¹² Akik a Szentföldön laktak (*Jósuá* 12:9-24.).

¹³ Jákob ósatyánk tartott tőle, hogy csodálatos életben maradása kimerítette érdemeinek kincsesládát, s így nem lesz többé érdemes arra, hogy csodák történjenek vele (Lásd Rásinak az 1Mózes

אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהַר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוֹן. (דברים ג, כה)

Hadd keljek át, kérlek, és hadd lássam azt a szép országot, amely a Jordánon túl van, azt a szép hegységet és a Libanont. (5Mózes 3:25.)

Xxx – Hadd keljek át, kérlek. – xxx – A (xxx – ná) szócska egy kérést jelentő kifejezés.¹⁴

Xxx – azt a szép hegységet. – xxx – Ez utalás Jeruzsálemre.¹⁵

Xxx – és a Libanont. – xxx – Ez utalás a *Bét HáMikdásra*.¹⁶

וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּלְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַבְלֶךָ אֶל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדְבָר הַזֶּה. (דברים ג, כו)

De haragra lobbant ellenem az Örökkévaló miattatok és nem hallgatott meg; és szólott hozzám az Örökkévaló: Elég legyen! Ne szólj Hozzám többé ebben a dologban. (5Mózes 3:26.)

Xxx – De haragra lobbant [ellenem] az Örökkévaló. – xxx – Eltelt haraggal.¹⁷

Xxx – miattatok. – xxx – Ti okoztátok ezt nekem.¹⁸ – xxx – Ugyanilyen értelemben hangzik el: – xxx – „Merivá vizeinél is felháborították, – xxx – Mózes is rosszul járt miattuk”.¹⁹

32:11-hez írt kommentárját), Mózes most mégis korábbi csodaszámba menő győzelmeket idézett fel abból a célból, hogy újabbakért esdekelyen általuk. Mivel Mózesnek alkalmá volt részt venni a Szentföld meghódításának csodás első szakaszában, most azért könyörgött, hogy a Gondviselés egészítse ki a már elkezdődött folyamatot azzal, hogy engedélyezi számára a részvétel Jordántól nyugatra eső területek meghódításában is. (*Gur Árje*)

¹⁴ Legalábbis itt ebben az értelemben szerepel. Van azonban olyan hely is a Tórában (*1Mózes 12:1.*), ahol a (xxx – ná) „most”-nak fordítandó. (*Mizráhi*)

¹⁵ Jeruzsálem minden más város fölé helyeztetik, tehát jelképesen olyan, mint egy hegy, amely a környező területek fölé magasodik. (*Gur Árje*)

¹⁶ A Libanon hegyei fölé magasodó erdők a legmagasabb fokú szentséget jelenítik meg, akárcsak a Szentély, amely még Jeruzsálemnél is szentebb. A „Lövanon” szó egyúttal szó szerint is értelmezhető: „fehérítő” – a Szentély szentsége megtisztította, avagy „kifehérítette” azokat, akik a bűn által bemocskolódtak. (*Gur Árje*)

¹⁷ A visszaható alak használata jelzi, hogy a harag eltöltötte Őt. (*Gur Árje*; Lásd fentebb 1:37.)

¹⁸ De nem „a ti kedvetekért”, vagyis nem azért, mert ti ezt akartátok (*Mizráhi*), vagy azért, mert én lealacsonyítottalak titeket azzal, hogy „engedetlen”-ek neveztelek benneteket (*4Mózes 20:10.*). Itt sokkal inkább arról van szó, hogy „a ti hibátok miatt” – mert provokatív viselkedésetekkel fellobbantottátok haragomat, s ez bűnbe vitt engem (*Gur Árje*).

¹⁹ *Zsoltárok 106:32.* Ez a zsoltárrészlet alátámasztja Rási azon állítását, hogy Mózes nem Izrael fiainak kedvéért lett megbüntetve, hanem az ő hibájukból – provokatív viselkedésük miatt, amely Mózeset bűnbe vitte (*Mizráhi, Gur Árje*).

Xxx – Elég legyen! – xxx – Hoy az emberek ne mondhassák: – xxx – „Mily kemény a Mester, – xxx – s mily makacsul esedezik a tanítvány.”²⁰ – xxx – A (xxx – ráv láh) egy másik magyarázata: – xxx – Ennél sokkal többet tartogatok számodra; – xxx – nagy az a jószág, amely el van rejtve számodra. (Szifré)

עֲלֵה! רֵאשׁ הַפְּסָגָה וְשֵׂא עֵינֶיךָ יָמָה וְצַפְנָה וְתִימְנָה וּמִזְרְחָהּ וּרְאֵה בְּעֵינֶיךָ כִּי לֹא תִעָבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה. (דברים ג, כז)

Menj föl a Pizgá csúcsára, emeld föl szemedet nyugatra, északra, délre és keletre és tekintsd meg szemeddel; mert nem fogsz átmenni ezen a Jordánon. (5Mózes 3:27.)

Xxx – és tekintsd meg szemeddel.²¹ – xxx – Azt kérted Tőlem: – xxx – „és hadd lássam azt a szép országot”.²² – xxx – Én meg fogom mutatni neked az egészet²³, – xxx – amint írva van: – xxx – „És az Örökkévaló megmutatta neki az egész országot”.

וְצִוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחִזְקֵהוּ וְאַמְצָהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יִנְתִּיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה. (דברים ג, כח)

És adj parancsot Józsuának, erősítsd és bátorítsd őt, mert ő át fog haladni e nép előtt, és ő adja majd birtokukba az országot, amelyet látni fogsz. (5Mózes 3:28.)

וְצִוּ אֶת יְהוֹשֻׁעַ – **És adj parancsot Józsuának...** – עַל הַטְּרָחוֹת – A bajokat, – וְעַל הַמְּשָׂאוֹת – a terheket – וְעַל הַמְּרִיבוֹת – és a viszályokat illetően, [ami a zsidó nép vezetésével jár].²⁴ [De nem magát a hódítást illetően, mert azt az „erősítsd és bátorítsd őt” foglalja magában.]

וְחִזְקֵהוּ וְאַמְצָהוּ – **...erősítsd és bátorítsd őt...** – בְּדַבָּרֶיךָ – Szavaiddal, – שְׂלֵא – „Amiképpen mesteremet (Mózes) megbüntette [az Örökkévaló] – עָלֵיהֶם – miattuk, – כִּךָ סוֹפֵי – ezért ugyanúgy bűnhődök majd végül én is miattuk”; – מִבְּטִיחוֹ אֲנִי – ezért

²⁰ Különben miért kellene megakasztani Mózeset könyörgésében? Vagy: a (xxx – ráv láh) Szó szerint értelmezendő: „Van Mestered”, utalva ezzel azokra a megjegyzésekre, amelyek a mestert keménységgel, kíméletlenséggel, a tanítványt pedig makacssággal vádolják. (Mizráhi, Gur Árje a Szifréből.)

²¹ A túlvilágon – amely még e föld szépségénél is nagyszerűbb (Szifté Háhámim).

²² 25. vers.

²³ Ez magyarázatot ad arra, hogy az Örökkévaló Mózesnek adott felelete miképpen kapcsolódott Mózes kéréséhez. (Mizráhi)

²⁴ Rási itt azt a három dolgot említi, ami feljebb (uo. 1:12.) már fel volt sorolva.

biztosítom őt, – **כי הוא יַעֲבֹר** – **hogy ő át fog kelni** [a Jordánon] – **וְהוּא יִנְחֵל** – **és ő adja majd birtokukba** [az országot].

כי הוא יַעֲבֹר – ...mert ő át fog kelni... – **אִם יַעֲבֹר לְפָנֵיהֶם** – Ha átkel előttük, – **יִנְחֵלוּ** – akkor birtokolni fogják azt, – **וְאִם לֹא** – ha nem, – **לֹא יִנְחֵלוּ** – akkor nem fogják. – **וְכֵן אֶתָּה מוֹצֵא** – Így találhatod: – **כַּשְּׁשַׁלַּח מִן הָעַם** – Mikor [Józsua embereket] küldött a nép közül – **אֶל הָעִי** – Áj városa ellen, – **וְהוּא יֵשֵׁב** – de ő ott maradt [a táborban]:²⁵ – **וַיְכֹּן מֵהֶם אַנְשֵׁי הָעִי וְגוֹ'** – „Megöltek közülük Áj emberei...”, – **וַיְכִיֵּן שְׁנַפֵּל** – és mikor leborult arcára, – **אָמַר לוֹ** – így szólt hozzá [Isten]:²⁶ – **קַם לָךְ** – „Kelj fel magadért (*kum lách!*)”. – **קָם לָךְ כְּתִיב** – [A „*kum*” (kelj fel) kifejezés azonban múlt időben] van írva: „*kám lách!*” [amely így azt is jelentheti: „Osztályrészed lett állva maradásod.” Utalva ezzel arra, hogy a harci vereség Józsua távolmaradásának volt köszönhető.] – **אַתָּה הוּא הָעוֹמֵד בְּמִקְוָמְךָ** – Te itt maradtál a helyeden, – **וּמִשַּׁלַּח אֶת בְּנֵי** – **וְלָמָּה זֶה אֶתָּה נִפֵּל עַל פְּנֵיךָ** – „miért borulsz hát arcodra”? – **לֹא כִּךָ אָמַרְתִּי לְמֹשֶׁה רַבְּךָ** – Nemde azt mondtam Mózesnek, a te tanítónak: – **אִם הוּא עוֹבֵר** – Ha ő [Józsua] átkel, – **עוֹבְרִין** – mind átkelnek, – **וְאִם לֹא** – de ha ő nem kel át, – **אֵין עוֹבְרִין** – akkor ők sem kelhetnek át.

וַיָּשָׁב בְּלֵיָא מוֹל בֵּית פְּעוֹר. (דברים ג, כט)

És ott tanyáztunk a völgyben, Bét-Peór átellenében. (5Mózes 3:29.)

Xxx – És ott tanyáztunk a völgyben, [Bét-Peór átellenében]. – xxx – És ti csatlakoztatok a bálványimádókhoz,²⁷ – xxx – de ennek ellenére [én azt mondom nektek]: „És most Izráel,²⁸ – xxx – hallgass a törvényekre”, és minden megbocsátatik neked. – xxx – Én azonban nem részesültem abban a kiváltságban, hogy megbocsátassék nekem.

וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֱלֹהֵיחֲקִים וְאֱלֹהֵימִשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ
וּבְכַתְּמֵם וַיִּרְשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נָתַן לָכֶם. (דברים ד, א)

És most Izráel, hallgass a törvényekre és rendeletekre, amelyekre tanítalak benneteket, hogy megtegyétek, hogy éljetez és bemenve elfoglaljátok az országot, amelyet az Örökkévaló, őseitek Istene ad nektek. (5Mózes 4:1.)

²⁵ Jósuá 7:5.

²⁶ Uo. 7:10.

²⁷ 4Mózes 25:3.

²⁸ Lentebb 4:1.

לֹא תִסְפוּ עַל־הַדְּבָר־אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לְשִׁמּוֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם. (דברים ד, ב)

Ne tegyetek hozzá az ígéhez, amelyet parancsolok nektek, és ne vegyetek el belőle, hogy megtartsátok az Örökkévaló, a ti Istenetek parancsolatait, amelyeket én meghagyok nektek. (5Mózes 4:2.)

לֹא תִסְפוּ – **Ne tegyetek hozzá...** – כַּגֹּן חֵמֶשׁ פְּרָשִׁיּוֹת בְּתַפְלִין – Például [azzal],²⁹ hogy öt [tórái] szakaszt helyeztek el a *tfilin*-ben [négy helyett],³⁰ – חֵמֶשׁת מִינֵין בְּלוּב – [azzal], hogy öt fajta [növényt] vesztek a *luláv* micvájának [teljesítéséhez négy helyett],³¹ – וְחֵמֶשׁ צִיצִיּוֹת – [azzal], hogy öt rojtot helyeztek [a ruhátok szegélyére négy helyett],³² – וְכֵן – és ez vonatkozik arra [a parancsra] is, hogy: – לֹא תִגְרְעוּ – „...és ne vegyetek el belőle.”

צִינֵיכֶם הָרְאוּת אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעֹר כִּי כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר הִלְךְ אַחֲרַי בְּעַל־פְּעֹר
הִשְׁמִיטוּ יְהוָה אֱלֹהֵיךְ מִקְרָבְךְ. (דברים ד, ג)

Szemetek látta, mit cselekedett az Örökkévaló Báal-Peór miatt: hogy minden férfit, aki a Báal-Peór után járt, elpusztított az Örökkévaló, a te Istened, közüled; (5Mózes 4:3.)

וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בִּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלַמָּה הַיּוֹם. (דברים ד, ד)

...és ti, akik ragaszkodtatok az Örökkévalóhoz, Istenetekhez, mindnyájan életben vagytok a mai napon. (5Mózes 4:4.)

יָאֵהוּ | לְמַדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוִּי יְהוָה אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם
בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים ד, ה)

Íme, megtanítottalak titeket a törvényekre és rendeletekre, amint megparancsolta nekem az Örökkévaló, az én Istenem, hogy e szerint cselekedjete az országban, ahová bementek, hogy elfoglaljátok. (5Mózes 4:5.)

וּשְׁמַרְתֶּם וְעִשִׂיתֶם כִּי הוּא חֻקְמַתְכֶם וּבְיַנְתְּכֶם לְעֵינֵי הַעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כְּלַיִתְכֶם הָאֵלֶּה
וְאַמְרוּ רַק עִם־חֻכְכֶם וְנִבְּוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה. (דברים ד, ו)

²⁹ A bibliai korlátozásokat súlyosbító rabbinikus tiltások ugyanakkor nem minősülnek hozzáadásoknak, ugyanis ezek nyilvánvalóan a bibliai parancsolatok megsértésének megelőzésére irányulnak.

³⁰ 5Mózes 6:8.

³¹ 3Mózes 23:40.

³² 5Mózes 22:12.

Őriztétek és tegyétek meg, mert az a ti bölcsességetek és értelmességetek a népek szemében, akik hallják majd mind e törvényeket, és azt fogják mondani, bizony bölcs és értelmes nép ez a nagy nemzet! (5Mózes 4:6.)

ושמרתם – Őriztétek meg... – זו משנה – Ez a tanulásra utal. [Ugyanis a parancsolatok tanulmányozása a legjobb garancia folyamatos teljesítésükre.]

ועשיתם – ...és tegyétek meg... – כמשמעו – Ez szó szerint értendő.

כי הוא חכם ובינתכם וגו' – ...mert az a ti bölcsességetek és értelmességetek... – בזאת תחשבו חכמים ונבונים – Ezeknek köszönhetően bölcsnek és értelmesnek ítéltettek majd – **לעיני העמים – a népek szemében.**

כי מרגוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו פיהנה אלהינו בכלקראנו אליו. (דברים ד, ז)

Mert melyik az a nagy nemzet, amelyhez Isten olyan közel van, mint hozzánk az Örökkévaló, a mi Istenünk, valahányszor hozzá fölkiáltunk? (5Mózes 4:7.)

ומיגוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום. (דברים ד, ח)

És melyik az a nagy nemzet, amelynek oly igazságos törvényei és rendelkezései vannak, mint ez az egész tan, amelyet én elétek adok a mai napon? (5Mózes 4:8.)

Xxx – oly igazságos törvényei és rendelkezései. – xxx – Amelyek helyesek és elfogadhatók.³³

רק השמר לך ושמר נפשך מאד פדתשפח את הדברים אשר דאו עיניך ופרסורו מלבבך כל ימי תיך והודעתם לבניך ולבני בניך. (דברים ד, ט)

Csak vigyázz magadra és őrizd lelkedet gondosan, nehogy elfelejtsd a dolgokat, amelyeket szemed látott, és nehogy eltávozzanak szívedből egész életeden át; hanem ismertesd meg azokat gyermekeiddel és gyermekeid gyermekeivel. (5Mózes 4:9.)

רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים – Csak vigyázz magadra... nehogy elfelejtsd a dolgokat... [A „csak” kifejezés nem különálló figyelmeztetés kezdete, hanem folytatása az előzőeknek, mondván: Csak akkor fognak a népek bölcsnek tartani titeket, ha nem feledkeztek el a Tóra szavairól.] – **S** אַז כְּשֵׁלָא תִשְׁכַּחוּ אוֹתָם – S majd, ha nem felejtet el – **וְתַעֲשׂוּם עַל אַמְתָּתָם** – és igazul teljesítet azokat, – **תחשבו**

³³ És nem szó szerint (xxx – cádikim) – „igazak” –, szemben a (xxx – rösáim)-mal – „gonoszak”. A szó szerinti jelentés ugyanis személyekkel és nem törvényekkel kapcsolatosan használatos. (Mizráhi)

וְאִם תַּעֲוִיתוּ אוֹתָם מִתּוֹךְ – akkor ítéltettek bölcsnek és értelmesnek;³⁴ – וְאִם תַּעֲוִיתוּ אוֹתָם מִתּוֹךְ – ha hanyagságból meghamisítjátok [a Tóra szavait], – תִּחְשְׁבוּ שׁוֹטִים – boldoknak fognak tartani titeket.

יִום אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחָרֵב בְּאֶמֶר יְהוָה אֵלֵי הַקְּהֵלֵלִי אֶת־הָעָם וְאֶשְׁמַעֲם אֶת־דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לִירְאָה אֶת־יְיָ כִּי־עַל־הָאָדָמָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם יִלְמְדוּן. (דברים ד, י)
 ...azt a napot, amelyen az Örökkévaló, a te Istened előtt álltál a Hóréven, amikor azt mondta nekem az Örökkévaló: Gyűjtsd egybe nekem a népet és Én hallatom velük szavaimat, hogy megtanuljanak Engemet félni az egész idő alatt, amíg a földön élnek, és fiaikat is megtanítsák erre. (5Mózes 4:10.)

Xxx – azt a napot, amelyen [az Örökkévaló, a te Istened előtt] álltál.
 – xxx – Ez a vers az előző vershez kapcsolódik:³⁵ – xxx – „[a dolgokat,] amelyeket szemed látott” – xxx – azon a napon, amelyen a Hóréven álltál, – xxx – ahol láttad a mennydörgést és a villámlást.

Xxx – hogy megtanuljanak. – xxx – [A Targum Onkelosz ezt így fordítja:] (xxx – *jélfun*), [azaz: hogy megtanuljanak] maguknak.

Xxx – megtanítsák. – xxx – [A Targum Onkelosz ezt így fordítja:] (xxx – *joálfun*), [azaz: hogy megtanítsák] másoknak.

וּתְקַרְבוּן וּתַעֲמִדוּן תַּחַת הַקֵּדָר וְהַקֵּדָר בְּעַר בְּאֵשׁ עֲרַלְבַּב הַשָּׁמַיִם חֶשֶׁךְ עָנָן וְעַרְפֶּל. (דברים ד, יא)
És közelebb jöttetek és álltatok a hegy alján; és a hegy tűzben lángolt az ég szívéig sötétség, felhő és sűrű köd alatt. (5Mózes 4:11.)

וַיִּדְבֹר יְהוָה אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֶשׁ קוֹל דְּבָרִים אֲתֶם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים וּזְלָתִי קוֹל. (דברים ד, יב)

És szólt hozzátok az Örökkévaló a tűz közepéből; szavaknak hangját hallottátok, de alakot nem láttatok, csakis hangot hallottatok. (5Mózes 4:12.)

³⁴ A „csak” szó mintegy feltételhez köti a zsidóknak a népek által bölcsnek és értelmesnek való megítélését (6. vers). Csak akkor fognak bölcsnek tartani titeket, ha nem feledkeztek el a Tóra szavairól.

³⁵ Versünk a következő szövegrészhez kapcsolódik: „nehogy elfelejtsd a dolgokat, amelyeket szemed látott, stb.”, és nem az előző vers legvégéhez: „ismertesd meg azokat gyermekeiddel és gyermekeid gyermekeivel – azt a napot, amelyen [...] álltál, stb.”. A többes szám használata: „ismertesd meg azokat”, jelzi, hogy a fentebb említett „dolgokat” kell megismertetned, és nem az alább említett „napot”. (Gur Árje)

וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־דְּבָרֵיָהוּ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֵׂרַת הַדְּבָרִים וַיִּקְהַלְכֶם עַל־שֵׁנֵי לְחֹת אַבְנִים.
(דברים ד, יג)

És kijelentette nektek szövetségét, amelyet parancsolt nektek, hogy tegyétek: a tíz ígét; és ráírta azokat két kőtáblára. (5Mózes 4:13.)

וְאֵלֵי צִוָּה יְהוָה בְּעֵת הַהוּא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשׂוֹתְכֶם אִתְּכֶם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אִתְּכֶם
עֲבָרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים ד, יד)

És megparancsolta nekem az Örökkévaló abban az időben, hogy tanítsalak benneteket törvényekre és rendeletekre, hogy megtegyétek azokat az országban, ahová bementek, hogy birtokba vegyétek. (5Mózes 4:14.)

– És megparancsolta nekem az Örökkévaló abban az időben, hogy tanítsalak benneteket... – תּוֹרָה שְׁבַעֲל פֶּה – Ez a Szóbeli tanra utal [amit tanítani kell]. [Az írott törvényt ugyanakkor csupán eléjük kell helyezni, mint arról fentebb olvashatunk:³⁶ „...mint ez az egész tan, amelyet én elétek adok a mai napon.”]

וַנִּשְׁמַרְתֶּם מֵאֵד לְנַפְשֵׁיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כְּלִי־תְמוּנָה בַּיּוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֵלֵיכֶם בְּחַרְבַּב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ.
(דברים ד, טו)

Vigyázzatok tehát nagyon magatokra; mert nem láttatok semmi alakot, amely napon szólt hozzátok az Örökkévaló a Hórében a tűz közepéből, (5Mózes 4:15.)

כִּי־תִשְׁחַתּוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כְּלִי־סִמָּל תְּבַנִּית זָכָר אִו נְקֵבָה. (דברים ד, זט)

...nehogy megromoljatok és faragott képet készítsetek magatoknak, bármely bálvány alakját, hímnek vagy nőnek képmását; (5Mózes 4:16.)

Xxx – (xxx – *számel*). – xxx – Alak.

תְּבַנִּית כְּלִי־בַהֲמָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ תְּבַנִּית כְּלִי־צִפּוֹר כִּנְף אֲשֶׁר תַּעֲוֹף בַּשָּׁמַיִם. (דברים ד, יז)

...bármely állat képmását, amely a földön van, bármely szárnyas madár képmását, amely repül az égen; (5Mózes 4:17.)

תְּבַנִּית כְּלִי־רֶמֶשׂ בְּאֶדְמָה תְּבַנִּית כְּלִי־דָגָה אֲשֶׁר־בַּמַּיִם מִתַּחַת לְאֶרֶץ. (דברים ד, יח)

...bárminek képmását, ami csúszó-mászó a földön, bármely hal képmását, amely a vízben van, a föld alatt; (5Mózes 4:18.)

וּפְדַתְשָׂא עֵינֶיךָ הַשְּׂמַיְמָה וְרֵאִיתָ אֶת־הַשְּׁמַיִם וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל צֶבֶא הַשְּׂמַיִם וְנִדְחָתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וְעִבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל־הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשְּׂמַיִם. (דברים ד, ט)

...nehogy fölemeljed szemedet az ég felé és midőn látod a napot, a holdat és a csillagokat, az égnek egész seregét, megbotolj és leborulj előttük, hogy szolgáljad azokat, amiket az Örökkévaló, a te Istened részül osztott minden népnek, az egész ég alatt. (5Mózes 4:19.)

Xxx – nehogy fölemeljed szemedet [az ég felé]. – xxx – Hogy eltöprengj ezen a dolgon, – xxx – és vágy ébredjen szívedben arra, hogy utánuk tévelyedj.³⁷

Xxx – amiket az Örökkévaló, a te Istened részül osztott [minden népnek]. – xxx – Hogy fényt adjon nekik.³⁸ – xxx – Egy másik magyarázat: – xxx – [Az Örökkévaló elérhetővé tette a népek számára az égitesteket] mint istenségeket. – xxx – nem gátolta őket abban, – xxx – hogy utánuk tévelyedjenek, – xxx – hanem kifejezetten lehetővé tette számukra, – xxx – hogy értelmetlen spekulációik révén [megtévedjenek], – xxx – s így elúzhesse őket a világból.³⁹ – xxx – Ugyanilyen értelemben hangzik el: – xxx – „Mert elsimitja [az utat] szemei előtt, – xxx – felfedeztetve Vele bűnét, – xxx – amiért [az Örökkévaló] meg fogja gyűlölni őt”.⁴⁰

וְאַתְּכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם מִמִּצְרָיִם לְהִזְוֹת לָו לְעַם נִחְלָה בְּיָוִם הַזֶּה. (דברים כ, ד)

De titeket vett az Örökkévaló és kivezetett benneteket a vas olvasztótégelyből, Egyiptomból, hogy legyetek az Ő öröke, tulajdon népe, amint van ezen a napon. (5Mózes 4:20.)

Xxx – a [vas] olvasztótégelyből. – xxx – Ez egy olyan tégely, amelyben aranyat finomítanak.

³⁷ Ha azonban az ember csak úgy ártatlanul pillant fel az égre, ettől még nem esik abba a hibába, hogy elkezdje imádni az égitesteket. (*Szifté Háhámim*)

³⁸ Rási ekképpen összegzi és magyarázza azt, hogy „... amiket az Örökkévaló, a te Istened részül osztott [minden népnek]”: *hogy fényt adjon nekik*. Ez pedig azt tanítja, hogy az égitesteket az Örökkévaló elsősorban a népek használatára teremtette (*Gur Árje*), és ez összhangban is van azzal az interpretációval, amelyet a Rabbik adtak Ptolemáiosz egyiptomi királynak (*Mizráhi*, a *Mögilá* 9b-ből).

³⁹ Ávodá Zará 55a.

⁴⁰ Zsoltárok 36:3.

וַיְהִי הַתְּאֵנָה־בַּיּוֹם הַהוּא עָלֶיךָ וַיִּשְׁבַּע לְבַלְתִּי עֲבָרִי אֶת־יַרְדֵּן וְלִבְלִתִּיבֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר
יְהִינָה אֲלֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה. (דברים ד, כא)

De az Örökkévaló megneheztelt reám miattatok és megesküdtött, hogy nem megyek át a Jordánon és hogy nem megyek be a jó országba, amelyet az Örökkévaló, a te Istened, ad neked örökségül; (5Mózes 4:21.)

Xxx – megneheztelt. – xxx – Eltelt haraggal.⁴¹

Xxx – miattatok. – xxx – Viselkedésetek és tetteitek miatt.

כִּי אָנֹכִי מִתְּבָאָרְךָ הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־יַרְדֵּן וְאַתֶּם עֲבָרִים וַיִּרְשָׁתֶם אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת.
(דברים ד, כב)

...hanem meg kell halnom ebben az országban, nem megyek át a Jordánon, de ti átmentek és elfoglaljátok azt a jó országot. (5Mózes 4:22.)

Xxx – hanem meg kell halnom [...] nem megyek át. – xxx – Ha egyszer meg kellett halnia, hogyan is ment volna át? – xxx – [De ezt ő nem így értette,] hanem [úgy, hogy] – xxx – „még a csontjaim sem fognak átmenni”.

הִשְׁמַרְנוּ לָכֶם פְּרִתְשִׁפְחוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פְּסָלִי תְמוּנֹת פֶּלֶא
אֲשֶׁר צִוָּךְ יְהוָה אֱלֹהֵיךָ. (דברים ד, כג)

Vigyázzatok magatokra, nehogy elfelejtsétek az Örökkévaló, a ti Isteneitek szövetségét, amelyet veletek kötött és készítenétek magatoknak faragott képet, bárminek az alakját, amit eltiltott neked az Örökkévaló, a te Istened. (5Mózes 4:23.)

Xxx – bárminek az alakját. – xxx – Bármilyen tárgynak a képmását.

Xxx – amit eltiltott neked az Örökkévaló. – xxx – Amit megparancsolt neked, hogy ne csinálj.

כִּי יְהִינָה אֲלֶיךָ אֵשׁ אֲכָלָה הוּא אֵל קָנָא. (דברים ד, כד)

Mert az Örökkévaló, a te Istened, emésztő tűz, féltve őrködő Isten. (5Mózes 4:24.)

Xxx – féltve őrködő Isten. – xxx – Hévvél vesz elégtételt,⁴² – xxx – Ófranciául *emportement*. – xxx – Izzik a dühtől, hogy megbüntesse – xxx – azokat, akik bálványokat imádnak.

⁴¹ Lásd fentebb, 3:26.

⁴² Az Örökkévaló nincs kitéve a féltékenység érzésének, indulatainak. A Tóra azért használja vele kapcsolatban a „féltékeny” jelzőt, mert ezzel azt akarja érzékeltetni, hogy amikor büntet, úgy cselekszik, mint egy féltékeny ember. (*Mizráhi*)

כִּיתוּלִיד בָּנִים וּבָנֵי בָנִים וְנוֹשְׁנֹתֵם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַחְתֶּם וְעַשִׂיתֶם פְּסֹלִים תִּמְוִנַת כָּל וְעַשִׂיתֶם הֲרַע בְּעֵינַי
יְהוָה אֱלֹהֵיךָ לְהַכְעִיסוֹ. (דברים ד, כה)

Ha majd gyermekeid és unokáid lesznek, és megkorosodtatok már az országban, és megromolnátok, és készítenétek faragott képet, bárminek az alakját, és azt cselekednétek, ami rossz az Örökkévaló, a te Istened szemében, az ő bosszantására: (5Mózes 4:25.)

מְנוּסָאֲנֵתֵם – ...és megkorosodtatok már (vönosántem)... – רָמַז לָהֶם – Ezzel arra utalt nekik, – שִׁיגְלוּ מִמִּנְהָ – hogy száműzetnek majd onnét (Erec Jisráelből) – כְּמִנְיָן וְנוֹשְׁנֹתֵם – nyolcszázötvenkét év múltán, – לְסוּף שְׁמוֹנָה מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה – ami a „vönosántem” [szó] számértéke. – וְהוּא הַקָּדִים וְהַגָּלֵם – Valójában azonban [Isten] korábban küldte száműzetésbe őket; – לְסוּף שְׁמוֹנָה מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים – nyolcszázötven év múlva.⁴³ – וְהוּא הַקָּדִים שְׁתַּיִם שָׁנִים – Két évvel korábban, – לְנוֹשְׁנֹתֵם – mint a „vönosántem” [szó] számértéke, – כִּי לֹא יִתְקַיֵּם בָּהֶם – hogy ne kelljen teljesülnie [a versnek,⁴⁴ amelyben az áll] – „כִּי אַבְד תֵּאבְדוּן – „hogy el fogtok veszni hamar [abból az országból]” .

– וְהוּא שִׁיגְלוֹ – És ez [a jelentése annak,] ami írva van:⁴⁵ – וְיִשְׁקַד עַל הָרָעָה – „És az Örökkévalónak gondja volt arra, – וְיָבִיאָהּ עָלֵינוּ – hogy elhozza ránk a veszedelmet. – כִּי צָדִיק הוּא אֱלֹהֵינוּ – Mert igaz az Örökkévaló, a mi Istenünk.” – צָדָקָה עָשָׂה עִמָּנוּ – [Az „igaz” itt nem csak az egyszerű jelentése szerint értelmezendő, hogy igazul cselekedett, mert a zsidó nép kiérdemelte a veszedelmet, hanem úgy is, hogy igaz volt, azaz] jótékonyan cselekedett velünk, – שָׁמַר לְהַבִּיאָהּ – mert sietett elhozni [ránk a bajt] – שְׁתַּיִם שָׁנִים לִפְנֵי וְיָמֵנָה – két évvel annak [előre megállapított] ideje előtt.

הַעִדְתִּי בְכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אֲבַד תֵּאבְדוּן מֵהָרַם מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִתְּכֶם עַבְרִים
אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תֵאָרִיכֶן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הַשָּׁמַד תִּשְׁמְדוּן. (דברים ד, כו)

...tanúkul hívom ellenetek a mai napon az eget és a földet, hogy el fogtok veszni hamar abból az országból, ahova bementek a Jordánon át, hogy birtokba vegyétek; nem lesztek benne hosszú életűek, hanem ki fogtok irtatni onnan. (5Mózes 4:26.)

Xxx – tanúkul hívom ellenetek. – xxx – Tanúkul jelöltem ki őket arra, – xxx – hogy figyelmeztettelek benneteket.⁴⁶

⁴³ A jeruzsálemi Szentély négyszáznyolcvan évvel az Egyiptomból történt Kivonulást követően illetve négyszáznegyven évvel a honfoglalást követően lett felszentelve. Négyszáztiz évvel később lerombolták, a népet pedig száműzték.

⁴⁴ 26. vers.

⁴⁵ Dániel 9:14.

⁴⁶ De nem a bűneikre, hiszen azokat még nem követték el. (Mizráhi)

וְהִפִּיץ יְהוָה אֶתְכֶם בְּעַמִּים וְנִשְׂאָרְתֶם מִתִּי מִסֶּפֶר בְּגוֹיִם אֲשֶׁר יִנְהַג יְהוָה אֶתְכֶם שָׁמָּה. (דברים 10, כז)

És elszór benneteket az Örökkévaló a népek közé és csekély számban maradtok a nemzetek között, ahova elvezet benneteket az Örökkévaló. (5Mózes 4:27.)

וַעֲבַדְתֶּם שֵׁם אֱלֹהִים מֵעֵשָׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וְאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא-יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֵאָכְלוּ וְלֹא יִרְיָחוּ. (דברים 10, כח)

És ott szolgáltok majd isteneket, emberek kezének művét, fát és követ, amelyek nem látnak, nem hallanak, nem esznek és nem szagolnak. (5Mózes 4:28.)

Xxx – És ott szolgáltok majd isteneket. – xxx – [Ez úgy értelmezendő,] ahogyan a Targum [fordítja]: – xxx – Mivel azokat fogjátok szolgálni, akik őket [, vagyis a bálványokat] imádják, – xxx – olybá fog tűnni, mintha ti [magatok] imádnátok őket, [vagyis a bálványokat].⁴⁷

וּבְקִשְׁתֶּם מֵשֵׁם אֱתֵיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִצְאָתָּהּ כִּי תִדְרֹשׁוּנוּ בְּכָל-לְבָבְךָ וּבְכָל-נַפְשֶׁךָ. (דברים 10, כט)

És onnan fogod keresni az Örökkévalót, a te Istenedet és meg is találsz, ha keresed őt egész szíveddel és egész lelkeddel. (5Mózes 4:29.)

בְּצַר לָךְ וּמִצְאָיִךְ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים וְשִׁכְחָתָ עֲרֵיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעַתָּ בְּקִלּוֹ. (דברים 10, ל)

Ha nagy nyomorúságban leszel és elérnek téged mindezek a dolgok az idők végén és megtérsz az Örökkévalóhoz, a te Istenedhez, és hallgatsz az Ő szavára: (5Mózes 4:30.)

כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יִרְפֶּךָ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת-בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם. (דברים 10, לא)

...bizony irgalmas Isten az Örökkévaló, a te Istened; nem hagy el téged és nem pusztít el téged és nem felejt el őseidnek szövetségét, amelyről megesküdött nekik. (5Mózes 4:31.)

⁴⁷ Miért kell azt feltételezni, hogy mindenképpen bálványisteneket fognak szolgálni? Mert ha elszóratnak a népek közé (27. vers), hogy szolgálóikká legyenek, az már egyet jelent az ő isteneik szolgálataival. (Szifté Háhámim)

Xxx – nem hagy el téged. – xxx – Oly módon, hogy nem támogat az Ő kezeivel. – xxx – A (xxx – *lo járpöhá*) kifejezés azt fejezi ki, – xxx – hogy Ő nem fog valamit okozni – xxx – nem fogja előidézni azt, hogy elgyengülj [elhagyass], – xxx – mert nem fog téged elkülöníteni Tőle. – xxx – És ugyanígy a „Megragadtam, nem is engedem el”⁴⁸ [szövegész esetében], – xxx – [az (xxx – *árpenu*) szó] nem (xxx – *erpenu*)-nak van vokalizálva.⁴⁹ – xxx – A (xxx – *rifjon*) kifejezés minden esetben – xxx – műveltető vagy visszaható alakban szerepel, – xxx – mint például [a következő esetekben is] : „Hagyd őt”⁵⁰ – engedd őt el; – xxx – „Tágíts tőlem”⁵¹ – engedd el magadat Tőlem.

כִּי שָׁאַלְנָא לְיָמִים רִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל־הָאָרֶץ
וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קֶצֶה הַשָּׁמַיִם הַנְּהִיָּה בְּדָבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אִו הַנְּשַׁמַּע כְּמָהוּ. (דברים ד, לב)

Mert kérdezd csak az elmúlt időket, amelyek előtted voltak, vajon azon nap óta, midőn Isten embert teremtett a földön és az ég egyik végétől az ég másik végéig, történt-e ilyen nagy dolog, vagy hallható volt-e ilyesmi? (5Mózes 4:32.)

לְיָמִים רִאשׁוֹנִים – ...az elmúlt időket... – על יָמִים רִאשׁוֹנִים – [Kérdezz] az elmúlt időkkal kapcsolatban.

וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם – ...az ég egyik végétől... – וגם שָׁאַל לְכָל הַכְּרוּמִים – [Ez a mondatrész nem folytatása az előző felsorolásnak, hanem egy újabb alanyt említ, akit majd kérdezni kell. Így:] Szintúgy kérdezz meg minden teremtményt, – אֲשֶׁר אֵל קֶצֶה – [amely csak létezik,] az ég egyik végétől a másik végéig. – זֶהוּ פְּשוּטוֹ – Ez [a vers] egyszerű jelentése; – וּמִדְּרָשׁוֹ – egy [erre vonatkozó] midrási magyarázat azonban – מִלְּמַד עַל קוּמְתוֹ שֶׁל אָדָם – Ádám magasságáról tanít. – שְׁהִיָּתָה מִן הָאָרֶץ עַד – [Ádám] a földtől az égig ért, – וְהוּא הַשְּׁעוּר עֲצָמוֹ – ami ugyanolyan távolság, – אֲשֶׁר מִקְצֵה אֵל קֶצֶה – mint az [ég] egyik végétől a másik végéig.

הַנְּהִיָּה בְּדָבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה – ...történt-e ilyen nagy dolog, vagy hallható volt-e ilyesmi? – מָהוּ הַדָּבָר הַגָּדוֹל – És mi ez a nagy dolog? – הַשְּׁמַע עִם יְגוֹ – Vajon hallotta-e valaha egyetlen nép is...⁵²

הַשְּׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מִדְּבָר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כְּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אֹתָהּ וַיְחִי. (דברים ד, לג)

Vajon hallotta-e valaha egy nép, amint szól Isten a tűz közepéből, úgy, amint te hallottad és életben maradt? (5Mózes 4:33.)

⁴⁸ Énekek éneke 3:4.

⁴⁹ Mivel az nem elengedést, hanem gyógyítást jelentene. (Sziťé Háhámim)

⁵⁰ 2Királyok 4:27.

⁵¹ Lentebb 9:14.

⁵² 36. vers.

אִן הַנִּסָּה אֱלֹהִים לְבוֹא לְקַחַת לּוֹ גּוֹי מִקְרִיב גּוֹי בְּמִסַּחַת בְּאַחַת וּבְמוֹפְתֵיהֶם וּבְמִלְחָמָה וּבְיַד תְּזַקֶּה וּבְזִרְזוּעַ נְטוּיָהּ וּבְמוֹרָאִים גְּדוּלָּים כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרָיִם לְעֵינֶיךָ. (דברים ד, לד)

Vagy megkísérelte-e bármely isten, hogy elmegy és vesz magának egy nemzetet a többi nemzet közül próbákkal, jelekkel és csodákkal, háborúval és erős kézzel és kinyújtott karral és nagy, félelmetes tettekkel, aminőket veletek tett az Örökkévaló, a ti Istenetek Egyiptomban szemed láttára? (5Mózes 4:34.)

Xxx – Vagy megkísérelte-e bármely isten, hogy elmegy. – xxx – Tett-e bármely isten oly csodát, – xxx – hogy jön és vesz magának egy nemzetet, stb. – xxx – Mindezen ה-*k* kérdő prefixumok, – xxx – és ezért *hátáf pátáh*-hal vannak vokalizálva: – xxx – (xxx – *hánihjá*) [– Történt-e ilyen nagy dolog –], – xxx – (xxx – *hánismá*) [– Hallható volt-e ilyesmi –], – xxx – (xxx – *hásámá*) [–Vajon hallotta-e valaha egy nép –], – xxx – (xxx – *hániszá*) [– megkísérelte-e bármely isten –].

Xxx – próbákkal. – xxx – Próbák révén – xxx – ismertette meg velük az Ő nagyságát, – xxx – például: „Legyen meg ez a fennhéjázásod fölöttem”,⁵³ – xxx – [hogyan kiderüljön,] meg tudom-e cselekedni. – xxx – Ez példa egy próbatételre.

Xxx – jelekkel. – xxx – Jelekkel, megerősítendő, hogy ő [Mózes] – xxx – a Mindenható küldötte; – xxx – például: „Mi ez a kezében?”⁵⁴

Xxx – és csodákkal. – xxx – Ez azokra a csodákra utal, amelyeket Ő hozott rájuk: – xxx – a megdöbbentő csapásokat.

Xxx – háborúval. – xxx – [Ez a Sás-]tenger [epizódjára utal], – xxx – amint írva van: „mert az Örökkévaló harcol értük”.⁵⁵

אִתָּהּ הָרֵאָתָּ לְדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבָדוֹ. (דברים ד, לה)

Tenedek megmutattattott, hogy megtudjad, hogy ő az Örökkévaló, az Isten; nincs kivüle más. (5Mózes 4:35.)

הָרֵאָתָּ – ...megmutattattott (*harétá*)... – כְּתַרְגוּמוֹ – Onkelosz fordítása szerint: – אִתְּחִיזָא – „Megmutattattott neked.” [Nem pedig az, hogy „Te megmutattad.”] – פָּתַח לָהֶם – Amikor az Örökkévaló a Tórárt adta, – שָׁבַע רְקִיעִים – megnyitotta számukra a hét mennyet. – וַיִּשֶׂם שְׁקָרַע אֶת הַעֲלִיוֹנִים – És amiképpen feltárta a felsőbb szférákat, – כִּךָּ קָרַע אֶת הַתְּחִתּוֹנִים – akképp feltárta az

⁵³ Mózes így szólt Fáraóhoz: „Legyen meg ez a fennhéjázásod fölöttem!” (2Mózes 8:5.), azaz tegyél próbára azzal, hogy olyan csodatettet kérsz tőlem, amelyről azt gondolod, hogy nem tudom végrehajtani.

⁵⁴ Uo. 4:2. Az Örökkévaló kígyóvá változtatta Mózes pásztorbotját.

⁵⁵ Uo. 14:25.

alsóbb szférákat is, – וְרָאוּ שֶׁהוּא יְחִידִי – s így láthatták, hogy Ő az Egyetlen. – לֵךְ נֹאמֵר – Ezért mondja [a Szentírás]: – אֶתָּה הָרֵאָתָּ לְדַעַת – „Teneked megmutattattott, hogy megtudjad.” [És eszerint a következőképpen értelmezendő a vers: Te Izrael, azért mutattattott meg neked mindez, hogy megtudjad, hogy ő az Örökkévaló, az Isten.]

מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעַךְ אֶת־קוֹלִי לְיִסְרֵיךָ וְעַל־הָאָרֶץ הָרֵאָתָּ אֶת־אֲשֵׁנִי הַגְּדוּלָּה וּדְבָרֵי שְׁמֵעָתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. (דברים 5, ד, לו)

Az égből hallatta veled hangját, hogy oktasson téged és a földön láttatta veled nagy tüzét és szavait hallottad a tűz közepéből. (5Mózes 4:36.)

וַתִּחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אֶת־רֵעִי וַיּוֹצֵאֵךְ בְּפָנָיו בְּכַחוֹ הַגְּדוֹל מִמִּצְרַיִם. (דברים 5, ד, לו)

És azért, mert szerette őseidet, kiválasztotta magzatait utána, és kivezetett téged az Ő jelenlétében, a maga nagy erejével Egyiptomból, (5Mózes 4:37.)

Xxx – És azért, mert szerette [őseidet]. – xxx – És mindez⁵⁶ azért történt, mert szerette [őseidet].

Xxx – és kivezetett téged az Ő jelenlétében. – xxx – Mint egy férfi, aki a fiát maga előtt vezeti,⁵⁷ – xxx – amint írva van: – xxx – „És elvonult Isten angyala, – xxx – aki előbb Izrael tábora előtt haladt, – xxx – és ment mögöttük.”⁵⁸ – xxx – Ez másik magyarázat: – xxx – „és kivezetett téged az Ő Jelenlétében”, – xxx – [azaz] ősatyáik jelenlétében,⁵⁹ amint írva van: – xxx – „Őseik jelenlétében csodákat művelt”.⁶⁰ – xxx – Ne hökkentsen meg, – xxx – hogy egyes számban utal rájuk [az ősatyákra]⁶¹ [a Tóra], – xxx – hiszen [már az előbb is] írt róluk – xxx – egyes számban: – xxx – „kiválasztotta magzatait utána”.

לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדוֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּךָ מִפְּנֵיךָ לְתַבִּיאָךְ לְתַתִּלְךָ אֶת־אֲרָצְךָ נְחֻלָּה כְּיוֹם הַזֶּה. (דברים 5, ד, לח)

⁵⁶ Az „és” itt nem egy új gondolatot vezet be, hanem az előzőeket fejt ki bővebben, mintha az állna a szövegben: „És mindez azért történt, stb.”. (Mizráhi)

⁵⁷ A (xxx – böfánáv) – szó szerint: „az Ő jelenlétében” – itt (xxx – löfánáv)-ként – „[az Örökkévaló] előtt” – értendő. Lásd lentebb 25:9. (Mizráhi)

⁵⁸ 2Mózes 14:19.

⁵⁹ Eszerint a „jelenléte” a fentebb említett ősatyák jelenlétére utal: „mert szerette őseidet”. (Mizráhi)

⁶⁰ Zsoltárok 78:12.

⁶¹ Az egyes számú „ő (tk. „övé”)” ,agában foglalja a három ősatyát, Ábrahámot, Izsákot és Jákobot, mintha ez állna a szövegben: az „ő” jelenlétükben.

...hogy elúzzön náladnál nagyobb és hatalmasabb népeket előled, hogy elhozzon téged és odaadja neked országukat örökségül, amint van ezen a napon. (5Mózes 4:38.)

Xxx – náladnál [nagyobb és hatalmasabb népeket] előled. – xxx – Cseréld fel [a vers szórendjét], majd magyarázd így: – xxx – „hogy elúzzön előled – xxx – náladnál nagyobb és hatalmasabb népeket”.

Xxx – amint van ezen a napon. – xxx – Amint látod ezen a napon.

וַיִּדְעַת הַיּוֹם וַהֲשִׁבְתָּ אֶל־לִבְכֶּךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׂמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד.
(דברים ד, לט)

Tudd meg ma és vedd szívedre, hogy az Örökkévaló az Isten az égben fönt és a földön alant, nincs más! (5Mózes 4:39.)

וְשִׁמְרָתְךָ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר־יִיטֵב לָךְ וּלְבָנֶיךָ אַתְּ־יָדָךְ וּלְמַעַן תִּאָּרִיךְ
יָמַיִם עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ פְּלִתֵי־יָמַיִם. (דברים ד, מ)

És tartsd meg törvényeit és parancsolatait, amelyeket Én ma parancsolok neked, hogy jó dolgod legyen neked és gyermekeidnek utánad és hogy hosszú életed legyen a földön, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, minden időkig. (5Mózes 4:40.)

אֲזַ יִבְדִּיל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שְׁמֹשׁ. (דברים ד, מא)

Akkor el fog különíteni Mózes három várost, a Jordán másik partján napkelet felé. (5Mózes 4:41.)

אֲזַ יִבְדִּיל – Akkor el fog különíteni (jávdi)... [Miért van jövő időben írva? Amikor a Szentírás jövő idejű igealakot használ egy múltban történt esemény leírására, akkor ezzel azt jelzi, hogy az esetnek meg kell ismétlődnie, ahhoz hogy érvényessé váljon.⁶² – **נָתַן לָב** – [Mózes] szívében elhatározta, – **לְהֵיוֹת חֶרֶד לְדָבָר** – hogy gondja lesz a dologra, – **שְׂיִבְדִּילֵם** – [vagyis arra,] hogy elkülönítse azokat (a városokat). – **וְאֵף עַל פִּי שְׂאִינָן קוֹלְטוֹת** – És noha azok nem nyújtottak menedéket, – **עַד** – amíg a kánaáni [menedék]városok el nem lettek különítve [a Jordán nyugati partján is],⁶³ – **אָמַר מֹשֶׁה** – Mózes azt mondta: – **שְׂאִפְשָׁר לְקַיְמָה** – ha egy micvát teljesíthetek, – **אֶקְיַמְנָה** – azt teljesítem is.

...a Jordán másik partján napkelet felé. – **בְּאוֹתוֹ** – **בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שְׁמֹשׁ** – **עֵבֶר שְׂבִמְזְרָחוֹ שֶׁל יַרְדֵּן** – A Jordán keleti partján.

⁶² Lásd még a 2Mózes 15:1-hez írt Rási-kommentárt.

⁶³ Lásd a 4Mózes 35:13-hoz írt Rási-kommentárt.

מִזְרָחָה שָׁמֶשׁ – ...napkelet felé (*mizröhá sámes*). – לפי שהוא דבוק – Mivel a „mizráhá” [szó] birtokos szerkezetű, – נקודה רי"ש בַּחֲטָף – a rés betű [nem kámác-al, hanem] *hátáf*-fal⁶⁴ van pontozva, – מִזְרָחָה שָׁמֶשׁ – [s így a szókapcsolat jelentése:] a nap felkelése, – מְקוֹם זְרִיחַת הַשָּׁמֶשׁ – azaz a hely, ahol a nap felkel.

וְזֶס שָׁמָּה רוּצַח אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־דַּעְוֵהוּ בְּבִלְדַּעַת וְהוּא לֹא־שָׁנָא לוֹ מִתְמַל שְׁלִשָּׁם וְזֶס אֶל־אַתָּח
מִדְּהַעֲרִים הָאֵל וְחִי. (דברים ד, מב)

...**hogy oda meneküljön a gyilkos, aki nem szándékosan öli meg felebarátját, nem is gyűlölte őt sem tegnap, sem tegnapelőtt, hogy meneküljön e városok egyikébe és életben maradjon:** (5Mózes 4:42.)

אֶת־בָּצָר בַּמִּדְבָּר בְּאַרְצָה הַמִּישָׁר לְרְאוּבֵנִי וְאֶת־רְאֵמֶת בְּגִלְעָד לְגִדִי וְאֶת־גִּוְלָן בְּבִשָּׁן לְמִנְשֵׁי.
(דברים ד, מג)

Becert a sivatagban, a sík földön, a Reúbén törzsétől, Rámótot Gileádban a Gád törzsétől és Gólánt Básánban a Menasse törzsétől. (5Mózes 4:43.)

וְזֵאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׁמַעְתֶּם מִפִּי לְפָנַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים ד, מד)

És ez az a törvény, amelyet Mózes Izráel fiai elé adott. (5Mózes 4:44.)

Xxx – És ez az a törvény. – xxx – Ez arra utal, amit – xxx – eladni készült e fejezetet követően.

אֵלֶּה הַעֲדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפָטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם. (דברים ד, מה)

Ezek a bizonyságok, a törvények és rendeletek, amelyeket Mózes előadott Izráel fiainak, midőn kivonultak Egyiptomból; (5Mózes 4:45.)

Xxx – Ezek a bizonyságok [...], amelyeket Mózes előadott. – xxx – Ezek pontosan ugyanazok [a bizonyságok, stb.], – xxx – amelyekről beszélt, amikor kivonultak Egyiptomból.⁶⁵ – xxx – Elismételte és megtanította nekik⁶⁶ – xxx – Moáv

⁶⁴ Rási *hátáf*-nak nevezi azt, amit ma *svá*-nak hívunk.

⁶⁵ Versünk kapcsolódik a 44. vershez. „És ez az a törvény, amelyet Mózes Izráel fiai elé adott, ugyanazok a bizonyságok [...], amelyeket Mózes előadott [...], midőn kivonultak Egyiptomból” (Mizráhi).

⁶⁶ Rási beilleszti ide ezt a tagmondatot mint a 46. vers nyilvánvaló, de nem kimondott nyitó frázisát: „[Elismételte és megtanította nekik] a Jordánon innen, stb.”. (Mizráhi)

síkságain⁶⁷, – xxx – amelyek a Jordán keleti partján területnek el, – xxx – mert a másik part nyugat felé esett.

בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּנֵיאַ מוֹל בֵּית פְּלוֹר בְּאַרְצָן סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֻשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצִאתָם מִמִּצְרָיִם. (דברים ד, מו)

...a Jordánon innen a völgyben, Bét-Peór átellenében, Szihónnak, az Emóri királyának országában, aki Hesbónban lakott, akit megverték Mózes és Izráel fiai, midőn kivonultak Egyiptomból. (5Mózes 4:46.)

וַיִּירָשׁוּ אֶת־אֲרָצוֹ וְאֶת־אֲרָצוֹן עֹג מֶלֶךְ־הַבְּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָח שְׁמֹשׁ. (דברים ד, מז)

És elfoglalták országát és Ógnak, Básán királyának országát, az Emóri két királyáét, amely a Jordánon innen van, napkelet felé. (5Mózes 4:47.)

מִצְרַעֲרָא אֲשֶׁר עַל־שְׁפֹת־נַחַל אַרְנוֹן וְעַד־הָרַ שֵׂיאֵן הוּא חֶרְמוֹן. (דברים ד, מח)

Aróértől kezdve, mely az Arnón patak partján van, egész Szión hegyéig, amely a Hermónnal azonos, (5Mózes 4:48.)

וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָהּ וְעַד יַם הָעֲרָבָה תַּחַת אֲשֶׁר־תַּחַת הַפְּסִגָּה. (דברים ד, מט)

...és az egész síkföldet a Jordánon innen, keletre, egész a sík tengeréig, a Piszga lejtői alján. (5Mózes 4:49.)

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וְלִמְדַתֶּם אֹתָם וְשִׁמְרַתֶּם לַעֲשׂוֹתָם. (דברים ה, א)

És hívta Mózes egész Izráelt és szólott hozzájuk: Halljad Izráel a törvényeket és rendeleteket, amelyeket előadok ma fületek hallatára; tanuljátok meg és őrizzétek meg őket, hogy megtegyétek. (5Mózes 5:1.)

יְהִינָה אֱלֹהֵינוּ כְּרַת עֲמֻנוּ בְּרִית בְּחֵרֵב. (דברים ה, ב)

Az Örökkévaló, a mi Istenünk szövetséget kötött velünk a Hórében. (5Mózes 5:2.)

⁶⁷ A „Jordánon innen”, vagyis az izraeliták által már konkrétan meghódított terület, csupán Moáv síkságaira utal, ahol Mózes a népet tanította [4Mózes 36:13]. (Gur Árje)

לֹא אֶתְאַבְחֵינוּ כִּרְת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אֲתָנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹּה הַיּוֹם כְּלָנוּ חַיִּים. (דברים ה, ג)

**Nem atyáinkkal kötötte az Örökkévaló ezt a szövetséget, hanem mive-
lünk, akik ma itt vagyunk, mindnyájan életben. (5Mózes 5:3.)**

פְּנִים | בְּפָנִים דְּבַר יְהוָה עִמָּכֶם בְּהַר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. (דברים ה, ד)

Színről színre beszélt az Örökkévaló veletek a hegyen, a tűz közepéből. (5Mózes 5:4.)

כִּרְת ה' וְגו' כִּי אֲתָנוּ – [nem velük] egyedül – כְּבָרְד – Nem atyáinkkal – לֹא אֶת אֲבֹתֵינוּ – kötötte az Örökkévaló ezt a szövetséget, hanem mivelünk... – פְּנִים בְּפָנִים – Színről színre... – אָמַר רַבִּי בְּרֻקָּה – Berehjá rabbi azt mondta: – כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה – „Mózes a következőt mondta: – אֵל תֹּאמְרוּ – »Ne mondjátok, – אֲנִי מִטְעָה אֶתְכֶם – hogy félrevezetlek titeket – עַל לֹא דְבַר – valamivel, ami nem igaz, – כְּדֶרֶךְ שֶׁהִסְרִסוּר עוֹשֶׂה – úgy, ahogy azt egy közvetítő kereskedő teszi – בֵּין הַמוֹכֵר לְלוֹקֵחַ – eladó és vevő között, – הָרִי – mert íme, ez esetben – הַמוֹכֵר עֲצָמוֹ מִדְּבַר עִמָּכֶם – maga az eladó [Isten, „színről színre”] beszél hozzátok.“

אֲנִכִּי עֹלָם בֵּין־יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לְהַגִּיד לְכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יִרְאֲתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בְּהַר לְאֹמֵר. (דברים ה, ה)

...míg én ott álltam az Örökkévaló közt és ti köztetek abban az időben, hogy jelentsem nektek az Örökkévaló igéjét, mert féltetek a tűztől és nem mentetek fel a hegyre, mondván: (5Mózes 5:5.)

Xxx – mondván. – xxx – [A (xxx – *lémor*) szó az előző vershez⁶⁸] kapcsolódik: – xxx – „beszélt az Örökkévaló veletek a hegyen, – xxx – a tűz közepéből,” mondván: Én vagyok az Örökkévaló, stb.,⁶⁹ – xxx – míg én ott álltam az Örökkévaló közt és ti köztetek.

אֲנִכִּי יְהוָה אֵלֶּיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים. (דברים ה, ו)

Én vagyok az Örökkévaló, a te Istened, aki kivezettelek Egyiptom országából, a rabszolgaság házából. (5Mózes 5:6.)

לֹא יְהִי לָךְ אֱלֹהִים אַחֲרַיִם עַל־פָּנַי. (דברים ה, ז)

⁶⁸ 4. vers.

⁶⁹ A „mert féltetek...” nem a „mondván”-hoz kapcsolódik. A passzus mondandójának van egy logikus szekvenciája: „beszélt az Örökkévaló veletek a hegyen (míg én ott álltam az Örökkévaló közt és ti köztetek [...], mert féltetek), mondván:” (*Szifté Háhámim*).

Ne legyenek neked idegen Isteneid színem előtt. (5Mózes 5:7.)

עַל פְּנֵי – ...színem előtt. – בְּכֹל מְקוֹם אֲשֶׁר אֲנִי שָׁם – Bárhol, ahol Én ott vagyok, – וְזוּהוּ כֹל הָעוֹלָם – és ez magában foglalja az egész világot. – **דְּבַר אֲחֵר** – Egy másik magyarázat: – **כָּל זְמַן שֶׁאֲנִי קַיִם** – Amíg Én létezem [vagyis örökké. A tilalom minden nemzedékre szól].

– **עֲשֵׂת הַדְּבָרוֹת כְּכֹר פְּרִשְׁתִּים** – Már elmagyaráztam a Tízparancsolatot [ott, ahol először szerepelt, *Mózes második könyvében*].⁷⁰

לֹא תַעֲשֶׂה לָּךְ פֶּסֶל כְּלִתְמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ. (דברים ה, ח)

Ne készíts magadnak faragott képet vagy bármely alakot arról, ami az égben fönt, a földön alatt és a vízben a föld alatt van. (5Mózes 5:8.)

לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֶקֶד עוֹן אָבוֹת עַל-בְּנֵיהֶם וְעַל-שְׂלֵשִׁים וְעַל-רִבְעִים לְשָׁנָאִי. (דברים ה, ט)

Ne borulj le előttük és ne szolgálj őket, mert Én vagyok az Örökkévaló, a te Istened, a féltve őrködő Isten, aki megemléskszik az atyák bűnéről a fiakon harmadízigen és negyedízigen azokon, akik Engem gyűlölnek; (5Mózes 5:9.)

וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֲלֹפִים לְאֵהָבָי וּלְשִׁמְרֵי [מצותו] מִצּוֹתָי. (דברים ה, י)

...és kegyelmet gyakorolok ezredízigen azokon, akik engem szeretnek és parancsolataimat megtartják. (5Mózes 5:10.)

לֹא תִשָּׂא אֶת-שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׂוּא כִּי לֹא יִנְקֶה יְהוָה אֶת אֲשֶׁר-יִשָּׂא אֶת-שְׁמוֹ לְשׂוּא. (דברים ה, יא)

Ne vedd az Örökkévalónak, a te Istenednek Nevét álságra, mert nem hagyja büntetlenül az Örökkévaló azt, aki álságra veszi az Ő nevét. (5Mózes 5:11.)

שְׁמֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים ה, יב)

Őrizd meg a szombat napját, hogy megszenteljed, amint megparancsolta neked az Örökkévaló, a te Istened. (5Mózes 5:12.)

⁷⁰ 20:2-14.

שָׁמֹר – Őrizd meg... – וּבְרֵאשׁוֹנוֹת – De [a Tízparancsolat] első verziójában – הוא אומר – az áll:⁷¹ זָכוֹר – „Emlékezz meg.” – שְׁנִיָּהֶם – [A magyarázat az, hogy] mindkettő („őrizd” és „emlékezz”) – בְּדָבוּר אֶחָד וּבְתִיבָה אַחַת נֶאֱמְרוּ – egyszerre, egyetlen szóként lett kiejtve – וּבְשִׁמְיעָה אַחַת נִשְׁמְעוּ – és egyetlen [szóként] is hallatszott.

כְּאֲשֶׁר צִוְּךָ – ...amint megparancsolta neked... – קוּרָם מִתֵּן תּוֹרָה – A Tóra-adást megelőzően – בְּמַרְהָ – Márában.⁷²

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֲשִׂיתָ כָּל־מְלֶאכֶתְךָ. (דברים ה, יג.)

Hat napon át dolgozzál és végezd el minden munkádat. (5Mózes 5:13.)

יּוֹם־הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל־מְלֶאכֶה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ־וְאִמְתְּךָ וְשׂוֹרְךָ וְחִמְרְךָ וְכָל־בְּהֵמָתְךָ וְגִרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ כָּמוֹךָ. (דברים ה, יד.)

A hetedik nap azonban szombat az Örökkévalónak, a te Istenednek; ne végezz semmi munkát, sem te, sem fiad, sem leányod, sem szolgád, sem szolgálónőd, sem ökröd, sem szamarad, sem bármely barmod, sem az idegen, aki kapuidon belül van, hogy nyugodjék szolgád és szolgálónőd, éppúgy mint te magad. (5Mózes 5:14.)

וְזָכַרְתָּ כִּי עָבָד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְאָךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת. (דברים ה, טו.)

És emlékezzél meg arról, hogy szolga voltál Egyiptom országában és az Örökkévaló, a te Istened kivezetett téged onnan erős kézzel és kinyújtott karral; azért parancsolta meg neked az Örökkévaló, a te Istened, hogy megtartsad a szombat napját. (5Mózes 5:15.)

Xxx – És emlékezzél meg arról, hogy szolga voltál... – xxx – Azzal a feltétellel szabadított ki téged [a szolgaságból], – xxx – hogy az Ő szolgája leszel,⁷³ – xxx – és megtartod az Ő parancsolatait.

כִּבְדֵּךָ אֶת־אֲבִיךָ וְאֶת־אִמְךָ כְּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יְמֶיךָ וְלִמְעַן יֵיטֵב לְךָ עַל הַאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ. (דברים ה, טז.)

⁷¹ Uo. 8.

⁷² Lásd a 2Mózes 15:25-hez írt Rási-kommentárt.

⁷³ Különben miért emlitené itt a szöveg az egyiptomi szolgaságot? (Gur Árje) A szabadság elnyerésének egyik sarkalatos feltételeként említi a szöveg a szombat megőrzését, mivel a munkától való tartózkodás különösen nehéz feladat. (Szifté Háhámim)

Tiszteld atyádat és anyádat, amint megparancsolta neked az Örökkévaló, a te Istened, hogy hosszú életű légy és hogy jó dolgod legyen a földön, amelyet az Örökkévaló, a te Istened neked ad. (5Mózes 5:16.)

Xxx – amint megparancsolta neked. – xxx – Az apa és anya tiszteletét – xxx – [már] Márában is megparancsolta nekik [az Örökkévaló], amint írva van: – xxx – „ott adott számára törvényt és – xxx – rendelkezést”.⁷⁴

לֹא תִרְצַח ס וְלֹא תִנְאַף ס וְלֹא תִגְנוֹב ס וְלֹא תַעֲנֶה בְרַעְיָן עַד שְׂוֵא. ס (דברים ה, יז)

Ne ölj. Ne légy házasságtörő. Ne lopj. Ne tégy felebarátod ellen hamis tanúságot. (5Mózes 5:17.)

Xxx – Ne légy házasságtörő. – xxx – A (xxx – *niuf*) – „házasságtörés” – kifejezés kizárólag – xxx – egy férjes asszonyra vonatkoztatva alkalmazható.

וְלֹא תִחַמֵּד אִשֶּׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שְׂדֵהוּ וְעַבְדוֹ וְאִמְתוֹ שׁוֹרוֹ וְחִמְרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ. ס (דברים ה, יח)

Ne kívánd felebarátod feleségét. Ne kívánd felebarátod házat, mezejét, szolgáját, szolgálónőjét, sem ökrét, sem szamarát, semmit, ami felebarátodé! (5Mózes 5:18.)

Xxx – Ne kívánd. – xxx – [Azt, hogy (xxx – *lo tit'áve*), a Targum Onkelosz így fordítja:] (xxx – *lo térog*), – xxx – amelyben [a (xxx – *térog*)] szintén egy megkívánást jelentő kifejezés⁷⁵, – xxx – hasonló ahhoz, hogy (xxx – *nehmád lómár'e*)⁷⁶ (a szemnek kedves), – xxx – amelyet a Targum így fordít: – xxx – (xxx – *dimrágág lömehezé*) (kívánatos rápillantani).

אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־פֶּלֶקְהֶלְכֶם בְּהַר מִתְנַף־הָאֵשׁ הָעֵנָן וְהָעַרְפָּל קוֹל גְּדוֹל וְלֹא יָסַף וַיִּקְהַלְכֶם עַל־שְׁנֵי לַחַת אַבְנִים וַיִּתְּנֶם אֵלַי. (דברים ה, יט)

Ezeket az igéket mondta az Örökkévaló egész gyülekezetetek előtt a helyen, a tűz, a felhő és a sűrű köd közepéből, hangos szóval, hozzáadás nélkül, és felírta ezeket két kőtáblára, és átadta nekem. (5Mózes 5:19.)

הָאֵלֶּה יָסַף – ...hozzáadás nélkül (völo jászáf)... – Onkelosz úgy fordítja, – **וְלֹא יָסַף** – hogy „megszakítás nélkül”. – [Ezzel továbbmagyarázva a vers szószerinti jelentését, a következőképpen:] Az emberi lény termé-

⁷⁴ 2Mózes 15:25.

⁷⁵ Ennélfogva tehát a (xxx – *lo tit'áve*) ekvivalens a (xxx – *lo tihmáve*) kifejezéssel, amint az a Tórában áll a tízparancsolat első ismertetésében [2Mózes 20:14.]. (Sziťé Háhámim)

⁷⁶ 1Mózes 2:9.

szetéből adódik, – אינן יכולין לְדַבֵּר – hogy képtelen kimondani – כָּל דְּבָרֵיהֶם בְּנִשְׁמָה – minden szavát egyetlen levegővel, [és ezért apróbb szüneteket kell tartani egyes szavak között]; – ומִדַּת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן – az Örökkévaló természete azonban nem ilyen, – לֹא הָיָה פּוֹסֵק – [s ezért] Ő nem tartott szünetet, – וּמִשְׁלֵא הָיָה – s mivel Ő nem tartott szünetet, – לֹא הָיָה מוֹסִיף – folytatnia sem kellett, – כִּי – mert az Ő hangja erős és örök.

– לא הוסיף להראות – A „*uölo jászáf*” egy másik magyarázata: – באותו פְּמָבִי – [Az Örökkévaló] soha többé nem nyilatkozott meg – וְנִיחָיו – ilyen nyilvános kinyilatkoztatás [keretében].

וַיְהִי כִשְׁמַעְכֶּם אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֲשׁוּךְ וְהִקְרַב בְּעַרְבָּא שְׁמַעְכֶּם וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כְּלִדְרָאשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם וְנִקְנִיכֶם. (דברים ה, כ)

És történt, hogy midőn hallottátok a hangot a sötétségből, míg a hegy tűzben égett, odaléptetek hozzám mind a törzseitek fejei és véneitek; (5Mózes 5:20.)

וַתֹּאמְרוּ הֵן הִרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבוֹדוֹ וְאֶת־גְּדֻלּוֹ וְאֶת־קוֹלוֹ שֶׁשָּׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה וְרֵאיוֹנוֹ כִּי־דִבֶּר אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וְנִחִי. (דברים ה, כא)

...és mondtátok: Íme, megmutatta nekünk az Örökkévaló, a mi Istenünk, dicsőségét és nagyságát és hallottuk hangját a tűzből; a mai napon láttuk, hogy Isten beszélhet az emberrel és az életben marad. (5Mózes 5:21.)

וַעֲמָהּ לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יִסְפָּיִם! אֲנַחְנוּ לְשִׁמְעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וְנִמְתָּנוּ. (דברים ה, כב)

De most miért haljunk meg? Mert megemészthet bennünket ez a nagy tűz; ha még tovább is hallgatjuk az Örökkévaló, a mi Istenünk szavát, akkor meghalunk. (5Mózes 5:22.)

כִּי מִי כְּלִבְשָׁךְ אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כְּמִנּוּ וְנִחִי. (דברים ה, כג)

Mert hol van még olyan halandó, aki hallotta volna az élő Isten hangját, mint mi, amint beszélt a tűzből, és életben maradt? (5Mózes 5:23.)

קָרַב אִתָּהּ וְשָׁמַע אֶת כְּלִבְשָׁךְ יֹאמֶר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתָּה תִּדְבֶּר אֵלַינוּ אֶת כְּלִבְשָׁךְ יִדְבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ. (דברים ה, כד)

Lépj te oda, és halljad mindazt, amit az Örökkévaló, a mi Istenünk mond, és te mondd el nekünk mindazt, amit az Örökkévaló, a mi Istenünk szól hozzád, és mi meghalljuk, és megtesszük. (5Mózes 5:24.)

וְאֵת תְּדַבֵּר אֵלַינוּ – ...és te (vőát) mondd el nekünk... [Miért idézi Mózes a nép szavait, úgy hogy a „te” névmás nőnemű alakját használják, noha rá, vagyis Mózesre utalnak vele?] – הַתְּשִׁתֶּם אֶת פְּחֵי – Elgyengítettetek, – פְּנִיקָה – [míg már egészen olyan voltam,] akár egy asszony, – שָׁנַצְטַעַרְתִּי עֲלֵיכֶם – mert aggódtam miattatok, – כִּי רָאִיתִי – mert azt láttam, – וְרַפִּיתֶם אֶת יָדַי – és ti elgyengítettétek a karjaimat, – כִּי רָאִיתִי – mert azt láttam, – שְׂאִינְכֶם תִּרְדִּים – hogy nem égtek a vágtyól, – לְהִתְקַרֵּב אֵלַי מֵאֵהָבָה – hogy közel kerüljetek Hozzá szeretetből. – וְכִי לֹא הָיָה יָפֵה לָכֶם – Hát nem lett volna jobb nektek, – לְלַמֵּד מִפִּי הַגְּבוּרָה – [közvetlenül] a Mindenhatótól tanulni – וְלֹא לְלַמֵּד מִמֶּנִּי – és nem tőlem tanulni?

וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶתְקוֹל דְּבָרֵיכֶם בְּדַבְּרֵיכֶם אֵלַי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שְׂמַעְתִּי אֶתְקוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה
אֲשֶׁר דִּבְרָוּ אֵלַיךְ הֵיטִיבוּ כְּלֹאֲשֶׁר דִּבְרוּ. (דברים ה, כה)

És az Örökkévaló meghallgatta szavaitok hangját, amikor szóltatok hozzám; és mondta nekem az Örökkévaló: Hallottam e nép szavainak hangját, amelyek hozzád szóltak; helyesen mondták mindazt, amit mondtak. (5Mózes 5:25.)

מִיִּתְּחַל וְהָיָה לְכֶבֶם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֶתִּי וְלִשְׁמֹר אֶתְכָל־מִצְוֹתַי כְּלִהְיִמִּים לְמַעַן יֵיטֵב לָהֶם
וּלְבָנֵיהֶם לְעֹלָם. (דברים ה, כו)

Bárcsak ilyen szívük volna, mint most, hogy félnének Engem és megtartanák minden parancsolatomat minden időben, hogy jó dolguk legyen nekik és fiaiknak örökké. (5Mózes 5:26.)

לָךְ אָמַר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאֵהְלִיכֶם. (דברים ה, כז)

Menj, mondd nekik: Térjete vissza sátraitokba. (5Mózes 5:27.)

וְאֵתָּה פֹּה עִמָּד עִמָּדִי וְאֶדְבַרְתָּ אֵלַיךְ אֶת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר הִלְמַדְתִּם וְעָשׂוּ
כְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ. (דברים ה, כח)

Te pedig maradj itt nálam és elmondom neked mind a parancsolatot, a törvényeket és rendeleteket, amelyekre őket tanítsad, hogy megtegyék az országban, amelyet Én nekik adok, hogy birtokba vegyék. (5Mózes 5:28.)

וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲתֶכֶם לֹא תִסְרוּ יְמִין וּשְׂמָאל. (דברים ה, כט)

Vigyázzatok tehát arra, hogy úgy cselekedjete, amint megparancsolta az Örökkévaló, a ti Istenetek, ne térjete el tőle se jobbra, se balra. (5Mózes 5:29.)

בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲתֶכֶם תֵּלְכוּ לְמַעַן תַּחְיִין וְטוֹב לָכֶם וְהֵאֲרַכְתֶּם יָמִים בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן. (דברים ה, ל)

Járjatok mindenben azon az úton, amelyet megparancsolt az Örökkévaló, a ti Istenetek, hogy életben maradjatok, jó dolgok legyen és hosszú életűek legyetek az országban, amelyet majd birtokba vesztek. (5Mózes 5:30.)

וְנָתַתְּ הַמִּצְוָה הַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֲתֶכֶם לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים ו, א)

Ez a parancsolat, a törvények és rendeletek, amelyeket megparancsolt az Örökkévaló, a ti Istenetek, hogy tanítsalak benneteket, hogy gyakoroljátok az országban, ahova mentek, hogy elfoglaltok, (5Mózes 6:1.)

לְמַעַן תִּירָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁמֵר אֶת־כְּלִי־קִטְיוֹ וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ אֶתְּהָ וּבְנֶךָ וּבְנֵי־בְנֶךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְלַמַּעַן יֵאָרְכֶן יְמֶיךָ. (דברים ו, ב)

...azért, hogy féld az Örökkévalót, a te Istenedet, megtartva minden törvényét és parancsolatát, amelyet neked meghagyok, te, fiad és fiadnak fia, életed minden napján és azért, hogy hosszú életű lehess. (5Mózes 6:2.)

וּשְׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וּשְׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ וְאֲשֶׁר תִּרְבֶּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ. (דברים ו, ג)

Halljad tehát Izrael és vigyázz, hogy teljesítsd azért, hogy jó dolgod legyen és hogy megsokasodjate nagyon, amint megígérte neked az Örökkévaló, őseitek Istene, a tejjel-mézzel folyó országban. (5Mózes 6:3.)

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד. (דברים ו, ד)

Halljad Izrael, az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egy! (5Mózes 6:4.)

...az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egy! – ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד – Az Örökkévaló, aki most még csak a mi Istenünk, – וְלֹא אֱלֹהֵי – és nem az összes nép Istene, – הוּא עֲתִיד לִהְיוֹת ה' אֶחָד – Ő a jövőben egyetlen Isten lesz [azaz mindenki fel fogja ismerni, hogy Ő az egyetlen], – וְשֵׁנָאֲמַר – ahogy írva van:⁷⁷ – כִּי אֲזֶ אֶהְפֶּךָ אֶל עַמִּים שְׂפָה בְרוּרָה – „Akkor majd tisztává teszem a népek ajkát, – ה' לְקֹרֵא כָּלֶם בְּשֵׁם ה' – hogy mindnyájan szólítsák az Örökkévaló nevét...”, – וְנִאָמַר – és ahogy írva van:⁷⁸ – בַּיּוֹם הַהוּא – „azon a napon – ה' אֶחָד – egy lesz az Örökkévaló, – וְשֵׁמוֹ אֶחָד – és egy az ő neve”.

וְאַתְּחַבֵּת אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לִבְבְּךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדְךָ. (דברים ו, ה)

Szeresd hát az Örökkévalót, a te Istenedet egész szíveddel, egész lelkeddel és minden tehetségeddel. (5Mózes 6:5.)

וְאַתְּחַבֵּת – Szeresd... – עֲשֵׂה דְבָרָיו מֵאַהֲבָה – Szeretetből teljesítsd parancsait. – אֵינוֹ דוֹמֶה עוֹשֵׂה מֵאַהֲבָה – Aki szeretetből cselekszik, nem olyan, – לְעוֹשֵׂה מִירָאָה – mint aki félelemből tesz meg valamit, – הָעוֹשֵׂה אֶצֶל רַבּוֹ מִירָאָה – mert aki mesterétől való félelméből cselekszik, – כִּשְׂהוּא מְטָרִיחַ עָלָיו – az, amikor [a mesetere] túlterheli, – מִנִּיחוֹ וְהוֹלֵךְ לוֹ – akkor otthagyja, és elmegy tőle.

...egész szíveddel... – בְּשֵׁנֵי יִצְרִיךָ – mindkét [a jó és a rossz] ösztönöddel. – דָּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – בְּכָל לִבְבְּךָ – „teljes szíveddel” – שְׁלֹא – „teljes szívvel” – יִהְיֶה לְבָבְךָ חָלוּק עַל הַמְּקוֹם – a szíved mélyén se térj el Istentől.

...egész lelkeddel... – וּבְכָל נַפְשְׁךָ – még akkor is, ha valaki elveszi lelkedet [vagyis megöl].

...és minden tehetségeddel. – בְּכָל מְמוֹנְךָ – Minden vagyoneddel. – יֵשׁ לְךָ אָדָם – Van olyan ember, – שְׁמֹמוֹנוֹ חָבִיב עָלָיו מִגּוֹפּוֹ – akinek a vagyona kedvesebb számára, mint a teste, – לְכֵן נִאָמַר – ezért van írva [az „...egész lelkeddel” után]: – בְּכָל מְאֹדְךָ – „...minden tehetségeddel”.

– דָּבָר אַחֵר וּבְכָל מְאֹדְךָ – Az „és minden tehetségeddel” egy másik magyarázata: – בְּכָל מְדָה וּמְדָה שְׂמוּדָד לְךָ – bármit mér ki rád [a héber „*möödehá*” szót a „*midá*” szóval kapcsolja össze, ami mérték], – בֵּין בְּמְדָה טוֹבָה – akár jót, – בֵּין בְּמְדָה פְּרַעֲנוּת – akár sorscsapást. – וְכֵן בְּדוֹד אוֹמַר – Így mondja Dávid is:⁷⁹ – כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וְגו' – „...Segítségének serlegét emelem...”, – צָרָה וְיִגּוֹן אֶמְצָא – [pedig máshol ezt mondja:⁸⁰] „szorongást és bánatot találtam”.

וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְנֶךָ הַיּוֹם עַל־לִבְבְּךָ. (דברים ו, ו)

⁷⁷ Cfánjá 3:9.

⁷⁸ Zhárjá 14:9.

⁷⁹ Zsoltárok 116:13.

⁸⁰ Uo. 3.

És legyenek ezek az igék, amelyeket neked ma parancsolok, a szíveden; (5Mózes 6:6.)

Xxx – És legyenek ezek az igék, amelyeket neked ma parancsolok. –

xxx – és miféle az a szeretet [amely megparancsoltatik neked]?⁸¹ – xxx – „Ezek az igék,⁸² [amelyeket neked ma parancsolok...]” – xxx – Mert ily módon tudatában leszel – xxx – a Szentnek, Áldott Ő, – xxx – és ragaszkodni fogsz az Ő útjaihoz.

Xxx – amelyeket neked ma parancsolok. – xxx – [Ezek az igék] ne olyanok legyenek a te szemedben, – xxx – mint egy elavult rendelet, – xxx – amelyet már senki sem vesz komolyan, – xxx – hanem olyanok, mint egy újonnan adott⁸³, – xxx – amelyet mindenki buzgón olvas. – xxx – [A] (xxx – *döjotágmá*) [szó] – xxx – egy írásba foglalt királyi parancsot [implikál].

וְשִׁנַּנְתֶּם לְבַבְיֶיךָ וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ. (דברים 10, 1)

És tanítsd gyermekeidnek, beszélj róluk, amikor ülsz házádban és amikor jársz az úton, amikor lefekszel és amikor felkelsz. (5Mózes 6:7.)

És tanítsd... – És tanítsd... – [A „*vösínántám*” szó] élest is jelent, – *שיהיו מחֲדָדִים בְּפִיךָ* – azaz [úgy kell tanulni, hogy] élesen megmaradjanak emlékezetben, – *לֹא תֵהָא* – és ha valaki majd kérdez tőled valamit, – *אַלֶּא אָמֹר לוֹ מִיֵּד* – hanem rögtön tudj rá válaszolni.

...gyermekeidnek... – Ezek a tanítványok. – *מְצִינוּ בְּכֹל* – Mindenhol azt találjuk, – *שֶׁהִתְלַמְּדִים קְרוּיִים בְּנִים* – hogy a tanítványokat „gyermekeknek” nevezik, – *שֶׁנֶּאֱמַר* – ahogy írva van:⁸⁴ – *בְּנִים אַתֶּם לֵה' אֱלֹהֵיכֶם* – „Fiai vagytok ti az Örökkévalónak”, – *וְאֹמַר* – és továbbá írva van⁸⁵ – *בְּנֵי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר בֵּית* – „a próféták fiai, akik Bét-Élben voltak”, – *וְכֵן בְּהִזְקִיָּהוּ* – ugyanígy Hizkijáhu, – *אֶל* – „*אֶל*”, – *שֶׁלֹּמֹד תּוֹרָה לְכֹל יִשְׂרָאֵל* – aki egész Izraelnek tanított Tórát, – *וּקְרָאָם בְּנִים* – „fianak” nevezte őket, – *שֶׁנֶּאֱמַר* – ahogy írva van:⁸⁶ – *בְּנֵי עֵתָה אֶל תִּשְׁלוּ* – „Fiaim, ne lankadjatok”. – *וּכְשֶׁם שֶׁהִתְלַמְּדִים קְרוּיִים בְּנִים* – Ahogy a tanulókat „gyermekeknek” nevezik, –

⁸¹ Hogyan tudsz szeretni egy megfoghatatlan és határtalan lényt? (*Mizráhi*)

⁸² A Tóra szavai fognak megtanítani téged arra, hogyan szeresd Őt. Különbösen miért következne az „ezek az igék...” rögtön a „szeresd az Örökkévalót...” után? (*Gur Árje*) Vagy: A Tóra szavai általában megfogalmazott micvák fognak megtanítani arra, hogyan szeresd Őt. (*Mizráhi*)

⁸³ Jóllehet a parancsolatokat negyven évvel korábban adta az Örökkévaló az izraelitáknak, a Tórában mégis az áll ezen a helyen, hogy „ma”. (*Szifté Háhámim*)

⁸⁴ 5Mózes 14:1.

⁸⁵ 2Királyok 2:3.

⁸⁶ 2Kronikák 29:11.

אָבִי אָבִי – ugyanígy a tanítót „apának”, – שְׁנֵאָמַר – ahogy írva van:⁸⁷ – כִּךְ הָרַב קְרוֹי אָבִי רַב־יִשְׂרָאֵל וְגו' – „Atyám, atyám, Izrael szekerei...”.

Xxx – beszélj róluk. – xxx – Amikor beszélsz, legfőképp ezekről beszélj.⁸⁸ – xxx – Tedd (a Tóra szavait) elsődleges fontosságúvá, – xxx – és ne tedd azokat másodlagosakká.

Xxx – amikor lefekszel. – xxx – Arra is következtethetnék, hogy ez azt jelenti, – xxx – még akkor is, ha nap közben fekszel le. – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: „és midőn fölkelsz”. – xxx – De még következtethetnék arra is, hogy ez azt jelenti, – xxx – még akkor is, ha az éjszaka közepén kelsz föl. – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „midőn ülsz házadban – xxx – és midőn jársz az úton”;⁸⁹ – xxx – vagyis a Tóra a szokásos életmódról beszél, – xxx – [jelezve, hogy a (xxx – bösohuvohá) a lefekvés szokásos idejét, – xxx – [és a (xxx – ukumehá) is] a felkelés szokásos idejét [jelenti].

וּקְשַׁרְתֶּם לְאוֹת עַל־יָדְךָ וְהָיָה לְטַטְפֹּת בֵּין עֵינֶיךָ. (דברים ו, ח)

És kösd ezeket jelül kezedre és legyenek homlokkötőül szemeid között; (5Mózes 6:8.)

Xxx – És kösd ezeket jelül kezedre. – xxx – Ez a karra helyezett *tfilin*.

Xxx – és legyenek homlokkötőül szemeid között. – xxx – Ez a fejre helyezett *tfilin*. – xxx – A [beléjük helyezett] szentírási passzusok száma⁹⁰ miatt – xxx – nevezik ez [utóbbi] *totáfot*-nak⁹¹, – xxx – ugyanis a (xxx – *tot*) szó a kopt nyelvben jelent kettőt, – xxx – a (xxx – *fo*) pedig az afrikai nyelvben jelent kettőt.

וּכְתַבְתֶּם עַל־מְזוֹנוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ. (דברים ו, ט)

...és ird őket házad ajtófélfaira és kapuidba. (5Mózes 6:9.)

Xxx – házad ajtófélfaira. – xxx – A (xxx – *mözuzot*) szó hiányosan van írva⁹², – xxx – jelezve, hogy csupán egyetlen szükséges [minden egyes ajtóra].⁹³

⁸⁷ Uo. 2:12.

⁸⁸ Miért nem összevont alakot használ itt a Tóra, (xxx – *vödibártám*), mint előzőleg is, (xxx – *vösínán-tám*)? A különírás, (xxx – *vödibártá bám*) – szó szerint „beszélj bennük” –, hangsúlyt helyez a Tóra szavaira. (*Mizráhi*)

⁸⁹ De nem amikor otthon sétálsz, mivel sétálni az úton szokás. Ugyanígy az „amikor lefekszel” és a „midőn fölkelsz” is a lefekvés és felkelés szokásos idejére utal. (*Mizráhi*)

⁹⁰ Négy.

⁹¹ Ez a kifejezés van magyarul „homlokkötő”-nek fordítva.

⁹² מזוזות-nak és nem מזוזות-nak.

⁹³ Viszont a házon belül minden egyes ajtónyílásra külön mezuzát szükséges felerősíteni. Lásd még *Mónáhot* 34a. (*Szifté Háhámim*)

Xxx – és kapuidba. – xxx – [Azért használ itt többes számot a Tóra,] hogy kiterjessze ezt [a követelményt] az udvarok kapuira, – xxx – az országok [bejárátának] kapuira és a városok kapuira.

וְהָיָה כִּי יבִיאָךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶלְהָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיַּעֲקֹב לְהָתַת לְךָ עָרִים גְּדֹלֹת וְטַבָּת אֲשֶׁר לֹא תִבְנֶינָה. (דברים ו, י)

...és házakat telve minden jóval, amelyeket nem te töltöttél meg, és kivájt kutakat, amelyeket nem te vájtál ki, szőlőket és olajfákat, amelyeket nem te ültettél, és enni fogsz és jól fogsz lakni; (5Mózes 6:11.)

וּבָתַיִם מְלֵאִים כָּל־טוֹב אֲשֶׁר לֹא־מְלֵאתָ וּבְרֵת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חֲצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נִטְעַתָּ וְאֶכְלֹתָ וְשָׂבַעְתָּ. (דברים ו, יא)

...és házakat telve minden jóval, amelyeket nem te töltöttél meg, és kivájt kutakat, amelyeket nem te vájtál ki, szőlőket és olajfákat, amelyeket nem te ültettél, és enni fogsz és jól fogsz lakni; (5Mózes 6:11.)

Xxx – és kivájt kutakat. – xxx – Mivel [Izrael földje] köves és sziklás hely, – xxx – a (xxx – *hácivá*), „fejtés/vájás” kifejezés itt igencsak helyénvaló.

הַשָּׂמֶר לְךָ פְּרִתְשָׁכָח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים. (דברים ו, יב)

...vigyázz, nehogy elfelejtsd az Örökkévalót, aki kivezetett téged Egyiptom országából, a rabszolgaság házából. (5Mózes 6:12.)

Xxx – a rabszolgaság házából. – xxx – [Ez úgy értendő,] ahogyan a Targum [fordítja]: „(xxx – *mibét ávdutá*)⁹⁴”, – xxx – arról a helyről, ahol rabszolgák voltak.⁹⁵

אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְאֵתֵנו תַּעֲבֹד וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע. (דברים ו, יג)

Az Örökkévalót, a te Istenedet féld, Őt szolgálj és nevére esküdjél! (5Mózes 6:13.)

Xxx – és nevére esküdjél. – xxx – Ha birtokában vagy mindeme tulajdonosoknak:⁹⁶ – xxx – [vagyis] féled az Ő Nevét és szolgálod Őt, – xxx – akkor meg-

⁹⁴ „a szolgaság házából”.

⁹⁵ Nem szó szerint a rabszolgaság házából, hiszen Egyiptomban is éltek szabad emberek; hanem a rabszolgaság házából – a helyről, ahol rabszolgasorba döntöttek titeket. (*Mizráhi*)

⁹⁶ Mintha a Tórában ez állna: „Ha féled az Örökkévalót, stb.”, akkor „névére esküdjél”. Mindazonáltal ezt nem úgy kell értelmezni, mintha egy tevőleges, azaz pozitív parancsolat lenne, mely arra szólít fel, hogy az ember esküdjön az Örökkévaló nevére. (*Mizráhi*. Lásd Náhmanidész)

esküdhetsz az Ő Nevére; – xxx – ugyanis mivel féled az Ő Nevét, – xxx – [biztos, hogy] meggondoltan fogsz esküdni. – xxx – Máskülönben nem szabad esküdnöd.

לֹא תִלְכוּן אַחֲרַי אֱלֹהִים אַחֲרַיִם מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם. (דברים ו, יד)

Ne járjatok más Istenek után azon népek istenei közül, amelyek körülöttetek vannak. (5Mózes 6:14.)

...azon népek istenei közül, amelyek körülöttetek vannak... – מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם – Ez a törvény azokra is vonatkozik, akiket messzebb [imádnak], – הוּא הַדִּין לְרַחוּקִים – de mivel azokat, akik körülöttetek vannak, látod, – תִּרְאוּ אֶת סְבִיבוֹתֵיךְ – hogyan tévelyednek el miattuk, – תִּזְדַּקְוּ – להִזְהִיר עֲלֵיהֶם בְּיֹתֵר – inkább volt szükséges, hogy velük kapcsolatban figyelmeztessen.

כִּי אֵל קָנָא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקַרְבְּךָ פְּדוּלְחָרָה אַחֲרֵיהֶן אֱלֹהֶיךָ בְּךָ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאָרֶץ. (דברים ו, טו)

Mert féltve őrökdő Isten az Örökkévaló, a te Istened, közepetted, ne-hogy föllobbanjon ellened az Örökkévaló, a te Istened haragja és nehogy elpusztítson a föld színéről. (5Mózes 6:15.)

לֹא תִנְסֹוּ אַחֲרֵיהֶן אֱלֹהֵיכֶם בְּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בְּמִסָּה. (דברים ו, טז)

Ne kísértétek az Örökkévalót, a ti Isteneteket, amint megkísértettétek Mászában. (5Mózes 6:16.)

Xxx – Mászában. – xxx – Amikor [Izrael fiai] kivonultak Egyiptomból, – xxx – itt tették próbára Őt a vízzel kapcsolatban, – xxx – amint írva van: „vajon köztünk van-e hát az Örökkévaló [avagy nincsen]?”⁹⁷

שְׁמֹר תְּשִׁמְרוּן אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֲדֹתָיו וְחֻקֵּי אֲשֶׁר צִוָּךְ. (דברים ו, יז)

Gondosan tartsátok meg az Örökkévaló, a ti Istenetek parancsolatait, bizonyosságait és törvényeit, amelyeket neked megparancsolt. (5Mózes 6:17.)

וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְמַעַן יִיטֵב לְךָ וּבָאתָ וּרְשַׁתְּ אֶת־הָאָרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְרָהָם. (דברים ו, יח)

⁹⁷ 2Mózes 17:7.

Tedd azt, ami helyes és jó az Örökkévaló szeme előtt, hogy jó dolgod legyen és bemenj és elfoglald azt a jó országot, amelyről megesküdött az Örökkévaló őseidnek, (5Mózes 6:18.)

Xxx – ami helyes és jó. – xxx – Ez azokra a kompromisszumokra utal, – xxx – amiket a törvény által körvonalazottakon túl [kötünk].

לְהִלָּךְ אֶת-כָּל-אֲיִבֶיךָ מִפְּנֵיךָ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה. (דברים ו, יט)

...hogy elűzze minden ellenségedet előled, amint megmondta az Örökkévaló. (5Mózes 6:19.)

Xxx – amint megmondta [az Örökkévaló]. – xxx – És hol mondta ezt? – xxx – „és rémületbe ejtem mind a népet...”⁹⁸

כִּי־שָׂאֲלֶךָ בְּנֶךְ מִתּוֹר לֵאמֹר מַה הָעֵלֹת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. (דברים ו, כ)

Ha majd kérdezi tőled fiad holnap, mondván: Mik azok a bizonyságok, törvények és rendeletek, amelyeket megparancsolt nektek az Örökkévaló, a mi Istenünk? (5Mózes 6:20.)

יש מִתּוֹר שֶׁהוּא – Ha majd kérdezi tőled fiad holnap... – כִּי שָׂאֲלֶךָ בְּנֶךְ מִתּוֹר
מִתּוֹר זְמַן – A „holnap” [szó] időnként a távolabbi jövőre való utalásként használatos.

וְאָמַרְתָּ לְבְנֶךָ עֲבָדִים הָיינוּ לַפְּרָעָה בְּמִצְרַיִם וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה. (דברים ו, כא)

...akkor mondd fiadnak: Szolgái voltunk a fáraónak Egyiptomban, de erős kézzel kivezetett bennünket az Örökkévaló Egyiptomból, (5Mózes 6:21.)

וַיִּתֵּן יְהוָה אוֹתוֹת וּמִפְתֵּיִם גְּדֹלִים וְרַעִים בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל-בְּיֹתוֹ לְעֵינֵינוּ. (דברים ו, כב)

...és az Örökkévaló csodajeleket és csodatetteket végzett, nagyokat és végzetéseket Egyiptomban a fáraón és egész házán, szemünk előtt; (5Mózes 6:22.)

וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אֶתְנוּ לְתֶת לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם. (דברים ו, כג)

...és kivezetett bennünket onnan, azért, hogy elhozzon bennünket, hogy nekünk adja az országot, amelyről megesküdött őseinknek. (5Mózes 6:23.)

⁹⁸ „... akik közé majd megérkezel, amikor belépsz Izrael földjére.” (2Mózes 23:27., Szifré, Ékeu)

וַיִּצְוֵנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לִירְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֵּינוּ
כַּהֵיּוֹם הַזֶּה. (דברים ו, כד)

És megparancsolta nekünk az Örökkévaló, hogy teljesítsük mind e törvényeket, hogy féljük az Örökkévalót, a mi Istenünket, azért, hogy jó dolgunk legyen minden időben, hogy életben tartson bennünket, úgy mint e mai napon. (5Mózes 6:24.)

וַיִּדְרֹגָה תְּהִיָּה לָנוּ כִּי־נִשְׁמַר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוֵּנוּ. (דברים ו, כה)

És érdemül lesz nekünk, ha vigyázunk arra, hogy megtegyük mind e parancsolatokat az Örökkévaló, a mi Istenünk színe előtt, amint megparancsolta nekünk. (5Mózes 6:25.)

כִּי יִבְיָאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָּאֲשַׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים מִפְּנֶיךָ הַחַתִּי וְהַגְּרִזִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גּוֹלִים רַבִּים וַעֲצוּמִים מִמֶּךָ. (דברים ז, א)

Midón az Örökkévaló, a te Istened, bevisz téged az országba, ahová jössz, hogy elfoglaljad, és elhajt sok népet előled, a hittit, a girgásit, az emórit, a kánaánit, a perizzit, a hivvit és a jebúszit, hét népet, számosságban és hatalmasabbat náladnál, (5Mózes 7:1.)

Xxx – és elhajt. – xxx – Ez egy félrehajítást, félrecsúszást jelentő kifejezés, – xxx – és ugyanilyen [értelemben szerepel az] „és lecsúszik a vas”⁹⁹ [szövegrészben].

וַתִּתְּנֵם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִפְנֵיךָ וְהִפִּיתָם הַתָּרִם תַּחְרִים־אֹתָם לֵאמֹתְכֶם לָהֶם בְּרִית וְלֹא תִחַנְּם. (דברים ז, ב)

...és midón eléd adja őket az Örökkévaló, a te Istened és legyőzöd őket, akkor zárd ki őket teljesen a közösségből, ne köss velük szövetséget és ne kegyeld őket. (5Mózes 7:2.)

Xxx – és ne kegyeld őket. – xxx – Ne tartsd nagyra őket. – xxx – Tilos [például] ilyesmit mondani: – xxx – „Milyen jóképűek ezek a pogányok!” – xxx – Egy másik magyarázat: – xxx – ne adja nekik – xxx – táborhelyet (települést) az országban.¹⁰⁰

⁹⁹ Lentebb 19:5.

¹⁰⁰ Izrael földjén. Még ha nem kötsz is velük szerződést, ne engedd hogy földet birtokoljanak. (Sziifté Háhámim)

וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בְּתוֹךְ לֹא־תִתֵּן לְבָנוּ וּבְתוֹךְ לֹא־תִקַּח לְבָנָהּ. (דברים ז, ג)

Ne házasodjál velük össze, leányodat ne add fiának és leányát ne vedd el fiadnak, (5Mózes 7:3.)

כִּי־יִסִּיר אֶת־בְּנֵךְ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אַחֲרָיִם וְתָרָה אֶת־הַנְּהוּהָ בְּכֶלֶם וְהִשְׁמִידָהּ מֵהָר. (דברים ז, ד)

Mert eltéríti Tőlem fiadat, úgyhogy idegen isteneket szolgálnak, és akkor majd föllobban az Örökkévaló haragja ellenetek, és elpusztít hamarosan. (5Mózes 7:4.)

Mert eltéríti (*jászir* – hímnemben) **Tőlem fiadat...** – **כי יסיר את בנך מאחרי** – Ha a nem-zsidó fia – **כְּשִׁישָׂא אֶת בְּתוּךְ** – feleségül veszi a leányodat, – **אֶת בְּנֵךְ** – [ez a nem-zsidó] el fogja téríteni a fiadat [azaz unokádat], – **אֶת בְּנֵךְ** – akit a lányod szül majd neki, – **מֵאַחֲרַי** – attól, hogy Engem kövessen. – **לְמַדְנוּ** – Ebből azt tanuljuk, – **הַבָּא מִן הַגּוֹי** – hogy a lányod fia, aki nem-zsidó [férfitól] született, – **קָרוֹי בְּנֵךְ** – a *te* fiadnak tekintendő, [azaz egy zsidó nő és egy nem-zsidó férfi gyermeke zsidó]; – **אָבֵל בֶּן בְּנֵךְ הַבָּא מִן הַגּוֹיָה** – ám a fiad fia, aki nem-zsidó nőtől született, – **אֵינוֹ קָרוֹי בְּנֵךְ** – nem tekintendő a te fiadnak, – **אֶלָּא בְּנָהּ** – hanem az *ő* (a nem-zsidó nő) fiának, [azaz egy nem-zsidó anya és egy zsidó apa gyermeke nem zsidó]; – **שֶׁהָרִי לֹא נֶאֱמַר** – mert nem áll [a Szentírásban] hogy: – **עַל בְּתוֹךְ לֹא תִקַּח** – „Leányát ne vedd el fiadnak, – **כִּי תִסִּיר אֶת בְּנֵךְ מֵאַחֲרַי** – mert [a leánya] eltéríti Tőlem [fiadat (azaz unokádat)],” – **אֶלָּא כִּי יִסִּיר אֶת בְּנֵךְ וְגוֹ'** – hanem az, hogy „mert [a nem-zsidó férfi] eltéríti Tőlem fiadat...”.

כִּי־אִם־פָּה תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבַּחַתֵּיהֶם תִּלְצוּ וּמִצַּבְתֵּי תִשְׁבְּרוּ וְאֲשִׁירֵיהֶם תִּתְגַּדְעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ. (דברים ז, ה)

Hanem így tegyetek velük: oltáraikat romboljátok le, oszlopaikat törjétek össze, szent fáikat vágjátok le és faragott képeiket égessétek el tűzben. (5Mózes 7:5.)

Xxx – oltáraikat. – xxx – Amelyeket több kőből építettek.

Xxx – oszlopaikat. – xxx – Amelyet egyetlen kőből készítették.

Xxx – szent fáikat. – xxx – Olyan fákat, amelyeket [bálványként] imádnak.

Xxx – és faragott képeiket. – xxx – Faragott képeiket.

כִּי עַם קְדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בְּתָרוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְהַיִּיחַ לְלֵעָם סִגְלָהּ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר עִלְפָּנֵי הָאָדָמָה. (דברים ז, ו)

Mert szent népe vagy az Örökkévalónak, a te Istenednek, téged választott ki az Örökkévaló, a te Istened, hogy légy tulajdon népévé mind a népek közül, amelyek a föld színén vannak. (5Mózes 7:6.)

לא מרבבכם מפלה עמים חשק יהנה בכם ויבחר בכם פראתם המעט מפלה עמים. (דברים ז, ז)

Nem azért kedvelt meg és választott ki az Örökkévaló titeket, mert számosabbak vagytok, mint más népek, hiszen ti vagytok a legkevesebben a többi nép között. (5Mózes 7:7.)

לא מרבבכם – ...mert számosabbak vagytok... – כפשוטו – [Az első magyarázat:] szó szerinti. – ומדרשו – A Midrás magyarázata pedig: – לפי שאין אתם מגדילים – לפי שאין az Isten megkülönböztet titeket a többi népek között, – עצמכם – mivel nem teszitek magatokat nagyobbakká, – כשאני משפיע לכם טובה – akkor sem, amikor én elhalmozlak titeket mindenféle jóval, – לפיכך חשק ה' בכם – ezért kedvelt meg... titeket.

כי אתם המעט – ...mert ti vagytok a legkevesebben... – הממעטין עצמכם – Vagyis kisebbé tettétek magatokat, – כגון אברהם – úgy, mint Ábrahám, – שאמר – aki azt mondta:¹⁰¹ – „...én por és hamu vagyok”, – וכגון משה ואהרן – és ahogy Mózes és Áron, – שאמרו – akik azt mondták:¹⁰² – „...de mik vagyunk mi?”. – לא כנבוכדנאצר – Nem úgy, mint Nebukádnécár, – שאמר – aki azt mondta:¹⁰³ – „...egyenlő leszek a legfelsőbbel” – וסנחריב – és Sánherib, – שאמר – aki azt mondta:¹⁰⁴ – „Ezeknek az országoknak valamennyi istene közül [melyik tudta megmenteni országát az én kezemből?” – וחינם – és Hiram – שאמר – aki azt mondta:¹⁰⁵ – „...isten vagyok, isteneknek székhelyét lakom”.

כי אתם המעט – ...hiszen (ki) ti vagytok a legkevesebben... – הרי כי משמש – a ki szó [amelynek jelentése általában „mert”, itt értelemszerűen] „hiszen”-t jelent.

כי מאהבת יהנה אתכם ומשמרו אתה שבועה אשר נשבע לאבותיכם הוציא יהנה אתכם ביד חזקה ויפדו מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים. (דברים ז, ח)

...hanem, mivel szeret benneteket az Örökkévaló és mivel meg akarja tartani az esküt, amelyet őseiteknek esküdtött, azért vezetett ki az Örökkévaló benneteket erős kézzel és azért váltott meg téged a rabszolgaság házából, Fáraónak, Egyiptom királyának kezéből. (5Mózes 7:8.)

¹⁰¹ 1Mózes 18:27.

¹⁰² 2Mózes 16:7.

¹⁰³ Jesájá 14:14.

¹⁰⁴ Uo. 36:20.

¹⁰⁵ Jehzekél 28:2.

Xxx – hanem, mivel szeret benneteket az Örökkévaló. – xxx – A (xxx – ki) szócska itt „hanem” értelemben szerepel. – xxx – „Nem azért kedvelt meg az Örökkévaló titeket, mert számosabbak vagytok, – xxx – hanem, mivel szeret benneteket az Örökkévaló.”

Xxx – és mivel meg akarja tartani az esküt. – xxx – Mivel¹⁰⁶ meg akarja tartani az esküt.

וַיְדַעַתְּ כִּי־הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֶׁמֶר הַבְּרִית וְהַחֹדֶד לְאַהֲבָיו וְלִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתָיו לְאַלֶּף דָּוָר. (דברים ז, ט)

Tudd meg, hogy az Örökkévaló, a te Istened, Ő az Isten; a hűséges Isten, aki megtartja a szövetséget és a kegyelmet azoknak, akik őt szeretik és követik parancsolatait, ezer nemzedékig, (5Mózes 7:9.)

Xxx – ezer nemzedékig. – xxx – De egy másik helyen ez áll: „Több ezer nemzedékig”.¹⁰⁷ – xxx – Itt, ahol ez ahhoz kapcsolódik [közvetlenül], hogy – xxx – „és [akik] követik parancsolatait”, [utalva azokra, akik ezt félelemből teszik,] – xxx – az áll: „ezer nemzedékig”¹⁰⁸; – xxx – ám fentebb, ahol ez [közvetlenül] ahhoz kapcsolódik, hogy – xxx – „azokon, akik Engem szeretnek”,¹⁰⁹ [utalva ezzel azokra, akik ezt szeretetből teszik, és akiknek ezért a jutalma is nagyobb,] – xxx – az áll, hogy *több* ezer nemzedékig.

Xxx – akik Őt szeretik. – xxx – [Akik] szeretetből engedelmeskednek [az Örökkévaló parancsolatainak].

Xxx – és [akik] követik parancsolatait. – xxx – Utalva azokra, akik ezt félelemből teszik.

וּמִשְׁלֵם לְשִׁנְאָיו אֶל־פְּנֵיו לְהֶאֱבִידוֹ לֹא יֵאָחַר לְשִׁנְאָו אֶל־פְּנֵיו יִשְׁלֵם לוֹ. (דברים ז, י)

...és megfizet azoknak, akik gyűlölik, mindegyiknek személy szerint, hogy elveszítse őt; nem késlekedik azzal szemben, aki gyűlöli, hanem neki magának fizeti meg. (5Mózes 7:10.)

¹⁰⁶ A מ prefixum rendszerint „-ból/-ből” értelemben használatos, itt azonban „mivel” értelemben szerepel. (Mizráhi)

¹⁰⁷ Fentebb 5:10.

¹⁰⁸ Versünk a következőképpen olvasandó: „aki megtartja a szövetséget és a kegyelmet azoknak, akik őt szeretik és azoknak, akik követik parancsolatait, ezer nemzedékig”. (Mizráhi)

¹⁰⁹ Fentebb 5:10. Ott a következőképpen értendő a szöveg: „és kegyelmet gyakorolok több ezer [nemzedékig] azokon, akik engem szeretnek, és [kegyelmet gyakorolok azokon akik] parancsolataimat megtartják”. (Mizráhi)

Xxx – és megfizet azoknak, akik gyűlölik, mindegyiknek személy szerint. – xxx – Még életében megfizet neki – xxx – jócselekedeteiért, – xxx – hogy elveszejtse őt – xxx – az Eljövendő Világból.¹¹⁰

וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַשְּׁפָטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם. (דברים ז, יא)

Tartsd meg tehát a parancsolatot, a törvényeket és rendeleteket, amelyeket neked ma parancsolok, hogy megtegyed. (5Mózes 7:11.)

Xxx – ma, hogy megtegyed.¹¹¹ – xxx – És holnap, az Eljövendő Világban – xxx – megkapod értük jutalmadat.¹¹²

¹¹⁰ *Tárgum Onkelosz; Tárgum Jonátán.* Ha vers csupán csak azt akarta volna mondani, hogy az Örökkévaló megfizet ellenségeinek mindazért a gonoszságért, amit cselekedtek, mindegyiknek „személy szerint”, akkor ezt nem lett volna szükséges külön megemlíteni. A vers ezzel szemben burkoltan arra céloz, hogy az Örökkévalónak ezek az ellenségei még életükben megkapják jutalmukat a jóért, amit cselekedtek, de a létezés egy későbbi fázisában, vagyis az Eljövendő Világban már nem lesz részük, mert az Örökkévaló elveszejti őket (Imré Sefer).

¹¹¹ Az eredeti héber szövegben a szórend a következő: „amelyeket parancsolok neked ma, hogy megtegyed.”

¹¹² Ahhoz, hogy „ma”, nem az kapcsolódik, hogy „parancsolok neked” – a parancsot már korábban megkapták –, hanem ez: „hogy megtegyed” (*Mizráhi*).

Ékev (5Mózes 7:12–10:25.) פְּרֻשַׁת עֵקֶב**A hetiszakasz tartalmából**

- Mózes folytatja Izrael gyermekeihez intézett búcsúbeszédét, ígéretet téve, hogy amennyiben hajlandók teljesíteni a Tóra parancsolatait (micváit), jólétben élhetnek majd a földön, amelyet meghódítani és belakni készülnek, összhangban az Örökkévaló őseiknek tett ígéretével. (5Mózes 7:12–24., 8:1., 8:19–9:6.)
- Mózes elmondja a népnek, hogy az a 40 év a sivatagban, mely idő alatt az Örökkévaló égből hullajtott mannával táplálta őket, arra volt jó, hogy megtanulják, „hogyan nem csak kenyéren él az ember, hanem az Örökkévaló ajkának minden nyilatkozásán él az ember.” (5Mózes 8:2–6.)
- Mózes „tejjel-mézzel folyó” országgént írja le a meghódítandó földterületet, olyan helynek, amely meg van áldva a „hét fajtával” (búza, árpa, szőlő, füge, gránátalma, olajbogyó és datolya), és amely az isteni gondviselés központja ezen a világon. Mózes utasítja a népet, hogy pusztítsák el az ország korábbi urainak bálványait, és óva inti őket, nehogy fennhéjázóvá váljanak, és azt gondolják: „az én erőm és kezem hatalma szerezte nekem ezt a dús eredményt.” (5Mózes 7:25–26., 8:7–18., 11:8–12.)
- Mózes megfeddi őket első nemzedékük gyarlóságaiért, emlékezetükbe idézve az aranyborjú imádását, és az amiatt összetört első pár kőtáblát, Koráh lázadását, a kémek bűnét; azt, hogy Táveérában, Mászában és Kivrót-Hátáávéában („A Bujaság Sírjai”) is felgerjesztették az Örökkévaló haragját; „Engedetlenkedők voltak az Örökkévaló iránt,” mondja nekik Mózes, „amióta csak ismerlek benneteket.” Ugyanakkor az Örökkévaló bűneik iránti elnéző jóindulatáról is beszél Mózes, és a második pár kőtábláról, amelyet Isten a bűnbánatukat követően adott nekik. (5Mózes 9:7–10:11.)
- A heti szakasz egyik kulcsfontosságú passzusa a Smá második szakasza, amely megismétli a Smá első szakaszában felsorolt alapvető micvákat, leírja, milyen jutalom jár Isten parancsolatainak teljesítéséért, illetve milyen büntetés (éhínség és számkivetés) elhanyagolásuk miatt. Ez a hetiszakasz a forrása az imádkozásra illetve az étkezést követő asztali áldásra vonatkozó kötelességnek, valamint utalás történik benne a halottaknak a messiási korszakban bekövetkező feltámadására is. (5Mózes 8:10., 11:13–25.)

וְהִנֵּה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרְתֶם וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֵיךָ לְךָ
 אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֻסֵּד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם. (דברים ז, יב)

Áldottabb leszel minden népnél, nem leszt közötted magtalan férfi és magtalan nő, sem meddő barmaid között. (5Mózes 7:14.)

Xxx – magtalan férfi. – xxx – Aki nem képes utódot nemzeni.

וְהִסִּיר יְהוָה מִמֶּךָ פְּלִחָלִי וְכָל־מִדְּוֵי מִצְרַיִם הָרְעִים אֲשֶׁר יִדְעֶתָ לֹא יִשְׁימָם לְךָ וּנְתַנֶּם בְּכָל־שְׂנְאֵיךָ.
(דברים ז, טו)

És eltávolít az Örökkévaló tőled minden betegséget és Egyiptomnak minden gonosz nyavalyáját, amelyeket ismersz, nem fogja rád hozni, hanem mind a te gyűlölőidre bocsátja. (5Mózes 7:15.)

וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא־תִתּוֹס עֵינֶיךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם
(דברים ז, טז)

És megemészted mind azokat a népeket, amelyeket az Örökkévaló, a te Istened eléd ad; ne szánja őket a szemed, nehogy szolgáljad az ő isteneiket, mert kelepce lesz az számodra. (5Mózes 7:16.)

כִּי תֹאמַר בְּלִבְּךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָּה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם. (דברים ז, יז)

Esetleg azt mondd szívedben: számosabbak ezek a népek nálamnál, hogy tudnám őket elűzni? (5Mózes 7:17.)

Xxx – Esetleg azt mondd szívedben. – xxx – Egyet kell hogy érts azzal, hogy (a (xxx – ki)) ebben a kontextusban – xxx – „esetleg” értelemben szerepel: – xxx – Esetleg azt mondd szívedben, – xxx – „Mivel⁷ [olyan] sokan vannak, – xxx – képtelen leszek elűzni őket.” – xxx – Nem szabadna ezt mondanod [gondolnod].⁸

לֹא תִירָא מֵהֶם וְזָכַר תִּזְכֹּר אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָרְעֹה וּלְכָל־מִצְרַיִם. (דברים ז, יח)

Ne félj tőlük. Emlékezzél meg arról, amit az Örökkévaló, a te Istened tett Fáraóval és egész Egyiptommal: (5Mózes 7:18.)

⁷ Rási hozzászeli: „Mivel [olyan sokan vannak]”, hogy jelezze, hogy az „Esetleg azt mondd szívedben” a maga határozatlan konnotációjával nem az „olyan sokan vannak”-ra vonatkozik. Az bizonyos volt, hogy a népek hatalmas számbeli fölényben voltak az izraelitákkal szemben. A szöveg inkább így olvasandó: „Esetleg... képtelen leszek elűzni őket.” (Mizráhi)

⁸ A 18. vers biztatása: „Ne félj tőlük”, nyelvilag nem úgy van megfogalmazva, mint a 17. versben kifejezett kétely: „Esetleg azt mondd szívedben...” Rási a kettőt úgy egyezteteti össze, hogy a „Ne félj tőlük” szövegrészt így interpretálja: „Nem szabadna ezt gondolnod”. Eszerint a szöveg értelme a következő: „Esetleg azt mondd szívedben... nem szabadna ezt gondolnod; nem szabadna félnetek tőlük”. (Mizráhi)

Xxx – Ne félj tőlük. – xxx – És nem lehetséges [a (xxx – ki) szót] – xxx – a (xxx – ki) bármely másik jelentése⁹ szerint úgy magyarázni, – xxx – hogy az passzoljon¹⁰ a „Ne félj tőlük” [szövegrészhez].

הַמַּטָּה הַגְּדֹלָת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֲחָת וְהַמַּפְתִּים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזֶּרַע הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוּצְאָה יְהוָה אֵלֶיךָ כְּרִיעַשָׁה יְהוָה אֵלֶיךָ לְכָל־הַעַמִּים אֲשֶׁר־אָתָּה יָרָא מִפְּנֵיהֶם. (דברים ז, יט)

A nagy próbákról, amelyeket láttak szemeid, a jelekről és a csodákról, az erős kézről és a kinyújtott karról, amellyel kivezetett téged az Örökkévaló, a te Istened; így fog tenni az Örökkévaló, a te Istened mindazokkal a népekkel, amelyektől félsz. (5Mózes 7:19.)

הַמַּטָּה – ...**próbákról**... – נִסְיוֹנוֹת – [vagyis] próbatételekről.

וְהָאֲחָת – ...**jelekről**... – כְּגוֹן וַיְהִי לְנֶחֱשׁ – Például [azok a csodálatos jelek, amelyekre még Egyiptomban került sor]:¹¹ „És kígyóvá változott” [a pásztorbot], – וְהָיָה וְהָיָה – vagy:¹² „[a víz...] vérré változik a száraz földön.”

וְהַמַּפְתִּים – ...**és a csodákról**... – הַמַּכּוֹת הַמַּפְלְאוֹת – A csodaszámba menő csapásokról.¹³

וְהַיָּד הַחֲזָקָה – ...**az erős kézről**... – זֶה הַדֶּבֶר – Ez a dögvészre utal.¹⁴

וְהַזֶּרַע הַנְּטוּיָה – ...**és a kinyújtott karról**... – זֶה הַחֶרֶב – Ez utalás a kardra, – שֶׁל מַכַּת בְּכוֹרוֹת – amellyel az [egyiptomi] elsőszülötteket sújtotta [az Örökkévaló].¹⁵

וְגַם־אֶת־הַצֹּרֶעָה יִשְׁלַח יְהוָה אֵלֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנְּשָׂאֲרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפְּנֵיךָ. (דברים ז, כ)

És reájuk bocsátja az Örökkévaló, a te Istened a (xxx – cir'á)-t, amíg el nem pusztulnak azok is, akik megmaradtak és akik elrejtöztek előled. (5Mózes 7:20.)

Xxx – a (xxx – cir'á)-t. – xxx – Ez egy repülő rovar, – xxx – amely egy mérges anyagot fecskendezett beléjük, – xxx – és kasztrálta őket, és megvakította őket – xxx – mindenütt, ahová csak rejtöztek [előlük].¹⁶

⁹ „Ha”, „Amikor” vagy „Mivel” [azt gondolod].

¹⁰ „Nem szabadna azt gondolnod”, amint az a „Ne félj tőlük” szövegrészben kifejezésre jut. [Lásd a 6. lábjegyzetet.] Nem mondhatjuk azt, hogy „Ha azt mondd [gondolod] szívedben”, ily módon elfogadva a gondolat jelenlétét, hogy aztán azt mondjuk: „Nem szabadna azt gondolnod” – ezzel tagadva annak jelenlétét. Nyilvánvalóan nem „Amikor” vagy „Mivel” azt gondolod szívedben... nem szabadna azt gondolnod. (Mizráhi, Gur Árje)

¹¹ 2Mózes 4:3.

¹² Uo. 9.

¹³ Uo. 7:14–11:8.

¹⁴ Ahogyan az Írásban az áll (uo. 9:3): „Íme, »az Örökkévaló keze« nehezedik a te jószágodra, ...nagyon súlyos dögvészben.”

¹⁵ Uo. 10:4–8., 12:29–30.

לֹא תַעֲרַץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבְּךָ אֵל גְּדוֹל וְנוֹרָא. (דברים ז, כא)

Ne rettegj tőlük, mert az Örökkévaló, a te Istened közötted van, a nagy és félelmetes Isten. (5Mózes 7:21.)

וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפְּנֵיךָ מֵעַט מֵעַט לֹא תוּכַל פְּלֹתָם מִהֵרָ פְּרִתְרֵבָה עֲלֶיךָ תֵּיִת הַשָּׂדֶה. (דברים ז, כב)

Majd elhajtja az Örökkévaló, a te Istened ezeket a népeket előled lassanként, nem semmisítheted meg őket gyorsan, nehogy elsokasodjék körülötted a mező vadja. (5Mózes 7:22.)

...nehogy elsokasodjék körülötted a mező vadja. – פֶּן תִּרְבֶּה עֲלֶיךָ תֵּיִת הַשָּׂדֶה – ja. – וְהָלֵא – De hát nem úgy van-e, – אִם עוֹשִׁין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם – hogy ha teljesítik az Örökkévaló akaratát, – אֵין מִתִּירָאִין מִן הַתִּיָּה – akkor nem kell félniük a vadaktól, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van:¹⁷ – וְחֵיִת הַשָּׂדֶה הַשְּׁלֵמָה לָךְ – „A mezei vadak is kibékülnek veled”? – אֶלֶּא גְלוּי הָיָה לְפָנָיו – [Az Örökkévaló] mindazonáltal tudta, – שְׁעֵתִידִין לְחֹטֵא – hogy [Izrael fiai] óhatatlanul vétkezni fognak a jövőben. [A vers a zsidó honfoglalás idejéről beszél, amikor Izrael fiai sem gonoszak, sem tökéletesen igazak nem voltak. Arra érdemesek voltak, hogy győzelmet arassanak ellenségeik fölött, arra azonban már nem, hogy vadállatok elleni természetfeletti oltalomban is részesüljenek.]

וְיִתְּנֶם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהֵמָּס מִהוּמָה גְדֹלָה עַד הַשָּׁמַדִּם. (דברים ז, כג)

Eléd adja őket az Örökkévaló, a te Istened és szétszórja őket nagy szétszórással, míg el nem pusztulnak; (5Mózes 7:23.)

Xxx – és szétszórja őket. – xxx – A (xxx – *hámám*) szó mindkét szótagja *kámác* magánhangzót kap, – xxx – mivel az utolsó *mem* nem része a [szó] gyökének. – xxx – Így aztán a (xxx – *vöhámám*) ugyanaz, mintha [az állna a szövegben, hogy] (xxx – *vöhám otám*)¹⁸. – xxx – Mindazonáltal (a következő versben:) – xxx – „szekeréről leválik a kerék”¹⁹ – xxx – a (xxx – *hámám*) ige teljes egészében gyökbetűkből áll, – xxx – és ezért a fele *kámác*-ot kap, – xxx – a [másik] fele pedig *pátáh*-ot, – xxx – mind minden más három [gyök]betűből álló ige.

¹⁶ Ezek a rovarok nem mentek be a Szentföldre, hanem ott maradtak a Jordán partjánál, majd az emoriták felé nyomultak előre (Szotá 36a.).

¹⁷ Jób 5:23.

¹⁸ „és szétszórja őket”.

¹⁹ Jesájá 28:28.

וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדְךָ וְהֶאֱבַדְתָּ אֶת־שִׁמְךָם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הַשְּׂמֹדָה אֹתָם.
(דברים ז, כד)

...és királyaikat a kezedbe adja, hogy eltöröljed nevüket az ég alól; nem fog megállni előtted senki, míg végül elpusztítod őket. (5Mózes 7:24.)

פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרַפּוּן בְּאֵשׁ לֹא־תִחַמְדוּ לָסֹף וְזָהַב עֲלֵיהֶם וְלִקְחַתָּ לָךְ פֶּן תִּוְקַשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא.
(דברים ז, כה)

Isteneik faragott képeit égessétek el tűzben, ne kívánd meg a rajtuk levő ezüstöt és aranyat és ne vedd el magadnak, nehogy kelepcébe kerülj általa, mert útálata az az Örökkévalónak, a te Istenednek. (5Mózes 7:25.)

וְלֹא־תִבְיֵא תוֹעֲבָה אֶל־בֵּיתְךָ וְהֵייתָ תָרוֹם כְּמַהוּ שִׁעָץ| תִּשְׁקָצְנוּ וְתַעֲבֹ| תִּתְעַבְבוּ כִּי־תָרוֹם הוּא.
(דברים ז, כו)

És ne vigy be útálatot a te házádba, hogy átok alatt legyél, mint az; undorodva undorodjál tőle és útálva útáljad, mert átok alatt van. (5Mózes 7:26.)

כָּל־הַמְצָנָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצְוֶה הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבֵאתֶם יְיִרְשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְרָהָם.
(דברים ח, א)

Mindazt a parancsolatot, amelyet én a mai napon neked parancsolok, tartsátok meg, hogy megtegyétek, azért, hogy éljeteK és sokasodjatok, bemenjeteK, és elfoglaljátok az országot, amelyről megesküdött az Örökkévaló őseiteknek. (5Mózes 8:1.)

כל המצנה – Mindazt a parancsolatot... – כפשוטו – [Az első magyarázat szerint ez] szó szerint értendő. – ומדרש אגדה – Egy ágadá pedig így magyarázza: – אם – [Mint ha az lenne írva: „Az egész parancsolatot”, vagyis] ha elkezdteK egy micvát, – גמור אותה – fejezd is be, – שאינה נקראת – mert csak annak a nevéhez fűződik [a micvá], – אלא על שם הגומרה – aki befejezi azt, – שנאמר – ahogy írva van:²⁰ – אשר העלו בני ישראל ממצרים – melyeket Izrael fiai hoztak fel Egyiptomból, – קברו בשכם – Shemben temették el. – והלא משה לבדו – hogy felhossa – להעלותם – Nemde Mózes egyedül foglalkozott vele, – נתעסק בהם – De mivel ő már nem tudta befejezni – אלא לפי שלא הספיק לגמרה – és Izrael fejezte be, – נקראת על שמם – ezért az ő nevükhöz fűződik [annak az érdeme].

²⁰ Jósuá 24:32.

²¹ 2Mózes 13:19.

וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדְּרָךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכָה יְהוָה אֲלֵיךָ וְהָיָה אֲרַבְעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לְמַעַן עֲנֹתָהּ לְנִסְתָּהּ לְדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בְּלִבְכֶם הִתְשַׁמֵּר מִצֻּוֹתָיו מִצֻּוֹתָיו אִם־לֹא. (דברים ח, ב)

Emlékezzél meg az egész útról, amelyen vezetett téged az Örökkévaló, a te Istened immár negyven év óta a sivatagban, azért, hogy szenvedni hagyjon és megpróbálgjon téged, hogy tudva legyen, mi van a szívedben, vajon megtartod-e parancsolatait vagy sem. (5Mózes 8:2.)

Xxx - vajon megtartod-e parancsolatait. – xxx – Hogy nem teszed próbára Őt, – xxx – és nem kritizálad Őt.²²

וַיַּעֲנֶה וַיִּרְעַבְךָ וַיֵּאֲכַלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־לָעֵת וְלֹא יָדַעְנוּ אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעַךָ כִּי לֹא עָלֶיךָ לָבוֹד יְהוָה הָאֵלִים כִּי עַל־כָּל־מוֹצֵא פִּי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם. (דברים ח, ג)

És szenvedni és éhezni hagyott téged, majd enned adta a manná, amelyet nem ismertél és nem ismertek őseid, azért hogy tudassa veled, hogy nem csak kenyéren él az ember, hanem az Örökkévaló ajkának minden nyilatkozásán él az ember. (5Mózes 8:3.)

שְׁמֵלְתֶךָ לֹא בָלְתָהּ מֵעֲלֶיךָ וְרַגְלֶךָ לֹא בָצְקָה וְהָיָה אֲרַבְעִים שָׁנָה. (דברים ח, ד)

Ruhád nem kopott le rólad, és lábad nem dagadt meg ebben a negyven évben. (5Mózes 8:4.)

Ruhád nem kopott le rólad... – עֲנֵי כְבוֹד – Az Isteni Dicsőség felhői – ledörgölték a szennyet az öltözékükről – ומגהצים – és kivasalták azokat, – כְּמִין כְּלִים מְגַהֲצִים – [hogy egészen úgy festettek,] mint a [frissen] vasalt ruhák; – וְאֵף קִטְנִיָּהֶם כְּמוֹ שֶׁהָיוּ גְדִלִים – és gyermekeik is, ahogy nőttek, – כְּלִבוּשׁ הַזֶּה שֶׁל חֶמֶט – ruháik velük együtt táguultak, – hasonlóan a csiga házához, – שֶׁגָּדַל עִמוֹ – amely vele együtt nő.

...nem dagadt meg... – לֹא נִפְתָּה כְּבָצֵק – Nem dagadt meg, mint a tészta. – כְּדָרָךְ הוֹלְכֵי יַחַף – Rendszerint megtörténik azokkal, akik mezítláb gyalogolnak, – שֶׁרַגְלֵיהֶם נִפְּוּחוֹת – hogy feldagad a lábuk.²³

וַיְדַעַתְּ עִם־לִבְכֶם כִּי כַּאֲשֶׁר יִיטֵר אִישׁ אֶת־בְּגָדוֹ יְהוָה אֲלֵיךָ מִיִּסְרָךְ. (דברים ח, ה)

²² A sivatagban rátok mért gyötremlmek miatt. Ezek a gyötremlmek segítenek majd kideríteni, hogy megtartjátok-e majd az Ő parancsolatait. (Szifté Háhámim)

²³ Ám az izraeliták lába nem dagadt fel, mert ők nem mezítláb gyalogoltak. Mint írva van (5Mózes 29:4.): „És Én vezettelek benneteket negyven éven át a sivatagban, ruháitok nem koptak le rólatok, és sarud nem kopott le lábadról.”

Tudd meg tehát szívedben, hogy amint az ember fegyelmezi fiát, úgy fegyelmez téged az Örökkévaló, a te Istened. (5Mózes 8:5.)

וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְלַמֵּת בְּדַרְכָּיו וּלְיִרְאַה אֹתוֹ. (דברים ח, ו)

És tartsd meg az Örökkévaló, a te Istened parancsait, hogy járj az ő útjain és féld őt. (5Mózes 8:6.)

כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֲרֶץ נַחְלֵי מַיִם עֵינַת וְתַהֲמֹת יִצְאִים בְּבִקְעָה וּבְקָהָר. (דברים ח, ז)

Mert az Örökkévaló, a te Istened bevisz téged egy jó országba, patakoknak, forrásoknak és mély vizeknek országába, amelyek erednek a völgyekben és a hegyekben; (5Mózes 8:7.)

אֲרֶץ חֹטֶה וְיִשְׁעֹלָה וְנֶגֶן וְתַאֲנֶה וְרִמּוֹן אֲרֶץ־צִית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ. (דברים ח, ח)

...búza és árpa, szőlő, füge és gránátalma országába, olaj-olíva és méz országába; (5Mózes 8:8.)

Xxx – olaj-olíva. – xxx – Jelentése: olyan olívabogyó, amely olajat ad.²⁴

אֲרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְפַּנֵּת תֵּאכְלֶנָּה לֶחֶם לֹא־תִחַסֵּר כֹּל בָּהּ אֲרֶץ אֲשֶׁר אֲבִנֶיהָ בְּרוֹל וּמִתְהַרְרֶיהָ תִּחַצֵּב נְחֹשֶׁת. (דברים ח, ט)

...olyan országba, amelyben nem tengődésben eszed kenyeredet, ahol nem lesz hiányod semmiben; olyan országba, amelynek köve vas és amelynek hegyeiből rezet vájhatsz. (5Mózes 8:9.)

וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבְרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאֶרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ. (דברים ח, י)

És enni fogsz és jól fogsz lakni, és áldani fogod az Örökkévalót, a te Istenedet azért a jó országért, amelyet adott neked. (5Mózes 8:10.)

הַשֶּׁמֶר לְךָ פְּרוֹת־שֶׁפַח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְבַלְתִּי שָׁמֵר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם. (דברים ח, יא)

²⁴ Vannak olyan olívabogyók, amelyek nem adnak olajat, de Izrael földje olyanokkal van megáldva, amelyek adnak (Mizráhi). Vagy: az olívabogyó elsődleges haszna az, hogy olajat ad (Gur Árje).

Vigyázz, nehogy elfelejtsd az Örökkévalót, a te Istenedet, meg nem tartva parancsolatait, rendeleteit és törvényeit, amelyeket neked a mai napon parancsolok; (5Mózes 8:11.)

פְּדִתְאֲכֹל וְשָׁבַעְתָּ וּבָתִּים טָבִים תִּבְנֶה וַיִּשְׁבְּתָּ. (דברים ח, יב)

...nehogy midőn eszel és jóllakol, jó házakat építsz és lakni fogsz bennük, (5Mózes 8:12.)

וּבְקָרָה וּצְאֻנָּה יִרְבְּזֶן וּכְסָף וְזָהָב יִרְבֶּה לָּךְ וְכָל אֲשֶׁר לָךְ יִרְבֶּה. (דברים ח, יג)

...és midőn marhád, juhod sokasodik: midőn ezüstöd és aranyad szaporodik és minden ami a tied, gyarapodik, (5Mózes 8:13.)

וְרָם לְכַבֵּד וְשָׁכַחְתָּ אֶת־הוֹנָה אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים. (דברים ח, יד)

...akkor fennhéjázó legyen szíved és elfelejtsd az Örökkévalót, a te Istenedet, aki kivezetett téged Egyiptom országából, a rabszolgaság házából; (5Mózes 8:14.)

הַמוֹלִיכֶךָ בְּמִדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נִחַשׁ שָׂרָף וְעַקְלָב וּצְמֵאֹן אֲשֶׁר אֵינְדָמִים הַמוֹצִיא לְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַחֲלָמִישׁ. (דברים ח, טו)

...aki téged vezetett a nagy és félelmetes sivatagban, tüzes kígyók és skorpiók között szomjú földön ahol nem volt víz; aki neked vizet fakasztott a kősziklából; (5Mózes 8:15.)

הַמְאֲלִלְךָ מִן־בְּמִדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עֲוֹתָךְ וּלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטִבְךָ בְּאַחֲרֵיתֶךָ. (דברים ח, טז)

...aki táplált téged a sivatagban a mannával, amelyet nem ismertek őseid, azért, hogy szenvedni hagyjon és megpróbáljon és végül javadra vezessen. (5Mózes 8:16.)

וְאָמַרְתָּ בְּלִבְּךָ פָּחִי וְעֵצָם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַתִּיל הַזֶּה. (דברים ח, יז)

Nehogy azt mondjad szívedben: az én erőm és kezem hatalma szerezte nekem ezt a dús eredményt. (5Mózes 8:17.)

וְזָכַרְתָּ אֶת־הַנְּהוּה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הִנְתֵּן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חַיִּל לְמַעַן הִקִּים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם בְּיָוֶם הַהוּא. (דברים ח, יח)

Hanem emlékezzél meg az Örökkévalóról, a te Istenedről, mert Ő az, aki neked erőt ad, hogy sikert arass, azért, hogy fenntartsa szövetségét, amelyről megesküdött őseidnek, úgy mint a mai napon. (5Mózes 8:18.)

וְהָיָה אִם־שָׁכַחְתָּ תְּשַׁכַּח אֶת־הַנְּהוּה אֱלֹהֶיךָ וְהִלַּכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וְהִעַדְתִּי בְּכֶם הַיּוֹם כִּי אֲבַד תֵּאבְדוּן. (דברים ח, יט)

És léssen, hogy ha elfelejtet az Örökkévalót, a te Istenedet és idegen istenek után jársz, azokat szolgálod és leborulsz előttük: tanúságot teszek ma ellenetek, hogy bizony el fogtok veszni; (5Mózes 8:19.)

כַּגֹּוֹלִים אֲשֶׁר יְהוָה מֵאַבְרָהָם מִפְּנֵיכֶם כִּן תֵּאבְדוּן עַקֵּב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם. (דברים ח, כ)

...mint azok a népek, amelyeket az Örökkévaló elveszít elöttetek, úgy fogtok elveszni, annak folytán, hogy nem hallgattatok az Örökkévaló, a ti Istenetek szavára. (5Mózes 8:20.)

שִׁמַּע יִשְׂרָאֵל אִתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־הַיַּרְדֵּן לְבֹא־לְרִשְׁתָּ גֹוִלִים וְעַצְמִים מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וְכִצְרַת בְּשָׂמַיִם. (דברים ט, א)

Halljad Izráel! te át fogsz kelni a mai napon a Jordánon, hogy menj és birtokba végy nálad nagyobb és hatalmasabb nemzetektől nagy és éigig megerősített városokat, (5Mózes 9:1.)

Xxx – nálad nagyobb és hatalmasabb. – xxx – Te [is] hatalmas vagy,²⁵ – xxx – de ők még nálad is hatalmasabbak.²⁶

עַם־גְּדֹל וְגָרַם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה יֹדְעָתָ וְאַתָּה שֹׁמְעָתָ מִי יִתְיַאֵב לְפָנָי בְּנֵי עֲנָק. (דברים ט, ב)

...nagy és magas termetű néptől, az Anákim fiaitól, akiket ismersz és akikről hallottad: Ki állhat meg az Anák fiai előtt? (5Mózes 9:2.)

וְיֹדְעָתָ הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אֲשֶׁר אֶקְלָה הוּא יִשְׁמִיבֶם וְהוּא יִכְנִיעֶם לְפָנֶיךָ וְהוֹרִשְׁתָּם וְהֵאבְדְתָם מֵהָרַב כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לְךָ. (דברים ט, ג)

²⁵ Abból, hogy „nálad [hatalmasabb]”. (Mizráhi)

²⁶ Az Örökkévaló azonban ennek ellenére legyőzi őket. (Gur Árje)

Tudd meg tehát a mai napon, hogy az Örökkévaló, a te Istened az, aki előtted halad, mint emésztő tűz; Ő fogja azokat elpusztítani és Ő fogja őket meghódolásra kényszeríteni előtted, és te elűzöd és elveszítéd őket gyorsan, amint megmondta neked az Örökkévaló. (5Mózes 9:3.)

אֵל־תֹּאמַר בְּלִבְבְּךָ בְּהִנְיָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲתָם מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצַדִּיקוֹתַי הִבִּיאֲנִי יְהוָה לְרִשְׁתָּ
 אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם מִפְּנֵיךָ. (דברים ט, ד)

Ne mondd szívedben, amikor elúzi őket előled az Örökkévaló, a te Istened, mondván: Az én igazvoltomért hozott az Örökkévaló, hogy elfoglaljam ezt az országot, és e népek gonoszsága miatt úzi el őket előled az Örökkévaló. (5Mózes 9:4.)

Xxx – Ne mondd szívedben: – xxx – Az én igazvoltom és a népek gonoszsága – xxx – volt az oka [annak, hogy megörököltem az országot].²⁷

לֹא בְצַדִּיקוֹתְךָ וּבִישׁוֹר־לִבְבְּךָ אֲתָה כִּי לְרִשְׁתָּ אֶת־אֲרָצָם כִּי בְרִשְׁעַתָּה הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
 מוֹרִישָׁם מִפְּנֵיךָ וְלִמְעַן הַקִּים אֶת־הַדְּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב.
 (דברים ט, ה)

Nem a te igazvoltodért és szíved egyenességéért mégy be, hogy elfoglald országukat, hanem e népek gonoszsága miatt úzi el őket előled az Örökkévaló, a te Istened, és hogy teljesítse azt az ígéretet, amelyre megesküdött az Örökkévaló őseidnek, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak. (5Mózes 9:5.)

Xxx – Nem a te igazvoltodért [...] mégy be [...] hanem e népek gonoszsága miatt... – xxx – Itt a (xxx – ki) szócska „de/hanem” értelemben [szerepel].

וַיִּדְעֶתָ כִּי לֹא בְצַדִּיקוֹתַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קָשָׁה־עֲרָךְ
 אֲתָה. (דברים ט, ו)

²⁷ Versünk óva int attól, hogy azt mondjuk, hogy igaz mivoltuk és a népek gonoszsága adta az izraeliták kezébe az országot, az 5. vers azonban mégiscsak a népek gonoszságának tulajdonítja azt, hogy az izraeliták megörökölték az országot. Rási ezt a következőképpen oldja fel: Ne mondd, hogy a te igaz mivoltod és az ő gonoszságuk együttesen juttatta neked ezt az örökséget – az ő gonoszságuk volt egyedül az, ami miatt elveszítették az országot, így téve lehetővé számotokra, hogy megörököljétek azt (*Mizráhi*). A Tóra fentebb (7:8.) hivatkozik az Örökkévalónak az izraeliták iránt érzett szeretetére, mint a Kivonulás és az ország megörökülésének indítékára. Az azonban a történeti Jisráélre utal. A mi versünk ellenben azokra utal, akik a pusztaságban vándoroltak, és megfeddi őket számtalan bűneik miatt (Náhmanidész).

Tudd meg, hogy nem igazvoldodért adja neked az Örökkévaló, a te Istened ezt a jó országot, hogy elfoglaljad, mert kemény nyakú nép vagy. (5Mózes 9:6.)

זָכַרְ אֱלֹהֵי־שֵׁפֶחַ אֶת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יָצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַד־בְּאֵפֶס־עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מִמֵּרִים הָיִיתֶם עִם־יְהוָה. (דברים ט, ז)

Emlékezzél meg, ne felejtse el, miképp haragítottad az Örökkévalót, a te Istenedet a sivatagban; attól a naptól kezdve, amelyen kimentél Egyiptom országából, amíg elérkeztek erre a helyre, engedetlenek voltatok az Örökkévaló iránt. (5Mózes 9:7.)

וַחֲרַב הַקְּצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַף יְהוָה בְּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם. (דברים ט, ח)

A Hórében is megharagítottátok az Örökkévalót és fölgerjedt az Örökkévaló haragja ellenetek, hogy kiirtson titeket. (5Mózes 9:8.)

בְּעֲלֹתִי הַהָרָה לְקַחַת לְוַחַת הָאֲבָנִים לְוַחַת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם וְאִשָּׁב בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לָחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי. (דברים ט, ט)

Midón fölmentem a hegyre, hogy átvegyem a kőtáblákat, a szövetségnek a tábláit, amelyet az Örökkévaló kötött veletek, ott maradtam a hegyen negyven nap és negyven éjjel, nem ettem kenyeret és nem ittam vizet. (5Mózes 9:9.)

Xxx – ott maradtam a hegyen. – xxx – Ebben a kontextusban a (xxx – jövősi) szó – xxx – maradást jelent.

וַיִּתֵּן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לְוַחַת הָאֲבָנִים כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלִיָּהֶם כָּכֹל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה עִמָּכֶם בְּהָר מַתּוֹד הָאֵשׁ בַּיּוֹם הַהוּא. (דברים ט, י)

És az Örökkévaló átadta nekem a két kőtáblát, Isten ujjával írottat, és rajtuk mindazok az ígék, amelyeket mondott nektek az Örökkévaló a hegyen, a tűz közepéből, a gyülekezés napján. (5Mózes 9:10.)

לוּחַת – ...kőtáblát (luhot)... – לוּחַת כְּתִיב – [A szövegben a] „luhát” [azaz az egyes számú] alak szerepel [mivel nem áll ו (uáv) a ת (táv) előtt], – שְׁשִׁיתֶיךָ שְׁוֹת – [utalva arra,] hogy mindkettő ugyanúgy nézett ki.

וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לְוַחַת הָאֲבָנִים לְוַחַת הַבְּרִית.
(דברים ט, יא)

És történt negyven nap és negyven éj elmúltával, hogy átadta nekem az Örökkévaló a két kőtáblát, a szövetség tábláit. (5Mózes 9:11.)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מֵהַר מֹזֶה כִּי שָׁחַת עִמָּךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מֵהַר מִן הַרְרֹד אֲשֶׁר צִוִּיתָם עָשׂוּ לָהֶם מִסְכָּה. (דברים ט, יב)

És szólt hozzám az Örökkévaló: Kelj föl, menj le innen hamar, mert megromlott a te néped, amelyet kivezettél Egyiptomból; hamar letértek az útról, amelyet megparancsoltam nekik, készítettek maguknak öntött képet. (5Mózes 9:12.)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר רְאִיתִי אֶת־הָעַם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם־קִשְׁוֵה־עֲרָף הוּא. (דברים ט, יג)

És szólt hozzám az Örökkévaló, mondván: Láttam ezt a népet és íme, kemény nyakú nép ez. (5Mózes 9:13.)

הֲרָף מִמְּנִי וְאֲשִׁמִּידֵם וְאִמְחָה אֶת־שִׁמְם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹרְעָצוּם וְרַב מִמֶּנּוּ. (דברים ט, יד)

Tágíts tőlem, hogy elpusztítsam őket és eltöröljem nevüket az ég alól és téged tegyelek nála hatalmasabb és számra nagyobb nemzetté. (5Mózes 9:14.)

וְאִפְּן וְאֶרְדֵּם מִן־הַהָר וְהִטַּר בְּעַר בְּאֵשׁ וּשְׁנִי לִוְחַת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדַי. (דברים ט, טו)

És megfordultam és lejöttem a hegyről és a hegy tűzben égett és a szövetség két táblája a két kezemen volt; (5Mózes 9:15.)

וְאִרְא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לִיהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֲגֹל מִסְכָּה סָרְתֶם מֵהַר מִן־הַרְרֹד אֲשֶׁר־צִוֵּה יְהוָה אֶתְכֶם. (דברים ט, טז)

...és láttam és íme, ti vétkeztetek az Örökkévaló, a ti Istenetek ellen, készítettetek magatoknak ércből öntött borjút; hamar letértetek az útról, amelyet megparancsolt nektek az Örökkévaló. (5Mózes 9:16.)

וְאֶתְפֹּשׂ בְּשֵׁנִי הַלְחַת וְאֲשַׁלְכֶם מֵעַל שְׁתֵּי יָדַי וְאֲשַׁבְרֶם לְעֵינֵיכֶם. (דברים ט, יז)

És én megragadtam a két kőtáblát és ledobtam a két kezemről és összetörtem szemetek előtt. (5Mózes 9:17.)

Mert féltém a haragtól és az indulattól, amellyel neheztelt az Örökkévaló reátok, hogy elpusztítson benneteket, és az Örökkévaló ezúttal is meghallgatott. (5Mózes 9:19.)

וּבְאֵהָרֶן הַתְּאֵנָה יִהְיֶה מֵאֵד לְהִשְׁמִידוֹ וְאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אֶהָרֶן בְּעַת הַהוּא. (דברים ט, כ)

Áron ellen is fölgerjedt az Örökkévaló haragja nagyon, hogy elpusztítsa őt; és imádkoztam Áronért is ugyanakkor. (5Mózes 9:20.)

Xxx – Áron ellen is fölgerjedt az Örökkévaló haragja nagyon. – xxx – Mert hallgatott rátok.

Xxx – hogy elpusztítsa őt. – xxx – Ez a fiúk halálára utal.³² – xxx – És ugyanígy ez áll még [a Szentírásban]: – xxx – „de elpusztítottam gyümölcsüket fent”.³³

Xxx – és imádkoztam Áronért is. – xxx – Imám hatékony volt – xxx – a felükért való engesztelésben.³⁴ – xxx – Kettő meghalt,³⁵ – xxx – kettő³⁶ pedig megmaradt.

וְאֶתְחַשְׂאֲתָכֶם אֲשַׁרְעֲשִׂיתֶם אֶתְהַעֲגֵל לְקַחְתִּי וְאֲשַׁרְף אֹתוֹ בְּאֵשׁ וְאֶלֶת אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשַׁרְדֵּק לְעֶפֶר וְאֲשַׁלְּףֶנּוּ אֶל־הַנַּחַל הַיַּרְדֵּן מִן־הָהָר. (דברים ט, כא)

És vettem bűnötök alkotását, a borjúbálványt és elhamvasztottam tűzben és összezúztam nagyon apróra megőrölve, míg finom porrá nem mállott, és beleszórtam porát a patakba, amely lejön a hegyről. (5Mózes 9:21.)

Xxx – megőrölve. – xxx – Ez [folyamatos] jelen idő, – xxx – akár a „halad folyvást”³⁷ [vagy az] „eleped”³⁸. – xxx – Ófranciául *molant*.

וּבְתַבְעֵרָה וּבְמִטָּה וּבְקִבְרֹת הַתְּאֵנָה מִקְצָפִים הֵייתֶם אֶת־הָהָר. (דברים ט, כב)

³² Ez Nádáv és Ávihu, Áron két fia (3Mózes 10:2.). Az igaz gyermekek valójában sosem bűnhődnek szüleik bűnei miatt (alább 24:16.). Ők ketten azonban nem voltak teljesen feddhetetlenek, hiszen tagjai voltak annak a közösségnek, amely imádta az aranyborjút. (*Gur Árje*)

³³ Ámosz 2:9.

³⁴ Az „[Áronért] is” azt implikálja, hogy Mózes Áron gyermekeiért is imádkozott. (*Szifté Háhámim*)

³⁵ Rási a 2Mózes 24:10-hez írt kommentárjában azt mondja, hogy azért kellett bűnhődniük, mert szemérmetlenül bámulták az Isteni Jelenlétet. Ez a bűnük, kiegészülve az aranyborjú imáadásával, okozta halálukat. (*Mizráhi*)

³⁶ Elázár és Itámár, Áron két másik fia.

³⁷ 1Mózes 12:9.

³⁸ Lentebb 28:32.

És Tabeérában és Masszában és Kibrót-Hattáavában is fölgerjesztettétek az Örökkévaló haragját. (5Mózes 9:22.)

וּבְשִׁלַח יְהוָה אֶתְכֶם מִקְדָּשׁ בְּרִנְעָה לֵאמֹר עָלֵינוּ וְיִרְשֵׁנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וּתְמַרְוּ אֶת־פִּי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הָאֲמַנְתֶּם לּוֹ וְלֹא שָׁמַעְתֶּם בְּקִלּוֹ. (דברים ט, כג)

És amikor elküldött az Örökkévaló benneteket Kádés-Barnéából, mondván: menjetek föl és foglaljátok el az országot, amelyet nektek adok, akkor engedetlenek voltatok az Örökkévaló, a ti Istenetek parancsa iránt, nem hittetek neki és nem hallgattatok szavára. (5Mózes 9:23.)

מִמָּרִים הֵייתֶם עִם־יְהוָה מִיּוֹם יָדַעְתִּי אֶתְכֶם. (דברים ט, כד)

Engedetlenkedők voltatok az Örökkévaló iránt, amióta ismerlek benneteket. (5Mózes 9:24.)

וְאֶתְנַפְּלָל לִפְנֵי יְהוָה אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפְּלַתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה
לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם. (דברים ט, כה)

És én leborultam az Örökkévaló színe előtt azon negyven nap és negyven éjjel, amidőn leborultam; mert azt tervezte az Örökkévaló, hogy kiusztít benneteket. (5Mózes 9:25.)

Xxx – És én leborultam... – xxx – Ezek a már fentebb³⁹ említett napok. – xxx – Azért említettnek itt ismét, – xxx – mert a Tóra ezen a helyen rögzíti – xxx – [Mózes] imádkozásának rendjét, – xxx – amint írva van: – xxx – „Uram, Örökkévaló, ne pusztítsd el népedet...”⁴⁰.

וְאֶתְנַפְּלָל אֶל־יְהוָה וְאָמַר אֲדַנִּי יְהוָה אֵל־תְּשַׁתַּח עִמָּךְ וְנִחַלְתָּךְ אֲשֶׁר פָּרִיתָ בְּגִדְלֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ
מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה. (דברים ט, כו)

És imádkoztam az Örökkévalóhoz és szóltam: Uram, Örökkévaló, ne pusztítsd el népedet és örökségedet, amelyet kiváltottál a Te nagyságoddal, amelyet kivezettél Egyiptomból erős kézzel. (5Mózes 9:26.)

זָכַרְתִּי לְעַבְדֶּיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וּלְיַעֲקֹב אֵל־תִּפְּנֶן אֶל־קִשֵׁי הָעַם הַזֶּה וְאֶל־דְּרָשׁוּ וְאֶל־חַטָּאתוֹ.
(דברים ט, כז)

³⁹ 18. vers.

⁴⁰ 26. vers.

Emlékezzél szolgáláidra, Ábrahámra, Izsákra és Jákóbra, ne fordulj e nép makacssága, gonoszsága és bűne felé; (5Mózes 9:27.)

פְּרִיאֲמֹרֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לְהַכִּיָּאם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבַּר לָהֶם וּמִשְׁנֵאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לְהַמְתָּם בַּמִּדְבָּר. (דברים ט, כח)

...nehogy azt mondja az ország, ahonnan kivezettél bennünket: Mivel nem bírta az Örökkévaló őket bevinni az országba, amelyről szólt nekik, és mert gyűlölte őket, kivezette, hogy megölje őket a pusztában. (5Mózes 9:28.)

וְהֵם עִמָּךְ וְנִחַלְתָּךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכַחֲךָ הַגָּדֹל וּבְזוּלַעַת הַנְּטוּיָהּ. (דברים ט, כט)

Holott ők mégis a Te néped és örökséged, amelyet kivezettél nagy erőd-del és kinyujtott karoddal. (5Mózes 9:29.)

בְּעֵת הַהוּא אָמַר יְהוָה אֵלֵי פֶסֶל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כְּפָרָאשִׁימַם וְעֵלָה אֵלַי הִקְרָה וְעָשִׂיתָ לָּךְ אָרוֹן עָץ. (דברים י, א)

Abban az időben mondta nekem az Örökkévaló: Faragj ki magadnak két kőtáblát, olyanokat, mint az elsők voltak, és jöjj fel hozzám a hegyre, és készíts magadnak egy ládát fából. (5Mózes 10:1.)

– a negyven nap végén – לסוף ארבעים יום – **Abban az időben...** – בְּעֵת הַהוּא – **...Faragj ki...** – פֶּסֶל לָךְ – **...készíts magadnak egy ládát fából.** – וְעָשִׂיתָ לָּךְ אָרוֹן – és csak azután – וְאַחַר כֵּן – **De én először készítettem a ládát,**⁴¹ – וְאֲנִי עָשִׂיתִי אָרוֹן תְּחִלָּה – **hiszen amikor majd lejövök a kőtáblákkal a kezemben,** – הֵיכָן אֶתְנֵם – hova tenném azokat?

– Ez nem az a láda, amelyet Becálél készített, – וְלֹא זֶה הוּא הָאָרוֹן שֶׁעָשָׂה בְּצִלְאֵל – **– mivel a Sátor építésével csak *jom ki-pur* után foglalkoztak.** – מֵרֵת כִּי בְרַדְתּוֹ מִן הָהָר – **– Mert csak miután [Mózes végleg] lejött a hegyről –** צִוָּה לָהֶם – **parancsolta meg nekik,** – **– hogy építsék fel a Sátrat,** – וְאַחַר כֵּן – **– és Becálél előbb csinálta a Sátrat** – וְאַחַר כֵּן – **– és csak utána** – נִמְצָא – **– Ebből tehát úgy tűnik,** – וְזֶה אָרוֹן אֲחֵר הָיָה – **– hogy ez egy másik láda volt.** – וְזֶה הוּא – **– Ez volt [az a láda],** – וְאוֹתוֹ שֶׁעָשָׂה בְּצִלְאֵל – **– és az, amit Becálél csinált** – וְאוֹתוֹ שֶׁעָשָׂה בְּצִלְאֵל – **– nem mehetett ki a háborúba.** – אֵלִי יֵדַע – **– Éli ide-**

⁴¹ Uo. 10:3.

jében azonban [mégis] kivitték, – וַנִּעְנְשׂוּ עָלָיו וַנִּשְׁבְּהָ – és emiatt büntetésből zsákmányul esett [a frigyláda].⁴²

וְאָכַתְבֹּתָ עַל־הַלְחָת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הִיוּ עַל־הַלְחָת הָרִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר שִׁכַּרְתָּ וְשִׁמַּתָּם בְּאָרוֹן.
(דברים י', ב)

És Én felírom a táblákra az igéket, amelyek az első táblákon voltak, amelyeket összetörtél, és helyezd el azokat a ládába. (5Mózes 10:2.)

וְאָעַשׂ אֶרְוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וְאָפְסַל שְׁנֵי־לְחָת אֲבָנִים כְּרִאשׁוֹנִים וְאָעַל הַהָרָה וְשִׁנֵּי הַלְחָת בְּיָדִי. (דברים י', ג)

És én készítettem ládát sittim-fából, kifaragtam két kőtáblát, olyanokat, mint az elsőek voltak és fölmentem a hegyre és kezemben volt a két tábla. (5Mózes 10:3.)

וַיִּכְתֹּב עַל־הַלְחָת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֶת עֲשֵׂרֵת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלֵיכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֶם יְהוָה אֵלַי. (דברים י', ד)

És ráírta a táblákra az első írás szerint a tíz ígét, amelyet mondott nektek az Örökkévaló a hegyen a tűz közepéből a gyülekezés napján, és átadta nekem azokat az Örökkévaló. (5Mózes 10:4.)

וְאֶפְן וְאָרַד מִן־הָהָר וְאָשֵׁם אֶת־הַלְחָת בְּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיְהִיו שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי יְהוָה. (דברים י', ה)

Megfordultam és lejöttem a hegyről, elhelyeztem a táblákat a ládába, amelyet készítettem, és ott voltak, amint megparancsolta nekem az Örökkévaló. (5Mózes 10:5.)

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֵת בְּנֵי־יַעֲקֹב מוֹסְרָה שָׁם מֵת אֶהֱרֹן וַיִּקְבְּר שָׁם וַיִּכְתֹּן אֶלְעָזָר בֶּן־תַּחֲתָיו.
(דברים י', ו)

És Izráel fiai tovább vonultak Beérot-bené-Jáákánból Moszérába; ott halt meg Áron, és ott temettetett el, és átvette a papi szolgálatot fia, Elázár, helyette. (5Mózes 10:6.)

Xxx – És Izráel fiai tovább vonultak Beérot-bné-Jáákánból Moszérába. – xxx – Ez miért lényeges itt? – xxx – Azonkívül – xxx – valóban Beérot-bné-

⁴² 1Sámuel 4:3–11.

Jáákánból – xxx – vonultak Moszérába? – xxx – Nem inkább Moszérából – xxx – érkeztek meg Bné-Jáákánba, – xxx – amint írva van: – xxx – „Elindultak Moszérótól...”⁴³ – xxx – Ráadásul „ott halt meg Áron”? – xxx – Hát nem Hór hegyén halt meg?⁴⁴ – xxx – Számolj utána, – xxx – és rá fogsz jönni, – xxx – hogy nyolc útszakasz volt⁴⁵ – xxx – Moszéróttól a Hór hegyéig. – xxx – [Itt] inkább [arról van szó, hogy] – xxx – ez is része a feddésnek. – xxx – [Mózes ezzel azt akarta mondani, hogy] „Ráadásul még ezt is elkövettétek:” – xxx – Amikor Áron meghalt a Hór hegyén – xxx – negyven év elteltével – xxx – és a dicsőség felhői eltávoztak, – xxx – nem mertetek hadba szállni Árad királyával,⁴⁶ – xxx – ezért úgy döntöttetek, hogy visszatértek Egyiptomba. – xxx – Megtettetek visszafelé nyolc útszakaszt – xxx – Bné-Jáákánig, – xxx – onnét pedig Moszéraig. – xxx – Ott megküzdöttek veletek a lévíták. – xxx – Ők is megöltek valamennyit közületek, – xxx – és ti is [megöltetek] valamennyit közülük, – xxx – míg aztán visszahoztak titeket – xxx – visszavonulási útvonalatok mentén. – xxx – Onnét visszatértetek Gudgodába, – xxx – ami [ugyanaz, mint] Hor Hágidgád.⁴⁷

מִשָּׁם נִסְעוּ הַגִּדְגָּדָה וּמִן־הַגִּדְגָּדָה יָטְבְּתָה אֶרֶץ נַחְלֵי מַיִם. (דברים י, ז)

Onnan vonultunk tovább Gudgodába, és Gudgodából Jotvátba, patakokban dús vidékre. (5Mózes 10:7.)

...és Gudgodából Jotvátba... – ובְּמוֹסְרָה – Moszérában – כָּבַד עֲשִׂיתֶם אֶבֶל כָּבֹד – mély gyászt viseltetek – עַל מִיתַתוֹ שֶׁל אֶהֱרֹן – Áron halála miatt, – שְׁנֹרְמָה לְכֶם זֹאת – amely ezt hozta rátok, – וְנֹדְמָה לְכֶם – és úgy tűnt nektek, – שֶׁמִּינְחָה [Áron] אוֹתְוֹ הָיָה מֵת. [Pedig Hor hegyen hunyt el.⁴⁸]

– מֹשֶׁה עֲשֶׂה תוֹכְחָה זוֹ לְשִׁבְרֵי־הַלִּוּוֹת – Mózes ezt a dorgálást a kőtáblák összetörése mellett említette – לּוֹמֵר – azt tanítandó, – שֶׁקִּשְׁשָׁה מִיתַתְּוֹ שֶׁל צְדִיקִים – hogy az igazak halála legalább annyira nehéz – לְפָנֵי הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא – Isten előtt, – כִּי־זֶה שֶׁנִּשְׁתַּבְּרוּ – És hogy tudassa veled, – שֶׁהִקְשָׁה לוֹ – hogy legalább annyira súlyos volt [Isten előtt], – מֵהַשָּׂאֲמָרוֹ – amikor [Izrael fiai] azt követelték:⁴⁹ – „נִתְּנָה רֹאשׁ – „Válasszunk vezért,”

⁴³ „...és táboroztak Bné-Jáákánban.” 4Mózes 33:31.

⁴⁴ Uo. 20:23-29.

⁴⁵ Ebben a számban benne foglaltatik az eredeti táborhely is [lásd Rásinak a 2Mózes 40:38-hoz írt kommentárját], de ténylegesen csak hét útszakaszt tettek meg, amint azt Rási is kijelenti a 4Mózes 21:4-gyel kapcsolatban. (Gur Árje)

⁴⁶ Uo. 21:1.

⁴⁷ 4Mózes 33:32.

⁴⁸ Uo. 33:38.

⁴⁹ Uo. 14:4.

– hogy elforduljanak Tőle,⁵⁰ – פִּיּוֹם שֶׁעָשׂוּ בּוֹ אֶת הַעֲגָל – mint azon a napon, amikor elkészítették az [arany]borjút.

בַּעֲתָה הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֹׁכֵב הַלַּיִל לְשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשִׁרְתּוֹ
וּלְבַרְקָהּ בְּשִׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (דברים י', ח)

Abban az időben elkülönítette az Örökkévaló a Lévi törzsét, hogy vigye az Örökkévaló szövetségének ládáját, hogy álljon az Örökkévaló színe előtt, hogy szolgálatát végezze és áldást osszon az Ő nevében mind e mai napig. (5Mózes 10:8.)

Xxx – Abban az időben elkülönítette az Örökkévaló... – xxx – Ez az eredeti témára utal vissza.

Xxx – Abban az időben. – xxx – Az Egyiptomból való kivonulásokat követő első évben, – xxx – amikor vétkeztek a borjúval, – xxx – és a lévíták nem követtek el ezt a vétket, – xxx – a Mindenütt Jelenvaló elkülönítette őket tőletek.⁵¹ – xxx – Ez a szövegrész közvetlenül a Bné-Jáákánig tartó visszavonulás mellé került, – xxx – tanítandó, hogy a lévíták itt sem vétkeztek, – xxx – hanem szilárdak maradtak hitükben.

Xxx – hogy vigye az [Örökkévaló szövetségének] ládáját. – xxx – [Mármint] a lévíták.⁵²

Xxx – hogy álljon az Örökkévaló színe előtt, hogy szolgálatát végezze és áldást osszon az Ő nevében. – xxx – A kohaniták.⁵³ – xxx – Ez a kezek magasba emelésére utal.⁵⁴

עַל־פִּי לְאֵהֳיָהּ לְלַנִּי תִלַּק וְנִחַלָה עִם־אֲתִיּוֹ יְהוָה הִוא נִחַלְתּוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יְהוָה לוֹ. (דברים י', ט)

Ezért nem jutott Lévinek rész és örökség testvéreivel; az Örökkévaló az ő öröksége, amint szólt neki az Örökkévaló, a te Istened. (5Mózes 10:9.)

Xxx – Ezért nem jutott Lévinek rész és örökség. – xxx – Mert el lettek különítve – xxx – oltárszolgálatra, – xxx – és [ezért] nincs lehetőségük⁵⁵ – xxx – szántani és vetni.

⁵⁰ Rási [ott] elmagyarázza, hogy a „vezér” olyan bálványra utal, mint amilyen az aranyborjú is volt.

⁵¹ Ténylegesen csupán a Kivonulást követő második évben lettek elkülönítve (lásd 2Mózes 28:1., 4Mózes 8:6.), amikor megépült a Miskán. Az Örökkévaló azonban már az első évben elhatározta, hogy elkülöníti őket. (Gur Árje, Szifté Háhámim)

⁵² Nem Áron leszármazottai, akik papokként szolgáltak, hanem Lévi törzsének többi tagjai. (Mizráhi)

⁵³ Ugyanis ők is Lévi törzsének tagjai voltak. (Mizráhi)

⁵⁴ Amikor megáldják a népet. Lásd 3Mózes 9:22.

Xxx – az Örökkévaló az ő öröksége. – xxx – Kijelölt osztályrészét⁵⁶ megkapja – xxx – készen⁵⁷ a Király palotájából.⁵⁸

וְאֲנֹכִי עִמְדָתִי בְּהָר פְּנִימִים הָרְאשׁוֹנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפֶּעַם
הַזֶּה וְלֹא לֵאמֹר יְהוָה הִשְׁחִיתָדְּ. (דברים י', י')

És én a hegyen maradtam, mint az első időben; negyven nap és negyven éjjel – és meghallgatott engem az Örökkévaló ekkor is; az Örökkévaló nem akart elveszteni téged. (5Mózes 10:10.)

וְאֲנֹכִי עִמְדָתִי בְּהָר – És én a hegyen maradtam... – לְקַבֵּל הַלְוִיּוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת –
Hogy átvegyem a végső kőtáblákat. – וּלְפִי שָׁלַח פֶּרֶשׁ לְמַעַלָּה – Mivel fentebb⁵⁹ nem
határozta meg pontosan, – כַּמָּה עִמְדָה בְּהָר – mennyi ideig maradt a hegyen – בַּעֲלֵיָהּ
– ezen utolsó fenntartózkodása idején, – חִזַּר וְהִתְחִיל בָּהּ – ezért most vissza-
tér, hogy újra [beszéljen róla].

– [amikor] az első táblákkal [járt fenn]. – מֵהָהֵם בְּרִצּוֹן – Amiképpen abban [a negyven napban] kegyes volt [az Örökkévaló Izrael iránt], – אַף אֵלֹהֵי בְרִצּוֹן – ugyanúgy ebben [a negyven napban] is kegyes volt. – אֲבָל הָאֲמֻצְעִיִּים – Ám a közbülső [negyven nap], – שָׁם לְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיכֶם – amikor ott maradtam imádkozni értetek, – הָיָו בְּכַעַס – haragban telt. [Az Örökkévaló ekkor haragudott népére.]

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לךָ לְמִטָּע לְפָנַי הַעֵם וּבֹאוּ וַיִּירָשׁוּ אֶתְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתָּם לְתַתְּ
לָהֶם. (דברים י', יא)

És szólt hozzám az Örökkévaló: Kelj föl, menj, haladj a nép előtt, hogy bemenjenek és elfoglalják az országot, amelyről megesküdtem őseiknek, hogy nekik adom. (5Mózes 10:11.)

Xxx – És szólt hozzám az Örökkévaló. – xxx – Noha ti elfordultatok Tőle – xxx – és vétkezettetek a borjúval⁶⁰, – xxx – Ő mégis így szólt hozzám: – xxx – „menj, haladj a nép előtt!”

⁵⁵ De elkülönítésük önmagában még nem adhat okot arra, hogy megtagadtassanak tőlük a föld javai (Mizráhi). Épp ellenkezőleg, különleges megszentelésük csak még több haszonnal jár (Gur Árje).

⁵⁶ A trumá és a máászér tizedeket. (Mizráhi)

⁵⁷ Hogy a szabadon a Szentély-szolgálatnak szentelhesse magát. (Mizráhi)

⁵⁸ Rási így értelmezi azt, hogy „az Örökkévaló az ő öröksége”. (Mizráhi)

⁵⁹ 1. vers.

⁶⁰ Ez megmagyarázza, hogy szövegrészünk miért releváns a korábbi feddés szempontjából. (Mizráhi)

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מֶה יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֵל מֵעַמֶּךָ כִּי אִם לִירָאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לִבְכֶּךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ. (דברים י, יב)

És most, ó Izrael, mit kíván az Örökkévaló, a te Istened tőled? Csak azt, hogy féld az Örökkévalót, a te Istenedet, hogy járj mindig az Ő útjain, hogy szeresd Őt és szolgálj az Örökkévalót, a te Istenedet egész szíveddel és egész lelkeddel. (5Mózes 10:12.)

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל – És most, ó Izrael... – אף על פי שְׁעֲשִׂיתֶם כֹּל זֹאת – Noha elkövetted mindezt, – עוֹדְנוּ רַחֲמֵי וְחַבְתּוּ עֲלֵיכֶם – Ó (az Örökkévaló) változatlanul könyörületes és szeretetteljes irányodban, – וּמִכָּל־מָה שֶׁחָטַאתֶם לְפָנָיו – olyannyira, hogy dacára minden Előtte elkövetett vétkednek, – אֵינוֹ שׂוֹאֵל מִכֶּם – Ó semmi egyebet nem kíván tőled, – וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ מִכָּאֵן – Bölcsseink arra következtetnek ebből, – הַכֹּל בְּיַדִּי שָׁמַיִם – hogy minden dolog az Ég kezében van, – חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם – kivéve az istenfélelmet. [Vagyis az embernek szabad választása van, hogy válasszon a jó és a rossz között.]

לְשָׁמַר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ. (דברים י, יג)

...hogy tartsd meg az Örökkévaló parancsolatait és törvényeit, amelyeket én a mai napon neked parancsolok, a te javadra. (5Mózes 10:13.)

Xxx – hogy tartsd meg az Örökkévaló parancsolatait. – xxx – És ezt sem semmiért, – xxx – hanem „a te javadra”,⁶¹ – xxx – hogy jutalomban részesülhess.

הֲזֵן לִיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וְהַשָּׁמַיִם הַשָּׁמַיִם הָאֵרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ. (דברים י, יד)

Íme az Örökkévalóé, a te Istenedé az ég és az egek minden boltja, a föld és minden ami rajta van. (5Mózes 10:14.)

Xxx – Íme az Örökkévalóé, a te Istenedé. – xxx – Minden.⁶² – xxx – Ennek ellenére,

רַק בְּאַבְתָּיִךְ חֶשֶׁק יִהְיֶה לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחָר בְּזֹרְעִים אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־וָה הַיּוֹם. (דברים י, טו)

Csak a ti őseiteket kedvelte meg az Örökkévaló és szeretete őket és kiválasztotta utánuk magzataikat, benneteket, minden nép közül, mind e mai napig. (5Mózes 10:15.)

⁶¹ A 12. vers azt kérte tőled, hogy minden befolyásolás nélkül szolgálj az Örökkévalót. Versünk hozzászólása, hogy még jutalomra is számíthatsz. (Gur Árje)

⁶² Mint az felsorolásra kerül: „az ég, stb.” (Szifré Háhámim)

Xxx – Csak a ti őseiteket kedvelte meg az Örökkévaló. – xxx – Minde- nek fölött.

Xxx – benneteket. – xxx – Amiképpen látjátok önmagatokat – xxx – szeret- ve minden más nép előtt – xxx – mind e mai napig.

וּמִלְתָּם אֶת עַרְלַת לִבְכֶּם וְעֲרֹפְכֶם לֹא תִקְשׁוּ עֹד. (דברים י, טז)

Messétek azért le szívetek burkolatát, és ne legyetek többé kemény- nyakúak. (5Mózes 10:16.)

Xxx – szívetek burkolatát. – xxx – Szívetek akadályozóját, – xxx – [vagyis] annak burkolatát.⁶³

כִּי יִהְיֶה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאַדְנֵי הָאֲדָנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד. (דברים י, יז)

Mert az Örökkévaló, a ti Istenetek, a legfelsőbb hatalom és Úr az urak fölött, a nagy, hatalmas és félelmetes Isten, aki nem tekint személyre, és nem fogad el kedvezést. (5Mózes 10:17.)

...és Úr az urak fölött... – Semmilyen úr – לא יוכל שום אֲדוֹן – nem képes – לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּד – megmenteni téged az Ő kezétől.

...aki nem tekint személyre... – Ha leveted magadról az Ő igáját. – לא יִשָּׂא פָנִים – אם תִּפְרָקוּ עָלָיו

...és nem fogad el kedvezést. – [Attól, aki jó- tékony célra fordított] pénzzel akarná megbékíteni Őt, [ha ez csak azzal a céllal te- szti, hogy kiváltsa bűnét. Ha azonban a jótékonyságot csupán a micva kedvéért te- szti, akkor az bizony „megment a haláltól”⁶⁴].

עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוּם וְאַלְמָנָה וְאַתְּבֹר גֹּר לְתַת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה. (דברים י, יח)

Ő igazságot szerez az árvának és özvegynek és szereti a jövevényt, adva neki kenyeret és ruhát. (5Mózes 10:18.)

Xxx – Ő igazságot szerez az árvának és özvegynek. – xxx – Ez⁶⁵ fejezi ki [valójában] a hatalmát, – xxx – [ugyanis] hatalma mellett – xxx – ott találsz ke- gyességét.

⁶³ Amely elnyomja megértéseket. (Gur Árje)

⁶⁴ Példabeszédek 10:2.

⁶⁵ Versünk, amely a 17. verset követi, és amely az Örökkévalót mint kegyes uralkodót, árvák és özve- gyek védelmezőjét mutatja be. (Szifté Háhámim)

Xxx – és szereti a jövevényt, adva neki kenyeret és ruhát. – xxx – Ez⁶⁶ egy fontos kérdés, – xxx – mivel Jákob egész valóját – xxx – az ezért való fohászko-dásnak szentelte: – xxx – „és ad nekem kenyeret enni – xxx – és ruhát felölteni.”⁶⁷

וְאַהֲבַתְּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם. (דברים י, ט)

Szeressétek ti is a jövevényt, mert jövevények voltatok Egyiptom országában. (5Mózes 10:19.)

Xxx – mert jövevények voltatok. – xxx – Mivel ti sem vagytok makulátlak, – xxx – ne gúnyoljátok hát felebarátotokat se.⁶⁸

אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וְבוֹ תִדְבָּק וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע. (דברים י, כ)

Az Örökkévalót, a te Istenedet féld, Őt szolgálj, Hozzá ragaszkodjál, és nevére esküdjél. (5Mózes 10:20.)

Xxx – Az Örökkévalót, a te Istenedet féld. – xxx – És Őt szolgálj, és Hozzá ragaszkodjál.⁶⁹ – xxx – Miután szert tettél mindezen jellemvonásokra, – xxx – [akkor jött el az ideje annak, hogy] „névére esküdjél”.

הוּא תְהִלָּתוֹ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתָּךְ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאִת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ. (דברים י, כא)

Ő a te dicsőséged és Ő a te Istened, aki veled azokat a nagy és félelmetes dolgokat művelte, amelyeket szemeid láttak. (5Mózes 10:21.)

בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיִמָה וְעַתָּה שְׂמֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרֹב. (דברים י, כב)

Hetven lélekkel mentek le őseid Egyiptomba és most olyanná tett téged az Örökkévaló, a te Istened, mint az ég csillagainak sokasága! (5Mózes 10:22.)

⁶⁶ Vagyis az élelem és a ruha biztosítása, mint azt Jákob a fohászában is jelezte. Tehát a jövevény avagy betért iránti szeretetében az Örökkévaló közvetlenül gondoskodik ilyen irányú szükségleteiről. Másoknak azonban az Örökkévaló csupán az anyagi eszközöket biztosítja, amelyet aztán nekik kell élelemre és ruházatra váltaniuk. (*Gur Árje*)

⁶⁷ 1Mózes 28:20.

⁶⁸ Ne azért szeressétek a jövevényt, „mert jövevények voltatok...”, hanem ezért ne sértegetsetek őt; mintha csak az állna a szövegben: „Szeressétek ti is a jövevényt, és ne sértegetsetek őt, mert jövevények voltatok...”. (*Mizráhi, Gur Árje*)

⁶⁹ Az „Az Örökkévalót, a te Istenedet féld”, az „Őt szolgálj” és a „Hozzá ragaszkodjál” nem három külön micva, hanem az a három kritérium, amelynek együttes megléte szükséges ahhoz, hogy az ember az Ő nevére esküdhessen. (*Gur Árje*)

וְאַהֲבָתְךָ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשִׁמְרָתָּ מִשְׁמֶרֶתוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כְּלֵהֲיָמִים. (דברים יא, א)
És szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet, tartsd meg intézkedését, törvényeit, rendeleteit és parancsolatait minden időben. (5Mózes 11:1.)

וַיִּדְעַתֶּם הַיּוֹם כִּי לֹא אֶתְבַּנִּיכֶם אֲשֶׁר לֹא־דַעְוֹ וְאֲשֶׁר לֹא־דָאוּ אֶת־מוֹטְרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְנַדְּלוּ
 אֶת־דְּרֹתֵי הַחֲנוּקָה וְזֵרְעוּ הַנְּטוּיָה. (דברים יא, ב)

És tudjátok meg a mai napon, hogy nem gyermekeitekhez szólok, akik nem ismerik és akik nem látták az Örökkévaló, a ti Istenedek fenyítő tetteit, az Ő nagyságát, erős kezét és kinyújtott karját, (5Mózes 11:2.)

Xxx – És tudjátok meg a mai napon. – xxx – FigyeljeteK nagyon jól,⁷⁰ – xxx – hogy tudjátok és megértséteK – xxx – és elfogadjátok feddésemet.

Xxx – hogy nem gyermekeitekhez – xxx – szólok most,⁷¹ – xxx – akik azt mondhatnák: – xxx – „Mi nem tudunk [minderről], – xxx – és nem is láttuk mindent.”

וְאֶת־אֲתָתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרַיִם לְפָרְעָה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אֲרָצוֹ. (דברים יא, ג)
...jeleit cselekedeteit, amelyeket művelt Egyiptomban, a fáraón, Egyiptom királyán és egész országán; (5Mózes 11:3.)

וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְחַיִל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרֶכֶבֹּוֹ אֲשֶׁר הֲצִיף אֶת־מַי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרִדְפָם אֶת־רֵיכָם
 וַיִּאֲבָדֶם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (דברים יא, ד)

...és amit tett Egyiptom seregével, lovaival és szekérhadával, akikre rázúdította a Sástenger vizét, amikor üldöztek benneteket, és hogyan pusztította el őket az Örökkévaló mind e mai napig; (5Mózes 11:4.)

וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְכֶם בְּמִדְבַּר עַרְב־בְּאֵרֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה. (דברים יא, ה)

...és amit tett veletek a sivatagban, míg el nem érkeztetek erre a helyre; (5Mózes 11:5.)

⁷⁰ Az „És tudjátok meg” nem korábban ismeretlen dolgok magukéva tételére buzdít, hanem a feddés helyes értelmezésére, alkalmazására. (Mizráhi)

⁷¹ A „szólok [most]” Rásítól származó szövegbetoldás. És bár ez konkrétan nem szerepel a szövegben, az nyilvánvalóan így értelmezendő. (Mizráhi, Gur Árje)

וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלָאֲבִיָּהוּ בְּנֵי אֱלִיאָבִי בְּדִרְאוּבוֹן אֲשֶׁר פָּצְתָהּ הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַעֵם
וְאֶת־כַּתְּיָהֶם וְאֶת־אֶהֱלִיָּהֶם וְאֶת־כָּל־הַיְקוּמִים אֲשֶׁר בְּרִגְלֵיהֶם בְּקָרֵב כָּל־יִשְׂרָאֵל. (דברים יא, ו)

És amit tett Dátánnal és Avirámmal, Eliávnak Reuvén fiának fiaival; hogyan tátotta ki száját a föld, és nyelte el őket és házaikat és sátraikat és minden javukat, amely lábuknál volt, egész Izráel közepette. (5Mózes 11:6.)

כָּל־מְקוֹם שֶׁהָיָה אָחָד מֵהֶם בּוֹרַח – **...egész Izráel közepette.** – כְּקָרֵב כָּל־יִשְׂרָאֵל – Akárhová menekült valaki közülük, – הָאָרֶץ נִבְקַעַת מִתְחַתָּיו וּבּוֹלַעֲתוֹ – a föld ott meghasadt, és elnyelte őt. – אָמַר לוֹ רַבִּי – Ezek Jehudá rabbi szavai. – אֱלוֹ דְבָרַי רַבִּי יְהוּדָה – „De hát nem azt olvastuk, ⁷² hogy – וְהָלָא כָּבֵר נֶאֱמַר – „[Jehudá rabbi erre] azt kérdezte: – וְלֹא פִּיּוּחִיהָ – „A föld megnyitotta száját,» – וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ – és nem azt, hogy »szájait?» [Vagyis úgy tűnik, hogy csak egy helyen nyílt meg a föld szája, és nem bárhol, ahova valaki menekülni próbált.] – אָמַר לוֹ – [Jehudá rabbi erre] azt kérdezte: – וְיָמָה אֲנִי מְקַיֵּם – „Akkor miféle magyarázattal támaszthatom alá azt, hogy – כְּקָרֵב כָּל־יִשְׂרָאֵל – „Egész Izráel közepette?» – אָמַר לוֹ – [Nehemjá rabbi erre] azt felelte: – שְׁנַעֲשִׂית הָאָרֶץ מְדֻרֹן – „A föld lejteni kezdett, – כְּמִשְׁפָּף – akár egy tölcser [fala], – וְכָל־מְקוֹם שֶׁהָיָה אָחָד מֵהֶם – így aztán akárhol volt is valaki közülük, – הָיָה – addig gurult, – מִתְגַּלְגֵּל וּבָא – amíg [bele nem zuhant] a repedésbe.”

...és minden javukat, amely lábuknál volt... – וְאֶת־כָּל־הַיְקוּמִים אֲשֶׁר בְּרִגְלֵיהֶם – Ez [a szimbolikus kifejezés] az ember vagyonára utal, – שְׁמַעֲמִידוֹ עַל – amely megtartja őt a lábán.

כִּי עֵינֵיכֶם הֵרְאִיתֶם אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה. (דברים יא, ז)

De a ti szemetek látta az Örökkévalónak minden nagy tettét, amelyet művelt. (5Mózes 11:7.)

Xxx – De a ti szemetek látta. – xxx – Ez kiegészíti a fentebbi szöveget⁷³: – xxx – „nem gyermekeitekhez [szólok], – xxx – akik nem ismerik...”, – xxx – hanem hozzátok, akiknek a szemei látták, stb.

וּשְׂמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לְמַעַן תִּחְזְקוּ וּבְאֵתֶם וְיִרְשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים יא, ח)

Tartsátok meg tehát mindazokat a parancsolatokat, amelyeket én neked ma parancsolok, azért, hogy erősek legyetek és bemenjeteek és elfoglaljátok az országot, ahová indultok, hogy elfoglaljátok; (5Mózes 11:8.)

⁷² 4Mózes 16:32.

⁷³ 2. vers.

וּלְמַעַן תִּזְכְּרוּ יָמִים עַל־הַתְּאֵדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁפַּע יְהוָה לְאַבְתְּיֵכֶם לְתַת לָהֶם וּלְזִרְעָם אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ. (דברים יא, ט)

...és azért, hogy hosszú életűek legyetek a földön, amelyről megesküdtök az Örökkévaló őseiteknek, hogy nekik adja és magzataiknak a tejjel-mézzel folyó országot. (5Mózes 11:9.)

כִּי הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בֹאֲשֶׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זֶרְעֶךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלֶךָ בְּגֵן הַיַּרְק. (דברים יא, י)

Mert az ország, ahová bemégy, hogy elfoglaljad, nem olyan mint Egyiptom országa, ahonnan kivonultatok, ahol elvetted magodat és öntözted lábad nyomán, mint a zöldséges kertet; (5Mózes 11:10.)

Xxx - nem olyan mint Egyiptom országa. – xxx – Hanem jobb annál. – xxx – Ezt a határozott ígéretet kapták az izraeliták, – xxx – amikor elhagyták Egyiptomot, – xxx – [és] amikor azt mondták: – xxx – „Talán sosem érünk el – xxx – egy olyan jó és szép országba, mint amilyen ez.” – xxx – De az is lehet, hogy a Tóra lekicsinylően beszél, – xxx – és [Mózes valójában] ezt mondta nekik: – xxx – „Nem olyan, mint Egyiptom országa, – xxx – hanem rosszabb annál.”⁷⁴ – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „Hevron hét évvel előbb épült...”⁷⁵ – xxx – Ugyanaz az ember építette őket: – xxx – Hám Coánt a fiának, Micrájimnak építette, – xxx – Hevront pedig Kánaánnak. – xxx – Szokás, hogy az ember először a jobb minőségűt építse meg, – xxx – és [csak] ezt követően a rosszabb minőségűt, – xxx – hogy így azt, amit az elsónél kiselejtettek, – xxx – azt felhasználják a másodikhoz. – xxx – [Az élet] minden területén [úgy szokott lenni, hogy] annak, amit szeretnek, elsőbbsége van. – xxx – Azt tanuljuk tehát, hogy Hevron jobb Coánnál. – xxx – Mármost Micrájim a legdicsértebb az országok között, – xxx – amint írva van: – xxx – „mint az Örökkévaló kertje, mint Egyiptom országa.”⁷⁶ – xxx – Coán pedig a legdicsértebb [város] volt Micrájimban, – xxx – mivel ez volt a királyság székhelye, – xxx – amint írva van: – xxx – „Vezetői Coánban voltak.”⁷⁷ – xxx – Hevron a legalacsonyabb rangú volt Izrael földjén, – xxx –

⁷⁴ Mivel az egyiptomi síkság állandóan öntözhető, Izrael földjének hegyei és völgyei viszont a szezonális esőzésekől függenek. Mózes talán azért hangsúlyozta a Szentföld nem megfelelő természeti adottságait, hogy ezzel mintegy kiemelje spirituális nagyszerűségét, lévén egy olyan ország, amely csupán az Örökkévaló segítségével képes eltartani a benne élőket (*Minhát Jehudá*. Vö. RáSBáM).

⁷⁵ „... mint az egyiptomi Coán.” 4Mózes 13:22.

⁷⁶ 1Mózes 13:10.

⁷⁷ Jesájá 30:4.

ezért is hagyták meg temetőnek. – xxx – Ennek ellenére mégis jobb volt Coánnál. – xxx – A [Talmud] Kötubot [traktátusa]⁷⁸ ezt másképpen magyarázza: – xxx – Lehetőséges, hogy egy ember felépítsen egy házat – xxx – a fiatalabbik fiának, – xxx – és csak ezt követően [építsen házat] az idősebbiknek? – xxx – [Nyilvánvalóan nem, tehát itt] inkább [arról van szó], hogy [Hébron] hétszer – xxx – termékenyebb volt, mint Coán.

Xxx – ahonnan kivonultatok. – xxx – Még Rámszész [és Gósen] földje, – xxx – ahol laktatok⁷⁹, – xxx – s amelyik a legjobb Micrájim [egész] országában, – xxx – amint írva van: – xxx – „az ország javában...”⁸⁰ – xxx – még ez sem hasonlítható Izrael földjéhez.

Xxx – és öntözted lábad nyomán. – xxx – Egyiptom országában – xxx – gyalog kellett vizet hoznod a Nílusról, – xxx – hogy megöntözd [a földet]. – xxx – Fel kellett kelned álmodból, és keményen dolgoznod. – xxx – Az alacsonyan fekvő területek öntözhetőek voltak, – xxx – de nem úgy a magasabban fekvő területek, – xxx – és [ezért] a vizet fel kellett vinned – xxx – az alacsonyabb területekről a magasabbakra. – xxx – Ám erről a földről [azt mondja a Tóra]: – xxx – „az égnek esőjéből iszik vizet”.⁸¹ – xxx – Ágyadban alhatsz, – xxx – miközben a Szent, Áldott Ő, – xxx – megöntözi az alacsonyabb és magasabb területeket, – xxx – csakúgy, mint a nyitott és zárt vidékeket.

Xxx – mint a zöldséges kertet. – xxx – Amelynek [amúgy] nem elegendő az esővíz; – xxx – gyalog kell öntözni, – xxx – vállon [cipelve hozzá a vizet].

וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקַעֲת לְמִטְרַת הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתַּהֲמֶיִם. (דברים יא, א)

De az az ország, ahova bementek, hogy elfoglaljátok, hegyes-völgyes ország, az égnek esőjéből iszik vizet. (5Mózes 11:11.)

מִשְׁבַּח הָהָר מִן הַמִּישׁוֹר – A hegy értékesebb, mint a síkság, – שְׁהַמִּישׁוֹר – ugyanis a síkságon – כּוֹר – egy kor-nyi⁸² földparcellán – אֶתָּה זֹרַע כּוֹר – egy kor [magot] lehet elültetni, – אֶבֶל הָהָר – míg a hegyen – בֵּית כּוֹר מְמַנּוּ – egy egy kor-nyi parcellába – תִּמְשֶׁת כּוֹרִין – öt kor [gabonát lehet elvetni] – אַרְבָּעָה מְאַרְבָּעָה שְׁפוּעָיו – négyet a négy oldalán – וְאַחַד בְּרֹאשׁוֹ – és egyet a csúcsán.

⁷⁸ 112a.

⁷⁹ Különben miért említené a Tóra azt, hogy „ahonnan kivonultatok”? (Mizráhi)

⁸⁰ „És József letelepítette atyját és testvéreit [...] az ország javában”. (1Mózes 47:11.)

⁸¹ 11. vers.

⁸² 17 280 m².

ובקעת – ...**völgyes**... – הֵן מִישׁוֹר – [Mivel az Írás itt a Szentföldet dicséri, ezért] ez [nyilván nem a bevethetetlen keskeny völgyekre utal, hanem] a sík területekre, [amelyek egyes dolgok természetésére, illetve lakott területek építésére kifejezetten áldásosak.]

אֶרֶץ אֲשֶׁר־הָיָה אֱלֹהֶיךָ דֹרֵשׁ אֹתָהּ תִּמְלִיד עֵינַי יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ בְּהַ מְרֻשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה.
(דברים יא, יב)

...olyan ország, amelynek az Örökkévaló, a te Istened, gondját viseli, állandóan rajta van az Örökkévaló, a te Istenednek szeme, az év elejétől az év végéig. (5Mózes 11:12.)

Xxx – amelynek az Örökkévaló, a te Istened, gondját viseli. – xxx – De hát nem viseli gondját minden országnak, – xxx – amint írva van: – xxx – „hogy esőt adjon a lakatlan földre [az ember nem lakta pusztára]”⁸³? – xxx – Ezt inkább úgy fogalmazhatnánk meg, hogy – xxx – Ő semelyik másik országnak, csupán ennek viseli gondját, – xxx – de annak eredményeképpen, hogy ennek a gondját viseli, – xxx – mellékesen az összes többi országnak is a gondját viseli.⁸⁴

Xxx – állandóan rajta van az Örökkévaló, a te Istenednek szeme. – xxx – Hogy lássa, mik a szükségletei, – xxx – és hogy rendeleteket hozzon vele kapcsolatban,⁸⁵ – xxx – időnként előnyöket, – xxx – időnként viszont kártékonyakat, – xxx – amint az a Ros hásáná traktátusban áll.

Xxx – az év elejétől. – xxx – Az év elejétől kezdve – xxx – megítéltetik, – xxx – mi történjék az [év] végén.

וְהָיָה אִם־שָׁמַעַתְּ תִשְׁמַעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֹתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל־לִבְבְּכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם.
(דברים יא, יג)

És léssen, hogyha hallgatva hallgattok parancsolataimra, amelyeket ma parancsolok nektek, hogy szeressétek az Örökkévalót, a ti Istenedeket és szolgáljátok Őt egész szívetekkel és egész lelketekkel... (5Mózes 11:13.)

⁸³ Jób 38:26.

⁸⁴ Mivel Izrael földje a teremtésnek is a középpontja volt, és az összes többi ország csupán mellékesen lett megteremtve. (Gur Árje)

⁸⁵ Az év során. Ha ugyanis a nép nem a ros hásánákor meghozott rendeletekkel összhangban viselkedik, akkor az Örökkévaló kiigazítja azokat. Ha például ros hásánákor bőséges esőzést rendelt el az Örökkévaló az új évre, ám a nép ezt követően gonoszul kezdett viselkedni, akkor az Örökkévaló hozott egy új rendeletet, miszerint minden eső olyankor essék, amikor az a legkevésbé hatékony. Vagy a ros hásánákor hozott döntés gyenge esőzést írt elő, de a nép később erényesnek bizonyult, kiigazító döntés született, miszerint az összes eső kizárólag a termést érje, ily módon maximalizálva annak hatékonyságát. (Ros hásáná 17b.)

וְהָיָה מוֹסֵב עַל – És lésszen, hogyha hallgatva hallgattok... – וְהָיָה מוֹסֵב עַל – לְמַטֵּר הַשָּׁמַיִם – Az „És lésszen” a fentebbi kijelentésre vonatkozik:⁸⁶ – הָאָמוֹר לְמַעַל – תִּשְׁתָּה מֵיָם – „az égnek esőjéből iszik vizet.” [Vagyis ha „hallgatva hallgattok parancsolataimra,” akkor lesz eső, és lesz mit innotok.]

וְהָיָה אִם שָׁמַעְתָּ שְׁמָעוּ – ...hogyha hallgatva hallgattok... – אִם שָׁמַעְתָּ בְּיָשָׁן – Ha hallgattok a régire, [azaz, ha teljesítitek az ismerős micvákat,] – תִּשְׁמָעוּ בְּחֶדְשׁ – akkor hallgatni fogtok az újra is. [Azaz az új, még ismeretlen micvákat is teljesíteni fogjátok. Egyik micva szüli a másikat.] – וְכֵן – Hasonlóan: – וְהָיָה אִם שָׁכַחְתָּ שְׁכַח – „És lésszen, hogy ha felejtve elfelejtet.”⁸⁷ – אִם הִתְחַלַּתְּ לִשְׁכׁוֹחַ – Ha elkezdesz felejtetni, – שָׁכַח כְּתִיב בְּמַגִּלַּת חִסְדִּים – Mert úgy van, ahogy meg van írva a *Jámborok tekercsében*:⁸⁸ – אִם תַּעֲזׁוּבֵי יוֹם – „Ha elhagysz Engem egy napra, – יוֹמַיִם אֶעֱזׁוּבֶךָ – Én két napra hagylak el.”

מִצְוַת אֲתֶכֶם הַיּוֹם – ...ma nektek parancsolok... – שִׁיְהִיו עֲלֵיכֶם חֻדְשִׁים – Olyan újnak kell hogy legyenek számotokra, – כָּאֱלוֹ שָׁמַעְתֶּם בּוֹ בַיּוֹם – mintha ma hallottátok volna őket először.

וְלֹא תֵאֵמַר – ...hogy szeressétek az Örökkévalót... – וְלֹא תֵאֵמַר – שְׁלֵא תֵאֵמַר אֵת הַ – Nem szabad azt mondanod: – הֲרֵי אֲנִי לׁוֹמֵד בְּשִׁבִיל שְׂאֵהִיָּה עֲשִׂיר – „Azért fogok tanulni, hogy meggazdagodjam” – בְּשִׁבִיל שְׂאֵקְרָא רַב – vagy azért, hogy »rabbi«-nak nevezzenek – בְּשִׁבִיל שְׂאֵקְבֵל שְׂכָר – vagy azért, hogy jutalomban részesüljek.” – מֵהַ שֶׁתַּעֲשֶׂה – Hanem amit teljesítesz, – עֲשֵׂה מֵאֵהֶבָה – azt teljesítsd szeretettel, – וְסוּף הַכְּבוֹד לָבֵא – és a dicsőség végül [úgyis] utolér.

וְלַעֲבֹד בְּכָל לְבַבְכֶם – ...és szolgáljátok Őt egész szívetekkel... – עֲבֹדָה שֶׁהִיא – לְבַב – szívvel végzett szolgálattal, – וְזוֹ הִיא תְּפִלָּה – vagyis az imával, – שֶׁהִתְפַּלֵּה קְרוּיָה – ahogy írva van:⁸⁹ – אֵלֶּהָ דֵי אֲנִתְּ פִּלַּח לָהּ בְּתִדְרִיא – „A te Istened, akit te állandóan szolgálasz”. – אֲלֵא עַל שֶׁהִיא מִתְפַּלֵּל – Van-e [áldozati] szolgálat Babilóniában? – וְכִי יֵשׁ פּוֹלְחֵן בְּבָבֶל – Valójában ez arra utalt, hogy [Dániel] imádkozott, – שֶׁנִּצְאָר – ahogy írva van:⁹⁰ – וְכִי יֵשׁ פּוֹלְחֵן לָהּ וְגו' – „Jeruzsálem felé nyitott ablakai voltak felső szobájában [és háromszor napjában leborult térdeire, és imádkozott]...” – וְכֵן בְּדוֹד הוּא אוֹמֵר – Dávidnál is így olvashatjuk:⁹¹ – תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קִטְרֵת לְפָנֶיךָ – „Álljon meg előtted imádságom füstölőszer gyanánt”.

⁸⁶ 11.vers.

⁸⁷ 5Mózes 8:19.

⁸⁸ Ez nem a Szentírás valamely darabjára utal, hanem egy *Mögilat hászidim* című ősi írásra, amely a Talmud előtt született. Ez a dokumentum azonban ma már nem létezik.

⁸⁹ Dániel 6:17.

⁹⁰ Uo. 11.

⁹¹ Zsoltárok 141:2.

וְהָלֵא – ...egész szívetekkel és egész lelketekkel. – בְּכֹל לְבַבְכֶם וּבְכֹל נַפְשְׁכֶם – Nemde már figyelmeztetett: – בְּכֹל הַזְהִיר – „...egész szíveddel, egész lelkeddel”⁹² – אֲלֵא אֶזְהָרָה לְיָחִיד – Akkor az egyes embert figyelmeztette, – אֶזְהָרָה לְצִבּוֹר – most pedig az egész közösséget.

וְנָתַתִּי מְטָרָאֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפֹּת דְגַנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ. (דברים יא, יד)

...akkor megadom országotok esőjét a maga idejében, a korai esőt és a kései esőt, és begyűjtöd gabonádat, mustodat és olajodat. (5Mózes 11:14.)

Xxx – akkor megadom országotok esőjét. – xxx – Te teljesítetted kötelességedet; – xxx – Én is teljesíteni fogom kötelességemet.⁹³

Xxx – a maga idejében. – xxx – Éjszaka, – xxx – hogy ne zavarjon téged. – xxx – A „maga idejében” egy másik értelmezése: – xxx – a szombat előestéjén, – xxx – amikor mindenki otthon tartózkodik.⁹⁴

Xxx – a korai esőt. – xxx – Ez arra az esőre utal, – xxx – amely a vetést követően hullik, – xxx – átitatva a talajt és a magvakat.⁹⁵

Xxx – és a kései esőt. – xxx – Ez arra az esőre utal, – xxx – amely az aratást közvetlen megelőzően hullik, – xxx – szemmel töltve ki a kalászokat. – xxx – A (xxx – *málkos*) szó olyasmit jelöl, ami későn érkezik, – xxx – aminthogy a Targum Onkelos is (xxx – *lákisájá*)-nak fordítja a „későn ellettek Lábáné”⁹⁶ [szövegrész (xxx – *háátufim*) szavát]. – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – Azért nevezi (xxx – *málkos*)-nak [a Tóra ezt az esőt], mert – xxx – egyaránt hullik a kalászra és a szárra.⁹⁷

Xxx – és begyűjtöd gabonádat. – xxx – Te fogod begyűjteni házadba, – xxx – és nem az ellenséged, – xxx – amint írva van: – xxx – „Nem adom többé a te búzádat eledelül ellenségeidnek [...] – xxx – Hanem akik begyűjtik, azok élvezik”⁹⁸, – xxx – és nem úgy, ahogy [egy másik helyen] van írva: – xxx – „Mert valahányszor Izráel vetett...”⁹⁹

⁹² 5Mózes 6:5.

⁹³ A mi pársá-nk csupán az esőt és a bőséges élelmet említi, míg Mózes harmadik könyve (26:3-13.) jócskán kiegészíti az áldások felsorolását. Itt azért tesz említést a Tóra az áldásokról, hogy megtanítsa, az Örökkévaló ezekre mint az Ő kötelességére tekint. Ott pedig azért, hogy ismertesse azok teljes spektrumát. (*Gur Árje*)

⁹⁴ Az ártó szellemektől való félelem miatt. (*Mizráhi*)

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ 1Mózes 30:42

⁹⁷ A *mál* kalászt, a *kos* szárat jelent.

⁹⁸ *Jesájá* 62:8-9.

⁹⁹ „... Midján, Ámálék és más keleti törzsek rájuk törtek.” (*Bírák* 6:3.)

וְנִתְּתִי עֵשֶׂב בְּשֶׂדֶךָ לְבָהֱמַתְךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ. (דברים יא, טו)

És adok füvet meződön barmod számára, és enni fogsz és jól fogsz lakni. (5Mózes 11:15.)

Xxx – És adok füvet meződön. – xxx – Hogy ne kelljen neked – xxx – a pusztaságba kivinned [barmodat].¹⁰⁰ – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – aratni fogod terményedet – xxx – az egész esős évszakban, – xxx – s oda fogod vetni azt állataid elé.¹⁰¹ – xxx – Akkor harminc napra abbahagyod az aratást – xxx – a betakarítás előtt, – xxx – és nem lesz hiányod gabonából.

Xxx – és enni fogsz, és jól fogsz lakni. – xxx – Ez egy másik fajta áldás¹⁰²; – xxx – ez az áldás a kenyérré vonatkozik – xxx – a gyomorban, – xxx – mi szerint enni fogsz¹⁰³, és mégis jóllakottnak [érzed majd magad].

הַשְּׂמֵרֹו לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהִים אַחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם. (דברים יא, טז)

Óvakodjatok, nehogy csábításnak engedjen szívetek, és eltérjete, és szolgáljatok idegen isteneket, és leboruljatok előttük. (5Mózes 11:16.)

הַשְּׂמֵרֹו לָכֶם – Óvakodjatok... – מֵיִן שֶׁתְּהִיֹו אוֹכְלִים וְשֹׂבְעִים – Mert enni fogtok, és jóllaktok, – הַשְּׂמֵרֹו לָכֶם – óvakodjatok, – שְׁלֹא תִבְעֵטוּ – nehogy engedetlenekké válnatok, – שְׂאִין אָדָם מוֹרֵד – mert az ember nem lázadozik – בְּהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – az Örökkévaló ellen, – אֲלֵא מִתּוֹךְ שְׂבִיעָה – csupán akkor, ha csömörig jóllaktok, – שֶׁנֶּאֱמַר – mint írva van:¹⁰⁴ – פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבַעְתָּ – „nehogy midőn eszel és jóllaksz... – וּבְקִרְךָ וְצִאֲנֶךָ – és mi áll ezt követően? – וְיָרִבֶּנּוּ מֵהוּא הוּא אוֹמֵר אַחֲרָיו – „Akkor fennhéjázó legyen szíved, és elfelejtsd.”¹⁰⁵

...és eltérjete... – לְפָרוֹשׁ מִן הַתּוֹרָה – Azzal, hogy elhagyjátok a Tórárt, – וּמִתּוֹךְ כֶּף – és emiatt – וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהִים אַחֵרִים – **... szolgáljatok más isteneket.** – שְׂפִיִן שְׂאָדָם פּוֹרֵשׁ מִן הַתּוֹרָה – Mert ha az ember egyszer elhagyja a Tórárt, – וְכֵן דוֹד אוֹמֵר – [Ehhez] hasonlóan Dávid [is] azt mondta:¹⁰⁶ – כִּי גִישׁוֹנֵי הַיּוֹם – „Mert elűztek engem ma, – מֵהַסְּתַפַּח בְּנַחֲלַת הַיְלָאֵמוֹר לֶךָ עַבֵּד – hogy ne tartozzam az Örökkévaló örökségéhez, –

¹⁰⁰ Hogy ott találj legelőt számára (Mizráhi). Ezért áldás az állatok számára a fű a mezőn (Gur Árje).

¹⁰¹ Elég termédes lesz ahhoz, hogy akár az állataidnak is jusson belőle. (Mizráhi)

¹⁰² A Tórában egyszer már szerepelt az, hogy „és enni fogsz, és jól fogsz lakni”. Ez egy kiegészítő áldás. (Gur Árje)

¹⁰³ Mértéktelenen. (Mizráhi)

¹⁰⁴ Uo. 8:12-13.

¹⁰⁵ Uo. 14.

¹⁰⁶ 1Sámuel 26:19.

‘וגו – és ezt mondták: Eredj, szolgálj [más isteneknek!]” – וּמִי אָמַר לוֹ כֵּן – De hát ki mondta ezt neki? – אֲלֵא כִּי־וַיִּשְׁאַנֵי מִגְרָשׁ – [Dávid ezt] inkább [úgy értette, hogy:] mivel elűztek engem – מִלְּעֶסֶק בְּתוֹרָה – a Tóra tanulásától, – וַיִּרְיֵי קָרוֹב לְעַבְדֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים – íme, közel kerültem ahhoz, hogy idegen isteneket imádjak.

...idegen isteneket... – וְשֵׁהֶם אֲחֵרִים לְעוֹבְדֵיהֶם – Idegenek azok számára, akik imádják őket. – וַיִּצְעַק אֵלָיו – Kiált hozzá (az istenéhez), – וַאֲיֵנוֹ עוֹנֵהוּ – de az [istene] nem válaszol neki. – וַיִּמְצָא עֲשׂוּי לוֹ בְּכַבְרֵי – [Vagyis] olyan [mintha az isten] elidegenedett [volna] tőle [attól, aki imádja őt].

וְתָרָה אֶרְצֵהָ בְּכֶם וְעֲצַר אֶת־הַשְּׂמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהִאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־כִּבְלָהּ וְאֶבְדֶּתֶם מִהָרָה מֵעַל־הָאָרֶץ הַשְּׂבָה אֲשֶׁר יִהְיֶה נָתַן לְכֶם. (דברים יא, יז)

...és föllobbanjon az Örökkévaló haragja ellenetek és elzárja az eget, hogy ne legyen eső és a föld ne adja meg termését és elveszettek csakhamar a jó ország színéről, amelyet az Örökkévaló nektek ad. (5Mózes 11:17.)

Xxx – termését. – xxx – Még azt sem, amit te hozol neki,¹⁰⁷ – xxx – amint írva van: – xxx – „Sokat vetettetek, – xxx – de keveset hordtatok be”.¹⁰⁸

Xxx – és elveszettek csakhamar. – xxx – Az összes többi szenvedésen kívül¹⁰⁹ – xxx – még el is űzlek az országból, – xxx – ami vétkezésre készített titeket.¹¹⁰ – xxx – Hasonlatos ez annak a királynak az esetéhez, – xxx – aki elküldte a fiát lakomázni, – xxx – de [még előtte] leült [vele] és intelemben részesítette őt: – xxx – „Ne egyél többet a kelleténél, – xxx – hogy tisztán jöhess haza!” – xxx – A fiú azonban nem hallgatott rá, – xxx – és többet evett-ivott a kelleténél, – xxx – elhányta magát, és bemocskolt mindenkit a lakomázók közül. – xxx – Erre megragadták kezénél és lábánál fogva, – xxx – és kihajították a palota mögé.

Xxx – csakhamar. – xxx – Nem adok neked semmilyen haladékot.¹¹¹ – xxx – És ha erre azt kérdeznéd: – xxx – vajon nem kapott-e haladékot – xxx – a vízözön

¹⁰⁷ Az ég elzárása és így az eső hiánya már önmagában implikálja, hogy nem lesz rendszeres termés. A (xxx – jövő) szót éppen ezért nem „termés”-ként kell értelmezni, hanem így: „ami hozva van”. A talaj még azt a magot sem fogja kisarjasztani, amit hozol, hogy elvesd belé. (Mizráhi)

¹⁰⁸ Hágáj 1:6.

¹⁰⁹ A száműzetésnek nincs köze az eső és a termés hiányához; ez egy külön büntetés. (Mizráhi)

¹¹⁰ Maga a száműzetés a büntetés. Miért említi akkor a szöveg, hogy „a jó ország színéről”? Mert ebből következtethetünk arra, hogy az ország jó mivolta a száműzetés oka. (Gur Árje)

¹¹¹ Az Örökkévaló csupán több nemzedéken át folytatott bűnös viselkedést követően küldte száműzetésbe Izraelt. Rási itt elmagyarázza, hogyan kell érteni azt, hogy az Örökkévaló „csakhamar”, azaz gyorsan bünti meg őket. Ez nem azt jelenti, hogy amint elkövetnek valami bűnt, azon nyomban száműzi őket. A „csakhamar” sokkal inkább arra utal, hogy nem fog haladékot adni nekik azon az időpontra, amelyre a száműzetés kezdetét kitűzte (lásd Böér Bászáde). Vagy: a babilóniai száműzetés több éven át, szakaszokban lett kivitelezve. Rási elmagyarázza, milyen értelemben lett ez „csakhamar”, azaz gyorsan végrehajtva.

nemzedéke, – xxx – amint írva van: – xxx – „legyenek tehát napjai százhusz év”^{112?} – xxx – A vízözön nemzedékének – xxx – nem volt kitől tanulnia,¹¹³ – xxx – nektek azonban van kitől tanulnotok.

וְשִׁמְתֶם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לִבְכֶּם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וְקִשְׁתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־דְּרֹכְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בַּיָּד
(דברים יא, יח)

Tegyétek ezeket a szavaimat szívetekre és lelketekre, kössétek őket jelül kezetekre, és legyenek homlokkötő gyanánt szemeitek között. (5Mózes 11:18.)

Xxx – Tegyétek ezeket a szavaimat. – xxx – Még azt követően is, hogy száműzettek, – xxx – váljatok ki [a környező népek közül] – xxx – azáltal, hogy micvákat hajtotok végre.¹¹⁴ – xxx – Öltsetek fel a *tfilin*-t, és erősítsetek fel a *mezuzá*-kat,¹¹⁵ – xxx – hogy ne hassanak újdonságként számotokra, amikor majd visszatértek.¹¹⁶ – xxx – És hasonlóképp az áll [a Szentírásban]: – xxx – „Állíts magadnak jelzőoszlopokat.”¹¹⁷

וְלַמְדֶתֶם אֹתָם אֶת־דְּבָרַיְכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ. (דברים יא, ט)

Tanítsátok ezekre gyermekeiteket, beszélve róluk, mikor házadban ülsz, amikor az úton jársz, és amikor lefekszel, és amikor felkelsz. (5Mózes 11:19.)

¹¹² 1Mózes 6:3.

¹¹³ Noha korábban a világ egyharmada elpusztult egy özönvízben (Rási az 1Mózes 6:4-hez), a túlélők ezt a katasztrófát természeti okoknak tulajdonították. (*Minhát Jehudá*)

¹¹⁴ Ez magyarázatot ad arra, hogy a 18-20. vers miért követi az ország elvesztéséről szóló szakaszt (*Mizráhi*). Következésképpen a 21. vers (xxx – *lömáán*) [„hogy...”] kezdőszava egy az országba való tartós visszatérésre tett ígéretként értelmezendő, jutalom gyanánt azért, hogy a száműzetésben megtartották a micvákat (*Náhmanidész*).

¹¹⁵ A *Szifré* ebből vezeti le azt, hogy az összes többi micvát is teljesíteni kell a száműzetésben. (*Mizráhi*)

¹¹⁶ Minden nem mezőgazdasággal kapcsolatos micva egyetemes érvényű. Miért szükséges tehát ez az „újdonság”-gal való érvelés? Mert a *tfilin* micvája abszolút koncentrációt igényel, ami gyakorlatilag elérhetetlen a száműzetés kétségbeesett lelkiállapotában. A *mezuzá* kötelezettsége pedig (a Biblia szerint) csak arra az esetre vonatkozik, ha a ház, melynek ajtóira felerősítik, saját tulajdonban van, arra az esetre viszont, amikor ideiglenesen lakják, nem (mint a száműzetés hányattatásai közepette). A Tóra ennek ellenére még a száműzetésben is rendkívüli koncentrációt követel meg, hogy a visszatérést követően a *tfilin* micvája ne hasson újdonságként. És a száműzöttek még a hányattatások közepette is saját otthonnal kellett hogy rendelkezzenek, hogy a *mezuzá* micvája se hasson újdonságként. (*Gur Árje*)

¹¹⁷ Jeremiás 31:21.

לְדַבֵּר בָּם – ...beszélve róluk... – משַׁעֲבָה שֶׁהֵבִין יוֹדֵעַ לְדַבֵּר – Amikor a kisgyermek már tud beszélni, – לַמְדָּהּ – tanítsd meg őt:¹¹⁸ – „A Tóra, melyet Mózes parancsolt nekünk...” mondatot, – שְׁיִהְיֶה זֶה לְמוֹד דְּבוּרֹו – hogy így tanítsák meg beszélni. – מִבְּאֵן אָמְרוּ – Innen mondják [bölcseink]: – לְדַבֵּר – amikor a kisgyermek elkezd beszélni, – אָבִיו מְשִׁית עִמוֹ בְּלִשׁוֹן הַקִּדְשׁ – apja a szent nyelven (héberül) szóljon hozzá – וּמְלַמְדוֹ תוֹרָה – és tanítsa őt a Tórára. – וְאִם לֹא עָשָׂה – Ha nem így tesz, – הֲרִי הוּא קָאֵלוֹ קוֹבְרוֹ – az olyan, mintha eltemetné őt, – שְׁנֵאמַר – ahogy írva van:¹¹⁹ – וְלַמְדֹתֵם אֵת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם וְגוֹ’ – „Tanítsátok ezekre gyermekeiteket, beszélve róluk...” . Azért, hogy...

וּכְתַבְתֶּם עַל־מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ. (דברים יא, כ)

És írd fel azokat házad ajtófélfáira és kapuidra, (5Mózes 11:20.)

לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְתִּיכֶם לְתַת לָהֶם כְּיָמֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ. (דברים יא, כא)

Hogy sokasodjanak napjaitok és gyermekeitek napjai a földön, amelyről megesküdött az Örökkévaló őseiteknek, hogy nekik adja, mint az ég napjai a föld felett. (5Mózes 11:21.)

...hogyan sokasodjanak napjaitok és gyermekeitek napjai. – לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם – Ha így tesztek, – יִרְבוּ – sokasodni fognak [napjaitok és gyermekeitek napjai], – וְאִם לֹא – de ha nem, – לֹא יִרְבוּ – akkor nem fognak sokasodni, – שְׁדַבְּרִי תוֹרָה נְדַרְשִׁין – ugyanis a Tóra kijelentései értelmezhetők – מְקַלְלֵ לֹא – úgy, hogy a negatív feltételezi a pozitívát, – וּמְקַלְלֵ הֵן לֹא – valamint a pozitív a negatívát.

...hogyan nekik adja... – לְתַת לָכֶם אֵין כְּתִיב כָּאֵן – [Az, hogy] „nektek adja,” nem áll itt, – אֶלֶּא לְתַת לָהֶם – hanem [helyette az, hogy] „nekik adja”. – מִבְּאֵן – Vagyis arra következtetünk innen, – תַּחֲתֵית הַמַּתִּים מִן הַתוֹרָה – hogy a holtak feltámadása [tanának] eredete a Tórából való. [Vagyis maga a Tóra a forrása ennek a tannak. Mert hogy az ősatyák majd feltámadnak halottaikból, és letelepednek az országban.]

כִּי אִם־שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַהֲבָהּ אֶת־יְהוָה כִּי אֱלֹהֵיכֶם לְלַקֵּחַ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ וּלְדַבְּקָה־בּוֹ. (דברים יא, כב)

¹¹⁸ Uo. 33:4.

¹¹⁹ 19–21. vers.

Mert ha szorgalmasan megtartjátok mind e parancsolatokat, amelyeket nektek parancsolok, hogy megtegyétek, szeretve az Örökkévalót, a ti Isteneteket, járva az Ő útjain és ragaszkodva Hozzá, (5Mózes 11:22.)

Xxx – Mert ha szorgalmasan megtartjátok. – xxx – Ez több mindenre figyelmeztet: – xxx – az embernek szorgalmasnak kell lennie a tanulásban, – xxx – hogy az, [amit tanul, vagyis a Tóra,] ne felejtődjék el.

Xxx – járva az Ő útjain. – xxx – Ő irgalmas; – xxx – te is legyél irgalmas. – xxx – Ő jóindulattal cselekszik; – xxx – te is cselekedj jóindulattal.

Xxx – és ragaszkodva Hozzá. – xxx – Lehetséges ezt mondani?¹²⁰ – xxx – Nem egy mindent elemésző tűz Ő?¹²¹ – xxx – [Ezt] inkább [úgy kell érteni, hogy] ragaszkodj a tanítványokhoz és a bölcsekhez, – xxx – és én majd ezt úgy számítom be neked, – xxx – mintha Hozzá ragaszkodtál volna.

וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיכֶם וַיִּרְשָׁתֶם גּוֹלִים גְּדוּלִים וְעַצְמִים מָפָם. (דברים יא, כג)
...akkor elúzi az Örökkévaló mindezeket a népeket előletek és örökébe léptek nálatok nagyobb és hatalmasabb népeknek. (5Mózes 11:23.)

Xxx – akkor elúzi az Örökkévaló. – xxx – Te teljesítetted a kötelezettségedet, – xxx – [így hát] Én is teljesíteni fogom az Én kötelezettségemet.¹²²

Xxx – nálatok [nagyobb] és hatalmasabb népeknek. – xxx – Te [is] hatalmas vagy, – xxx – de ők még nálad is hatalmasabbak. – xxx – Ha ugyanis az izraeliták nem lennének hatalmasak¹²³, – xxx – akkor miféle dicséret ez, – xxx – amellyel [az Örökkévaló] az emoritákat magasztalja, – xxx – azt mondván, hogy ők hatalmasabbak nálatok? – xxx – [A vers itt] sokkal inkább [azt implikálja, hogy] ti hatalmasabbak vagytok, – xxx – mint a többi nép, – xxx – és ők¹²⁴ hatalmasabbak nálatok.

כָּל־הַמְּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּיִּיגְלֶכֶם בְּלֶכְתְּכֶם מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנֶּהָר עַד־הַיָּם הָאֵלֶּיךָ יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם. (דברים יא, כד)

Minden hely, amelyre lábatok talpa lép, a tietek lesz: a sivatagtól és a Libánontól, a folyamtól, az Eufrátesz folyamtól, egészen a nyugati tengerig lesz a határotok. (5Mózes 11:24.)

¹²⁰ A szó fizikai értelmében.

¹²¹ Mivel előzőleg már említette a szöveg azt, hogy „járva az Ő útjain”, a Hozzá való ragaszkodás, tapadást is hajlamos lenne az ember szó szerint érteni. (*Imré Sefer*)

¹²² Személyesen, és nem halandók révén, hiszen te oly sok szeretettel teljesítetted az előző versekben részletezett összes micvát. (*Mizráhi*)

¹²³ Értsd: erősek.

¹²⁴ Vagyis az emoriták.

לֹא יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיכֶם פְּהֻדְכֶם וּמִוֹרְאֵכֶם יִתְּנָן | יִהְיֶה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרֹכְרָבָהּ
פְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם. (דברים יא, כה)

Nem fog ellenetek fordulni férfi, tőletek való rettegést és félelmet ad majd az Örökkévaló, a ti Istenetek az egész országra, amelyre léptek, amint szólott hozzátok. (5Mózes 11:25.)

אֵין לִי אֵלָא אִישׁ – **Nem fog ellenetek fordulni férfi...** – אין לי אלא איש – Csak annyit tudok, hogy egy férfi [nem fordul majd ellenetek]. – אָמָה וּמִשְׁפָּחָה וְאִשָּׁה – [Az, hogy] nép, család vagy boszorkány [sem fordul majd ellenetek], honnét vezethető le? – תִּלְמוּד לֹוֹמֵר – A Tóra ezért azt mondja: – לֹא יִתְיַצֵּב מִכָּל מְקוֹם – „Nem fog ellenetek fordulni” semmiképp.¹²⁵ – אִם כֵּן מָה תִּלְמוּד לֹוֹמֵר אִישׁ – Ha viszont ez így van, akkor miért áll a Tórában az, hogy „férfi”? – אֶפְלוּ כְּעוּג מִלֶּךְ הַבָּשָׁן – [Mert arra utal, hogy] még egy olyan [férfi] sem [fog ellenük támadni], mint Og, Básán királya, [aki emberfeletti erővel bírt].¹²⁶

וְהָלֹא פִּתַּד הוּא – **...tőletek való rettegést és félelmet...** – והלא פתד הוא – De hát nem ugyanaz a félelem és a rettegés? – אֵלָא פְּהֻדְכֶם עַל הַקְּרוּבִים – Ez inkább úgy értelmezhető, hogy a „tőletek való rettegést” a közelben lévőkre utal, – מוֹרְאֵם עַל הַרְחֻקִים – a „tőletek való félelmet” pedig azokra, akik távol vannak. – מוֹרְאֵם לְשׁוֹן בְּעִיתָת פְּתָאָם – A „rettegés” hirtelen támadt ijedelemre utal, – דְּאָגָה מִיָּמִים רַבִּים – a „félelem” hosszabb ideig tartó szorongást jelöl.

אֶת אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ – **...amint szólott hozzátok.** – את אימתי אשלח לפניך – Hol szólt hozzájuk [az Örökkévaló]? [Pontosabban hol tett nekik erre ígéretet?] – וְהִיכֵן דִּבֶּר – „A félelmet küldöm előtted.”¹²⁷

¹²⁵ Ez a konkrét szórendből van levezetve, ugyanis az áll a szövegben, hogy: „Nem fog ellenetek fordulni férfi” és nem az, hogy „Férfi nem fog ellenetek fordulni”. Az, hogy a „Nem fog ellenetek fordulni” áll elől, jelzi, hogy semmilyen entitás nem fog ellenük fordulni. A „férfi” itt csak afféle utótagnak tűnik.

¹²⁶ Lásd: 4Mózes 21:34-35.

¹²⁷ 2Mózes 23:27.

Röe (5Mózes 11:26–16:17.) פְּרֻשַׁת רְאֵה

A hetiszakasz tartalmából

- „Íme lásd,” szól Mózes Izrael népéhez, „**én elétek helyezek a mai napon áldást és átkot sorrend jó?**” Az áldást arra az esetre, ha teljesítik Isten parancsolatait, az átkot pedig arra az esetre, ha elhanyagolják azokat. Amikor majd a nép átkel a folyón a Szentföldre, az áldást a Gerizim hegyén, az átkot pedig az Ébál hegyén kell kimondania. (5Mózes 11:26–32.)
- A zsidóknak megparancsoltatik, hogy ne kövessék a különböző idegen istenekeket, hanem pusztsítsák el mindazokat a bálványokat, amelyeket az előttük levő népek szolgáltak. Az Örökkévalónak azonban egy Szentélyt kell majd építeni azon a helyen, „amelyet az Örökkévaló, a ti Istenetek kiválaszt, hogy ott lakozzék a neve”, és ahová a népnek majd a Neki szánt áldozatokat kell hoznia; tilos Istennek bárhol máshol áldozatot bemutatni. Állatokat mindazonáltal máshol is lehet előírás szerint levágni, ha nem áldozatnak szánják, hanem a húsvat akarják megenni; a vért azonban (melyet a Szentélyben az oltárra folytatnak) tilos elfogyasztani. (5Mózes 12.)
- Az Örökkévaló figyelmezteti a zsidó népet, hogy kövessék a Tóra utasításait, és „ne tegyenek hozzá, és ne vegyenek el belőle”. Továbbá, a hamis prófétát, vagy bárkit, aki másokat bálványimádásra csábít, meg kell ölni; a bálványimádó városokat le kell rombolni. (5Mózes 13.)
- Újfent említésre kerülnek a kóser szárazföldi állatok és halak megkülönböztető jegyei, valamint a nem kóser madarak csoportja (amiről először a 3Mózes 11-ben esik szó). Említésre kerül, hogy tilos állat tetemét fogyasztani, illetve „gödölyét az anya tejében” főzni, ami valójában általános tilalom a tejes és a húsos keverésére. (5Mózes 14:1–21.)
- Minden termény (második) tizedét Jeruzsálemben kell elfogyasztani, vagy pénzért eladni, a pénzből ott ételt venni, és azt ott elfogyasztani. Bizonyos években a tizedet nem megenni kell, hanem a szegényeknek kell adni. A marhák és juhok elsőszülöttjeit fel kell ajánlani a Szentélyben, a húsvat pedig a kohanitának (a papnak) kell elfogyasztaniuk. (5Mózes 14:22–29.)
- A jótékonykodás micvája arra kötelezi a zsidót, hogy adománnyal vagy kölcsönrel segítse meg szűkölködő felebarátját. A szombat_évben (minden hetedik évben) minden tartozást el kell engedni, a zsidó rabszolgákat pedig szabadon kell engedni, és „búcsúajándékokkal” kell ellátni őket. (5Mózes 15:1–18.)

- A Tóra megparancsolja, hogy az elsőszülött állatokat Jeruzsálemben áldozzák fel, és húsukat ott fogyasszák el. Továbbá megtiltja, hogy segítségükkel bármilyen munkát végezzenek. (5Mózes 15:19–23.)
- A szakasz a három zarándokünnepre – Peszáh, Sávuoat és Szukkot – vonatkozó törvényekkel zárul; ezek azok az alkalmak, amikor mindenkinek meg kell jelenie Isten előtt a Szentélyben. (5Mózes 16.)

רְאֵה אֲנֹכִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרִכָּה וּקְלָלָה. (דברים יא, כו)

Íme lásd, én elétek helyezek a mai napon áldást és átkot. (5Mózes 11:26.)

רְאֵה אֲנֹכִי נֹתֵן בְּרִכָּה וּקְלָלָה – **Íme lásd, én elétek helyezek... áldást és átkot.** – וּבְהָרַ עֵיבָל – Amelyek elhangzanak a Gerizim hegyén – és az Évál hegyén.¹

אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַנֵּה אֶתְכֶם הַיּוֹם. (דברים יא, כז)

Az áldást, ha hallgattok az Örökkévaló, a ti Istenetek parancsolataira, amelyeket meghagyok nektek a mai napon; (5Mózes 11:27.)

Xxx – Az áldást. – xxx – Feltéve, ha hallgattok.²

וְהִקְלַלְתָּ אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסָרְתֶם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַנֵּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְלֶקֶת אַחֲרַי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־דַעְתֶּם. (דברים יא, כח)

...és az átkot, ha nem hallgattok az Örökkévaló, a ti Istenetek parancsolataira és eltértek az útról, amelyet a mai napon meghagyok nektek, és jártok más istenek után, amelyet nem ismertetek. (5Mózes 11:28.)

Xxx – az útról, amelyet a mai napon meghagyok nektek. – xxx – Ez azt tanítja, hogy bárki, aki bálványokat imád, – xxx – az ezzel teljesen letért az útról,³ – xxx – amely ki lett jelölve Izrael számára. – xxx – Ebből vezették le [bölcseink], – xxx – hogy az, aki behódol a bálványimádásnak, – xxx – a teljes Tórát tagadja meg.⁴

¹ 5Mózes 27:15-26. A konkrét áldás és átok nem itt helyeztetik eléjük, hiszen azok nem is említettek meg ebben a fejezetben. Az „elék helyezek” itt inkább csak magára a kivitelezésre utal, nevezetesen arra, hogy az egyik a Gerizim, a másik pedig az Évál hegyén hangzik majd el (29. vers).

² „... az Örökkévaló, a ti Istenetek parancsolataira.”

³ Az útról való letérés annak teljes elhagyását implikálja. (Mizráhi)

⁴ Hiszen ezzel az Örökkévalót tagadja meg, Aki minden micva forrása. (Gur Árje)

וְהָיָה כִּי יִבְיָאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶלְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָּאֲשֶׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנִתְּתָה אֶתְהַבְרָכָה עֲלֵיהֶן
 גְּרִזִּים וְאֶתְהַקְלָלָה עֲלֵיהֶן עֵיבָל. (דברים יא, כט)

**És léssen, ha bevisz téged az Örökkévaló, a te Istened az országba, aho-
 va bemegy, hogy elfoglaljad, akkor add az áldást a Gerizim hegyére és
 az átkot az Évál hegyére. (5Mózes 11:29.)**

וְנִתְּתָה אֶת הַבְּרָכָה – ...add az áldást... – Onkelosz fordításában: – ית –
 מְבָרְכִיא אֶת הַמְּבָרְכִים – „ját mövárhája”, [Nem „az áldást.” Mert az áldást nem lehet
 valahová helyezni, hanem inkább azokat] „akik áldanak.”

עַל הַר גְּרִזִּים – ...a Gerizim hegyére... – כָּל־פִּי הַר גְּרִזִּים – [Nem szó szerint a
 hegyen álltak, hiszen mind az áldást, mind az átkot a leviták osztották, ők pedig a
 két hegy között, a völgyben voltak. Ezt inkább úgy kell érteni, hogy a] Gerizim he-
 gye felé – הוֹפְכִים פְּנֵיהֶם – fordították arcukat, – וּפְתָחוּ בַּבְּרָכָה – és úgy kezdték el
 mondani az áldást: – בְּרוּךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמִסֵּכָה וְגו' – „Áldott legyen a férfi,
 aki nem készít faragott vagy öntött képet...” – כָּל הָאֲרוּרִים שֶׁבַּפְּרִשָׁה – Annak a feje-
 zetnek⁵ az összes átkát – אָמְרוּ תְחִלָּה בְּלִשׁוֹן בְּרוּךְ – először [áldásként,] az „áldott” szó-
 val [kezdve] mondták el. – וְאַחַר כֵּן הִפְכוּ פְּנֵיהֶם – Majd arcukat elfordították – כָּל־פִּי הַר
 עֵיבָל – az Évál hegye felé, – וּפְתָחוּ בַקְלָלָה – és elkezdtek [mondani] az átkokat.⁶

הֲלֹא־הִמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דְרֹךְ מִבּוֹא הַשָּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֵּשֵׁב בְּעַרְבָה מִוֶּל הַגְּלִלָּל אֲצֵל
 אֲלוֹנֵי מְרָה. (דברים יא, ל)

**Nemde azok a Jordánon messze túl vannak, a napnyugat felé vezető út
 mentén, a kánaáni országában, aki a síkságon lakik, szemben Gilgállal,
 More terebintusai mellett. (5Mózes 11:30.)**

Xxx – Nemde. – xxx – Jelet adott nekik.⁷

Xxx – messze túl. – xxx – Messze a Jordánon való átkelés után, – xxx – a
 távoli messzeségben, – xxx – amint azt a „túl” szó jelzi. – xxx – Ahol [a Szentírás] az
 (xxx – áháré) – „túl” – szót említi, – xxx – ott nagy távolságra történik utalás.

Xxx – a napnyugat felé vezető út mentén. – xxx – A Jordánon túl, – xxx
 – nyugat felé.⁸ – xxx – A passzus dallamjelzése – xxx – bizonyítja, hogy ez két külön
 dolog, – xxx – mivel két dallamjellel vannak pontozva⁹; – xxx – az (xxx – áháré)¹⁰

⁵ Uo. 27:15-26.

⁶ Lásd az 5Mózes 27:12-hez írt Rási-kommentárt.

⁷ A (xxx – hálo) kifejezés gyakran arra szolgál, hogy ellentmondjon a korábban elhangzottaknak (pl.
 4Mózes 23:12.) vagy megerősítse a beszélő szavait (pl. 1Mózes 44:5.). Ám ezen jelentések
 egyike sem alkalmazható itt, s ezért a kifejezés alternatív jelentéséhez kell folyamodni: „Íme!”
 (lásd Mizráhi, Szifté Háhámim)

⁸ Ahol lenyugszik a nap. (Mizráhi)

⁹ Ami azt jelzi, hogy külön kell olvasni őket.

pástá-val¹¹ van pontozva, – xxx – a (xxx – dereh)¹² viszont máspél-lel¹³, – xxx – és [a ד betűben] dágés van.¹⁴ – xxx – Ha az (xxx – áháré dereh)¹⁵ – xxx – összetartozó mondategység lenne, – xxx – akkor az (xxx – áháré) – xxx – mósárét-tel lenne pontozva – xxx – egy fordított sófár-ral –, – xxx – a (xxx – dereh) pedig – xxx – pástá-val lenne pontozva, – xxx – és nem lenne benne dágés.

Xxx – szemben Gilgállal. – xxx – Gilgáltól némi távolságra¹⁶.

Xxx – More terebintusai. – xxx – Ez Sšem, – xxx – amint írva van: – xxx – „Sšem helységig, – xxx – Móre terebintusáig.”¹⁷

כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לְבֹא לְרִשֵׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הִנֵּה אֵלֵיכֶם נָתַן לָכֶם יְרֻשָׁתָם אֲתָם וַיִּשְׁבְּתֶם־בָּהּ. (דברים יא, לא)

Mert ti átmentek a Jordánon, hogy bemenjeteK elfoglalni az országot, amelyet az Örökkévaló, a ti Istenetek ad nektek; elfoglaljátok azt és laktok benne, (5Mózes 11:31.)

Xxx – Mert ti átmentek a Jordánon... – xxx – A csodák a Jordánnál – xxx – megjövendölik számotokra¹⁸, – xxx – hogy be fogtok menni az országba, és el fogjátok foglalni azt.

וַיִּשְׁמְרֶתֶם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נָתַן לְפָנֵיכֶם הַיּוֹם. (דברים יא, לב)

...és akkor vigyázzatok, hogy megtartsátok mind a törvényeket és rendeleteket, amelyeket én ma elétek teszek. (5Mózes 11:32.)

אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיךָ לָךְ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאָדָמָה. (דברים יב, א)

¹⁰ „messze túl”.

¹¹ Amelyet királyi szimbólumnak is neveznek, mivel azt jelzi, hogy a szó külön, királyi elkülönültségben áll. (Gur Árje)

¹² „út”.

¹³ Ez a *jesiv*, avagy szolgáló szimbólum, mivel azt jelzi, hogy a szó szolgálja vagy kötődik az őt követő szóhoz. (Gur Árje)

¹⁴ A (xxx – dereh) szó ד-ében dágés van. Dágés rendszerint nem szerepel olyan betűben, amely egy י- dal végződő szót követ (mint amilyen az (xxx – áháré) is). A dágés jelenléte itt azt mutatja, hogy a (xxx – dereh) szó új mondategységet kezd. Mivel a (xxx – dereh) nem az (xxx – áháré)-vel együtt olvasandó, a ד-ben szerepelhet dágés. (Gur Árje)

¹⁵ „mesze túl az úton”

¹⁶ A „szemben” jelentheti azt, hogy közel, vagy némi távolságra. A „More terebintusai mellett” azt jelzi, hogy a hegyek némi távolságra voltak Gilgáltól. (Mizráhi)

¹⁷ 1Mózes 12:6.

¹⁸ Különben miért kellene itt megemlíteni a Jordánon való átkelést? (Mizráhi)

Ezek a törvények és rendeletek, amelyeket meg kell tartanotok, hogy teljesítsetek az országban, amelyet adott neked az Örökkévaló, őseid Istene, hogy elfoglaljad, minden időben, amíg éltek a földön, (5Mózes 12:1.)

אַבְדוּ אֶת־פְּלִתֵי־מִקְדָּוֶיךָ אֲשֶׁר עָבַדְתָּם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֶת־אֱלֹהֵיהֶם
עַל־הָהָרִים הַגְּבוּעוֹת וְתַחַת פְּלִעֵץ וְרַעְנָן. (דברים יב, ב)

Pusztítsátok el egészen mindazokat a helyeket, ahol a népek, amelyeket ti elűztök, az ő isteneiket szolgálták a magas hegyeken és a dombokon és minden zöldellő fa alatt. (5Mózes 12:2.)

Xxx – Pusztítsátok el. – xxx – „pusztítsátok el”, majd „pusztítsátok el”¹⁹. – xxx – Ez²⁰ azt tanítja, – xxx – hogy a bálványimádás elpusztításakor – xxx – a gyökereket is ki kell irtani.

Xxx – mindazokat a helyeket, ahol a népek [...] az ő isteneiket szolgálták... – xxx – Mit kell elpusztítanotok belőlük²¹? – xxx – „az ő isteneiket [...] a magas hegyeken.”²²

וְנִצַּחְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֵיהֶם וְשִׁבְרֵתֶם אֶת־מַצְבְּחֵיהֶם וְאֶשְׂרִייהֶם תִּשְׂרֹפוּן בְּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן
וְאֶבְדֶּתֶם אֶת־שָׂמֶם מִן־הַמִּקּוֹם הַהוּא. (דברים יב, ג)

Romboljátok le oltáraikat, törjétek össze oszlopaikat, szent ligeteiket égesétek el tűzben, és isteneik faragott képeit romboljátok le; és tűntessétek el nevüket is arról a helyről. (5Mózes 12:3.)

Xxx – oltáraikat. – xxx – [Amelyeket] számos kőből [hordtak össze].

Xxx – oszlopaikat. – xxx – [Ezek] egyetlen kőből [valók]. – xxx – Ez a „bimosz”, amelyet a Misna említ²³: – xxx – „Egy kő, amelyet kezdettől – xxx – bimosz-nak faragtak.”

Xxx – (xxx – ásérá) [szent ligeteiket]. – xxx – [Az (xxx – ásérá)] egy fa, amelyet [istenként] imádtak.²⁴

¹⁹ A kettős igealak, amely magában foglalja a főnévi igenevet is, ismételt cselekvést implikál (lásd Mizráhi, Szifté Háhámim).

²⁰ Az ismétlés: (xxx – ábed táábdun). (Mizráhi, Gur Árje)

²¹ Nem szó szerint „mindazokat a helyeket” – a helyek maguk nem elpusztíthatók –, hanem „pusztítsátok el egészen mindazok a helyekből”. (Gur Árje)

²² Az elpusztítás tárgyai az „ő isteneik”. Pusztítsátok el egészen minden helyről az ő isteneiket a magas hegyeken. (Mizráhi)

²³ Ávodá záró 47b.

²⁴ Noha a föld vagy a belé ágyazódott tárgyak imádása nem szolgáltatja ki azokat az elpusztítás parancsának, az ásérá fa mégis a földtől különállónak tekintetik, mivel emberi kéz által földre vetett

Xxx – és tüntessétek el nevüket. – xxx – Adjatok nekik gúnyneveket. – xxx – [Például] „a felmagasztalás háza” [nevű pogány szentélyt] – xxx – nevezzétek „a romlás házá”-nak, – xxx – a „mindenki szemé”-t – xxx – „tüskés szem”-nek.

לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם. (דברים יב, ה)

Ne tegyetek így az Örökkévalóval, a ti Istenetekkel. (5Mózes 12:.)

Ne tegyetek így... – לא תעשוין כן – להקטיר לשמים – [Azaz ne] hozzatok égőáldozatokat az Égnek – בְּכֹל מְקוֹם – akárhova,²⁵ – **כי אם במקום אשר יבחר** – hanem [csak] arra a helyre, amelyet kiválaszt az Örökkévaló...

– דָּבַר אַחַר – Egy másik magyarázat: – וּנְתַצְתֶּם אֶת מִזְבְּחֹתֵיכֶם – [A tórai szakasz:] „Romboljátok le oltárait, – וְאַבְדֶתֶם אֶת שְׁמֵם – ...tüntessétek el nevüket...”²⁶ – **לא** – **לְמוֹחֵק אֶת הַשָּׁם** – [tulajdonképpen] megtiltja – **תַּעֲשׂוּן כֵּן** – a Szent Név kitörlését, – וְלִנְוֹתֵיךָ אֶבֶן מִן הַמִּזְבֵּחַ – [valamint] az oltár egy kövének – או – vagy a Szentélyudvar [valamely kövének] összetörését. – **אָמַר רַבִּי יִשְׁמַעֵאל** – Jismáél rabbi [erre] azt mondta: – **וְכִי תַעֲלֶה עַל דְּעַתְךָ** – Elképzeld-e [olyasmí], – **שִׁישְׂרָאֵל נוֹתֵצִין אֶת הַמִּזְבְּחוֹת** – hogy egy izraelita [a szó szoros értelmében] az oltárokat összetörje? – **אֵלָּא** – [Itt] sokkal inkább [arról van szó], – **שֶׁלֹא תַעֲשׂוּ כַּמַּעֲשִׂיהֶם** – [hogy] ne tégy úgy, ahogyan ők szoktak, – **וְיִגְרְמוּ עֲוֹנוֹתֵיכֶם לְמִקְדָּשׁ אַבֹּתֵיכֶם שִׁיחָרֵב** – nehogy bűnöd ősatyáid Szentélyének pusztulását okozza.

כִּי אִם־אֶל־הַמְּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לְשׂוֹם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשַׁכְּנוֹ תִּדְרֹשׁוּ וּבָאתֶם שָׁמָּה. (דברים יב, ה)

Hanem arra a helyre, amelyet kiválaszt az Örökkévaló, a ti Istenetek a törzseitek közül, hogy odahelyezze nevét, az Ő székhelyét, menjetek föl, és oda menj. (5Mózes 12:5.)

Xxx – az Ő székhelyét, keressétek föl. – xxx – Ez a silói szentélyre utal.²⁷

וְהִבַּאתֶם שָׁמָּה עַל־תֵּיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֶת־מַעֲשֵׂוֹתֵיכֶם וְאֶת־תְּרוֹמַת יְדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִזְבְּחֵיכֶם וּבְכֹל־תְּבַקְרֶם וְצִאֲנֶם. (דברים יב, ו)

magból nőtt ki (Rási az Ávodá zárához), vagy mert az emberi kéz képes megragadni azt, mint különálló tárgyat. (Gur Árje)

²⁵ Mint azok a népek, amelyek „magas hegyeken és a dombokon és minden zöldellő fa alatt” imádták isteneiket, amint az a 2. versben szerepel.

²⁶ 3. vers.

²⁷ Amíg a Szentély Silóban állt, sehol másutt nem lehetett áldozatot bemutatni (amint az a 6-8. versben olvasható). Amikor azonban a Szentély Gilgáiban, Novban és Giv'onban állt, más oltárokon is lehetett áldozatokat bemutatni. (Mizráhi)

És oda vigyétek égő- és vágóáldozataitokat, tizedeiteket és kezetek adományát, fogadalmi és önkéntes följánlásaitokat és marhátok és apró jószágatok elsőszülöttjeit. (5Mózes 12:6.)

Xxx – és vágóáldozataitokat. – xxx – [Ezek a] kötelező *slámim*-áldozatok.²⁸

Xxx – tizedeiteket. – xxx – [Ez] az állati tized – xxx – és a második tized, – xxx – amelynek elfogyasztása – xxx – [Jeruzsálem] falain belül [kell hogy megtörténjen].²⁹

Xxx – kezetek adományát. – xxx – Ez azokra a zsengekre utal, – xxx – amellyel kapcsolatban az van írva:³⁰ – xxx – „És vegye el a pap a kosarat kezedből.”

Xxx – és marhátok [és apró jószágatok] elsőszülöttjeit. – xxx – Hogy átadjátok a papnak,³¹ – xxx – hogy az bemutatthassa azokat ott.

וְאֶכְלְתֶּם־שֶׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמֵחָתְכֶם בְּכֹל מִשְׁלַח יְדְכֶם אֹתָם וּבְחֵיכֶם אֲשֶׁר בְּרִכְךָ יְהוָה אֱלֹהֵיךָ. (דברים יב, ז)

És egyetek ott az Örökkévaló, a ti Istenetek színe előtt, és örüljétek kezetek minden szerzeményének, ti és házatok népe, amivel megáldott téged az Örökkévaló, a te Istened. (5Mózes 12:7.)

Xxx – amivel megáldott téged az Örökkévaló. – xxx – Az áldás arányában vigyél.³²

לֹא תַעֲשׂוּן כָּל־אֲשֶׁר אֲנַחֲנוּ עֹשִׂים פֶּה הַיּוֹם אִישׁ כְּלֵה־יִשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו. (דברים יב, ח)

Ne cselekedjétek a szerint, amint cselekszünk ma itt; mindenki azt, ami az ő szemében helyes. (5Mózes 12:8.)

‘Ne cselekedjétek aszerint, amint cselekszünk... – מוֹסֵב לְמַעַלָּה – Ez egy fentebbi [szakasz] folytatása: – עַל כִּי אַתֶּם עֹבְרִים – „Mert ti átmertek a Jordánon...”³³ – כְּשִׁתְּעַבְּרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן – Amint átkeltek a Jordánon, – מִיָּד מִתְּרִים אֹתָם – rögtön megtehetitek majd, – לְהִקְרִיב בְּבָמָה –

²⁸ Az önkéntes áldozati felajánlásokról később tesz említést a szakasz. (*Gur Árje*)

²⁹ Ez magyarázatot ad arra, hogy miért kell azon a helyen bemutatni őket, amelyet az Örökkévaló választott. (*Mizráhi, Gur Árje*)

³⁰ 26:4.

³¹ A versünkben szereplő „és oda vigyétek” nem azt rendeli el, hogy ti magatok mutassátok be azokat, hanem azt, hogy adjátok át a *kohén*-nak, hogy aztán ő bemutatthassa azokat. (*Mizráhi*)

³² Nem „amikor megáldott téged”, ami arra engedne következtetni, hogy azok, akik nem részesültek áldásban, mentesülnek a kötelezettség alól. A szövegben az áll: „amivel megáldott téged”, vagyis mindenkinek vinnie kell valamennyit, az áldás mértékével arányosan. (*Gur Árje*)

³³ *Uo.* 11:31.

hogy áldozatot mutassatok be személyes *bámá*-oltáron³⁴ – **כָּל אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה** – abban a tizennégy esztendőben, – **שָׁל כְּבוֹשׁ וְחִלּוּק** – amíg az ország meghódítása és [területének] felosztása [zajlik]. – **וּבְכֻמָּה** – Mindazonáltal a személyes *bámá*-oltáron – **לֹא תִקְרִיבוּ** – nem mutathattok be – **כָּל מֵה שְׂאֵתֶם מִקְרִיבִים פֶּה הַיּוֹם** – semmilyen [olyan áldozatot], amelyet bemutattok ma itt – **בְּמִשְׁכַּן** – a *Miskán*-ban, – **שֶׁהוּא עִמָּכֶם** – amely veletek marad – **וְנִמְשַׁח** – és fel lett kenve. – **וְהוּא כָשֶׁר** – Ez [vagyis a hordozható sivatagi Szentély] megfelelő hely – **לְהִקְרִיב בּוֹ חֲטָאוֹת וְאֲשָׁמוֹת** – vétek- és bűnáldozatok [bemutatásához] – **וְנִדְרִים וְנִדְבּוֹת** – valamint fogadalmi és önkéntes felajánlások [megtételére]. – **אֲבָל בְּכֻמָּה** – Mindazonáltal a személyes *bámá*-oltáron – **אֵין קָרֵב** – semmi [egyebet] nem lehet bemutatni, – **אֲלָא הַנֶּדֶר וְהַנִּדְבָּה** – csakis fogadalmi és önkéntes [áldozatokat].³⁵ – **וְזֶהוּ** – És ez a jelentése annak, hogy – **אִישׁ כָּל הַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו** – „...mindenki azt, ami az ő szemében helyes”: – **נִדְרִים וְנִדְבּוֹת** – [vagyis] fogadalmi és önkéntes áldozatokat, – **שְׂאֵתֶם מִתְּנִדְבִים** – amelyeket azért fogadkoztok [meghozni], – **וְלֹא עַל** – mert helyénvalónak érzitek [meghozni] azokat, – **עַל יְדֵי שִׁישְׂרָאֵל בְּעֵינֵיכֶם לְהִבְיֵאֵם** – és nem azért, mert az kötelesség volna. – **אֹתָם תִּקְרִיבוּ בְּכֻמָּה** – Ezeket [nyugodtan] bemutatathjátok egy személyes *bámá*-oltáron.

כִּי לֹא בָאֵתֶם עַד עֵתָהּ אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנְּחִלָּה אֲשֶׁר־הִנְחָה אֱלֹהֵיךָ נָתַן לְךָ. (דברים יב, ט)

...mert még nem jutottatok ahhoz a nyugalomhoz és birtokhoz, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked. (5Mózes 12:9.)

Xxx – mert [még] nem jutottatok. – xxx – Abban a tizennégy évben.³⁶

Xxx – még. – xxx – Mint (xxx – *ádájin*)³⁷.

Xxx – ahhoz a nyugalomhoz. – xxx – Ez Silóra utal.

Xxx – birtokhoz. – xxx – Ez Jeruzsálemre utal.³⁸

וְעַבְרַתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וְיִשְׁבַּתֶּם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר־הִנְחָה אֱלֹהֵיכֶם מִנְחֵלָה אֲתֶכֶם וְהִנִּיחַ לְכֶם מִכָּל־אֲיִבֵיכֶם מִסְּבִיב וְיִשְׁבַּתֶּם בְּטוֹחַ. (דברים יב, י)

De majd, ha átmentek a Jordánon és letelepedtek az országban, amelyet az Örökkévaló, a ti Istenetek birtokul ad nektek, és nyugalmat szerez

³⁴ A *bámá* egy rendszerint kőből (de néha földből) emelt, áldozatbemutatásra használt oltár.

³⁵ Ezek ugyanis nem kötelező áldozatok, ellentétben például a fentebb említett bűn- és vétekkáldozattal, amelyek kötelező áldozatok, s mint ilyeneket, csakis a mindenkori központi, vagy nemzeti szentélyben lehetett bemutatni.

³⁶ Ez összhangban van Rásinak a 8. vershez fűzött kommentárjával, miszerint az a hódítás és az ország területe felosztásának tizennégy éves időszakára utal.

³⁷ „még”.

³⁸ A „nyugalom” lehet ideiglenes – és csakugyan, a silói Szentély csupán ideiglenesen állt. A „birtok” azonban örök, aminthogy Jeruzsálem is a Szentély örök színhelye. (*Gur Arje*)

nektek minden ellenségetektől köröskörül, úgyhogy biztonságban lakhattok; (5Mózes 12:10.)

Xxx – De majd, ha átmentek a Jordánon és letelepedtek az országban. – xxx – Amikor már felosztottátok azt, – xxx – és mindenki felismeri az ő részét – xxx – és lakhelyét.³⁹

Xxx – és nyugalmat szerez nektek. – xxx – Azt követően, [hogy megtörtént] az ország meghódítása és területének felosztása, – xxx – valamint [létrejött] a béke azokkal a népekkel, – xxx – akiket az Örökkévaló maradni engedett, – xxx – hogy próbára tegye általuk Izraelt⁴⁰; – xxx – ez nem történt meg egészen Dávid idejéig, – xxx – amikor is:

וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשֹׁכְנֵי שְׁמוֹ שָׁמָּה תָּבִיאוּ אֶת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצְוֶה אֶתְכֶם עוֹלְתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מֵעֲשׂוֹתֵיכֶם וּתְרִמַּת יְדְכֶם וְכֹל מִבְּחָר נְדָרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְרֶוּ לַיהוָה.
(דברים יב, יא)

Akkor létszen egy hely, amelyet az Örökkévaló, a ti Istenetek kiválaszt, hogy ott lakozzék a neve, oda vigyétek mindazt, amit parancsolok nektek: égő- és vágóáldozataitokat, tizedeiteket és kezetek adományát és minden fogadalmaitok színjavát, amelyeket fogadtok az Örökkévalónak. (5Mózes 12:11.)

‘וְהָיָה הַמָּקוֹם וְגו’ – Akkor létszen egy hely... – בָּנוּ לָכֶם – Építétek fel magatoknak – בֵּית הַבְּחִירָה – a kiválasztott Szentélyt – Jeruzsálemben. – וְכֵן הוּא – וְהָיָה כִּי יָשָׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ – Így áll [a Szentírásban] Dáviddal kapcsolatban:⁴¹ – „Amikor a király már a palotájában lakott, – וְהָ הִנִּיחַ לוֹ מִסְבֵּיב – és az Örökkévaló mindenfelől nyugalmat adott neki – מִכָּל אֹיְבָיו – minden ellenség^{ei}től, – וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ – וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ – ezt mondta a király Nátán prófétának: – רֵאֵה נָא – Nézd, – אָל נִתֵּן הַנְּבִיא – én cédruspalotában lakom, – בְּבֵית אֲרָזִים – az Isten ládája pedig sátorlapok között lakik.”

‘שָׁמָּה תָּבִיאוּ וְגו’ – ...oda vigyétek... – לְמַעַל אָמֹר לְעִנְיֵן שִׁילָה – Fentebb Silóról van szó, [ahol a Szentély azelőtt állt, mielőtt felépült volna Jeruzsálemben,] – וְכֵאֵן – וְיִלְכְּדוּ חֲלָקִים הַכְּתוּב – és ellenben itt Jeruzsálemről van szó. – אָמֹר לְעִנְיֵן יְרוּשָׁלַיִם – Azért választja el őket [egymástól] a Szentírás, – לִתֵּן הַתֵּר בֵּין זו לְזוֹ – hogy ezáltal utaljon a kettőjük közötti engedményre: – מִשְׁחָרְבָה שִׁילָה – Attól kezdődően, hogy Siló elpusztított – וַיָּבֹאוּ לְנוֹב – és ők megérkeztek Novba, – וְחָרְבָה נוֹב – és Nov is elpusztított – וַיָּבֹאוּ לְגִבְעוֹן – és ők megérkeztek Giveonba, – הָיוּ הַבְּמוֹת מְתוּרוֹת – a

³⁹ Az „és letelepedtek az országban” azt implikálja, hogy a vers arról az időről beszél, amikor a földet már felosztották a törzsek és az egyének között. (Gur Árje)

⁴⁰ Bírák 3:1.

⁴¹ 2Sámuel 7:1-2.

személyes báma-oltárok [emelése] engedélyezett volt, – עד שָׁבֵאוּ לִירוּשָׁלַיִם – egészen addig, míg meg nem érkeztek Jeruzsálembé [és ott végleges lett a Szentély helye].

מְבַחֵר נְדָרֵיכֶם – ...fogadalmaitok színjavát... – מְלַמֵּד – Ez azt tanítja, – שְׂיָבִיא – מִן הַמְּבַחֵר – hogy az embernek a legjobból kell felajánlást tennie.

וּשְׂמַחְתֶּם לְפָנָי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאִמָּהֲתֵיכֶם וְהַלְוֵי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֵיכֶם כִּי אֵין לָו תִּלְקַח וְנִחַלְתֶּם אִתְּכֶם. (דברים יב, יב)

És örüljétek az Örökkévaló, a ti Istenetek színe előtt, ti, fiaitok és leányaitok, szolgálóitok, és a levita, aki kapuitokban van, mert neki nincs része, sem birtokba veletek. (5Mózes 12:12.)

הַשְׂמֵר לָךְ פְּדֻתְעֲלָה עֲלֵתִיד בְּכָל־מְקוֹם אֲשֶׁר תֵּרְאֶה. (דברים יב, יג)

Óvakodjál, nehogy bemutasd égőáldozataidat akármely helyen, amelyet látsz; (5Mózes 12:13.)

Xxx – Óvakodjál. – xxx – Ez tiltást helyez – xxx – a dologra.⁴²

Xxx – akármely helyen, amelyet látsz. – xxx – Amely [alkalmas helyként] felmerül benned.⁴³ – xxx – Mindazonáltal mutathatsz be áldozatot – xxx – próféta utasításra, – xxx – mint például Élijáhu [esetében] a Kármel hegyen.⁴⁴

כִּי אִם־בְּמָקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחָר יְהוָה בְּאַחַד שְׂבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֲלֵתִיד וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה. (דברים יב, יד)

Azon a helyen, amelyet kiválaszt az Örökkévaló törzseitek egyikében, ott mutasd be égőáldozataidat, és ott tedd meg mindazt, amit neked parancsolok. (5Mózes 12:14.)

בְּאַחַד שְׂבָטֶיךָ – ...törzseitek egyikében... – בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בְּנֵימִין – Benjámint területén. – וּלְמַעַלָּה הוּא אוֹמֵר – Fent viszont azt mondja:⁴⁵ – מְכַל שְׂבָטֵיכֶם – „...minden törzsetek közül...”, – הֲאֵ כִי־צַד – hogy lehet ez? – כְּשֶׁקָּנָה דָּוִד – Amikor megvásárolta Dávid – אֶת הַגֵּרֶן – a szérút [amelyet Istennek akart áldozni] – מֵאַרְוֹנָה הַיְבוּסִי – a jebuszi Árávnától,⁴⁶ – גָּבַהּ הַזֶּהב מְכַל הַשְּׂבָטִים – minden törzstől beszedett érte aranyat [hogy kifizesse azt], – וּמְכַל מְקוֹם – azonban – הָיָה – a szérú teljes egészében Benjámint területén volt.

⁴² A pozitív, azaz tevéleges parancsolaton – „oda vigyétek...” (11. vers) – kívül. (Mizráhi)

⁴³ A „(xxx – böhol mákom áser tire)” nem szó szerint értelmezendő: „akármely helyen, amelyet látsz”, hanem konceptuálisan: „akármely helyen, amely felidéződik benned”. (Mizráhi)

⁴⁴ 1Királyok 18:23.

⁴⁵ 5Mózes 12:5.

⁴⁶ 2Sámuel 24:24.

רק בקלאות נפשך תזבח | ואכלת בשר כבדפת יהנה אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך השמא
 והטהור יאכלנו כצבי וכאיל. (דברים יב, טו)

Mindazonáltal lelked egész kívánsága szerint vágatsz és ehetsz húst az Örökkévaló, a te Istened áldása szerint, amit adott neked minden kapuidban; a tisztátalan és a tiszta egyformán eheti, mint a szarvast és az őzet. (5Mózes 12:15.)

Xxx – Mindazonáltal lelked egész kívánsága szerint. – xxx – Miről beszél itt a Tóra? – xxx – Ha az „étvágyat [kielégítő] húsról”⁴⁷ [beszél], – xxx – hogy azt engedélyezi számukra – xxx – az áldozati részek felajánlása nélkül, – xxx – [akkor] íme, egy másik helyen meg azt mondja: – xxx – „Ha majd kitágítja az Örökkévaló, a te Istened határodát [...] – xxx – és azt mondod: húst szeretnék enni...”⁴⁸ – xxx – [Akkor tehát] miről beszél [ez a vers]? – xxx – Áldozati célra szentelt állatokról, amelyekben valamilyen [testi] hiba keletkezett, – xxx – [és] amelyek [pénzen] megválthatók, és bárhol elfogyaszthatók [, még akár Jeruzsálem falain kívül is].⁴⁹ – xxx – Lehetséges, hogy [az ilyen állatok] megválthatók – xxx – még akkor is, ha [csupán] múló [testi] hibájuk van? – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „mindazonáltal”.⁵⁰

Xxx – vágatsz és ehetsz. – xxx – Nem engedélyezett számodra, hogy megnyírd vagy megfejd, – xxx – csakis az, hogy levágd és megedd.⁵¹

Xxx – a tisztátalan és a tiszta. – xxx – Mivel [az ilyen hús] áldozati célra szánt állatból ered, – xxx – amellyel kapcsolatban az áll [a Tórában] : – xxx – „És a húst, amely hozzáér bármi tisztátalanhoz, – xxx – ne egyék”⁵², – xxx – meg kell engedni – xxx – hogy a tisztátalan és a tiszta fogyaszthassa azt – xxx – egyazon⁵³ tá-

⁴⁷ Ez olyan nem áldozati célra szánt hús, amelyet az ember éhét elverendő fogyaszt, szemben azzal az esettel, amikor tórai parancsot teljesítendő fogyasztja el az áldozati állat nem elégetendő darabjait. Az „étvágyat [kielégítő] hús” tiltott volt azokban az években, amikor az izraeliták a sivatagban vándoroltak. (*Mizráhi* a *Hulin* 16b-ből)

⁴⁸ 20. vers. „...mert a lelked vágyik húst enni: lelked egész kívánsága szerint ehetsz húst.” Ez a vers egyértelműen engedélyezi az „étvágyat [kielégítő] húst”.

⁴⁹ Szemben az áldozati hússal, amelyet kizárólag a Szentély területén szabad elfogyasztani.

⁵⁰ A „mindazonáltal” azt sejteti, hogy van egy kivétel a testi hibás állatok megváltási lehetőségeire, és a logika azt diktálja, hogy inkább a múló testi hiba semmint a tartós képezi ezt a kivételt. (*Mizráhi*)

⁵¹ Az „ehetsz” elegendő lett volna. A „vágatsz” hozzáadása azt tanítja, hogy csak a rituális vágással megelőzött fogyasztás engedélyezett, a nyírásból és fejből eredő haszon nem. (*Mizráhi* a *Bəhorot* 15b-ből)

⁵² 3Mózes 7:19.

⁵³ Noha a vers nem tesz kifejezett említést „egyazon tárgyerről”, ez a 22. verssel való összehasonlításból levezethető: „a tisztátalan és a tiszta mind együtt eheti belőle”.

nyérből,⁵⁴ – xxx – akár a szarvast és az őzet, – xxx – amelyek nem alkalmasak áldozatbemutatásra.⁵⁵

Xxx – mint a szarvast és az őzet. – xxx – Ez⁵⁶ mentesíti őket – xxx – a lapocka, az állrészt és a gyomor [papoknak való odaadása] alól.⁵⁷

רק הדם לא תאכלו על־הארץ תשפֹּכֶנּוּ בַּמַּיִם. (דברים יב, טז)

Csak a vért ne egyétek, öntsd azt a földre, mint a vizet. (5Mózes 12:16.)

Xxx – Csak a vért ne egyétek. – xxx – Noha megmondtam, – xxx – hogy a vért ne hintsétek – xxx – az oltárra⁵⁸, – xxx – [azért] ne egyétek meg azt.⁵⁹

Xxx – öntsd azt [a földre], mint a vizet. – xxx – Ez azt tanítja neked, – xxx – hogy [az ilyen vér] nem igényel betakarást.⁶⁰ – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – [Az ilyen vér] olyan, mint a víz, – xxx – amely képessé teszi – xxx – az ehető magvakat⁶¹ [arra, hogy rituálisan tisztátalanná váljanak].

לֹא־תֹאכַל לְאָכַל בְּשַׁעֲרֶיךָ מֵעֵשֶׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ וּבְכֹרֶת דְּבָקֶךָ וְצִאֲנֶךָ וְכֹל־נִדְרֶיךָ אֲשֶׁר תִּתֶּן וְנִדְבְּתֶיךָ וְתִרֻמַּת יָדְךָ. (דברים יב, יז)

Képtelen leszel enni kapuidban gabonád, mustod és olajod tizedét, sem marhád és apró jószágod elsőszülöttjeit, sem bármit, amit fogadalom-

⁵⁴ Ily módon magát a húst is tisztátalanná téve, tekintve hogy az érintkezett a tisztátalan fogyasztóval. A tiszta fogyasztó ennek ellenére eheti a húst, dacára a Mózes harmadik könyvéből idézett, a tisztátalanná vált áldozati hús fogyasztására vonatkozó tiltásnak. Ez jelzi, hogy az áldozati szentség többé nem vonatkozik a húsról. (*Mizráhi*)

⁵⁵ És ezért nem vonatkozik rájuk a rituális tisztátalansággal kapcsolatos tiltás. (*Gur Árje*)

⁵⁶ Vagyis a szarvassal és az őzzel való összehasonlítás. Máskülönben fölösleges lenne az összehasonlítás, mivel a tisztátalansági tilalom alól való mentességet már önmagában az a kijelentés is egyértelműen jelzi, miszerint a tisztátalan és a tiszta együtt ehet. (*Gur Árje*)

⁵⁷ A Tóra (alább 18:3.) előírja, hogy a szarvasmarha vagy juh levágását követően ezek a testrészek a *kohén*-t illetik, a szarvasra és az őzre azonban ez nem vonatkozik.

⁵⁸ Alapot adva ezzel annak a vélelemnek, hogy az fogyasztható, mégpedig abból a feltevésből kiindulva, hogy csupán az oltárra hintésre alkalmas vért tilos fogyasztani. (*Mizráhi*. Lásd 3Mózes 17:10., 11.)

⁵⁹ Noha a 3Mózes 17:10. már megtiltotta a nem áldozati állat vérének fogyasztását (lásd Rásit *uo.*), a versünkben szereplő tiltás is szükséges, kiterjesztendő azt az állandó testi hibával rendelkező, áldozati szentségre nem emelhető állatra is. (*Gur Árje*)

⁶⁰ A 3Mózes 17:13. megköveteli, hogy a kóser szárnyas vagy vad vágása során földre ömlő vért be kell fedni. Jelen versünk arra tanít, hogy ez nem vonatkozik a házi jószág vérére. (*Gur Árje* a *Hulin* 84a-ból)

⁶¹ Az ehető magvak vagy más hasonló élelmiszerek rituálisan tisztátalanná válnak, ha valamilyen tisztátalan tárggyal, például egy rágcshaló tetemével kerülnek érintkezésbe. Az ilyen tisztátalanná válás azonban csak akkor következik be, ha a magot előzőleg valamilyen folyadék, mint például víz megnedvesítette, és ezáltal „képessé tette” arra, hogy átvegye a tisztátalan tárgy tisztátalanságát (3Mózes 11:38.). Versünk azt tanítja, hogy a vér is alkalmas erre.

ban följánlottál, sem önkéntes adományaidat és kezéd áldozatát. (5Mózes 12:17.)

לא תוכל – Képtelen leszel... [A tized jeruzsálemi fogyasztására már feljebb⁶² történt utasítás, akkor ez itt miért ismétlődik meg?] – **בא הכתוב** – Ez a vers [a fenti felszólítás mellett] – **לֹא תַעֲשֶׂה** – egy tiltó parancsolattal is megerősíti – **עַל הַדָּבָר** – ezt a dolgot.

לא תוכל – Nem vagy képes... – **רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קֹרְחָה אָמַר** – Jehosúa ben Korhá rabbi azt mondta: – **יָכוֹל אַתָּה** – „Képes vagy rá, – **אָבָל אֵינְךָ רֹשָׁאִי** – de nem teheted meg.” [Ez a megfogalmazás pedig csak nyomatékosítja a tilalom szigorát.] – **כִּי־יָצָא בּוֹ** – Hasonlóan: – **וְאֵת הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם** – „A jevuszitákat, Jeruzsálem lakóit, – **לֹא יָדָעוּ** – nem tudták kiűzni Jehuda fiai.”⁶³ – **יָכוֹלִים הָיוּ** – Ki tudták [volna űzni őket], – **אָלָא שְׂאִינְךָ רֹשָׁאִין** – de nem tehették, – **לְפִי שְׂפָרַת לָהֶם אַבְרָהָם בְּרִית** – mert Ábrahám szövetséget kötött velük, – **כְּשֶׁלָּקַח מֵהֶם** – amikor megvette [tőlük] – **מְעַרַת הַמַּכְפֵּלָה** – a kétszintes Máhpélá-barlangot.⁶⁴ – **וְלֹא יְבוּסִים הָיוּ אֲלָא חֲתֻמִּים הָיוּ** – [Ugyan] nem jevusziták voltak, hanem hettiták,⁶⁵ – **אָלָא עַל שֵׁם הָעִיר שְׂשֻׁמָּה יְבוּס** – ám a Jevusz nevű város iránti elismerés okán [jevuszitáknak nevezték őket]. – **כִּךְ מְפָרֵשׁ** – Ez a magyarázat szerepel a *Pirké dörábi Eliezer*-ben.⁶⁶ – **וְהוּא** – Ezért áll [a Szentírásban]:⁶⁷ – **כִּי אִם הִסִּירְךָ הָעוֹרִים וְהַפְסָחִים** – „... hacsak el nem mozdítod a vakot és a sántát,” – **צִלָּמִים** – [vagyis] a szobrokat, – **שִׁכְתָּבוּ עֲלֵיהֶם** – amelyekre az eskü [szövegét] írták.⁶⁸

וּבְכֹרֹת בְּרִקְרָךְ – ...marhád... elsősülöttjeit... – **אֲזַהְרָה לְפָנֶיךָ** – Ez a tilalom a kohanitákra vonatkozik. [Ugyanis egyedül a kohaniták, vagyis a papok ehették a négylábú állatok elsősülöttjeit.⁶⁹]

וּתְרוּמַת יָדְךָ – ...kezéd áldozatát. – **אֲלוֹ הַבְּבוֹרִים** – Ez a növények zsendőire utal.⁷⁰

⁶² 11. vers.

⁶³ Jósuá 15:63.

⁶⁴ Lásd 1Mózes 23. fej.

⁶⁵ Lásd uo. 3.

⁶⁶ 36. fej.

⁶⁷ 2Sámuel 5:6. Azt mondták Dávid királynak, hogy addig nem léphet be Jevusz területére, amíg a vak és a sánta ott van.

⁶⁸ „A vak” az öreg korára megvakult (1Mózes 27:1.) Izsák ősatya világtalannak ábrázolt szobra volt, „a sánta” pedig az angyallal folytatott tusakodása közben megsérült csípőjű (uo. 32:26.) Jákob ősatya szobra volt, amely sántáknak ábrázolta őt. Ábrahám esküjét a szobrok szájába írták fel.

⁶⁹ 4Mózes 18:17-18.

⁷⁰ Lásd 5Mózes 26:1-4.

כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֵּאָכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אֶתָּה וּבְנֶךָ וּבְתוֹךְ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ וְשִׁמְחֶתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַשְׁלַח יָדְךָ. (דברים יב, יח)

...hanem az Örökkévaló, a te Istened színe előtt egyed azt, azon a helyen, amelyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened, te, fiaid és leányod, szolgád és szolgálód, és a levita, ki kapuidban van; és örülj az Örökkévaló, a te Istened színe előtt kezed minden szerzeményének. (5Mózes 12:18.)

Xxx – az Örökkévaló, [a te Istened] színe előtt. – xxx – [Jeruzsálem] falain belül.

Xxx – és a levita, ki kapuidban van. – xxx – Ha nincsen neked járandóságából, – xxx – például az első tizedből, – xxx – add neki a szegények tizedét. – xxx – Ha nem áll rendelkezésedre a szegények tizede, – xxx – hívd meg őt, hogy egyék békeáldozatodból.

וְשָׂמַר לְךָ פְּרִיתֶיךָ וְזֶבֶד אֶת־הַלְוִי כְּלִימֶיךָ עַל־אֲדָמְתְּךָ. (דברים יב, יט)

Vigyázz, nehogy elhagyjad a levitát, amíg élsz a te földeden. (5Mózes 12:19.)

Xxx – Vigyázz. – xxx – Ez tiltást⁷¹ helyez – xxx – a dologra.

Xxx – a te földeden. – xxx – Ámde a diaszpórában – xxx – nem kötelességed jobban szíveden viselni a sorsát, – xxx – mint a szegény izraelitának.⁷²

כִּי־רָחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כְּאֲשֶׁר דִּבְרַלְתָּ וְאִמְרַתְּ אֲכַלְהָ בָּשָׂר כִּי־תֵאָנֶה נִפְשֶׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אֶרֶץ נִפְשֶׁךָ תֵּאָכְלָה בָּשָׂר. (דברים יב, כ)

Ha majd kitágítja az Örökkévaló, a te Istened határodát, amint mondta neked és azt mondod: húst szeretnék enni, mert a lelked vágyik húst enni: lelked egész kívánsága szerint ehetsz húst. (5Mózes 12:20.)

Xxx – Ha majd kitágítja... – xxx – A Tóra itt a helyes viselkedésre tanít: – xxx – az ember ne vágyakozzék arra, hogy húst egyen, – xxx – hacsak nem dúskál a földi javakban.⁷³

⁷¹ A lévitára vonatkozó, a 18. versben megfogalmazott pozitív, azaz tevőleges parancsolaton kívül. (Mizráhi)

⁷² Izrael földjén a léviták nem kaptak részt az ország földjéből, s ezért az izraelitáknak kellett támogatniuk őket a saját részükből. Ez a különbség azonban nem vonatkozik a diaszpórára. (Páánéáh Rázá)

⁷³ Rási alább elmagyarázza, hogy versünk engedélyezi a nem áldozati hús fogyasztását. A helyes viselkedésről szóló kiegészítő tanítást a következő szövegrészből vezette le: „és azt mondod: húst szeretnék enni, mert a lelked vágyik húst enni.” (Gur Árje)

Xxx – lelked egész kívánsága szerint... – xxx – Mindazonáltal a pusztaságban – xxx – tiltott volt számukra a nem-áldozati hús, – xxx – hacsak nem szenteltek meg azt – xxx – és mutatták be *slámim*-áldozat gyanánt.

כִּי־יִרְחַק מִמֶּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹם שְׁמוֹ שֶׁם וְזִבְחֹתָ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָךָ וְאָכַלְתָּ בְּשַׂעְרֶיךָ בְּכָל אֶרֶץ נִפְשֶׁךָ. (דברים יב, כא)

Ha a hely, amelyet az Örökkévaló, a te Istened kiválaszt, hogy oda helyezze nevét, messze lesz tőled, akkor levághatsz marhádból és juhodból, amelyet az Örökkévaló adott neked, úgy₂ amint parancsoltam neked, és egyél kapuidban lelked egész kívánsága szerint. (5Mózes 12:21.)

– És – ולא תוכל לבוא – **Ha a hely... messze lesz tőled...** – **כי ירחק ממך המקום** – nem fogsz tudni jönni – ולעשות שלמים – hogy bemutass béke áldozatot – בכל יום – minden nap, – כמו עכשו – úgy mint most, – שהמשכן הולך עמכם – amikor a Sátor veletek megy.

– **...levághatsz... úgy₂ amint parancsoltam neked...** – **כי ירחק ממך המקום** – Ez arra tanít minket, – **שיש צווי בזבחה** – hogy a [nem áldozati] állatok vágása kapcsán is meg lett parancsolva, – **היאך ישחוט** – hogyan kell vágni. – **והן הלכות** – Ezek a *shítá* törvényei, – **שנאמרו למשה בסיני על פה** – melyeket szóban kapott meg Mózes a Szináj hegyén.

אך כַּאֲשֶׁר יֹאכַל אֶת־הַצִּבְיָוֹת וְאֶת־הָאֵילִן כִּן אֶת־כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּוִת וְהַטְּמֵאָה וְהַטְּהוֹר יִחָדְרוּ יֹאכְלֶנּוּ. (דברים יב, כב)

Ámde úgy egyed azt, amint eszik a szarvast és az őzet, a tisztátalan és a tiszta mind egyformán ehethelőle. (5Mózes 12:22.)

Xxx – Ámde [...] amint eszik a szarvast és az őzet. – xxx – Nem szólíttatsz fel, hogy egyed azokat – xxx – a rituális tisztaság [állapotá]ban.⁷⁴ – xxx – És [akkor] lehetséges, hogy amiképpen a szarvas és az őz kövérjének [fogyasztása] – xxx – engedélyezett⁷⁵, – xxx – azonképp a nem-áldozati jószág kövérjének [fogyasz-

⁷⁴ A 20. vers már jóváhagyta, hogy a határok kitágítását követően a hús tetszés szerint fogyasztható (lásd Rásit *uo.*). Ám pusztán a 20. vers alapján azt is gondolhatnánk, hogy ez a jóváhagyás csupán azt teszi szükségtelemmé, hogy minden húst a Szentélyben bemutatott áldozati szertartás keretében lehessen fogyasztani, ám azt nem, hogy a hús maga áldozati hús legyen. Ez alapján ugyanis a húst még a határok kitágítását követően is csupán egy személyes *bámá*-oltáron való áldozatbemutatás részeként lehet csak fogyasztani, és csupán a rituális tisztaság állapotában. Jelen versünkkel kiegészítve azonban a Tóra azt tanítja, hogy a határok kitágítása lehetővé teszi a teljesen hétköznapi, tehát semmifajta áldozati vonással nem rendelkező hús fogyasztását, még-hozzá a rituális tisztátalanság állapotában is. (*Gur Árje*)

⁷⁵ Mivel az áldozatbemutatásra nem alkalmas. (*Szifté Háhámim*)

tása] is engedélyezett? – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „Ámde”.⁷⁶

רַק חֹזֵק לְבַלְתִּי אֲכַל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר. (דברים יב, כג)

De óvakodjál: ne edd a vért, mert a vér a lélek, és ne edd a lelket a hússal. (5Mózes 12:23.)

De óvakodjál: ne edd a vért... – מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר חֹזֵק – A felszólításból, hogy „óvakodjál,” – אֶתָּה לָמַד – megtudhatod, – הָשִׁיב שְׂטוּפִים בָּדָם לְאָכְלוֹ – hogy [az izraeliták akkoriban] előszeretettel ették a vért. – לְפִיכֶן הֶצְרַךְ לומר חֹזֵק – Ezért volt szükséges figyelmeztetni őket: „óvakodjál!” – דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה – Ez Jehudá rabbi véleménye. – רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן עֲזַאי אָמַר – Simon ben Ázaj rabbi viszont úgy vélte: – אֵלֶּיךָ הִתְחַזַּק – és tanításban részesít, – עַד כַּמָּה אֶתָּה צָרִיךְ לְהִתְחַזַּק בְּמִצְוֹת – milyen mértékig kell erőfeszítéseket tenni a parancsolatok megtartásáért. [Azaz ellenállni a kísértésnek, hogy engedetlenek legyünk Istennel.] – אִם הַדָּם שֶׁהוּא קָל לְהִשְׁמַר מִמֶּנּוּ – Ha a vér [evésével] kapcsolatban, amelyet pedig könnyű elkerülni, – שָׂאִין אָדָם מִתְאַוָּה לוֹ – mivel az ember nem vágyik rá, – הֶצְרַךְ לְחֻזְקָה – szükséges megerősíteni az embert, – בְּאַזְהָרָתוֹ – elővigyázatára intve [a dolgot illetően], – קָל וְחֹמֶר לְשֹׂאֵר מִצְוֹת – akkor mennyivel inkább így van ez a többi parancsolatot illetően.

...és ne edd a lelket a hússal. – אֲזַהֲרָה – Ez [alapján] tiltott – לֹא־כָרַם מִן הַחַי – élő állat húsából [enni].⁷⁷

לֹא תֹאכְלוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמִּים. (דברים יב, כד)

Ne edd azt; öntsd ki a földre, mint a vizet. (5Mózes 12:24.)

Xxx – Ne edd azt. – xxx – Ez a csöpögő *támcit*-vér [fogyasztását] tiltja.⁷⁸

לֹא תֹאכְלוּ לְמַעַן יִיטֵב לָךְ וּלְבְנֶיךָ אֲחֵרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי יְהוָה. (דברים יב, כה)

Ne edd azt, hogy jó dolgod legyen neked és gyermekeidnek utánad, ha azt teszed, ami helyes az Örökkévaló szemében. (5Mózes 12:25.)

⁷⁶ Az *ámde* szó minden esetben kizáró értelmű. Versünkben pedig konkrétan azt tanítja, hogy a kövérje nem képezi részét a szarvassal és őzszel való összevetésnek. (*Szifté Háhámim*)

⁷⁷ Élő állat valamely eltávolított tagjának fogyasztása tilos, még az állat halálát követően is. A szöveg-rész értelme: „Ne fogyassz olyan húst, amelyet akkor vágunk ki az állatból, amikor annak lelke még benne volt a húsában.”

⁷⁸ Miután a vágás során az állat torkát bemetszették, a vér először csupán csöpög a sebből, majd vastag sugárban ömlik, végül pedig újra csöpög. A kezdeti valamint végső csöpögő vért nevezik *támcit*-vérnek. (*Mizráhi*)

Xxx – Ne edd azt. – xxx – Ez a [belső] szervekbe felszívódott vér [fogyasztását] tiltja.⁷⁹

Xxx – hogy jó dolgod legyen neked... – xxx – Menj és tanuld meg [ebből, mekkora] jutalom jár a micvák [megtartásáért]. – xxx – Ha [például] a vért illetően, amelyet az ember visszataszítónak talál, – xxx – mégis, aki megtartóztatja magát tőle, – xxx – érdemet szerez ezzel önmaga és önmaga után gyermekei számára is, – xxx – mennyivel inkább így van ez a lopás és a szexuális szabadosság tekintetében, – xxx – amelyek után vágyódik az ember.

רק קדשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יְהִי לְךָ וַיְנַדְּרֶיךָ תֵּשֵׂא וּבָאֵת אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה. (דברים יב, כו)

Csak szent dolgaidat, amik lesznek neked, és fogadalmi adományaidat vidd oda és menj arra a helyre, amelyet kiválaszt az Örökkévaló. (5Mózes 12:26.)

Xxx – Csak szent dolgaidat. – xxx – Noha vágatsz – xxx – nem-áldozati állatokat, – xxx – azt nem engedtem meg neked, hogy levágd – xxx – az áldozatnak szentelt állatokat – xxx – és azokat városaidban elfogyaszd – xxx – anélkül, hogy [áldozatként] bemutatnád őket. – xxx – Ellenkezőleg, hozd csak el azokat a kiválasztott Szentélybe!

וַעֲשִׂיתָ עֲלֵהֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבֵּחַ יְהוָה אֶל־הַיָּד וְדַם־בְּחֵיךָ יִשְׂפֹךְ עַל־מִזְבֵּחַ יְהוָה אֶל־הַיָּד וְהַבָּשָׂר חָאֵכַל. (דברים יב, כז)

És készítsd el égőáldozataidat, a húst és a vért az Örökkévaló, a te Istenednek oltárán; és égőáldozataidnak vére öntessék az Örökkévaló, a te Istenednek oltárára, és a húst edd meg. (5Mózes 12:27.)

Xxx – És készítsd el égőáldozataidat. – xxx – Ha azok⁸⁰ égőáldozatok, – xxx – [akkor] helyezd a húst és a vért az oltárra. – xxx – Ha azok békeáldozatok, – xxx – [akkor] „áldozataidnak vére [először] öntessék az – xxx – [Örökkévaló, a te Istenednek] oltárára”, – xxx – majd⁸¹ „a húst edd meg”. – xxx – Ezen kívül bölcsein kifejtették még [az előző versre vonatkozóan]: – xxx – „Csak szent dolgaidat...” – xxx – Ez azokra a szent áldozati felajánlásokra vonatkozóan tanít, – xxx – amelyeket

⁷⁹ Ez a belső szervek – pl. a lép, a máj vagy a vesék – vérére utal. Ezt is tiltja egy tiltó parancsolat, noha megszegéséért nem jár kárét. (Széfer Zikáron)

⁸⁰ A 26. vers „szent dolgaid”-ról beszélt, anélkül, hogy részletezte volna, mely fajtákra gondol. Versünk kifejti: „Ha azok égőáldozatok...” (Gur Árje)

⁸¹ Rási szükségesnek érzi ezt tisztázni, tekintve, hogy ezt a Tóra nem mondja ki egyértelműen. (Mizráhi)

az országon kívül szenteltek oda.⁸² – xxx – És azt tanítja, hogy a helyettesítő áldozatokat⁸³ – xxx – és az áldozati állatok ivadékát⁸⁴ – xxx – áldozatként be kell mutatni.

שָׁמַר וְשָׁמַעְתָּ אֶת כְּלֵי־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְנֶךָ לְמַעַן יִיטֵב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרַיִךְ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים יב, כח)

Gondosan ügyelj és hallgass mind e szavakra, amelyeket én neked parancsolok, hogy jó dolgod legyen neked és gyermekeidnek utánad mindörökké, ha azt teszed, ami jó és helyes az Örökkévaló, a te Istened szemében. (5Mózes 12:28.)

שָׁמַר – ...**ügyelj**... – זו מִשְׁנָה – Ez a törvény tanulmányozására vonatkozik, – שָׁמַרְתָּ אֶת־הַצִּוִּיּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְשָׁמְרָהּ בְּבִטְנְךָ – amelyet „meg kell őrizned hasadban,” [vagyis önmagad részévé kell tenned,] – שְׁלֹא תִשְׁכַּח – hogy el ne felejtődjön, – כְּעֵינֶיךָ שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van:⁸⁵ – „Mert gyönyörűséget szerez, ha őrzöd azokat hasadban [azaz magadban].” – וְאִם שָׁנִיתָ – Ha már tanulmányoztad a törvényt, – אֲפָשָׁר – akkor lehetségessé [válík] számodra, hogy megszívleld és végrehajtsd; – הָא כֹּל שְׂאִינוֹ בְּכֻלָּל מִשְׁנָה – de ha valaki nem mélyül el [a törvény] tanulmányozásában, – אִינוֹ בְּכֻלָּל מַעֲשֶׂה – akkor végre sem tudja hajtani azt.

אֶת כְּלֵי־הַדְּבָרִים – **Mind e szavakra.** – שְׁתֵּהָא חֲבִיבָה עָלֶיךָ מִצְוָה קְלָה – Egy kisebb parancsolat ugyanolyan értékes legyen számodra, – כְּמִצְוָה חֲמוּרָה – mint egy nagyobb jelentőségű.

הַטּוֹב – ...**ami jó**... – בְּעֵינֵי הַשָּׁמַיִם – Az Ég szemében.

וְהַיָּשָׁר – ...**és helyes**... – בְּעֵינֵי אָדָם – A halandók szemében.

כִּי־בִרְכִיתָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אֵתָהּ בָּאֲשָׁמָה לְרַשֵּׁת אוֹתָם מִפְּנֵיךָ וַיִּרְשָׁתָּ אֹתָם וַיִּשְׁכְּתָּ בְּאַרְצָם. (דברים יב, כט)

Midón az Örökkévaló, a te Istened kiirtja a népeket, ahova bemegy, hogy elűzzed őket magad elől, és te elűzöd őket és lakol az ő országukban: (5Mózes 12:29.)

⁸² Azt a jószágot, amelyet Izrael földjén kívül szentelnek áldozati célra, el kell vinni a Szentélybe. Ez az előző (26.) versből van levezetve: „...vidd oda és menj arra a helyre...” (Gur Árje)

⁸³ Ez egy olyan jószág, amelyet egy már létező áldozati állat helyett szenteltek áldozati célra. Jóllehet az efféle helyettesítés bűnös dolog, az ilyen állat szentsége érvényes, és az állatot éppen ezért fel is kell áldozni. Ez a 26. vers „szent dolgaidat” szövegrészéből van levezetve, amely amúgy fölöslegesen lenne szerepelne a versben. (Gur Árje)

⁸⁴ Ez a 26. vers „amik lesznek neked” szövegrészéből van levezetve. (Gur Árje)

⁸⁵ Példabeszédek 22:18.

הַשָּׁמַר לְךָ פְּדִתְנַקֵּשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הַשָּׂמֶרֶם מִפְּנֵיךָ וּפְדִתְדַרֵּשׁ לְאֱלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָּה יַעֲבֹדוּ
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲתֵאֲלֶיהֶם וְאֶעֱשֶׂהֶכֶן גַּם־אֲנִי. (דברים יב, ל)

...óvakodjál, nehogy törbe juss utánuk, miután kipusztultak előled. Ne-
hogy tudakozódjál az ő isteneik után, mondván: **Hogyan is szolgálják
ezek a népek isteneiket? Úgy akarok cselekedni én is.** (5Mózes 12:30.)

Xxx – nehogy törbe juss. – xxx – Onkelosz úgy értelmezi ezt, – xxx – hogy [itt] egy kelepceére utal [a szöveg] . – xxx – Én azonban amondó vagyok, – xxx – hogy [Onkelosz] nem volt precíz a nyelvet illetően, – xxx – ugyanis semmilyen [formájában] nem találunk וַת – xxx – a (xxx – *jokés*)⁸⁶ szóban, – xxx – még gyökbe-tűként sem, – xxx – amely néha kihullik. – xxx – Ám a „szétszakít” és „vadul ráz(/-kódik)” szavak „különböző alakjaiban” – xxx – találunk וַת: – xxx – „és még a térdei is reszkettek”⁸⁷. – xxx – Ebben az esetben is – xxx – én így fordítanám: – xxx – „Nehogy szétszaggatással velük,” – xxx – követvén az ő cselekedeteiket. – xxx – Hasonlóan: „Foglalja le mindenét a hitelező”⁸⁸; – xxx – megátkozza a gonoszt, – xxx – számos hitelezőt kívánva neki, – xxx – akik majd tülekednek egymással, hogy megszerezzék a pénzét.

Xxx – miután kipusztultak előled. – xxx – Miután láttad, – xxx – hogy ki-pusztítottam őket előled, – xxx – vedd észbe azt is, – xxx – hogy miért pusztítottam ki őket: – xxx – romlott viselkedésük miatt. – xxx – Te tehát tartózkodjál követésük-től, – xxx – hogy senki se jöjjön el kipusztítani téged.

Xxx – Hogyan is szolgálják? – xxx – Mivel [a Tóra] nem határozott meg büntetést a bálványimádásért, – xxx – kivéve [a hamis isteneknek szánt áldozatok] levágásáért, [vagy a nekik szánt áldozatok] tűzön való bemutatásáért, – xxx – [vagy a számukra bemutatott] öntőáldozatok öntéséért, vagy [az előttük való] leborulásért, – xxx – amint írva van: – xxx – „[Aki akármilyen istennek áldoz] az Örökkévalón kívül”⁸⁹, – xxx – [azaz] bármi olyat cselekszik, – xxx – amit a Legfelsőbb Lény ked-
véért [szokás cselekedni].⁹⁰ – xxx – Ez a vers továbbá arra tanít, – xxx – hogy ha szokás egy bálványt valamilyen egyéb rítussal imádni, – xxx – például szeméremsér-tőn felfednie magát az embernek⁹¹ Peor kedvéért, – xxx – vagy követ hajítania

⁸⁶ „kelepcebe csal/ejt”.

⁸⁷ Dániel 5:6.

⁸⁸ Zsoltárok 109:11.

⁸⁹ 2Mózes 22:19.

⁹⁰ Az főben járó bünt követ el, ha ezt egy bálvány kedvéért teszi. Vagyis az olyan bálványimádási ak-tus, amelyet a Szentély-szolglát bármelyik formája – vágás, égetés, öntés, leborulás – révén kö-vetnek el, főbenjáró büntettnek számít. A bálványimádás többi formája is tilos ugyan, de nem jár érte halálbüntetés. (Rási uo.)

⁹¹ És széketet üríteni a bálvány előtt. Ez volt Peor imádásának szokásos módja (*Szifté Háhámim*). Markolisz imádatának pedig az volt a bevett módja, hogy kövel megdobták.

Markolisz kedvéért, – xxx – akkor ez [az aktus] annak [az adott bálványinak] az elismert imádási formája, – xxx – és [a bálványimádó személy éppen ezért] felelősségre vonható [tettéért].⁹² ⁹³ – xxx – Mindazonáltal a vágásért, égetésért, öntőáldozat öntéséért – xxx – és leborulásért, – xxx – még akkor is, ha az nem szokásos [egy adott bálvány imádásakor], – xxx – [az elkövető halálbüntetéssel] sújtható.

לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ לִיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָלִיתוּ עֲבֹת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂא עָשׂוּ לְאֱלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בָּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בְּאֵשׁ לְאֱלֹהֵיהֶם. (דברים יב, לא)

Ne tégy úgy az Örökkévaló, a te Istened előtt; mert az Örökkévaló minden utálatát, amit gyűlöl, tették azok isteneiknek, mert még fiaikat és leányaikat is elégették tűzben isteneik előtt. (5Mózes 12:31.)

Xxx – mert még fiaikat. – xxx – A „mert” [szócska] ezt [még] apáikra és anyáikra is kiterjeszti. – xxx – Rabbi Akiva azt mondta: – xxx – „Láttam egy nemzsidót, aki megkötözte az apját a kutyája előtt, – xxx – aki⁹⁴ [ezt követően] felfalta [az apát].”

אֶת כָּל־הַדְּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֲתוּ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תִסְרֹף עָלֶיךָ וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ. (דברים יג, א)

Mindazt a dolgot, amit parancsolok nektek, tartsátok meg, hogy megtegyétek; ne tégy hozzá, és ne végy el belőle. (5Mózes 13:1.)

אֶת כָּל הַדְּבָר – **Mindazt...** – אֶת־כָּל־הַדְּבָר – A kevésbé jelentőset éppúgy, – כְּבְּחֵמוּרָה – mint a nagy jelentőséggel bírót.

לֹא תַעֲשֶׂה – **...tartsátok meg, hogy megtegyétek...** – לֹא תַעֲשֶׂה – Ez egy tiltó parancsolatot hozzátesz – עַל עֲשֵׂה – azokhoz a tevőleges parancsolatokhoz, – הָאֲמֹרִים בְּפִרְשָׁה – amelyek ebben a fejezetben szerepeltek, – אֶלֶּא שְׂאִין לֹקִין – ugyanis a „tartsd meg” mindig tiltó parancsolatra utal, – עַל הַשְׂמֵר – ha megsért egy „tarts meg” [kitételrel megfogalmazott tiltó parancsolatot], – שֶׁל עֲשֵׂה – amikor az egy tevőleges parancsolat kiegészítéseként szerepel.

⁹² Azaz halálbüntetéssel sújtható. A 2Mózes 22:19. csupán a nem szokásos bálványimádási formákat bírálja el enyhébben, vagyis csupán ezekért nem szab ki halálbüntetést.

⁹³ Következésképpen tehát szövegrészünk bálványimádásra utal. Ám ami a következő versben (31.) szerepel: „Ne tégy úgy az Örökkévaló, a te Istened előtt”, és ami a mi versünk folytatásának teszik, az valójában egy másik vétekre utal, mégpedig arra, amikor valaki az Örökkévalót bálványimádó aktusokkal imádja, például oly módon, hogy követ hajít a Szentély oltárára. (Mizráhi; lásd Náhmanidész)

⁹⁴ Mármint a kutya, akit az illető istenként imádot.

לֹא תִטֵּף עָלָיו – ...ne tégy hozzá... – תִּמְשָׁה טוֹטְפוֹת בְּתַפְלִיין – [Például⁹⁵ oly módon, hogy] öt tórai szakaszt [helyezel el négy helyett a fejre való] *tfilin*-be⁹⁶ – וְתִמְשָׁה מִיַּיִן בְּלוּלָב – [vagy] ötféle növényből [állítod] össze a *luláv*-ot⁹⁷ [négy helyett] – אַרְבַּע בְּרֻכּוֹת בְּבִרְכַּת פְּהִינִים – [vagy] négy áldást [mondasz] a papi áldás [keretén belül, három helyett].⁹⁸

בְּיָקוּם בְּקִרְבְּךָ נְבִיא אֹחֵלֵם חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אֹת אֵת מוֹפֵת. (דברים יג, ב)

Ha majd támad közötted próféta vagy álomlátó, és mutat neked jelet vagy csodát, (5Mózes 13:2.)

Xxx – és mutat neked jelet. – xxx – Az égen, – xxx – amint írva van Gideonnal kapcsolatban: – xxx – „add nekem valami jelét”⁹⁹, – xxx – és még azt is mondja [a Szentírás]: – xxx – „most maga a gyapjúfürt maradjon száraz...”¹⁰⁰

Xxx – vagy csodát. – xxx – A földön. – xxx – Ennek ellenére – xxx – ne hallgass rá! – xxx – És ha azt kérdeznéd¹⁰¹: – xxx – „Miért tette a Szent, Áldott Ő, – xxx – képessé őt arra, hogy jelet mutasson?” – xxx – [Akkor erre a válasz:] „mert próbára tesz benneteket az Örökkévaló, a ti Istenetek”¹⁰².

וְכֵן הָאוֹת וְהַמוֹפֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר נִלְכָּה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם וְנַעֲבֹדֵם. (דברים יג, ג)

...és bekövetkezik a jel és a csoda, amelyről szólt neked, mondván: járjunk más istenek után, amelyeket nem ismersz és szolgáljuk őket; (5Mózes 13:3.)

לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי הַנְּבִיא הַהוּא אֹחֵלֵם חֲלוֹם הַהוּא כִּי מְנַסֶּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לְדַעַת הִישְׁכֵם אֲהַבִּים אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לִבְבְּכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם. (דברים יג, ד)

ne hallgass e prófétának szavára vagy az álomlátóra, mert próbára tesz benneteket az Örökkévaló, a ti Istenetek, hogy tudva legyen, vajon sze-

⁹⁵ Lásd az 5Mózes 4:2-hez írt Rási-kommentárt.

⁹⁶ 5Mózes 6:8.

⁹⁷ 3Mózes 23:40.

⁹⁸ 4Mózes 6:22-27.

⁹⁹ Bírák 6:17.

¹⁰⁰ Uo. 39. vers. „...az egész föld pedig legyen harmatos!”

¹⁰¹ A 4. versben olvasható „mert próbára tesz benneteket az Örökkévaló, a ti Istenetek” a válasz arra, hogy „Miért tette képessé őt az Örökkévaló...?” (Mizráhi)

¹⁰² Lentebb 4. vers.

retitek-e az Örökkévalót, a ti Isteneteket egész szívetekkel és egész lelketekkel. (5Mózes 13:4.)

אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תֵּלְכוּ וְאֵתוּ תִירְאוּ וְאֵת־מִצְוֹתָיו תִּשְׁמְרוּ וּבְקִלְוֹ תִשְׁמְעוּ וְאֵתוּ תַעֲבְדוּ וְכוּ
תְּדַבְּרוּן. (דברים יג, ה)

Az Örökkévaló, a ti Istenetek után járjatok, Őt féljétek, az Ő parancsolatait tartsátok meg, szavára hallgassatok, Őt szolgáljátok és Hozzá ragaszkodjatok. (5Mózes 13:5.)

Xxx – az Ő parancsolatait tartsátok meg. – xxx – A Mózes révén kapott Tóráat.

Xxx – szavára hallgassatok. – xxx – A próféták szavára.¹⁰³

Xxx – Őt szolgáljátok. – xxx – Az Ő Szentélyében.¹⁰⁴

Xxx – és Hozzá ragaszkodjatok. – xxx – Tegyétek magatokévá az Ő útjait; – xxx – jótékonykodjatok, – xxx – temessétek el a holtakat és látogassátok a betegeket, – xxx – amiképpen a Szent, legyen Áldott, tette.¹⁰⁵

וְהִנְבִיֵא הֵהוּא אִן חֵלֶם הַחֲלוּם הֵהוּא יוֹמֵת כִּי דְבַר־טָרָה עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם וְהַפְּדֶה מִבַּיִת עַבְדִּים לְהַדִּיקוֹ מִדִּתְרוֹךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיךָ לְלַקֵּת בָּהּ וּבְעֶרְתָּ הַרְעַ
מִקְרָבָהּ. (דברים יג, ו)

És az a próféta vagy az az álomlátó ölessék meg, mert koholmányt mondott az Örökkévalóról, a ti Istenetekről, aki kivezetett benneteket Egyiptom országából és aki kiváltott téged a rabszolgaság házából, – hogy eltántorítson téged az útról, amelyről megparancsolta neked az Örökkévaló, a te Istened, hogy azon járj. Így pusztítsd ki a rosszat körből. (5Mózes 13:6.)

Xxx – koholmányt. – xxx – Valami világból kivetett, – xxx – nem létező, sosem teremtett dolgot. – xxx – Én sosem utasítottam arra, hogy ezt mondja. – xxx – Ófranciául *destolude* („elferdített”).

Xxx – és aki kiváltott téged a rabszolgaság házából. – xxx – Még ha semmi egyebet nem tett [volna] veled, – xxx – csak megszabadít¹⁰⁶, – xxx – az is elég [lett volna].

¹⁰³ Az összes többi micva már benne foglaltatik a Mózes révén kapott parancsolatokban. (*Mizráhi*)

¹⁰⁴ Mivel a többi parancsolat már megemlítettett, ez csakis az áldozati szolgálatokra utalhat (*Mizráhi*), amelyek a szolgálat magasabb szintjét képviselik, mint a többi parancsolat végrehajtása (*Gur Ár-je*).

¹⁰⁵ Az Örökkévaló felruházta Ádámot és Évát, meglátogatta Ábrahámot a körülmetélését követően, és eltemette Mózeszt.

¹⁰⁶ Az egyiptomi szolgaságból, anélkül, hogy kivisz az országból. (*Mizráhi*)

כִּי יִסְתַּף אֶתִּיךָ כְּדֹאמֶךָ אֲרֻבְנֶךָ אֲרֻבְתֶּךָ אִנּוּ אֲשֶׁת חִיקֶךָ אִנּוּ רַעַתְךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשֶׁךָ בְּסִתְּךָ לְאִמְרָן נִלְכְּהָ וְנַעֲבְדָהּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אֶתָּה וְאַבְתֶּיךָ. (דברים יג, ז)

Ha fivéred, anyád fia, vagy fiad, vagy leányod, vagy ölelő hitvesed, vagy lelked szerint való jóbarátod titokban csábít téged, mondván: Menjünk, és szolgáljunk más isteneket, amelyeket nem ismersz sem te, sem őseid... (5Mózes 13:7.)

כִּי יִסְתַּף – Ha... csábít téged (*ki jöszithá*)... – אין הסתה אלא גרוי – A „hászátá” szó mindig csábításra utal, – שְׁנֵאמַר – mint írva van:¹⁰⁷ – „Ha az Örökkévaló csábított (*heszithá*) ellenem.” – אמיטר”א בלעז – Ófranciául *ez ametre* (csábít). – שְׁמַשִּׂאוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן – Ráveszi, hogy megtegye.

אֶתִּיךָ – ...fivéred.... – מֵאָב – Atyai részről, – או כֵּן אֲמַרְךָ – vagy ...**anyád fia...** – מֵאִמּוֹ – Anyai részről.

חִיקֶךָ – ...ölelő [hitvesed]... – הַשׁוֹכֵבֶת בְּחִיקֶךָ – Ki öledben pihen – ומחקה כָּךְ – és összeölelkezik veled. – אפיקייד”א בלעז – Ófranciául *afichiede* (ölelő). – וְכֵן – Ha-sonlóan [amikor a próféta a Szentély oltárának alapjáról szól]: – ומחיק הָאָרֶץ – „A föld »ölében« (színén) lévő belső területől,”¹⁰⁸ – מִיִּסּוּד הַתְּקוּעַ בְּאָרֶץ – a földre mélyesztett alapzattól.

אֲשֶׁר כְּנַפְשֶׁךָ – ...lelked szerint való jóbarátod... – זֶה אָבִיךָ – Ez apádra vonatkozik.¹⁰⁹ – פָּרַשׁ לָךְ הַכְּתוּב אֶת הַחֲבִיבִין לָךְ – A Szentírás azokat említi, akik kedvesek a szívednek; – קָל וְחֻמְרָא לְאֶחָרִים – a többiekre [tehát] annál inkább vonatkozik a dolog.

בְּסִתְּךָ – ...titokban... – דְּבַר הַכְּתוּב בְּהִנְיָה – A Szentírás az általános helyzetet írja le. – שְׂאִין דְּבָרֵי מְסִית אֲלָא בְּסִתְּךָ – A csábító normál körülmények között [ugyanis] titokban közli mondandóját. – וְכֵן שְׁלֹמֹה הוּא אוֹמֵר – Salamon is azt mondja:¹¹⁰ – בְּנֶשֶׁף – „A nap estéjének alkonyatán, – בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וְאֶפְלָה – az éjszaka homályának feketeségében.”

אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אֶתָּה וְאַבְתֶּיךָ – ...amelyeket nem ismersz sem te, sem őseid. – שְׂאֵף הָאֲמוֹת – Ez valami roppant megalázó dolog számodra, – מֵה שְׁמִסְרוֹ לָהֶם אַבְוִתֵּיהֶם – őseik hagyományát; – וְזוֹב מֵה שְׁמִסְרוֹ – ő [a csábító] mégis azt mondja neked: – לָךְ אַבְוִתֵּיךָ – „Hagyd el őseid hagyományát”!

¹⁰⁷ 1Sámuel 26:19.

¹⁰⁸ Jehezkiel 43:14.

¹⁰⁹ Amint az 1Mózes 44:30 mondja az apa-fiú kapcsolatról: „...holott lelke össze van kötve az ő lelkével”.

¹¹⁰ Példabeszédek 7:9.

מֵאַלְהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבְתֶיכֶם הַקְּרִבִּים אֵלֶיךָ אוֹ הַרְחֲקִים מִמֶּךָּ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ.
(דברים יג, ח)

...azon népek istenei közül, amelyek körülöttek vannak, amelyek közel vannak hozzád vagy távol vannak tőled, a föld egyik végétől a föld másik végéig, (5Mózes 13:8.)

Xxx – amelyek közel vannak hozzád vagy távol vannak tőled. – xxx – Miért lényeges az, hogy „közel vannak” vagy „távol vannak”? – xxx – A Tóra ezzel inkább a következőt mondja: – xxx – azoknak a természetek alapján, amelyek közel vannak, – xxx – tudomást szerezhetsz a távoliak természetéről. – xxx – Amiképpen azok, amelyek közel vannak, tartalom nélküliek, – xxx – azonképpen azok is tartalom nélkül valók, amelyek távol vannak.

Xxx – a föld egyik végétől. – xxx – Ez a napra, a holdra – xxx – és a [többi] égitestre utal, – xxx – amelyek keresztezik a világot egyik végétől a másikig.¹¹¹

לֹא תִאָּבֵהּ לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא תִתְחַוֶּה עֵינֶיךָ עָלָיו וְלֹא תִחַמְלֵה וְלֹא תִכְטֹּה עָלָיו. (דברים יג, ט)
...ne hajolj szavára, és ne hallgass reá, és ne szánja meg őt a szemed, ne kíméld, és ne leplezgesd őt; (5Mózes 13:9.)

Xxx – ne hajolj szavára. – xxx – Ne hajolj szavára, – xxx – ne szeresd őt.¹¹² – xxx – Mivel [azonban] írva van: – xxx – „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat,”¹¹³ – xxx – [ezért a vers arra tanít bennünket, hogy] ezt ne szeresd.

Xxx – és ne hallgass reá. – xxx – Amikor az életéért könyörög, – xxx – [amikor] bocsánatért [könyörög]. – xxx – Mivel írva van: – xxx – „inkább hagyj mellette segítséget,”¹¹⁴ – xxx – [ezért a vers arra tanít bennünket, hogy] ezt ne segítsd meg.

Xxx – és ne szánja meg őt a szemed. – xxx – Mivel írva van: – xxx – „ne maradj tétlen felebarátod vérénel,”¹¹⁵ [ezért a vers arra tanít bennünket, hogy] ezt ne szánd meg.

Xxx – ne kíméld. – xxx – Ne kövess el mindent annak érdekében, hogy felmentsd őt.

¹¹¹ Uo. Annyi is elegendő lett volna, hogy „amelyek olyan távol vannak tőled, mint a föld végei”. Az „a föld egyik végétől a föld másik végéig” azt jelzi, hogy itt az égitestekre utal a szöveg. (Gur Árje)

¹¹² De nem: „Ne reagálj felbujtására.” Ez ugyanis nem illene bele annak az utasításnak a kontextusába, hogy irgalom nélkül ki kell végezni őt. (Mizráhi)

¹¹³ 3Mózes 19:18.

¹¹⁴ 2Mózes 23:5.

¹¹⁵ 3Mózes 19:16.

Xxx – és ne leplezgesd őt. – xxx – Ha terhelő információ van birtokodban,
– xxx – nem szabad elhallgatnod azt.

כִּי הָרַגְתָּ תִּהְיֶה לְךָ תְּהִיָּה בְּרֵאשׁוֹנָה לְהַמִּיתוֹ וְיָד כָּל־הָעָם בְּאַחֲרָנָה. (דברים יג, י)

Hanem meg kell ölnöd őt; a te kezéd legyen az első rajta, hogy megöld, és azután az egész nép keze. (5Mózes 13:10.)

Hanem meg kell ölnöd őt... – אם יצא מבית דין זכאי – Ha a bíróság ártatlannak találta, – תְּהִיָּה לְךָ תְּהִיָּה לְחֹבָה – tárgyaltsd újra az ügyét, és ítéldesd el őt; – יצא מבית דין חייב – ha viszont a bíróság bűnösnek találta őt, – אַל תִּחְזַרְהוּ לְזָכוֹת – akkor ne próbáld meg [újra tárgyalatni és] felmentetni őt.

...a te kezéd legyen az első rajta... – מִצְוָה בְּיַד הַנֶּסֶת – A csábítás célszemélyének kötelessége – לְהַמִּיתוֹ – megölni [a csábítót]. – לֹא מֵת – Ha nem tudta megölni, – יָמוּת בְּיַד אֲחֵרִים – akkor másoknak kell végrehajtani a kivégzést, – שְׁנֵאָמַר – mint írva van: – וְיָד כָּל־הָעָם וְגו' – „...az egész nép keze”.

וּסְקַלְתוּ בְּאֲבָנִים וְמָת כִּי בָקַשׁ לְהַדְיָחָךְ מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם מִבֵּית עַבְדִּים. (דברים יג, יא)

Kövezd meg kövekkel, hogy meghaljon, mert arra törekedett, hogy eltántoritson téged az Örökkévalótól, a te Istenedtől, aki kivezetett téged Egyiptom országából, a rabszolgaság házából. (5Mózes 13:11.)

וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדְבָר הַרְעֵ הַזֶּה בְּקִרְבְּךָ. (דברים יג, יב)

És egész Izráel hallja és féljen, és ne műveljenek többé ily gonosz dolgot közötted. (5Mózes 13:12.)

כִּי־תִשְׁמָע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לְשֹׁכֵת שָׁם לֵאמֹר. (דברים יג, יג)

Ha majd hallod városaid egyikéről, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, hogy ott lakjál, mondván: (5Mózes 13:13.)

Xxx – hogy ott lakjál. – xxx – Ez kizárja Jeruzsálemet, – xxx – amelyet nem lakóhelyül adott [az Örökkévaló Izrael fiainak].¹¹⁶

Xxx – Ha majd hallod [...] mondván. – xxx – Mondván a következőt: – xxx – alávaló emberek kiindultak.¹¹⁷

¹¹⁶ Vagyis nem kifejezetten egyének lakóhelyéül adta, de azt bárki használhatta. Ez azt a véleményt követi, mely szerint Jeruzsálemet egyik törzs sem kapta meg saját birtokul. (Szifté Háhámim. Lásd fentebb 12:14.)

¹¹⁷ „Ha hallasz valakit azt mondani, hogy alávaló emberek kiindultak, stb.” Nem pedig: „Ha azt hallod, hogy alávaló emberek kiindultak, stb.”, ugyanis akkor a „mondván” fölösleges lenne. (Gur Árje)

יִצְאוּ אַנְשֵׁים בְּנֵי־לַיְלָל מִקְרָךְ וַיִּהְיוּ אֶת־שְׂכְּבֵי עֵינָם לְאֹמֶר גְּלֻזָּה וְנִעְבְּדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא־יְדַעְתֶּם. (דברים יג, יד)

...alávaló emberek kiindultak közüled és eltántorították városuk lakóit, mondván: menjünk és szolgáljunk más isteneket, amelyeket ti nem ismertek; (5Mózes 13: 14.)

xxx – járom nélküliek,¹¹⁸ – xxx – mivel lerázták magukról az ég jármát.

xxx – emberek. – xxx – De nem nők.¹¹⁹

xxx – városuk lakóit. – xxx – De nem egy másik város lakóit. – xxx – Ebből vezették le [bölcseink], – xxx – hogy egy hitehagyott várost nem lehet annak megbélyegezni, – xxx – hacsak nem férfiak vezették tévútra – xxx – és [hacsak nem] a saját lakosai.

וְדַרְשָׁתָּ וְחִקְרָתָּ וְשִׁאלְתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אָמַת נִכּוֹן הַדָּבָר נִעְשֶׂתָּה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבְּךָ. (דברים יג, טו)

Te nyomozz, vizsgálódj és gondosan kérdezősködj; és íme, ha igaz, bebizonyult a dolog, megtörtént ez az undokság közötted. (5Mózes 13:15.)

Te nyomozz, vizsgálódj és gondosan kérdezősködj... – וְדַרְשָׁתָּ וְחִקְרָתָּ וְשִׁאלְתָּ הֵיטֵב – Innét vezették le [a bölcsek], – שְׁבַע חֻקֵּירוֹת – hogy hét vizsgálat [kell, hogy legyen],¹²⁰ – מִרְבוּי הַמִּקְרָא – a vers többlet szövegezéséből. – כָּאֵן – „nyomozás,” „vizsgálódás” – וְדַרְשָׁתָּ וְחִקְרָתָּ וְשִׁאלְתָּ הֵיטֵב – Itt három van említve: – „gondosság.” – וְשִׁאלְתָּ אֵינּוּ מִן הַמִּנְיָן – A „kérdezősködjél” nem tartozik [a hét] közé, – וּמִמֶּנּוּ לְמַדּוּ בְּדִיקוֹת – mert abból az [incidenstől független tényállásokra vonatkozó] kikérdezés [szükségessége] lett levezetve.¹²¹ – וּבְמִקּוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר – Máshol az áll:¹²² – „És ha gondos vizsgálatot végeztek a bírák.” – וְדַרְשׁוּ הַשׁוֹפְטִים הֵיטֵב – „Gondosan megvizsgálad.” – אַחֵר הוּא אוֹמֵר – Megint máshol meg az:¹²³ – וְדַרְשָׁתָּ הֵיטֵב – „Gondosan”-ból [itt] és a „gondosan”-ból [ott]

¹¹⁸ Abból, hogy (xxx – bli ol), „járom nélkül.” (Mizráhi)

¹¹⁹ Különben az (xxx – ánásim) – „emberek” – szó itt fölösleges lenne. Mindazonáltal a Tóra az (xxx – ánásim) szóval rendszerint nőkre is utal. (Mizráhi)

¹²⁰ Azaz hét specifikus kérdést kell feltenni a bíróság előtt megjelenő tanúknak. Ezek a kérdések annak az eseménynek az idejére és helyére vonatkoznak, amellyel kapcsolatban a tanú a vallomását teszi. A „nyomozást” jelentő hét kérdés a Talmud *Szánhedrin* traktatusában 40a-ban van felsorolva.

¹²¹ A „nyomozás vagy kérdezősködés” azokra a kérdésekre vonatkozik, amelyeket a tanúknak tanúvallomásuknak az időtől és a helytől eltérő részleteire vonatkozóan tesznek fel. Például, hogy milyen ruhát viselt az illető vádlott.

¹²² 5Mózes 19:18.

¹²³ Uo. 17:4.

kikövetkeztethető a gözérá sává (hasonló kifejezések)¹²⁴ elve alapján, – לַתֵּן הָאָמֹר – שֶׁל זֶה בְּזֶה – hogy az egyik helyen szereplő szabályok vonatkoznak a másik helyre is. [Mintha azt írta volna a Tóra: „Te nyomozz, vizsgálódj és gondosan (kérdőzködj), a bírák végezzenek gondos vizsgálatot, vizsgáld meg jól.” A hét kifejezés hét kérdésre utal.]

הֲפֵה תִּפְּהָ אֶת־שִׁבְיֵי הָעִיר הַהִוא לְפִיתּוּב הַחֲרָם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־בְּהֵמָתָהּ לְפִיתּוּב. (דברים יג, טז)

...sújtsd karddal annak a városnak lakóit, vedd tilalom alá azt és mindazt, ami benne van, és a barmát is kard élére szánva. (5Mózes 13:16.)

Xxx – sújtsd karddal. – xxx – Ha nem tudod kivégezni őket – xxx – azzal a módszerrel, amelyet a Tóra ír elő számukra, – xxx – végezd ki őket egy másik módszerrel.

וְאֶת־כָּל־שְׂלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תְּנוּךְ רַחֲבָהּ וְשָׂרְפָתָהּ בְּאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־שְׂלָלָהּ כְּלִיל לִיהוּה אֱלֹהֶיךָ וְהִיתָה־תֵּל עוֹלָם לֹא תִבְנֶה עוֹד. (דברים יג, יז)

És gyűjtsd össze egész zsákmányát a piacára és hamvaszd el tűzben azt a várost és egész zsákmányát tökéletesen az Örökkévaló, a te Istened előtt, és maradjon örök időkre romhalom, ne építtessék föl újra többé. (5Mózes 13:17.)

Xxx – az Örökkévaló, a te Istened előtt. – xxx – Az Ő Nevéért és az Ő kedvéért.

וְלֹא־יִדְבַק בְּיָדֶךָ מְאוּמָה מִן־הַתּוֹרָם לְמַעַן יָשׁוּב יְהוָה מִחֲרֹן אַפָּו וְנִתְדַלְּךָ רַחֲמִים וְרַחֲמֶךָ וְהִרְפָּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתָּיִךָ. (דברים יג, יח)

És ne tapadjon a te kezedhez semmi a tilalom alá vetett dolgokból, azért, hogy álljon el az Örökkévaló föllobbant haragjától, és adjon neked irgalmat és könyörüljön rajtad és sokasítson meg téged, amint megesküdött őseidnek, (5Mózes 13:18.)

Xxx – hogy álljon el az Örökkévaló föllobbant haragjától. – xxx – Mert amíg létezik a bálványimádás a világban, – xxx – addig harag tombol a világban.

כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמֹּר אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת הַיָּשׁוּר בְּעֵינַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים יג, ט)

¹²⁴ Lásd a 2Mózes 21:6-hoz tartozó Rási-kommentárhoz írt 3. lábji.

...hogyha hallgatsz az Örökkévaló, a te Istened szavára, megtartod minden parancsolatát, amelyet én neked a mai napon parancsolok, hogy azt tedd, ami helyes az Örökkévaló, a te Istened szemében. (5Mózes 13:19.)

בְּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגַּדְדוּ וְלֹא תִשְׂמְיִמוּ קִרְתָּה בֵּין עֵינֵיכֶם לְמַת. (דברים יד, א)

Fiai vagytok ti az Örökkévalónak, a ti Isteneteknek. Ne vagdaljátok meg magatokat, és ne tegyetek kopaszságot szemetek közé halott miatt. (5Mózes 14:1.)

לֹא תִתְנֶנוּ גְדִידָה וְשָׂרֵט – **...Ne vagdaljátok meg magatokat...** – לֹא תִתְגַּדְדוּ – Ne ejtsetek szakításokat és vágásokat testeteken – עַל מַת – halott miatt, – בְּבִשְׂרְכֶם – amint az szokás az emoriták között, – כְּדֶרֶךְ שֶׁהָאֱמֹרִיִּים עוֹשִׂין – mert ti Isten gyermekei vagytok, – וְאַתֶּם רְאוּיִין לְהִיּוֹת נְאִים – és ezért illő, hogy illendően nézzetek ki – וְלֹא גְדוּדִים וּמְקוֹרְחִים – és ne legyetek összevagdálva és lekopaszítva.

אֶצֶל הַפְּדִיחַת – **...szemetek közé...** – בֵּין עֵינֵיכֶם – A homlok közelében. – „Ne csináljanak kopaszságot fejükön.” – לֹא יִקְרְחוּ קִרְחָה בְּרֵאשָׁם – Másol az áll:¹²⁵ – וּבְמִקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר – Ez tesz [a tilalom szempontjából] egyenlőségjelet az egész koponya – כְּבֵין הָעֵינַיִם – és a szemek közötti terület közé.

כִּי עַם קְדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבָךְ בְּתֵר יִהְיֶה לְהִזִּית לֹו לְעַם סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה. (דברים יד, ב)

Mert szent népe vagy te az Örökkévalónak, a te Istenednek, és téged választott ki az Örökkévaló, hogy légy az ő tulajdon népe minden nép közül, amely a föld színén van. (5Mózes 14:2.)

Xxx – Mert szent népe vagy te. – xxx – [Ez arra a veled született] szentségre [utal], amely atyáidtól ered; – xxx – ráadásul: „és téged választott ki az Örökkévaló.”¹²⁶

לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה. (דברים יד, ג)

Ne egyél semmi utálatosat. (5Mózes 14:3.)

כָּל שֶׁתַּעֲבִי לְךָ – **...semmi utálatosat.** – כָּל תּוֹעֵבָה – Semmit, amit utálatossá tettem számodra. – כְּגוֹן צֶרֶם אֶזֶן בְּכוֹר – például megvágni egy elsőszülött állat fület, – כִּדִּי לְשַׁחֲטוֹ בְּמִדְיָנָה – hogy azt levághassák a Szentélyen kívül [ugyanis a törvény sze-

¹²⁵ 3Mózes 21:5.

¹²⁶ Ez a látszólag fölösleges ismétlés – „és téged választott ki az Örökkévaló” – az előző kijelentést – „Mert szent népe vagy te” – támasztja alá. (Mizráhi)

rint a hibás elsőszülöttnek már nincs szentsége, és így bárhogyan elfogyasztható]; – **כָּל מוֹם לֹא – הָרִי דְּבַר שֶׁתַּעֲבֹתִי לָךְ** – ez olyasvalami, amit utálatossá tettem számodra. – **יְהִיָּה בּוֹ יִקְרָא וְלֹא יִלְמַד כֹּאֵן** – Abból, hogy „semmiféle hibája ne legyen”¹²⁷ [tudjuk, hogy tilos hibát ejteni benne]. – **וְיִשְׁחַט וְיֹאכַל** – A Szentírás itt azt tanítja, – **עַל אוֹתוֹ הַמוֹם** – hogy tilos levágni, majd megenni [az elsőszülött állatot] – **עַל אוֹתוֹ הַמוֹם** – ama hiba folytán.

– **בִּשְׁלַל בְּשָׂר וְבַחֵלֶב** – Ha valaki húst és tejet együtt főzött, – **הָרִי דְּבַר שֶׁתַּעֲבֹתִי לָךְ** – ez [ugyancsak] olyasvalami, amit utálatossá tettem számotokra, – **עַל אֲכִילָתוֹ** – ezért [a Szentírás] itt tiltja annak fogyasztását.¹²⁸

זֵאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ שׁוֹר וְשֵׂה כְּשֶׁבִים וְשֵׂה עֲזִים. (דברים יד, ד)

Ezek azok a barmok, amelyeket ehetek: ökör, juh és kecske; (5Mózes 14:4.)

אֵיל וְצִבִי וְיִחְמֹר וְאֶקֶן וְדִישָׁן וְתֵאֵן וְזֶמֶר. (דברים יד, ה)

...őz, szarvas, dámvad, vadkecske, antilop, teó és zemer. (5Mózes 14:5.)

Xxx – Ezek azok a barmok [...] őz, szarvas, dámvad. – xxx – Azt tanuljuk, hogy vadak is belevétnek – xxx – a (xxx – *böhémá*), „barom” szó [jelentéstartományában]; – xxx – és azt is tanuljuk, hogy a tisztátalan házi és vad négy lábúak – xxx – számosabban vannak, mint a tiszták, – xxx – mert [a Tóra] minden helyen a kevésbé számosakat említi név szerint.

Xxx – vadkecske. – xxx – A Targum [Onkelosz] ezt (xxx – *já’lá*)-nak fordítja; – xxx – „kőszáli kecske”¹²⁹. – xxx – Ez az *estainboc* [ófranciául].

Xxx – teó. – xxx – *Torbálá*,¹³⁰ „erdei ökör”; – xxx – A *bálá* szó arámiul „erdő”¹³¹.

וְכָל-בְּהֵמָה מִפְּרִסֹת פְּרִסָּה וְשִׁסְעַת שִׁסְעָה שְׁתֵּי פְּרִסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בְּבֵהֶמָה אֲתָה תֹאכְלוּ. (דברים יד, ו)

Minden barmot, amely hasított patájú, amelynek ténylegesen hasított patája van a kérődző barmok között, azt ehetitek. (5Mózes 14:6.)

Xxx – hasított. – xxx – A Targum [Onkelosz] fordításában: (xxx – *szduká*)¹³².

¹²⁷ 3Mózes 22:21.

¹²⁸ Ezt ezen kívül onnan is tanuljuk, hogy háromszor ismétlődik a „Ne főzz gödölyét anya tejében” tilalma. lásd a 2Mózes 23:19-hez írt Rási-kommentárt.

¹²⁹ Jób 39:1.

¹³⁰ A Targum fordításában.

¹³¹ A *tor* pedig az „ökör”.

¹³² „Hasított”. És nem „patás”, mivel a (xxx – *máfreszet*) szónak nem ugyanaz a gyöke, mint a „pata” jelentésű (xxx – *fárszá*) szónak. (*Mizráhi*)

Xxx – patája. – xxx – [Ófranciául] *plante*.

Xxx – ténylegesen hasított. – xxx – Két körömmé osztott. – xxx – Vannak olyanok, amelyek patások, de nem válik körmökké [a patájuk]; – xxx – ezek tisztátalanok.

Xxx – a [kérődző] barmok között [szó szerint „baromban”] . – xxx – Innét az implikáció: „amit az állatban találtok, – xxx – megehetitek.”¹³³ – xxx – Eből vezetik le [bölcseink] azt, hogy a magzat – xxx – [elfogyasztása] engedélyezetté válik anyjának [rituális] levágása révén.

אֲךָ אֶת־הָאֵף לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמִּפְרִי־הַפְּרֻטָּה הַשְּׂסוּעָה אֶת־הַנְּגַמָּל וְאֶת־הָאֲרָנָבַת
וְאֶת־הַשֹּׁפָן כִּי־מַעֲלָה גֵרָה הֵמָּה וּפְרֻטָּה לֹא הִפְרִי־סוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם. (דברים יד, ז)

Azonban ezeket ne egyétek, akár a kérődzők vagy a hasadt patájúak közül: a söszuá-t, a nyulat és a hegyi nyulat, mert kérődzők ugyan, de patájuk nem hasadt; ezek tisztátalanok nektek; (5Mózes 14:7.)

Xxx – a söszuá-t. – xxx – Ez egy olyan állat, amelynek két púpjá – xxx – és két gerincoszlopa van. – xxx – Bölcseink megjegyzik: – xxx – Miért kerültek ezek megisméltésre?¹³⁴ – xxx – A barmok a kétpúpú teve miatt, – xxx – a szárnyasok pedig a ráa¹³⁵ miatt, – xxx – amelyek nem kerültek felsorolásra a Torát Kohánimban.¹³⁶

וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מִפְרִי־הַפְּרֻטָּה הוּא וְלֹא גֵרָה טְמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ וּכְנַבְלָתָם לֹא תִנְעוּ. (דברים יד, ח)

...és a sertést, mert hasadt patájú ugyan, de nem kérődző; ez tisztátalan nektek, húsból ne egyétek, és hullájukat se érintsétek. (5Mózes 14:8.)

...és hullájukat se érintsétek. – רבותינו פְּרָשׁוּ – A bölcsek magyarázata szerint – כְּרִגְלֵי – ez az ünnepek idejére vonatkozik, – שְׂאָדָם חִיב לְטַהֵר אֶת – כְּרִגְלֵי – az ünnep idejére. [Amikor az embereknek el kell zárándokolniuk a Szentélyhez, és ott áldozatot kell bemutatniuk. A rituálisan tisztátalanok azonban nem léphetnek be a Szentélybe.] – יָכוֹל יְהִיוּ – אֶת־הַחֲזִיר כִּי־מִפְרִי־הַפְּרֻטָּה הוּא וְלֹא גֵרָה טְמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ וּכְנַבְלָתָם לֹא תִנְעוּ – Vagy talán a figyelmeztetés az egész évre szól? – תִּלְמוּד לומר – A Tóra ezért azt mondja:¹³⁷ – אָמַר אֶל הַכֹּהֲנִים וגו' – „Szólj a papokhoz... [halott miatt

¹³³ A vers elejét – „Minden barmot” – összeolvassuk a végével – „a kérődző barmokban, azt ehetitek”. Minden barmot, amelyet egy baromban találtok, megehettek. (Mizráhi a Hulin ?? ból)

¹³⁴ Mert hogy Mózes harmadik könyvének 11. fejezetében egyszer már felsorolásra kerültek.

¹³⁵ 13. vers.

¹³⁶ 3Mózes uo.

¹³⁷ 3Mózes 21:1.

ne tisztátalanítsa meg magát népe között].” [A korlátozás itt nyilvánvalóan csupán a kohanitákra vonatkozik, az izraelitákra nem.] – וימה טמאת המת המורה – Ha az emberi holttestből áradó tisztátalanság tilalma, [amely a tisztátalanság] szigorúbb [formája,] – כהנים מזקרים – csupán a kohanitákra vonatkozik, – ואין ישראל מזקרים – az izraelitákra viszont nem, – טמאת נבלה קלה – akkor az enyhébb tisztátalanság, amely egy állati tetemből árad, – לא כל שכן – nyilvánvalóan [csak a kohanitákra vonatkozik.]

אֲתִזָּה תֵּאָכְלוּ מִכָּל אֲשֶׁר בְּמַיִם כָּל אֲשֶׁר לְוֵן סִנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת תֵּאָכְלוּ. (דברים יד, ט)

Ezt ehettek mindabból, ami a vízben van: mindazokat, amelyeknek úszószárnyuk és pikkelyük van, ehettek; (5Mózes 14:9.)

וְכָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת לֹא תֵאָכְלוּ טֵמֵא הוּא לָכֵם. (דברים יד, י)

...de mindazokat, amelyeknek nincs úszószárnyuk és pikkelyük, ne egyétek, ez tisztátalan nektek. (5Mózes 14:10.)

כָּל־צִפּוֹר טְהוֹרָה תֵּאָכְלוּ. (דברים יד, יא)

Minden tiszta madarat szabad ennetek. (5Mózes 14:11.)

Xxx – Minden tiszta madarat szabad ennetek. – xxx – Ez¹³⁸ megengedi a mecorá¹³⁹ által szabadon engedett madár¹⁴⁰ [elfogyasztását].

וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכְלוּ מֵהֵם הַנְּשָׂר וְהַפֶּרֶס וְהַעֲזוֹנִיָּה. (דברים יד, יב)

És ezek azok, amelyeket nem szabad ennetek közülük: a sas, az ölyv és a keselyű; (5Mózes 14:12.)

Xxx – És ezek azok, amelyeket nem szabad ennetek. – xxx – Ez¹⁴¹ megtiltja a levágott madár¹⁴² [elfogyasztását].¹⁴³

¹³⁸ A „minden” szó. (Mizráhi Rásinak a Kidusin 57a-hoz írt kommentárjából)

¹³⁹ Poklos.

¹⁴⁰ Megtisztulásának napján a poklosnak vennie kell két madarat, majd az egyiket le kell vágnia, a másikat pedig szabadon kell eresztenie (3Mózes 14:1-8.).

¹⁴¹ Vagyis versünk, amely amúgy teljesen felesleges lenne, hiszen a 19. vers megtiltja minden tisztátalan madár fogyasztását. (Szifté Háhámim)

¹⁴² Vagyis a poklos levágott madarának.

¹⁴³ Szifré uo. De lehetséges, hogy a levágott madár elfogyasztása engedélyezett, a szabadon engedett madár elfogyasztása pedig tilos? Nem, a Tóra nem utasítaná a mecorá-t, azaz a poklost, hogy eressen szabadon egy tiltott madarat, hogy aztán azt egy gyanútlan személy levágja és elfogyassza. (Kidusin 57a.)

וְהָרְאָה וְאֶתְהַאֲלֶיהָ וְתִדְבְּרָהּ לְמִינָהּ. (דברים יד, יג)

...a ráa, a sólyom és a kánya, faja szerint; (5Mózes 14:13.)

Xxx – a ráa, a sólyom... – xxx – A ráá, az ájá és a dájá egy és ugyanazon [madár nevei]. – xxx – Akkor miért nevezik „ráá”-nak? – xxx – Mert a látása rendkívül jó.¹⁴⁴ – xxx – És miért adja meg tiltásunk az összes nevét? – xxx – Hogy ne szolgáltatson ürügyet – xxx – a vitatkozóknak a kifogáskeresésre; – xxx – hogy ne forduljon elő, hogy az egyik megtiltja azt mint ráá-t, – xxx – míg egy másik engedélyezi azt azzal az állítással, – xxx – hogy annak dájá a neve, – xxx – vagy ájá a neve, – xxx – s így annak [fogyasztását] nem tiltotta meg – xxx – a Tóra. – xxx – A madaraknál – xxx – a tisztátalanok lettek megnevezve.¹⁴⁵ – xxx – Ez azt tanítja, hogy a tiszta madarak számosabbak, – xxx – mint a tisztátalanok, – xxx – és ezért a kevésbé számosak lettek megnevezve.

וְאֵת כָּל־עוֹרְבֵי לְמִינוֹ. (דברים יד, יד)

...minden holló, faja szerint; (5Mózes 14:14.)

וְאֵת לְבַת הַיַּעֲנֵבָה וְאֶת־הַתְּחֹמֶסֶת וְאֶת־הַשְּׂחָף וְאֶת־הַנֶּנֶץ לְמִינֵהוּ. (דברים יד, טו)

...a struccmadár, a fecske, a sirály és a karvaly, faja szerint; (5Mózes 14:15.)

אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיִּנְשׁוּף וְהַתְּנִשְׁמֶת. (דברים יד, טז)

...a kuvik, a bagoly és a suholy; (5Mózes 14:16.)

Xxx – és a suholy. – xxx – [Ófranciául] *chalve soriz*.

וְהַקָּאֵת וְאֶת־הַרְתֻּמָּה וְאֶת־הַשְּׁלָף. (דברים יד, יז)

...a pelikán, a héja és a bűvár. (5Mózes 14:17.)

Xxx – a bűvár. – xxx – Amely halat fog a tengerből.

וְהַתְּסִילָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוֹכִיפֶת וְהַעֲטָלָף. (דברים יד, יח)

...a gólya, a gém, faja szerint; a duhifát és a denevér. (5Mózes 14:18.)

Xxx – a duhifát. – xxx – Ez a vadpulykára utal, – xxx – [amely] ófranciául *herupe*, – xxx – [és amelynek] dupla taraja van.

¹⁴⁴ Ez az értelmezés a szó szerinti fordítást veszi alapul: „látott”.

¹⁴⁵ Szemben a négylábúakkal, ahol a tiszták lettek név szerint megemlítve. (Mizráhi)

וְכָל־שָׂרָץ הָעוֹף הַטָּמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכְלוּ. (דברים יד, יט)

És minden szárnyas csúszómászó tisztátalan nektek, ne egyétek. (5Mózes 14:19.)

Xxx – szárnyas csúszómászó. – xxx – Ez azokra az apró rovarokra utal, – xxx – amelyek a földön másznak. – xxx – A legyeket, a darazsakat és a tisztátalan sáskákat – xxx – (xxx – *serec*)-nek nevezik.

כָּל־עוֹף טְהוֹר תֹּהוֹר תֹּאכְלוּ. (דברים יד, כ)

Minden tiszta szárnyast szabad ennetek. (5Mózes 14:20.)

Xxx – Minden tiszta szárnyast szabad ennetek. – xxx – A tisztátalanokat azonban nem. – xxx – Ez egy pozitív parancsolattal toldja meg – xxx – a negatívot.¹⁴⁶ – xxx – Ugyanígy a négy lábúakkal: – xxx – „azt ehettek”¹⁴⁷, – xxx – de nem a tisztátalan barmokat. – xxx – Egy pozitív állításból származtatott tiltó parancsolat – xxx – pozitív parancsolatnak számít, – xxx – s így a törvényt szegő egyszerre szeg meg egy pozitív – xxx – és egy negatív [azaz tiltó] parancsolatot.

לֹא תֹאכְלוּ כָּל־נֶבֱלָה לִגְר אֲשֶׁר־בְּשַׁעְרֵיךָ תִּתְנַנֵּה וְאָכְלָהּ אִוּ מְכַר לְנִכְרִי כִּי עִם קְרוֹשׁ אִתָּהּ לִיתְהַה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תִבְשֵׁל גְּדִי בְּחֵלֶב אִמּוֹ. (דברים יד, כא)

Ne egyetek semmi dögöt; a jövevénynek adjad, aki kapuidban van, hogy egye, vagy add el az idegennek, mert szent nép vagy te az Örökkévalónak, a te Istenednek. Ne főzd meg a gödölyét anyja tejében. (5Mózes 14:21.)

גֵּר תוֹשֵׁב – ...a jövevénynek adjad, aki kapuidban van... – גֵּר תוֹשֵׁב – A [városaidban] letelepedett jövevénynek, [nem-zsidónak,] – שָׂקֵב לְעָלְיוֹ שְׂלֵא לְעֵבֵד – [Ennek a mondatnak két jelentése is lehet. Egy:] Szenteljétek meg magatokat [azaz óvakodjatok] – עֲבוּדָה זָרָה – [Kettő: Nagy ereje van a szokásnak, így aztán] azokat a dolgokat, amelyek engedélyezettek, – נְבִלוֹת – de [azért] megessi a nem rituálisan levágott [állat] húsát.

...mert szent nép vagy te az Örökkévalónak... – קָדֵשׁ אֶת עַצְמְךָ – [Ennek a mondatnak két jelentése is lehet. Egy:] Szenteljétek meg magatokat [azaz óvakodjatok] – בְּמַתָּר לָךְ – attól is, ami engedélyezett számotokra. – דְּבָרִים הַמְתָּרִים – [Kettő: Nagy ereje van a szokásnak, így aztán] azokat a dolgokat, amelyek engedélyezettek, – וְאֲחֵרִים נוֹהֲגִים בָּהֶם אִסּוּר – egyesek mégis tartózkodnak tőlük, mintha tiltottak lennének; – אַל תִּתְּיָרֵם בְּכַנְיָהֶם – ezeket ne engedélyezd a jelenlétükben.

¹⁴⁶ Amely a 19. versben szerepel.

¹⁴⁷ 6. vers.

elveszitek Izráel fiaitól a tizedet...” – וְנָתַן לָהֶם רְשׁוּת לְאָכְלוֹ בְּכָל מְקוֹם – És ők (a lévíták) azt bárhol elfogyaszthatják, – וְשָׂאָמַר – mint írva van:¹⁵⁵ – „És ehetitek azt minden helyen.” – עַל כָּרְחֶךָ – Akkor tehát nyilvánvaló, hogy – זֶה מֵעֵשֶׂר – ez [a versünkben említett tized] egy másik tizedre vonatkozik.

וְכִרְיָבָה מִמֶּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־רַחֵק מִמֶּךָ הַמְּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יִבְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים יד, כד)

És ha hosszú neked az út, úgyhogy nem bírod elvinni, mert nagyon is távol van a hely, amelyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened, hogy odahelyezze nevét, midőn meg fog téged áldani az Örökkévaló, a te Istened: (5Mózes 14:24.)

Xxx – midőn meg fog téged áldani. – xxx – Hogy annyi gabonád lesz, [amennyit már képtelen leszel] szállítani.

וְנִתְּתָה בַכֶּסֶף וּצְרִית הַכֶּסֶף בְּיַדְךָ וְהִלַּכְתָּ אֶל־הַמְּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ. (דברים יד, כה)

Akkor tedd pénzzé, kösd csomóba a pénzt a kezekben és menj el arra a helyre, amelyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened. (5Mózes 14:25.)

וְנִתְּתָה הַכֶּסֶף בְּכָל אֲשֶׁר־תָּאֵוָה נִפְשֶׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאֵן וּבַיִּין וּבַשֶּׂכֶר וּבְכָל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נִפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחֲתָ אִתָּהּ וּבִיתֶךָ. (דברים יד, כו)

És add ki a pénzt mindarra, amit a lelked kíván: marhára, juhokra, borra és részegítő italra, mindenre, amit kér tőled a lelked: és egyél ott az Örökkévaló, a te Istened színe előtt és örülj, te és házad népe. (5Mózes 14:26.)

Xxx – amit a lelked kíván. – xxx – Ez egy általános értelmű kijelentés.

Xxx – marhára, juhokra, borra és részegítő italra. – xxx – Ez [pedig] konkrét.

Xxx – mindenre, amit kér tőled a lelked. – xxx – Ez visszatérés az általánoshoz.¹⁵⁶ – xxx – Amiképpen a konkrét állítás¹⁵⁷ egyértelműen – xxx – a föld [azon] szülötteire utal¹⁵⁸, – xxx – amelyek alkalmasak az emberi fogyasztásra...¹⁵⁹

¹⁵⁵ Uo. 31.

¹⁵⁶ A Tóra elemzésének tizenhárom rabbinikus alapelve közül az egyik a (xxx – *klál ufrát uklál*), ahol is egy általánosságot egy konkrét állítás követ, majd egy újabb általánosság. A szabály az, hogy minden beleértendő, feltéve, hogy hasonlít a konkrét tárgyra.

¹⁵⁷ Minden, ami konkrétan meg lett nevezve: marha, juh, bor, részegítő ital.

¹⁵⁸ A bor és a részegítő ital a földből nőtt gyümölcsökből készülnek. A marha és a juh a földből lett teremtvé (1Mózes 1:24.), és ezért a föld szülötteinek tekintendők. (Éruvin 27b.)

וְהִלְנִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ לֹא תַעֲזֹבֵנִי כִּי אֵין לּוֹ תִּלְקַ וְנִחְלָה עִמָּךְ. (דברים יד, כז)

És a levitát, aki kapuidban van, ne hagyj el, mert nincs neki része és birtoka nálad. (5Mózes 14:27.)

Xxx – És a levitát, [aki kapuidban van,] ne hagyj el. – xxx – Azáltal, hogy nem adod oda neki az első tizedet.¹⁶⁰

Xxx – mert nincs neki része és birtoka nálad. – xxx – Ez kizárja [a tized beszolgáltatásából] a tallózott kalászokat, – xxx – az otffejejtett kévüket és a szántó-föld peremén meghagyott kalászokat¹⁶¹, – xxx – valamint az elhagyott terményt, – xxx – mivel az ő része ezekből egyenlő a tiédde.¹⁶² – xxx – Ezek tehát mentesülnek a tized-beszolgáltatás alól.

מְקַצֶּהָ שְׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂר תְּבוּאָתְךָ בְּשָׁנָה הַהִוא וְהִנְחַתָּ בְּשַׁעֲרֶיךָ. (דברים יד, כח)

Minden harmadik év végével vidd ki minden tizedét termésednek abban az évben, és add le kapuidban. (5Mózes 14:28.)

מְקַצֶּהָ שְׁלֹשׁ שָׁנִים – Minden harmadik év végével... – בָּא וְלָמַד – Ez [a vers] azt tanítja, – שָׂאָם הַשָּׂהָה מַעֲשֵׂרוֹתָיו – hogy ha valaki nem szolgáltatta be a tizedeit – שָׁל – a hétéves ciklus [azaz a *smitá*] első és második évében, – שָׁנָה רְאִשׁוֹנָה וּשְׁנֵינָה לְשִׁמְטָה – akkor el kell távolítania azokat otthonából – בְּשָׁלִישִׁית – a harmadik év során.

וּבֹא הַלֹּאִי כִּי אֵין־לּוֹ חֶלֶק וְנִחְלָה עִמָּךְ וְהִגֵּר וְהִתְוֹם וְהֵאֱלָמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבְעוּ לְמַעַן יִבְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה. (דברים יד, כט)

...és jöjjön a levita, mert neki nincs része és birtoka nálad, és a jövevény, az árva és az özvegy, akik kapuidban vannak, hogy egyenek és jólakjanak, azért, hogy megáldjon téged az Örökkévaló, a te Istened, kezzed minden munkájában, amit végzel. (5Mózes 14:29.)

¹⁵⁹ „... azonképpen értjük bele az általános állításba mindazon dolgokat, amelyek a föld szülőttei és egyben emberi fogyasztásra is alkalmasak.” Ez alól kivételt képeznek a szárnyasok, amelyek sáros vízből lettek megteremtve. (Éruvin 28a.)

¹⁶⁰ Rási fentebb (12:18.) azt magyarázza, hogy az izraelitának kötelessége meghívnia a levitát, hogy az vele együtt egyen, az a vers ugyanis beleveszi őt, vagyis a levitát az izraelita étkezésébe. Ez a vers mindazonáltal csupán a tizedet említi meg mint az izraelita kötelezettségét. (Mizráhi)

¹⁶¹ A tallózott kalászok, az otffejejtett kévék és a szántóföld szélén meghagyott kalászok a szegényeket illetik.

¹⁶² A tized jelenti a levitát a földből megillető tulajdonrészt, és ezért tizedet nem lehet olyan terményből beszolgáltatni, amelyen a levita eleve egyenlő mértékben osztozik az izraelitával. (Mizráhi, Gur Árje)

Xxx – és jöjjön a levita. – xxx – És kapja meg az első tizedet.¹⁶³

Xxx – és a jövevény, az árva. – xxx – Ők kapják meg a második tizedet, – xxx – amely a szegényeket illeti – xxx – ebben az évben. – xxx – És ezt nem kell Jeruzsálemben elfogyasztanod, – xxx – amint az kötelező rád nézve a második tizedet illetően – xxx – az első két évben.¹⁶⁴

Xxx – hogy egyenek és jóllakjanak. – xxx – Adj nekik elegendőt ahhoz, hogy jóllakjanak. – xxx – Innét vezették le [bölcseink a következő]: – xxx – „Az ember nem adhat a szegénynek a szérűben – xxx – kevesebbet, mint...”¹⁶⁵ – xxx – El kell vinned Jeruzsálembé¹⁶⁶ – xxx – az első és második év tizedeit, – xxx – amelyeket visszatartottál, – xxx – és [a következő] vallomást kell tenned: – xxx – „Kita-karítottam a házamból, ami megszentelt volt”¹⁶⁷, – xxx – amint az áll a – xxx – „Midón elvégezted termésed minden tizedének megadását”¹⁶⁸ [kezdetű szakaszban].

מִקֵּץ שִׁבְעֵשָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה. (דברים טו, א)

Minden hetedik év végén tégy elengedést. (5Mózes 15:1.)

Xxx – Minden hetedik év végén. – xxx – Lehetséges, hogy hét évet [kell számolni] – xxx – minden egyes kölcsönadásra? – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „közeledik a hetedik év.”¹⁶⁹ – xxx – És ha azt mondd, hogy hét évet [kell számolni] – xxx – minden egyes kölcsönre, – xxx – minden egyes személy kölcsönére, – xxx – akkor hogyan közeledhet [az a hetedik év]? – xxx – Ez azt tanítja, hogy a hét évet – xxx – a *smitá*-ciklus szerint kell számolni.

וְהָ דִבַּר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשָּׂה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשָּׂה בְרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אֶחָיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לְיֵהוּהוּ. (דברים טו, ב)

¹⁶³ De nem egyenlő részt a szűkölködővel, mint azt a szöveg sugallni látszik. (*Mizráhi*)

¹⁶⁴ A harmadik évben a szegények tizede helyettesíti az első két év második tizedét. Ezt azonban a második tizeddel ellentétben, amelyet kizárólag Jeruzsálemben lehet elfogyasztani, bármelyik városban el lehet fogyasztani. (*Gur Árje*)

¹⁶⁵ „... fél kávu búzát vagy fél kávu árpát, stb.” (*Péá* 8:5.)

¹⁶⁶ Szövegünk csupán a második, szegényeknek adandó és bárhol elfogyasztható tizedet nevezi meg. Rási mindazonáltal megjegyzi, hogy a harmadik év visszatartott beszolgáltatásaiba beletartoznak az első és második év tizedei is, amelyeket viszont Jeruzsálemben kell elvinni. A Tóra erről itt nem beszél, mert megteszi azt egy másik helyen, amint azt Rási is kifejti. (*Gur Árje*)

¹⁶⁷ 26:13.

¹⁶⁸ *Uo.* 12.

¹⁶⁹ 9. vers.

Ez az elengedés módja: Engedje el minden hitelező az ő követelését, amit követelhet felebarátján; és ne hajtsa be felebarátján és testvérén, mert kihirdették az Örökkévaló előtt. (5Mózes 15:2.)

Xxx – Engedje el minden hitelező az ő követelését. – xxx – Engedje el követelését¹⁷⁰ minden hitelező.

אֶת־הַנֶּכְדִי תִגָּשׁ וְאֶשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אֲחִיךָ תִשְׁמַט יָדְךָ. (דברים טו, ג)

Az idegenen behajthatod, de ami testvérednél van, azt engedje el kezéd. (5Mózes 15:3.)

Xxx – Az idegenen behajthatod. – xxx – Ez egy pozitív parancsolat.

אָפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־כֶּן אֲבִיּוֹן כִּי־כֶרֶךְ יִכְרֹךְ יְהוָה בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ נִתְרַלָּךְ נִחְלָה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים טו, ד)

Bizony nem lesz közötted nincstelen, mert meg fog téged áldani az Örökkévaló az országban, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked birtokul, hogy elfoglaljad. (5Mózes 15:4.)

וְלֹהֲלֵךְ – **Bizony nem lesz közötted nincstelen...** – אָפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה כֶּן אֲבִיּוֹן – „Mert nem fog kifogyni a nincstelen...” – Mással mégis az áll:¹⁷¹ – כִּי לֹא יִחְדַּל אֲבִיּוֹן – [Ez úgy kell értenünk, hogy] – אֲלֵא בְּזִמְנֵן שְׂאֲתָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם – [Ez úgy kell értenünk, hogy] azokban az időkben, amikor teljesítitek Isten akaratát, – אֲבִיּוֹנִים בְּאַחֲרִים – [csupán] – וְכִשְׂאִין אֲתָם – [de közöttetek nem; – וְלֹא בְכֶם – azok között lesznek nincstelének, – אֲבִיּוֹנִים בְּכֶם – azok között lesznek nincstelének köztetek.]

– דָּל מְעַנִּי – [Ez olyasvalakire utal, aki] szegényebb, mint az „áni” (nélkülöző). – וְלִשׁוֹן אֲבִיּוֹן – Az „evjon” szó – תֵּאָב לְכָל דָּבָר – [mivel semmije sincsen]. – olyasvalakire utal, aki mindenre áhítzik (táév)

רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם. (דברים טו, ה)

...csak ha hallgatva hallgatsz az Örökkévaló, a te Istened szavára, hogy megtartsad és megtegyed mindezeket a parancsolatokat, amelyeket neked ma parancsolok. (5Mózes 15:5.)

¹⁷⁰ Vagyis nem szó szerint (xxx – *sámot kol báál másé*), „Engedtesse el minden hitelező”, hanem „Engedje el követelését minden hitelező”. Vagyis ne éljen adósságbehajtási jogával. (*Mizráhi*)

¹⁷¹ 11. vers.

Xxx – csak ha hallgatva hallgatsz. – xxx – Akkor nem lesz közötted nincstelen.¹⁷²

Xxx – hallgatva hallgatsz. – xxx – Hallgass egy kicsit¹⁷³, – xxx – és lehetőséget kapsz arra, hogy sokat hallgass.

כִּי־הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ בִּרְכֶךָ פֶּאֶשֶׁר דְּבַרְלֶךָ וְהֶעֱבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תֵעָבֵט וּמִשְׁלַתְּ בְּגוֹיִם רַבִּים
וּבְךָ לֹא יִמְשָׁלוּ. (דברים טו, ו)

Mert az Örökkévaló, a te Istened megáld téged, amint megígérte neked; kölcsön adsz majd számos népnek, de te nem fogsz kölcsön venni, uralkodsz számos népen, de rajtad nem uralkodnak. (5Mózes 15:6.)

Xxx – amint megígérte neked. – xxx – Hol ígérte meg neked? – xxx – „Áldott leszel a városban.”¹⁷⁴

Xxx – kölcsön adsz majd. – xxx – Minden kölcsönadást kifejező szó, – xxx – amikor a kölcsönadóra vonatkozik, – xxx – műveltető (*hif'il*) alakban szerepel, – xxx – például a (*xxx – vöhilvitá*) és a (*xxx – vöhááúátá*) [szavak esetében, melyek mindegyike azt jelenti: „kölcsön fogsz adni”]. – xxx – Ám ha [a Tórában] az szerepelt volna: (*xxx – vöává'tá*)¹⁷⁵, – xxx – akkor az a kölcsönvevőre vonatkozott volna, – xxx – mint a (*xxx – völävitá*) [szó esetében, ami azt jelenti: „kölcsön fogsz venni”].

Xxx – kölcsön adsz majd számos népnek. – xxx – Lehetséges, hogy az egyiktől kölcsön veszel, – xxx – egy másiknak pedig kölcsön adsz. – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „de te nem fogsz kölcsön venni”.

Xxx – uralkodsz számos népen. – xxx – Lehetséges, hogy más népek – xxx – fognak rajtad uralkodni? – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „de rajtad nem uralkodnak”.

כִּי־הִנֵּה כִּךָ אֲבִיּוֹן מֵאַתָּה אֲחִיךָ בְּאַתָּה שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצֶךָ אֲשֶׁר־הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא תֵאֱמָר
אֶתְלַבֶּכְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־יְדֶךָ מֵאַחֶיךָ הָאֲבִיּוֹן. (דברים טו, ז)

Ha lesz közötted nincstelen, testvéreid egyike, bármelyik kapudban, országodban, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, ne keményítsd meg szívedet, és ne zárd be kezedet szűkölködő testvéred előtt. (5Mózes 15:7.)

¹⁷² A „Hogy ha hallgatsz” a feltétele annak, hogy „Bizony nem lesz közötted nincstelen” (4. vers). (Mizráhi)

¹⁷³ A „csak [ha hallgatsz]” minimálisra csökkenti a hallgatást. (*Szifté Háhámim*)

¹⁷⁴ 28:3.

¹⁷⁵ Egyszerű *kál*-ban.

פִּי יִהְיֶה כִּדְ אֲבִינִי – Ha lesz közötted nincstelen... – הַתֵּאָב תֵּאָב קוּדִם – [Ha választanunk kell az egyes nélkülözők között akkor mindig] a [„nincsteleneket” azaz] legrászorultabbakat kell előnyben részesíteni.

מֵאֲחֵד אֲחִיךָ – ...testvéreid egyike... – אֲחִיךָ מֵאֲבִיךָ קוּדִם – Apai ági fivéredet előnyben kell részesíteni – לְאֲחִיךָ מֵאֲמִךָ – anyai ági fivéréddel szemben. [A látszólag főlsleges „egyike” szó a legközelebbi fivérre utal. Ez pedig az apai ági fivéreket jelenti, akikre (nem úgy, mint az anyai ági fivérekre) az örökösödés és a sógorházasság (*jibum*)¹⁷⁶ törvényei vonatkoznak.]

שְׂעִירֶךָ – ...bármelyik kapudban... – עֲנִי עִירְךָ – Városod szegényének – קוּדְמִים – előnyt kell élveznie – לְעֲנִי עִיר אַחֶרֶת – valamely másik város szegényével szemben.

לֹא תֵאָמֵר – ...ne keményítsd meg... – יֵשׁ לְךָ אֲדָם שְׂמֵצֻטָּעַר – Egyesek azon vívódnak, – אִם יִתֵּן אִם לֹא יִתֵּן – vajon adjanak-e vagy sem; – לְכֶךָ נֶאֱמַר – a Tóra éppen ezért azt mondja: – לֹא תֵאָמֵר – „...ne keményítsd meg [szívedet]”. – יֵשׁ לְךָ אֲדָם שְׂפֹשֵׁט – יֵשׁ לְךָ אֲדָם שְׂפֹשֵׁט – Mások kinyitják a kezüket, majd bezárják; – לְכֶךָ נֶאֱמַר – a Tóra éppen ezért azt mondja: – וְלֹא תִקְפֵץ – „...ne zárd be [kezedet]”.

מֵאֲחִיךָ הָאָבִינִי – ...nincstelen testvéred elől. – אִם לֹא תִתֵּן לוֹ – Ha nem adsz neki, – סוּפֶךָ לְהִיֹּת אַחִירִי שֶׁל אֲבִינִי – végül a nincstelen testvéredé leszel. [Azaz testvéredé válsz a szűkölködésben.]

כִּי־פָתַח תִּפְתָּח אֶת־קֶדְךָ לְוֹ וְהַעֲבִיטָהּ תַּעֲבִיטְנָהּ דִּי מַחֲסוֹוֹ אֲשֶׁר יִחַסֵּר לוֹ. (דברים טו, ח)

...hanem meg kell nyitnod kezedet számára és kölcsönt kell neki adnod szükségéhez képest, ami hiányzik neki. (5Mózes 15:8.)

Xxx – meg kell nyitnod. – xxx – [szó szerint: „nyitva nyitnod kell”,] akár ismételt is.

Xxx – hanem meg kell nyitnod. – xxx – A (xxx – *ki*) itt – xxx – „hanem” értelemben szerepel.

Xxx – és kölcsönt kell neki adnod. – xxx – Ha az alamizsnát nem fogadja el, – xxx – adj neki kölcsön.

Xxx – szükségéhez képest. – xxx – Vagyis nem kell vagyonossá tenned.

Xxx – ami hiányzik neki. – xxx – Legyen az akár egy ló, amin lovagoljon, – xxx – vagy egy szolga, hogy jelentse érkezését.¹⁷⁷

Xxx – neki. – xxx – Ez egy feleségre utal.¹⁷⁸ – xxx – És így áll [a Tórában is]: – xxx – „alkotok *neki* hozzá való segítő társat!”¹⁷⁹

¹⁷⁶ 5Mózes 25:5-10.

¹⁷⁷ Ha ehhez volt szokva.

¹⁷⁸ Gondoskodni kell számára egy feleségről. (*Szifté Háhámim*)

¹⁷⁹ 1Mózes 2:18.

הַשְׁמֵר לָךְ פְּדִי־הַיָּהוּ דָּבָר עִסְלִבְכָּךְ בְּלִיעַל לְאִמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשְּׂבִעַ שְׁנַת הַשְּׂמִטָּה וְרָעָה עֵינֶיךָ
בְּאֶחֶידָה הָאֲבִיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְּךָ חֲטָא. (דברים טו, ט)

Óvakodjál, nehogy szívedben alávaló gondolat legyen, mondván: közeledik a hetedik év, az elengedés éve; és szemed könnyörtelen volna nincstelen testvéreddel szemben, és nem adnál neki semmit, és ő ellened kiált az Örökkévalóhoz, és vétek lesz rajtad. (5Mózes 15:9.)

יְקָרָא עָלֶיךָ – ...és ő ellened kiált... – יָכוֹל מִצְוָה – Lehet, hogy ez a kötelessége? – תְּלִמוּד לְוִמֵר – A Tóra ezért azt mondja:¹⁸⁰ – וְלֹא יִקְרָא – „...nehogy ellened kiáltson.” [Vagyis, hogy nem micva a szegény számára, hogy ellened kiáltson, noha nem is tilos így tennie.]¹⁸¹

אֶפְלוּ לֹא – מִכָּל מְקוֹם – Mindenféleképp, – יְקָרָא – még ha nem kiált is ellened. – אִם כֵּן לְמָה נֶאֱמַר – Akkor viszont miért áll [a szövegben, hogy:] – וְקָרָא עָלֶיךָ – „...és ő ellened kiált”? – יוֹתֵר מִמִּי שְׂאִינוּ קוֹרָא – Gyorsabban büntettek, ha kiáltást [hallok], – מִיִּתֵר מִמִּי שְׂאִינוּ קוֹרָא – mintha nincs kiáltás.

נִתְּוֹן תִּתְּוֹן לוֹ וְלֹא־יִרְעַע לְבָבְךָ בְּתַתָּן לוֹ כִּי בְגַלְלָה הִדְבַר הַזֶּה יִבְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל־מַעֲשֶׂיךָ
וּבְכֹל־מַשְׁלַח יָדְךָ. (דברים טו, י)

Adnod kell neki és ne legyen irigy a szíved, amikor adsz neki, mert ezért megáld téged az Örökkévaló, a te Istened minden munkádban és kezed minden vállalkozásában. (5Mózes 15:10.)

Xxx – Adnod kell neki. – xxx – Akár százszor is.

Xxx – neki. – xxx – Közte és közted [kell, hogy ez történjen, vagyis nem a nyilvánosság előtt, hanem titokban].

Xxx – mert ezért.¹⁸² – xxx – Még [azért is], hogy csupán mondtad, hogy adni fogsz. – xxx – Jutalomban részesülsz mind a mondasért, – xxx – mind pedig az adásért.¹⁸³

כִּי לֹא־יִחְדַּל אֲבִיוֹן מִקְרֹב הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי אָנֹכִי מִצְוָה לְאִמֹר פְּתַח תִּפְתָּח אֶת־יָדְךָ לְאֶתְּיָךְ לְעֹנֶיךָ
וּלְאֶבְיָנֶיךָ בְּאֶרְצְךָ. (דברים טו, יא)

¹⁸⁰ Uo. 24:15.

¹⁸¹ Noha ez a vers egy szegény napszámosról szól, aki a kifizetetlen bére miatt kiált az Ég felé, a mi versünk viszont egy megtagadott kölcsönről szól, a két eset nyilvánvalóan összehasonlítható.

¹⁸² Szó szerint: „mert ezért a szóért”

¹⁸³ Ez azt tanítja, hogy az embernek százszor kell adnia, még akár ugyanannak a nincstelennek is. (Náhálát Jáákov)

Mert nem fog kifogni a szűkölködő az országból; azért parancsolom neked, mondván: meg kell nyitnod kezedet testvéred, szegényed és szűkölködőd számára az országban. (5Mózes 15:11.)

Xxx – azért. – xxx – Ez okból.

Xxx – mondván. – xxx – Tanácsolom neked a saját érdekedben.

Xxx – testvéred, szegényed [...] számára. – xxx – Melyik testvéred? – xxx – Szegény [testvéred számára].

Xxx – szegényed [...] számára. – xxx – Egy י-dal, – xxx – ami azt jelenti, hogy itt egyetlen szegényről [van szó].¹⁸⁴ – xxx – Azonban a „szegényed” két י-dal – xxx – két szegényre utal.

כִּי־יִמְכַר לְךָ אֶת־יָדָיו הָעֶבְרִי אוֹ הָעֶבְרִיָּה וְעַבְדְּךָ שֶׁשָּׁנִים וּבִשְׁנָה הַשְּׁבִיעִת תִּשְׁלַחְנוּ חֲפָשִׁי מֵעִמָּךְ.
(דברים טו, יב)

Ha el lesz adva neked testvéred, egy héber ember vagy héber nő, akkor szolgáljon téged hat évig, és a hetedik évben bocsásd el magadtól szabadon. (5Mózes 15:12.)

כי ימכר לך – Ha el lesz adva neked... – על ידי אחרים – Mások által. – במְכְרוֹהוּ – Olyan [emberről], akit a bíróság eladott, mert lopott, – הַכְּתוּב מְדַבֵּר – szólt itt a Szentírás. – וְהָרִי כָּבֵד נֹאמַר – De hiszen egyszer már olvashattuk:¹⁸⁵ – כי – ובמְכְרוֹהוּ בֵּית דִּין הַכְּתוּב מְדַבֵּר – „Ha héber rabszolgát vásárolsz...,” – תִּקְנָה עֶבֶד עֶבְרִי – és az a vers [is] olyan [szolgáról] beszél, akit a bíróság adott el. – אֲלָ מִפְּנֵי שְׁנֵי דְבָרִים – [Ez az itteni vers] azonban két új tanítás miatt [lett megismételve]. – שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ כָּאֵן – Az egyik: [itt az is] szerepel, hogy: „vagy héber nő,” – אִךְ הִיא – [azaz] őt is fel kell szabadítani hat év után.

– וְלֹא שֶׁמְכְרוּהָ בֵּית דִּין – [Mellékesen érdemes megjegyezni, hogy a nő esetében a Szentírás] nem olyanról [beszél], akit a bíróság adott el, – שֶׁאֵין הָאִשָּׁה נִמְכֶּרֶת בְּגִנְבָתָהּ – hiszen írva van:¹⁸⁶ – בְּגִנְבָתָהּ – „...tolvajlása fejében (*bignévato* [- hímnemben]),” – וְלֹא בְּגִנְבָתָהּ – és nem „*bignévátá*” [- nőnemben]. – אֲלָ בְּקִטְנָה שֶׁמְכָרָה אָבִיהָ – [Itt] inkább egy kiskorú [nőről van szó], akit eladott az apja.

– וְלִמְד כָּאֵן – [Továbbá a fentén kívül] ez [a vers] azt tanítja, – שֶׁאֵם יֵצֵאוּ שָׁשׁ שָׁנִים – hogy ha eltelt hat év, – קוֹדֵם שֶׁתִּבְּרֵא סִמְנֵיךָ – mielőtt [a lány] elérte volna a puber-

¹⁸⁴ Ez ugyanis egy י-dal írva egyes számú alak.

¹⁸⁵ 2Mózes 21:2.

¹⁸⁶ Uo.

tást,¹⁸⁷ – תָּצֵא – akkor is fel kell szabadítani. – וְעוֹד תִּדְּשׁ כָּאֵן – [Ennek a versnek] egy további új tanítása: – הַעֲנִיִּק תִּעֲנִיִּק – „...juttass neki”¹⁸⁸ végkielégítést.

וְכִיִּתְּשַׁלְּחֶנּוּ חֲפָזִי מְעַמְּךָ לֹא תִשְׁלַחֲנֹנוּ רִיקִים. (דברים טו, יג.)

És midőn elbocsátod szabadon magadtól, ne bocsásd el üresen. (5Mózes 15:13.)

הַעֲנִיִּק תִּעֲנִיִּק לוֹ מִצְּאֵנָהּ וּמִגְּרָנָהּ וּמִקִּבְּךָ אֲשֶׁר בְּרַכְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתְּנֶלּוּ. (דברים טו, יד.)

Juttass neki juhodból, szérűdből és présházadból; mindabból, amivel megáldott téged az Örökkévaló, a te Istened, adj neki. (5Mózes 15:14.)

Xxx – Juttass neki. – xxx – Ennek [a kifejezésnek] a szó szerinti jelentése: „dísz, ék”, – xxx – amelyet magasan és látható módon [viselnek]. – xxx – Olyan tárgy, amely jelzi, – xxx – hogy jól bántál vele. – xxx – Egyesek úgy magyarázzák, hogy a kifejezés – xxx – egy [szorosan] a nyak körül viselt nyaklánkra utal.

Xxx – juhodból, szérűdből és présházadból. – xxx – Talán csak ezekből egyedül? – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „amivel megáldott”. – xxx – Mindenből, amivel Teremtőd megáldott téged. – xxx – Miért [csupán] ezek kerülnek említésre? – xxx – Amiképpen ezek megkülönböztetett [figyelemben] részesülnek – xxx – áldott mivoltuk okán¹⁸⁹, – xxx – azonképpen veszünk bele mindent ebbe a kategóriába, ami áldott. – xxx – Ez alól [tehát] kivétel az öszvér. – xxx – Bölcsseink kikövetkeztették a *Kidusin* traktátusban¹⁹⁰ – xxx – egy *gözérá sávu*¹⁹¹ révén – xxx – azt a mennyiséget, amit adni kell neki – xxx – minden egyes fajtából.

וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיְפַדְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־יָדָיִךְ אֲנֹכִי מִצְוֹתָ אֶתְהַדְּבָר הַזֶּה הַיּוֹם. (דברים טו, טז.)

És emlékezzél meg arról, hogy rabszolga voltál Egyiptom országában és megváltott téged az Örökkévaló, a te Istened, azért parancsolom én ma neked ezt a dolgot. (5Mózes 15:15.)

¹⁸⁷ Azzal kapcsolatban, hogy a pubertás korban felszabadul, lásd a 2Mózes 21:11-hez írt Rási-kommentárt.

¹⁸⁸ 14. vers.

¹⁸⁹ Vagyis mivel szaporodni képesek. Az öszvér viszont nem képes szaporodni, és ezért nem tartozik az áldott dolgok kategóriájába. (*Mizráhi* Rásinak a *Kidusin* traktátushoz írt kommentárjából)

¹⁹⁰ 17a.

¹⁹¹ Hasonló kifejezések elve.

Xxx – És emlékezzél meg arról, hogy rabszolga voltál. – xxx – És én adtam neked búcsúajándékot, majd megismételtem ezt [az adományozást] – xxx – az egyiptomi zsákmánnyal, – xxx – majd a tengeri zsákmánnyal. – xxx – [Éppen ezért] neked is elváló ajándékot kell adnod, – xxx – majd meg kell ismételned azt.

וְהִיָּה כִּי־יֵאמֶר אֵלֶיךָ לֹא אֶצְאָא מֵעַמִּי כִּי אֶהְבֶּדְךָ וְאֶת־בֵּיתְךָ כִּי־טוֹב לּוֹ עַמִּי. (דברים טו, טז)

És léssen, ha ő így szól hozzád: Nem megyek el tőled; mert szeret téged és házadat, mert jó dolga van nálad, (5Mózes 15:16.)

וְלִקְחַתְּ אֶת־הַמְּרֻצָּע וְנִתְּתָהּ בְּאֶזְנוֹ וּבִדְלַת וְהִיָּה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לְאַמְתְּךָ תַּעֲשֶׂה־כֵּן. (דברים טו, יז)

Akkor vegyél egy árt, és szúrd át fülét az ajtón és legyen örökös szolgád. Szolgálóoddal is így tégy. (5Mózes 15:17.)

...legyen örökös szolgád... – יכול כְּמִשְׁמָעוֹ – Lehetséges ezt szó szerint érteni? – תְּלַמּוּד לּוֹמַר – Ezért van írva:¹⁹² – „[Jóbel az...], hogy visszatérjen mindenki a birtokához – וְאִישׁ אֶל מִשְׁפָּחָתוֹ תָּשׁוּבוּ – és visszatérjen a családjához ”. – הָא לְמִדְתָּ – Ebből azt tanulhatod, – שְׂאִין זֶה אֶלָּא עוֹלָמוֹ שֶׁל יוֹבֵל – hogy az Írás csak a jóbelig [az ötvenedik évig] értette az „örök” időt.

...Szolgálóoddal is így tégy. – אַדְּי נֵעֲבַד לָהּ – Adj neki juttatásokat [ahogy a szolgádnak]¹⁹³. – יכול – Lehetséges, – אַף לְרִצְיָעָה – hogy az Írás a fül átszúrásának kérdésében is – הַשְׁוָה הַכָּתוּב אוֹתָהּ – egyenlővé teszi a szolgálónót [a szolgálóval]? – תְּלַמּוּד לּוֹמַר – Ezért van írva:¹⁹⁴ – „Ha azt mondja a *szolga*...” – עֶבֶד נִרְצָע – [ebből azt tanulhatjuk:] csak a szolgának szúrnak át a fülét – וְאִין אָמַר נִרְצָעַת – a szolgálónőnek nem.

לֹא יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ בְּשִׁלְחָךָ אֹתוֹ חֲפָשִׁי מֵעַמִּי כִּי מִשְׁנָה שְׁכָר שְׁכִיר עֶבְדְּךָ שֶׁשׁ שָׁנִים וּבְרַכְךָ יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה. (דברים טו, יח)

Ne legyen nehéz számodra, hogy elbocsátod őt szabadon magadtól, mert egy béresnek kétszeres béridejét szolgálta le nálad hat éven át; és meg fog téged áldani az Örökkévaló, a te Istened mindenben, amit teszel. (5Mózes 15:18.)

Xxx – mert egy béresnek kétszeres béridejét. – xxx – Innét vezették le [bölcseink], – xxx – hogy egy héber szolga éjjel is és nappal is dolgozik, – xxx – ily

¹⁹² 3Mózes 25:10.

¹⁹³ 14. vers.

¹⁹⁴ 2Mózes 21:5.

módon kétszeres munkát végezve el, – xxx – mint a napszamos. – xxx – hogy milyen munkát végez [a héber szolgál] éjjel? – xxx – Ura odaad neki egy nem-zsidó szolgálót, – xxx – és a [születendő] utódok a gazda vagyonát képezik.¹⁹⁵

כֹּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יוֹלֵד בְּבָקְרָךְ וּבְצֹאֲנֶךָ הַזָּכָר תִּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בְּבָכָר שׁוֹרְךָ וְלֹא תִגַּז בְּכוֹר צֹאֲנֶךָ. (דברים טו, יט)

Minden elsőszülöttet, amely születik marhád és juhaid közül, a hímet szenteld az Örökkévalónak, a te Istenednek; ne dolgoztasd szarvasmarhád elsőszülöttjét és ne nyírd meg juhod elsőszülöttjét. (5Mózes 15:19.)

Xxx – Minden elsőszülöttet [...] szenteld. – xxx – Máshol meg az áll, – xxx – hogy nem szabad azt odaszentelni. – xxx – Hogyan oldható fel [ez a látszólagos ellentmondás]? – xxx – Nem szabad odaszentelnie – xxx – egy másikfajta áldozat gyanánt. – xxx – Itt mindazonáltal azt tanítja [a Tóra], – xxx – hogy micva kijelenteni: – xxx – „Íme, megszenteltetsz mint elsőszülött”. – xxx – Egy másik magyarázat: – xxx – Az ember nem mondhatja: „Szentelned kell!”¹⁹⁶ – xxx – hiszen egyszer már elhangzott: – xxx – „ne szentelje”. – xxx – De azt sem mondhatja az ember: „ne szemtelje”, – xxx – hiszen már elhangzott: – xxx – „szenteld”. – xxx – Hogyan oldható fel [ez a látszólagos ellentmondás]? – xxx – Odaszentelheted, – xxx – miáltal pénzbeli értéke szentté válik,¹⁹⁷ – xxx – majd adományozd a Szentélykincstárnak – xxx – a kedvezményezett összeg értékét.¹⁹⁸

Xxx – ne dolgoztasd szarvasmarhád elsőszülöttjét és ne nyírd meg... – xxx – Ennek az ellenkezője¹⁹⁹ is – xxx – tilos a rabbinikus származtatásnak köszönhetően, – xxx – de a Tóra [rendszerint] arról szól, ami az általános gyakorlat.

לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שְׁנָה בְּשָׁנָה בְּמִקְוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֹתָהּ וּבִיְהִי. (דברים טו, כ)

¹⁹⁵ A Tórában korábban (2Mózes 21:4.) már szerepelt, hogy egy zsidó szolgáló és egy nem-zsidó szolgáló gyermekei a gazda birtokát képezik. Jelen versünk felhatalmazza a gazdát arra, hogy a zsidó szolgát utódnemzésre kényszerítse. (Mizráhi, Gur Árje)

¹⁹⁶ „...azt ne szentelje senki...” (3Mózes 27:26.).

¹⁹⁷ Az elsőszülött állat maga nem szentelhető oda, mivel az születésétől fogva szent. Mindazonáltal a tulajdonos által tett odaszentelési kijelentés hathatósan odaszenteli annak értékét, ily módon kötelezve a tulajdonost arra, hogy az összeget a Szentélykincstárnak adományozza.

¹⁹⁸ De nem magának az állatnak az értékét. Az állat ugyanis nem képvisel értéket a tulajdonosa számára, tekintve, hogy azt oda kell adományoznia egy papnak. Mindazonáltal elfogadhat pénzbeli juttatást egy pap barátjától vagy rokonától a célból, hogy azt a bizonyos papot tegye meg adománya haszonélvezőjévé. Ennek a kedvezményezett fizetségnek a becsült értékét tekintik azon összegnek, amennyit az állat a tulajdonosa számára ér, és ezt az összeget kell befizetnie a Szentélykincstárba.

¹⁹⁹ Vagyis az elsőszülött juh dolgoztatásának és a szarvasmarha megnyírásának a tilalma.

Az Örökkévaló, a te Istened színe előtt fogyaszd el azt évről-évre azon a helyen, amelyet kiválaszt az Örökkévaló; te és házad népe. (5Mózes 15:20.)

Xxx – Az Örökkévaló, a te Istened színe előtt fogyaszd el azt. – xxx –

Ez a papnak van címezve, – xxx – mivel az már kiderült számunkra, hogy ez egyike a papoknak szánt adományoknak, – xxx – legyen bár ép vagy hibás [az az elsősülött állat], – xxx – amint írva van: – xxx – „És húsuk a tied legyen...”²⁰⁰

Xxx – évről-évre. – xxx – Ez azt tanítja, – xxx – hogy [az adományt] nem szabad visszatartani – xxx – tovább mint egy évig. – xxx – Lehetséges, hogy [az adomány] érvénytelenné válik – xxx – egy év elteltével? – xxx – [Nem, hiszen] egyszer már össze lett vetve a tizeddel, – xxx – amint írva van:²⁰¹ – xxx – „És edd az Örökkévaló, a te Istened színe előtt [...] – xxx – gabonádnak, mustodnak és olajodnak tizedét, – xxx – marhádnak és apró jószágodnak elsősülöttjeit.” – xxx – Amiképpen a második tized – xxx – sem válik érvénytelenné egyik évről a következőre²⁰², – xxx – azonképpen az elsősülött sem válik érvénytelenné. – xxx – Ámde micva [elfogyasztani azt] az első évben.

Xxx – évről-évre. – xxx – Ha az év végén vágják le, – xxx – akkor el lehet fogyasztani azon a napon [, amelyen levágták] – xxx – és még a következő év első napján. – xxx – Ebből azt tanuljuk, hogy az fogyasztható – xxx – két napon és egy [köztes] éjjelen át.

וְקִרְיָהֶיָהּ בּוֹ מוֹם פֶּסַח אֶוְ עֹנֵי כָּל מוֹם רָע לֹא תִזְבְּחוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיךָ. (דברים טו, כא)

És ha hiba van rajta, sánta vagy vak, bármily rossz hiba, ne áldozd az Örökkévalónak, a te Istenednek. (5Mózes 15:21.)

Xxx – hiba. – xxx – Ez egy általános értelmű kijelentés.

Xxx – sánta vagy vak. – xxx – Ez [pedig] konkrét.

Xxx – bármily rossz hiba. – xxx – Ez visszatérés az általánoshoz.²⁰³ – xxx – Amiképpen a konkrét kijelentés explicite – xxx – egy állandó hibára utal, – xxx – azonképpen minden érvénytelenítő erővel bíró hibának – xxx – láthatónak és állandónak kell lennie.

בְּשִׁעָרֶיךָ חֵאכְלֵנוּ הַטָּמֵא וְהַטְּהוֹר יִתְדוּרְ כַּצְּבִי וְכֶאֱיִל. (דברים טו, כב)

²⁰⁰ 4Mózes 18:18. Ez Áron főpapnak és fiainak szól.

²⁰¹ 14:23.

²⁰² Nyilvánvalóan nem, hiszen a Tóra (14:28.) megköveteli a gazdától, hogy a harmadik év végéig szolgáltatassák be minden elmaradt tizedüket. (Mizráhi)

²⁰³ Azaz versünket Rási a szerint az elv szerint magyarázza, amelynél egy általános kijelentést egy konkrét kijelentés, majd egy újabb általános kijelentés követ. Lásd 14:26.

Kapuidban eheted; a tisztátalan és a tiszta együtt; mint a szarvast és az őzet. (5Mózes 15:22.)

רק את־דמו לא תאכל על־הארץ תשפֹּכנו כַּמִּים. (דברים טו, כג)

Csak vérét ne edd; a földre öntsd ki, mint a vizet. (5Mózes 15:23.)

רק את דמו לא תאכל – Csak vérét ne edd... – שלא תאמר – Hogy ne mondhasd azt, hogy – הואיל וכִּלּוּ הַתֵּר – mivel az egész állat engedélyezett, – הַבָּא מִכָּלֵל אֲסוּר הוּא – [noha] egyáltalában véve tiltott kategóriából való, – שֶׁהָרִי קָדוֹשׁ – hiszen szent, – וְנִשְׁחַט בַּחוּץ – mégis levágható [a Szentélyen] kívül, – בְּלֹא פְדִיּוֹן – anélkül, hogy megváltották volna, – וְנִאָּכַל – és meg is ehető, – כִּי־יִהְיֶה אִף הַדָּם מִתֵּר – akkor talán még a vére is engedélyezett [fogyasztásra]. – תִּלְמוּד לוי־א – A Tóra ezért azt mondja: – רק – „Csak a vérét ne edd.”

שְׁמֹר־אֶת־חֲדָשׁ הָאֲבִיב וְעֲשִׂיתָ פֶּסַח לִיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בַחֲדָשׁ הָאֲבִיב הוֹצִיאָךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לִילָה. (דברים טז, א)

Figyeld meg a kalászerés hónapját, és tartsd meg a Peszáhót az Örökkévalónak, a te Istenednek, mert a kalászerés hónapjában vezetett ki téged az Örökkévaló, a te Istened Egyiptomból, éjjel. (5Mózes 16:1.)

שְׁמֹר אֶת חֲדָשׁ הָאֲבִיב – Figyeld meg a kalászerés hónapját... – מִקּוּדְם בּוֹאוּ – Már bejövetel előtt figyeld, – שִׁיְהֶא רְאוּי לְאֲבִיב – hogy a tavaszi időbe essen, – לְהַקְרִיב בּוֹ אֶת מִנְחַת הָעֹמֶר – amikor az omer [új termésből való] áldozatát kel hoznod, – עֵבֶר אֶת הַשָּׁנָה – mert ha nem [tavaszra esik], – עַבְרָה אֶת הַשָּׁנָה – akkor [hosszabbítsd meg az évet, és] határozd meg szökőévnék.

...Egyiptomból, éjjel. – וְהָלֹא בַיּוֹם יֵצְאוּ – Nemde nappal mentek ki, – שְׁנֹאֲמַר – ahogy írva van:²⁰⁴ – „a Peszáh után való napon mentek ki Izrael fiai...”. – אֶלָּא – De [azért van mégis így írva] – לְפִי – hogy elmenjenek, – לְצֵאתָ – ahogy írva van:²⁰⁵ – „És hivatta Mózeset és Áront az éjjel...”.

וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לִיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה לְשֹׁכְנֵי שְׁמוֹ שָׁם. (דברים טז, ב)

És áldozd a peszáhót az Örökkévalónak, a te Istenednek, juhot és szarvasmarhát, azon a helyen, amelyet kiválaszt az Örökkévaló, hogy ott lakoztassa nevét. (5Mózes 16:2.)

²⁰⁴ 4Mózes 33:3.

²⁰⁵ 2Mózes 12:31.

Xxx – És áldozd a peszáhót az Örökkévalónak, a te Istenednek, juhok. – xxx – Amint írva van: – xxx – „akár a juhok, akár a kecskék közül vehettek.”²⁰⁶

Xxx – és szarvasmarhát. – xxx – Vágj hágigá-áldozat gyanánt.²⁰⁷ – xxx – Ha a peszáh-áldozat [elfogyasztására] összeállt felek – xxx – nagy csoportot tesznek ki, – xxx – a [peszáh] mellett egy hágigá-áldozatot is be kell mutatniuk, – xxx – hogy [a peszáh-ot] akkor fogyasszák el, amikor már jóllaktak. – xxx – Bölcseink ezen kívül még számos tanítást vezetnek le – xxx – ebből a versből.

לֹא־תֹאכַל עֲלֵיוֹ חֶמֶץ שִׁבְעַת יָמִים הָאֲכַלְעֲלִיו מִצֹּחַת לֶחֶם עֲגִי כִּי בַחֲפוּזוֹן יִצְאֶתָּהּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. (דברים טז, ג)

Ne egyél mellette kovászosat, hét napon át egyél mellette kovásztalant, a sanyarúság kenyerét, mert sietséggel jöttél ki Egyiptom országából; azért, hogy megemlékezzél arról a napról, amelyen kijöttél Egyiptom országából, egész életedben. (5Mózes 16:3.)

Xxx – a sanyarúság kenyerét. – xxx – A kenyeret, amely megörökíti annak a sanyarúságnak az emlékét, – xxx – amelyet Egyiptomban szenvedtek el.

Xxx – mert sietséggel jöttél ki. – xxx – Anélkül, hogy elegendő ideje lett volna a kenyértésztának arra, hogy megkeljen. – xxx – Ez emlékeztetőül fog szolgálni²⁰⁸. – xxx – A sietség [azonban] nem a tiétek volt, – xxx – hanem Egyiptomé, – xxx – amint írva van: – xxx – „És sürgették az egyiptomiak a népet...”²⁰⁹

Xxx – azért, hogy megemlékezzél. – xxx – A peszáh-áldozat [húsa] és a mácá²¹⁰ fogyasztása révén – xxx – kivonulásod napjáról.

וְלֹא־יֵרְאֶה לְךָ שֵׂאֵר בְּכַל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יִלִּין מִן־הַבֶּשֶׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בְּעֶרְבֵי יוֹם הָרֵאשׁוֹן
לְבָקֵר. (דברים טז, ד)

²⁰⁶ Uo. 12:5.

²⁰⁷ De nem peszáh-áldozatnak, hiszen azt csupán juhból vagy kecskéből lehet bemutatni (Mizráhi). Ennek ellenére azért szerepel a „szarvasmarha” szó a peszáh micvájának a szövegében, mert esetenként hágigá áldozatot kell bemutatni annak érdekében, hogy a peszáh-áldozatot előírás-szerűen lehessen elfogyasztani (Gur Árje).

²⁰⁸ Noha a kovászos fogyasztásának tilalmáról már a kivonulást megelőzően tudomást szereztek az izraeliták (2Mózes 12:15.), ez csupán a későbbi nemzedékek számára volt hatályos. Az Örökkévaló pontosan tudta, hogy sietséggel fogják elhagyni Egyiptomot, és azt is, hogy erről a sietségről a kovászos tilalmának révén fognak megemlékezni a későbbi nemzedékek. (Mizráhi)

²⁰⁹ „...hogy mennél gyorsabban menjenek el az országból...” (2Mózes 12:33.)

²¹⁰ Peszáh első este. A peszáh ünnep további napjain azonban nem kötelező mácá-t fogyasztani, csupán a kovászos ételek fogyasztása tilos. (Gur Árje)

És ne lássanak nálad kovászt egész határodban hét napon át; és ne maradjon éjjelen át semmi a húsból, amelyet az első napon este áldozol, reggelig. (5Mózes 16:4.)

Xxx – és ne maradjon éjjelen át semmi a húsból, amelyet az első napon este áldozol, reggelig. – xxx – Ez annak a *peszáh*-áldozati húsnak a [másnapra való] meghagyását tiltja, – xxx – amelyet majd az eljövendő nemzedékek fognak bemutatni, – xxx – mivel ez [a tilalom] korábban²¹¹ csupán – xxx – az Egyiptomban bemutatott *peszáh*-áldozatra vonatkozóan hangzott el.²¹² – xxx – Az itt említett „első nap” – xxx – niszán tizennegyedikére utal²¹³, – xxx – amint írva van: – xxx – „de már az első napra takarítsatok ki minden kovászt – xxx – házatokból”²¹⁴. – xxx – Mivel a Tóra közben elkalandozott a *peszáh*-áldozatot érintő kérdésektől, – xxx – és belefogott a hét nap törvényeinek taglalásába, – xxx – úgymint: „hét napon át – xxx – egyél mellette kovásztalant”, – xxx – [vagy] „És ne lássanak nálad kovászt – xxx – egész határodban”²¹⁵, – xxx – most szükséges azonosítani – xxx – azt az áldozatot, amelyre ez az intelem vonatkozik. – xxx – Ha ugyanis az szerepelt volna a szövegben, hogy – xxx – „az első este áldozott húsból semmi – xxx – ne maradjon reggelig”, – xxx – azt gondolhatnánk, – xxx – hogy a *slámim*-áldozatra, – xxx – amelyet a hétnapos időszak [minden egyes napján] bemutatnak, – xxx – is vonatkozik a „ne maradjon”, – xxx – s így azt csupán egy nap és egy éjjel lehet fogyasztani.²¹⁶ – xxx – A Tóra ezért konkretizálja: – xxx – „*első napon este*”. – xxx – Egy másik magyarázat: – xxx – A Tóra a tizennegyedik nap *hágigá*-áldozatára utal, – xxx – tanítva, hogy azt két napon át lehet fogyasztani. – xxx – És az itt említett „első”-vel – xxx – a Tóra az ünnep első napjára utal. – xxx – A versnek [e szerint] ez az értelme: – xxx – „A *hágigá* húsa, – xxx – amelyet este áldozol, – xxx – ne maradjon éjjelen át – xxx – az ünnep első napján – xxx – a második nap reggelig; – xxx – mindazonáltal [a hús] fogyasztható – xxx – [a hónap, vagyis niszán] tizennegyedik és tizenötödik [napján].” – xxx – Ez a magyarázat olvasható a *Peszáhim* traktátusban²¹⁷.

²¹¹ „És ne hagyjatok meg belőle semmit reggelig...” (2Mózes 12:10.).

²¹² Amelyet sietősen fogyasztottak el, hogy aztán hajnalban azonnal indulhassanak (uo., 11. vers). Ez megmagyarázza, hogy miért kellett azon a bizonyos éjjelen még a reggel beállta előtt elfogyasztani a *peszáh*-áldozat húsát. Jelen versünkre azért van szükség, hogy ugyanezt az eljövendő nemzedékektől követelje meg. A Tóra valójában már megtiltotta, hogy az eljövendő nemzedékek az oltáron elégetendő húst másnapra meghagyják (2Mózes 34:25.). Versünk a szertartás résztvevői által fogyasztott hús reggelre való meghagyását tiltja meg. (*Mizráhi*)

²¹³ A szöveg így hangzik: „amelyet az első napon este áldozol”. (*Mizráhi*)

²¹⁴ 2Mózes 12:15.

²¹⁵ Versünk.

²¹⁶ Ez tévedés lenne, mert a *slámim*-áldozat húsát két napon át és a köztes éjjelen lehet fogyasztani.

²¹⁷ 71b.

לֹא תֹכֵל לְזַבְחַת אֶת־הַפֶּסַח בְּאַתֵּד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ נִתֵּן לְךָ. (דברים טז, ה)

Nem szabad áldoznod a peszahot kapuid egyikében, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked; (5Mózes 16:5.)

כִּי אִם־אֶל־הַמִּקְלוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשִׁכְנֵן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בְּעָרֵב כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צִאתְךָ מִמִּצְרָיִם. (דברים טז, ו)

Hanem azon a helyen, amelyet az Örökkévaló, a te Istened kiválaszt, hogy ott honoljon a neve, ott áldozd a peszahot este, naplementekor, abban az időben, amelyben kijöttél Egyiptomból. (5Mózes 16:6.)

...este, naplementekor, abban az időben, amelyben kijöttél Egyiptomból. – הַרִי שְׁלֹשָׁה זְמַנִּים חִלּוּקִים – Ez három különböző időpont: – 1. בְּעָרֵב מִשֶּׁשׁ שָׁעוֹת וְלִמְעַלָּה זָבַחְהוּ. – „Este”, azaz [délután, a napkeltétől számított] hatodik órától, vágd le! – 2. וּכְבֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תֵּאָכְלֵהוּ. – „naplementekor” edd meg! – 3. וּמוֹעֵד צִאתְךָ אֶתָּה שׁוֹרְפָהּ. – „abban az időben, amelyben kijöttél” [azaz hajnalban] égesd el, – כְּלוֹמַר נִעְשָׂה נוֹתָר – mivel *notár*-rá²¹⁸ válik! – וַיֵּצֵא לְבֵית הַשְּׂרָפָה – [Ez nem azt jelenti, hogy valóban akkor égették el, hiszen ünnepen tilos volt égetni, hanem inkább] el kellett vinni az égetőhelyre. [Vagyis arra a helyre, ahol az elfogyasztásra már alkalmatlanná vált áldozati húsokat elégetik.]

וּבִשְׁלֹתָ וְאָכַלְתָּ בַּמִּקְלוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפְנִינֵת בְּבִקְרָ וְהִלַּכְתָּ לְאֵהָרֶיךָ. (דברים טז, ז)

Süsd meg azt és edd azon a helyen, amelyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened; és reggel fordulj meg és menj haza sátraidba. (5Mózes 16:7.)

Xxx – Süsd meg. – xxx – Itt nyílt tűzön való megsütésre utal a szöveg. – xxx – Ezt is sütésnek hívják.

Xxx – és reggel fordulj meg. – xxx – A második nap reggelén.²¹⁹ – xxx – Ez azt tanítja, hogy az embernek [Jeruzsálemben] kell maradnia éjszakára – xxx – az ünnepnapot követő éjjelen.

שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מִצֹּאת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֻרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה. (דברים טז, ח)

Hat napon át egyél kovásztalan kenyeret, és a hetedik napon ünneplő gyülekezés legyen az Örökkévalónak, a te Istenednek; ne végezz munkát. (5Mózes 16:8.)

²¹⁸ *Notár*: (szó szerint:) „maradék”. Az az áldozati hús, amely megmaradt azon az időn túl, ameddig a Tóra kijelölte annak elfogyasztását.

²¹⁹ De nem az elsón. Ott kell maradnod a Szentélyben, hogy bemutasd zarándok-áldozataidat. (Gur Árje Rásinak a Szukká 47a-hoz írt kommentárjából)

שֶׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת – **Hat napon át egyél kovásztalan kenyeret...** – וּבְמָקוֹם אֲחֵר הוּא אוֹמֵר – Egy másik helyen pedig azt mondja:²²⁰ – שֶׁבַע יָמִים – „hét napig”?! – שֶׁבַע מִן הַיֶּשֶׁן – [A magyarázat:] Hét napig ehetsz a régi termésből, – וְשֶׁשֶׁת מִן הַחֲדָשׁ – de csak hat napig az újból. [Csak az után lehetett az újból enni, hogy a második napon áldozatot mutattak be belőle a Szentélyben, az omer-t.²²¹]

– וְדָבַר אֲחֵר – Egy másik magyarázat: – לָמַד – Arra tanít téged, – עַל אֲכִילַת מַצָּה – **el** a kovásztalan kenyeret enni, – בַּשְּׁבִיעִי שְׂאִינָה חוֹבָה – hogy a hetedik napon nem kötelező kovásztalan kenyeret enni, – וּמִכָּאן אֲתָה לָמַד לְשֶׁשֶׁת יָמִים – amiből megtanulhatod az ünnep hat napjára vonatkozóan is: – שֶׁהָרִי שְׁבִיעִי בְּכֻלָּל הָיָה – Mivel a hetedik napi [kovásztalankenyér-evés kötelezettsége] benne volt az általános szabályban [a korábbi idézetben], – וַיִּצָּא מִן הַכֻּלָּל – de most kivétel lett [ebben az idézetben] – לְלַמֵּד שֶׁאֵין אֲכִילַת מַצָּה בּוֹ חוֹבָה – azáltal, hogy a hetedik napon a kovásztalan kenyér fogyasztása mégsem kötelező, – אֲלָא – hanem csupán megengedett, – וְלֹא לְלַמֵּד עַל עֲצָמוֹ יִצָּא – ez [a tanítás] nem csak a saját magára [a hetedik napra] nézve vonatkozik, – אֲלָא לְלַמֵּד עַל הַכֻּלָּל כְּלוּ יִצָּא – hanem az egész általános szabályra is. – מִה שְׁבִיעִי רְשׁוּת – [Vagyis azt tanulhatjuk,] hogy amiként a hetedik napon [a kovásztalan fogyasztása nem kötelesség, hanem csak] lehetőség, – אַף כֻּלָּם רְשׁוּת – ugyanígy az előző napokon is csak lehetőség [és nem kötelezettség]. [Tehát nem kötelező Peszáh egyik napján sem kovásztalan kenyeret enni, csupán meg van engedve,] – חוּץ מִלִּילַת הָרֵאשׁוֹן – kivéve az első éjszakát [Izraelen kívül, az első kettőt], – שֶׁהַכְּתוּב קָבַעוּ חוֹבָה – mert ezt a kötelezettséget külön mondat említi, – שֶׁנֶּאֱמַר – ahogy írva van:²²² – בְּעָרֶב תֹּאכְלוּ מַצָּת – „...este egyetek kovásztalan kenyeret”.²²³

Xxx – ünneplő gyülekezés legyen az Örökkévalónak, a te Istenednek. – xxx – Tartózkodj a munkától. – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – ünneplő gyülekezés étellel és itallal, – xxx – akár [a (xxx – náácrá) szó esetében] az „Engedd kérlek, hogy vendégül itt tartsunk téged”²²⁴ [szövegrészben].

שֶׁבַע שָׁבָעַת תִּסְפְּרֶנָּה מִהַתְּחִלָּה תִּרְמַשׁ בְּקִמָּה תִּתֵּן לְסֹפֵר שֶׁבַעַת שְׁבַעוֹת. (דברים טז, ט)

Hét hetet számlálj magadnak; attól fogva, hogy kezdenek sarlót vinni az álló gabonába, kezd el számlálni hét hetet. (5Mózes 16:9.)

²²⁰ 2Mózes 12:15.

²²¹ 3Mózes 23:14.

²²² 2Mózes uo. 18.

²²³ A fenti levezetés Jismáél rabbi 8. módszere a Tan kifejtésére, lásd Sámuel imája – Zsidó imakönyv 30. oldal.

²²⁴ „... és hogy készíthessünk eléd egy kecskegödölyét.” (Bírák 13:15.)

Xxx – attól fogva, hogy kezdenek sarlót vinni az álló gabonába. – xxx – Az omer lekaszálásától fogva,²²⁵ – xxx – ami az aratás megkezdését²²⁶ jelenti.

וְעָשִׂיתָ חַג שִׁבְעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נְדָבָת יְדֶךָ אֲשֶׁר תִּתֶנּוּ כְּאֲשֶׁר יִכְרֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים 16:16, 17)

És tartsd meg a hetek ünnepét az Örökkévalónak, a te Istenednek, kezded tehetségéhez mért önkéntes felajánlással, amelyet adsz, aszerint, amint megáld téged az Örökkévaló, a te Istened. (5Mózes 16:10.)

Xxx – kezded tehetségéhez mért önkéntes felajánlással. – xxx – Kezded tehetségéhez mérten, – xxx – mely teljességgel arányos az [Örökkévaló] áldásával, – xxx – mutasd be az öröm békeáldozatait²²⁷, – xxx – és hívj vendégeket a lakomázáshoz.

וְשִׂמְחֶתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְעַמְּתֶךָ וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיְתוּם וְהָאֵלֶּמְנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם. (דברים 16:11, 12)

És örülj az Örökkévaló, a te Istened színe előtt, te, fiad és leányod, szolgálád és szolgálód és a levita, aki kapuidban van és a jövevény, az árva és az özvegy, akik közötted vannak, azon a helyen, amelyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened, hogy ott honoljon a neve. (5Mózes 16:11.)

וְהַלְוִי וְהַגֵּר וְהַיְתוּם וְהָאֵלֶּמְנָה – ...a levita, ...a jövevény, az árva és az özvegy... – אַרְבַּעָה שָׁלִי – [Ez az] Én négyem, – כְּנֶגֶד אַרְבַּעָה שָׁלִיךָ – szemben a te négyeddal: – בְּנֶךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְעַמְּתֶךָ – „fiad és leányod, szolgálád és szolgálód.” – אֲנִי מְשַׂמַּח אֶת שְׁלִי – Ha te megörvendezteted az Enyéimet, – אֲנִי מְשַׂמַּח אֶת שְׁלִיךָ – én is megörvendeztetem a tiéidet.

וְזָכַרְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וְעָשִׂיתָ אֶת־חֻקֵּי הָאֲלֹהִים. (דברים 16:12, 13)

Emlékezzél meg arról, hogy rabszolga voltál Egyiptomban, tartsd meg és teljesítsd e törvényeket. (5Mózes 16:12.)

Xxx – Emlékezzél meg arról, hogy rabszolga voltál... – xxx – Azzal a kikötéssel szabadítottalak meg [a rabszolgaságból], – xxx – hogy megtartod és teljesíted ezeket a törvényeket.

²²⁵ Amikor a Peszáh második napján learatják azt a gabonamennyiséget, amelyet az omer felajánlásához használnak fel.

²²⁶ Az omer levágását megelőzően nem lehet megkezdeni a gabona aratását. Ezért az „attól fogva, hogy kezdenek sarlót vinni az álló gabonába” az omer lekaszálására utal.

²²⁷ Slámim.

תג הסכת תעשה לך שבועת ימים באספך מגרנה ומיקבך. (דברים טז, יג)

A sátrak ünnepét tartsd meg hét napon át, midőn betakarítottál szérűdből és préházadból. (5Mózes 16:13.)

Xxx – midőn betakarítottál. – xxx – Aratás idején, – xxx – amikor eltárolod a nyári termést. – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – [A sátrak ünnepét tartsd meg...] azzal, amit begyűjtöttél szérűdből és préházadból. – xxx – Ez azt tanítja, hogy a szuká-t azzal a pelyvával és [szőlő]héjjal kell fedni,²²⁸ – xxx – amely a szérűben és a préházban megmaradt²²⁹.

ושמחת בתגך אלה ובנה ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך.
(דברים טז, יד)

És örülj ezen az ünnepen, te, fiad és leányod, szolgád és szolgálód és a levita és az idegen, az árva és az özvegy, akik kapuidban vannak. (5Mózes 16:14.)

שבועת ימים תחג ליהנה אלקיך במקום אשר יבחר יהנה ליהנה אלקיך בכל תבואתך
ובכל מעשה ידך והיית אף שמח. (דברים טז, טו)

Hét napon át ünnepet ülj az Örökkévalónak, a te Istenednek azon a helyen, amelyet kiválaszt az Örökkévaló; mert meg fog fog téged áldani az Örökkévaló, a te Istened minden termésedben és kezéd minden munkájában; és légy mindig vidám. (5Mózes 16:15.)

Xxx – és légy mindig vidám. – xxx – Ez [a szöveg] egyszerű jelentése szerint – xxx – nem parancs, – xxx – hanem garancia. – xxx – Mindazonáltal a talmudi tanítás szerint – xxx – innét vezették le [bölcseink], – xxx – hogy az ünnep utolsó estéje²³⁰ is beleszámít – xxx – a vidgadás *micvá*-jába.²³¹

שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יהנה אלקיך במקום אשר יבחר בתג המצות
ובתג השבעות ובתג הספנות ולא יראה את פני יהנה ריקם. (דברים טז, טז)

²²⁸ Persze nem szó szerint, hanem bármely hasonló anyaggal – bármi olyasmivel, amit elválasztottak a talajtól és nem képes rituálisan tisztátalanná válni. (*Mizráhi* a *Szukká* 12a-ból)

²²⁹ De nem magával a gabonával, amint arra a (xxx – *migárnöhá*) – „szérűdből” – is utal. (*Gur Árje* a *Szukká* 12a-ból)

²³⁰ Vagyis a *smini áceret* estéje.

²³¹ Mivel a vidgadás *micvá*-ját bibliai értelemben az áldozati hús elfogyasztásával lehet teljesíteni, ez szükségessé teszi, hogy a szukot hetedik napján békeáldozatot mutassanak be, hogy a húsát el lehessen fogyasztani aznap este. (Rási a *Szukká* 48a-hoz)

Évenként háromszor jelenjék meg minden férfi közüled az Örökkévaló, a te Istened színe előtt azon a helyen amelyet kiválaszt: a kovásztalan kenyér ünnepén, a hetek ünnepén és a sátrak ünnepén és ne jelenjenek meg az Örökkévaló színe előtt üresen; (5Mózes 16:16.)

Xxx – és ne jelenjenek meg az Örökkévaló színe előtt üresen; – xxx – hanem hozzanak zarándok-égőáldozatokat – xxx – és ünnepi békeáldozatokat²³².

אִישׁ כְּמַתָּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַתָּהּ. (דברים טז, יז)

Ki-ki keze adománya szerint, az Örökkévaló, a te Istened áldása szerint, amit neked adott. (5Mózes 16:17.)

Ki-ki keze adománya szerint... – מי שֵׁיֵשׁ לוֹ אוֹכְלֵי הָרֶבֶה – Akinek sok evője [azaz sok ember élelmezéséért felelős] van – וּנְכָסִים מְרֻבִּים – és nagy vagyona, – יָבִיא עוֹלוֹת מְרֻבוֹת וּשְׁלָמִים מְרֻבִּים – az sok égő- és engesztelő áldozatot hozzon.

²³² A zarándokoknak csupán égőáldozatokat kellett bemutatniuk. Mivel azonban a tizedik versben említett önkéntes felajánlásba a békeáldozat is beletartozott, ezért a mi versünkbe is bele lett véve. (Mizráhi)

Softim (5Mózes 16:18–21:9.) פְּרָשָׁת שֹׁפְטִים**A hetizakasz tartalmából**

- Mózes utasítja Izrael népét, hogy bírakat és a törvényt végrehajtó tisztviselőket jelöljenek ki minden egyes városban; „Igazságot, igazságot kövess”, szólítja fel őket, és óva inti őket a korrupciótól és a részrehajlástól. A bűncselekményeket lelkiismeretesen kell kivizsgálni, minden bizonyítékot alaposan szemügyre kell venni – és minimum két szavahihető tanú szükséges ahhoz, hogy valakit elítéljenek és megbüntessenek. A Tóra rendelkezik a hamis tanúk törvényéről is.
(5Mózes 16:18–20., 17:6., 19:15–21.)
- Minden nemzedékben, mondja Mózes, lesznek olyanok, akikre a Tóra törvényeinek magyarázása és alkalmazása lesz bízva. „A tan szerint, amelyre téged tanítanak, és az ítélet szerint, amelyet kimondanak neked, cselekedjél; ne térj el a szótól, amelyet neked mondanak se jobbra, se balra.” (5Mózes 17:8–13.)
- A hetizakaszban szó esik még a bálványimádás és a boszorkányság tilalmáról; a királyok kinevezését és viselkedését szabályozó törvényekről; az igaz és a hamis próféták törvényéről; az akaratukon kívül gyilkossá lettek oltalmát biztosító „menedékvárosok” létrehozásának irányelveiről.
(5Mózes 17:2–7., 14–20.; 18:9–19:13.)
- Lefektetésre kerül számos a háborúzással kapcsolatos szabály is: a háborúzás alól való mentessége annak, aki eljegyzett egy nőt, de még nem vette el, aki házat épített, de még nem avatta fel, aki szőlőt ültetett, de még nem szabadította fel, hogy hasznát vehesse vagy aki „félénk és csüggedt szívű”; a követelmény, hogy egy város megostromlását megelőzően békeajánlatot kell tenni lakóinak; az értékkel bíró dolgok barbár elpusztításának tilalma, amelyre példa az a törvény, amely megtiltja az ostrom során a gyümölcsfák kivágását (itt hangzik el a Tóra híres kijelentése: „mert a mező fája az ember élete”). (5Mózes 20.)
- A *párasá* az *eglá árufá* törvényével zárul – egy különleges rítussal, amelyet akkor kell végrehajtani, amikor egy halottat találnak a mezőn, de nem tudják, hogy ki a gyilkosa – amely hangsúlyozza, hogy egy közösség és vezetői nem csak azért tartoznak felelősséggel, amit elkövettek, de azért is, aminek elkövetését megakadályozhatták volna.
(5Mózes 21:1–9.)

שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתְּנָהּ לָךְ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יִהְיֶה אֲלֵהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לְשֹׁבְטֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֶת־הָעָם
מִשְׁפַּט־צֶדֶק (דברים טז, יח)

Bírákat és felügyelőket adj magadnak minden kapudban, amelyeket az Örökkévaló, a te Istened neked ad, törzseid szerint, hogy ítéljék a népet igaz ítélettel. (5Mózes 16:18.)

שׁוֹפְטִים דִּינִים הַפּוֹסְקִים אֶת הַדִּין – **Bírákat és felügyelőket...** – שֶׁפְּטִים וְשׁוֹפְטִים – Ítélező bírákat, akik jogi döntéseket hoznak. – וְשׁוֹפְטִים הֲרֹדִין אֶת הָעָם – És felügyelőket, akik végrehajtják a népen [a bírák döntéseit] – אַחַר מִצְוָתָם – a rendelkezések tiszteletben tartására, – שְׁמַכִּין וְכוֹפְתִין – azáltal, hogy testi fenyítésben részesítik [az engedetleneket] – עַד שֶׁיִּקְבַּל עָלָיו אֶת הַדִּין – furkósbottal és korbáccsal, – הַשׁוֹפֵט – míg csak alá nem vetik magukat a bírói döntésnek.

בְּכָל עִיר וָעִיר – **...minden kapudban...** – מִכָּל עִיר וָעִיר – Minden egyes városodban. [A „kapudban” a bibliai szövegekben rendszerint „városodban, helységedben” értelemmel szerepel.]

לְשֹׁבְטֶיךָ – **...törzseid szerint...** – מִכָּל עַל תְּהֵן לָךְ – Ez az „adj magadnak”-ra vonatkozik, – שֶׁפְּטִים וְשׁוֹפְטִים תְּהֵן לָךְ לְשֹׁבְטֶיךָ – [mint ha a következő sorrendben állna mondat:] Bírákat és felügyelőket adj magadnak törzseid szerint, – בְּכָל שֹׁבֵט אֲשֶׁר הָאֵל – **...hogy ítéljék a népet...** – אֵל הַיְהוָה נָתַן לָךְ – minden kapudban, amelyeket az Örökkévaló, a te Istened neked ad. – מִלְמַד – Ez azt tanítja, – שְׁמוֹשִׁיבִין דִּינִין – hogy bírákat kell kijelölni – לְכָל שֹׁבֵט וְשֹׁבֵט – minden egyes törzs – וּבְכָל עִיר וָעִיר – és minden egyes város számára.

מִגֵּה דִינִין מִמַּחִים וְצַדִּיקִים – **...hogy ítéljék a népet...** – וְשֶׁפְטוּ אֶת הָעָם וְגו' – Hozzáértő és becsületes bírákat nevezzenek ki, – לְשֹׁפֵט צָדִיק – hogy becsületesen ítélkezzenek.

לֹא־תִטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תִפְיֹר פְּגָם וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יַעֲוֹר עֵינֶיךָ חֲקָמִים וְיִסְלֹף דְּבָרֶיךָ צַדִּיקִים.
(דברים טז, יט)

El ne hajlítsd az ítéletet, ne tekints személyt és ne fogadj el megvesztegetést, mert a megvesztegetés megvakítja a bölcsek szemét és elferdíti az igaz szavait. (5Mózes 16:19.)

Xxx – El ne hajlítsd az ítéletet. – xxx – Ez a nyilvánvaló magyarázat szerint értendő.

Xxx – ne tekints személyt. – xxx – Még a vita során sem.¹ – xxx – Ez megtiltja a bírónak, hogy nyájas legyen az egyik féllel, – xxx – míg kemény a másikkal, – xxx – vagy hogy az egyiktől megkövetelje, hogy álljon, – xxx – a másikkal meg [megengedje], hogy üljön. – xxx – Mert ha az egyik [fél] észreveszi, hogy a bíró – xxx – kedvez ellenfelének, – xxx – akkor az érvei akadozóvá válnak.²

¹ A bírói döntésben meg aztán végképp nem, mint azt már meg is tiltotta a „El ne hajlítsd az ítéletet” szövegrész. (Szifte Háhámim)

² Vagyis nem fog tudni hatékonyan érvelni. (Sávuot 30a.)

Xxx – és ne fogadj el megvesztegetést. – xxx – Még azért sem, hogy igazságosan ítélj.³

Xxx – mert a megvesztegetés megvakítja. – xxx – Ha már elfogadta a megvesztegetést, – xxx – akkor lehetetlenség nem részrehajlónak lennie – xxx – és nem [a vesztegető fél] számára kedveznie az ítélettel.

Xxx – az igaz szavait. – xxx – [Jelentése:] az igazolt szavakat;⁴ – xxx – az igazság ítéleteit.

צדק צדק תרהף למען תחיה ויִרְשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ. (דברים טז, כ)

Igazságot, igazságot kövess, hogy élj és bírd az országot, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked. (5Mózes 16:20.)

Xxx – Igazságot, igazságot kövess. – xxx – A kiváló bíróság [döntését] kövesd⁵.

Xxx – hogy élj és bírd. – xxx – Kellő érdem rejlik – xxx – a becsületes bírák kinevezésében⁶ ahhoz, – xxx – hogy éltesse⁷ Izraelt – xxx – és megtelepítse országában.

לֹא־תִטֵּעַ לָךְ אֲשֶׁרָה כָּל־עֵץ אֶצְלֵךְ מִזֶּבַח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָּךְ. (דברים טז, כא)

Ne ültess magadnak szent ligetet, semmiféle fát az Örökkévaló, a te Istened oltára mellé, amelyet készítesz magadnak. (5Mózes 16:21.)

Xxx – Ne ültess magadnak szent ligetet. – xxx – Ez felelőssé teszi [az elkövetőt] – xxx – az ültetés pillanatától fogva. – xxx – Még ha soha [utána] nem is imádta [az Ásérá-fát]⁸, – xxx – áthágott egy tiltó parancsolatot – xxx – már magával az ültetéssel [is].

³ Mint azt a rögtön következő szövegrész is mondja: „mert a megvesztegetés megvakítja a bölcsek szemét,” vagyis hátrányosan befolyásolja ítéletüket még akkor is, amikor pedig igazságosan igyekeznek dönteni. (Mizráhi. Vö. 2Mózes 23:8.)

⁴ A Tóra szavait. (Mizráhi)

⁵ Ez a peres feleknek szól, nem a bírának, mivel a szövegben az áll: „igazságot kövess”, és nem pedig az, hogy „ítélj igazságosan”. (Gur Árje)

⁶ „Bírákat és felügyelőket [...] hogy ítéljék a népet...” (16:18.). Versünk életet és földet ígér mindenkinek ennek az egész népre kötelező érvénnyel bíró micvának a teljesítéséért; de nem a versben korábban említett bírói kiválóság favorizálásáért, az a követelmény ugyanis csupán a konkrét peres felekre vonatkozik, és ezért nem szolgálhat az érdem forrásául az egész nép számára. (Mizráhi)

⁷ A hamisság és a félrevezetés múlandó dolgok, az igazság azonban a végsőkig kitart. Ezért az igaz ítélkezés érdeméül a nép örökké megmarad az országban (Gur Árje).

⁸ Ez nyilvánvalóan kiderül abból, hogy a Tóra az ültetésről és nem az imádásról beszél. (Gur Árje)

Xxx – Ne ültess magadnak szent ligetet, semmiféle fát az Örökkévaló, a te Istened oltára mellé. – xxx – Ez megtiltja, – xxx – hogy fát ültessenek⁹ – xxx – vagy épületet emeljenek¹⁰ – xxx – a Szentély-hegyen.

וְלֹא־תִקִּים לָךְ מִצֵּבָה אֲשֶׁר שָׁנָא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים טז, כב)

És ne állíts fel magadnak oszlopot, amit gyűlöl az Örökkévaló, a te Istened. (5Mózes 16:22.)

מִצֵּבַת אֶבֶן אַחַת – És ne állíts fel magadnak oszlopot... – Egyetlen kőből való oszlopot, – לְהִקְרִיב עָלֶיהָ – hogy azon áldozatokat mutassanak be, – אֶפְלוּ לְשָׁמַיִם – akárha az Ég számára is.¹¹

אֲשֶׁר שָׁנָא – ...amit gyűlöl az Örökkévaló... – מִזְבַּח אֲבָנִים – Kővekből készült oltár – וּמִזְבַּח אֲדָמָה – vagy földből készült oltár – צִנְהָ לַעֲשׂוֹת – az, amelynek [készítésére] az Örökkévaló parancsot adott, – וְאֵת זֶה שָׁנָא – ezt azonban gyűlöli, – כִּי חָק – [És] וְאֵף עַל פִּי שְׁהִיְתָה אֶהוּבָה לוֹ – mert ez a kánaániták szokása volt. – הִיְתָה לַכְּנַעֲנִים – ma mégis gyűlöli [az ilyen oszlopokat], – מֵאַחַר שֶׁעֲשָׂאוּהָ אֵלוֹ חָק לַעֲבֹדָה זָרָה – mert [a kánaániták] ezeket bálványimádó szokássá tették.

לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שְׁנוֹר וְשֵׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מִוּם כֹּל דְּבָר רָע כִּי תוֹעֵבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא. (דברים יז, א)

Ne áldozz az Örökkévalónak, a te Istenednek szarvasmarhát vagy juhot, amelyen hiba van semmi silány dolgot, mert az Örökkévaló, a te Istened utálata az. (5Mózes 17:1.)

⁹ A verset úgy kell értelmezni, mintha ez állna benne: „[Ne ültess magadnak szent ligetet,] és semmiféle fát...” (Mizráhi). Az „és” kötőszó kifejezetten azért lett kihagyva a szövegből, hogy különbség tétessék a „semmiféle fát”-ra és a „szent liget”-re, azaz az *ásérá*-ra vonatkozó tilalom között. A „semmiféle fát”-tilalom céltól függetlenül minden fára vonatkozik, amelyet a Szentély hegyén akarnának elültetni. Az „*ásérá*” egy kifejezetten bálványimádási céllal ültetett fa; ilyet nem csak a Szentély hegyén, de sehol másutt sem szabad ültetni (Gur Árje).

¹⁰ Az épületekre vonatkozó korlátozás rabbinikus eredetű, alapja pedig a „(xxx – kol éc)”, szó szerint „minden fa” kifejezés, amely azt sugallja, hogy ebbe a tilomba minden fából emelt építmény is beletartozik. A faültetésre vonatkozó tilalom bibliai eredetű, mint az a „(xxx – kol éc)” szövegrész egyszerű jelentéséből („semmiféle fát”) is látszik. A Tóra azért tiltja meg, hogy a Szentély-hegyen fákat ültessenek, mert a bálványimádók körében szokás volt fákat ültetni az oltáraik közelében, hogy a bálványimádók szertartásban részt vevők azok alatt gyülekezhesenek (Maimonidész, A bálványimádás törvényei 6:9.). A *Szifré* mindazonáltal azon a véleményen van, hogy mind a fákra, mind pedig az épületekre vonatkozó tilalmak bibliai eredetűek. Az ok: a Szentély hegyét kizárólagosan a Szentély számára kell fenntartani és felszentelni (Gur Árje).

¹¹ Ez mindazonáltal nem utalhat bálványimádás céljára emelt oszlopra, hiszen Rási lentebb kifejti, hogy az efféle oszlopokat az ósatyák idejében nagy becsben tartotta az Örökkévaló.

¹² Lásd 1Mózes 28:18., 35:14.

Xxx – Ne áldozz [...] semmi silány dolgot. – xxx – Ez megtiltja, hogy *pigul*-lá tegyék¹³ – xxx – a szent áldozatokat hátsó¹⁴ szándékkal tett kijelentés¹⁵ révén¹⁶. – xxx – Egyéb értelmezéseket is – xxx – vezettek le [bölcseink] ebből [a versből] – xxx – a szent áldozatok levágásával foglalkozó [talmudi] traktátusban.

כִּי־מֵצֵא בְּקֶרְבְּךָ בְּאֶתֶר שְׂעָרֶיךָ אֲשֶׁר־הֵנָּה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ אִישׁ אֶרְאֵשָׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַרֶעַב בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְעֵבֶר בְּרִיתוֹ. (דברים יז, ב)

Ha akad közötted, kapuid egyikében, amelyet az Örökkévaló, a te Istened neked ad, férfi vagy nő, aki azt teszi, ami helytelen az Örökkévaló, a te Istened szemében, megszegvén szövetségét... (5Mózes 17:2.)

אֲשֶׁר כָּרַת ה' אִתְּכֶם – ...**megszegvén szövetségét...** – Amelyet kötött velük, [azaz a néppel,] – שְׁלֵא לְעִבּוֹד עֲבוּדָה זָרָה – megtiltva [nekik] a bálványimádást.

וְלֵךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָהֶם וּלְשִׁמְשׁוֹ אֹן לִירֵחַ אֹן לְכָל־צִבְּא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי. (דברים יז, ג)

...és megy és más isteneket szolgál és leborul előttük és a nap előtt vagy a hold előtt vagy az égnek egész serege előtt, amit én nem parancsoltam, (5Mózes 17:3.)

Xxx – amit én nem parancsoltam. – xxx – Hogy imádjátok azokat.¹⁷

וְהִגְדַּלְתָּ וְשִׁמְעַתָּ וְדַרְשַׁתָּ הַיֵּטֵב וְהֵנָּה אָמַת־נְכוֹן הַדְּבָר נַעֲשֶׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל. (דברים יז, ד)

¹³ „Pigul”-ként érvénytelenítenek minden olyan áldozatot, amelyet azzal a szándékkal mutattak be, hogy azt az előírt időintervallumon túl vagy a kijelölt területen kívül fogyasszák vagy egessek el. Mózes harmadik könyve (7:18., 19:5-9. Lásd Rásit *uo.*) megtiltja minden ilyen módon érvénytelené vált áldozat fogyasztását. Jelen versünk pedig megtiltja az áldozatbemutató rítus érvénytelenítő szándékkal történő elvégzését. (*Mizráhi*)

¹⁴ Azaz silány.

¹⁵ Itt nem feltétlenül fennhangon tett kijelentésről van szó; a helytelen szándékot kifejező gondolatban tett „kijelentés” is érvényteleníti az áldozatot. (*Mizráhi*)

¹⁶ A (xxx – *kol dávár rá*) – szó szerint „bármilyen silány dolgot” – kitétel itt fölösleges, hiszen az áldozatnak szánt állaton mutatkozó bármilyen hiba, fogyatékoság érvénytelenítő hatályáról már esett korábban szó. Ezért a „(xxx – *dávár rá*)” itt új értelmezést kap: „hátsó (azaz silány, rossz) szándékkal tett kijelentés”, ami arra utal, hogy az efféle kijelentést tevő személy az áldozati húst az előírt paramétereken kívül szándékozik elfogyasztani illetve elégetni. (*Szifté Háhámim*)

¹⁷ Amikor Ptolemaiosz király megparancsolta a bölcseknek, hogy fordítsák le a Tórát, egymástól függetlenül mindnyájan hozzáadták a szöveghez a „imádni azokat” szót [*Mögilá* 9b.], nehogy a király félreértelmezze az „amit én nem parancsoltam” szövegrészt, és azt gondolja, hogy vannak olyan égitestek, amelyek nem az Örökkévaló szavára lettek megteremtve. (Rási *uo.*)

...és jelentik neked és hallod és jól megvizsgáltad és íme, igaz, bizonyos a dolog, megtörtént ez a förtelem Izráelben, (5Mózes 17:4.)

Xxx – igaz. – xxx – [Vagyis] a tanúvallomás ellentmondásmentes volt.¹⁸

וְהִצַּאתָ אֶתְהַאֲשִׁישׁ הַהוּא אִו אֶתְהַאֲשֶׁה הַהוּא אֶשֶׁר עָשׂוּ אֶתְהַדְבָּר הַרְע הַזֶּה אֶל־שָׁעֲלִיךְ
אֶתְהַאֲשִׁישׁ אִו אֶתְהַאֲשֶׁה וְסִקְלֶתֶם בְּאֲבָנִים וְמָתוּ. (דברים יז, ה)

...akkor vezesd ki azt a férfit vagy azt a nőt, aki ezt a rossz dolgot elkövette, a kapuidba, a férfit vagy a nőt, és kövezd meg őket kövekkel, hogy meghaljanak. (5Mózes 17:5.)

Xxx – akkor vezesd ki azt a férfit [...] a kapuidba... – xxx – Mindenki, aki az (xxx – *el söárehá*) [kifejezést] így fordítja: – xxx – „bíróságod kapuiba”, – xxx – téved, – xxx – mivel már megtanultuk a következőt: – xxx – „a kapuidba”: – xxx – ez arra a kapura utal, ahol [bálványt] imádott. – xxx – Vagy lehetséges, hogy ez arra a kapura utal, ahol törvényt ültek felette? – xxx – Lentebb¹⁹ [is] elhangzik: „kapuidban” – xxx – és fentebb²⁰ is elhangzik: „kapuidban”. – xxx – amiképpen a „kapuidban” fentebb – xxx – arra a kapura utal, ahol [bálványt] imádott, – xxx – azonképpen a „kapuidban” lentebb is – xxx – arra a kapura utal, ahol [bálványt] imádott. – xxx – A Targum [Onkelosz pedig így fordítja]: – xxx – „városodba”.²¹

עַל־פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אִו שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוֹמַת הַמַּת לֹא יוֹמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד. (דברים יז, ו)

Két tanú vagy három tanú vallomása alapján ölessék meg a halálra ítélt; ne ölessék meg egy tanú vallomása alapján. (5Mózes 17:6.)

Xxx – Két tanú vagy három. – xxx – Ha a tanúvallomás érvényes két [tanúval] is, – xxx – miért beszél háromról [a Tóra]? – xxx – Hogy a hármat a kettőhöz hasonlítsa. – xxx – Amiképpen a kettő egységet alkot²², – xxx – azonképpen a három is egységet alkot²³, – xxx – és egyiküket sem²⁴ büntetik meg²⁵ – xxx – mint

¹⁸ A (xxx – *náhon*) szót Rási így értelmezi: (xxx – *mōhuván*) „ellentmondásmentes”. Vagyis a tanúk kikérdezése nem derített fényt semmilyen ellentmondásra a tanúvallomásban. A RáDáK mindazonáltal így értelmezi a (xxx – *náhon*) szót: „helyes”. Vagyis a tanúk kikérdezése során bebizonyosodott, hogy a bűnelkövetés feltételezése helyesnek bizonyult.

¹⁹ Versünkben.

²⁰ 2. vers.

²¹ Mint fentebb, a 18. versben. De nem szó szerint így: „kapuidba”, mint a 6:9-ben. (*Szifté Háhámim*)

²² Vagyis ha az egyik tanút diszkvalifikálják mint az alperes rokonát, vagy valamely más okból, a másik tanú vallomása sem érvényes.

²³ És ha egyiküket diszkvalifikálják mint az alperes rokonát, akkor a másik kettő tanúvallomását is érvénytelenítik, jóllehet személyesen egyiküket sem diszkvalifikálják. Ez csak arra az esetre érvényes, amikor mindegyik tanú közvetlen egymás után tesz vallomást. (*Mizráhi a Mákot* 5b-ből)

„hamis avagy konspiráló tanúkat”²⁶, – xxx – hacsak nem bizonyítják rá mindhár-
mukra, hogy konspiráltak.²⁷

וְיָד הַעֲדָיִים תְּהִיָּהֶבּוּ בְּרֵאשׁוֹנָה לְהַמִּיתוֹ וְיָד כָּל־הַעֵמֶם בְּאַחֲרֵיָהּ וּבְעֵרַת הַרְעָה מִקֶּרֶבָּהּ. (דברים יז, ז)

A tanúk keze legyen rajta először, hogy megöljék és a nép keze azután; így pusztítsd ki a rosszat közülük. (5Mózes 17:7.)

כִּי יִפְלֵא מִמֶּךָ דָּבָר לְמִשְׁפָּט בֵּינֵיהֶם לְדָם בֵּינֵיהֶם לְדִין וּבֵין נָגַע לְנָגַע דְּבָרֵי רִיבָת בְּשַׁעֲרֶיךָ וּקְמַת
וְעֲלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְתֵּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ. (דברים יז, ח)

**Ha nagyon nehéz lesz előtted valami az ítéletben vér és vér között, ítélet és ítélet között, poklosság és poklosság között, ami pörös ügy kapu-
idban van, akkor kelj föl és menj fel arra a helyre, amelyet az Örökkéva-
ló, a te Istened kiválaszt.** (5Mózes 17:8.)

Xxx – Ha nagyon nehéz lesz előtted. – xxx – A (xxx – háfláá) [kifejezés]
minden [formája] – xxx – elkülönítést, elszigetelést jelent. – xxx – A probléma el van
szigetelve, – xxx – el van rejtve előled.

Xxx – vér és vér között. – xxx – Rituálisan tisztátalan vér – xxx – és rituáli-
san tiszta vér között.²⁸

Xxx – ítélet és ítélet között. – xxx – Egy „nem bűnös” ítélet – xxx – és egy
„bűnös” ítélet között.²⁹

²⁴ Még ha rájuk bizonyítják is, hogy meghamisították tanúvallomásukat.

²⁵ Azzal a büntetéssel, amelyet ők javasoltak az ártatlan alperesnek – ebben az esetben a halálbünte-
tést.

²⁶ A konspiráló tanúk olyan tanúk, akikről bebizonyosodik, hogy koholt tanúvallomással összeját-
szottak a vádlott ellen. Rájuk vonatkozóan a Tóra elrendeli: „úgy tegyetek vele, amint szándéko-
zott tenni testvérével” (5Mózes 19:19.).

²⁷ Amikor mindhárman közvetlen egymás után tettek tanúvallomást, egyiküket sem lehet megbüntetni
az „amint szándékozott tenni” szabály alapján, hacsak nem bizonyosodik be kivétel nélkül mind-
nyájukról, hogy koholt tanúvallomással akartak összeesküdni a vádlott ellen. (Mizráhi a Mákot
5b-ből)

²⁸ Rási megjegyzései eltérni látszanak a Talmud értelmezésétől (Szánhedrin 87a.): „Menstruációs vér
és szülési vér között”. A két értelmezés mindazonáltal összhangba hozható egymással. A talmudi
értelmezés nem szó szerint így veendő: „Menstruációs vér és szülési vér között”, hanem így:
„Vajon menstruációs vérré vagy szülési vérré vonatkozóan”. Van a Talmudban két egymástól
független eldöntetlen kérdés; az egyik a menstruációs vérrel, a másik pedig a szülési vérrel kap-
csolatos. Rási elmagyarázza, hogy mindkét kérdés eldöntetlen eleme a „a vér rituális tisztátalan-
sága és tisztasága között” található – vagy hogy az alsóbb bíróság nem dönthet arról, hogy egy
menstruációs vér tisztátalan vagy tiszta, és ugyanígy arról sem, hogy egy szülési vér tisztátalan-e
vagy tiszta. (Mizráhi)

²⁹ A Szánhedrin traktátus (uo.) ezt így értelmezi: „Egy halálos ítélet és egy pénzügyi ítélet között”,
vagyis hogy a még meg nem hozott ítélet vagy halálbüntetésre vagy pénzügyi büntetésre vonat-

Xxx – poklosság és poklosság között. – xxx – Rituálisan tisztátalan poklosság – xxx – és rituálisan tiszta poklosság között.³⁰

Xxx – ami pörös ügy [kapuidban] van. – xxx – [Itt arról az esetről van szó,] amikor a város bölcs férfijai – xxx – nem értenek egyet egy kérdésben³¹; – xxx – egyikük úgy döntene: tisztátalan, – xxx – másukuk úgy: tiszta, – xxx – az egyik így: „bűnös”, – xxx – míg a másikuk: „nem bűnös”.

Xxx – akkor kelj föl és menj fel. – xxx – Ez azt tanítja, hogy a Bét Hámikdás³² – xxx – magasabb volt, mint minden más hely.³³

וּבָאתָ אֶל־הַפְּהִינִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדִרְשָׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֶת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט. (דברים יז, ט)

Menj oda a levita papokhoz és a bíróhoz, aki lesz abban az időben, és kérdezd meg őt; és ők tudtadra adják az ítélet szavát. (5Mózes 17:9.)

Xxx – a levita papokhoz. – xxx – A papokhoz, akik Lévi törzséből származnak.

Xxx – és a bíróhoz, aki lesz abban az időben. – xxx – Még ha nem hasonlítható is azokhoz a bírókhoz, – xxx – akik előtte bírászkodtak³⁴, – xxx – engedelmeskedned kell neki; – xxx – nincs más számodra, csak a bíró – xxx – a te idődben.

וְעָשִׂיתָ עֲלֵפִי הַדְּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ מִדַּהֲמָקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יִוָּדָד. (דברים יז, י)

És te cselekedjél a szó szerint, amelyet tudtadra adnak a helyről, amelyet kiválaszt az Örökkévaló; és legyen rá gondod, hogy teljesen úgy cselekedjél, amint tanítanak, (5Mózes 17:10.)

kozik. Rási kifejti, hogy mindkét esetben arról van szó, hogy az alsóbb bíróság nem tudja eldönteni, hogy a helyes ítélet az, hogy „nem bűnös” vagy az, hogy „bűnös”. (Mizráhi)

³⁰ A Szánhedrin traktátus (uo.) ezt így értelmezi: „Emberi poklosság és építmény vagy ruházat poklossága között”. Rási elmagyarázza, hogy a döntésképtelenség ezekben az esetekben arra vonatkozik, hogy az egyes fentebbi esetekben tisztátalan vagy tiszta poklosságról van szó. (Mizráhi)

³¹ A „vér és vér között, stb.” azokra az esetekre utal, amelyekben az alsóbb bíróság szakértelem hiánya miatt nem tudott dönteni. A „pörös ügy” ellenben azokra az esetekre utal, amelyekben az alsóbb bíróság egymással ellenkező vélemények miatt nem tudott dönteni. (Mizráhi)

³² Vagyis a Szentély.

³³ A Szentföldön kívül. Izrael földjén belül azonban Éjn Éjtám magasabb volt. Vagy a Szentély falai, amelyek száz ámá (könyök) magasak voltak, még Éjn Éjtámnak is fölé magasodtak. (Sziifté Hámim a Szánhedrin 87a-hoz írt Toszáfotból)

³⁴ Különbösen az „azokban az időkbén” fölösleges lenne – hiszen oda lehet-e menni egy bíróhoz egy másik időből? (Ros hásáná 25b.)

עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרֶדָה וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יִאמְרוּ לָךְ תַּעֲשֶׂה לֹא תִסּוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יִגִּידוּ לָךְ יִמִּין וּשְׂמָאל. (דברים יז, יא)

A tan szerint, amelyre téged tanítanak, és az ítélet szerint, amelyet ki-mondanak neked, cselekedjél; ne térj el a szótól, amelyet neked monda-nak se jobbra, se balra. (5Mózes 17:11.)

עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרֶדָה – Még ha azt mondja is neked, – ועַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יִאמְרוּ לָךְ – vagy a bal jobb, [azaz, még ha nyilvánvalónak tetszik is előtted, hogy a bírák tévednek, enge-delmeskedj döntéseiknek]; – וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יִאמְרוּ לָךְ – És még inkább [követned kell szavaikat, ha egyértelmű dolgokra utasítanak, olyanokra, amelyek úgy tűnnek, mint amikor] – אֲשֶׁר־יִגִּידוּ לָךְ – azt mondja neked [valaki] – יִמִּין וּשְׂמָאל – hogy a jobb a jobb – ועַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יִאמְרוּ לָךְ – a bal pedig a bal.

וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּדוֹן לְבַלְתִּי שָׁמַע אֶל־הַכֹּהֵן הַעֹמֵד לְשֹׁרֵת שֵׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיךָ אִן אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמַתְּ הָאִישׁ הַהוּא וּבְעֶרְתָּ הָרַע מִיִּשְׂרָאֵל. (דברים יז, יב)

És az a férfi, aki rossz szándékkal cselekszik, nem hallgatván a papra, aki ott áll, hogy szolgálja az Örökkévalót, a te Istenedet, vagy a bíróra, az a férfi haljon meg; és pusztítsd ki a rosszat Izráelből. (5Mózes 17:12.)

וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וַיִּירָאוּ וְלֹא יִזְדוֹן עוֹד. (דברים יז, יג)

És az egész nép hallja és féljen, és ne cselekedjenek többé rossz szán-dékkal. (5Mózes 17:13.)

Xxx – És az egész nép hallja. – xxx – Innét vezették le [bölcseink], – xxx – hogy megvárjuk vele a zarándokünnepet,³⁵ – xxx – majd kivégezzük a zarándokün-nep alatt.³⁶

³⁵ Amikor az egész nép elzarándokol a Szentélyhez.

³⁶ A konok és engedetlen fiú perével és kivégzésével (21:15-21.) kapcsolatban a Tóra szintén kimondja: „és egész Izráel hallja” (21. vers), Rási ott mégsem mondja azt, hogy a kivégzést a zarándok-ünnepen kell végrehajtani, csupán azt, hogy a bíróságnak közhírré kell tennie, hogy a kivégzést végrehajtották, az a kivégzés ugyanis helyi ügy, amelyet egy országos illetékességgel fel nem ru-házott városi bíróság hajt végre. Abban az esetben azonban, amelyről versünk szól, a Szán-hedrin ellen lázadó személy bírósági tárgyalását és kivégzését maga a nagy Szánhedrin, ez a leg-felsőbb országos törvényszék hajtotta végre. A Szánhedrin székhelye a Szentély-hegyen volt, ahol a zarándokünnepeken az egész nép összegyűlt. Mivel a Szánhedrin országos fennhatóságú törvényhozó és törvénykező testület volt és ott ült össze, ahol a nép összegyűlt, a kivégzést is az ország nyilvánossága előtt kellett végrehajtania. (Gur Árje)

כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וִירְשָׁתָהּ וַיִּשְׁכַּתָּהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשֶׁמָּה עָלַי מֶלֶךְ
כְּכֹל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיבִתָּי. (דברים יז, יד)

Ha bemegy az országba, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, és elfoglalod azt és lakni fogsz benne és azt mondd: királyt óhajtok tenni magam fölé, mint mind a népek, amelyek körülöttem vannak, (5Mózes 17:14.)

שׁוֹם תִּשְׂמִים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְתֵּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקְרֵב אַחֶיךָ תִּשְׂמִים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת
עָלֶיךָ אִישׁ נְכָרִי אֲשֶׁר לֹא־אֶחָיךָ הוּא. (דברים יז, טו)

bízást tehetsz magad fölé királyt, azt akit az Örökkévaló, a te Istened kiválaszt; testvéreid közül tégy magad fölé királyt, nem tehetsz magad fölé idegen férfit, aki nem testvéred. (5Mózes 17:15.)

רָף לֹא־יִרְכָּהֶלּוּ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעַם מִצְרַיִמָּה לְמַעַן הִרְבּוֹת סוּס וַיְהִי־הָאָמַר לָכֶם לֹא
תִּסְפּוּן לָשׁוּב בְּבִרְךָ הַזֶּה עוֹד. (דברים יז, טז)

Csak ne szerezz magának sok lovat, és ne vigye vissza a népet Egyiptomba, hogy sok lovat szerezz; mert az Örökkévaló azt mondta nektek: ne térjetez többé vissza ezen az úton. (5Mózes 17:16.)

csak – אֶלָּא כְּדִי מְרַכְבְּתוּ – ...ne szerezz magának sok lovat... – לא יִרְכָּה לוֹ סוּסִים
amennyi a hintójához szükséges, – שְׁלֹא יָשִׁיב אֶת הָעַם מִצְרַיִמָּה – hogy ne térítse vissza
a népet Egyiptomba, – מֵמָה – mert onnan jönnek a lovak, – כִּמָּה –
וְתַעֲלֶה וְתִצֵּא מִרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת –³⁷ – ahogy Salamonnál írva van: –
„Egyiptomból hozatott fel, egy szekér hatszáz ezüstbe, – וְסוּס בְּחִמְשִׁים וּמֵאָה –
egy ló pedig százötvenbe került”.

וְלֹא יִרְכָּהֶלּוּ נָשִׁים וְלֹא יִסוּר לְכַבּוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יִרְכָּהֶלּוּ מְאֹד. (דברים יז, יז)

Ne legyen sok felesége, hogy szíve el ne hajoljon, nagyon sok ezüstöt és aranyat ne gyűjtsön. (5Mózes 17:17.)

csak – אֶלָּא שְׂמוֹנָה עֶשְׂרֵה – És ne legyen sok felesége... – וְלֹא יִרְכָּה לוֹ נָשִׁים
[maximum] tizennyolc, – שְׁמֵצִינוּ – mert úgy találjuk, – שֶׁהָיוּ לוֹ לְדוֹד שֵׁשׁ נָשִׁים –
Dávidnak hat felesége volt,³⁸ – וְנֹאמַר לוֹ – és erre mondva lett neki:³⁹ –
„...ha kevés ez, – וְאִסִּיפָה לָךְ כְּהֵנָּה וְכֵהֵנָּה – hozzátennék még ennyit és még ennyit”

³⁷ 1Királyok 10:29.

³⁸ Lásd: 2Sámuel 3:2–5.

³⁹ Uo. 12:8.

[vagyis még kétszer annyit, amennyi van, azaz még kétszer hatot, ami összesen tizennyolc].

וְנָסַף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ מְאֹד – ...és ne szerezzen magának nagyon sok ezüstöt és aranyat. – אֲלֹא כְּדֵי לִתֵּן לְאַכְסִינְיָא – csak annyit, amennyi a háznépe és a vendégei eltartására [illetve az államapparátus működéséhez] szükséges.

וְהָיָה כְּשִׁבְתוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם.
(דברים יז, יח)

És lesz, hogy midőn ül királyi trónján, írja le magának e tan másolatát egy könyvbe, abból, amely a levita papok előtt van, (5Mózes 17:18.)

Xxx – És lesz, hogy midőn ül. – xxx – Ha megteszi ezt, – xxx – akkor méltó arra,⁴⁰ – xxx – hogy királysága fennmaradjon.

Xxx – [e] tan másolatát. – xxx – Két Tóra-tekerccsel [kellett rendelkeznie]⁴¹, – xxx – [melyek közül] az egyiket a kincstárban őrizték, – xxx – egy [másik] pedig mindig ott volt vele, jöttében – xxx – és mentében [egyaránt]. – xxx – Onkelosz [a (xxx – *misné*) szót] (xxx – *pátsegen*)-nek⁴² fordította, – xxx – így értelmezve a (xxx – *misné*) szót: „tanulás, beszéd”.

וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לְשֹׁמֵר אֶת־כָּל־דְּבָרָיִךְ הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשׂוֹתָם. (דברים יז, יט)

...és legyen mindig vele és olvasson benne élete minden napján, hogy megtanulja félni az Örökkévalót, az ő Istenét, hogy megtartsa e tan minden szavát és e törvényeket, hogy teljesítse, (5Mózes 17:19.)

Xxx – e tan minden szavát. – xxx – Ez [a szöveg] egyszerű jelentése szerint [értelmezendő].⁴³

לְכַלְתֵּי רוּם לְכַבּוֹ מְאֹד וְלְכַלְתֵּי סוּר מִן־הַמַּצֻּנָה יָמִין וּשְׂמֹאל לְמַעַן יֵאָרִיךְ יָמָיִם עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקִרְבֵּי יִשְׂרָאֵל. (דברים יז, כ)

⁴⁰ Mert különben a „midőn ül királyi trónján” fölösleges lenne. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a Tóra-tekercsre vonatkozó kötelessége csak azt követően lép hatályba, hogy trónra került. (*Szifté Háhámim*)

⁴¹ A királynak kötelessége volt egy második Tóra-tekerccsel is rendelkeznie, azon a Tóra-tekercsen kívül, amellyel minden közembernek rendelkeznie kellett. Azt a Tóra-tekercsset, amelyet már királynak való megválasztása előtt is birtokolt, elzárták a kincstárba, a második, királyi tekercs pedig mindig ott volt vele, bárhová is ment. (*Mizráhi*)

⁴² „leírás”.

⁴³ Vagyis: az összes parancsolatot.

Ne emelkedjék szíve testvérei fölé és ne térjen el a parancsolattól se jobbra, se balra; hogy hosszú ideig uralkodhasson ő és fiai Izrael közepe. (5Mózes 17:20.)

אַפְלוּ מִצְוַה קָלָה שָׁל – ...**ne térjen el a parancsolattól...** – וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה נְבִיא – még egy próféta által adott könnyű parancsolattól sem.

מִכָּלֵל הֵן אָתָּה – ...**hogy hosszú ideig uralkodhasson...** – שׁוֹמֵעַ לֹא – Ebből az ellentétjét is kihallhatod, [vagyis, hogyha eltér a parancsolattól, akkor nem lesz hosszú]. – וְכֵן מִצִּינוּ בְּשָׂאוֹל – Így találjuk Saulnál is, – שְׂאֵמַר לוֹ שְׂמוּאֵל – mikor Sámuel így szólt hozzá:⁴⁴ – שְׁבַעַת יָמִים תּוֹחֵל – „...hét napig várj, – עַד בּוֹאֵי אֵלַיךְ – míg eljövök hozzád... – לְהַעֲלוֹת עוֹלוֹת – hogy égőáldozatokat mutass be” – וּבְתִיב – és írva van:⁴⁵ – וְלֹא שָׁמַר הַבְּטָחְתּוֹ – „...várakozott hét napig”, – וְנִיחָל שְׁבַעַת יָמִים – de nem vigyázott az ígéretére, – לְשָׁמַר כָּל הַיּוֹם – hogy kivárja egészen a teljes [hetedik] napot, – וְלֹא הִסְפִּיק לְהַעֲלוֹת הָעוֹלָה – [és még a nap vége előtt hozzákezdett] az áldozat bemutatásához, de nem tudta befejezni, – עַד שֶׁבָּא שְׂמוּאֵל – amíg Sámuel meg nem érkezett. – וְאָמַר לוֹ – Ő pedig [látán, hogy Saul nem tartotta meg a szavát] azt mondta neki:⁴⁶ – „בַּלְגָּאֵן בִּיזוּיָאֵל, – „Balgának bizonyultál, – לֹא שָׁמַרְתָּ וְגוֹ' – nem tartottad meg [Isten parancsolatát]... – וְעַתָּה מִמְּלַכְתְּךָ לֹא תִקּוּם – most pedig a királyságod nem fog megállni”. – הֵא לְמַדְתָּ – Innen tanulhatod, – שֶׁבְּשִׁבִיל מִצְוַה קָלָה שָׁל נְבִיא – hogy egy próféta könnyű parancsolata miatt – נִנְעַשׂ – meg lett büntetve.

וְשָׂאֵם בְּנוֹ הַגּוֹן לְמַלְכוּת – Arra tanít, – **...ő és fiai...** – מְגִיד – hogy ha a fia méltó a királyságra, – הוּא קוֹדֵם לְכָל אָדָם – akkor ő megelőz mindenki mást.

לֹא יִהְיֶה לְפִהָגִים הַלְוִיִּם כְּלִשְׁבָט לְנִי תִלְקַ וְנִחְלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁי יִהְיֶה וְנִחְלָתוּ יִאֲכָלוּ. (דברים א, יח)

Ne legyen a levita papoknak, Lévi egész törzsének osztályrésze és birtoka Izráellel; az Örökkévalónak tűzáldozatait és birtokát egyék. (5Mózes 18:1.)

וְנִחְלָה לֹא יִהְיֶה לָוִי בְּקָרֵב אֲתוֹ יִהְיֶה הוּא נִחְלָתוֹ כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. (דברים יח, ב)

Ne legyen birtoka testvérei között; az Örökkévaló az ő birtoka, amint mondta neki. (5Mózes 18:2.)

Xxx – Lévi egész törzsének. – xxx – Legyen akár fizikailag egészséges – xxx – vagy fogyatékos.⁴⁷

⁴⁴ 1Sámuel 10:8.

⁴⁵ Uo. 13:8.

⁴⁶ Uo. 13–14.

⁴⁷ Noha mindegyik részesülhetett a papok járandóságaiban (3Mózes 6:11.), csupán a testileg egészségesek végezheték el az áldozatbemutatói szertartásokat. Természetesen adódott tehát, hogy az izraeliták őket részesítették előnyben adományaikkal, a fogyatékkal élők rovására. Ennek ellené-

Xxx – osztályrésze. – xxx – A zsákmányból.

Xxx – és birtoka. – xxx – Az országban.⁴⁸

Xxx – az Örökkévalónak tűzáldozatait. – xxx – A Szentélyben [bemutatott] szent áldozatokat.⁴⁹

Xxx – és birtokát. – xxx – Ez a Szentélyen kívül [is fogyasztható] szentségekre utal, – xxx – [vagyis] a *trumá*-adományokra és a tizedekre. – xxx – Mindazonáltal nem kaptak teljes birtokot – xxx – testvéreik között.⁵⁰ – xxx – A Szifré⁵¹ megmagyarázza: – xxx – „Ne legyen birtoka”: – xxx – ez a maradék birtokára utal. – xxx – „testvérei között”: – xxx – ez az ötök birtokára utal.⁵² – xxx – Nem tudom, hogy ez mit jelent.⁵³ – xxx – De nekem úgy tűnik, – xxx – hogy a kánaánita területnek – xxx – a Jordánon túl és tovább⁵⁴ – xxx – a neve: – xxx – „az öt nép országa”; – xxx – Szihoné és Ogé: – xxx – „két nép”, – xxx – [akik] az emoriták és a kánaániták; – xxx – és „a maradék birtoka” – xxx – ehhez még hozzáadja⁵⁵ a kéniták, a kniziták és a kádmoniták [birtokát].⁵⁶ – xxx – Hasonló szövegmagyarázat⁵⁷ [olvasható] – xxx – arra a tórai szakaszra vonatkozóan, – xxx – amely az Áronnak említett adományokkal foglalkozik. – xxx – „Ezért nem jutott Lévinek...”⁵⁸: – xxx – ez tilalmassá teszi – xxx – a kéniták, a kniziták és a kádmoniták [birtokát a léviták számára].⁵⁹ –

---

re még a testi hibásak sem kaphattak birtokot az ország földjéből, és így ők is csupán az adományokból tudták fenntartani magukat. (*Szifté Háhámim*)

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ A Rási-szöveg egy másik változata: „A legszentebb áldozatokat”.

⁵⁰ Ez magyarázatot ad arra, hogy a 2. vers miért ismétli meg: „ne legyen birtoka”, holott az 1. versben ez már explicite ki lett monda (mint azt Rási fentebb értelmezte: „Ne legyen [a levita papoknak, Lévi egész törzsének osztályrésze és] birtoka” – az országban). Az 1. vers azzal végződik, hogy „az Örökkévalónak [tűzáldozatait és] birtokát egyék.” A 2. vers ennek ellenére még tisztázza, hogy nem kapnak teljes birtokot testvéreik között. (*Gur Árje*)

⁵¹ 18:41. A magyarázat a 2. versben található ismétlésre vonatkozik. (*Mizráhi*)

⁵² Lásd Maimonidész ==.

⁵³ Hét kánaánita nép élt az Izrael által megörökölt országban (Lásd *IMózes* 15:20-21.). Mit ért a Szifré azon, hogy „az ötök birtoka”? És kik voltak a „maradék”? (*Mizráhi*)

⁵⁴ Nyugat felé, egész a Földközi tengerig.

⁵⁵ Nevezetesen a lévitáktól megtagadott eddig megnevezett területekhez.

⁵⁶ Ez Edom, Moáv és Ámon. Ezekre népekre ugyan nem terjedt ki Jósua hódítása, de az Örökkévaló annak idején ígéretet tett Ábrahámnak, hogy leszármazottai a jövőben meg fogják örökölni ezeket a területeket. Lásd *IMózes* 15:19., és a hozzá tartozó Rási-kommentárt.

⁵⁷ Vagyis amely megtagadja a kéniták, kniziták és kádmoniták földjét a lévitáktól.

⁵⁸ Fentebb 10:9.

⁵⁹ Ez alátámasztja Rási azon magyarázatát, amely szerint „a maradék birtoka” a kéniták, kniziták és kádmoniták földjére utal az „ötök birtokán” kívül, amely pedig a tényleges Izrael földjét jelenti, a Jordántól nyugatra. De miért nincs bibliai rendelkezés amely Szihon és Og földjét, a Rási által a „két nép” földjeként aposztrofált területet is megtagadja a lévitáktól? Nyilvánvalóan azért, mert az a terület már ki lett jelölve Gád, Reuvén valamint Menáse fél törzse számára, vagyis szükség-telen külön kizárni a terület megörökléséből a lévitákat. (*Gur Árje*)

xxx – Később azt találtam Kálonimusz rabbi kommentárjában, – xxx – hogy a Szifré szövege a következőképpen szól: – xxx – „Ne legyen birtoka»: – xxx – ez az ötök birtokára utal; – xxx – »testvérei között»: – xxx – ez a hetek birtokára utal.” – xxx – Öt törzs birtoka – xxx – és hét törzs birtoka. – xxx – Mivel Mózes és Jósua nem utalt ki birtokot – xxx – csak öt törzsnek; – xxx – Mózes ugyanis odaítélte birtokát – xxx – Reuvénnek, Gádnak és Menáse fél törzsének, – xxx – Jósua pedig odaítélte birtokát – xxx – Jehudának, Efrájimnak és Menáse [másik] fél törzsének, – xxx – a többi hét törzs pedig maga vette el magának birtokát – xxx – Jósua halálát követően. – xxx – Ezért – xxx – említi [a Szifré] az ötöt [is] külön – xxx – és a hetet [is] külön.

Xxx – amint mondta neki. – xxx – „Országukban nem kapsz birtokot [...] – xxx – Én vagyok a te [osztályrészed és] birtokod.”⁶⁰

וְהָיָה יְהוָה מְשַׁפֵּט הַפְּהִלִּים מֵאֵת הָעֵלִם מֵאֵת זִבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׂוֹר אִם־שֶׁשׂוּ וְנִתְּן לַפְּהֵן הַדָּלֵעַ וְהַלְקָיִים וְהַקָּבָה. (דברים יח, ג)

És ez legyen a papok jussa a nép részéről, azok részéről, akik áldozatot mutatnak be, akár szarvasmarhát, akár bárányt: a papnak adja a mellső lábat, a két állrészt és a gyomrot. (5Mózes 18:3.)

Xxx – a nép részéről. – xxx – De nem a papok részéről.⁶¹

Xxx – akár szarvasmarhát, akár bárányt. – xxx – Ez kizárja a vadakat.⁶²

Xxx – a mellső lábat. – xxx – A bokaízülettől – xxx – a lapockáig; – xxx – ófranciául *espaldon*.

Xxx – a két állrészt. – xxx – A nyelvvel együtt.⁶³ – xxx – A Szentírás-magyarázók – xxx – azt mondanák, – xxx – hogy a mellső láb reprezentálja a kezét⁶⁴, – xxx – amint írva van: – xxx – „és dárdát vett kezébe”⁶⁵; – xxx – az állrészt reprezentálja az imát, – xxx – amint írva van: – xxx – „és Pinhász állt és imádko-

⁶⁰ 4Mózes 18:20.

⁶¹ A papoknak nem kell adományokban részesíteniük paptársaikat. (*Mizráhi*)

⁶² A (xxx – *böhémá*) kifejezésbe beleértendők a négylábú vadak is. Az, hogy a Tóra így fogalmaz: „akár szarvasmarhát, akár bárányt”, ahelyett, hogy a (xxx – *böhémá*) kifejezést használná, azt jelzi, hogy a vadakra nem terjed ki a versben foglaltak hatálya. (*Mizráhi*)

⁶³ Mivel a nyelv rögzülve van az állkapocshoz, természetes, hogy az állrészekkel együtt kerül a pap birtokába. (*Gur Árje*)

⁶⁴ Pinhász kezét, aki megölte Zimrit, aki vétkezett a midjánita nővel. Pinhászt ezért jutalomból felvették a papság soraiba (4Mózes 25:6-13.). A papoknak járó mellső láb, állrészt és gyomor az ő hősiességének állít emléket.

⁶⁵ Uo. 7. vers.

zott⁶⁶; – xxx – és a [negyedik] gyomor reprezentálja: – xxx – „[és átszúrta]... a nőt a hasán”⁶⁷.

ראשית דגנך תירשך ויצקהך וראשית גז צאנך תתן לו. (דברים יח, ד)

Gabonádnak, mustodnak és olajodnak elejét és juhod nyírásának elsejét adjad neki. (5Mózes 18:4.)

ראשית דגנך – Gabonádnak... elejét... – זו תרומה – Ez a *trumá*-adományra utal. – ולא פרש בה שעור – A mennyiség nincs meghatározva [a Tórában]. – אכל – A bölcsek mindazonáltal megállapították a konkrét mennyiségeket. – עין זפה – A bőkezű adomány: – אחד מארבעים – [a teljes termés] egy negyvened része. – עין רעה – A fukar szemmel kimért adomány [azaz a minimum mennyiség]: – אחד מששים – egy hatvanad [rész]. – בינונית – A közepes [mértékű] adomány: – אחד מחמשים – egy ötvened [rész]. – וסמכו על המקרא – Szentírási alátámasztást is találtak – שלא לפחת מאחד מששים – az egy hatvanadnyi minimális mennyiséghez, – שנגמר – mivel írva van:⁶⁸ – „...egy hatod *éfá*-t – מחמר החטים – minden *homer*⁶⁹ árpából.” – ששית האיפה חצי סאה – Mármost egyhatod *éfá* az fél *szeá*.⁷⁰ – הרי אחד – Ha valaki fél *szeá*-t ad egy *kor*-ból, – ששהכור שלשים סאין – mivel a *kor* harminc *szeá*-ból áll.

ראשית גז צאנך – ...és juhod nyírásának elsejét... – כשאתה גוזז צאנך בכל שנה – Minden évben, amikor megnyírod juhaidat, – תן ממנה ראשית לכהן – annak elejét add a *kohén*-nek. [Nem „az első nyírás”, azaz a teljes első nyírás kell odaadni a kohénnek, hanem csupán a nyírás „elejét”, azaz évente annak csak egy részét.] – ורבותינו נתנו בה שעור – A mennyiség nincs meghatározva [a Tórában], – אחד – a bölcsek mindazonáltal megállapítottak egy konkrét mennyiséget: – אחד מששים – egy hatvanad. – וכמה צאן תיבות בראשית הגז – Hány juhtól van a nyírás elejének kötelezettsége? – תמש רחלות – Öt anyajuhtól, – שנגמר – amint írva van: – „...öt juhot elkészítve.”⁷¹ – רבי עקיבא אומר – Ákivá rabbi azt mondta [innen lehet ezt levezetni]: – ראשית גז שטים – „nyírásának elsejét” – [ez] kettő [hiszen ha van „elseje” az már azt feltételezi, hogy több van mint egy]. – צאנך ארבעה – „juhodnak” – négy. – תתן לו הרי חמשה – „adjad neki” – öt.

⁶⁶ Zsoltárok 106:30.

⁶⁷ 8. vers.

⁶⁸ *Jehezkél* 45:13.

⁶⁹ A „*homer*” az egy *kor*. 1 *kor* = 248 l.

⁷⁰ Egy *éfá* az három *szeá*.

⁷¹ *1Sámuel* 25:18. A Talmud (*Hulin* 137b.) a következőképpen interpretálja ezt a szövegrészt: „öt juhot, amely cselekvést követel,” azaz, amelyek megkövetelik a tulajdonostól, hogy „a nyírás elejének” aktusát megcselekedje.

כִּי בּוֹ פֶּתַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שִׁבְטֶיךָ לְעֹמֵד לְשֵׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים. (דברים יח, ה)

Mert kiválasztotta őt az Örökkévaló, a te Istened, törzseid közül, hogy ott álljon szolgálatot végezni az Örökkévaló nevében, ő és fiai minden időben. (5Mózes 18:5.)

Xxx – hogy ott álljon szolgálatot végezni. – xxx – Ez azt tanítja, – xxx – hogy a szolgálatot csak állva lehet elvégezni.

וּכְיֵבֵא הַלְוִי מֵאַתָּה שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הוּא נָר שָׁם וּבָא בְּכָל־אֶנֶת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־בָּתַר יְהוָה. (דברים יח, ו)

És ha egy levita jön kapuid egyikéből, egész Izráelből, ahol tartózkodik, és eljön lelke egész kívánsága szerint arra a helyre, amelyet kiválaszt az Örökkévaló; (5Mózes 18:6.)

וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיו כָּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הַעֲמֻדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה. (דברים יח, ז)

...akkor szolgálatot végezhet az Örökkévaló, az ő Istene nevében, mint testvérei, a leviták mind, akik ott állanak az Örökkévaló színe előtt. (5Mózes 18:7.)

Xxx – És ha egy levita jön. – xxx – Lehetséges, hogy szó szerint a lévítára⁷² – xxx – utal a Tóra?⁷³ – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „akkor szolgálatot végezhet”⁷⁴; – xxx – ez pedig kizárja a lévítákat, – xxx – akik nem végezhetnek [áldozatbemutató] szolgálatokat.

Xxx – és eljön lelke egész kívánsága szerint... akkor szolgálatot végezhet. – xxx – Ez azt tanítja a papra vonatkozóan, – xxx – hogy eljöhet – xxx – és bemutatathatja – xxx – személyes⁷⁵ önkéntes vagy kötelező áldozatait – xxx – még egy olyan papi őrszolgálat⁷⁶ során is, amely nem a sajátja. – xxx – Egy másik értel-

⁷² És nem a kohanitára.

⁷³ Ily módon azt tanítva az „Egyformán legyen részük az eledelben” (8. vers) szövegrésszel, hogy a lévítáknak ugyanúgy egyenlő mértékben kell osztozniuk a nekik elkülönített tizedeken, mint a kohanitáknak a Szentélyben bemutatott áldozatokon. (*Gur Árje*)

⁷⁴ 7. vers. Ez az áldozatbemutató szolgálatokra utal. Ezeket csak a kohaniták végezhetik..

⁷⁵ A „lelke egész kívánsága szerint” azt jelzi, hogy az áldozatok az ő saját áldozatai. (L. H.)

⁷⁶ A papok egymást váltó szolgálati csoportokba voltak beosztva, és ezek a csoportok avagy „őrszolgálatok” egy-egy héten át kizárólagosan látták el a Szentély-beli szolgálatokat. Versünk minden kohanita számára lehetővé teszi, hogy személyes áldozataikat az előbb említettek dacára bármikor bemutatassák a Szentélyben. (Lásd Maimonidész, *A Szentély felszerelésének szabályai* 4:3., 7.)

mezés: – xxx – Ez még azt is tanítja⁷⁷, – xxx – hogy azoknak a papoknak, akik jöttek – xxx – a [zarándok]ünnep alatt, – xxx – [megengedett volt] áldozatokat bemutatni az [éppen] szolgáló őrszolgálati csoporttal együtt, – xxx – és áldozatbemutatói szolgálatokat végezni – xxx – azokkal a felajánlásokkal, amelyeket – xxx – az ünnep által [a népre] rótt kötelezettségből hoztak [az emberek], – xxx – [ilyenek voltak] például az ünnepi *muszáf*-áldozatok – xxx – noha az őrszolgálati csoport nem a sajátjuk volt.

תָּלַק פְּחֶלֶק יֶאֱכְלוּ לְבָד מִמִּכְרֵיוֹ עַל־הָאֲבוֹת. (דברים יח, ח)

Egyformán legyen részük az eledelben, azon kívül, amit eladhat az ősei után. (5Mózes 18:8.)

Xxx – Egyformán legyen részük az eledelben. – xxx – Ez azt tanítja, hogy megosztznak – xxx – az [égőáldozatok] bőrén – xxx – és a vétekáldozati kecskék húsán.⁷⁸ – xxx – Lehetséges, hogy még azokon az áldozatokon is [megosztznak], – xxx – amelyeknek nincsen köze a [zarándok]ünnephez, – xxx – mint például az állandó *tamid*-[áldozatok]on, – xxx – a szombati *muszáf*-áldozatokon – xxx – és a javadalmakon és adományokon is? – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „azon kívül, amit eladhat az ősei után”, – xxx – [vagyis] azon dolgok kivételével, – xxx – amiket az ősök eladtak – xxx – még Dávid és Sámuel idején, – xxx – amikor létrehozták az őrszolgálati csoportokat.⁷⁹ – xxx – Elcserélték egymással [szolgálati idejüket a következőképp]: – xxx – „Vedd a te szombatodat, – xxx – én meg veszem az én szombatomat.”

כִּי אַתְּהָ בָּא אֱלֹהֵי אֶרֶץ אֲשֶׁר־הִנְיָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֵבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם. (דברים יח, ט)

Midón bemégy az országba, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, ne tanulj cselekedni azon népek utálatosságai szerint. (5Mózes 18:9.)

⁷⁷ Azokon a személyes áldozati felajánlásokon kívül, amelyeket a látogató kohániták szabadon bemutathattak a Szentélyben (amint az levezethető a „lelke egész kívánsága szerint” szövegrészből), a Tóra a Jeruzsálembé látogató papok számára még azt is engedélyezi, hogy a különleges ünnepi áldozatok bemutatásában is részt vegyenek. Ez levezethető a következő szövegrészből: „akkor szolgálatot végezhet... mint testvérei, a leviták mind”, mely következtetni enged arra, hogy a látogató nincs személyesebben érintve az áldozatbemutatói szolgálatokban, mint paptársai. Vagyis az utalás itt nem személyes áldozati felajánlásaira történik, hanem az ünnepi áldozati felajánlásokra. (L. H.)

⁷⁸ A speciális zarándokünnepi áldozatok, amelyeken a látogatók osztozhattak, vagy *olá*-áldozatok (azaz égőáldozatok) vagy vétekáldozatok voltak (4Mózes 29.). A papok megkapták az égőáldozatok bőrét és a vétekáldozatok húsának egy részét. (Mizráhi)

⁷⁹ Lásd Táánit 27a.; Maimonidész, *A Szentély felszerelésének szabályai* 4:3.

Xxx – ne tanulj cselekedni. – xxx – „Viszont megtanulhatsz megérteni és oktatni.”⁸⁰ – xxx – [Vagyis] megérteni, – xxx – milyen romlottak az ő cselekedeteik, – xxx – és oktatni gyermekeidet: – xxx – „Ne tedd ezt, – xxx – mivel ez a nemzsidók szokása!”

לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹדֵבְתוֹ בְּאֵשׁ קֶסֶם קְסָמִים מַעֲוֹנָן וּמִנְחָשׁ וּמִכַּשֵּׁף. (דברים יח, י)

Ne találtassék közötted olyan, aki keresztülvezeti fiát vagy leányát a tűzön, aki varázslást úz, jósoló, jövendőmondó és varázsló. (5Mózes 18:10.)

...olyan, aki keresztülvezeti fiát vagy leányát a tűzön... – מַעֲבִיר בְּנוֹדֵבְתוֹ בְּאֵשׁ – [Ugyanis] így imádták „Moleh”-et. – עוֹשֶׂה מְדוּרוֹת אֵשׁ מִכַּאן – היא עבודת המלך – ומִכַּאן – Két oldalt tüzet raktak, – וּמַעֲבִירוּ בֵּין שְׁתֵּיהֶם – és keresztülvezették közöttük [a gyermeket].

...aki varázslást úz... – אֵיזְהוּ קוֹסֵם – Ki a varázsló? – האוחז את – Aki megragadja varázspálcáját, – וְאֹמֵר – és azt kérdi [tőle]: – אִם אֶלֶף אִם לָא – „Menjek, vagy ne menjek?” – וְכֵן הוּא אֹמֵר – Ezzel kapcsolatban az áll [a Szentírásban]:⁸¹ – עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׂאֵל – „Népem a fától kér tanácsot, – וּמִקְלוֹ יִגִּיד לוֹ – és a bot ad neki kijelentést”!

...jósoló... – רַבִּי עֲקִיבָא אֹמֵר – Akiva rabbi azt mondta, – אֵלוֹ נוֹתְנֵי עוֹנוֹת – hogy ez azokra utal, akik időpontokat jósolnak. – שְׂאוֹמְרִים – kijelentve, – עוֹנָה – hogy bizonyos időpontok – יָפָה לְהִתְחִיל – kedvezőek [dolgok] megkezdéséhez. – וְחֻכְמִים אֹמְרִים – A bölcsek [viszont] azt mondták, – אֵלוֹ אוֹחֲזֵי הָעֵינָיִם – hogy ez a bűvészekre utal.

...jövendőmondó... – פֶּתוֹ נִפְלָה מִפִּיּוֹ – [Aki olyan jelekből jósol, mint amikor például] egy morzsa kihullik a szájából, – צָבִי הִפְסִיקוּ בְּדֶרֶךְ – egy szarvas keresztezi az útját – מִקְלוֹ נִפַּל מִיָּדוֹ – vagy a botja kihull a kezéből.

וְחֹכֵר תְּכָר וְשֹׂאֵל אוֹב וְיִדְעֵנִי וְדַרְשׁ אֶל־הַמֵּתִים. (דברים יח, יא)

...igézéssel igéző, szellemidéző, kuruzsló és halottakat kérdező. (5Mózes 18:11.)

Xxx – igézéssel igéző. – xxx – Aki egy csomó kígyót, skorpiót – xxx – és más vadakat gyűjt össze – xxx – egy helyre.

Xxx – szellemidéző. – xxx – Ez a „Pitom”-nak nevezett varázslásra utal: – xxx – egy hang ered a hónaljából, – xxx – és megidézi a halottak szellemét a hónaljba.⁸²

⁸⁰ Uo. 55.

⁸¹ Hoséa 4:12.

⁸² Uo.

Xxx – kuruzsló. – xxx – Belehelyezi egy *jiduá*-nak nevezett állat csontját – xxx – a szájába, – xxx – és a csont mágikus erők hatására megszólal.⁸³

Xxx – és halottakat kérdező. – xxx – Például – xxx – olyasvalaki, aki megidézi [egy halottat] – xxx – a hímtagjára, – xxx – vagy egy koponyának tesz fel kérdéseket.

פִּיתוּעֲבַת יְהוָה כְּלַעֲשֵׂה אֱלֹהֵי וּבְגִלְלֵי הַתּוֹעֲבֹת הָאֵלֶּה יִהְיֶה אֱלֹהֵיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵיךָ. (דברים יח, יב)

Mert az Örökkévaló utálata mindenki, aki ezeket teszi, és ez utálatosságok következtében űzi el őket az Örökkévaló, a te Istened előled. (5Mózes 18:12.)

Xxx – mindenki, aki ezeket teszi. – xxx – Nem az hangzik el, hogy „az, aki mindezeket teszi”, – xxx – hanem az, hogy „mindenki, aki ezeket teszi”, – xxx – [azaz] akár csak egyet is ezek közül.

תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֵיךָ. (דברים יח, יג)

Légy teljesen az Örökkévalóval, a te Isteneddel! (5Mózes 18:13.)

תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹהֵיךָ – Légy teljesen az Örökkévalóval, a te Isteneddel!
– ולא – számítva Rá. – ותִּצְפֶּה לוֹ – Légy Vele teljes bizalommal, – הִתְהַלֵּךְ עִמוֹ בְּתִמְמוּת – Ne kutasd a jövőt, – אֲלֵא כָּל מָה שְׁיָבֵא עֲלֶיךָ – hanem bármi történetjék is veled, – קַבֵּל בְּתִמְמוּת – fogadd el azt teljes bizalommal. – וְאִז תִּהְיֶה עִמוֹ – Akkor [így] Vele leszel, – וּלְחַלְקוֹ – örökrészévé [fogad].

כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָמְרוּ יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מַעַנְנִים וְאֶל־קִסְמִים יִשְׁמְעוּ וְאִתָּהּ לֹא כִן נִתֵּן לָךְ יְהוָה אֱלֹהֵיךָ. (דברים יח, יד)

Mert azok a népek, amelyeknek örökébe lépsz, felhőből jósolókra és varázslókra hallgatnak, de teneked nem engedte meg az Örökkévaló, a te Istened, hogy így tégy. (5Mózes 18:14.)

Xxx – nem engedte meg az Örökkévaló, a te Istened, hogy így tégy.
– xxx – [Vagyis] hogy hallgass a jósokra – xxx – vagy varázslókra, – xxx – mert íme Ő, az Ő Isteni Jelenlétét – xxx – a prófétákra – xxx – és az *Urim VöTumim*-ra helyezte.⁸⁴

⁸³ Uo. 65b.

⁸⁴ A „nem engedte meg” ezt mutatja, hogy az Örökkévaló már a múltban is jelezte, hogy a zsidóknak őrizkedniük kell az okkult dolgoktól. Mikor volt ez? Amikor megszállta a prófétákat és az orákulumot (*Urim VöTumim*), azt jelezve ezzel, hogy Benne bizzál és ne az okkultistákban. (*Mizráhi, Gur Árje*)

נְבִיא מִקְרֹבָהּ מֵאַחֶיךָ כְּמִנֵּי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֱלֹו תִשְׁמָעוּן. (דברים יח, טו)

Prófétát közüled, testvéreid közül, olyat, mint én vagyok, támaszt majd neked az Örökkévaló, a te Istened, őreá hallgassatok. (5Mózes 18:15.)

Xxx – közüled, testvéreid közül, olyat, mint én vagyok. – xxx – [Jelentése:] amiképpen én is közüled vagyok, – xxx – [vagyis] testvéreid közül.⁸⁵ – xxx – Támaszt majd neked [prófétát] – xxx – helyettem.⁸⁶ – xxx – És ugyanez [fog történni] prófétától prófétáig.⁸⁷

כָּל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעַם יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ בְּחַרְבַּ בְּיָוֵם הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֶסָּף לְשָׁמַעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת. (דברים יח, טז)

Egészen úgy, amint kérted az Örökkévalótól, a te Istenedtől, a Hórében, a gyülekezés napján, mondván: Ne halljam tovább az Örökkévaló, az én Istenem hangját és ne lássam többé ezt a nagy tüzet, hogy meg ne halljak. (5Mózes 18:16.)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ. (דברים יח, יז)

És szólt hozzám az Örökkévaló: Helyesen mondták, amit mondtak; (5Mózes 18:17.)

נְבִיא אָקִים לָהֶם מִקְרֹב אַחֵיהֶם כְּמִוֶּךָ וְנִתְּתִי דְבָרֵי בְּפִיו וְדִבַּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֶצְוֶנוּ. (דברים יח, יח)

...prófétát támasztok majd nekik testvéreik közül, olyat, mint te vagy és szájába adom ígéimet, hogy elmondja nekik mindazt, amit neki parancsolok. (5Mózes 18:18.)

וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־שָׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשִׁמִּי אֲנִי אֶרְשׁ מֵעַמוּ. (דברים יח, יט)

⁸⁵ És nem azt jelenti, hogy olyan nagyságrendű prófétát, mint amilyen én vagyok. Ugyanis: „És nem támadt próféta többé Izráelben olyan, mint Mózes, akit az Örökkévaló ismert színről-színre” (34:10.). (Mizráhi, Gur Árje)

⁸⁶ A Szifré szerint a „mint én vagyok” Mózesnek arra a rettenthetetlenségére utal, amellyel kikövetelte a fáraótól, hogy bocsássa szabadon az izraelitákat. A Mózeset követő próféták ugyanilyen rettenthetetlenek emberek voltak. Noha prófétákként egyikük sem vetekedhetett Mózesrel, mindnyájan a Mindenható Isten szavainak tolmácsolói voltak, s ezért még halálos fenyegetésekkel sem lehetett soha megfélemlíteni őket. (Gur Árje)

⁸⁷ Vagyis mindig támad majd új próféta az előző halálát követően, s ezért a prófétai intézmény minden nemzedékben az okkultizmus legális alternatívája marad. (Mizráhi)

És léssen a férfiúval, aki nem hallgat szavaimra, amelyeket az elmond nevében, Én fogom számonkérni tőle. (5Mózes 18:19.)

אֶךְ הַנְּבִיא אֲשֶׁר יִזְדַּל לְדַבֵּר דְּבַר בְּשְׁמִי אֶת אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וְאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמַת הַנְּבִיא הַהוּא. (דברים יח, כ)

De a próféta, aki gonosz szándékkal szól valamit Nevemben, amit nem parancsoltam neki, hogy elmondja, és aki más istenek nevében beszél, az a próféta haljon meg. (5Mózes 18:20.)

אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִיו לְדַבֵּר – ...amit nem parancsoltam neki, hogy elmondja... – אֶבֶל צִוִּיתִיו לְחַבְרוֹ – [Még ha egy prófétának tudomása van is egy olyan üzenetről, amelyet nem neki,] hanem egy társának hagytam meg, [még azt sem hozhatja a nép tudtára].

וְאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים – ...és aki más istenek nevében beszél... – לְאָסוּר אֶת – Még ha magát a törvényt helyesen értelmezi is, – אֶפְלוּ כִּי אֶת הַהֲלָכָה – megtiltva azt, ami valóban tilos – וְיִלְהִתִּיר אֶת הַמִּצְוָה – és megengedve azt, ami engedélyezett.

וּמַת – ...haljon meg. – מִגְּפוּתָא – Megfojtás által.⁸⁸ – שְׁלֹשָׁה מִיתָתָן בִּידֵי אָדָם – Három esetben a kivégzést ember hajtja végre: – הַמְתַּנְבֵּא – olyan [próféta] esetében, aki olyan próféta üzenet kohol, – מִה שְׁלֹא שָׁמַע – amelyet nem is hallott; – וּמֵה שְׁלֹא – imádkozó – olyan [próféta] esetében, aki közread egy próféciát, amelyet nem ő kapott, – וְנֶאֱמַר לְחַבְרוֹ – hanem az ő prófétatársa; – וְהַמְתַּנְבֵּא בְּשֵׁם עֲבוּדָה זָרָה – valamint olyan [próféta] esetében, aki egy bálvány nevében prófétál. – אֶבֶל הַכּוֹבֵשׁ אֶת נְבוּאָתוֹ – Mindazonáltal az, aki visszatartja a [neki átadott] próféciát, – וְהַעוֹבֵר עַל דְּבַרֵי נְבִיא – aki megszegi egy próféta tanításait – וְהַעוֹבֵר עַל דְּבַרֵי עֲצָמוֹ – vagy megszegi a saját próféciáját, – מִיתָתָן בִּידֵי שָׁמַיִם – az Ég által leli halálát, – שְׁנֶאֱמַר – amint írva van:⁸⁹ – אֲנִי אֶדְרֹשׁ מֵעַמּוֹ – „Én fogom számon kérni tőle [a dolgot].”

וְכִי תֹאמַר בְּלִבְבְּךָ אֵיכָה גִּנַּע אֶת־הַדְּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבַּרְתָּ יְהוָה. (דברים יח, כא)

És amikor azt mondod szívedben: Hogyan ismerjük fel az ígét, amelyet nem szólt az Örökkévaló? (5Mózes 18: 21.)

וְכִי תֹאמַר בְּלִבְבְּךָ – És amikor azt mondod szívedben... – עֲתִידִין אֲתָם לוֹמַר – Eleve elrendeltetett, hogy ezt mondd, – כְּשִׁיבֵא חֲנֻנְיָהּ בֶּן עִזוּר – amikor majd [a hamis próféta] Hánánjá ben Ázur megjelenik – וּמַתַּנְבֵּא – és jövendőlni fog: – הֲנֵה כָּלֵי בֵּית ה' – „Most már hamarosan visszahozzák Babilonból az Örök-

⁸⁸ A Tóra által említett minden kivégzés megfojtás által hajtható végre, hacsak egy-egy konkrét esetben másképpen nem rendelkezik az Írás.

⁸⁹ 19. vers.

Xxx – ne félj tőle. – xxx – Ne húzódozz attól, – xxx – hogy bűnösnek találj.⁹⁶ – xxx – Ne félj attól, hogy bűnhődni fogsz miatta.

פִּיכָרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹלִים אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ אֶת־אֲרָצָם וִירֻשָׁתָם וַיִּשְׁבְּתָ בְּעָרֵיהֶם
וּבְבִתְיָהֶם. (דברים יט, א)

Midón majd kiirtja az Örökkévaló, a te Istened azokat a népeket, amelyeknek országát neked adja az Örökkévaló, a te Istened és elfoglalod és lakni fogsz városaikban és házaikban, (5Mózes 19:1.)

שְׁלוֹשׁ עָרִים תִּבְרָא לְךָ בְּתוֹךְ אֲרָצְךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ. (דברים יט, ב)

különíts el magadnak három várost országodban, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, hogy birtokba vedd. (5Mózes 19:2.)

תִּכְיֶן לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשַׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אֲרָצְךָ אֲשֶׁר יִנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לְנוֹס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ.
(דברים יט, ג)

Készítsd el magadnak az utat és oszd három részre országod határát, amelyet birtokul ad neked az Örökkévaló, a te Istened; és legyen azért, hogy oda menekülhessen minden gyilkos. (5Mózes 19:3.)

Xxx – Készítsd el magadnak az utat. – xxx – „Menedék! Menedék!”, – xxx – ez volt kiírva minden útelágazásánál.⁹⁷

Xxx – és oszd három részre országod határát. – xxx – A távolságnak a határtól – xxx – az első menedékvárosig – xxx – azonosnak kell lennie az utazó távolsággal – xxx – ama [menedék] város és a második [menedékváros] között, – xxx – és ugyanígy [azzal a távolsággal is, amely] a másodiktól a harmadikig [húzódozott]; – xxx – és ugyanígy [azzal a távolsággal is, amely] a harmadiktól Izrael földjének másik [vagyis a túloldali] határig [húzódozott].

וְהָיָה דְבַר הַרְצִיחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וְתִי אֲשֶׁר יִכָּה אֶת־דַּעְוָהוּ בְּבִלְדֻעַת וְהוּא לֹא־שָׂנָא לוֹ מִתְּמָל
שְׁלֹשָׁם. (דברים יט, ד)

És ez a gyilkos esete, aki oda menekülhet, hogy életben maradjon: aki szándék nélkül üti agyon felebarátját és nem gyűlölte őt tegnap, tegnapelőtt; (5Mózes 19:4.)

⁹⁶ Attól való félelmedben, hogy esetleg tévedsz, és bűnhődni fogsz, amiért kivégeztetsz egy igaz próféta, amint azt Rási magyarázza. Ha azonban egyértelműen bűnös, akkor a félelmed teljességgel indokolatlan. (*Gur Árje*)

⁹⁷ Hogy a menekülő nehogy eltévessze az utat. (*Szifté Háhámim*)

וְאִשׁוֹ יָבֵא אֶת־רֵעֵהוּ בִיעֹר לְחֹטֵב עֵצִים וְנִדְחָה יָדוֹ בְּגִרְזֹן לְכַרְתַּת הָעֵץ וְנִשַׁל הַבְּרִזָּל מִן־הָעֵץ וּמֵצֵא אֶת־רֵעֵהוּ וּמָת הוּא יָנוּס אֶל־אֶתֶּת הָעָרִים־הָאֵלֶּה וְחִי. (דברים יט, ה)

És aki elmegy felebarátjával az erdőbe fát vágni és meglódul kezében a fejsze, hogy levágja a fát és lecsúszik a vas a fáról és felebarátját éri, úgy, hogy ez meghal: az ilyen meneküljön e városok egyikébe, hogy életben maradjon. (5Mózes 19:5.)

Ahogy le-sújt a fejszével a fára. – בְּשָׂבָא לְהַפִּיל הַגִּרְזֹן עַל הָעֵץ – Onkelosz fordításában: – „vötitt-mörég jödé”, – וְתִתְמָרִיג יָדָה – „megmozdult a keze”, – לְשׁוֹן וְנִשְׁמָטָה יָדוֹ – azaz „lefelé sújtó mozdulatot tegyen a fejszével – a fára. – כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר – a vas a fáról. – „Mert az ökrök megtolták (ki shamtu).”⁹⁸ – תְּרַגְּם יוֹנְתָן – Jonátán fordításában: – „áré möráguhi torájá” – אָרִי מְרַגְוֵהִי תוֹרְיָא.

...és lecsúszik a vas a fáról... – וְנִשַׁל הַבְּרִזָּל מִן הָעֵץ – Egyes bölcsek szerint – נִשְׁמָט הַבְּרִזָּל מִקְּתוֹ – a vas csúszott le a fanyélról, – וְיָש מָהֶם – mások szerint viszont – שֵׁיִשַׁל הַבְּרִזָּל לְחֻתִּיכָה – a [fejsze] vasa lehasított egy szilánkot – מִן הָעֵץ הַמִּתְבַּקֵּעַ – a kivágandó fából. – וְהִיא נִתְּנָה וְהִרְגָה – Ez lepattant és [a másik ember] halálát okozta.

פְּרֻשַׁת מִוֹת כִּי לֹא שָׁנָא הוּא לֹא מִתְּמוֹל שְׁלֹשׁוֹם. (דברים יט, ו)

...nehogy üldözőbe vegye a vérbosszuló a gyilkost, midőn felhevül szíve és utolérhetné, mert hosszú az út és agyonütné, holott nem illeti halál-büntetés, mert nem gyűlölte őt, tegnap, tegnapelőtt. (5Mózes 19:6.)

Xxx – nehogy üldözőbe vegye a vérbosszuló. – xxx – Ezért utasítalak arra, – xxx – hogy készítsd el magadnak az utat, – xxx – és [ezért van] olyan sok menedékváros.⁹⁹

עַל־כֵּן אָנֹכִי מֵצֻוֶּה לְאֹמַר שְׁלֹשׁ עָרִים תְּבַנֶּיֶל לָךְ. (דברים יט, ז)

Ezért parancsolom neked én, mondván: különíts el három várost magadnak. (5Mózes 19:7.)

וְאִם־יִרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כְּאֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְאַבְתָּיִךָ וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבַּר לָתֵת לְאַבְתָּיִךְ. (דברים יט, ח)

⁹⁸ 2Sámuel 6:6.

⁹⁹ Hogy ne legyen túl hosszú az út, és könnyen menedékre leljen a vérbosszú elő menekülő.

És ha kitágítja az Örökkévaló, a te Istened határodát, amint megesküdött őseidnek, és neked adja az egész országot, amelyről ígérte, hogy őseidnek fogja adni, (5Mózes 19:8.)

Xxx – És ha kitágítja az Örökkévaló [...] amint megesküdött. – xxx – Hogy neked adja országát – xxx – a kénitának, a knizitának és a kádmonitának.

כִּי־תִשְׁמַר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָהּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִלְכָתְךָ בְּדַרְכָּיו כָּל־הַיָּמִים וַיִּסְפָּתְךָ לָךְ עוֹד־שְׁלֹשׁ עָרִים עַל־הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה. (דברים יט, ט)

...ha megtartod mind e parancsolatot, hogy megtegyed, amelyeket ma neked parancsolok, szeretve az Örökkévalót, a te Istenedet és útján járva minden időben: akkor tégy hozzá magadnak még három várost e háromhoz, (5Mózes 19:9.)

Xxx – akkor tégy hozzá magadnak még három [várost]. – xxx – Ami összesen kilenc: – xxx – három a Jordánon túl, – xxx – három Kánaán országában, – xxx – és három az eljövendő időkre.

וְלֹא יִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אֶרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים. (דברים יט, י)

...és ne ontassék ártatlannak vére országodban, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked birtokul, ami által vérbűn volna rajtad. (5Mózes 19:10.)

וְכִי־יְהִי אִישׁ שֹׁנֵא לְרַעְהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכְהוּ נַפְשׁ וְנָם אֶל־אֶחָת הָעָרִים הָאֵלֶּה. (דברים יט, יא)

De ha valaki gyűlöli felebarátját, lesben áll, rátámad, és halálos csapást mér rá, úgy, hogy meghal, és elmenekül e városok egyikébe... (5Mózes 19:11.)

– על ידי שְׁנֵאתוּ – **De ha valaki gyűlöli felebarátját** – és gyűlöletében – **הוא בא לידי וְאָרַב לוֹ** – odáig jut, hogy **lesben áll...** – מִפְּאֵן אָמְרוּ – ebből tanítják [bölcseink]: – עֵבֶר אָדָם עַל מִצְוָה קְלָה – az ember [először csak] egy könnyű parancsolatot szeg meg, – סוּפוֹ – de a vége az lesz, – לְעֵבוֹר עַל מִצְוָה חֲמוּרָה – hogy egy komoly parancsolatot fog áthágni. – [Itt is:] **לְפִי שְׁעֵבֶר עַל לֹא תִשָּׁנֵא** – Mivel áthágta a „ne gyűlölj” parancsát,¹⁰⁰ – סוּפוֹ לְבֹא לְיַדִּי שְׁפִיכוֹת דָּמִים – a végén eljutott a vérontáshoz. – „De ha valaki gyűlöli felebarátját...”, – **לְכָךְ נֶאֱמַר** – Ezért is van így írva: – **כִּי יְהִי אִישׁ שֹׁנֵא לְרַעְהוּ וְגוֹ’** – mert így is írhatta volna: – **וְכִי יָקוּם**

¹⁰⁰ 3Mózes 19:17.

וְהָקְהוּ נָפֶשׁ – „Ha felkel valaki és meglesít-vett felebarátjának – וְהָקְהוּ נָפֶשׁ – és megüti, úgy, hogy meghal” [a gyűlölet megemlézése nélkül].

Ne sajnálja őt szemed; hanem pusztítsd ki az ártatlan vér ontásáért Izraelből, hogy jó dolgod legyen. (5Mózes 19:13.)

Xxx – Ne sajnálja őt szemed. – xxx – Ne monddad: – xxx – az előző már meghalt; – xxx – miért öljem meg ezt, – xxx – s így már két halott zsidó legyen?¹⁰¹

וְשִׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וְמָת. (דברים יט, יב)

...akkor küldjenek érte városának vénei, vigyék el onnan és adják át a vérbosszuló kezébe és haljon meg. (5Mózes 19:12.)

לֹא אֶתְחַוֶּה עֵינַי עָלָיו וּבְעֵרַת דַּם הַזֵּקֵי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ. (דברים יט, יג)

Ne sajnálja őt szemed; hanem pusztítsd ki az ártatlan vér ontásáért Izraelből, hogy jó dolgod legyen. (5Mózes 19:13.)

לֹא תִסְיֵג גְבוּל רֵעֶךָ אֲשֶׁר גְּבָלוֹ רֵאשִׁימִים בְּנִתְּלָתְךָ אֲשֶׁר חֲנַחַל בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יְהִי אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לְרִשְׁתָּהּ. (דברים יט, יד)

Ne told odább felebarátod határát, amelyet megállapítottak az elődök, a birtokodban, amelyet bírni fogsz az országban, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, hogy birtokba vedd. (5Mózes 19:14.)

Xxx – Ne told odább [felebarátod] határát. – xxx – A [(xxx – *tászig*)] szó ugyanazt jelenti, mint – xxx – [a (xxx – *nászogu*) a] „Meg fognak hátrálni”¹⁰² [szövegrészben]. – xxx – Amikor valaki odébb tolja a határjelzőt – xxx – felebarátja birtokának területére, – xxx – hogy ezzel megnövelje a saját [területét]. – xxx – De hát nem hangzott már el [korábban]: – xxx – „Ne lopj!”¹⁰³? – xxx – Miért mondj hát a Tóra: – xxx – „Ne told odább...”? – xxx – Ez azt tanítja, hogy az, aki megbolygatja – xxx – felebarátja határát, – xxx – két tiltó parancsolatot is megsért. – xxx – Lehetőséges, hogy ez [Izrael] földjén kívülre is vonatkozik? – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „a birtokodban, amelyet bírni fogsz...” – xxx – Izrael földjén az ember két parancsolatot sért meg, – xxx – [Izrael földjén] kívül azonban – xxx – csupán egyet sért meg, [azt, hogy:] „Ne lopj!”.

¹⁰¹ Különben meg hogyan lehetne könyörületesnek lenni egy olyan emberrel, aki szándékosan követte el gyilkosságot? (Mizráhi, Gur Árje)

¹⁰² Jesájá 42:17.

¹⁰³ 3Mózes 19:13.

לֹא יִקוּם עַד אֶחָד בְּאִישׁ לְכַלְעוֹן וְלְכַלְחָטָא בְּכַלְחָטָא אֲשֶׁר יִחַטָּא עַל־פִּי | שְׁנֵי עֲדִים אֵן עַל־פִּי
שְׁלֹשָׁה עֲדִים יִקוּם דְּבָר. (דברים יט, טו)

Egy tanú ne álljon meg valaki ellen bármely véteknél, bármely bűnnél és bármely vétségnél, amit elkövet; két tanú ajka alapján, vagy három tanú vallomása alapján álljon meg a dolog. (5Mózes 19:15.)

כָּל עֵד – Egy tanú... – זֶה בְּנֵה אָב – Ez egy alapszabályt határoz meg: – שְׁבִתוּרָה – Valahány helyen tanút említ a Tóra, – שְׁנַיִם – [az utalás] két [tanúra vonatkozik], – אֲלָא אִם כֵּן פָּרַט לָךְ בּוּ אֶחָד – hacsak nem emeli ki a szöveg, hogy egyre [vontatkozik].

לְהִיּוֹת חֲבָרוּ – ...bármely véteknél, bármely bűnnél... – לֹא עוֹנֵשׁ – Hogy tanúvallomása alapján felebarátját megbüntessék, – אָבֵל קָם הוּא – sem testi fenyítés, – וְלֹא עוֹנֵשׁ מְמוֹן – sem pénzbüntetés esetén.¹⁰⁴ – מִינְדִּזוֹנְאֵלְתַּל, [a Tóra azt tanítja, hogy csupán a büntetés haladja meg egy egyedi tanú hatáskörét, így hát] וְלִשְׁבֻעָה – hogy [a vádlottat] תֵּן לִי מְנָה – Ha valaki azt mondja felebarátjának: – אֵינְךָ שֶׁהָלוּיְתִיךָ – „Fizesd vissza azt, amit kölcsönöztem neked,” – אֵינְךָ – mire az: – אֵינְךָ – „Nem tartozom neked semmivel,” – וְעַד אֶחָד מְעִידוֹ – és egy tanú állítja, – חַיִּב לְשַׁבַּע לוֹ – hogy az illető igenis tartozik, – חַיִּב לְשַׁבַּע לוֹ – akkor az illető köteles esküt tenni.

דֵּעַ – De nem – וְלֹא שִׁיחֲבָבוּ עֲדוּתָם – De nem – וְיִשְׁלַחוּ לְבֵית דִּין – és **nem** – בְּיַד – egy levélben – וְיִשְׁלַחוּ לְבֵית דִּין – és **nem** – וְלֹא שִׁיעֲמֹד תוֹרְגְמָן – sem tolmács nem állhat – בֵּין – a tanúk és a bírák között. [Noha a tanúk szóban tanúskodnak, mégsem teljesítik az „...ajka alapján” kitételt, ha közvetetten szólnak a bírákhoz.]

כִּי־יִקוּם עֲדוּתָם בְּאִישׁ לְעֵנֹת בּוּ סָרָה. (דברים יט, טז)

Ha hamis tanú támad valaki ellen, hogy az igazságtól eltérőt valljon ellene, (5Mózes 19:16.)

Xxx – hogy az igazságtól eltérőt valljon ellene, – xxx – [A (xxx – szára) kifejezés] olyan dolgot [jelöl], amely nem is létezik, – xxx – mivel a tanú eltávolol-

¹⁰⁴ A „vétek” szándékos törvényszegésre utal, amely testi fenyítést vagy pénzbüntetést von maga után. A „bűn” viszont akaratlanul elkövetett törvényszegésre utal, amely alól vétekdázolat meghozatala révén lehet feloldozást nyerni. Egyetlen tanú vallomása nem fogadható el elegendő bizonyíték-ként a fentebbi jóvátételek elrendeléséhez.

¹⁰⁵ Jóllehet egy jogerős dokumentumban rögzített tanúvallomás, amilyen például egy kötelezvény vagy kötlevel, érvényes. Egyes vélemények szerint (Maimonidész, *A tanúskodás szabályai*, 3:4.) az ilyen dokumentum érvényes mivolta rabbinikus rendeleten alapul.

dott¹⁰⁶ – xxx – egész tanúvallomásától.¹⁰⁷ – xxx – Miképpen lehetséges ez? – xxx – [Például úgy,] hogy más tanúk azt mondták nekik: – xxx – „De hát nem velünk voltál azon a napon – xxx – egy másik helyen?!”¹⁰⁸

וְעַמְדוֹ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הַרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשְּׁפָטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַיָּמִים הָהֵם.
(דברים יט, יז)

Akkor álljon a két férfiú, [és] akik között a per van, az Örökkévaló színe elé, a papok, a bírák elé, akik abban az időben lesznek. (5Mózes 19:17.)

בְּעֵדִים הַכְּתוּב מִדְּבָר – ...álljon a két férfiú... – Az Írás itt tanúkról beszél [hiszen peres fél lehet akármennyi, de az az előírás, hogy két tanú kell]. – וְלִמְד – [Mivel az Írás férfit említ] ebből azt tanulhatjuk, – שְׁאִין עֲדוֹת בְּנָשִׁים – hogy a nők nem tanúskodhatnak, – וְלִמְד שְׁצָרִיכִין לְהַעֲדִיר עֲדוֹתָן מֵעַמְד – valamint [mivel a vers állást említ], hogy a tanúknak felállva kell tanúskodniuk.

אֵלוּ בְּעֲלֵי הַדִּין – ...akik között a per van... – אֲשֶׁר לָהֶם הַרִיב – Ezek a pereskedő felek.

יְהִיָּה דוּמָה לָהֶם – ...az Örökkévaló színe elé... – לִפְנֵי ה' – Olybá vegyék, – כְּאֵלוּ עוֹמְדִין לִפְנֵי הַמָּקוֹם – mintha Isten színe előtt állnának, – שְׁנֵאֲמַר – ahogy írva van:¹⁰⁹ – בְּקָרֵב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט – „[Isten...] a bírakkal együtt mond ítéletet”.

xxx – akik abban az időben lesznek. – xxx – Jiftáh a maga nemzedékében – xxx – éppen olyan, mint Sámuel a maga nemzedékében; – xxx – tisztelettel bánj vele!¹¹⁰

וְדָרְשׁוּ הַשְּׁפָטִים הַיָּטִב וְהַנָּהָה עֲדֵי שְׁקָרָהּ הַעֵד שֶׁקָּרַע עֵנָה בְּאֶחָיו. (דברים יט, יח)

És ha gondos vizsgálatot végeztek a bírák és íme, hazug tanú a tanú, hazugságot vallott testvére ellen, (5Mózes 19:18.)

¹⁰⁶ (xxx – szára), „elfordult”. A tanú elfordult avagy eltávolodott a saját tanúvallomásától.

¹⁰⁷ Nem csupán a tanúvallomását cáfolják meg, hanem arra is rácsafolnak, hogy egyáltalán jelen volt annak az eseménynek a színhelyén, amelyről azt állította, hogy szemtanúja volt.

¹⁰⁸ Az első tanúkat diszkreditáló új tanúvallomást elfogadják. Noha az első tanúk azt állítják, hogy ott voltak a helyszínen, tanúvallomásuk érvénytelen, mivel az őket magukat is érinti (Tur, *Hosen Mispát* 38. fejezet). Viszont nem ez a szabály abban az esetben, ha az új tanúk nem vonták kétségbe, hogy az első tanúk ott voltak a helyszínen, hanem csupán más verziót adtak elő a történetekről. Például, ha egy tanúpáros azt állította, hogy valaki pénzt kért kölcsön, majd egy másik tanúpáros azt vallotta, hogy nem, az illető nem kért kölcsön. Ilyen esetben mindkét tanúpáros állítása azonos súllyal esik a latba, éppen ezért hatálytalanítják egymást, és a bíróság nem veszi figyelembe ezeket a tanúvallomásokat. (*Mizráhi, Gur Árje a Turból* uo.)

¹⁰⁹ 82:1.

¹¹⁰ Vö. Rásinak a fentebb, 17:9-hez adott kommentárjával. Ott úgy szól a tanítás, hogy mindenkinek engedelmeskednie kell annak a bírónak, aki az ő idejében ítélkezik. Itt arról van szó, hogy tisztelni is kell. (*Szifté Háhámim*)

Xxx – És ha gondos vizsgálatot végeztek a bírák. – xxx – Ez azoknak van címezve, – xxx – akik azt állítják, hogy a tanúk összebeszéltek.¹¹¹ – xxx – Ők fogják vizsgálat alá vetni és kikérdezni – xxx – azokat, akik őket konspirációval vádolják,¹¹² – xxx – az előírt vizsgálati – xxx – és kikérdezési módszerek révén.¹¹³

Xxx – és íme, hazug tanú a tanú. – xxx – Valahány helyen a Tóra „tanú”-t említ, – xxx – ott [mindig legalább] kettőre utal.¹¹⁴

וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבְעֵרַת הָרֶעַ מִקְרֹבָךְ. (דברים יט, ט)

...akkor úgy tegyetek vele, amint szándékozott tenni testvérével; így pusztítsd ki a rosszat közüled. (5Mózes 19:19.)

Xxx – amint szándékozott [tenni]. – xxx – De nem amint tett. – xxx – Eből vezették le [bölcseink], – xxx – hogy ha végrehajtották a kivégzést, – xxx – akkor a tanúkat nem végzik ki.¹¹⁵

Xxx – tenni testvérével. – xxx – Mit tanít a Tóra – xxx – azzal, hogy „testvérével”? – xxx – Azt tanítja, hogy azokat a tanúkat, akik konspiráltak – xxx – egy pap lánya ellen, – xxx – aki házas volt¹¹⁶, – xxx – nem megégetéssel végzik ki, – xxx – hanem azzal a kivégzési módszerrel, – xxx – amellyel a házasságtörő [férfi]t [szokták kivégezni], – xxx – ami a fojtás, – xxx – amint írva van: – xxx – „tűzben égettesék meg”¹¹⁷ – xxx – ő, de nem a házasságtörő [férfi]. – xxx – Ezért áll itt az, hogy „testvérével”¹¹⁸ – xxx – „amint szándékozott tenni testvérével”, – xxx – de nem amint szándékozott tenni nővérével. – xxx – Mindazonáltal a kivégzés ösz-

¹¹¹ De nem maguknak a tanúknak. Még ha keresztkérdések feltevése révén kiderülne is, hogy hazudnak, nem sújtja őket a 19. vers büntetése, mert az csak arra az esetre vonatkozik, amikor egy második tanúpáros azt vallja, hogy az első tanúk nem is voltak jelen a helyszínen (*Mizráhi*).

¹¹² Azt állítván, hogy velük együtt voltak egy másik helyen. Vö. Rásinak a 16. vershez írt kommentárjával.

¹¹³ Ez a következőkből áll: az esemény állítólagos időpontjának és helyszínének a meghatározása, valamint keresztkérdések feltevése a tanúvallomás esetleges belső ellentmondásainak felderítése érdekében.

¹¹⁴ Rási ezt már a 15. versből is levezette. Ennek ellenére mindkét levezetés szükséges. A 15. versben a tanúvallomás érvényessége a kérdés. Az a vers azt tanítja, hogy valahány helyen az érvényes tanúvallomás forrásaként „tanú”-t említ a Tóra, az utalás minden esetben két tanúra történik. Versünknek a konspirációért járó büntetés a témája, és azt tanítja, hogy valahány helyen azt tárgyalja a Tóra, hogy a „tanú” megérdemli-e a konspirációért járó büntetést, ez a „tanú” mindig két tanút jelent. (*Szifté Háhámim*)

¹¹⁵ Mivel az Örökkévaló szelleme a bírakkal van (lásd Rásinak a 16. vershez fűzött kommentárját), a bíróság nyilván nem végeztethetett ki egy ártatlan embert. Tehát a konspiráció áldozata, akit ténylegesen kivégeztek, bizonyára valamilyen egyéb főbenjáró bűnben lehetett vétkes. (*Náhmanidész*)

¹¹⁶ Azt vallva a bíróság előtt, hogy a nő házasságtörést követett el.

¹¹⁷ 3Mózes 21:9.

¹¹⁸ Hímnemben, tehát fivérével.

szes többi neménél – xxx – a Tóra egyként bánik a nőekkel és a férfiakkal, – xxx – és a nő ellen konspirálókat – xxx – ugyanúgy végzik ki, mint a férfi ellen konspirálókat. – xxx – Például, ha olyan tanúvallomást tettek, – xxx – hogy [a nő] gyilkosságot követett el – xxx – vagy megszentégtelenítette a szombatot, – xxx – akkor olyan módszerrel végzik ki őket¹¹⁹, – xxx – ahogyan [a nőt] végezték volna ki. – xxx – [A Tóra] ugyanis nem itt zárta ki „a nővérét”, – xxx – hanem egy olyan esetben, ahol – xxx – a konspiráló tanúk büntetését végre lehet hajtani [a tanúk] ellen – xxx – annak a férfinak a halálnemével, akinek nemi viszonya volt [egy pap férjes lányával].

וְהַנְּשָׂאִים יִשְׁמְעוּ וְיִרְאוּ וְלֹא יִלְבְּפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הַזֶּה בְּקִרְבְּךָ. (דברים יט, כ)

És a többiek hallják, és féljenek, hogy ne tegyenek többé ilyen rossz dolgot közötted. (5Mózes 19:20.)

שְׂפָרִיכִין הַכְרֹזָה – Innét tudjuk, – מִבְּאֵן – ...hallják, és féljenek... – יִשְׁמְעוּ וְיִרְאוּ – hogy kötelesség kihirdetni: – אִישׁ פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי נִהְרָגִין – „Ez meg ez kivégeztet~~ek~~tt – יָדִין – על שְׁהוֹנְמוּ בְּבֵית דִּין – bíróság előtt tett összeesküvő tanúságtétel miatt.”

וְלֹא תַחֲסוּ עֵינֶיךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרֶגֶל. (דברים יט, כא)

És ne sajnálja őt szemed: lelkét lélekért, szemet szemért, fogat fogért, kezét kézért, lábat lábért. (5Mózes 19:21.)

Xxx – szemet szemért.¹²⁰ – xxx – [Ez] pénzbeli fizetség. – xxx – Ugyanígy a „fogat fogért, stb.” [is].

כִּי־תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל־אִיבֶךָ וְרֵאִיתָ סוּס וְרֶכֶב עִם רַב מִמֶּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעֲלֶה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. (דברים כ, א)

Midón kivonulsz harcra ellenséged ellen, és látsz lovat és szekérhadat, nálad nagyobb sereget, ne félj tőlük; mert az Örökkévaló, a te Istened, aki felhozott téged Egyiptom országából, veled van. (5Mózes 20:1.)

סִמָּךְ הַכְּתוּב יִצִּיאַת מִלְחָמָה לְכֹאֵן – Midón kivonulsz harcra... – כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה – Az Írás ehhez [az ítélezés részleteiről szóló részhez] közel említette a harcra való kivonulást, – לֹוֹמֵר לָךְ – hogy megtanítsa: – שְׂאִין מַחֲסֵר אָבֵר יוֹצֵא לְמִלְחָמָה – [ahogy az ítélezési részt lezáró mondatban a csonkításos esetekkel foglalkozott, ugyanúgy a háborúnál is szempont ez, vagyis] akinek hiányzik egy testrésze, az ne menjen a háborúba.

¹¹⁹ Már amennyiben hamis, azaz konspiráló tanúknak bizonyultak.

¹²⁰ A „kezet kézért”-et úgy értelmezik, mint ami pénzre utal, amelyet kézből kézbe adnak. (Gur Árje a Bává kámá 84a-ból)

– דְּבַר אַחַר – Egy másik magyarázat: – לֹמַר לָךְ – azt tanítja neked: – אִם עֲשִׂיתָ – שְׂאֵם תֵּצֵא – ha igaz ítéleteket hozol, – אַתָּה מִבְּטָח – biztos lehetsz benne, – וְכֵן דָּוָד – győzni fogsz. – לְמַלְחָמָה – hogy amikor majd háborúba mész, – אַתָּה נוֹצֵחַ – győzni fogsz. – וְכֵן דָּוָד – Így szól Dávid is [a Zsoltárok könyvében]:¹²¹ – עֲשִׂיתִי מִשְׁפָּט וְצֶדֶק – „Jogot és igazságot tettem, – בַּל תִּנְיַחַנִי לְעוֹשֵׂקֵי – ne engedj át zsarolóimnak!”.

עַל אֵיבָךְ – ...ellenséged ellen... – יִהְיוּ בְּעֵינֶיךָ כְּאוֹיְבִים – Tekintsd őket ellenségeidnek. – אַל תִּרְחַם עֲלֵיהֶם – Ne szánd őket, – כִּי לֹא יִרְחַמוּ עֲלֶיךָ – mert ők sem szánnak majd téged.

סוּס וְרֶכֶב – ...lovak és szekérhadat... – בְּעֵינֵי – Az Én szememben – חֲשׂוּבִים – ezek [a lovak] olyanok, mintha egyetlen ló lennének. – וְכֵן הוּא אוֹמֵר – Hasonlóan ez áll [a Szentírásban]:¹²² – וְהַכִּיתָ אֶת מִדְּיָן כְּאִישׁ אֶחָד – „Úgy megvered Midjánt, mintha csak egy ember volna.” – וְכֵן הוּא אוֹמֵר – Továbbá:¹²³ – כִּי בָא סוּס – „Mert a fáraó lova (egy-egy számban)... behatolt.”

עַם רַב מְמֶךָ – ...nálad nagyobb sereget... – בְּעֵינֶיךָ הוּא רַב – A te szemedben számosnak tetszik, – אָבָל בְּעֵינֵי אֵינוּ רַב – az Én szememben azonban nem számosak.

וְהָלָה כְּקַרְבְּכֶם אֱלֹהֵי מִלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַפֶּהוּ וְדִבְרֵי אֱלֹהֵי עַם. (דברים כ, ב)

És lesz, hogy midőn készen álltok a harcra, lépjen elő a pap és beszéljen a néphez. (5Mózes 20:2.)

Xxx – hogy midőn készen álltok a harcra. – xxx – Nem sokkal azelőtt, hogy elindultok – xxx – országotok határának határ menti településéről.¹²⁴

Xxx – lépjen elő a pap. – xxx – Az, akit erre a célra kentek fel.¹²⁵ – xxx – Őt így nevezték: „Az, akit hadviselésre kentek fel”.

Xxx – és beszéljen a néphez. – xxx – A szent héber nyelven.¹²⁶

וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קָרְבִים הַיּוֹם לְמַלְחָמָה עֲלֵאֵיבֵיכֶם אֲלֵיבְרַךְ לְבַבְכֶם אֶל-תִּירָאוּ וְאֶל-תַּחֲפֹזְנוֹ וְאֶל-תַּעֲרִצוֹ מִפְּנֵיהֶם. (דברים כ, ג)

És szóljon hozzájuk: Halljad Izráel, ti ma készen álltok a harcra ellenségeitek ellen, ne csüggedjen szívetek, ne féljetek, ne riadjatok meg, és ne rettegjetek tőlük. (5Mózes 20:3.)

¹²¹ Uo. 119:121.

¹²² Bírák 6:16.

¹²³ 2Mózes 15:19.

¹²⁴ Amely az ellenséges terület széle. De nem közvetlenül azt megelőzően, hogy összecsapnátok az ellenséggel. Akkor ugyanis már nem lenne elegendő idő az itt felsorolt előkészületekre. (Gur Ár-je)

¹²⁵ Ő kifejezetten a csatákat megelőző proklamációra kapott megbízatást.

¹²⁶ Az „és beszéljen a néphez” hasonlatos ahhoz, hogy „Mózes beszélt” (2Mózes 19:19.). Ahogy Mózes is héberül beszélt, úgy a pap is. (Szóta uo.)

Xxx – Halljad, Izráel. – xxx – Még ha nincs is más érdemed,¹²⁷ – xxx – csak az, hogy [rendszeresen] felolvasod a Smá-t, – xxx – érdemes vagy arra, hogy megmenekülj.¹²⁸

Xxx – ellenségeitek ellen. – xxx – Ezek nem a ti testvéreitek. – xxx – Ha a kezük közé kerültek, – xxx – irgalmatlanul elbánnak veletek.¹²⁹ – xxx – Ez nem ugyanaz, mint a háború Jehuda és Izrael között, – xxx – ahol írva van: – xxx – „Ekkor név szerint kijelölt férfiak álltak elő, – xxx – és gondjaikba vették a foglyokat: – xxx – a mezíteleneket mind felöltöztették a zsákmányból, – xxx – ruhát és sarut, – xxx – ételt és italt adtak nekik, – xxx – és bekenték őket olajjal. – xxx – A gyengéket szamarakon szállították, – xxx – és elvitték őket honfitársaikhoz Jerikóba, – xxx – a pálmák városába; – xxx – azután visszatértek Somronba.”¹³⁰ – xxx – Most azonban ellenségeitekhez közelítetek, – xxx – ezért erősítsétek meg magatokat a csatára.¹³¹

Xxx – ne csüggedjen szívetek, ne féljete, ne riadjatok meg és ne rettegjete. – xxx – Ez négy tiltás, – xxx – amely annak a négy dolognak felel meg, – xxx – amelyet a nem-zsidó királyok tesznek [az ellenség megfélemlítése érdekében]. – xxx – [Harcosaik] megragadják pajzsait, – xxx – hogy egymáshoz ütögessék azokat, – xxx – ezzel nagy zajt csapjanak, – xxx – és a megrémült ellenséget menekülésre késztessek. – xxx – Dübörögtetik lovaikat, – xxx – örületbe hajszolva őket, – xxx – hogy patáik zaja messzire elhallatszódjék. – xxx – [Valamint] rikoltoznak, kürtöket fújnak – xxx – és egyéb zajkeltő eszközöket [használnak].

אֵל יְרֹף לְבָבְכֶם – ...ne csüggedjen szívetek... – מִצְהֵלֶת סוּסִים – A lovak eszeveszett tombolása miatt.

אֵל תִּירָאוּ – ...ne féljete... – מִהֶגְפַת הַתְּרִיסִין – A pajzsok összezsattanásától.

וְאַל תִּחְפְּזוּ – ...ne riadjatok meg... – מִקוֹל הַקְּרִנּוֹת – A kürtök rivalgásától.

וְאַל תַּעֲרֹצוּ – ...ne rettegjete... – מִקוֹל הַצְּנֻחָה – A sikolyoktól.

כִּי יִהְיֶה אֱלֹהֵיכֶם הַהֲלֹף עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֵן עִם־אֲבִיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם. (דברים כ, ד)

...mert az Örökkévaló, a ti Istenetek az, aki veletek megy, hogy harcoljon érettetek ellenségeitekkel, hogy segítsen benneteket. (5Mózes 20:4.)

Xxx – mert az Örökkévaló, a ti Istenetek. – xxx – Ők a halandók dicsőségének [reményében] közelednek, – xxx – ti viszont a Mindenütt Jelenvaló dicső-

¹²⁷ A pap odalépett a nép elé, és most közvetlenül szól hozzájuk. Miért mondja azt, hogy „Halljad, Izráel”? (Mizráhi)

¹²⁸ Szotá uo.

¹²⁹ Abból, hogy „ellenségeitek”.

¹³⁰ 2Kronikák 28:15.

¹³¹ Szotá uo.

ségében [bizakodva]. – xxx – A filiszteusok Góliát diadalában [bizakodva] jöttek, – xxx – és végül mi történt vele? – xxx – Elesett, és ők is vele együtt pusztultak.¹³²

Xxx – aki veletek megy. – xxx – Ez a szent frigláda táborára utal.¹³³

וּדְבַרְנוּ הַשְּׁטָרִים אֱלֹהֵימָּה לְאִמֹּר מִיִּהְיֶה אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית־חֶדֶשׁ וְלֹא חָנְכוּ יָלְדָּה וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ
פְּדֻמֹת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִחְנַכֶּנּוּ. (דברים כ, ה)

És a tiszték beszéljenek a néphez, mondván: Ki az a férfi, aki új házat épített és nem avatta fel? Menjen és térjen vissza házába, nehogy meghaljon a harcban és más férfi avassa azt fel. (5Mózes 20:5.)

Xxx – és nem avatta fel. – xxx – [Azaz] még nem lakott benne. – xxx – A (xxx – *hinuh*) szó felavatást jelent.

Xxx – és más férfi avassa azt fel. – xxx – Ez komoly szívfájdalom okozója lehet.¹³⁴

וּמִיִּהְיֶה אֲשֶׁר־נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חָלְלוּ יָלְדָּה וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ פְּדֻמֹת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִחְלֶלְנוּ.
(דברים כ, ו)

És ki az a férfi, aki ültetett szőlőt és még nem szabadította föl, hogy hasznát vehesse? Menjen és térjen vissza házába, nehogy meghaljon a harcban és más férfi tegye használatra szabaddá. (5Mózes 20:6.)

Xxx – és még nem szabadította föl. – xxx – Nem szabadította fel a negyedik évben, – xxx – amikor a gyümölcsöt Jeruzsálemben kell elfogyasztani, – xxx – vagy pénzen megváltani, – xxx – a pénzt pedig Jeruzsálemben elfogyasztandó ételre költeni.¹³⁵

וּמִיִּהְיֶה אֲשֶׁר־אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ יָלְדָּה וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ פְּדֻמֹת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקְחֶנָּה.
(דברים כ, ז)

És ki az a férfiú, aki eljegyzett nőt és még nem vette el? Menjen és térjen vissza a házába, nehogy meghaljon a harcban és más férfi vegye el. (5Mózes 20:7.)

Xxx – nehogy meghaljon a harcban. – xxx – Térjen vissza, nehogy meghaljon, – xxx – mert ha nem követi a pap utasítását, – xxx – megérdemli, hogy meghaljon.

¹³² Szotá 42a.

¹³³ Maga az Örökkévaló mindenütt egyszerre jelen van. Itt tehát csakis a frigládára utalhat a szöveg. (Szifté Háhámim)

¹³⁴ Ez a gyötrő gondolat levertté teheti a tulajdonost, és halálát is okozhatja a csatában. (Gur Árje)

¹³⁵ 3Mózes 19:24-25.

וַיִּסְפוּ הַשְּׁטָרִים לְדַבֵּר אֱלֹהֵעִם וְאָמְרוּ מִיְהוָה הֲיֵרָא וְנָךְ הַלֵּב יִלְךָ וְיָשֻׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמָּס אֶת־לֵבָב אֲחִיו פֶּלֶכְבוֹ. (דברים כ, ח)

És beszéljenek még a tisztok a néphez és mondják: Ki az a férfi, aki félnék és csüggedt szívű? Menjen, és térjen vissza házába, hogy ne tegye csüggedtté testvéreinek szívét, mint amilyen az ő szíve. (5Mózes 20:8.)

– **[És beszéljenek] még a tisztok...** – לָמָּה נֹאמַר כֹּאן וַיִּסְפוּ – Miért szerepel itt a „még”? – מוֹסִיפִין זֶה עַל דְּבָרֵי הַכֹּהֵן – Mert [a tisztok szavai] hozzáadatok a kohén szavaihoz. – כֹּהֵן מְדַבֵּר – A kohén beszél – וּמְשַׁמֵּיעַ – és kihirdet [hangosan, hogy az összes katona hallja] – אֶת־הַחֹלָדִים יִשְׂרָאֵל – a „Halljad Izráel”-től – עַד – „Ki az a férfi”-t – וּמִי הָאִישׁ – „hogy segítsen benneteket”-ig. – לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם – „Ki az a férfi”-t – וְיָשֻׁב וְיִשְׁלִישֵׁי – valamint a második és harmadik [verset, amely így kezdődik], – כֹּהֵן מְדַבֵּר – a kohén mondja – וְשׁוֹטֵר מְשַׁמֵּיעַ – és egy tiszt hirdeti ki. – וְזֶה – Ezt [a verset] pedig egy tiszt mondja – וְשׁוֹטֵר מְשַׁמֵּיעַ – és egy másik tiszt hirdeti ki.

– **...aki félnék és csüggedt szívű...** – רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר – Ákivá rabbi azt mondta: – כְּמִשְׁמַעוֹ – az egyszerű jelentés szerint értelmezzük: – וְלֹאֵאוֹת חָרַב – nem képes megmaradni a hadrenden belül, – לְעִמּוּד בְּקִשְׁרֵי הַמַּלְחָמָה – ahol szembe kell néznie [az ellenség] kivont kardjával. – רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אָמַר – Joszé Háglili rabbi [viszont] azt mondta: – הֲיֵרָא מַעֲבְרוֹת שְׁבָיְדוֹ – aki az elkövetett vétkei miatt fél. [Mert vétkeik méltatlanná teszik őket Isten védelmére.] – וְלִכְךָ תִּלְתֶּה – Azért szolgáltatt a Tóra ürügyet a visszatérésre – עַל בֵּית וְכָרֶם וְאִשָּׁה – az illető háza, szőlője vagy felesége miatt, – לְכַסּוֹת עַל הַחַזְזִירִים בְּשִׁבְלֵי עֲבָדוֹת שְׁבָיְדִים – hogy védelmezze azokat, akik visszatérnek [a csatából] vétkeik miatt, – שְׁלֹא יִבְיִנוּ – hogy senki se tudhassa, – שֶׁהֵם בְּעֲלֵי עֲבָרָה – hogy ezek törvényszegők. – וְהִרְאוּהוּ חֹזֵר – Akik észreveszik, hogy visszatértek, – אָמַר – majd azt mondják: – שְׁמָא בָּנָה בֵּית – „Talán házat épített – או אֲרַשׁ אִשָּׁה – vagy szőlőt ültetett – או נָטַע כְּרֶם – vagy menyasszonyt jegyzett el magának.”

וְהִיָּה פְּכֻלַת הַשְּׁטָרִים לְדַבֵּר אֱלֹהֵעִם וּפְקֻדוֹ שְׁרֵי צָבָאוֹת בְּרֵאשׁ הָעָם. (דברים כ, ט)

És lesz, midőn a tisztok befejezték beszédüket a néphez, rendeljenek csapatvezéreket a nép élére. (5Mózes 20:9.)

– **Xxx – csapatvezéreket.** – xxx – Hogy azok fegyelmező tisztet nevezzenek ki – xxx – [a csapatok] élére és végére, – xxx – vasbaltákkal felszerelkezett. – xxx – Ha valaki megpróbálna meghátrálni, – xxx – ezeknek [a fegyelmező tisztnek] jogukban áll, – xxx – levágni [a menekülő] lábát. – xxx – A fegyelmező tiszt

tek¹³⁶ – xxx – olyan férfiak, – xxx – aki a csatamező szélén tartózkodnak, – xxx – hogy „felemeljem” a visszariadókat, – xxx – és bátorítsák őket ezekkel a szavakkal: – xxx – „Térj vissza a harcba, – xxx – ne menekülj el! – xxx – A menekülés a vereség kezdete!”

כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרְאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם. (דברים כ, י)

Midón közeledsz egy városhoz, hogy ostromot indíts ellene, hívd föl előbb békére. (5Mózes 20:10.)

Xxx – Midón közeledsz egy városhoz. – xxx – A Tóra itt egy önként választható háborúra utal¹³⁷, – xxx – amint lentebb nyíltan ki is mondatik: – xxx – „Ugyanígy tégy – xxx – mindazokkal a városokkal, amelyek igen távol vannak tőled...”¹³⁸

וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעֲנֶה וּפָתַחְתָּ לָּהּ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָּהּ יְהִי לָּךְ לְמַסַּ וְעַבְדוּךָ. (דברים כ, יא)

És lesz, hogy ha békével felel és kaput nyit neked, akkor az egész nép, amely találtatik benne, legyen adózód és szolgáljon neked. (5Mózes 20:11.)

Xxx – az egész nép, amely találtatik benne. – xxx – Még ha olyanokat is találnál benne, – xxx – akik ahhoz a hét néphez tartoznak, – xxx – akiket meg kell semmisítened, – xxx – életben hagyhatod őket.

Xxx – [legyen] adózód és szolgáljon neked. – xxx – Feltéve, hogy elfogadják az adófizetést¹³⁹ – xxx – és a szolgaságot.

וְאִם־לֹא תִשְׁלִים עִמָּךְ וְעָשְׂתָה עִמָּךְ מִלְחָמָה וְצָרְתָּ עָלֶיהָ. (דברים כ, יב)

De ha nem köt veled békét, hanem háborút visel ellened, akkor vedd ostrom alá. (5Mózes 20:12.)

De ha nem köt veled békét, hanem háborút visel ellened... – A Szentírás arról tájékoztat, – **וְאִם־לֹא**

¹³⁶ Szó szerint: „azok, akik felemelnek”

¹³⁷ És nem pedig olyan háborúra, amelyet az izraelitáknak kötelező volt megvívnia az Izrael földjén élő kánaánita népekkel. Náhmanidész (itt) azt állítja, hogy a versünk által megkövetelt békefelhívás a kánaánitákra is vonatkozott. Csupán a békefelhívás elutasításának esetén tesz különbséget a Tóra köztük és a távoli városok között. Ilyen esetben a távoli városok asszonyainak és gyermekeinek életét meg lehet kímélni (14. vers), a kánaánita asszonyok és gyermekek életét viszont nem (16. vers).

¹³⁸ 15. vers.

¹³⁹ Az adófizetés a királynak tett szolgálatot jelentett, a szolgaság pedig bármely izraelitának tett szolgálatot, aki ezért fizetni volt köteles (Náhmanidész).

וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח אֶת הַיָּדָיו – hogy ha [az a város] nem köt békéd veled, – סוּפָה לְהִלָּחֵם בָּךְ – akkor végül harcba fog szállni veled, – אִם תִּנְיָחָנָה וְתִלָּךְ – amennyiben visszahúzódsz és elvonulsz.

וְנִתְּנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְיָדְךָ וְהָפִיתָ אֶת כָּל־זַכּוֹנֶיךָ לְפִיתָרְבּוֹ. (דברים כ, יג)
...és midőn kezedbe adja az Örökkévaló, a te Istened, akkor vágj le minden harcos férfit benne a kard élével; (5Mózes 20:13.)

וְנִתְּנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְיָדְךָ וְהָפִיתָ אֶת כָּל־זַכּוֹנֶיךָ לְפִיתָרְבּוֹ. (דברים כ, יג)

...és midőn kezedbe adja az Örökkévaló, a te Istened, akkor vágj le minden harcos férfit benne a kard élével; (5Mózes 20:13.)

Xxx – és midőn kezedbe adja az Örökkévaló, a te Istened. – xxx – Ha teljesítesz mindent, ami itt megemlíttetik, – xxx – az Örökkévaló végül a kezedbe fogja adni azt.

בְּכֹל הַנְּשִׂימִים וְהַטְּףָה וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּעִיר כְּלִשְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ וְאֶכְלָתָּ אֶת־שָׁלָל אִיבֵיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ. (דברים כ, יד)

...de a nőket, a gyermekeket, a barmot és mindent, ami a városban lesz, egész zsákmányát vedd el prédául magadnak és költsd el ellenségeid zsákmányát, amelyet az Örökkévaló, a te Istened adott neked. (5Mózes 20:14.)

Xxx – a gyermekeket. – xxx – Még a fiúgyermeket is. – xxx – Akkor mi-képpen teljesül az, hogy „vágj le minden férfit”? – xxx – A felnőttekkel.

כִּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הָעָרִים הַרְחֹקֹת מִמָּךְ מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה. (דברים כ, טו)

Ugyanígy tégy mindazokkal a városokkal, amelyek igen távol vannak tőled, amelyek nem e népek városai közül valók. (5Mózes 20:15.)

וְלֹא מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נִחְלָה לֹא תִחַיֶּה כְּלִי־שִׁמָּה. (דברים כ, טז)

De ezen népek városaiból, amelyeket az Örökkévaló, a te Istened neked ad birtokul, ne hagyj életben egy lelket sem, (5Mózes 20:16.)

כִּי־תִתְּנֶם תַּחְרִימֵם הַחַתִּי וְהָאֲמֹרִי הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי הַחִתִּי וְהַיְבוּסִי כָּאֲשֶׁר צִוָּךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים כ, יז)

...hanem vesd őket átok alá: a hittitákat, az emóritákat, a kánaánitákat, a perizitákat, a hivitákat és a jevusitákat, amint parancsolta neked az Örökkévaló, a te Istened, (5Mózes 20:17.)

Xxx – amint parancsolta neked az Örökkévaló. – xxx – Ez kiterjeszti [ezt a parancsot] a girgásitákra is.¹⁴⁰

לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַוְעֵבְתֶּם אֲשֶׁר עָשׂוּ לְאַלְהֵיהֶם וַחֲטִאתֶם לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם. (דברים כ, יח)

...azért, hogy ne tanítsanak benneteket cselekedni mind az ő undokságaik szerint, amiket végbe vittek az ő isteneiknek; mert vétkeznétek az Örökkévaló, a ti Istenetek ellen. (5Mózes 20:18.)

Xxx – azért, hogy ne tanítsanak benneteket. – xxx – Ez arra enged következtetni, hogy ha bűnbánatot tartanak és megtérnek, – xxx – akkor elfogadhatod őket.¹⁴¹

כִּי־תִצְוֶה אֶל־עִיר יְמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתַפְשָׁהּ לֹא־תִשְׁחִית אֶת־עֵצֶיהָ לְנֹדֶחַ עָלֶיהָ גִּרְוֹן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאֶתָּו לֹא תִכְרַת כִּי הָאָדָם יַעַץ הַשָּׁדָה לְבָא מִפְּנֵיךָ בַּמִּצְוָה. (דברים כ, יט)

Midón ostromolsz egy várost sok napok^{en} át, harcolva ellene, hogy bevedd, ki ne pusztítsd annak élő fáját, fejszét emelve rája, mert arról ehetsz, azért ne vágd ki; talán ember-e a mező fája, hogy ostromod alá kerüljön előtted? (5Mózes 20:19.)

יָמִים – ...napok^{en}... – שְׁנַיִם – Két [napon át]. – **רַבִּים – ...sok...** – שְׁלֹשָׁה – Három [napon át]. – מִכָּאן אָמְרוּ – Ebből következtettek [a bölcsek] arra, – אֵין צָרִין עַל – hogy nem ostromlunk nem-zsidók lakta városokat – פְּחוֹת מִשְׁלָשָׁה – kevesebb, mint három nappal szombat előtt. – וְלִמָּד – És az is megtudható a versből, – שְׁפוֹתֶחַ בְּשָׁלוֹם שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים – hogy béketárgyalásokat két vagy három¹⁴² napon át kell folytatni. [Hiszen a „sok napok^{en} át” az ostrom és a harc között áll, utalva arra, hogy ideális esetben történnie kell valaminek az ostrom és a csata között, ez pedig a béketárgyalás.¹⁴³] – וְכֵן הוּא אוֹמֵר – Hasonlóan ez áll [a Szentírásban]:¹⁴⁴ – וַיֵּשֶׁב דָּוִד בְּצִקְלָג יָמִים שְׁנַיִם – „Dávid... két napig Ciklágban tartózkodott.” – [Versünk] a megengedett [de nem kötelező] háborúskodás [esetéről] szól itt. [Erre a „hogy bevedd” kitételből lehet követ-

¹⁴⁰ A girgásitákat nem említi explicit módon a szöveg, mert ekkorra ők már elmenekültek az országból. (Lásd Rásinak a 2Mózes 33:2-höz írt kommentárját.) Azonban mégiscsak vonatkozik rájuk is a micva, tanítandó, hogy ha mégis maradt volna egy-egy girgásita személy az országban, azokat a többi kánaánita népekkel együtt ki kell irtani. (Sziťé Háhámim)

¹⁴¹ Hihetetlen romlottságuk ellenére elfogadhatod betérési szándékukat.

¹⁴² Az, hogy két vagy három napon át kell béketárgyalásokat folytatni, az a körülményektől függ. Például, ha az ostromlott városba felmentő sereg várható a harmadik napon, akkor a béketárgyalásokat még ezt megelőzően kell lezárni.

¹⁴³ A lubavicsi rebbe, *Likuté szihot* 14. kötet 81. old.

¹⁴⁴ 2Sámuel 1:1.

keztetni. Ugyanis egy a kánaánitákkal folytatott kötelező honfoglaló háborúban a cél a város elpusztítása lenne.]

הָרִי כִּי מִשָּׁמֶשׁ – ...**talán** (ki) **ember-e a mező fája?**... – כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה – „Talán ember a mező fája, – שָׁמָּה הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה – „Talán ember a mező fája, – לְהִכָּנֵס בְּתוֹךְ הַמְּצוֹר מִפְּנֵיךָ – hogy őt is ostrom alá veszed, – לְהִתְיַסֵּר בְּיַסוּרֵי – a város lakosaival együtt? – וְרַעַב וְצָמָא – és éhezted, szomjaztatod – כָּאֲנָשֵׁי הָעִיר – a város lakosaival együtt? – לְמָה תִּשְׁחִיתֶנּוּ – Miért kell [őt is] elpusztítanod?”

וְכִּי עֵץ אֲשֶׁר-תִּלְעַע כִּי-לֹא-עֵץ מֵאֲכָל-הָאֵדָמָה הוּא אֲתוּ תִּשְׁחִית וְכִבַּת וּבְנִיתָ מְצוֹר עַל-הָעִיר אֲשֶׁר-הוּא עֲשֵׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ. (דברים כ, כ)

Csak az olyan fát, amelyről tudod, hogy nem gyümölcsfa, azt pusztíthatod és kivághatod, hogy ostromművet építs a város ellen, amely háborút folytat veled, míg el nem esik. (5Mózes 20:20.)

Xxx – míg el nem esik. – xxx – A kifejezés jelentése: „hódítás”.¹⁴⁵ – xxx – Míg meg nem hódolnak neked.

כִּי-מִצָּא חָלָל בְּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהִי אֵלֶיהֶיךָ נָתַן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נָפֶל בְּשָׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִפָּהוּ. (דברים כא, א)

Ha holttestemet találnak a földön, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, hogy elfoglaljad, a mezőn fekvő és nem tudják, ki ütötte agyon, (5Mózes 21:1.)

וְיָצְאוּ זָקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמְדוּרֵי אֱלֹהֵי-עַרְוִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הַחֶלֶל. (דברים כא, ב)

Akkor menjenek ki véneid és bíruid, és tegyenek mérést a városokig, amelyek a megölt körül vannak. (5Mózes 21:2.)

וְיָצְאוּ זָקֵנֶיךָ – **Akkor menjenek ki véneid...** – מִיְחִידִים שָׁבֻזְקֵיךָ – Véneid legkiválóbbjai. – אֵלוּ סְנֵהֲדְרֵי גְדוּלָה – Ez a legfelsőbb Szánhedrinre utal.

וּמְדוּרֵי – **...tegyenek mérést...** – מִמְּקוֹם שֶׁהַחֶלֶל שׁוֹכֵב – Attól a helytől, ahol a tetem fekszik.

אֵל עַרְוִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הַחֶלֶל – **...a városokig, amelyek a megölt körül vannak.** – לְכָל צֶדֶד – Minden irányban – לְדַע אֵיזוֹ קְרוּבָה – eldöntendő, hogy melyik van legközelebb.

¹⁴⁵ Tehát semmiképp sem úgy fordítandó a szöveg, hogy „amíg le nem hanyatlík”, a (xxx – jörídá), „lemenés/lehanyatlás” szóból. Lehanyatlásról beszélhetnénk a város falainak vonatkozásában, ám itt a szöveg a város lakóira utal. (Mizráhi)

וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֲלֵהֶחֱלָל וְלִקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֲגֹלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֲבַד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מִשְׁכָּה בָּעָל. (דברים כא, ג)

És midőn meg van a megölthöz legközelebb fekvő város, vegyenek ennek a városnak vénei egy üszőt, amely még nem dolgozott és még nem vont igát. (5Mózes 21:3.)

וְהוֹרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֲגֹלָה אֲלֵנַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־עֲבַד בּוֹ וְלֹא יִנְרַע וְעָרְפַד שָׁם אֶת־הָעֲגֹלָה בַּנַּחַל. (דברים כא, ד)

És vezessék le ama város vénei az üszőt egy állandó vizű patak völgyébe, amely nincs felszántva, sem bevetve, és szegjék nyakát az üszőnek ott a völgyben, (5Mózes 21:4.)

Xxx – egy állandó vizű patak völgyébe. – xxx – [Olyan völgybe, amelynek talaja] kemény, művelésre nem alkalmas.

Xxx – és szegjék nyakát. – xxx – A nyakszirt¹⁴⁶ baltával való elmetszése révén. – xxx – A Szent, áldott Ő, azt mondta: – xxx – „Hadd jöjjön az egyéves üsző, amely [munkájával] még nem hozott gyümölcsöt, – xxx – és szegessék nyaka egy olyan helyen, – xxx – amely nem teremhet gyümölcsöt, – xxx – vezeklésül annak a meggyilkolásáért, – xxx – akinek már nem adatott meg, hogy gyümölcsözhesék.”¹⁴⁷

וּנְגִשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי כֹּם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֵיךָ לְשָׂרְתוֹ וּלְכַרְךָ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כַּלְרִיב וְכַלְנַעַע. (דברים כא, ה)

...és jöjjenek közelebb a papok, Lévi fiai, mert őket választotta ki az Örökkévaló, a te Istened, hogy szolgálják és hogy áldást adjanak az Örökkévaló nevében és ítéletük szerint legyen minden pör és minden sérelem. (5Mózes 21:5.)

וְכָל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֲלֵהֶחֱלָל יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֲגֹלָה הַעֲרוּפָה בַּנַּחַל. (דברים כא, ו)

És e város összes vénei, akik legközelebb vannak a megölthöz, mossák meg kezüket az üsző fölött, amelynek nyakát szegték a völgyben, (5Mózes 21:6.)

¹⁴⁶ A (xxx – *mimul árpo*) (3Mózes 5:8.) szövegrésszel való összehasonlításból, ahol a nyakszirt elcspéséről van szó. (Sztotá 46b.)

¹⁴⁷ Még ha a meggyilkolt képtelen volt is arra, hogy gyermekeket nemzzen. A szöveg itt egy micvákkel teljes élet gyümölcsöző mivoltára utal. (Szifté Háhámim)

וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שִׁפְכָה שְׁפָכוּ אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ. (דברים כא, ז)

És szólaljanak meg és mondják: Kezünk nem ontotta ezt a vért, és szemünk nem látta. (5Mózes 21:7.)

Kezünk nem ontotta... – Elképzzelhető, – וכי עלתה על לב – שִׁפְכָה – Elképzelték, – שִׁזְקְנֵי בֵּית דִּין – hogy a bíróság vénei – שׁוֹפְכֵי דָּמִים הֵם – gyilkosságot követtek volna el? – אֵלֶּא – [A vers] inkább [így értendő]: – „Nem [vagyunk felelősek haláláért, hiszen nem] láttuk [távozni] – וּפְטַרְנוּהוּ – és nem küldtük el – בְּלֹא מְזוֹנוֹת – étel és kíséret nélkül.”

כִּפּוּר לְעַמּוּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאֶל־תִּתֵּן לָהֶם נֶקִי בְּקִרְבַּ עַמּוּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכְפַּר לָהֶם הַדָּם. (דברים כא, ח)

Adj engesztelést népednek, Izráelnek, amelyet kiváltottál, Örökkévaló, és ne hagy ártatlan vér bűnét Izráel néped között. Így engesztelést nyernek a vérbűnért. (5Mózes 21:8.)

Xxx – Adj engesztelést népednek, Izráelnek... Így engesztelést nyernek a vérbűnért. – xxx – A Tóra tudatja velük, – xxx – hogy amint teljesítették ezt, – xxx – a bűn meg lesz bocsátva.¹⁴⁸

וְאָמְתָה תִּבְעַר הַדָּם הַזֶּה מִקִּרְבְּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי יְהוָה. (דברים כא, ט)

Te pedig irtsd ki az ártatlan vér ontását körödből azáltal, hogy cselekszed, ami helyes az Örökkévaló szemében. (5Mózes 21:9.)

Xxx – Te pedig irtsd ki. – xxx – Ez azt tanítja, hogy amennyiben megtartoztatják a gyilkost – xxx – az üsző lefejezését követően, – xxx – kik kell végezni őt. – xxx – Ez [ugyanis] így helyes az Örökkévaló szemében.

¹⁴⁸ Noha a vének már megmosták a kezüket, a népnek mégis szüksége van a feloldozásra, mivel az izraeliták össze vannak fonódva egymással, és kölcsönös felelőséggel tartoznak egymásnak. (Mizráhi, Gur Árje)

Ki técé (5Mózes 21:10–25:19.) פְּרֻשֶׁת כִּי תֵעָא**A hetiszakasz tartalmából**

- A Tóra 613 parancsolatából (micvájából) 74 a *Ki técé* szakaszában található. Ezek közé tartoznak a szép fogolynőre, az elsősülöttek örökösödési jogaira, a konok és rebellis fiúra, a halottak eltemetésére és méltóságára, az elveszett tárgyak visszaszolgáltatására vonatkozó törvények; a törvény, hogy az anyamadarat el kell hessegetni, mielőtt elvinnénk a fiókáját; az, hogy kötelességünk védőkorrálltal ellátnunk házunk tetejét, valamint a *kilájim* (tiltott növényi és állati hibridek) különféle formái. (5Mózes 21:10–22:9.)
- Felsoroltnak még, hogy milyen bírósági eljárás alkalmazandó és milyen büntetés rovandó ki: házasságtörés esetén; ha egy hajadont megerőszakolnak, vagy elcsábítanak; vagy ha egy férj alaptalanul hűtlenséggel vádolja meg a feleségét. A következők nem házassodhatnak zsidóval: a fattyú, a moabita vagy ammonita származású férfi, az első vagy második generációs edomita vagy egyiptomi. A Tóra megtiltja továbbá a prostitúciót. (5Mózes 22:12–23:9., 23:18.)
- A heti szakaszban még a következőkkel kapcsolatos rendelkezések találhatók: a katonai tábor tisztasága; a szökött rabszolga kiszolgáltatásának tilalma; a bér munkás időben való kifizetésének kötelezettsége; az adósokkal való helyes bánásmód és a kamatszédés tilalma; és a 39 korbácsütés, amely egy tórai tilalom áthágásáért jár. (5Mózes 23:10–26., 24:10–25:4.)
- A Tóra rendelkezik a válás törvényeiről (amelyekből sok házasságkötéssel kapcsolatos törvény is származik); és a *jibum* avagy „levirátus”: amikor egy gyermektelenül elhunyt férfi fivére elveszi testvére megözvegyült feleségét, valamint a *hálicá* („a saru lehúzása”): abban az esetben, amikor a felek nem óhajtják a sógorházasságot. (5Mózes 24:1–4., 25:5–10.)
- *Ki técé* heti szakasza egy felszólítással fejeződik be: „Emlékezzél meg arról, amit Amalék tett veled az úton, midőn kivonultatok Egyiptomból!” (5Mózes 25:17–19.)

פְּרֻשֶׁת לְמִלְחָמָה עַל־אֵיבֹיךָ וְנִתְּנָוּ? הֲנָה אֶל־תִּיד בְּיָדְךָ וְשָׁבִיתָ שָׁבוּ. (דברים כא, י)

Midőn kivonulsz csatába ellenséged ellen, és az Örökkévaló, a te Istened kezébe adja őt, és foglyokat ejtesz közüled... (5Mózes 21:10.)

בְּמִלְחָמָת הַרְשׁוּת הַכְּתוּב מְדַבֵּר – פִּי תֵעָא לְמִלְחָמָה –
A megengedett [de nem kötelező] háborúskodásról szól [itt] a Szentírás; – שְׁבַמְלַחְמָתָ

אָרְץ יִשְׂרָאֵל – ugyanis az Erec Jiszáélért folytatott [honfoglaló] háborúval kapcsolatban – אין לומר – helytelen volna azt mondani: – וְשָׁבִית שְׁבִי – „...és foglyokat ejtesz közüled,” – שְׁהָרִי כְּבָר נֶאֱמַר – hiszen [korábban] már kimondatott:¹ – לֹא תַחֲיֶה כָּל נֶשְׁמָה – „...ne hagyj életben egy lelket sem.”

וְשָׁבִית שְׁבִי – **...és foglyokat ejtesz közüled...** – לְרַבּוֹת כְּנַעֲנִים שְׁבָתוֹכָה – Ez a köztük élő kánaánitákra is vonatkozik, – וְאֵף עַל פִּי שֶׁהֵן מְשַׁבְּע אַמּוֹת – noha ők tagjai a hét népnek, [akik a meghódítandó Erec Jiszáélt lakták, és akik közül a honfoglalóknak tilos volt foglyot ejteni, de mivel ezek Izraelen kívül élnek, így szabad foglyokat ejteni közülük].

וְרָאִיתָ בְּשָׂבִיָּה אִשָּׁת יִפְתָּחָאָר וְחִשְׁקָתָ בָּהּ וְלִקְחָתָ לָךְ לְאִשָּׁה. (דברים כא, יא)

...és látsz a foglyok közt egy szép külsejű asszonyt, és megkedveled, és el akarsz venni feleségül: (5Mózes 21:11.)

אִשָּׁה – **...nőt...** – אֶפְלוּ אִשָּׁה אִישׁ – [Mivel az Írás az asszony kifejezést használja, és nem tesz különbséget férjezett és hajadon között, ebből azt látjuk, hogy] akár férjes asszonyt is. [A Tóra tiltja a házasságon kívüli viszonyt,² de a háború idejére, tisztában lévén a bűnös hajlam csábításával, felfüggeszti ennek a parancsnak az érvényességét is.]

לֹא דְבָרָה תּוֹרָה אֶלָּא כְּנָגֵד – **...és el akarsz venni feleségül.** – אין הקדוש ברוך הוא – A Tóra itt csupán a bűnös hajlam ellen beszél, – יִצָּר הָרַע – ugyanis, ha az Örökkévaló nem tenné [az idegen nőt ily módon] engedélyezetté, – וְאָבֵל אִם נִשְׁאַה – akkor [a harcos] törvénytelenül élne vele. – Ha azonban mégis feleségül veszi, [dacolva a törvény szellemével, amely nem ismeri el a kényszer alatt történt betérést, kivéve ebben a mi esetünkben, ahol két rossz közül ez a kisebbik,] – סוֹפוּ לְהִיּוֹת שׁוֹנְאָה – végül meg fogja gyűlölni [az asszonyt], – שְׁנֵאָמַר – amint rögtön utána szó kerül róla:³ – „Ha egy férfiúnak... [két felesége lesz, az egyik kedvelt és a másik gyűlölt...]” – וְסוֹפוּ לְהוֹלִיד מִמֶּנָּה – És, végül, születik majd tőle (a gyűlölt asszonytól) – בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרָה – egy konok és engedetlen fia.⁴ – לְכָךְ נִסְמְכוּ פְּרָשִׁיּוֹת הַלָּלוּ – Ezek a szövegrészek ezért következnek egymás után.

וְהִבַּאתָה אֶל־תּוֹךְ בֵּיתְךָ וְגִלְחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צַפְרֵנֶיהָ. (דברים כא, יב)

...akkor vidd el őt házádba és nyírja le haját és növessze meg körmeit; (5Mózes 21:12.)

¹ 5Mózes 20:16.

² 1Mózes 2:24.

³ 15. vers.

⁴ 18. vers.

Xxx – és növessze meg körmeit. – xxx – Meg kell növessze azokat⁵, – xxx – hogy megcsúnyuljon.

וְהִסִּירָהּ אֶת־שִׁמְלַת שְׂבָלָהּ מֵעַלֶּיהָ וְיִשְׂכְּהָ בְּבֵיתָךְ וּבְכַתָּהּ אֶת־אֶבְרֵיהָ וְאֶת־אֹמָתָהּ יָרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעֵלְתָהּ וְהִיתָה לָּךְ לְאִשָּׁה. (דברים כא, יג)

...és távolítsa el fogságbeli ruháját, maradjon házában, és sirassa apját és anyját egy teljes hónapon át, és csak azután menj be hozzá és légy a férje és legyen ő a te feleséged. (5Mózes 21:13.)

Xxx – és távolítsa el fogságbeli ruháját. – xxx – Mivel azok [a ruhadarabok] vonzóak⁶, – xxx – ugyanis a fiatal nem-zsidó nők – xxx – kicsinosítják magukat háború idején, – xxx – hogy [a katonákat] velük [folytatott] szabados viselkedésre ösztönözzék.

Xxx – maradjon házában. – xxx – Abban a házban, amelyet ő [azaz a férfi] használ.⁷ – xxx – [A férfi] belép és belebotlik [a nőbe], – xxx – elhagyja [a házat] és belebotlik [a nőbe], – xxx – látja a nőt, amikor az sír, látja őt szégyenében, – xxx – s így [a nő] visszataszítóvá válik számára.

Xxx – és sirassa apját. – xxx – Miért ilyen sokat?⁸ – xxx – Hogy az izraelita lány – xxx – örüljön, – xxx – míg ez szomorkodjon; – xxx – az izraelita lány szépítse magát, – xxx – míg ez megcsúnyuljon.

וְהָיָה אִם־לֹא תִפְצֹתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכַר לְאֶת־מִכְרָנָהּ בְּכַפְסָךְ לֹא־תִחַעַמְרָן בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עֲנִיתָהּ. (דברים כא, יד)

És lesz, hogyha majd nem kedveled, bocsásd el szabadon, de ne add el pénzért; ne bánj vele mint rabszolgával, annak ellenében, hogy megaláztad őt. (5Mózes 21:14.)

Xxx – És lesz, hogyha majd nem kedveled. – xxx – A Tóra tudatja veled⁹, – xxx – hogy végül meggyűlölöd őt.

Xxx – ne bánj vele mint rabszolgával. – xxx – Ne használd ki őt. – xxx – A perzsa nyelvben – xxx – a szolgaságot és a kihasználást – xxx – *imrá’á*-nak mondják. – xxx – Mose Hásársán rabbi kommentárjából – xxx – tanultam ezt.

⁵ Lásd 1Mózes 1:7.

⁶ Ily módon a ruha eltávolítása összhangban van az ebben és a 12. versben olvasható irányelvekkel, melyeknek célja a fogoly nő elcsúnyítása. (*Mizráhi*)

⁷ A 12. versben már említett „házában” ismétléséből. (*Mizráhi*)

⁸ Miért kell gyászidőt hagyni bálványimádó szülei elsiratására? (*Mizráhi*)

⁹ Abból, hogy „És lesz”. (*Gur Árje*)

כִּי־תֵהֵינָּךְ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הֵאֱתַת אֹהֶבָה וְהֵאֱתַת שְׁנוּאָה וְיִלְדוּלָּךְ בָּנִים הֵאֱהוּבָה וְהֵשְׁנוּאָה וְהָיָה
הַבֵּן הַבְּכֹר לְשְׁנוּאָה. (דברים כא, טו)

Ha egy férfiúnak két felesége lesz, az egyik kedvelt és a másik gyűlölt, és szülnek neki fiúkat, mind a kettő, a kedvelt és a gyűlölt, és az elsőszülött fiú a gyűlölté; (5Mózes 21:15.)

וְהָיָה בַּיּוֹם הַנִּחְיָלוֹ אֶת־בְּנָיו אֶת אֲשֶׁר־הָיָה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בְּרֵהָאֱהוּבָה עַל־פְּנֵי בְּרֵה־שְׁנוּאָה
הַבְּכֹר. (דברים כא, טז)

akkor lesz, hogy amely napon örökül adja fiainak azt, amije van, nem teheti elsőszülöttnek a kedvelt nő fiát a gyűlölt nő fia helyébe, aki az elsőszülött; (5Mózes 21:16.)

כִּי אֶת־הַבְּכֹר בְּרֵה־שְׁנוּאָה יִפִּיר לָתֵת לוֹ פִּי שְׁנָיִם בְּכָל אֲשֶׁר־מָצָא לוֹ כִּי־הוּא רָאשִׁית אֲנוֹ לוֹ
מִשְׁפָּט הַבְּכֹרָה. (דברים כא, יז)

...hanem ismerje el az elsőszülöttet, a gyűlölt nő fiát, adva neki kétszeres részt mindenből, amije van, mert ő tehetsége zsengeje, őt illeti az elsőszülöttség joga. (5Mózes 21:17.)

Xxx – kétszeres részt. – xxx – Két fivérnek járó részt.¹⁰

Xxx – mindenből, amije van. – xxx – Ebből [vezetjük le], – xxx – hogy az elsőszülött nem örököl kétszeres részt – xxx – az apa halálát követően befolyó kintlevőségekből¹¹, – xxx – oly módon, mint teszi a [már halála pillanatában is] birtokában lévő birtoktárgyakból.

כִּי־הָיָה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרָה אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרֹר אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֶל־יְהוָה.
(דברים כא, יח)

Ha egy embernek konok és engedetlen fia van, aki nem hallgat atyja szavára, sem anyja szavára, és noha megfenyítik őt, nem hallgat reájuk; (5Mózes 21:18.)

סוֹרֵר – ...konok (szorér)... – סָר מִן הַדֶּרֶךְ – Aki letér (szor) a [helyes] útról.

וּמוֹרָה – ...és engedetlen (umore)... – מְסֹרֵב בְּדַבְרֵי אָבִיו – Aki lázadozik az apja szavai ellen. – לשון מְמָרִים – Ez a szó rokon a „mámrím” (lázaók) [szóval].¹²

¹⁰ A vers ezt nem úgy érti, hogy az elsőszülött kétszer annyit kap, mint a többi fivér együttvéve – vagyis a birtok kétharmadát. (Mizráhi; Szifté Háhámim)

¹¹ Ilyenek például az apa elhunytát követően visszafizetett tartozások az apa adócai részéről, vagy az ő halálát követően elhunyt rokonok részéről megörökölt birtoktárgyak, stb. (Mizráhi)

¹² 5Mózes 9:7.

וְיִסְרוּ אוֹתוֹ – **...és noha megfenyítik őt...** – מִתְרִין בוֹ – Figyelmeztetik őt – בְּפְנֵי שְׁלֹשָׁה – három ember előtt, – וּמִלְקִין אוֹתוֹ – és [ha nem hallgat rájuk] megkorbácsoltatják.¹³ – בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אִינוּ תֵיב – A konok és engedetlen fiú nem büntetendő, – עַד שְׂיִגְנוּב – hacsak nem lop – וַיֹּאכַל תְּרִטִימַר בְּשֵׁר – és fogyaszt el egy *tártémár*¹⁴ húst – וַיִּשְׁתֶּה חֲצִי לֹג יַיִן – és megiszik fél *log*¹⁵ bort [egy hajtásra], – וַשְׁנֵאָמַר – amint írva van:¹⁶ – זֹלָל וְסוֹבָא – „tobzódó és iszákos,” – וַנֶּאֱמַר – továbbá:¹⁷ – אַל תְּהִי בְּסוּבָאֵי יַיִן – „Ne tarts a bor mellett dőzsölőkkel, – בְּזוּלְלֵי בְּשֵׁר לָמוּ – se a falánk húsevőkkel!” – וּבֶן סוֹרֵר וּמוֹרֵה נֶהְרַג – A konok és engedetlen fiút kivégzik, – עַל שֵׁם סוֹפוֹ – tekintettel gyalázatos végére. – הַגִּיעָה תוֹרָה לְסוֹף דַּעְתוֹ – A Tóra már előre látja gondolatainak logikus konklúzióját: – סוֹף שְׁמִכְלָה מִמוֹן אָבִיו – végül el fogja tékozolni apja vagyonát, – וּמִבְקֵשׁ לְמוֹדוֹ – de kívánni fogja a megszokottat, – וְאִינוּ מוֹצֵא – de nem fogja tudni beszerezni [mert már nem lesz rá pénze], – וְעוֹמֵד בְּפִרְשֵׁת דְּרָכִים – [ezért aztán lesben] áll majd egy keresztútnál – וּמִלְסֵטִם הַבְּרִיּוֹת – és kirabolja embertársait, [majd pedig megöli őket]. – אָמְרָה תוֹרָה – A Tóra [ezért] úgy dönt: – יָמוּת וְכָאֵי – Haljon meg [inkább] ártatlanságában, – וְאַל יָמוּת תֵיב – mintsem bűnöktől terhesen.

וְתִפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אוֹתוֹ אֶלְזַקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקוֹמוֹ. (דברים כא, יט)

akkor fogják meg őt atyja és anyja és vezessék városa vénei elé, a helység kapujához; (5Mózes 21:19.)

וְאָמְרוּ אֶלְזַקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמוֹרֵה אִינוּנוּ שְׁמַע בְּקִלְנוּ זוּלָל וְסוֹבָא. (דברים כא, כ)

...és szóljanak városa véneihez: Ez a mi fiúnk konok és engedetlen, nem hallgat szavunkra, tobzódó és iszákos. (5Mózes 21:20.)

וְהִגַּמְהוּ כָּל־אֲנָשֵׁי עִירוֹ בְּאָבְנִים וְמָת וּבַעֲרַת הָרֶעַ מִקֶּרֶב וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ. (דברים כא, כא)

És kövezzék meg városának férfilakosai mind kövekkel, hogy meghaljon. Így pusztítsd ki a rosszat közüled; és egész Izráel hallja és féljen. (5Mózes 21:21.)

¹³ A „vöjiszru” (megfenyítik) szóbeli figyelmeztetésre utal, mivel a vers így végződik: „nem hallgat reájuk.” De korbácsolást is jelent, mint lentebb, a fentebb 22:18-ban (lásd Rási kommentárja *uo.*). Rási hangsúlyozza, hogy a „megfenyítik őt”, már ami a korbácsolást illeti, a bírakra utal, nem a szülőkre.

¹⁴ Ötven dinár (225 g) súlyával egyenértékű.

¹⁵ Körülbelül 17,5 ml.

¹⁶ 20. vers.

¹⁷ Példabeszédek 23:20.

Xxx – és egész Izráel hallja és féljen. – xxx – Innét [vezetjük le], – xxx – hogy ki kell hirdetni – xxx – a bíróságnál: – xxx – „Ez és ez megköveztetett, – xxx – amiért konok és engedetlen fiú volt!”

וְכִי־הִיָּה בְּאִישׁ תָּטֵא מִשְׁפָּטִמוֹת וְהוֹמַת וְתִלִּית אֹתוֹ עַל־עֵץ. (דברים כא, כב)

És ha valakin halálbüntetéssel járó bűn lesz, és kivégzik, akaszd fel holttestét egy fára. (5Mózes 21:22.)

Xxx – És ha valakin halálbüntetéssel járó bűn lesz. – xxx – A szövegrészek szomszédsága – xxx – azt tanítja, – xxx – hogy az anyja és az apja megszánja – xxx – őt, – xxx – akkor végül – xxx – elfajzik, – xxx – bűnözni kezd, – xxx – és halálra ítéli őt – xxx – a bíróság.

...akaszd fel holttestét egy fára. [Melyik kivégzési mód után kell felakasztani?] – רבוֹתֵינוּ אָמְרוּ – Bölcseink úgy tanítják: – כָּל הַנִּסְקָלִין – Akit megköveztek, – נִתְּלִין – fel is akasztják, – שְׁנֵאֵמַר – mert írva van [a következő mondatban]: – כִּי קָלַלְתָּ אֱלֹהִים תְּלוּי – „Isten átka a felakasztott” [vagyis azért lett felakasztva, mert megátkozta Istent], – וְהַמְּבַרֵךְ הוּא – és aki megátkozza Istent, – בְּסָקִילָה – azt meg kell kövezni.¹⁸ [Ebből következtethetünk egy általános szabályra, miszerint minden olyan bűnösnek, akit megköveznek, annak a holttestét utána fel is kell akasztani.]

לֹא־תִלִּין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבַר תִּקְבְּרֵנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קָלַלְתָּ אֱלֹהִים תְּלוּי וְלֹא תִטְמֵא אֶת־אֲדָמָתְךָ אֲשֶׁר־יְהִינָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ נַחֲלָה. (דברים כא, כג)

Ne hagyd holttestét éjjelen át a fán, hanem temesd el őt aznap, mert Isten átka a felakasztott; és meg ne tisztátalanítsd földedet, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked birtokul. (5Mózes 21:23.)

...mert Isten átka a felakasztott... – שֶׁל מֶלֶךְ הוּא – Az Örökkévaló lenézése ez, – שְׂאָדָם עֲשׂוּי בְּדַמוֹת דְּיוֹקְנוֹ – mert az ember az Ő képmására teremtett¹⁹ – וַיִּשְׂרָאֵל הֵם בְּנֵי – és a zsidók Isten gyermekei.²⁰ – מִשְׁלַל שְׁנֵי אַחִים – Ez olyan, mint két ikertestvér, – שֶׁהֵיוּ דוּמִים זֶה לְזֶה – akik hasonlítanak egymásra, – וְאֶחָד נִתְּפֵס לְלִסְטִיוֹת – és az egyikből király lett, – אֶחָד נִעֲשֶׂה מֶלֶךְ – a másik pedig rablásra adta a fejét – וְנִתְּלָה – és felakasztották. – כָּל הָרוֹאֶה אוֹתוֹ – Mindenki, aki látja őt [a felakasztottat], – אוֹמַר – azt mondja: – הַמֶּלֶךְ תְּלוּי – a királyt akasztották fel! – לִשׁוֹן הַקֵּל וְזִלְזוּל – Minden átok a Szentírásban – שְׂבַמְקָרָא – lekicsinylés-

¹⁸ Lásd 3Mózes 24:15–16.

¹⁹ 1Mózes 1:26.

²⁰ 5Mózes 14:1.

re és lenézésre vonatkozik, – כמו – ahogy írva van:²¹ – והוא קללני קללה נמרצת – „...ő átkozott engem egy kifejezett sértéssel”.

לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׂוֹר אֶחָיִךְ אִן אֶת־שׂוֹן נְדָחִים וְהִתְעַלְמָתָּ מֵהֶם הֲשִׁבַּתְּ לָאֶחָיִךְ. (דברים כב, א)

Ne nézd tétlenül testvéred ökrét vagy bárányát, amint valahová eltévelyeg és ne fordulj el tőlük; vissza kell vinned azokat testvérednek. (5Mózes 22:1.)

Xxx – és ne fordulj el tőlük. – xxx – [Ne] fordítsd el a tekinteted, – xxx – mintha nem – xxx – vennéd észre.²²

Xxx – Ne nézd tétlenül... és ne fordulj el tőlük. – xxx – Ne nézd tétlenül, – xxx – mintha elfordulnál tőlük.²³ – xxx – Ez a [szöveg] egyszerű jelentése. – xxx – A rabbik mindazonáltal megjegyezték: – xxx – Bizonyos esetekben elfordulhatsz, stb.²⁴

וְאִם־לֹא קָרֹב אֶחָיִךְ וְלֹא יִדְעָתָּ וְאִם־סָפַתָּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתְךָ וְהִיָּה עִמָּךְ עַד דָּלַשׁ אֶחָיִךְ אִתּוֹ וְהִשְׁבַּתָּ לוֹ. (דברים כב, ב)

És ha testvéred nincs közel hozzád vagy nem ismered őt, akkor vidd be házádba és maradjon nálad, míg testvéred nem keresi, akkor add vissza neki. (5Mózes 22:2.)

Xxx – míg testvéred nem keresi. – xxx – Vajon ésszerű lenne – xxx – visszaadni neki, – xxx – mielőtt keresné? – xxx – Inkább kérdezd ki őt,²⁵ – xxx – mert hátha egy szélhámos.

Xxx – akkor add vissza neki. – xxx – Feltéve, hogy szóba jön a visszaadás²⁶ – xxx – de nem [jön szóba], ha [az állat időközben] a te házában megeszi –

²¹ 1Királyok 2:8.

²² Vagyis nem arról van szó, hogy „ne rejtse el azt birtokodba, hogy aztán ne add vissza”, hanem „ne rejtse el magadat és tartózkodj attól, hogy észre vedd”. (*Gur Árje*)

²³ Vagyis az „és ne fordulj el tőlük” nem egy külön frázis, amely szankcionálja az elfordulást (*Gur Árje*). A rabbik mindazonáltal külön értelmezik ezt a frázist, elfordulást javasolva bizonyos esetekben.

²⁴ Például, ha a megtaláló egy kohanita, akinek számára tilos a halottakkal való bárminemű érintkezés, és az elveszett állat egy temetőben kóborol; vagy, ha a megtaláló egy vén, akinek számára egy állat kötőféken való vezetése nyilvános lealacsonyodást jelentene. Számukra megengedett, hogy elforduljanak, és fel vannak a mentve a talált tárgy visszaszolgáltatásának kötelezettsége alól. (*Bává móciá* 30a.)

²⁵ Kérd meg, hogy mondjon egy olyan megkülönböztető jegyet, amellyel sajátjaként tudja azonosítani jószágát. Ez bizonyítja, hogy testvéred „keresi” az állatot – azaz, hogy ő egy tulajdonos, aki elvesztett jószágát keresi, és nem pedig egy szélhámos tolvaj. (*Gur Árje*)

²⁶ Mert különben az „add vissza neki” magától értetődő, s így szükségtelen. (*Szifté Háhámim*)

xxx – az értékével megegyező [mennyiségű takarmányt], – xxx – amely [összeget] te ezt követően úgyszólván követelnél [az állat] gazdájától. – xxx – Ebből vezették le azt a szabályt, hogy: – xxx – Minden olyan dolog, amely termel és eszik, – xxx – az termeljen és egyen; – xxx – azt pedig, amelyik nem termel és nem eszik, – xxx – adják el.²⁷

וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְחֶמְרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵנֹת אֲתִידָךְ אֲשֶׁר־תִּאֲבָד מִמֶּנּוּ וּמִצִּאֲתָהּ
לֹא תִּוָּכַל לְהִתְעַלֵּם. (דברים כב, ג)

És így tégy szamarával, így tégy ruhájával és így tégy testvéred minden elveszett tárgyával, amelyet elvesztett és te megtaláltad; nem szabad elfordulnod tőle. (5Mózes 22:3.)

Xxx – nem szabad elfordulnod tőle. – xxx – Elfordítva tekintetedet, – xxx – mintha nem vennéd észre.

לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֶמְרוֹ אֲחִידָךְ אִם שׁוֹרוֹ נִפְלִים בְּדֶרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הֲקָם תְּקִים עִמּוֹ. (דברים כב, ד)

Ne nézd testvéred szamarát, vagy ökrét, amint leroskad az úton, és ne fordulj el tőlük; segíts vele fölemelni azt. (5Mózes 22:4.)

הֲקָם תְּקִים – ...segíts vele fölemelni azt. – זו טְעִינָה – Ez a málházásra vonatkozik, – לְהִטְעִין מִשְׂאוֹי – azaz a teher felpakolására, – שֶׁנִּפְלַ מַעְלָיו – ami leesett róla (az állat hátáról).²⁸

עִמוֹ – ...vele... – עִם בְּעָלָיו – Az [állat] tulajdonosával. – אָבָל אִם הָלַךְ וַיִּשָּׁב לוֹ – Ám ha az (vagyis a tulajdonos) odébb sétált és leült – וַיֹּאמֶר לוֹ – és azt mondta az illetőnek: – הוֹאִיל וְעָלִידָךְ מִצְוָה – „Mivel parancs kötelez, [hogy segíts málházni,] – אִם רָצִיתָ – „ha akarsz,“ – פָּטוּר – [akkor az] fel van mentve a kötelezettség alól.

לֹא־יִהְיֶה כְּלִי־גִבּוֹר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבָּשׁ גִּבּוֹר שִׁמְלַת אִשָּׁה כִּי תִוָּעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֲשֵׂה אֵלֶּהָ.
(דברים כב, ה)

Ne viselje nő férfi ruháját és ne öltse magára férfi nőnek öltözékét, mert az Örökkévaló, a te Istened utálata mindenki, aki ilyen dolgot művel. (5Mózes 22:5.)

²⁷ Hogy a tárgy értékét visszaadhassák. (Bává möciá 28b.)

²⁸ Ugyanígy a szemlélőnek segítenie kell lemálházni az állatot, amely összeroskadt terhe alatt (2Mózes 23:5.).

Xxx – Ne viselje nő férfi ruháját. – xxx – Hogy férfihoz hasonlítson – xxx – annak érdekében, hogy férfiakkal keveredhessen; – xxx – ez ugyanis csupán – xxx – olyan céllal történne, – xxx – hogy kicsapongóan viselkedhessen.

Xxx – és ne öltse magára férfi nőnek öltözékét. – xxx – Hogy helyet foglalhasson – xxx – a nők között. – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – Nem borotválhatja a fanszőrzetét – xxx – és a hónalját.

Xxx – [a te Istened] utálat. – xxx – A Tóra csupán ruhadarabokra mondta ki ezt a tilalmat, – xxx – amelyek utálatot kelthetnek [az Örökkévalóban].²⁹

כִּי יִקְרָא קוֹצְפוֹרוֹ לְפָנָיו בְּדַרְדָּרָה בְּכָל־עֵץ אֹרְזָה אֶרְצָה אֶפְרַיִם אֹרְזָה וְהָאֵם וְהָאֵם וְרִבְצָתָה
עַל־הָאֶפְרַיִם אֹרְזָה וְהָאֵם לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבְּנִים. (דברים כב, ו)

Ha elébed akad az úton madárfészek valamely fán vagy a földön, benne fiókák vagy tojások és az anya ül a fiókákon vagy a tojásokon, ne vedd el az anyát a fiókákkal együtt; (5Mózes 22:6.)

Xxx – Ha elébed akad. – xxx – Ez alól kivétel egy már előzőleg birtokolt fészek.

Xxx – ne vedd el az anyát. – xxx – Míg fiókái fölött³⁰ van.³¹

שֶׁלַח תִּשְׁלַח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבְּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יֵיטֵב לָךְ וְהָאֶרֶץ יָמִים. (דברים כב, ז)

El kell bocsátanod az anyát, és csak ezután veheted el a fiókákat magadnak; azért, hogy jó dolgod legyen és hosszú életű légy. (5Mózes 22:7.)

Ha egy ilyen könnyű parancsolat [megtartásáról], – שְׂאֵין בָּהּ חֶסְרוֹן כִּים – ami nem jár vagyonszételéssel, – אָמְרָה תוֹרָה – azt mondja a Tóra: – „azért, hogy jó dolgod legyen – וְהָאֶרֶץ יָמִים – és hosszú életű légy”, – קֵל וְחָמָר – annál inkább – לְמַתָּן שְׂכָרְךָ שֶׁל מַצְווֹת תְּמִירוֹת – meg fogod kapni a jutalmat a nehezebb parancsolatok megtartásáért.

כִּי תִבְנֶה בַּיִת חֲדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַצְקָה לְגַגְגְךָ וְלֹא־תִשִּׂים דְּמִים בְּבֵיתְךָ כִּי־יִפֹּל הַנֶּפֶל מִמֶּנּוּ. (דברים כב, ח)

²⁹ És nem szólt borotválkozásról. Itt Rási a többségi véleményt citálja, eltérve Eliezer ben Jáákov rabbittól. (*Mizráhi a Názir* 59a-ból)

³⁰ És nem pedig „ne vedd el az anyát a fiókákkal együtt”, arra engedve ily módon következtetni, hogy külön viszont el lehet venni, tekintve, hogy a 7. vers megköveteli, hogy az anyát küldjük el. Itt tehát sokkal inkább arról van szó, hogy ne vedd el őt, „miközben” fiókái „fölött” van. (*Gur Árje*)

³¹ Amíg érinti őket, de nem akkor, ha csupán kereng fölöttük. (*Mizráhi a Hulin* 140b-ből)

Ha új házat építesz, készíts korlátot háztetődre, hogy ne hozz vérbűnt házadra, ha valaki leesik róla. (5Mózes 22:8.)

פי תבנה בית חדש – Ha új házat építesz... – אַם קִימַתְּ מִצְוֹת שְׁלִיחַ הַקֶּן – Ha teljesítetted [az előző mondatban leírt] parancsolatát az anyamadár elküldésére, – סוּפְדָּ – a végén új házat építhetsz – וַתְּקִים מִצְוֹת מַעֲקָה – és teljesítheted a korlátkészítés parancsolatát is, – שְׁמַצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה – mert az egyik jótett a másikat hozza maga után, – וַתִּגִּיעַ לְכַרְם וְשָׂדֶה – így eljutsz majd a szőlőhöz és a mezőhöz³² – וְלִבְגָדִים נְאִים – majd a szép ruhákhoz.³³ – לְכֹד נִסְמְכוּ פְּרִשְׁוֹת הַלָּלוּ – Ezért vannak egymás után írva ezek a törvények.

Xxx – korlátot. – xxx – Korlátot körbe a tetőn. – xxx – Onkelosz ezt (xxx – *tójká*)-nak fordítja, – xxx – mert [ez a korlát] olyan, mint egy (xxx – *tik*)³⁴, – xxx – amely megvédi a tartalmát.

Xxx – ha valaki, akinek le kell esnie, leesik róla. – xxx – Megérdemli [ugyan], hogy leessen³⁵, – xxx – de mégis, – xxx – a halála inkább ne – xxx – általad következzen be, – xxx – hiszen a jó az érdemdúsak révén következik be, – xxx – az ártalmas pedig a bűnösök révén.

לֹאֲתֹרַע כְּרִמְךָ כְּלֵאִים פְּרִתְקוּדֵשׁ הַמְּלֵאָה הַנִּרְעָאֲשֶׁר תִּזְרַע וְתִבּוֹאֵת הַכֶּרֶם. (דברים כב, ט)

Ne vesd be szőlődet kétféle maggal, nehogy szentté váljék az egész, együtt a mag, amelyet elvetsz és a szőlőnek termése. (5Mózes 22:9.)

Xxx – kétféle maggal. – xxx – Búzát, árpát³⁶ és szőlőmagot³⁷ – xxx – ugyanabban a marokszórásban.³⁸

Xxx – nehogy szentté váljék. – xxx – Ahogyan a Targum [Onkelosz] fordítja: – xxx – „tisztátalanná válik”. – xxx – Mindent, ami tiltott egy személy számára, – xxx – akár mert dicséretre méltó, – xxx – mint a szentségek esetében, – xxx – vagy mert utálatos, – xxx – mint a tiltott tárgyak esetében, – xxx – a „szent” szó [vala-

³² 5Mózes 22:9–10.

³³ Uo. 11.

³⁴ Zsák.

³⁵ Abból hogy „valaki, akinek le kell esnie”. (*Szifté Háhámim*)

³⁶ A búza és az árpa *kilájim*-ot alkot, és még a szőlőmag nélkül, önmagukban is tiltja együttes vetését a 3Mózes 19:19. Versünk értelme: „Ne vesd be szőlődet kétféle maggal”, azaz búzával és árpával. (*Toszáfot, Kidusin 39a.*)

³⁷ Ez kettős törvényszegést jelent. Az egyik a búza és az árpa együttes ültetése tilalmának megszegése (3Mózes 19:19.), a másik pedig e két említett gabonamagnak a szőlővel való együttes ültetése (versünk). (*Toszáfot uo.*)

³⁸ Amikor a tilalmas magvak olyan közel vannak egymáshoz, mint azok a magvak, amelyeket a szabványos kézi vetőtechnikával vetnek. (*Bráhot 22a.*)

mely alakjával] írja le [a Tóra], – xxx – mint [például] a – xxx – „Maradj távol, ne közelíts hozzám, – xxx – mert én szent vagyok!”³⁹

(Xxx – az egész. – xxx – Ez arra a – xxx – teltségre és megnagyobbodásra utal, – xxx – amelyet a mag idéz elő.)

לֹא תִתְחַלֵּשׁ בְּשׁוֹרֵיבְחָמָר יַחְדָּו. (דברים כב, י)

Ne szánts ökörrrel és számmal együtt. (5Mózes 22:10.)

Xxx – Ne szánts ökörrrel és számmal. – xxx – Ez ugyanígy vonatkozik – xxx – a világ bármely két [állat]fajára⁴⁰, – xxx – valamin vonatkozik [arra az esetre is], – xxx – amikor együtt vezetik őket – xxx – párba befogva, – xxx – teherszállításkor.⁴¹

לֹא תִלְבַּשׁ שְׂעֵטָנוֹ צִמְרֵי וּפְשָׁתִים יַחְדָּו. (דברים כב, יא)

Ne ölt fel kevert szövésű ruhát, gyapjút és lent együtt. (5Mózes 22:11.)

שְׂעֵטָנוֹ – ...kevert szövésű ruhát (sáátnéz)... – לְשׁוֹן עֵרֹב – Ez a szó (sáátnéz) azt jelenti: „keverék.” – וְרִבּוֹתֵינוּ פָּרְשׁוּ – Bölcseink ezt [a kifejezést egy mozaikszóként] így magyarázzák: – שׁוּעַ – kártolt (**suá**), – טָוּי – fonott (**távu**) – וְנוּזַ – és szőtt (**nuz**). [A „sáátnéz” szó e három szó kezdőbetűiből illetve betűcsoportjaiból lett összevonva.]⁴²

גְּדִילִים תַּעֲשֶׂה לָךְ עַל־אַרְבַּע כְּנֹפֹת כְּסוּתֶךָ אֲשֶׁר תִּכְסֶה־בָּהּ. (דברים כב, יב)

Rojtokat készíts magadnak ruhádnak négy szögletére, amellyel betakarod magad. (5Mózes 22:12.)

גְּדִילִים תַּעֲשֶׂה לָךְ – Rojtokat készíts magadnak... – אִף מִן הַכְּלָאִים – Még az [amúgy tiltott] „kilájim” [gyapjú és len keveréke] keverékből is; – לָךְ סִמְכָן הַכְּתוּב – ezért vannak egymás után írva [ezek a törvények].

כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וְכָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ. (דברים כב, יג)

Ha valaki feleséget vesz, és hozzá megy, és azután meggyűlöli, (5Mózes 22:13.)

³⁹ Jesájá 65:5.

⁴⁰ Az „ökör” és a „szamár” versünkben az összes (négy lábú emlős) állatot reprezentálja, hasonlóképpen, mint a következő versben „...sem ökröd, sem szamarad, sem bármely barmod” [5:14.] (Bává kámá 54b.).

⁴¹ A szántás itt bármiféle terhes munkát illetve terhet reprezentál.

⁴² Lásd a 3Mózes 19:19-hez írt Rási-kommentárt.

וְשָׂם לָהּ עֲלִילַת דְּבָרִים וְהוֹצֵא עָלֶיהָ שָׂם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לְקַחְתִּי וְאָקְרַב אֵלַי וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים. (דברים כב, יד)

...és reáfog szégyenletes dolgokat, rossz hírt terjeszt róla, és azt mondja: ezt az asszonyt elvettem, közeledtem hozzá, és nem találtam nála szüzességet... (5Mózes 22:14.)

וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׁנָאָה – ...és hozzá megy, és azután meggyűlöli... – סוּפוּ – [akkor] a vége az lesz, hogy – וְשָׂם לָהּ עֲלִילַת דְּבָרִים – ...reáfog szégyenletes dolgokat... – עֲבָרָה – Egyik törvényszegés szüli a másikat. – עָבַר עַל לֹא תִשָּׂא – Megszegte a „Ne gyűlöld [testvéredet szívedben]” [parancsát],⁴³ – סוּפוּ – [így] a végén eljut odáig, – לְבֹא לְיַדִּי לְשׁוֹן הָרָע – hogy rosszindulatúan rágalmazzon.

אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת – ...ezt az asszonyt... [Az „ezt” mutató névmás jelzi, hogy az asszony jelen van.] – מִכַּאֲן – Ebből következtetünk arra, – שְׂאִין אוֹמֵר דָּבָר – hogy [egy peres félről] nem lehet kijelentéseket tenni, – אֶלֶּא בְּפָנַי בְּעַל דִּין – kivéve a másik peres fél jelenlétében.

וְלָקַח אָבִי הַנְּעֹר וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנְּעֹר אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשְּׂעֵרָה. (דברים כב, טו)

Akkor a leánynak apja és anyja vegye és mutassa elő a leány szüzességének jeleit a város vénei előtt, a város kapujában. (5Mózes 22:15.)

מִי שֶׁגָּדְלוּ גְדוּלִים הָרָעִים – ...a leánynak apja és anyja... – אָבִי הַנְּעֵרָה וְאִמָּה – Akik táplálták a romlott sarjat, – יִתְבּוֹז עָלֶיהָ – azoknak kell a megaláztatást is viselni miatta.

וְאָמַר אָבִי הַנְּעֹר אֶל־הַזִּקְנִים אֶת־דְּבָרַי נְתַתִּי לְאִשׁ הַזֵּה לְאִשָּׁה וְיִשְׁנָאָה. (דברים כב, טז)

És szóljon a leány apja a vénekhez: Leányomat odaadtam e férfiúnak feleségül, de ő meggyűlölte; (5Mózes 22:16.)

xxx – És szóljon a leány apja. – xxx – Ez azt tanítja, – xxx – hogy egy nő nem beszélhet – xxx – a férfi⁴⁴ jelenlétében.⁴⁵

וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילַת דְּבָרִים לְאָמַר לֹא־מָצָאתִי לְבַתְּךָ בְּתוּלִים וְאִלָּה בְּתוּלֵי בְּתִי וּפְרִשׁוּ הַשְּׂמָלָה לְפָנַי זִקְנֵי הָעִיר. (דברים כב, יז)

⁴³ 3Mózes 19:17.

⁴⁴ Vagyis a férje.

⁴⁵ Ez megmagyarázza, hogy miért az apának kell beszélnie, jóllehet az anya is jelen van. (Zihron Mose, Szifté Háhámim)

...és íme, ráfog szégyenletes dolgokat, mondván: nem találtam leányodnál szüzességet; és íme, ezek leányom szüzességének jelei. És terítsétek ki a ruhát a város vénei előtt. (5Mózes 22:17.)

Xxx – És terítsétek ki a ruhát. – xxx – Ez csupán szimbolikus⁴⁶ – – xxx – a dolog olyan világos, – xxx – mint egy [egyszerű] ruhadarab.

És a város vénei vegyék a férfiút és fenyítsék meg; (5Mózes 22:18.)

Xxx – és fenyítsék meg; – xxx – Korbácsolással.

וּלְקַחְתוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָאִישׁ וְיִסְרוּ אֹתוֹ. (דברים כב, יח)

És a város vénei vegyék a férfiút és fenyítsék meg; (5Mózes 22:18.)

וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה לָסֶף וְנָתְנוּ לְאָבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא אֶשְׁמָ לָעַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלִדְתָהּ הִיא לְאִשָּׁה
לֹא־יוּכַל לְשִׁלְתָּהּ כָּל־יָמֶיהָ. (דברים כב, יט)

és bírságotják meg száz ezüst sekellel és adják azt a leány atyjának, mert rossz hírt terjesztett Izráel egy hajadonáról; és az felesége maradjon, nem bocsáthatja el egész életén át. (5Mózes 22:19.)

וְאִם־אָמַת הָיָה הַדָּבָר הִנֵּה לֹא־נִמְצְאוּ בְּתוּלִים לְנַעַר. (דברים כב, כ)

De ha igaz volt e dolog, hogy nem találták a szüzesség jeleit a leánynál, (5Mózes 22:20.)

Xxx – De ha igaz volt e dolog. – xxx – [Ha igaznak bizonyult] tanúk által, – xxx – és miután figyelmeztették, – xxx – hogy házasságtörést követett el⁴⁷ – xxx – a házasságkötését követően.

וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָה אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וְסִקְלוּהָ אֲנָשֵׁי עִירָהּ בָּאֲבָנִים וּמָתָהּ כִּי־עָשְׂתָה נְבִלָה
בְּיִשְׂרָאֵל לְזָנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבְעֵרַת הָרָע מִקֶּרְבָּהּ. (דברים כב, כא)

Akkor vezessék ki a leányt atyja házának bejáratához, és városának férfi lakosai kövezzék meg kövekkel, hogy meghaljon, mert aljasságot követett el Izráelben, paráználkodva atyja házában. Így pusztítsd ki a rosszat körödből. (5Mózes 22:21.)

⁴⁶ Egy ruhadarabon talált bizonytalan eredetű vérfolt még nem elfogadható bizonyíték. (Gur Árje)

⁴⁷ Nem pusztán azért, mert nem volt szűz – ez önmagában nem vonja maga után azt a büntetést, amelyet a 21. vers ír elő. (Mizráhi)

רְאוּ גְדוּלִים שְׂגֹדְלָתָם – אֶל פֶּתַח בַּיִת אֲבִיהָ – **...atyja házának bejáratához...** – Nézd csak a sarjat, akit neveltél!

בְּמַעֲמַד כָּל אֲנָשֵׁי עִירָה – **...városának férfi lakosai...** – Városa összes lakosának jelenlétében.⁴⁸

לְזִנוֹת בַּיִת אֲבִיהָ – **...paráználkodva atyja házáat...** – כְּמוֹ – Mintha az állna a szövegben, hogy – בְּבֵית אֲבִיהָ – „atyja házában”.

כִּי־מִצָּא אִישׁ שֹׁכֵב עִם־אִשָּׁה בְּעִלְת־בָּעַל וּמִתּוֹ גַּם־שָׁנִיָּהֶם הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִם־הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה וּבְעֵרַת הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל. (דברים כב, כב)

Ha rajta érnek valakit, amint egy férjes nővel hál, haljanak meg mindketten: a férfi, aki hált a nővel és a nő; így pusztítsd ki a rosszat Izráelből. (5Mózes 22:22.)

Xxx – haljanak meg mindketten. – xxx – Ez alól kivételt képez az olyan bujálkodás⁴⁹, – xxx – amelyből a nőnek – xxx – nem származik öröme.⁵⁰

Xxx – mind[ketten]. – xxx – Ez egy kiterjesztés az őket követőkre.⁵¹ – xxx – (Rási szövegének egy másik változata: – xxx – „a szodómiát elkövetőkre”.) – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – A „mindketten” – xxx – kiterjesztés a magzatra; – xxx – ha a nő terhes volt [amikor halálra ítélték], – xxx – akkor nem várnak, – xxx – amíg megszüli [a gyermeket].

כִּי יִהְיֶה נַעֲרָה בְּתוּלָהּ מֵאִשָּׁה לְאִישׁ וּמִצָּאָהּ אִישׁ בְּעֵיר וְשֹׁכֵב עִמָּהּ. (דברים כב, כג)

Ha egy hajadon leány el van jegyezve egy férfiúval és valaki őt a városban találja és vele hál: (5Mózes 22:23.)

Xxx – és valaki őt a városban találja. – xxx – A férfi ezért hált vele; – xxx – a [falon tátongó] hasadék tolvajért kiált. – xxx – Ha azonban a leány otthon maradt volna, – xxx – akkor ez nem történt volna meg vele.⁵²

⁴⁸ Fentebb (17:7.) már szó volt róla, hogy a tanúknak kell az első köveket vetni az elítéltre. Ez abban az esetben is igaz, ha a tanúk nem ugyanabból a városból valók, mint az elítélt. A „városának férfi lakosai kövezzék meg kövekkel” tehát nem szó szerint értendő. Ez valójában tehát azt jelenti, hogy a város lakóinak mind jelen kell lenniük a kövezésnél.

⁴⁹ Ahol a férfi tényleges behatolás nélkül érintkezik testileg a nővel. (Szipte *Háhámim*. Lásd *Jövámot* 55b.)

⁵⁰ A „mindketten” olyan tevékenységre enged következtetni, amely mindkettejüknek örömet okoz. (Mizráhi)

⁵¹ Akik újabb házasságtörési aktust követnek el. A „mind” azt tanítja, hogy a második házasságtörő férfinak, „aki házasságot tör felebarátjának feleségével” (3Mózes 20:10), szintén halálbüntetés jár, függetlenül attól, hogy tette társa és annak férje, az asszony első házasságtörő aktusa miatt már nem élnek együtt úgy, mint férj és feleség (Gur Árje).

⁵² Szipte 22:103, abból, hogy „a városban”. (Mizráhi)

וְהוֹצֵאתָם אֶת־שִׁנְיָהֶם אֶל־שַׁעַר הָעִיר הַהוּא וְסָקְלָתֶם אֹתָם בְּאֲבָנִים וּמָתוּ אֶת־הַנְּעֹרָה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר
 לֹא־צִעָקָה בְּעִיר וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־עָשָׂה אֶת־אִשְׁתּוֹ רַעְהוּ וּבְעֵרַת הָרָע מִקְרָבָךְ. (דברים כב,
 כד)

...vezessétek ki mindkettőjüket annak a városnak kapujához és kövezzé-
 tek meg őket kövekkel, hogy meghaljanak: a leányt, mivel nem kiáltott a
 városban, és a férfit, mivel meggyalázta felebarátjának feleségét; így
 pusztítsd ki a rosszat körödből. (5Mózes 22:24.)

וְאִם־בִּשְׂטֵיָהּ יִמְצָא הָאִישׁ אֶת־הַנְּעֹרָה הַמְּאֻרְשָׁה וְהִחֲזִיקָבָה הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ וּמָתָה הָאִישׁ
 אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבָדּוּ. (דברים כב, כה)

De ha a mezőn éri a férfi az eljegyzett leányt és megragadja őt a férfi és
 vele hál, csak a férfi haljon meg, aki vele hált. (5Mózes 22:25.)

וְלִנְעֹרָה לֹא־תַעֲשֶׂה דְבַר אֵין לְנַעַר תִּטָּא מוֹת כִּי כֹּאשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל־רַעְהוּ וּרְצָחוֹ נָפֵשׁ כֵּן הַדְּבַר
 הַזֶּה. (דברים כב, כו)

De a leánynak ne tégy semmit, nincs a leánynak halálos bűne, mert
 amint valaki felebarátjára támad és meggyilkolja, épp olyan ez a dolog.
 (5Mózes 22:26.)

לְפִי פְּשׁוּטוֹ – ...mert amint valaki felebarátjára támad... – כִּי כֹּאשֶׁר יָקוּם וְגוֹ'
 זֶהוּ מִשְׁמַעוֹ – Az egyszerű értelmezés szerint ez a jelentése: – „Mert
 kényszerítve volt [a lány], – és [a férfi] erőszakkal támadt rá, –
 – hasonlóan egy olyan emberhez, – aki rátámad felebarátjára,
 – hogy megölje őt.” – Bölcseink ehhez [a következő] ma-
 gyarázatot fűzték: – Ez jött, hogy tanítson, – s a végén róla tanultunk, stb.”⁵³

כִּי בִשְׂטֵיָהּ יִמְצָא הָאִישׁ אֶת־הַנְּעֹרָה הַמְּאֻרְשָׁה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ. (דברים כב, כז)

⁵³ A vers a gyilkosság esetét használja a témájával szolgáló kierőszakolt házasságtörés esetének tisztázá-
 sához. Vagyis a vers egyszerű jelentése szerint a gyilkosság „jött, hogy tanítson” a házasságtör-
 résről. Az összehasonlítás ugyanakkor magáról a gyilkosságról is tanít nekünk valamit. A követ-
 kező versben olvasható „kiáltott az eljegyzett leány, de nem volt senki, aki segített volna rajta”
 arra tanít bennünket, hogy meg lehet menteni a leányt, még akár a támadója élete árán is. És
 amiképpen engedélyezett, hogy megmentésük a leányt a ráerőszakolt házasságtöréstől, még
 akár támadójának élete árán is, ha szükséges, ugyanígy az is engedélyezett, hogy megmentésük
 valakit a gyilkosságtól azáltal, hogy megöljük azt, aki őt meg akarja ölni. Így tehát a gyilkosság
 „jön, hogy tanítson, s a végén róla tanulunk.”

...mert a mezőn érte őt, kiáltott az eljegyzett leány, de nem volt senki, aki segített volna rajta. (5Mózes 22:27.)

כִּי־מֵצֵא אִישׁ נַעַר בְּתוֹלָה אֲשֶׁר לֹא־אֲרָשָׁה וּתְפֹשֶׁה וְשָׁכַב עִמָּה וְנִמְצְאוּ. (דברים כב, כח)

Ha valaki talál egy hajadon leányt, aki nincs eljegyezve, és megragadja és vele hál és rajta érik őket; (5Mózes 22:28.)

וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּה לְאָבִי הַנַּעַר חֲמִשִּׁים כֶּסֶף וְלִרְתוּמָהּ לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עָנָה לֹא־ יוּכַל שְׁלֹחָהּ כְּלִימָיו. (דברים כב, כט)

...akkor adjon a férfi, aki vele hált, a leány atyjának ötven ezüst sékelt, és legyen felesége, azért mert meggyalázta; nem bocsáthatja el egész életén át. (5Mózes 22:29.)

לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת־אִשְׁתׁ אָבִיו וְלֹא יִגְלֶה כְּנָף אָבִיו. (דברים כג, א)

Ne vegye el senki atyja feleségét, és ne fődje fel atyja leplét. (5Mózes 23:1.)

Xxx – Ne vegye el senki. – xxx – Nem tudja foganatosítani vele⁵⁴ a házasságkötést; – xxx – a vele való házasságkötés jogilag érvénytelen.

Xxx – és ne fődje fel atyja leplét. – xxx – [Ez] az apja⁵⁵ várható sógorházasági partnerére⁵⁶ [utal], – xxx – aki megfelelő az apja számára. – xxx – De hiszen egyszer már intette őt [a Tóra] vele⁵⁷ kapcsolatban: – xxx – „Atyád fivérének mezítelenségét [föl ne fedd]”⁵⁸. – xxx – Nyilvánvalóan azért [ejt szót erről itt a Tóra, ne-hogy] megsértsen az asszonnyal – xxx – két tiltó parancsolatot [is], – xxx – és hogy mellé helyezze [a következőt]: – xxx – „Ne jusson be fattyú”⁵⁹, – xxx – tanítandó, hogy fattyú csupán – xxx – [olyasvalaki lehet, aki] kárét-tel⁶⁰ büntetendő személytől [született]. – xxx – És mennyivel inkább igaz, [hogy fattyú származik az olyanokkal

⁵⁴ Vagyis az asszonnyal.

⁵⁵ Apja feleségét már említette a Tóra, tehát itt nyilvánvalóan már egy másik személyről van szó. (Gur Árje)

⁵⁶ Az apa gyermektelenül elhunyt fivérének özvegyére, akit neki kötelessége feleségül vennie. (25:5.)

⁵⁷ Azaz atyja sógornőjével

⁵⁸ 3Mózes 18:14.

⁵⁹ 3. vers. A 2. vers nem ékelődik valóságosan közéjük, tekintve, hogy a zúzott heréjű nem képes szaporodni, és így nem kell számon tartani azok között, akik esetleg fattyakat nemzhetnek. (Toszáfot a Jövámot 49a-hoz)

⁶⁰ Vagyis az ég és nem halandók által elrendelt kivégzéssel. És ez vonatkozik a nagybáty feleségére is, mivel a 3Mózes 18:29., mindent vérfertőzést kárét-tel büntet.

perfektuált nemi kapcsolatok]ból, akikért [az elkövetőnek] bíróság által kirótt halálbüntetés jár, – xxx – hiszen nincsen olyan bíróság által tiltott kapcsolatokért [kirótt halál]büntetés, – xxx – amelyért ne járna⁶¹ [eleve] kárét.

לֹא־יָבֵא פְּצוּעֵי־כַף וּכְרוּת שְׁפָכָה בְּקֶטֶל יְהוָה. (דברים כג, ב)

Ne jusson be zúzott heréjű és csonkított tagú az Örökkévaló gyülekezetébe. (5Mózes 23:2.)

Xxx – zúzott heréjű. – xxx – Olyan, akinek a heréi megsérültek vagy összezúzódtak.

Xxx – és csonkított tagú. – xxx – [Olyan, akinek] a hímtagját behasították, – xxx – és nem sugárban tör elő a magja, – xxx – hanem csak folyik és csöpög, – xxx – és nem képes [gyermeket] nemzeni.

Ne jusson be fattyú az Örökkévaló gyülekezetébe; még a tizedik nemzedéke se jusson be az Örökkévaló gyülekezetébe. (5Mózes 23:3.)

Xxx – Ne jusson be fattyú az Örökkévaló gyülekezetébe. – xxx – Nem vehet feleségül⁶² izraelita nőt⁶³.

לֹא־יָבֵא מִמֶּנּוּ בְּקֶטֶל יְהוָה גַּם דֹּר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֵא לוֹ בְּקֶטֶל יְהוָה. (דברים כג, ג)

Ne jusson be fattyú az Örökkévaló gyülekezetébe; még a tizedik nemzedéke se jusson be az Örökkévaló gyülekezetébe. (5Mózes 23:3.)

לֹא־יָבֵא עַמּוּנִי וּמוֹאָבִי בְּקֶטֶל יְהוָה גַּם דֹּר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֵא לָהֶם בְּקֶטֶל יְהוָה עַד־עוֹלָם. (דברים כג, ד)

Ne jusson be ámmonita és moávita az Örökkévaló gyülekezetébe; tizedik nemzedékük se jusson be az Örökkévaló gyülekezetébe, mindörökig. (5Mózes 23:4.)

Xxx – Ne jusson be ámmonita. – xxx – Nem vehet feleségül izraelita nőt.⁶⁴

⁶¹ A bíróság által elrendelt kivégzés talán kevésbé tűnik szigorúnak, mint a *kárét*, de tudni kell, hogy a bíróság által elrendelt halálbüntetések egyúttal *kárét*-et is vonnak maguk után. (*Gur Árje*)

⁶² De ettől függetlenül a zsidó nép elfogadott tagja lehet. Az „Örökkévaló gyülekezetébe” való bejutás csupán a házasságkötésre utal. (*Gur Árje*)

⁶³ Betétet azonban nyugodtan feleségül vehet. (*Mizráhi*, a *Jövámot* 77b-t idézve)

⁶⁴ De betérhet, ha akar. (*Gur Árje*)

עַל־בָּר אֲשׁוּר לֹא־קָדְמוּ אֶתְכֶם בְּלֶחֶם וּבְמַיִם בְּדַרְךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֲשׁוּר שְׂכָר עָלֶיךָ
אֶת־בְּלָעַם בְּדָבְעוֹר מִפְתּוֹר אֲרָם נִהְיִים לְקַלְלָהּ. (דברים כג, ה)

[Amiatt,] mert nem jöttek elétek kenyérrel és vízzel az úton, mikor kivonultatok Egyiptomból és mivel fölbérelte ellened Bil'ámot, Beór fiát, Petórból, Arám-Naharáimból, hogy megátkozzon; (5Mózes 23:5.)

Xxx – [Amiatt,] mert. – xxx – A tanács miatt⁶⁵, – xxx – amelyet nektek adtak, – xxx – hogy bűnre buzdítsanak, – xxx – [amint az meg van írva Bil'ám esetével kapcsolatban].⁶⁶

Xxx – az úton. – xxx – Amikor gyötrelmeket éltetek át.

וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁמֵּעַ אֶל־בְּלָעַם וַיִּהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֵךְ אֶת־הַקְּלָלָה לְבָרְכָהּ כִּי אָהֲבָה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים כג, ו)

...de az Örökkévaló, a te Istened, nem akart hallgatni Bileámra és átváltoztatta számodra az Örökkévaló, a te Istened, az átkot áldássá, mert szeret téged az Örökkévaló, a te Istened. (5Mózes 23:6.)

לֹא־תִרְדַּשׁ שְׁלָמִים וְטַבְתֶּם כָּל־יְמֵיךָ לְעוֹלָם. (דברים כג, ז)

Ne keresd barátságukat, se jóakarukat minden napjaidban, soha. (5Mózes 23:7.)

Xxx – Ne keresd barátságukat. – xxx – Abból következtetve, ami írva van: – xxx – „Nálad lakjék, környezetedben”⁶⁷, – xxx – lehetséges, hogy ez erre⁶⁸ is vonatkozik? – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „Ne keresd barátságukat”.

לֹא־תִתְעַב אָדָמִי כִּי אֶתִּיךָ הוּא לֹא־תִתְעַב מִצְרַיִם כִּי־נָגַד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ. (דברים כג, ח)

Ne vesd meg az edomit, mert testvéred ő; ne vesd meg az egyiptomit, mert jövevény voltál országában. (5Mózes 23:8.)

יָאֵר עַל פִּי שְׂרָאוּי – **Ne vesd meg az edomit...** – לְנִמְרֵי – teljesen, [azáltal, hogy két generációnál tovább tartózkodsz a vele való házasságkötéstől,] –

⁶⁵ Az „(xxx – ál dávár)”-ből – szó szerint „a szó miatt”, azaz a tanács szavai miatt. (Mizráhi)

⁶⁶ 4Mózes 25:1. Bil'ám arra utasította a moávitákat, hogy vegyék rá a zsidókat a bálványimádásra és a kicsapongásra.

⁶⁷ 17. vers.

⁶⁸ Vagyis az ámmonitákra és a moávitákra.

וְלֹא תִּעָבְדוּ – noha helyénvaló lenne részedről, megvetni őt, – שְׂצִיבָה בְּחֶרֶב לְקִרְיָתָךְ – mivel karddal ment ellened.⁶⁹

...ne vedd meg az egyiptomit... – מִכָּל וְכָל – Teljesen, [több mint két generáción át,] – אַף עַל פִּי שְׂזַרְקוּ וְזִכְרֵיכֶם לִיאֹר – noha fiúgyermekedet behajjították a folyóba.⁷⁰ – מַה טַּעַם – Miért hát? – מֵעַתָּה לָכֵן אֶכְסְנֶיָא – Mert vendégül láttak benneteket – בְּשַׁעַת הַדְּחָק – az ínséges időben.⁷¹ – לְפִיכֶם – Ezért:

בְּנִים אֲשֶׁר יוֹלְדוּ לָהֶם הַיּוֹם שְׁלִישֵׁי יָבֵא לָהֶם בְּקֶהֱל יְהוָה. (דברים כג, ט)

Gyermekeik, akik születnek nekik, a harmadik nemzedék, jussanak be az Örökkévaló gyülekezetébe. (5Mózes 23:9.)

בְּנִים אֲשֶׁר יוֹלְדוּ לָהֶם הַיּוֹם שְׁלִישֵׁי יוֹגוּ – Gyermekeik, akik születnek nekik, a harmadik nemzedék... – וּשְׂאָר הָאֲמוֹת – Más népek, mindazonáltal, – מִתְרִים מִיָּד – rögtön bejuthatnak. [Azaz nem kell várakozniuk több nemzedéken át, ha betérnek, és akarnak házasodni.] – הָא לְמִדְרָת – Ebből azt tanuljuk, – שֶׁהַמְחִטִּיא לְאָדָם – hogy aki egy embert bűn elkövetésére indít, – קָשָׁה לוֹ מִן הַהוֹרְגוֹ – az rosszabb, mintha meggyilkolná. – שֶׁהַהוֹרְגוֹ – Mert aki meggyilkolja, – הַזֶּה – az ebben a világban gyilkolja meg, – וְהַמְחִטִּיא – míg az, aki bűnre bírja, – מוֹצִיאֵהוּ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה – kitalasztja őt ebből a világból – וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא – és az Eljövendő Világból is. – לְפִיכֶם אֶדְרוֹם – Ezért Edomot, – שֶׁקָּדְמָם בְּחֶרֶב – aki karddal ment ellenük, – לֹא נִתְעָב – nem szabad megvetni. – וְכֵן מְצָרִים שְׁטַבְעוּם – Ugyanígy Egyiptomot [sem], aki [vízbe] fojtotta őket. – וְאַלוֹ – Ám ezek (Ámon és Moáv), – שֶׁהִחֲטִיאוּם – akik bűnbe vitték őket, [amikor Bileám tanácsára lányaikkal csábították el őket],⁷² – נִתְעָבוּ – megvetésre méltók.

כִּי תִצֵּא מִחֲנֵה עַל-אֲיָבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבַר רָע. (דברים כג, י)

Midón táborba vonulsz ellenségeid ellen, tartózkodjál minden rút dologtól. (5Mózes 23:10.)

כִּי תִצֵּא יוֹגוּ וְנִשְׁמַרְתָּ – Midón... vonulsz..., tartózkodjál... – שֶׁהַשָּׂטָן מְקַטְרֵג – Mivel a Sátán vádat emel – בְּשַׁעַת הַסְּכָנָה – veszély idején. [A Tóra ezért figyelmeztet külön óvatosságra háború idején, jóllehet a „rút dolgoktól” való tartózkodás minden időre vonatkozik.]

⁶⁹ 4Mózes 20:20.

⁷⁰ 2Mózes 1:22.

⁷¹ Annak az éhínségnek az idején, amely Jákobot és gyermekeit rákényszerítette, hogy levándoroljanak Egyiptomba (1Mózes 45:11.).

⁷² 4Mózes 1-9. Lásd az 5Mózes 24:14-hez és a 31:16-hoz írt Rási-kommentárokat.

כִּי־הִזְיָה בְּךָ אִישׁ אֶשֶׁר לֹא־הִזְיָה טְהוֹר מִקְרָה־לִּילָה וַיֵּצֵא אֶל־מַחֲוֵץ לְמַחֲנֶה לֹא יָבֵא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה. (דברים כג, יא)

Ha van közöttetek valaki, aki nem tiszta éjszakai eset miatt, menjen a táboron kívül lévő helyre, ne menjen vissza a táborba. (5Mózes 23:11.)

Xxx – éjszakai eset. – xxx – A tórai törvény – xxx – a hétköznapi [esetetről, körülményekről] beszél.⁷³

Xxx – menjen a táboron kívül lévő helyre. – xxx – Ez egy pozitív (azaz tevőleges) parancsolat.

Xxx – ne menjen vissza a táborba. – xxx – Ez egy negatív (azaz tiltó) parancsolat. – xxx – Nem szabad belépnie – xxx – a léviták táborába, – xxx – és [akkor már] magától értetődő, hogy a *Shiná* táborába [sem].

וְהִזְיָה לְפָנוּת־עָרֶב יִרְחֵץ בַּמַּיִם וּכְבֵּא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֵא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה. (דברים כג, יב)

Azonban estefelé fürödjék meg vízben és midőn a nap lassan lenyugszik, bemehet a táborba. (5Mózes 23:12.)

Xxx – és midőn a nap lassan lenyugszik. – xxx – A naplemente pillanatahoz közel – xxx – alá kell merülnie [a mikvében]⁷⁴, – xxx – mivel nem tisztul meg, – xxx – míg le nem nyugodott a nap.

וְיָדֹתֶהֱזָה לָךְ מַחֲוֵץ לְמַחֲנֶה וַיֵּצֵאתָ שָׁמָּה חוּץ. (דברים כג, יג)

És legyen számodra külön hely a táboron kívül, hogy oda menj ki. (5Mózes 23:13.)

Xxx – És legyen számodra külön hely. – xxx – [Ez úgy értendő,] ahogyan a Targum [Onkelosz] fordítja; – xxx – [a (xxx – *jád*) szó itt ugyanazt jelenti,] mint a – xxx – „ki-ki a helyén”⁷⁵ [szövegrészben].

Xxx – a táboron kívül. – xxx – A felhőn kívül.⁷⁶

וַיִּתֵּד תְּהִיָּה לָךְ עַל־אֲזֻנָּךְ וְהִזְיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְתִפְרַתָּה בָּהּ וְשָׁבַת וְכִסִּיתָ אֶת־צַאֲתָךְ. (דברים כג, יד)

⁷³ Mint amilyen az éjszakai magömlés is. De a tisztátalanná válás a nappali magömlésre is vonatkozik. (*Szifté Háhámim*)

⁷⁴ Kényelmi megfontolásból, csak hogy biztos legyen a megtisztulás abban az esetben is, ha netán napközben is lett volna egy magömlése. Az alámerülés mindazonáltal bármikor elvégezhető. (*Gur Árje*)

⁷⁵ 4Mózes 2:17.

⁷⁶ Azaz az izraeliták táborán kívül (*Gur Árje*). Áron halálát követően a felhő eltávozott (Rási a 4Mózes 20:29-hez). A mi versünket nyilvánvalóan még Áron halálát megelőzően tanította Mózes. (*Szifté Háhámim*)

És legyen ásószerszámod fegyvered mellett, és lésszen, hogy amikor leül-nél künn, áss vele és ismét takard be ürülékedet. (5Mózes 23:14.)

Xxx – fegyvered mellett. – xxx – A többi eszközeiden kívül.

Xxx – fegyvered. – xxx – Ez hasonló ahhoz, hogy „harci eszközeid”.

כִּי יִהְיֶה אֵלֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ | בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ לְהִצִּילְךָ וְלִתְּת אֵיבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מִחֲנֶיךָ קְרוֹשׁ וְלֹא יִרְאֶה
כָּךְ עֲרֹנְת דָּבָר וְשָׁב מֵאֲתָרֶיךָ. (דברים כג, טו)

Mert az Örökkévaló, a te Istened jár táborod közepette, hogy megment-sen téged és eléd adja ellenségeidet; legyen tehát táborod szent, nehogy tisztátalan dolgot lásson körödben és elforduljon tőled. (5Mózes 23:15.)

Xxx – nehogy [tisztátalan dolgot] lásson körödben. – xxx – [Ne lásson] a Szent, Áldott Ő – xxx – tisztátalan dolgokat.

לֹא תִסְגֹּר עִבְד אֶל-אֲדָמָיִךָ אֲשֶׁר-יִנְצֵל אֵלֶיךָ מֵעַם אֲדָמָיִךָ. (דברים כג, טז)

Ne szolgáltsd ki urának a szolgát, aki hozzád menekül ura elől. (5Mózes 23:16.)

לא תסגור עבד – Ne szolgáltsd ki urának a szolgát... – [Ezt úgy kell érteni,] ahogyan Onkelosz fordítja: [„A nem-zsidók szolgája.” Egy nem nem-zsidó tulajdonában lévő zsidó rabszolga.] – **דָּבָר אַחֵר** – Egy másik magyarázat: – **אֶפְלוּ** – **עִבְד כְּנַעֲנֵי שֶׁל יִשְׂרָאֵל** – Még egy zsidó tulajdonban lévő nem-zsidó szolgát sem, – **שִׁבְרַח** – **לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל** – Erec Jisráélbe. **מִחוּצָה לְאֶרֶץ** – aki az országon kívülről menekült

עִמָּךָ יֵשֵׁב בְּקֶרְבְּךָ בְּמִקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר בְּאֶתֶד שְׁעָרֶיךָ בְּטוֹב לֵךְ לֹא תוֹנְנוּ. (דברים כג, יז)

Nálad lakjék, környezetedben, azon a helyen, amelyet majd választ ka-puid egyikében, ahol legjobb neki; ne nyomorgasd őt. (5Mózes 23:17.)

לֹא תִהְיֶה קְרוֹשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה קְרוֹשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים כג, יח)

Ne legyen kéjnő Izráel leányai között, és ne legyen kéjfiú Izráel férfiai között. (5Mózes 23:18.)

Xxx – Ne legyen kéjnő. – xxx – Szexuálisan kicsapongó [nő], – xxx – aki bu-jálkodásból él.

Xxx – és ne legyen kéjfiú. – xxx – Aki homoszexuális kapcsolatokból él. – xxx – Onkelosz [ezt a verset] így fordítja: – xxx – „Egy izraelita nő ne legyen – xxx – egy szolga felesége”, – xxx – mert akkor ő is – xxx – szexuálisan szabados kapcsola-tokba keveredik, – xxx – tekintve, hogy – xxx – a szolga vele kötött házassága ér-vénytelen, – xxx – a [kánaánita szolgálkat] ugyanis egy számárhoz hasonlítja [a Tó-

ra], – xxx – amint írva van: – xxx – „Maradjatok ti itt a számmal”⁷⁷; – xxx – [vagyis a Tóra ezt] a népet a számárhoz hasonlítja. – xxx – „És egy izraelita férfi ne vegyen el – xxx – egy szolgálót”, – xxx – mert ő is férfi prostituálttá válik – xxx – általa, – xxx – hiszen minden intim együttlétük – xxx – csupán bujálkodás, – xxx – mivel a férfi vele kötött házassága érvénytelen.

לֹא־תָבִיא אֶתְנֶן זֹנָה וּמַחִיר קְלָב בַּיִת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכַלְנָדָר כִּי תֹעֲבֹבֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם.
(דברים כג, יט)

Ne vidd be parázna nő jutalmát és ebnek árát az Örökkévaló, a te Istened házába semmiféle fogadalmi adományul, mert az Örökkévaló, a te Istened utálata mind a kettő. (5Mózes 23:19.)

אֶתְנֶן זֹנָה – ...parázna nő jutalmát... – נָתַן לָהּ טָלָה – [Ha] egy bárányt adott [a nőnek] – בְּאֶתְנִינָה – fizetségül, – פָּסוּל לְהַקְרִיבָה – az [a bárány] áldozati felajánlasként alkalmatlan.

וּמַחִיר קְלָב – ...és ebnek árát... – הִחֲלִיף שָׂה בְּכֶלֶב – Ha juhot cserélt egy kutyáért.

גַּם־שְׁנֵיהֶם – ...mind a kettő. – לְרֵבוֹת – [Ez a látszólag felesleges „mind”] utal – שְׁנוּיֵיהֶם – az [előbbieket] „alakváltozataira,” – כְּגוֹן – mint például – חֲטִים וְעֶשְׂאֵן סֶלֶת – a lisztte őrölt búzmagokra, [amivel a parázna nőt fizették ki. Az ebből a búzából őrölt lisztből sem lehet minha áldozati felajánlást tenni].

לֹא־תִשְׂיֵךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֲכָל נֶשֶׁךְ כְּלִדְבָר אֲשֶׁר יִשָּׂה. (דברים כג, כ)

Ne fiztessél kamatot testvéreddel, kamatot pénzben, kamatot eledelben, kamatot bármiben, amit kamatul vesznek. (5Mózes 23:20.)

לֹא תִשְׂיֵךְ – Ne fiztessél kamatot... – אִזְהָרָה לַלְוָה – Ez megtiltja a kölcsönkérőnek, – שְׁלֵא יִתֵּן רֵבִית לַמְלוּוָה – hogy kamatot fizessen a kölcsönadónak. – וְאַחַר כֵּן – Ezen kívül pedig szól a kölcsönadóra vonatkozó tilalom:⁷⁸ – אֶת כֶּסֶף אֶת כֶּסֶף – „Ne kölcsönözz neki pénzt kamatra!”

לְנֹכְרֵי תִשְׂיֵךְ וְלְאָחִיךָ לֹא תִשְׂיֵךְ לְמַעַן יִבְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַשְׁלַח יָדְךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָּא־שָׂמָה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים כג, כא)

Az idegennek fizethetsz kamatot, de testvérednek ne fizess kamatot, azért hogy megáldjon téged az Örökkévaló, a te Istened mindenben, amire kezded teszed az országban, ahová bemégy, hogy elfoglaljad. (5Mózes 23:21.)

⁷⁷ 1Mózes 22:5.

⁷⁸ 3Mózes 25:37.

Xxx – Az idegennek fizethetsz kamatot. – xxx – De testvérednek nem. – xxx – Ez egy [olyan] negatív parancsolat, – xxx – amely egy pozitívból lett kikövetkeztetve, – xxx – [és így] egy pozitív parancsolat [hatályával bír], – xxx – így ha [ezt megsérti], azzal megsért – xxx – két negatív parancsolatot⁷⁹ – xxx – és egy pozitív parancsolatot.

פִּיתְוֹר נְדָר לִיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תֵאָחֵז לְשִׁלְמוֹ כִּדְרֹשׁ יְדֻשְׁנוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעַמְלֹךְ וְהִנֵּה כֶּן חֻטָּא.
(דברים כג, כב)

Ha fogadalmat teszel az Örökkévalónak, a te Istenednek, ne halogasd azt megfizetni, mert keresni fogja rajtad az Örökkévaló, a te Istened és véték lesz rajtad. (5Mózes 23:22.)

Xxx – ne halogasd azt megfizetni. – xxx – Három [zarándok]ünnepen túl. – xxx – A rabbik ezt a Tórából vezetik le.⁸⁰

וְכִי תִחְזַק לְנִדָּר לֹא יִהְיֶה כֶּן חֻטָּא. (דברים כג, כג)

De ha tartózkodol a fogadalomtevéstől, nem lesz rajtad véték. (5Mózes 23:23.)

מוֹצֵא שְׁפִתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעֲשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נִדְרָתָ לִיהוָה אֱלֹהֶיךָ נִדְבָהָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ. (דברים כג, כד)

Ami kijön ajkadon, tartsd meg és teljesítsd, miként megfogadtad az Örökkévalónak, a te Istenednek önkéntes felajánlással, amit kimondtál száddal. (5Mózes 23:24.)

Xxx – Ami kijön ajkadon, tartsd meg és teljesítsd. – xxx – Ez egy pozitív parancsolattal⁸¹ fejel meg – xxx – egy negatív parancsolatot.⁸²

כִּי תִבֵּא בְכַרְם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשֶׁךָ שְׂבַעְךָ וְאֵלֶּיךָ לֹא תִתֵּן. (דברים כג, כה)

⁷⁹ „Ne fizess kamatot testvérednek” és „de testvérednek ne fizess kamatot” (21. vers). A kölcsönkérő megsérti a „vak elé ne vess gáncsolat” (3Mózes 19:14.) tilalmát is, ugyanis vétkezésre készíti a kölcsönzőt. Rási erről itt nem beszél, mivel csupán azokat a törvényszegéseket sorolja fel, amelyek kifejezetten a kamatszédéssel foglalkoznak, a „gáncsvetés” tilalma ugyanakkor az összes többi törvényszegésre is vonatkozik. (Gur Árje)

⁸⁰ A Ros hásáná 4b. ezt a 16:16-ból vezeti le.

⁸¹ Amit kimondtál... teljesítsd. (Gur Árje)

⁸² A (xxx – *tismor*) negatív parancsolatnak számít, mintha az állna a szövegben, hogy: „Tartózkodj a törvényszegéstől! Ne késlekedj!” (Rási a Ros hásáná 6a-hoz)

Midón bemégy felebarátod szőlőjébe, ehetsz szőlőt kedved szerint, jóllakásig, de edényedbe ne rakj. (5Mózes 23:25.)

בְּפֹעֵל הַכְּתוּב – **Midón bemégy felebarátod szőlőjébe...** – כִּי תִבֵּא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ – A Szentírás itt egy munkásra utal. מְדַבֵּר

כְּנַפְשֶׁךָ – **...kedved szerint...** – כַּמָּה שֶׁתִּרְצֶה – Amennyit csak kívánsz.

שֶׁבְּעָדָךְ – **...jóllakásig...** – וְלֹא אֲכִילָה גִסָּה – De ne zabáld tele magad!

וְאֵל כְּלִיךָ לֹא תִתֵּן – **...de edényedbe ne rakj.** – מִכָּאן – Ebből következtetünk, – בְּזִמְנֵן – hogy a Tóra csupán a szüret idejére utal, – שְׁלֹא דְבִרְהַ תּוֹרָה אֵלָא בְּשַׁעַת הַבְּצִיר – arra az időre, amikor [szőlőt] szedsz – בְּעַל הַבֵּית – a tulajdonos gyűjtőedényébe. – אֲכַל אִם כָּא – Ám ha a munkás azért megy be [a szőlőbe], – לְעִדּוֹר – hogy szántson, vagy kapáljon, – אֵינוֹ אוֹכֵל – akkor nem ehet [a termésből].

כִּי תִבֵּא בְּקִמַּת רֵעֶךָ וְקִטְפַת מְלִילַת בְּגָדֶךָ וְחִרְמַשׁ לֹא תִגִּיף עַל קִמַּת רֵעֶךָ. (דברים כג, כו)

Midón bemégy felebarátod álló gabonájába, szedegethatsz kalászkodat kezdeddel, de sarlót ne emelj felebarátod álló gabonájára. (5Mózes 23:26.)

Xxx – Midón bemégy felebarátod álló gabonájába. – xxx – Ezzel is – xxx – a munkásra utal a Tóra.⁸³

כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעֻלָּהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָאֶתָּן בְּעֵינָיו כִּי־מֵצָא בָּהּ עֲרוֹנַת דְּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתַת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ. (דברים כד, א)

Ha valaki elvesz egy nőt, és feleségévé teszi, akkor lesz, hogyha nem talál többé kegyet szemében, mert talált rajta valami helytelen dolgot, és válólevelet ír neki, kezébe adja, és elküldi házából. (5Mózes 24:1.)

כִּי מֵצָא בָּהּ עֲרוֹנַת דְּבָר – **...mert talált rajta valami helytelen dolgot...** [A helytelen dolog valamiféle erkölcstelenségre utal.] – מֵצִוָּה עָלָיו לְגַרְשָׁה – A férfinak [ilyen esetben] kötelessége [minél gyorsabban] elválni az asszonytól, – שְׁלֹא תִמְצָא חֵן – nehogy az [újra] kegyet találjon a szemében [és esetleg nem válna el tőle.]

וְיֵצֵא מִבֵּיתוֹ וְהִלְכָה וְהִיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר. (דברים כד, ב)

És távozik házából, és elmegy, és más férfié lesz. (5Mózes 24:2.)

Xxx – más férfié. – xxx – Ez [a másik férfi] abszolút nem [méltó] párja – xxx – az elsőnek, – xxx – tekintve, hogy ez eltávolította az erkölcstelen asszonyt [az első] otthonából, – xxx – míg az pedig bevitte oda őt.⁸⁴

⁸³ A „de sarlót ne emelj” jelzi, hogy a szöveg itt az aratómunkásra utal. (Mizráhi a Bává Möciá 87b-t idézve)

⁸⁴ Abból, hogy „más”. (Mizráhi)

וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאֶחָד וְלִכְתֹּב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתָת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשָׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ אִן כִּי יָמוּת הָאִישׁ
הָאֶחָד וְאֶשְׂרֵלְקָתָהּ לֹא לְאִשָּׁה. (דברים כד, ג)

Ha meggyűlöli az utóbbi férfi és ír neki válólevelet, kezébe adja és elküldi házából, vagy ha meghal az utóbbi férfi, aki elvette feleségül: (5Mózes 24:3.)

Xxx – Ha [szó szerint: és] meggyűlöli az utóbbi férfi. – xxx – A Tóra tudatja vele, – xxx – hogy végül meg fogja gyűlölni az asszonyt.⁸⁵ – xxx – Ha nem, akkor az asszony el fogja temetni őt, – xxx – amint írva van: – xxx – „vagy ha meghal [az utóbbi férfi]”.

לֹא יוּכַל בְּעֵלָהּ הָרֵאשׁוֹן אֶשְׂרֵלְקָתָהּ לְשׂוֹב לְקַחְתָּהּ לְהִיזֹת לֹא לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אִשְׁרֵהּ הַטְּמֵאָה
כִּי תוֹעֵבָה הִוא לְפָנָי יְהוָה וְלֹא תִחַטְּיֵא אֶתְהָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה. (דברים כד, ד)

...az első férje, aki elküldte volt, nem veheti újra el, hogy felesége legyen, miután megfertőztetett; mert utálat ez az Örökkévaló színe előtt; és ne hozd vétekbe az országot, amelyet az Örökkévaló, a te Istened birtokul ad neked. (5Mózes 24:4.)

Xxx – miután megfertőztetett. – xxx – Ez kiterjeszti [megfertőzöttség, tisztátalanság kategóriáját] a házasságtörő nőre,⁸⁶ – xxx – aki bezárkózott [a házasságtörő férfival].

כִּי־יָקַח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בְּצִבָּא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכַלְדֵּכָר נָלְי יְהוָה לְבֵיתוֹ שְׁנָה אַחַת
וְשָׂמַח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֶשְׂרֵלְקָתָהּ. (דברים כד, ה)

Midón valaki új feleséget vesz, ne vonuljon hadba, és ne essen rája semmi teher, szabad legyen háza számára egy évig, hogy örvendeztesse feleségét, akit elvett. (5Mózes 24:5.)

...új feleséget... – Olyat, aki [nem kifejezetten „hajadon”, csupán] számára új, – **וְאֶפְלוּ אֶלְמִנָּה** – még ha a nő özvegy is. – **פָּרַט** – Ez nem vonatkozik arra, – **לְמַחֲזִיר גְּרוּשָׁתוֹ** – aki újra elveszi a korábban már elváltassott feleségét.

לְכַל דְּכָר – a hadkötelességből – **וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו** – **...ne essen rája...** – **וְשָׂמַח אֶת־אִשְׁתּוֹ** – [még olyan sem,] ami a hadsereg számára

⁸⁵ Ez a szó szerinti szövegből lett levezetve: „És” [meggyűlöli az utóbbi férfi], tehát nem feltételes módon („ha”) fogalmaz a Tóra. (*Gur Árje*)

⁸⁶ A Tóra „tisztátalan”-nak írja le a *szótát-t* (4Mózes 5:13.). Ezért rá is kiterjed versünknek a „megfertőzött” feleséggel folytatott nemi viszonyra vonatkozó tilalma. (*Jövámot* 11b.)

nyújtott szolgáltatás: – לֹא לְסַפֵּק מַיִם וּמַזוֹן – [Például] nem kell vizet és élelmet szállítania – אָבָל הַחֹזְרִים מֵעוֹרְכֵי הַמִּלְחָמָה – Mindazonáltal azok, akik [azon az alapon] térnek vissza alakulataiktól, – עַל פִּי כֹהֵן – amit a kohén kihirdetett,⁸⁷ – כָּגוֹן – vagyis például az, – בְּנֵה בַיִת וְלֹא תִנְכוּ – aki új otthont épített, de még nem avatta fel, – או אֲרֵשׁ אִשָּׁה וְלֹא לְקַחָהּ – vagy eljegyzett egy nőt, de még nem vette feleségül, – מִסְפִּיקִין מַיִם וּמַזוֹן – [ők kötelesek] vizet és élelmet szállítani – וּמְתַקְּנִין אֶת הַדְּרָכִים – és utakat javítani.

יְהִיֶּה לְבַיְתוֹ – ...szabad legyen háza számára... – אֵךְ בְּשִׁבִיל בַּיְתוֹ – Akár a háza számára is. – אִם בְּנֵה בַיִת וְתִנְכוּ – Ha épített egy házat, és felavatta – וְאִם נָטַע כֶּרֶם – vagy szőlőt ültetett, és már kiváltotta [a kötelezettség alól, mely szerint a negyedik év termését Jeruzsálembe kell vinni, és ott kell elfogyasztani],⁸⁸ – אִינוּ זֶז מִבַּיְתוֹ – nem kell elhagynia otthonát [egy évig] – בְּשִׁבִיל צָרְכֵי הַמִּלְחָמָה – a háborús erőfeszítések miatt [azaz konkrétan a harcok miatt].

יְהִיֶּה לְבַיְתוֹ – ...háza számára... – זֶה בַּיְתוֹ – Ez [felavatott] otthonára vonatkozik.

יְהִיֶּה – ...legyen... – לְרַבּוֹת אֶת כְּרָמוֹ – Ez kiterjeszti [a felmentést megváltott] szőlőjére is.

וְשִׂמַח – ...örvendeztesse (vöszimáh)... – יִשְׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ – Tegye boldoggá feleségét. – וְתִרְגְּמוּ – Onkelosz is fordítja: – וַיִּתְּחִי יְת אֶתְתִּיהָ – „...örvendeztesse feleségét.” – וְהִמְתַּרְגֵּם – Aki azonban úgy fordítja, – וַיִּתְּחִי עִם אֶתְתִּיהָ – hogy: „örvendezzen feleségével,” – טוֹעֵה הוּא – az tévedésben van, – שֶׁל וְשִׂמַח – mert ez nem a „vöszimáh” [piél („intenzív cselekvést” kifejező) igealak] fordítása, – אֲלֵא שֶׁל – hanem a „vöszimáh”-é [kál vagy páál („sima, egyszerű cselekvést” kifejező) igealak].

לֹא יִחַבֵּל רֵחִים וְרִקְבֵי כִּינֹפֶשׁ הוּא חֲבֵל. (דברים כד, ו)

Ne vegyen senki zálogba kézi malmot vagy felső malomkövet, mert magát az életet venné zálogba. (5Mózes 24:6.)

Xxx – Ne vegyen senki zálogba. – xxx – Ha [visszafizetési] biztosítékot követel tőle – xxx – tartozásáért a bíróságon, – xxx – nem vehet tőle zálogba – xxx – ételkészítési eszközöket.⁸⁹

Xxx – kézi malmot. – xxx – Ez az alsó [eszközre] utal.

Xxx – vagy felső malomkövet. – xxx – Ez a felső [eszközre] utal.

כִּי־מֵצֵא אִישׁ גֹּבֵה נָפֵשׁ מֵאִחִיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמְרְבוּ וּמָכְרוּ וּמַתְּ הַגֹּבֵה הוּא וּבְעֵרְתָּ הָרֶעַק מִקְרָבָךְ. (דברים כד, ז)

⁸⁷ 5Mózes 20:1-9.

⁸⁸ Lásd 3Mózes 19:24. és Rási-kommentárt *uo.*

⁸⁹ Bármilyen eszközt, nem feltétlenül csak malomkövet. (Mizráhi)

Ha rajta érnek valakit, hogy ellop egy személyt testvérei, Izráel fiai közül és zsarnokoskodik vele, majd eladja, haljon meg a tolvaj. Így pusztítsd ki a rosszat körödből. (5Mózes 24:7.)

Xxx – Ha rajta érnek valakit. – xxx – Tanúk révén⁹⁰ – xxx – és figyelmeztetést követően. – xxx – És ugyanígy értendő minden „rajta érnek” a Tórában.

Xxx – és zsarnokoskodik vele. – xxx – Csak akkor büntetendő az illető, ha kihasználja azt, [akit ellopott].

הַשֹּׁמֵר בְּנִגְעֵהֶצְרַעַת לְשֹׁמֵר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר־יֹרֵי אֲחֵכֶם הַהֲנִינִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתֶם
תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת. (דברים כד, ח)

Légy gondos a poklosság bajánál, hogy nagyon vigyázz és mind aszerint cselekedjél, amint tanítanak benneteket a levita papok; úgy amint nekik megparancsoltam, akként cselekedjetez gondosan. (5Mózes 24:8.)

Xxx – Légy gondos a poklosság bajánál. – xxx – Nehogy [véletlenül] lépéd tisztátalanság jeleit – xxx – vagy eltávolítsd a *báheret-et*.⁹¹

Xxx – mind aszerint cselekedjél, amint tanítanak benneteket. – xxx – Legyen az akár elzárás, – xxx – egyértelmű [poklosnak] nyilvánítás vagy tisztának nyilvánítás.

זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם. (דברים כד, ט)

Emlékezz arra, mit tett az Örökkévaló, a te Istened Mirijámmal az úton, amikor kivonultatok Egyiptomból. (5Mózes 24:9.)

a te Istened Mirijámmal... [Mi a kapcsolat e között és az előző vers között?] – **Ha vigyázni akarsz arra,** – **hogy ne legyél poklos,** – **ne mondj láson hára-t** (rágalmazást a másik ember háta mögött), – **emlékezz arra,** – **mi történt Mirijámmal,** – **amikor testvérét [Mózes] rágalmazta** – **és ezért poklos lett.**⁹²

כִּי־תִשָּׂה בְרַעַךְ מִשָּׂאת מְאוּמָה לֹא־תָבֵא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עַבְטוֹ. (דברים כד, י)

Midón hitelezél felebarátodnak bármilyen hitelt, ne menj be házába, hogy elvedd zálogát. (5Mózes 24:10.)

⁹⁰ Vagyis amikor tanúi voltak magának a lopásnak, de nem abban az esetben, amikor az egyedüli bizonyíték az, hogy megtalálták a lopott tárgyat a vélelmezett tolvaj birtokában. (Mizráhi)

⁹¹ Imigyen meggátolva a papot abban, hogy megállapítsa a *cará'át* állapotát. (Mizráhi)

⁹² 4Mózes 12.

Xxx – Midón hitelezél felebarátodnak. – xxx – [Ez azt jelenti, hogy] amikor kötelezed felebarátodat.

Xxx – bármilyen hitelt. – xxx – Akár a legkisebb hitelt.

בְּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אֶתָּה נֹשֶׂה בוֹ יוֹצִיא אֵלָיךָ אֶת־הַעֲבוֹט הַחוּצָה. (דברים כד, יא)

Künn állj meg és az az ember, akinek hitelezője vagy, az hozza ki neked a zálogot az utcára. (5Mózes 24:11.)

וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בְּעַבְטוֹ. (דברים כד, יב)

És ha szegény ember ő, ne feküdjél le zálogával. (5Mózes 24:12.)

Xxx – ne feküdjél le zálogával. – xxx – Ne feküdjél le – xxx – zálogával a birtokodban.⁹³

הַשֶּׁבַע תָּשִׁיב לוֹ אֶת־הַעֲבוֹט כִּבְּאוֹ הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשִׁלְמָתוֹ וּבְכַבְדּוֹ וְלֹךְ תִּהְיֶה צְדָקָה לְפָנַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים כד, יג)

Vissza kell adnod neki a zálogot naplementekor, hogy lefeküdhessék ruhájában és áldjon téged; neked pedig érdemül lesz az Örökkévaló, a te Istened előtt. (5Mózes 24:13.)

Xxx – naplementekor. – xxx – Ha az egy éjjeli ruhadarab. – xxx – Ha [azonban] az egy nappali ruhadarab, – xxx – [akkor] add vissza neki reggel. – xxx – Ez már egyszer szerepelt az „És ezek a törvények” [azaz a *Mispátim* hetiszakasz]ban: – xxx – „mielőtt leszáll a nap, add vissza néki”⁹⁴. – xxx – Egész napra add vissza neki, – xxx – és naplementekor – xxx – [újra] elveheted [tőle].

Xxx – és áldjon téged. – xxx – És még ha nem áld is meg, – xxx – akkor is – xxx – „neked pedig érdemül lesz.”

לֹא־תַעֲשֶׂק שְׂכִיר עָנִי וְאֶבְיֹן מֵאֱחָיֶיךָ אֹן מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בְּשַׁעֲרֶיךָ. (דברים כד, יד)

Ne gyötörd a szegény és szűkölködő bérest, akár testvéreid akár a jövevények közül való az, akik országodban vannak, kapuidban. (5Mózes 24:14.)

Xxx – Ne gyötörd a [szegény és szűkölködő] bérest. – xxx – De ez már nem szerepelt egyszer? – xxx – Ám itt nyilvánvalóan azért [kerül megismétlésre, nehogy] a szűkölködő kárára megsértsen – xxx – két negatív parancsolatot: – xxx –

⁹³ Ami azt illeti, a zálogként visszatartott tárgyra ráfeküdni a kamatszégés tilalmának megsértését jelenti. (*Szifté Háhámim*)

⁹⁴ 2Mózes 22:25.

„Ne lopd el fizetését – xxx – a béresnek, aki szegény és szűkölködő”; – xxx – a vagyonos kárára [elkövetett törvényszegésre] – xxx – már [korábban] figyelmeztetett [a Tóra]: – xxx – „Ne fosztogasd felebarátodat.”⁹⁵

Xxx – szűkölködő. – xxx – Aki mindenben szüksége szenved.⁹⁶

Xxx – a jövevények. – xxx – Ez az igaz betértekre utal.⁹⁷

Xxx – kapuidban. – xxx – Ez az idegen letelepedőre utal,⁹⁸ – xxx – aki fogyaszt olyan húst, amely nem rituálisan levágott állatból való.⁹⁹

Xxx – akik országodban vannak. – xxx – Ez kiterjesztés az állatokért és eszközökért járó kölcsönzési díjakra.¹⁰⁰

בְּיוֹמוֹ תִּתֶּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־תִבּוֹא עָלָיו הַשְּׂמֶשׁ כִּי עֲנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְּךָ חָטָא. (דברים כד, ט)

Aznap add meg bérét, és ne menjen le föltte a nap, mert szegény ő, és az után vágyódik lelke; nehogy ellened kiáltson az Örökkévalóhoz, és vétek lenne rajtad. (5Mózes 24:15.)

אֶל הַשְּׂכָר הָיָה – A fizetség érdekében – וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת נַפְשׁוֹ – [akár] halálos veszélynek is kiteszi magát: – עָלָה בַּכֶּבֶשׂ – felmászik egy magas falra – וְנִתְּלָה בְּאֵילָן – vagy egy fa ágáról függeszkedik. [Például ha kőműves, vagy szüretelő munkát végez.]

מִכָּל מְקוֹם – Mindenképp [még ha nem kiált is ellened], – אֶלָּא שְׂמִמְהֵרִין לְפָרַע – ám a büntetés gyorsabban eléri [a fizetéssel késlekedőt], – עַל יְדֵי הַקּוֹרָא – ha panaszkodik a munkás.

לֹא־יִוָּמְתוּ אָבוֹת עַל־בְּנֵיהֶם וּבָנִים לֹא־יִוָּמְתוּ עַל־אֲבוֹת אִישׁ בְּחָטָאוֹ יוֹמְתוֹ. (דברים כד, טז)

Ne ölessenek meg az atyák a gyermekek miatt, és a gyermekek ne ölessenek meg az atyák miatt; minden férfi a maga vétke miatt ölessék meg. (5Mózes 24:16.)

Ne ölessenek meg az atyák a gyermekek miatt...

– וְאִם תֹּאמַר בְּעֵינֵי בָנִים – [Azaz] a fiak tanúságtétele alapján. – בְּעֵדוּת בָּנִים – Vagy netán a fiak bűnei miatt? – כָּכָר נֹאמַר – Arra [a vers folytatásában] már írva van az is, hogy – אִישׁ בְּחָטָאוֹ יוֹמְתוֹ – „minden férfi a maga vétke miatt ölessék meg”. – אָבֵל מִי שְׂאִינוּ

⁹⁵ 3Mózes 19:13.

⁹⁶ Az (xxx – *evjon*) szó gyöke: אבה, „ínség” vagy „vágy” (*Mizráhi*).

⁹⁷ Akik elfogadták mind a 613 parancsolatot, és minden szempontból zsidók. (*Szifré* 24:145.)

⁹⁸ Aki Noé fiainak hét törvényét elfogadta ugyan, de a judaizmust nem.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Uo.

אִי – Ám az, aki [még] nem [felnőtt] férfi, – מֵת בְּעוֹן אָבִיו – meghalhat az atyja bűne miatt. – וְהַקְטִינִים מֵתִים בְּעוֹן אָבוֹתָם – A kiskorúak meghalhatnak atyáik bűnei miatt, – בְּיַדֵי שָׁמַיִם – Égi rendelés alapján.

לֹא תִשֶׂה מִשְׁפָּט גֵּר יְתוֹם וְלֹא תִחַלֵּל בְּגָד אֱלֹמֶנָה. (דברים כד, יז)

Ne ferdítsd el a jövevény jogát, sem az árváét és ne vedd zálogba az özvegy ruháját; (5Mózes 24:17.)

Xxx – Ne ferdítsd el a jövevény jogát, sem az árváét. – xxx – A vagyonosra vonatkozóan – xxx – már kapott figyelmeztetést: – xxx – „El ne hajlítsd az ítéletet.”¹⁰¹ – xxx – Ez itt megismétlésre kerül a szegényre vonatkozóan, – xxx – s így már két tilalmat szeg meg [ha megszegi ezt a micvát], – xxx – mivel könnyebb elferdíteni – xxx – a szegény ítéletét, – xxx – mint a vagyonosét. – xxx – Ezért figyelmeztet, – xxx – majd ismétli meg a figyelmeztetést.

Xxx – és ne vedd zálogba. – xxx – Ha ez nem a kölcsönzés idején történik.¹⁰²

וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וַיִּפְדֶּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אֲנֹכִי מְצַוְךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה. (דברים כד, יח)

...hanem emlékezzél arra, hogy rabszolga voltál Egyiptomban és kiváltott téged onnan az Örökkévaló, a te Istened; azért parancsolom neked, hogy megtedd ezt a dolgot. (5Mózes 24:18.)

Xxx – hanem emlékezzél arra. – xxx – Ezzel a feltétellel szabadítottalak ki [Egyiptomból] – xxx – hogy megtartsd rendelkezéseimet, – xxx – még ha azok pénzügyi veszteséggel is járnak [számodra].

כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְּשָׂדֶךָ וְשִׁכַחְתָּ עֹמֵר בְּשָׂדֶךָ לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לְגֵר לְיְתוֹם וְלֵאלֹמֶנָה יִהְיֶה לְמַעַן יִבְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ. (דברים כד, ט)

Midón learatod aratásodat a meződön, és otffelejtesz egy kévét a mezőn, ne térj vissza, hogy elidd; a jövevényé, az árváé és az özvegyé legyen, azért hogy megáldjon téged az Örökkévaló, a te Istened kezéd minden munkájában. (5Mózes 24:19.)

¹⁰¹ 16:19.

¹⁰² Az „és ne vedd”-ből ugyanis arra lehet következtetni, hogy itt a hitelező törvényi úton követelne zálogot, vagy is ez a tilalom már a kölcsönzést követő időszakra vonatkozik. Itt tehát nem arról az esetről van szó, amikor a kölcsönvevő, annak érdekében, hogy megkapja a kívánt kölcsönt, örömet kínál zálogot a hitelezőnek a kölcsön megkapásának pillanatában. (*Gur Árje*)

וְשָׂכַחְתָּ עִמָּר – ...és otffelejtesz egy kévét... – וְלֹא גָדִישׁ – De nem egy egész halom [kévét]. – מִכַּאֲן אָמְרוּ – Ebből vezetjük le, – עִמָּר שֵׁישׁ בּוֹ סֹאֲתִים – hogy ha van egy két szeá-nyi¹⁰³ [gabonát] tartalmazó kéve, – וְשָׂכַחוּ – amelyet otffelejtettek, – אֵינוֹ שָׂכַחַה – arra nem érvényes az „otffelejtés” törvénye.

בְּשָׂדֶה – ...a mezőn... – לְרִבּוֹת – Ez [a szó azért ismétlődik, mert] utal – שָׂכַחַת – azokra az otffelejtett álló gabonaszálakra, – שֵׁשְׁכַח מִקְצֹתָהּ מִלְקָצוֹר – amelyek egy részét [kevesebb, mint két szeá-nyit] elfelejtettek learatni.

לֹא תָשׁוּב לְקַחְתָּ – ...ne térj vissza, hogy elvidd... – מִכַּאֲן אָמְרוּ – Innét vezetjük le, – שֵׁשְׁלֹאֲחֶרְיוֹ שָׂכַחַה – hogy ami mögötte van, arra érvényes az „otffelejtés” törvénye, – שֵׁשְׁלִפְנָיו אֵינוֹ שָׂכַחַה – ami azonban előtte van, arra nem érvényes az „otffelejtés” törvénye, – שֵׁשְׁאֵינוֹ בְּכָל תְּשׁוּבָה – mivel arra nem vonatkozhat a „ne térj vissza”.

וְאָף עַל – ...azért, hogy megáldjon téged az Örökkévaló... – וְאָף עַל – Noha úgy került a [szegény] birtokába, – שֵׁשְׁלֹא בְּמִתְכַנֵּן – hogy [a gazdának] nem volt szándékában. – קָל וְחֹמֶר – Mennyivel inkább [megáldja az Örökkévaló azt a gazdát], – לְעוֹשֵׂה בְּמִתְכַנֵּן – aki tudatosan cselekszik. – אָמֹר מַעֲתָה – Ezek után elmondható [az is], – נִפְלָה סֵלַע מִיָּדוֹ – hogy ha elejtett egy szelá érmét – וּמִצָּאָה – és azt megtalálta egy nincstelen, – וְנִתְפָּרַס בָּהּ – aki abból élelmet vett magának, – הָרִי הוּא מִתְבָּרַךְ עָלֶיהָ – az illető, [aki elejtette a pénzérmét] áldott érte.

כִּי תַחֲבֹט וַיִּתֵּךְ לֹא תִפְאַר אַחֲרָיֶךָ לְגֵר לִיתוֹם וְלֹאֲלִמְנָה יִהְיֶה. (דברים כד, כ)

Midón levered olajfádat, ne szedd le utólag a felső ágakon maradt bogytó; ez a jövevényé, az árváé és az özvegyé legyen. (5Mózes 24:20.)

Xxx – ne szedd le [utólag] a felső ágakon maradt bogytó.¹⁰⁴ – xxx – Ne távolítsd el róla dicsőségét. – xxx – Innét [vezetjük le azt], – xxx – hogy leszüreteletlenül kell hagyni – xxx – a fa [lombjának] egyik szélét.¹⁰⁵

Xxx – utólag. – xxx – Ez a sihōhá-ra¹⁰⁶ utal.

כִּי תִבְצֹר פְּרִמָּךְ לֹא תַעוֹלֵל אַחֲרָיֶךָ לְגֵר לִיתוֹם וְלֹאֲלִמְנָה יִהְיֶה. (דברים כד, כא)

Midón leszüreteled szőlődet, ne böngéssz magad után; ez a jövevényé, az árváé és az özvegyé legyen. (5Mózes 24:21.)

Xxx – ne böngéssz. – xxx – Ha törpe szőlőtöveket találsz,¹⁰⁷ – xxx – azokat ne szüreteled le. – xxx – Mi az a törpe szőlőtő? – xxx – Minden olyan [szőlőtő], – xxx

¹⁰³ Mai mértékegységben kifejezve kb. 16,6 liter.

¹⁰⁴ Szó szerint: „Ne távolítsd el dicsőségét”

¹⁰⁵ Ugyanúgy, mint ahogyan a szántó föld egyik szélét is meg kell hagyni learatatlanul, hogy az megmaradjon a szegényeknek [3Mózes 19:9.] (Hulin 131b.).

¹⁰⁶ Uo. Ez olyan, mint a szántó föld sihōhá-ja, amikor is a gazda nem fordulhat vissza azért, amit maga mögött hagyott [19. vers]. (Sziťé Háhámim)

– melynek termése „váll” és „cseppecske” híján való. – xxx – Ha [a fürt] a kettő bármelyikét tartalmazza, – xxx – akkor az a tulajdonosé. – xxx – És én [a következőt] láttam – xxx – a jeruzsálemi Talmudban¹⁰⁸: – xxx – „Mi az a váll? – xxx – [szólószem] csoportok egymás tetején.¹⁰⁹ – xxx – [És] a cseppecskék? – xxx – Azok [a szemek], amelyek a központi szárról csüngnek alá.¹¹⁰”

וְנִכְרְתָהּ כִּי־עֲבָדָה הָיְתָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־לֶפְנֵי אֲנֹכִי מִצְנֻדָּה לְעֲשׂוֹת אֶת־הַדְּבָר הַזֶּה. (דברים כד, כב)

Emlékezzél arra, hogy rabszolga voltál Egyiptom országában; azért parancsolom neked, hogy megtedd ezt a dolgot. (5Mózes 24:22.)

כִּי־הָיְתָה רֵיב בֵּין אַנְשִׁים וְנָגְשׁוּ אֶל־הַמִּשְׁפָּט וּשְׂפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ וְהִצְדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת־הַרְשָׁע. (דברים כה, א)

Ha pöer van emberek között és odalépnek a törvény elé, hogy ítéljenek köztük és fölmentik az igazságot és elítélik a bűnöst. (5Mózes 25:1.)

להיות נגשים אל – **Ha pöer van...** – סופם – Végül bizonyosan – **פי יהיה ריב** – **המִשְׁפָּט** – felkeresik a bíróságot. [Olyannyira elmérgesedik majd a vita, hogy csak a bíróság lesz képes megoldást találni rá.] – **אָמַר מֵעַתָּה** – Ez alapján elmondható, – **אֵין מִי גָרַם לְלוֹט** – hogy békesség nem születik – veszekedésből. – **מִתּוֹךְ מְרִיבָה** – **מִי גָרַם לְלוֹט** – Mi volt az oka, hogy Lót – **לְפָרוֹשׁ מִן הַצְּדִיק** – elvált a *cádik*-tól [Ábrahámtól]?¹¹¹ – **הָיָה אֹמֵר** – Elmondható, – **זוּ מְרִיבָה** – hogy a vita, [ami a pásztorok között robbant ki].¹¹²

...és elítélik a bűnöst. – **יָכוֹל כָּל הַמִּתְחַיְבֵּין בְּדִין לֹקֵין** – Ne-tán mindenkire, akit bűnösnek találnak a bíróságon, korbácsolás vár? – **תִּלְמוּד לֹמֵר** – A Tóra ezért azt mondja:¹¹³ – **וְהָיָה אִם בֵּן הַכּוֹת הַרְשָׁע** – „és akkor lesz, hogyha a bűnös ütleget érdemel.” – **פְּעָמִים לֹקָה** – [Vagyis vannak] esetek, amikor megkorbácsolják – **וּפְעָמִים אֵינֻ לֹקָה** – és [vannak olyan] esetek, hogy nem korbácsolják meg. – **וּמִי הוּא הַלֹּקָה** – Akkor hát ki érdemel korbácsolást? – **לָמוּד מִן הָעֲנָן** – Lásd meg a kontextusból:¹¹⁴ – **לֹא תַחְסוּם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ** – „Ne kösd be az ökör száját, mikor nyom-

¹⁰⁷ Ám ilyenek nem minden szőlőben találhatók. (Mizráhi)

¹⁰⁸ Péá 7:3.

¹⁰⁹ Melyek hasonlatosak a vállon cipelt teherhez. (Gur Árje)

¹¹⁰ Mintha csak egymásra csöpögnének. (Gur Árje)

¹¹¹ 1Mózes 13:11.

¹¹² Uo. 7.

¹¹³ 2. vers.

¹¹⁴ 4. vers.

tat”: – לאו שלא נתק לעשה – [Olyan esetekben, mint itt, amikor] egy tiltó parancsolat nem javítható ki egy tevőleges parancsolat által.¹¹⁵

וְהָיָה אִם־בָּן הַכֹּתֵת הַרְשָׁע וְהַפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהַכְהִיּוֹ לְפָנָיו כְּנִי וְשָׁעֲתוֹ בְּמִסְפָּר. (דברים כה, ב)

...és akkor lesz, hogyha a bűnös ütleget érdemel, fektesse le a bíró és veressen rá maga előtt bűnösségéhez mért szám szerint. (5Mózes 25:2.)

Xxx – fektesse le a bíró. – xxx – Ez azt tanítja, – xxx – hogy az [elítelt] megkorbácsolása nem – xxx – álló vagy ülő [helyzetben történik], – xxx – hanem fekvő [helyzetben].

Xxx – maga előtt bűnösségéhez mért. – xxx – Maga mögött pedig – xxx – egy kettős bűnösséghez mért szám szerint.¹¹⁶ – xxx – Innét vezetik le azt, – xxx – hogy a korbácsütések – xxx – kétharmadát hátulról, – xxx – egyharmadát pedig előlről [végzik el].

Xxx – szám szerint. – xxx – Ez nem (xxx – bámiszpár)-nak¹¹⁷ van pontozva, – xxx – ami azt jelzi, hogy kötve van¹¹⁸; – xxx – tehát így olvassuk: – xxx – „szám szerint negyven [ütést]”, – xxx – de azért ne teljes negyvenet, – xxx – hanem annyit, ami éppen kiegészül – xxx – negyvenre, – xxx – azaz negyven mínusz egyet.¹¹⁹

אֲרַבְעִים יִכְנוּ לֹא יִסְיף פְּרִי־סִיף לְהַכְתּוֹ עַל־אֵלֶּה מִכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אֲחִידָךְ לְעֵינֶיךָ. (דברים כה, ג)

¹¹⁵ Ez alól kivétel például az a parancsolat, amely tiltja, hogy az áldozati hús elfogyasztatlanul maradjon más napra, mivel az kapcsolódik egy tevőleges parancsolathoz, amely előírja az elfogyasztatlan hús elégetését. Így aztán az áldozati húst elfogyasztatlanul hagyó személy nem érdemel korbácsolást.

¹¹⁶ A „maga előtt” nem a bíróra vonatkozik, nyilvánvaló ugyanis, hogy a bírónak végig felügyelnie kell a büntetés végrehajtását. A „maga előtt” tehát az elítéltra vonatkozik, akit megkorbácsolnak, és a vers azt tanítja nekünk, hogy a korbácsütések egy részét az elítelt testének elülső felére mérik (*Mesziáh Ilmim; Böér Májim Hájim*).

Egy férfi tizenhárom éves korától tartozik felelősséggel a bűneiért avagy a „gonoszságáért”. A bűnöknek három kategóriája létezik: a (xxx – *hátáim*), azaz a „nem szándékos bűnök”; az (xxx – *ávonot*), azaz a „személyes haszonszerzésből vagy élvezetből elkövetett bűnök”; és a (xxx – *pös-áim*), vagyis azok a „bűnök, amelyeket az Örökkévaló elleni szándékos lázadás szándékával követnek el.” A szövegben szereplő „bűnösségéhez” kifejezés a bűnösség e fentebb ismertetett három kategóriájának bármelyikére utalhat. Az elítéltnak járó harminckilenc korbácsütésből a felelősség életkorára utaló tizenhármát a test elülső felére mérik, a maradék kétharmadot pedig a test hátulsó felére (*Böér Májim Hájim*).

¹¹⁷ Hanem (xxx – *bömiszpár*)-nak.

¹¹⁸ A 3. vers elejének „negyven” szavához.

¹¹⁹ Mákot uo. Miért nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy harminckilencet? Jelzendő, hogy az elítelt valójában negyven korbácsütést érdemelne; ez a szám ugyanis megfelel az emberi magzat kialakulása napjainak számával a fogantatástól számítva addig a napig (és ez a negyvenedik), amelyen a lélek belép a fizikai testbe. Csupán az isteni könyörület csökkentette ezt a számot negyvenről harminckilencre. (*Gur Árje*)

Negyven ütést verethet reá, nem többet, nehogy, ha ezen felül többet veretne rá sok ütéssel, ezáltal megbecstelenítve lenne testvéred a te szemed előtt. (5Mózes 25:3.)

לֹא יוֹסִיף – ...nem többet... – מִפְּאֵן – Innen vezetjük le, – אֲזַהְרָה – hogy tilos [az embernek] – לְמַכָּה אֶת הַבְּרִי – megütni a felebarátját.

וְנִקְלָה אֲחִיקָ – ...ezáltal megbecstelenítve lenne testvéred... – כָּל הַיּוֹם – A Szentírás egész nap [vagyis addig, amíg korbácsolásban nem részesül] – קוֹרְאוּ רָשָׁע – úgy aposztrofálja, mint bűnözőt, – וּמִשְׁלָקָה – a korbácsolást követően azonban – קָרְאוּ אֲחִיקָ – már „testvéred”-nek nevezi, [mert a reá mért büntetés eltörli vétkét].

לֹא־תִחָסֵם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ. (דברים כה, ד)

Ne kösd be az ökör száját, mikor nyomtat. (5Mózes 25:4.)

Xxx – Ne kösd be az ökör száját. – xxx – A Tóra itt a legáltalánosabbról beszél, – xxx – ám a törvény ugyanez¹²⁰ – xxx – minden házasított állatra, – xxx – vadra és szárnyasra [vonatkozóan], – xxx – amelyet élelemmel kapcsolatos munkára¹²¹ fognak be. – xxx – Ha ez így van, akkor miért [éppen] az ökröt említi [a Tóra]?¹²² – xxx – Kizárandó az embert.¹²³

Xxx – mikor nyomtat. – xxx – Lehetséges, hogy kint be lehet kötni a száját?¹²⁴ – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „Ne kösd be az ökör száját” – xxx – sehol. – xxx – Akkor hát miért történik említés a nyomtatásról? – xxx – Hogy [a Tóra] megtanítsa neked: – xxx – amiképpen a nyomtatás különleges, – xxx – [amennyiben] olyan dologgal teszik, – xxx – amelynek a feldolgozása még nem teljes¹²⁵, – xxx – és olyan terménnyel, amely a földből [nőtt], – xxx – azonképpen [vonatkozik a szájbekötés tilalma] minden olyanra, amely hasonlít [a nyomtatáshoz avagy csépléshez]. – xxx – Ez alól kivétel a fejés – xxx – valamint a

¹²⁰ Vö. 22:10.

¹²¹ Mint amilyen a versünk által említett „nyomtatás”, azaz cséplés. (Mizráhi)

¹²² Hiszen azt is mondhatná: „nyomtatás közben ne kösd be az állat száját”. (Szipte Háhámim)

¹²³ A szájbekötés tilalmából (Szifré 25:154.). Ez lehetővé teszi, hogy egy gazda olyan feltétellel alkalmazzon egy aratómunkást, hogy az nem fog enni a termésből, míg ugyanezt egy ökörral nem lehet megtenni, annak engedni kell, hogy annyit egyen, amennyit csak akar. Mindazonáltal különleges kikötés hiányában az aratómunkásnak is meg kell engedni, hogy egyen a termésből. (Gur Árje)

¹²⁴ Vagyis a szérűskerten kívül, hogy így az ökömek ezt követően, a cséplés közben is bekötve maradjon a szája.

¹²⁵ Mert miután a learatott termést behordták a szántóföldről és elraktározták, az abból való kötelező tized elkülönítés csak ekkor kezdődik. Ugyanígy, miután átszitálták a lisztet a sütéshez, majd vizet kevertek a lisztbe, a (xxx – hálá) kötelezettsége csak ekkor kezdődik.

sajt- és vajkészítés,¹²⁶ – xxx – mivel ezek nem a föld terményei. – xxx – Kivétel [továbbá] a [tészta] dagasztás és formázás, – xxx – mivel ezek a munkafolyamatok teljesek – xxx – a *hálá*-kötelezettség szempontjából. – xxx – Kivétel [még] az [összera-gadt] datolyák és fügék szétválasztása – xxx – mivel ez a munkafolyamat teljes – xxx – a tized elkülönítése szempontjából.

פִּי־יָשְׁבוּ אֲחִים יַחְדָּו וַיִּמָּת אֶתֶד מֵהֶם וַיִּבֶן אֶיְדוֹ לְאִתְהִיָּה אֲשֶׁת־הַמָּת הַחֹצְפָה לְאִישׁ זָר יִבְמָהּ יִבָּא עָלֶיהָ וְלִקְחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּבְמָהּ. (דברים כה, ה)

Ha testvérek együtt laknak, és meghal egyik közülük, és nincs fia, ne menjen a halottnak felesége ki a házból idegen férfihoz; sógora menjen hozzá, és vegye el magának feleségül, sógorházasságban vegye el. (5Mózes 25:5.)

שְׁהִיָּתָה לָהֶם יְשִׁיבָה אַחַת – **Ha testvérek együtt laknak...** – פִּי יָשְׁבוּ אֲחִים יַחְדָּו – Azaz, hogy egy időben éltek ezen a világon. – פָּרַט לְאִשָּׁת אָחִיו – Ez kizárja egy olyan báty feleségét, – שְׁלֹא הָיָה בְּעוֹלָמוֹ – aki nem élt vele egy világban. [Azaz meghalt, mielőtt még az öccse megszületett volna. Az ilyen esetben ugyanis a sógorházasság kötelezettsége nem érvényes.]

יַחְדָּו – **...együtt...** – הַמִּיּוֹחָדִים בְּנִחְלָה – [Ez olyan testvérekre vonatkozik,] akiket összeköt az örökség. – פָּרַט לְאָחִיו מִן הָאִם – [Vagyis] nem vonatkozik az anyai ági testvérekre.

וַיִּבֶן אֶיְדוֹ לְ – **...és nincs (éjn) fia...** [A „nincs” jelentésű „éjn”-t néha írják י (jod) nélkül, mint¹²⁷: מֵאֵן. Amikor egy betű látszólag felesleges, mindig rejtett értelmet, rejtett utalást tartalmaz. Ez esetben ez a „felesleges” י a helyzet alaposabb megvizsgálására utal.] – עֵינַי עָלָיו – Vizsgáld csak meg jobban: – בֶּן אִוּ בַת – [hátha mégis akad] egy fia vagy lánya, – אוּ בֶן הַבֵּן אוּ בַת הַבֵּן – vagy fia fia vagy lánya – אוּ בֶן הַבַּת אוּ בַת הַבַּת – vagy lánya fia vagy lánya, [akik ugyancsak mentesítik az özvegyet a sógorházasság kötelezettsége alól].

וְהָיָה הַבְּכוֹר־אֲשֶׁר תֵּלֵד יִקְוֶה עַל־שֵׁם אָחִיו הַמָּת וְלֹא־יִמָּחַהּ שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל. (דברים כה, ו)

És lesz, hogy az elsőszülött, akit szülni fog, viselje meghalt testvérének nevét, hogy ki ne töröltessék neve Izráelből. (5Mózes 25:6.)

¹²⁶ Munkások által. Ám amikor a föld termésével dolgoznak, a munkásoknak meg kell engedni, hogy ehessenek belőle.

¹²⁷ 7. vers.

Xxx – És lesz, hogy az elsőszülött. – xxx – A legidősebb fivér – xxx – sógorházasságot fog kötni – xxx – az [özvegy]asszonnyal.¹²⁸

Xxx – akit szülni fog. – xxx – Ez kizárja az *ájlonit*-ot,¹²⁹ – xxx – aki nem képes gyermeket szülni.¹³⁰

Xxx – viselje meghalt testvéreinek nevét. – xxx – Az [a fivér], aki sógorházasságot kötött – xxx – az [elhunyt fivér] feleségével, – xxx – fogja megkapni az elhunyt örökrészét – xxx – apjuk vagyonából.¹³¹

Xxx – hogy ki ne töröltessék neve. – xxx – Ez alól kivétel egy eunuch felesége, – xxx – mivel annak¹³² a neve már eleve kitöröltetett.¹³³

וְאִם לֹא יִהְיֶה הָאִישׁ לְקַחַת אֶת־בְּמֹתוֹ וְעַל־תָּהּ יִבְמֹתוֹ הַשְּׂעִרָה אֶל־הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי
לְהִקְיָם לְאַחֵיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יְבָמִי. (דברים כה, ז)

És ha a férfi nem akarja elvenni sógornőjét, akkor menjen ki sógornője a kapuba a vénekhez és mondja: sógorom vonakodik testvéreinek nevét fenntartani Izraelben, nem akar sógorházasságban elvenni. (5Mózes 25:7.)

Xxx – a kapuba. – xxx – [Ez úgy értendő,] ahogyan a Targum [Onkelosz] fordítja: – xxx – „a bíróság kapujába.”¹³⁴

וְקָרְאוּ לָו וְקִנְיֵעֵירוֹ וְדָבְרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא תִפְצְתִי לְקַחְתָּהּ. (דברים כה, ח)

Erre hívják magukhoz városának vénei, és szóljanak hozzá; és ha ő állhatatosan azt mondja: nem akarom elvenni, (5Mózes 25:8.)

וְעָמַד – ...és ha ő állhatatosan.... – בְּעֵמִידָהּ – [Vagyis úgy kell megtennie kijelentését,] hogy közben áll.

וְאָמַר – ...azt mondja... – בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ – A szent nyelven.¹³⁵ – וְאָף הִיא – Ami képpen ő (az özvegynek) is – דְּבָרֶיהָ בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ – a szent nyelven kell szólnia.

¹²⁸ Az 5. vers vége: „sógorházasságban vegye el” összeolvasandó a 6. vers elejével: „És lesz, hogy az elsőszülött”, ami úgy értelmezendő, hogy a legidősebb fivér fog sógorházasságot kötni. (Rási *Jövámot* 24a-hoz.)

¹²⁹ Versünk azt az özvegyasszonyt írja le, akire a sógorházasság kötelezettsége vonatkozik. (*Jövámot*, Rási *uo.*)

¹³⁰ Az *ájlonit* olyan nő, aki szervi okokból képtelen a szaporodásra.

¹³¹ Szövegrészünk: „viselje meghalt testvéreinek nevét”, az őt illető örökrészre utal, mint az *1Mózes* 48:6. esetében is: „testvéreik nevéől neveztesse nek örökségükben.” (*Jövámot* *uo.*)

¹³² Vagyis az eunuchnak.

¹³³ Ha állapota veleszületett volt, akkor se a *jibum*, se a *hálicá* kötelezettsége nem vonatkozik rá. Ám ha a születését követően vált eunuch-há, akkor a *hálicá* kötelezettsége vonatkozik rá. (*Mizráhi*, idézve a *Jövámot* 79b-t)

¹³⁴ Erre a „vénekhez” szövegrészből lehet következtetni. (*Mizráhi*)

וּנְשָׂה יִבְמְתוּ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְקֵנִים וְחִלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רִגְלוֹ וְרָקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָהּ וְאָמְרָה כָּכָה
 יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בַּיִת אַחֲרָיו. (דברים כה, ט)

...akkor lépjen oda hozzá a sógornője a vének szeme előtt, rántsa le lábáról saruját és köpjön ki előtte; szólaljon meg és mondja: Így történtek a férfival, aki nem építi föl testvérének házat. (5Mózes 25:9.)

Xxx – és köpjön ki előtte. – xxx – A földre.¹³⁶

Xxx – aki nem építi föl. – xxx – Innét vezetjük le azt, – xxx – hogy aki elvégezte a *hálícá* [szertartását], – xxx – az nem vonhatja azt vissza, és nem köthet sógorházasságot, – xxx – mivel nem azt mondja [a Tóra], hogy – xxx – „aki nem építette föl”, – xxx – hanem azt, hogy „aki nem építi föl”. – xxx – [Azaz] mivel nem építette föl, – xxx – többé már nem is építheti föl.

וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בַּיֵּת חֶלְוִץ הַנָּעַל. (דברים כה, י)

És ez legyen a neve Izráelben: a lerántott sarujának háza. (5Mózes 25:10.)

Xxx – És ez legyen a neve... – xxx – Micva – xxx – mindenkire nézve, aki ott áll [mint tanú], – xxx – hogy kijelentse: – xxx – „ő az, akinek lerántották a saruját”.¹³⁷

כִּי־יִנָּצוּ אַנְשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקִרְבָּהּ אֲשֶׁת הָאָחִד לְהַצִּיל אֶת־אִשְׁתָּה מִיַּד מִכְהוֹ וְשִׁלְחָה יָדָהּ
 וְהִחֲזִיקָהּ בְּמִבְשָׁיו. (דברים כה, יא)

Ha férfiak egymás közt tusakodnak, egyik a másikkal és az egyiknek felesége közeledik, hogy megmentse férjét támadójának kezéből, aki őt veri s kinyújtja kezét és megragadja annak szemérmét: (5Mózes 25:11.)

¹³⁵ Mivel a vers úgy kezdődik, hogy „Erre hívják magukhoz városának vénei és szóljanak hozzá,” azt várnánk, hogy úgy folytatódik: „és ő válaszol.” Mivel azonban „azt mondja” szerepel, ez arra utal, hogy itt nem spontán válaszról van szó, hanem egy afféle megszabott formulával való válaszdásról, nyilatkozatról, ebből arra következtetünk, hogy ezt a nyilatkozatot a szent nyelven, vagyis héberül kell megtenni.

¹³⁶ Nem „az arcába”, abban az esetben ugyanis az állna a szövegben, hogy (xxx – *lötoħ pánávu*), „az arcába”. Ami azt illeti, a (xxx – *böfánávu*) helyett a (xxx – *löfánávu*) egyértelműbben jelentené azt, hogy a köpés a földre történt. A Tóra mindazonáltal a (xxx – *böfánávu*) formát részesíti előnyben, mert ezt úgy is lehet értelmezni, hogy „az arcába”, s így ez arra utal, hogy a köpés éppen úgy megszégyeníti a vonakodót, mintha az asszony arcul köpte volna. (*Gur Árje*)

¹³⁷ És nem azt mondják, hogy „a lerántott sarujának háza”. Versünkben nem szerepel explicit módon a kijelentés micvája, csupán annak eredménye. E kijelentés eredményeképpen a ház elnevezetik „a lerántott sarujú háza”-nak. (*Gur Árje*)

Xxx – Ha férfiak egymás közt tusakodnak. – xxx – Végül ütlegelni fogják egymást, – xxx – amint írva van: – xxx – „támadójának kezéből”. – xxx – Béke nem származhat – xxx – tusakodásból.¹³⁸

וְקִצְתָהּ אֶת־כַּפָּהּ לֹא תַחֲוֶס עֵינֶיהָ. (דברים כה, יב)

Akkor vágd le kezét, ne sajnálja őt szemed. (5Mózes 25:12.)

וְקִצְתָהּ אֶת כַּפָּהּ – Akkor vágd le kezét... – מְמוֹן דְּמֵי בְּשֹׁתוֹ – [azáltal, hogy] pénzben [megfizetteted vele a férfi] megaláztatásának árát, – הַכֹּל לְפִי הַמְּבִישׁ – amely annak mértékében változik, hogy ki a megalázó – וְהַמְּתַבֵּישׁ – és ki a megalázott. – או אֵינוֹ אֶלָּא יָדָה מִמֶּשׁ – Vagy [a vers] talán [mégis] szó szerint az asszony kezére utal? – וְנֶאֱמַר לְהֵלֵן – [Nem, mert] itt az áll: „ne sajnálja őt szemed,” – וְנֶאֱמַר לְהֵלֵן – máshol pedig [szintén] az áll – בְּעֵדִים זוֹמְמִין – a hamis tanúkra vonatkozóan,¹³⁹ hogy – לֹא תַחֲוֶס – „ne sajnálja őt szemed”.¹⁴⁰ – מֵה לְהֵלֵן מְמוֹן – Amiképpen ott az utalás pénzbeli fizetségre történik, – אַף כֹּאן מְמוֹן – úgy itt is pénzbeli fizetségre történik az utalás.

לֹא־יִהְיֶה לָּךְ בְּכִיסֶּךָ אֶבֶן וְאֶבֶן גְּדוֹלָה וְקִטְנָה. (דברים כה, יג)

Ne legyen nálad tarsolyodban kétféle kő, nagy meg kicsiny. (5Mózes 25:13.)

Xxx – kétféle kő. – xxx – Ellensúlyok.¹⁴¹

Xxx – nagy meg kicsiny. – xxx – Ahol a nagy – xxx – ellentmond a kicsinek,¹⁴² – xxx – hogy ne legyen az, hogy a naggyal vesz, – xxx – és a kicsivel ad vissza.

לֹא־יִהְיֶה לָּךְ בְּבֵיתֶךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וְקִטְנָה. (דברים כה, יד)

Ne legyen nálad házadban kétféle mérték, nagy meg kicsiny. (5Mózes 25:14.)

Xxx – Ne legyen nálad. – xxx – Ha ezt teszed, – xxx – nem lesz semmid.¹⁴³

¹³⁸ Szifré 25:160. Abból, hogy a Tóra először tusakodást említ, majd ütlegelést, ahelyett, hogy egyszerűen csak azt mondaná: „Ha valaki megüti felebarátját.” (*Gur Árje*, vö. az 1. verssel)

¹³⁹ 5Mózes 19:19.

¹⁴⁰ 21. vers.

¹⁴¹ Nem szó szerint bármilyen kövek, hanem olyanok, amelyekkel árut mérnek. (*Szifté Háhámim*)

¹⁴² Mivel állítólag mindkettő ugyanolyan súlyt képvisel. Amúgy természetesen tökéletesen legális eltérő méreteket, mennyiségeket (egy liter, fél liter, stb.) reprezentáló ellensúlyokat tartani és használni. (*Mizráhi*)

¹⁴³ A két egymást követő „ne legyen nálad”-ból. (*Mizráhi*)

אָבן שְׁלֵמָה וְצִדִּיק יְהִי־הֵלֶךְ אִיפֹה שְׁלֵמָה וְצִדִּיק יְהִי־הֵלֶךְ לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יָמָיִךְ עַל הָאָדָמָה
 אֲשֶׁר־הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ. (דברים כה, טו)

Teljes és igazságos súlyod legyen, teljes és igazságos mértéked legyen, hogy hosszú legyen az életed azon a földön, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked. (5Mózes 25:15.)

Xxx – Teljes és igazságos súlyod legyen. – xxx – Ha így cselekedsz, – xxx – bőségben fogsz élni.¹⁴⁴

כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֲשֵׂה אֵלֶּה כָּל עֲשֵׂה עוֹל. (דברים כה, טז)

Mert az Örökkévaló, a te Istened útálata bárki teszi ezeket, bárki követ el jogtalanságot. (5Mózes 25:16.)

זְכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לָךְ עַמְלָק בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם. (דברים כה, יז)

Emlékezzél meg arról, amit Ámálék tett veled az úton, midőn kivonultatok Egyiptomból; (5Mózes 25:17.)

Xxx – Emlékezzél meg arról, amit Ámálék tett veled. – xxx – Ha csalsz – xxx – mértékeiddel és súlyaiddal, – xxx – akkor retteghetsz – xxx – az ellenség zaklatásától,¹⁴⁵ – xxx – amint írva van: – xxx – „A hamis mérleget – xxx – utálja az Örökkévaló”¹⁴⁶, – xxx – majd ezt követően: – xxx – „Ha jön a kevélység, – xxx – jön a szegyen is”¹⁴⁷.

אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדֶרֶךְ וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל־הַנְּחָשִׁים אֲתֵרִיד וְאַתָּה עָנָף וַיִּגַּע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים. (דברים כה, יח)

...hogy beléd akadt az úton és levágta közüled mindazokat, akik gyengülten elmaradtak mögötted, midőn te bágyadt és fáradt voltál, és ő nem félte Istent. (5Mózes 25:18.)

אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדֶרֶךְ – ...hogy beléd akadt (korhá) az úton... – לְשׁוֹן מִקְרָה – Ez egy véletlenszerű dologra (*mikre*) utal.

¹⁴⁴ A „legyen” itt a jutalomra utal, amiképpen fentebb [13. vers] a „ne legyen” a büntetésre. (Szifré Háhámim)

¹⁴⁵ Mivel te sem korlátoztad magad a helyes súlyok használatára, ellenséged sem fogja korlátozni magát, hogy megmaradjon azon hatalmi kertek között, amelyeket a Teremtő kijelölt számára, s ezért gátlástalanul fog zaklatni téged. (Gur Árje)

¹⁴⁶ Példabeszédek 11:1.

¹⁴⁷ Uo. 2.

– דְּבַר אַחֵר – Egy másik [szóhasonlatosságból következő] magyarázat: – לְשׁוֹן קָרִי – וְטָמְאָהּ – ez a magömlés tisztátalanságára (keri) utal; – שְׁהֵיָה מְטֻמָּאָן – mert [Amalék] bemocskolta őket (Izrael fiait) – בְּמִשְׁכָּב זָכוֹר – homoszexuális érintkezések által.

– דְּבַר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – לְשׁוֹן קוֹר וְחוּם – ez a „hidegre (kor) és forróságra” utal. – צָנְנָךְ – [Amalék] lehűtött téged, – וְהִפְשִׁיךְ – és langyossá tette – מֵרֵתִיחַתְךָ – forrongó hevedet. – וְהָאֵמוֹת יִרְאִים לְהִלָּחֵם בְּכֶם – Ugyanis az összes nép félt háborút indítani ellened, – וַיָּבֵא זֶה וְהִתְחִיל – míg ő (Amalék) el nem kezdte [a veled való háborúskodást], – וְהִרְאָה מְקוֹם לְאַחֵרִים – mutatva az utat mások számára. – מִשָּׁל לְאַמְבֹּטֵי רוֹתַחַת – Ez hasonló annak a tűzforró fürdőnek [az esetéhez], – בָּרִיָּה יְכוּלָה לִירֹד בְּתוֹכָהּ – amelybe senki emberfia nem volt képes beleereszkedni. – בָּא אַף עַל פִּי – Erre jött egy gazfickó, – קָפֵץ וַיִּרֹד לְתוֹכָהּ – és beleugrott. – שָׁנְכָהּ – Noha [ő maga] leforrázta magát, – הִקְרָה אוֹתָהּ בְּפִנֵּי אַחֵרִים – [mégis] lehűtötte a vizet mások számára.

בָּךְ – ...levágta (vájzánév) közüled... [Mivel az Írás itt nem az általános „megölte” kifejezést, hanem a levágta (vájzánév) szót használja – amelynek a farok (zánávu) a gyöke, ezért ez magyarázatot igényel.] – מִכַּת זָנָב – [Azaz] csapást mért végedre: – חוֹתֶךָ מִלִּוּת – levágták a körülmélt szerveket – וְזוֹרֵק כָּל־פִּי מֵעֵלָה – és felhajigálták az ég felé. [Gúnyolódva az Éggel, mintha csak azt mondták volna: „Nesze, itt a parancsolat, amit a zsidóknak adtál! Hát megmentette őket?”]

כָּל הַנְּחָשִׁים אֶתְרִיךְ – ...mindazokat, akik gyengülten elmaradtak mögötted... – חֲסֵרֵי כֹחַ – Elgyengültek voltak – מִחֻמַּת הַטָּאָם – bűneik miatt, – שְׁהֵיָה הָעֲנָן פּוֹלֵט – s ezért a felhő [amely óvón vonult felettük] kivetette őket [maga alól].

וְאַתָּה עֵיף וַיִּגַע – ...midón te bágyadt és fáradt voltál... – עֵיף בְּצָמָא – Bágyadt a szomjúságtól, – דְּכָתִיב – amint írva van:¹⁴⁸ – „וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם – „És szomjúságot szenvedett ott a nép vízre,” – וַיִּבֵּא – később pedig ez áll:¹⁴⁹ – וַיִּבֵּא – „Ekkor jött Amalék.”

וַיִּגַע – ...és fáradt... – בְּדִרְךָ – Az utazástól.

וְלֹא יָרָא – ...és ő nem félte... – עֲמָלֶק – Amalék [nem félte] – אֱלֹהִים – Istent, – מִלְּהִרֵעַ לָךְ – [ami megakadályozta volna abban,] hogy ártson neked.

וְהִלָּה בְּהִנְיַח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ מִכָּל־אִיְבֹיֶיךָ מִסָּבִיב בְּאַרְצֵךְ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ וְהִתְמַחָה אֶת־נִזְכָּר עֲמָלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח. (דברים כה, יט)

És léssen, hogy midón nyugalmat szerez néked az Örökkévaló, a te Istened, minden ellenségedtől köröskörül az országban, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked birtokul, hogy elfoglaljad, töröld ki Amalék emlékét az ég alól. Ne felejs! (5Mózes 25:19.)

¹⁴⁸ 2Mózes 17:3.

¹⁴⁹ Uo. 8.

Xxx – töröld ki Ámálék emlékét. – xxx – Férfiét és nőét, – xxx – gyermekét és csecsemőét, – xxx – ökorét és juhét,¹⁵⁰ – xxx – hogy erre a névre: „Ámálék”, ne emlékezzen többé senki, – xxx – még egy állatra vonatkozóan sem, – xxx – mondván: „Ez az állat Ámáléké volt”.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ 1Sámuel 15:3.

¹⁵¹ Abból, hogy „töröld ki emlékét”, ami azt jelenti, hogy nyoma sem maradhat emlékének. (Mizráhi)

פְּרֻשֶׁת כִּי תָבוֹא (5Mózes 26:1–29:8.)**A hetiszakasz tartalmából**

- Mózes utasítja Izrael népét: Amikor bemész majd az országba, amelyet az Örökkévaló ad neked birtokul, és letelepszel, és művelés alá vonod a földet, vigyél gyümölcsleid zsendéjéből (*bikurim*) a Szentélybe, és adj hangot háládnak mindazért, amit az Örökkévaló érted tett. (5Mózes 26:1–11.)
- A heti szakaszban ezen kívül szó esik a levitáknak és a szegényeknek juttatandó tizedekről, és részletes utasításokat kap a nép arra vonatkozóan, miképpen mondja el az áldásokat és az átkokat a Gerizim és az Ébál hegyén – ahogyan arról már Róé heti szakaszának elején szó volt. Mózes emlékezteti a népet, hogy ők Isten választott népe, és hogy ők is az Örökkévalót választották maguknak. A zsidók utasítást kapnak arra, hogy amint belépnek a Szentföldre, írják fel a parancsolatokat azokra a kövekre, amiket az Ébál hegyén állítanak fel. (5Mózes 26:12–27:26.)
- A heti szakasz második részét a *toháhá* („feddés”) tölti ki. Miután felsorolta, Isten milyen áldásokban részesíti a népet, ha az betartja a Tóra törvényeit, Mózes hosszan sorolja mindazon kegyetlen dolgokat – betegség, éhínség, nyomor és számkivetés –, amelyek abban az esetben sújtják majd a népet, ha az nem törődik az Örökkévaló parancsolataival. (5Mózes 28.)
- Mózes befejezésül elmondja a népnek, hogy csupán most, negyven évvel néppé válásukat követően tettek szert „szívre, hogy értsenek, szemre, hogy lássanak, és fülre, hogy halljanak”. (5Mózes 29:1–8.)

וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וּיְרֻשָׁתָהּ וּיְשַׁבְּתָהּ בָּהּ. (דברים כו, א)

És lesz, midőn bemegy az országba, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked birtokul, és elfoglalod azt, és lakni fogsz benne... (5Mózes 26:1.)

וְהָיָה כִּי תָבוֹא וְגו' וּיְרֻשָׁתָהּ וּיְשַׁבְּתָהּ בָּהּ – És lesz, midőn bemegy... és elfoglalod azt, és lakni fogsz benne... – מגיד – Ez azt tanítja, – שלא נתחייבו בבכורים – hogy nem kellett hozniuk termésük zsendéjéből, – עד שכבשו את הארץ – amíg meg nem hódították az országot – וחלקוה – és fel nem osztották azt.

וְלִקְחֶם מֵרָאשִׁיתוֹ | כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֲרָצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמַתְּ בַטֶּנָּא וְהִלַּכְתָּ אֶל־הַמִּקְוֹם אֲשֶׁר יְבַחֵר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכַּן שְׁמוֹ שָׁם. (דברים כו, ב)

...akkor végy a föld minden gyümölcsének zsengejéből, amelyet betakarítás országodban, amelyet az Örökkévaló, a te Istened neked ad; és tedd kosárba, és menj arra a helyre, amelyet majd kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened, hogy ott honoljon a neve. (5Mózes 26:2.)

מֵרֵאשִׁית – ...zsengejéből (mérésit)... – וְלֹא כֹל רֵאשִׁית – [A „zsengejéből” kifejezésben szereplő „mé...”, „-ból/-ből” előtag utal rá, hogy] nem minden zsengejéből, – שֶׁאֵין כֹּל הַפִּירוֹת חֵיבִין בְּבִכּוּרִים – mivel nem minden gyümölcsre vonatkozik a zsengek beszolgáltatásának kötelezettsége, – אֲלֵא שְׁבַעַת הַמִּינִין בַּלְבָּד – hanem csupán a hét [Izraelben őshonos] fajtára. – וַיֹּאמֶר כֵּן אֶרֶץ – Ugyanis ebben [a versben] az „ország” szó szerepel: [„amelyet betakarítás országodban”], – וַיֹּאמֶר לְהֵלֵן – fentebb pedig: – מֵה לְהֵלֵן מִשְׁבַּעַת הַמִּינִים – „...búza és árpa... országában.”¹ – אֶרֶץ חֹטֵה וְשִׁעוּרָה וְגו’ – Amiképpen ott az utalás arra a hét fajtára vonatkozik, – שְׁנִשְׁתַּבְּחָה בָּהֶן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – amelyért Erec Jiszárelt dicsérik, – אֶף כֵּן – ugyanígy az utalás itt is – מִשְׁבַּח אֶרֶץ – Erec Jiszárel dicséretére történik, – שֶׁהֵן שְׁבַעַת הַמִּינִין – ami [nem más, mint] a hét fajta.

– זֵית שֶׁמֶן – [A fentebb idézett vers] olívaolaja – זֵית אֲגוּרִי – az águri olajbogyóból [való], – שֶׁשְׁמֹנוּ אֲגוּר בְּתוֹכוֹ – [amelyet azért így hívnak,] mert az olaja belül gyűlik össze. [Az „águr” azt jelenti: „gyűjtött”.]²

– וּדְבַשׁ – A [versben említett] méz pedig – הוּא דְבַשׁ תְּמָרִים – a datolya mézére vonatkozik.

מֵרֵאשִׁית – ...zsengejéből... – אָדָם יוֹרֵד לְתוֹךְ שָׂדֵהוּ – Amikor egy ember belép a földjére – וְרוּאָה תְּאֵנָה שְׁבַכְרָה – és ott észreveszi az első érőben lévő fügét, – כּוֹרֵף עָלֶיהָ – körültekeri azt egy papiruszszállal – לְסִמֵּן – megjelölendő azt, – וַיֹּאמֶר – majd pedig kijelenti: – הֲרִי זֶה בְּכוּרִים – „Ez bikurim.” [Magától értetődik, hogy az ember éretlen gyümölcsből nem tesz felajánlást. Mire azonban az egész termés beérik, már lehetetlen lenne eldönteni, melyik gyümölcs ért be legelőször. Ezért szükséges az első már érésben lévő gyümölcs ilyenén való megjelölése.]

וּבָאתָ אֶל־הַפֶּהֶן אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיָמֵים הָהֵם וַאֲמַרְתָּ אֵלָיו הֲגַדְתִּי הַיּוֹם לִיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֵת לָנוּ. (דברים כו, ג)

Menj oda a paphoz, aki abban az időben lesz és szólj hozzá: Vallomást teszek ma az Örökkévaló, a te Istened előtt, hogy eljutottam az országba, amelyről megesküdött az Örökkévaló őseinknek, hogy nekünk adja. (5Mózes 26:3.)

¹ A teljes vers: „Búza és árpa, szőlő, füge és gránátalma országába, olajfa és méz országába” (5Mózes 8:8.).

² Ennek a bogyónak az olaja a gyümölcsön belül üregecskében gyűlik össze, azaz nem a gyümölcs húzában található. A bikurim beszolgáltatásának kötelezettsége erre és nem a többi olívaajtára vonatkozik.

Xxx – aki abban az időben lesz [szolgálatban]. – xxx – Nincs más számodra, csak a *kohén*, – xxx – aki a te idődben szolgál, – xxx – legyen bár olyan, amilyen.³

Xxx – és szólj hozzá. – xxx – Hogy nem vagy hálátlan.⁴

Xxx – Vallomást teszek ma. – xxx – Minden évben⁵ egyszer⁶, – xxx – nem kétszer.

וְלָקַח הַפֶּתַח הַשַּׁנָּא מִיָּדְךָ וְהִנִּיחוֹ לְפָנָי מִזִּבְחַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים כו, ד)

És vegye el a pap a kosarat kezedből és tegye le az Örökkévaló, a te Istened oltára elé. (5Mózes 26:4.)

Xxx – És vegye el a pap a kosarat kezedből. – xxx – Hogy meglengesse⁷ – xxx – a pap kezét – xxx – a tulajdonos keze alá helyezze,⁸ – xxx – és lenget.

וְעִנִּיתָ וְאָמַרְתָּ לְפָנָי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבָד אָבִי וַיֵּרַד מִצְרָיִם וַיִּגְדַּר שָׁם בְּמַתֵּי מַעֲטָ וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרֶב. (דברים כו, ה)

És te szólalj meg, és mondd az Örökkévaló, a te Istened színe előtt: Az arámi elpusztította volna atyámat, majd lement Egyiptomba, mint jövevény élt ott csekély számmal, és ott nagy, hatalmas és nagyszámú néppé lett. (5Mózes 26:5.)

וְעִנִּיתָ – És te szólalj meg... – לְשׁוֹן הִרְמַת קוֹל – Ez egy fennhangon tett kijelentésre utal.

³ Még ha nem olyan kiváló is, mint a régebbi idők papjai. Náhmanidész kifogásolja ezt az értelmezést, azt állítva, hogy mivel magától értetődő, hogy ahhoz a *kohén*-hoz kell fordulni, akihez éppen lehet, szükségtelen, hogy a Tóra olyasmit írjon elő, ami nyilvánvaló. A *Divré Dávid* erre a következőt válaszolja: A Tóra itt azt írja elő, hogy az Örökkévaló Nevét a *kohén*-nal társítsuk – „Vallomást teszek ma az Örökkévaló, a te Istened előtt...” Az Örökkévaló Nevét általában csak a legnagyobb szentekkel szabad társítani (Rási az *1Mózes* 31:42-höz); így itt mégiscsak szükséges, hogy a Tóra engedélyt adjon arra, hogy az Örökkévaló Nevét bármelyik, éppen rendelkezésre álló *kohén*-nel társítsuk, még ha az illető nem olyan kiváló is, mint elődei.

⁴ Az, hogy „...eljutottam az országba...”, pusztá ténymegállapításként céltalannak tűnik. A megállapítás nyilvánvalóan azt implikálja, hogy az illető hálátelt szívvel nyugtázza azokat az javakat és előnyöket, amelyek abból erednek, hogy ebben az országban él. (*Gur Árje*)

⁵ Minden évben csupán egyszer olvas. Ha a gazda netán másodjára is elzarándokolna a Szentélybe, hogy elvigye oda valamelyik később érő termésének a zsengeit, akkor másodjára nem már nem kell megismételnie fejezetünk vonatkozó verseit (3:5–10). (*Mizráhi*)

⁶ Abból, hogy „ma” (*Mizráhi*).

⁷ Ezt abból vezetik le a bölcsek, hogy összehasonlítják a „kéz” szót a *slámim* áldozattal foglalkozó fejezetben szereplő „kéz” szóval (3Mózes 7:30.) – és ott lengetést ír elő a Tóra. (*Szukká* 47b.)

⁸ Nem szó szerint. A tulajdonos megragadja a kosarat annak külső pereménél, a pap pedig az aljánál. (Rási a *Szukká* 47b-hez, a *Bikurim* 3:6-ból)

...és elhozott bennünket erre a helyre és adta nekünk ezt az országot, tejjel-mézettel folyó országot. (5Mózes 26:9.)

Xxx – erre a helyre. – xxx – Ez a Bét Hámikdásra [azaz a Szentélyre] utal.

Xxx – és adta nekünk ezt az országot. – xxx – Ezt [a szöveg] egyszerű jelentése szerint [kell érteni].¹²

וְעַתָּה הִנֵּה הִבֵּאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאָדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתָּ לְפָנָי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לְפָנָי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים כו, י)

És íme, most elhozta a föld gyümölcsének zsengejét, amelyet adott nekem, ó Örökkévaló! És tedd le azt az Örökkévaló, a te Istened színe elé és borulj le az Örökkévaló, a te Istened színe előtt, (5Mózes 26:10.)

Xxx – És tedd le azt. – xxx – Ez azt tanítja, hogy fogja – xxx – a pap lengetését követően,¹³ – xxx – tartja a kezében, miközben mondja [ezeket a sorokat], – xxx – majd újra meglengeti.¹⁴

וְשִׂמַחְתָּ בְּכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַלְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבִיתְךָ אִתָּהּ וְהִלּוֹי וְהִגַּדְתָּ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ. (דברים כו, יא)

És örülj mindannak a jónak, amit az Örökkévaló, a te Istened adott neked és háznak, te és a lévi meg a jövevény, aki közötted van. (5Mózes 26:11.)

– És örülj mindannak a jónak... – מִכָּאן אָמְרוּ – Innen tanuljuk, – אינן קורין מקרא בכורים – hogy nem olvassuk fel ezt a fejezetet, [amit a zsengek hozásakor kellene,] – אֲלָא בְּזִמְן שְׂמִיחָה – csak az örvendezés idejében, – מְעַצְרַת וְעַד – ami *sávuottól-szukkotig* tart, – שְׁאָדָם מְלֻקָּט תְּבוּאָתוֹ – ugyanis ekkor gyűjtik be a termést, – וּפִירוּתוֹ – a gyümölcsöt, – וַיִּינוּ וְשָׂמְנוּ – a bort és az olajat. – אָבַל מִהַחֵג – *szukkottól* azonban – מִבֵּיא – [csak a zsengeket] hozad, – וַאֲיִנוּ קוֹרָא – és ne olvasd fel [ezt a fejezetet].

– ...te és a lévi... – אַף הִלּוֹי חֵיב בְּבִכּוּרִים – [Annak ellenére, hogy nincs saját szántóföldjük] a lévieknek is kötelező zsenget hozni, – אִם נָטְעוּ בְּתוֹךְ עֲרֵיקָם – ha ültettek a városaikban.

¹² Ami tehát az egész országra utal, míg az „erre a helyre” csupán a Szentélyre. (Mizráhi)

¹³ A pap ugyanis még a tulajdonos recitációját megelőzően letette a földre a kosarat (4. vers). Miért utasítja most a Tóra a tulajdonost arra, hogy tegye le a kosarat? Nyilvánvalóan azért, mert a recitációt megelőzően a kezébe vette. (Mizráhi)

¹⁴ Jelen „és tedd le azt” összevetették a 4. vers „és tegye le azt”, szövegrészével, ahol lengetést ír elő a Tóra. (Gur Árje)

וְהָגַר אֶשֶׁר בְּקִרְבְּךָ – ...meg a jövevény, aki közötted van. – מביא – Hozzon [ó is], – וְאֵינוּ יָכוֹל לומר – de ne olvasson fel [a fent leírt hálaszöveget], – וְאֵינוּ יָכוֹל לומר – mert nem mondhatja azt, – לְאֲבוֹתֵינוּ – hogy „...[megesküdött...] ősatyáinknak...”¹⁵

כִּי תִכְלֶה לְעֹשֶׂר אֶת־כָּל־מַעְשֶׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שָׁנַת הַמַּעְשֶׂר וְנִתְּנָה לְלוֹי לְגֵר לִיתוֹם וְלֹא־למְנָה וְאֶכְלוּ בַשְּׂעָרֶיךָ וְשָׂבְעוּ. (דברים כו, יב)

Amikor elvégezted termésed minden tizedének megadását a harmadik évben, a tizednek évében, adjad a lévinek, a jövevénynek, az árvának és az özvegynek, hogy egyenek kapuidban és jóllakjanak. (5Mózes 26:12.)

Xxx – Midőn elvégezted termésed minden tizedének megadását a harmadik évben. – xxx – Amikor befejezed a harmadik¹⁶ év¹⁷ tizedeinek elkülönítését, – xxx – jelöld ki az időt – xxx – az elengedésre¹⁸ és a recitációra¹⁹ – xxx – a negyedik év peszáhja előtti napon,²⁰ – xxx – amint írva van:²¹ – xxx – „Minden harmadik év végével – xxx – vidd ki...”²² – xxx – Itt²³ az hangzik el: „végével”, – xxx – lentebb²⁴ pedig az hangzik el: „Minden hét év végével”²⁵, – xxx – a *háhé*-l kapcsolatban. – xxx – Amiképpen ott – xxx – egy [zarándok]ünnepre [utal a vers], – xxx – úgy itt is egy [zarándok]ünnepre [utal a vers]. – xxx – [És] lehetséges, hogy amiképpen ott – xxx – a szukot ünnepére [utal], – xxx – úgy itt is – xxx – a szukot ünnepére [utal]?²⁶ – xxx – [Hogy tudjuk, ez nem így van,] a Tóra azt mondja: – xxx – „Midőn elvégezted termésed minden tizedének megadását – xxx – a harmadik

¹⁵ 3. vers.

¹⁶ A harmadik évben nőtt termés tizedeinek elkülönítését. Magát a tizedelési eljárást azonban a negyedik évben fejezték be, amint azt Rási is kifejti. (*Mizráhi*)

¹⁷ A *smitá*-t követő harmadik év tizedeiről van szó. A tizedelő ciklus a harmadik évben fejeződik be, majd újrakezdődik a negyedik év termésével, majd újra befejeződik három évvel később, a hatodik évben. Az igazság az, hogy versünkben a „harmadik év” a *smitá*-t követő harmadik és hatodik évre egyaránt utal, mivel mindkét évben befejeződik egy tizedelő-ciklus. (*Mizráhi*)

¹⁸ Amikor megválnak minden még nála maradt tizedtől azáltal, hogy eltávolítja azt a birtokából és teljesíti az előírt micvát: első tized a lévitának, második a nélkülözőnek. Lásd *Máászer Sáni* 5:6.

¹⁹ Ez annak a deklarációnak az elrecitálása, amelyet a 13-15. vers tartalmaz.

²⁰ A *biur*-ra (az elengedésre) a Peszáh első napja előtti napon kerül sor, és ezt követi a recitáció a Peszáh hetedik napján. (*Szifté Háhá*mim a *Máászer sáni* 5:10-ből)

²¹ 14:28.

²² „...minden tizedét termésednek...”.

²³ Vagyis az idézett versben (14:28.), amely, akárcsak a mi versünk, a tizedektől való elengedésre utal.

²⁴ 31:10.

²⁵ „...a sátrak ünnepén... Gyülekezzesz egybe a népet...” Ez a *háhé* micvájára utal, vagyis arra az eseményre, amikor a nép a szukot ünnepén, a *smitá*-t követően egybegyűlt a Szentélyben, hogy meghallgassa a Tóra felolvasását.

²⁶ Ez tehát azt jelentené, hogy az elengedés a szukot előtti napra és nem a peszáh előtti napra esne.

évben”, – xxx – azon az ünnepen, amikor a tizedelést befejezik, – xxx – ez pedig a peszáh ünnepe, – xxx – mivel számos olyan fajtája van, – xxx – amelyet szukot után szüretelnek le.²⁷ – xxx – Vagyis a harmadik [év [termésének] tizedelését – xxx – a negyedik [év] peszáhjakor fejezik be, – xxx – és ha valaki késlekedett ezekkel a tizedekkel, – xxx – annak a Tóra előírja, – xxx – hogy engedje el birtokából azokat.

שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר – ...a tizednek évében... – שְׁנָה – Abban az évben, – שְׁאֵין נוֹהֵג בָּהּ – abból a két fajta tizedből, – מִשְׁנֵי מַעֲשֵׂרוֹת – amelyben csak egy tizedet kell adni – אֶלָּא מִעֵשֶׂר אֶחָד – amelyet az azt megelőző két évben kellett adni. – שְׁשָׁנָה רִאשׁוֹנָה וּשְׁנָיִם שְׁלֹפְנִיָּה – Mert minden smitától számított első és második évben – נוֹהֵג בָּהֶן מִעֵשֶׂר רִאשׁוֹן – adták az első tizedet (máászér rison), – כְּמוֹ שְׁנַאֲמַר – ahogy írva van:²⁸ – כִּי תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמַּעֲשֵׂר – „Mikor elveszítitek Izrael fiaitól a tizedet...” – וּמַעֲשֵׂר שְׁנִי – és a második tizedet (máászér séni) is, – שְׁנַאֲמַר – ahogy írva van:²⁹ – וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ – „És edd az Örökkévaló, te Istened színe előtt... – מַעֲשֵׂר דְגָנְךָ תִירוֹשְׁךָ וַיִּצְהַרְךָ – gabonádnak, mustodnak és olajodnak tizedét”. – הֲרֵי שְׁתֵּי מַעֲשֵׂרוֹת – Ez tehát két tized. – וְכֹא וְלִמְדָךָ פֶּאֶן – Ez a mondat pedig azért áll itt, hogy megtanítsa neked, – בְּשָׁנָה הַשְּׁלִישִׁית – hogy a harmadik évben, – שְׁאֵין נוֹהֵג – és וְאִיזָה – És מֵאוֹתָן שְׁתֵּי מַעֲשֵׂרוֹת אֶלָּא הָאֶחָד – csak egy tizedet adnak ebből a kettőből. – וְהַיִּקֵּי? – Az első tizedet. – זֶה מִעֵשֶׂר רִאשׁוֹן – A második tized helyett pedig, – יִתֵּן מִעֵשֶׂר עָנִי – a szegények tizedét adjad, – שְׁנַאֲמַר פֶּאֶן – mert írva van itt: – וְנָתַתָּה לְלוֹי – **és adjad a lévinek** – אֶת אֲשֶׁר לוֹ – ami neki jár, – הֲרֵי מִעֵשֶׂר רִאשׁוֹן – vagyis az első tizedet – לְגֵר לִיתוֹם וְלְאֶלְמָנָה – [és] **a jövevénynek, az árvának és az özvegynek** – זֶה מִעֵשֶׂר עָנִי – ez a szegények tizede.

...hogyan egyenek kapuidban és jóllakjanak. – תֵּן לָהֶם – Annyit adj nekik, – כְּדֵי שְׂבָעֵן – hogy jóllakjanak. – מִפֶּאֶן אָמְרוּ – Innen mondják [bölcseink]: – אֵין פּוֹחֲתִין לְעָנִי בַגֶּזֶן – Nem adunk kevesebbet a szegénynek a szérúból, – פָּחוֹת מִחֲצִי קַב חֲטִים וְכוּ' – kevesebbet, mint fél káú³⁰ búza, stb.

וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּעֵרְתִי הַקֶּרֶשׁ מִדְּהַפְּיֹת וְגַם נָתַתִּיו לְלוֹי וְלְגֵר לִיתוֹם וְלְאֶלְמָנָה כְּכָל־מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי. (דברים כו, יג)

...és akkor szólj az Örökkévaló, a te Istened színe előtt: Kitakarítottam a házamból, ami megszentelt volt, oda is adtam a levitának, a jövevénynek, az árvának és az özvegynek minden parancsolatod szerint, amelyet parancsoltál nekem; nem szegtem meg egyet sem parancsolataid közül és nem felejtettem el. (5Mózes 26:13.)

²⁷ Így a tizedek elkülönítésére, amit csak a leszüretelést követően lehet elvégezni, szukot után kell hogy sor kerüljön.

²⁸ 4Mózes 18:26.

²⁹ 5Mózes 14:23.

³⁰ Kb. 0,69 l.

Xxx – és akkor szólj az Örökkévaló, a te Istened színe előtt. – xxx – Ismerd el³¹, hogy beszolgáltattad tizedeidet.

Xxx – Kitakarítottam a házamból, ami megszentelt volt. – xxx – Ez a második tizedre vonatkozik – xxx – és a negyedik évi gyümölcsre,^{32 33} – xxx – és arra tanít, – xxx – hogy ha valaki késlekedett két évi tizedeinek³⁴ [beszolgáltatásával], – xxx – és nem vitte azokat fel Jeruzsálembe, – xxx – akkor most³⁵ fel kell azokat vinnie.

Xxx – oda is adtam a levitának. – xxx – Ez az első tizedre utal.³⁶

Xxx – is. – xxx – Ez magában foglalja a *trumá*-adományt³⁷ – xxx – és a zsengéket is.

Xxx – a jövevénynek, az árvának és az özvegynek. – xxx – Ez a nélkülözőknek járó tizedre utal.

Xxx – minden parancsolatod szerint. – xxx – A megfelelő sorrendben adtam azokat, – xxx – [vagyis] nem adtam elsőbbséget a *trumá*-nak – xxx – a zsengékekkel szemben, – xxx – vagy a tizednek a *trumá*-val szemben, – xxx – vagy a második [tizednek] az elsővel szemben; – xxx – mert a *trumá* nevezetik „az elsőnek”³⁸, – xxx – mert ezt [különítik el] elsőként – xxx – azt követően, hogy [a learatott termésből] gabona[halom] lesz.³⁹ – xxx – És írva van: – xxx – „Gazdag aratásod – xxx – és *trumá*-adományod – xxx – ne halaszd”⁴⁰ – xxx – ne változtasd meg a sorrendet.

³¹ Mert ez a kijelentés nem információszolgáltatás arról, hogy a tizedek be lettek szolgáltatva, hiszen az Örökkévaló mindentudó. (*Gur Árje*)

³² Bármilyen fa gyümölcsére. Az ültetést követő első három évben termett gyümölcsöt tilos elfogyasztani. A negyedik évben termett gyümölcs szent, és ezért Jeruzsálemben kell elfogyasztani, akár a második tizedet. (*3Mózes 19:23–24.*)

³³ Mindkettőre a Tóra mondja ki, hogy „szent” – a második tizedre vonatkozóan: *3Mózes 27:30.*; a negyedik évi gyümölcsre vonatkozóan: *3Mózes 19:24.* Lásd Rásit *uo.* (*Gur Árje*)

³⁴ Az itt említett második tizedet a második *smitá*-évben kötelező beszolgáltatni, de nem a harmadikban, amikor a nélkülözők tizede esedékes.

³⁵ A negyedik évben. (*Szifté Háhámim*, Rásit idézve, 12. vers)

³⁶ De nem a korábban említett második tizedre, jölehet az is a levitának jár (14:27.). Kiegészítő frázisunk a korábban említetten kívül egy újabb tizedre utal. (*Mizráhi*)

³⁷ Egyes Rási-szövegekben az áll: „a *trumá*-adományokat”, utalva a.) arra a *trumá*-ra, amelyet az izraelita különít el a terméséből és ad oda a papnak, valamint b.) a *trumát máászere*-re, amelyet a levita különít el az ő első tizedéből és ad oda a papnak. (*Gur Árje*)

³⁸ A Tórában, ami azt jelzi, hogy rendben kell követniük egymást. (*Szifté Háhámim*)

³⁹ Vagyis miután a learatott kalászokat kicsépelelték és a kicsépelelt szemeket halmokba tornyozták. A zsengek kijelölésére mindazonáltal még a termés érlelődő szakaszában kerül sor. Lásd Rási 2. vers.

⁴⁰ *2Mózes 22:28.*

Xxx – nem szegtem meg egyet sem parancsolataid közül. – xxx – Nem különítettem el tizedet – xxx – az egyik fajtából egy másik helyett,⁴¹ – xxx – vagy az új termésből a régi helyett – xxx – (vagy leszedett gyümölcsöt – xxx – a még érlelődő helyett, – xxx – vagy érlelődő gyümölcsöt a már leszedett helyett).

Xxx – és nem felejtettem el. – xxx – Megáldani téged⁴² a tizedek elkülönítéséért.

לֹא־אֶלְלַחְתִּי בְּאֲנִי מִמְּנוֹ וְלֹא־בְעַרְתִּי מִמְּנוֹ בְּטֶמְאָא וְלֹא־נִתַּחְתִּי מִמְּנוֹ לְמַת שְׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵי עֲשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי. (דברים כו, יד)

Nem ettem belőle gyászomban és nem takarítottam ki belőle, midőn tisztátalan voltam és nem használtam fel halott számára; hallgattam az Örökkévaló, az én Istenem szavára, mind aszerint cselekedtem, amit nekem parancsoltál. (5Mózes 26:14.)

Xxx – Nem ettem belőle gyászomban. – xxx – Ebből vezetjük le azt, hogy gyász közben⁴³ tilos⁴⁴.

Xxx – és nem takarítottam ki belőle, midőn tisztátalan voltam. – xxx – Akár úgy, hogy én tisztátalan voltam és az tiszta – xxx – vagy én voltam tiszta és az volt tisztátalan. – xxx – Hol figyelmeztet erre vonatkozóan [a Tóra]?⁴⁵ – xxx – „Nem szabad enned kapuidban”⁴⁶ – xxx – ez a tisztátalanság állapotában való evésre utal, – xxx – amint írva van – xxx – a diszkvalifikált szent felajánlásokkal kapcsolatban⁴⁷: – xxx – „Kapuidban eheted; – xxx – a tisztátalan és a tiszta...”⁴⁸ – xxx – Ám ezt⁴⁹ – xxx – nem eheted aszerint a kapuidban való evés szerint,⁵⁰ – xxx – amelyet egy másik helyen említ [a Tóra].⁵¹

⁴¹ Például tíz véka búzát kilencven véka árpa helyett. (Szipte Háhámim)

⁴² A dicséret valamely általános kifejezésével, de nem azzal a minden áldáshoz előírt formális szöveggel, amely így kezdődik: „Áldott vagy, ó örökkévaló Istenünk, a világ királya...”, és amely rabbinikus eredetű (Mizráhi). A *Divré Dávid* mindazonáltal úgy tartja, hogy a rabbinikus szöveg is jelen tórai szövegrészünkben gyökerezik. Lásd Maimonidész, *Az ima szabályai* 1:4.

⁴³ Közele rokon halálakor, egészen a temetésig.

⁴⁴ A „szent”-nek nevezett második tized, a többi tized és a *trumá* azonban nem (Mizráhi).

⁴⁵ A recitáció versünkben azt mutatja, hogy a tisztátalanság állapotában tilos enni, maga a recitáció azonban nem tilos. A tórában hol szerepel ez a tiltás? (*Gur Árje*)

⁴⁶ „...gabonád, mustod és olajod tizedét, stb.” (12:17.)

⁴⁷ Vagyis azokkal a testi hibás állatokkal kapcsolatban, amelyeket mint a Szentélyben bemutatandó áldozatokat, diszkvalifikáltak.

⁴⁸ „... együtt” (15:22.).

⁴⁹ A tizedet, amelyről azt mondja a Tóra: „Nem szabad enned kapuidban”.

⁵⁰ A tisztátalan és a tiszta együtt – azaz nem aggódva a rituális tisztátalanság miatt.

⁵¹ A diszkvalifikált szent felajánlásokkal kapcsolatban.

Xxx – és nem használtam fel halott számára. – xxx – Hogy koporsót vagy szemfedőt csináltassak [az árából].⁵²

Xxx – hallgattam az Örökkévaló, az én Istenem szavára. – xxx – [Az-az] elhoztam a Szentélybe.⁵³

Xxx – mind aszerint cselekedtem, amit nekem parancsoltál. – xxx – Örveztem és megörveztettem vele⁵⁴.

הַשְּׂקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשֶׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבְרַךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאָדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָּנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אֲרֵץ זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ. (דברים כו, טו)

Tekints le Szentséged hajlékából, az égből, és áldd meg népedet, Izráelt és a földet, amelyet adtál nekünk, amint megesküdtél őseinknek, a tejjel-mézszel folyó országot. (5Mózes 26:15.)

עֲשִׂינוּ מַה שִּׁנִּירְךָ – **Tekints le Szentséged hajlékából...** – השְׂקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשֶׁךָ – עֲלִינוּ – Mi teljesítettük azt, amit Te elrendeltél nekünk, – עֲשֵׂה אֵתָּה – most Te is teljesítsd, – מֵה שֶׁעֲלֶיךָ לַעֲשׂוֹת – azt, amit a Te kötelességed megtenni, – שְׂאֲמַרְתָּ – mert azt mondtad.⁵⁵ – אִם בָּחֻקוֹתֵי תִלְכוּ – „Ha törvényeim szerint jártok..., – וְנָתַתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם – akkor én megadom esőzésteket a maga idejében.”

אֲשֶׁר נָתַתָּה לָּנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם – **...amelyet adtál nekünk, amint megesküdtél őseinknek...** – לָתֵת לָנוּ וְקִיַּמְתָּ – hogy nekünk adod, és tartottad is magad [esküdhöz]; – אֲרֵץ זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ – egy tejjel-mézszel folyó országot. [A „tejjel-mézszel folyó ország” kifejezés nem az „amint megesküdtél őseinknek”-hez kapcsolódik, Isten ugyanis sosem tett ilyen fogadalmat az ősatyáknak,⁵⁶ hanem az „a földet, amelyet adtál nekünk”-höz. A szövegrész értelme tehát: „a földet, amelyet adtál nekünk – egy tejjel-mézszel folyó országot – amint megesküdtél őseinknek.” (Náhmanidész)]

⁵² Azáltal, hogy pénzen megváltottam a máászér-nek szentelt gyümölcsöt, ily módon átruházva annak szentségét a megváltási pénzre, s a pénzt végül arra használva fel, hogy koporsót vagy szemfedőt vásárolok belőle. A Tóra igazából már korábban kikötötte (14:25.), hogy ezt a pénzt kizárólag étel vásárlására lehet elkölteni. Versünk újfent megtiltja a megváltási pénz nem élelmiszerre való elköltését, még ha az egy micva – esetünkben egy halott temetési szükségleteinek a kielégítése – teljesítése érdekében történik is. (Sziťté Háhámim Náhmanidészből)

⁵³ A tizeddel kapcsolatos összes különféle micváról már történt említés a 13-14. versben, kivéve a tized Szentélybe való elhozatalának micváját (Mizráhi). Mivel a tized beszolgáltatásának alapvető célja a Szentélybe történő zárandoklat, ezért ezt az Örökkévaló szavára való hallgatásként – ami a legalapvetőbb parancsolat teljesítése – aposztrofálja a Tóra (Gur Árje).

⁵⁴ Másokat. (Sziťté Háhámim. Lásd 14:26–27.)

⁵⁵ 3Mózes 26:3-4.

⁵⁶ A „tejjel mézszel folyó ország”-ról ugyanis nincs említés az Ősatyáknak (1Mózes 15:18.), ez először az Egyiptomból kivonuló nemzedéknek hangzott el (2Mózes 3:8.).

הַיּוֹם הַזֶּה יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ מִצְוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשִׁמְרַתְּ וְעָשִׂיתָ אֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ. (דברים כו, טז)

Ezen a napon megparancsolja neked az Örökkévaló, a te Istened, hogy megtedd e törvényeket és rendeleteket; tartsd meg, és tedd meg ezeket egész szíveddel és egész lelkeddel. (5Mózes 26:16.)

הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מִצְוָה – Ezen a napon megparancsolja neked az Örökkévaló, a te Istened... – בְּכָל יוֹם – Minden egyes napon – יִהְיוּ בְּעֵינֶיךָ – tűnjenek neked olybá [ezek a parancsolatok], – חֻדְשִׁים – mintha újak lennének, – כְּאִלוּ בוּ בַיּוֹם – mintha éppen aznap – נִצְטַוִּיתָ עָלֵיהֶם – parancsoltattak volna meg neked.

וְשִׁמְרַתְּ וְעָשִׂיתָ אֹתָם – ...tartsd meg, és tedd meg ezeket... [Ez a szövegrész feleslegesnek tetszik, hacsak nem áldásként értelmezzük, mégpedig a következőképpen:] – בַּת קוֹל מְבֻרְכָתוֹ – Egy mennyei visszhang megáldja őt: – הַבָּאֵת בְּכוֹרִים הַיּוֹם – „Elhozta ma termésed zsongéját; – תִּשְׁנֶה לְשָׁנָה הַבָּאָה – ismételd ezt meg jövőre is.”

אֶת־יְהוָה הָאֱמֻרָת הַיּוֹם לֵהִיֹּת לְךָ לְאֱלֹהִים וְלִלְכָת בְּדַרְכָּיו וּלְשַׁמֵּר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּלְשַׁמֵּעַ בְּקוֹלוֹ. (דברים כו, יז)

Ma kiválasztottad az Örökkévalót, hogy Ő lesz a te Istened és hogy te jársz az Ő útjain, hogy megtartod törvényeit, parancsolatait és rendeleteit és hogy hallgatsz szavára; (5Mózes 26:17.)

Xxx – Ma kiválasztottad... és az Örökkévaló kiválasztott téged. – xxx – A Tórában nincs kényszerítő erejű bizonyíték e szavak [jelentésére nézve]; – xxx – de nekem úgy tűnik, hogy a szavak [a következőt] jelentik: – xxx – elkülönítés, megkülönböztetés – xxx – megkülönböztetted őt – xxx – az idegen istenektől, – xxx – hogy a te Istened legyen, – xxx – Ő pedig elkülönített téged a Maga számára – xxx – a föld népei közül, – xxx – hogy az Ő becses népe legyél. – xxx – (Egy másik értelmezés, – xxx – amelyhez bizonyítékot találtam; – xxx – [a szó] dicsőséget jelent⁵⁷, – xxx – mint [a (xxx – *jitámru*) szó] a „kérkednek a gonosztevők”⁵⁸ [szövegrészben].)

וַיִּהְיֶה הָאֱמֻרָה הַיּוֹם לֵהִיֹּת לוֹ לְעַם סִגְלָה כַּאֲשֶׁר דִּבְרָלְךָ וּלְשַׁמֵּר כָּל־מִצְוֹתָיו. (דברים כו, יח)

...és az Örökkévaló megígértette veled ma, hogy te leszel az Ő tulajdon népe, amint megígérte neked, és hogy megtartod minden parancsolatát; (5Mózes 26:18.)

⁵⁷ „Megdicsőítetted őt... és ő megdicsőített téged”

⁵⁸ Zsoltárok 94:4.

Xxx – amint megígérte neked. – xxx – „akkor értékes kincs leszek számodra”⁵⁹.

וְלִתְתָּךְ עֲלִיּוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לְתַהֲלָה וְלִשְׂמֵם וְלִתְפָּאָרַת וְלִהְיִתָּךְ עִם־קֹדֶשׁ לִיהְנֶה אֱלֹהֶיךָ
כַּאֲשֶׁר דָּבַר. (דברים כו, יט)

...és hogy tegyen téged magasan föléje minden népnek, amelyet alkotott, kiválóságra, hírnévre és dicsőségre, és hogy te légy szent népe az Örökkévalónak, a te Istenednek, amint Ő megmondotta. (5Mózes 26:19.)

Xxx – és hogy te légy szent népe az Örökkévalónak, a te Istenednek, amint Ő megmondotta. – xxx – „Legyetek nekem szentek”⁶⁰.

וַיֵּצֵאוּ מִשֵּׁה' וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם.
(דברים כז, א)

És Mózes és Izráel vénei megparancsolták a népnek, mondván: Tartsátok meg mind a parancsolatot, amelyet nektek a mai napon parancsolok. (5Mózes 27:1.)

Xxx – Tartsátok meg mind a parancsolatot. – xxx – Ez⁶¹ folyamatosságot jelent. – xxx – Ófranciául *gardant*.

וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲבֹדוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֱלֹהֵי־אֲרָץ אֲשֶׁר־הֵנָּה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ וְהִקְמַתָּ לָךְ אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת
וְשִׁדַּתְּ אֹתָם בְּשִׂיד. (דברים כז, ב)

És lesz azon a napon, amelyen majd átvonultok a Jordánon az országba, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, állíts magadnak nagy köveket és meszeld be azokat mésszel. (5Mózes 27:2.)

וְאָמַר כֹּךְ תּוֹצִיאֻוּ – A Jordánban.⁶² – בַּיַּרְדֵּן – ...állíts magadnak... – וְהִקְמַתָּ לָךְ – Ezt követően pedig vegyél ki onnan továbbiakat (köveket) – מִשָּׁם אֲחֵרוֹת וְתִבְנוּ מֵהֶן – és építs belőlük oltárt – בְּהָר עֵיבָל – az Évál hegyén. – נִמְצְאָתָּ אֹתָהּ אוֹמֵר – Elmondható tehát, – שְׁלֹשָׁה מִיְנֵי אֲבָנִים הָיוּ – hogy háromféle [csoport] kő volt; – עֲשֶׂרָה בַּיַּרְדֵּן – tizenkettő a Jordánban,⁶³ – וַיִּכְנַסְדָּן בְּגִלְגָל – ugyanennyi Gilgálban,⁶⁴ –

⁵⁹ 2Mózes 19:5.

⁶⁰ 3Mózes 20:26.

⁶¹ (xxx – *sámor*) azt jelenti: „állandóan tartsd meg”. Az egyszerű parancs, „tartsd meg”, a következőképpen lenne vokalizálva: (xxx – *smor*). (Mizráhi)

⁶² A folyó medrében, amikor a víz csodás módon kettéválik az izraeliták előtt (Jósuá 3:15–17.).

⁶³ Uo. 4:9.

⁶⁴ Uo. 20.

– ahogyan az a – כְּדֵאִתָּא בְּמִסְכַּת סוּטָה – ugyanennyi az Évál hegyén, – וּכְנִגְדָן בְּהַר עֵיבָל [Talmud] Szotá traktátusában olvasható.⁶⁵

וְכַתְּבֶתָּ עָלֵיהֶן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעֵבֶרֶךָ לְמַעַן אֲשׁוּר תְּבֹא אֱלֹהֵי־אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהִינָה אֱלֹהֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדִבְלֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־אַבְרָהָם לְךָ. (דברים כז, ג)

...és írd reájuk ennek a tannak minden szavát, mihelyt átkeltél, hogy bemenj az országba, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, a tejjel mézzel folyó országba, amint megígérte neked az Örökkévaló, őseid Istene. (5Mózes 27:3.)

וְהָיָה בְּעֵבֶרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן תִּקְיְמוּ אֶת־הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצְוֶה אִתְּכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשָׂדֶת אוֹתָם בְּשֵׂיד. (דברים כז, ד)

És lesz, midőn átkeltetek a Jordánon, állítsátok fel ezeket a köveket, amint nektek a mai napon parancsolom, az Évál hegyén és meszeld be azokat mésszel. (5Mózes 27:4.)

וּבְנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תִנְיֶיף עָלֵיהֶם בְּרֶזֶל. (דברים כז, ה)

És építs ott oltárt az Örökkévalónak, a te Istenednek, terméskövekből való oltárt, ne suhints fölöttük vasat. (5Mózes 27:5.)

אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־מִזְבֵּחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים כז, ו)

Ép kövekből építsd az Örökkévaló, a te Istened oltárát és mutass be rajta égőáldozatokat az Örökkévalónak, a te Istenednek, (5Mózes 27:6.)

וְזָבַחַת שְׁלָמִים וְאַכְלֶתָ שָׁם וְשִׂמְחָתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים כז, ז)

...vágj le békeáldozatokat és költsd el ott; és örülj az Örökkévaló, a te Istened színe előtt. (5Mózes 27:7.)

וְכַתְּבֶתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיִּטָּב. (דברים כז, ח)

És írd a kövekre e tannak minden szavát egész világosan. (5Mózes 27:8.)

– בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן – בְּאֵר הַיִּטָּב – ...egész világosan. – Hetven nyelven. [Hogy a nem-zsidók is tanulmányozhassák a Tórást.]

⁶⁵ 35b.

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִסְכַּתָּ | וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נְהַיִיחַ לְעַם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים כז, ט)

És Mózes és a levita papok szóltak egész Izráelhez, mondván: Figyelj és halljad Izráel! Ezen a napon lettél az Örökkévalónak, a te Istenednek népe. (5Mózes 27:9.)

הִסְכַּתָּ – ...**Figyelj**... – כְּתַרְגוּמוֹ – Ahogyan Onkelosz fordítja.

הַיּוֹם הַזֶּה נְהַיִיחַ לְעַם – ...**Ezen a napon lettél... népe.** [Isten már akkor is utalt úgy az izraelitákra, mint „az Én népem”-re, amikor azok még Egyiptomban voltak,⁶⁶ akkor viszont miért írja itt, hogy „Ezen a napon”?] – בְּכֹל יוֹם – Minden egyes napon – יְהִי בְעֵינֶיךָ – tűnjön neked olybá, – כָּאֵלוֹ הַיּוֹם – mintha éppen aznap – בָּאָתָּ – léptél volna be – בְּבְרִית – a Vele kötött szövetségbe.

וּשְׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וַעֲשִׂיתָ אֶת־מִצְוֹתָיו וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם. (דברים כז, י)

Hallgass tehát az örökkévaló, a te Istened szavára és tedd meg parancsolatait és törvényeit, amelyeket a mai napon neked parancsolok. (5Mózes 27:10.)

וַיִּצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר. (דברים כז, יא)

És megparancsolta Mózes a népnek azon a napon, mondván: (5Mózes 27:11.)

אֵלֶּה יַעֲמִדוּ לְכַרְךָ אֶת־הָעַם לְעֹלְמָתָא גְרוּזִים בְּעַבְרָתְךָם אֶת־הַיְרֵדָן שְׁמַעוֹן וְלֵנִי וַיהוּדָה וַיִּשְׁשֹׁנִי וַיֹּסֶפֶר וּבִנְיָמִן. (דברים כז, יב)

Ezek álljanak ott a nép megáldására a Gerizim hegyén, amikor átvonultok a Jordánon: Simon, Lévi, Jehuda, Jiszáhár, József és Benjámin. (5Mózes 27:12.)

כַּדְאִיתָא בְּמַסְכַּת סוּטָה – Ahogy a [Talmud] *Szotá traktátusában*⁶⁷ áll: – שִׁשָּׁה שְׁבָטִים עָלוּ לְרֹאשׁ הַר גְּרִזִים – Hat törzs ment fel a Gerizim hegy tetejére – וּשְׁשָׁה לְרֹאשׁ הַר עֵיבָל – és hat az Ébál tetejére, – וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהָאֲרֹנִין – a kohének és a lévitek pedig a frigidáival – לְמַטָּה בְּאֲמָצֵעַ – alul voltak középen [a völgyben]. – הַפְּכוּ לְוִיִּם פְּגִיחָם כְּלַפֵּי הַר גְּרִזִים – A lévitek arcukat először a Gerizim felé fordították – וּפְתַחוּ בְּבְרָכָה – és az áldással kezdtek: – בְּרוּךְ הָאִישׁ – „Áldott legyen az, – אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסְכָּה וְגוֹ’ – aki nem készít faragott vagy öntött

⁶⁶ Lásd 2Mózes 3:7.

⁶⁷ 32a.

bálványképet...!” – וְאֵלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲנִינֵן אָמֵן – és mindkét [hegyen állók] erre azt válaszolták: Ámén! – וְהָפְכוּ פְּנֵיהֶם – Ezután odafordították arcukat [a lévik] – וְכָל־פִּי הָרַחֵם – és azt mondták: ⁶⁸ – az Ébál felé – וּפְתָחוּ בְּקִלְלָהּ – belekezdték az átokba – וְאָמְרוּ – és azt mondták: ⁶⁸ – „Átkozott, – אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וְגוֹ’ – aki faragott vagy öntött bálványképet készít...!” – וְעַד אֲרוֹר אֲשֶׁר לֹא יִקָּים – és ugyanígy végig, – וְעַד אֲרוֹר אֲשֶׁר לֹא יִקָּים – egészen az „Átkozott, aki nem tartja meg ennek a Tannak a szavait...!”-ig. ⁶⁹

וְאֵלֶּה יַעֲמְדוּ עַל־הַקְּלָלָהּ בְּהָרַיִם וְעַל־הַקְּלָלָהּ בְּהָרַיִם וְעַל־הַקְּלָלָהּ בְּהָרַיִם (דברים כז, יג)

...és ezek álljanak az átkozásnál az Ébál hegyén: Reúbén, Gád, Ásér, Zebúlon, Dán és Naftáli. (5Mózes 27:13.)

וְעָנּוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רֶם. (דברים כז, יד)

És szólaljanak meg a leviták és mondják Izráel minden emberének fennhangon: (5Mózes 27:14.)

אֲרוֹר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמִסְכָּה תוֹעֵבָת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשֵׁם בְּסֻתָּר וְעָנּוּ כָּל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן. (דברים כז, טו)

Átkozott legyen a férfi, aki faragott vagy öntött képet készít az Örökkévalónak útálatára, mesternek kezeművét és felállítja titokban! És feleljen az egész nép, mondván: Ámen. (5Mózes 27:15.)

אֲרוֹר מַקְלָה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. (דברים כז, טז)

Átkozott legyen, aki becsméri atyját és anyját! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:16.)

Xxx – aki becsméri atyját. – xxx – Hogy befeketítse. – xxx – Ez ugyanazt jelenti, mint [a (xxx – vöniklá) az] „ezáltal megbecstelenítve lenne testvéred”⁷⁰ [szövegrészben].

אֲרוֹר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן. (דברים כז, יז)

Átkozott legyen, aki elmozdítja felebarátjának határát! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:17.)

⁶⁸ 5Mózes 27:15.

⁶⁹ Uo. 26.

⁷⁰ 25:3.

Xxx – aki elmozdítja [felebarátjának] határát. – xxx – Aki hátrébb tolja azt,⁷¹ – xxx – és ezzel területet lop. – xxx – Ez ugyanazt jelenti, mint [a (xxx – vöhszág) a] – xxx – „visszavetett”⁷² [szövegrészben].

אָרוֹר מִשְׁנֵה עֵנַר בְּהַרְף וְאָמַר פְּלִהָעֵם אָמֵן. (דברים כז, יח)

Átkozott legyen, aki a vakot tévútra viszi! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:18.)

Xxx – aki a vakot tévútra viszi. – xxx – Egy olyan embert, aki egy bizonyos dologgal kapcsolatban vak, – xxx – és ő rossz tanácsot ad neki.⁷³

אָרוֹר מִטְּהָ מִשְׁפָּט גִּרְיָתוֹם וְאֵלְמִנָּה וְאָמַר פְּלִהָעֵם אָמֵן. (דברים כז, יט)

Átkozott legyen, aki elferdíti a jövevénynek, árvának és özvegynek jogát! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:19.)

אָרוֹר שְׂכֵב עַם־אִשָּׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנָף אָבִיו וְאָמַר פְּלִהָעֵם אָמֵן. (דברים כז, כ)

Átkozott legyen, aki atyja feleségével hál, mert felfedte atyjának leplét! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:20.)

אָרוֹר שְׂכֵב עִם־פְּלִבְהֵמָה וְאָמַר פְּלִהָעֵם אָמֵן. (דברים כז, כא)

Átkozott legyen, aki bármely barommal hál! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:21.)

אָרוֹר שְׂכֵב עַם־אִחֲתוֹ בְּתֹאבָיו אֵו בְּתֹאמוֹ וְאָמַר פְּלִהָעֵם אָמֵן. (דברים כז, כב)

Átkozott legyen, aki leánytestvérével hál, atyjának leányával vagy anyjának leányával! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:22.)

אָרוֹר שְׂכֵב עִם־חֲתָנָתוֹ וְאָמַר פְּלִהָעֵם אָמֵן. (דברים כז, כג)

Átkozott legyen, aki anyósával hál! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:23.)

⁷¹ Vagyis nem olyan irányban tolja el, hogy nagyobbá váljon felebarátjának a területe, hanem hátrébb tolja azt, hogy csökkenjen a terület nagysága. (Gur Árje)

⁷² Jesájá 59:4.

⁷³ A 3Mózes 19:14-ből, ahol a vak el való gáncsvetést a tudatlannak adott rossz tanácsként értelmezzük. Lásd Rásit ott. (Szifté Háhámim)

אָרוּר מִכָּה רָעוּהוּ בַּסֵּתֶר וְאָמַר פְּלִהֲעֵם אָמֵן. (דברים כז, כד)

Átkozott legyen, aki agyonveri felebarátját titokban! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:24.)

עַל לְשׁוֹן הָרַע הוּא – ...**aki agyonveri felebarátját titokban...** – אָרוּר – Ez a rágalomra utal. [Ha ugyanis fizikailag értené az ütést, akkor mit számítana, hogy azt titokban vagy nyíltan mérik a másokra.] – רְאִיתִי בִּיסוּדוֹ שֶׁל רַבִּי מֹשֶׁה – אחד עֶשֶׂר אַרְוּרִים יֵשׁ – [Ezt] Mose Hádársán rabbi kommentárjában láttam: – הַדְרִישׁוֹן – Tizenegy átok⁷⁴ szerepel itt, – כְּנִגְדַּ אֶחָד עֶשֶׂר שְׁבָטִים – tizenegy törzsnek megfelelő. – לֹא כֶּתֵב אַרְוּר – egyetlen átok sem lett feljegyezve. – לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה בְּלָבוֹ – Mivel [Mózes] nem szándékozott – לְבָרְכוֹ – megáldani őt halála előtt,⁷⁵ – כְּשֶׁבֵרַךְ שְׂאֵר הַשְּׁבָטִים – ahogyan megáldotta a többi törzset,⁷⁶ – לִכְךָ לֹא רָצָה לְקַלְלוֹ – ezért megátkozni sem akarta.

אָרוּר לִקְחָ שְׁחָד לְהַכּוֹת נַפְשׁ גַּם נְקִי וְאָמַר פְּלִהֲעֵם אָמֵן. (דברים כז, כה)

Átkozott legyen, aki elfogad megvesztegetést, hogy ártatlan vért halállal sújtsa! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:25.)

אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־אֶקִּים אֶת־דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר פְּלִהֲעֵם אָמֵן. (דברים כז, כו)

Átkozott legyen, aki nem tartja meg ennek a tannak szavait, hogy teljesítse azokat! És mondja az egész nép: Ámen. (5Mózes 27:26.)

Xxx – aki nem tartja meg. – xxx – Itt átfogja az egész Tórát a maga teljességében, – xxx – amelyet elfogadtak – xxx – egy átok és egy eskü révén.

וְהָיָה אִם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת־כְּלִמְצוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם וַיִּתְּנֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עָלֶיךָ לְעֵלְיוֹן עַל פְּלִגְוֵי הָאָרֶץ. (דברים כח, א)

És lesz, hogyha hallgatva hallgatsz az Örökkévaló, a te Istened szavára, hogy megtartsd és teljesítsd minden parancsolatát, amelyet neked a mai napon parancsolok; akkor az Örökkévaló, a te Istened magasan föléje helyez téged a föld minden népének. (5Mózes 28:1.)

⁷⁴ Valójában tizenkettő, de a tizenkettedik (26. vers) bárki olyan ellen irányul, aki elutasítja a Tóra megtartását, vagyis egy mindenre és a nép egészére kiterjedő átok.

⁷⁵ Mivel Simon törzsének vezetője, Zimri volt az, aki a moabita lányok csábításának nem tudott ellen állni, és nyilvánosan paráználkodott (4Mózes 25:14.). Lásd az 5Mózes 33:7-hez írt Rási-kommentárt.

⁷⁶ Uo. 33. fej.

וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל־הַפְּרִיחוֹת הָאֵלֶּה וְהִשְׁיִגְךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים כח, ב)

És reád szállnak mindezek az áldások és elérnek téged, ha hallgatsz az Örökkévaló, a te Istened szavára. (5Mózes 28:2.)

בְּרוּךְ אַתָּה בְּעִיר וּבְכֹרֶךָ אַתָּה בְּשָׂדֶךָ. (דברים כח, ג)

Áldott leszel a városban és áldott leszel a mezőn. (5Mózes 28:3.)

בְּרוּךְ פְּרִיבִטְנֶךָ וּפְרִי אֲדָמָתְךָ וּפְרִי בְהֵמְתְךָ שֶׁגֵר אֲלֶפֶיךָ וְעִשְׂתָּרוֹת צֹאנֶךָ. (דברים כח, ד)

Áldott lesz méhednek gyümölcse, földed gyümölcse és marhádnek gyümölcse, barmaid fajzása és juhaid szaporodása; (5Mózes 28:4.)

Xxx – barmaid fajzása. – xxx – Jóságod ivadéka, – xxx – amelyet az állat kibocsát⁷⁷ – xxx – a belsejéből.

Xxx – és juhaid szaporodása. – xxx – [Ez úgy értendő,] ahogyan a Targum [Onkelosz] fordítja.⁷⁸ – xxx – A rabbik megjegyzik: – xxx – Miért nevezi őket [a Tóra] (xxx – *ástárot*)⁷⁹-nak? – xxx – Mert gazdaggá teszik tulajdonosaikat⁸⁰ – xxx – és megerősítik őket, – xxx – [hogy olyanok lesznek,] mint a bazaltoszlopsorok, – xxx – amelyek hatalmas kőszalak.⁸¹

וְהָיָה אִם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה בְּרוּךְ וְנִנְיָתָה וּמִשְׁאֲרֵתֶךָ. (דברים כח, ה)

...áldott lesz kosarad és sütőteknőd. (5Mózes 28:5.)

Xxx – áldott lesz kosarad. – xxx – Gyümölcsöd.⁸² – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – kosarad – xxx – folyadékok⁸³, amelyeket kosarakon szűrnek át.

Xxx – és sütőteknőd. – xxx – Olyan szilárd [élelmiszerek], amelyek az edényben maradnak – xxx – anélkül, hogy kicsöpögnének belőle.⁸⁴

⁷⁷ A שגר egy arámi gyök, amely kibocsátást jelent.

⁷⁸ (xxx – *edre ánáh*), „juhaid szaporodása”.

⁷⁹ Abból, hogy (xxx – *áser*), „gazdagság” és (xxx – *ástárot*), „bazaltoszlopsor”.

⁸⁰ Ám a „gazdagság” helyesen (xxx – *ásrut*) lenne. Akkor tehát mivégre az (xxx – *ástárot*) n-ja? Ez mutatja, hogy itt kiegészítő magyarázatra van szükség. (*Gur Árje*)

⁸¹ De miért nem csak egyszerűen (xxx – *möházkot*), „erősítők”? Nyilvánvalóan azért, hogy ne maradjon ki az (xxx – *áser*), azaz „gazdagság” interpretáció. Így a két értelmezés kiegészíti egymást. (*Gur Árje*)

⁸² Melyet kosárban szállítanak. (*Mizráhi*)

⁸³ Bor, olaj, stb. (*Mizráhi*)

בְּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֲךָ וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ. (דברים כח, ו)

Áldott leszel jövedeledkor, és áldott leszel elmeneteledkor. (5Mózes 28:6.)

בְּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֲךָ וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ – **Áldott leszel jövedeledkor, és áldott leszel elmeneteledkor.** – שְׁתֵּהא יִצִּיאָתְךָ מִן הָעוֹלָם בְּלֹא חֶטָּא – Legyen a világból való távozásod bűn nélkül való, – כִּבִּיאָתְךָ לְעוֹלָם – amiképpen a világba való megérkezé-sed is!⁸⁵

יִהְיוּ יְהוּנָה אֶתְּאִיבִיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגְפִים לְפָנֶיךָ בְּדַרְךָ אַחַד יִצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יִנּוּסוּ לְפָנֶיךָ. (דברים כח, ז)

Az Örökkévaló megvertékké teszi előtted ellenségeidet, kik ellened támadnak; egy úton vonulnak ki ellened, és hét úton futamodnak meg előled. (5Mózes 28:7.)

כִּן דָּרַךְ – **...és hét úton futamodnak meg előled.** – וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יִנּוּסוּ לְפָנֶיךָ – Ez a szokása azoknak, akik pánikszerűen menekülnek; – מִתְפָּזְרִים – szétoszóródnak minden irányba.

יִצֹו יְהוּנָה אֶתְּךָ אֶתְּהַבְרָכָה בְּאַסְמִיךָ וּבְכָל מִשְׁלַח יָדְךָ וּבְכָרְךָ בְּאַרְצָךָ אֲשֶׁר־יְהוּנָה אֱלֹהֶיךָ נִתְּן לָךְ. (דברים כח, ח)

Az Örökkévaló reád rendeli az áldást, csűreidbe és kezed minden munkájára; és megáld téged az országban, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked. (5Mózes 28:8.)

יִקְיַמְךָ יְהוּנָה לֹא לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּךָ כִּי תִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוּנָה אֱלֹהֶיךָ וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָּיו. (דברים כח, ט)

És szent népévé állít téged magának az Örökkévaló, amint megesküdött neked, ha megtartod az Örökkévaló, a te Istened parancsolatait és az Ő útjain jársz. (5Mózes 28:9.)

⁸⁴ Ez a (xxx – *tán'áhá*) folyadékokként való értelmezésével van összhangban. A „gyümölcsöd” értelmezés szerint a (xxx – *mis'ártehá*) jelentése: „megmaradt élelmed”, mint a 2Mózes 12:34-ben. (*Gur Árje*)

⁸⁵ Ámde akkor hogyan magyarázzuk az „Átkozott leszel jövedeledkor, és átkozott leszel elmeneteledkor” (28:19.) verset? Rási szerint ez azt jelenti, hogy „Amiképpen a világba is teljesített parancsolatok érdeme nélkül érkeztél, ugyanúgy a világból is érdemek nélkül fogsz távozni” (*Zihron Móse*).

וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שָׁם יִהְיֶה נִקְרָא עָלֶיךָ וַיִּרְאוּ מִמֶּנּוּ. (דברים כח, י)

**És látja majd a föld minden népe, hogy az Örökkévaló nevééről nevezte-
tel és félni fognak tőled.** (5Mózes 28:10.)

וְהוֹתִירָךְ יְהוָה לְטוֹבָה בְּפִרְיָ בְּטָנֶךָ וּבְפִרְיָ בְּהִמְתָּךְ וּבְפִרְיָ אֲדָמָתְךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לְאַבְתָּיִךְ לְתֹת לָךְ. (דברים כח, יא)

**És fönntart téged az Örökkévaló jóra, méhed gyümölcsében, marhád
gyümölcsében és földed gyümölcsében, azon a földön, amelyről meges-
küdüött az Örökkévaló őseidnek, hogy neked adja.** (5Mózes 28:11.)

יִפְתַּח יְהוָה לְךָ אֶת־אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשְּׂמִימִים לְתֹת מִטְּרָאֲרָצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְכַרְךָ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ
וְהִלִּיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה. (דברים כח, יב)

**Megnyitja számodra az örökkévaló az Ő dús kincsestárát, az eget, hogy
megadja országodnak esőjét a maga idejében és hogy megáldja kezed-
nek minden munkáját; és kölcsön adsz majd sok népnek, de te nem
kérsz kölcsön.** (5Mózes 28:12.)

וּנְתַנָּךְ יְהוָה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהֵייתָ בְּקַ לְמַעַלָּה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה כִּי־תִשְׁמָע אֱלֹהֵימֶנּוּ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶנְךָ הַיּוֹם לְשֹׁמֵר וְלַעֲשׂוֹת. (דברים כח, יג)

**És tesz téged az Örökkévaló fejnek és nem faroknak, csak felül leszel és
nem leszel alul, ha hallgatsz az Örökkévaló, a te Istenednek parancsola-
taira, amelyeket a mai napon parancsolok, hogy megtartsad és megte-
gyed;** (5Mózes 28:13.)

וְלֹא תִסּוֹר מִכָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְנֶה אִתְּכֶם הַיּוֹם יְמִין וּשְׂמָאוֹל לְלַכַּת אַחֲרַי אֱלֹהִים אַחֲרַיִם
לְעַבְדָּם. (דברים כח, יד)

**és ne térj el mindazoktól az ígéktől, amelyeket ma nektek parancsolok,
se jobbra, se balra, járva más istenek után, hogy szolgálj őket.** (5Mózes
28:14.)

וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמָע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי וְחִקְתִּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶנְךָ
הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגוּד. (דברים כח, טו)

**És lesz, hogy ha nem hallgatsz az Örökkévaló, a te Istened szavára,
hogy megtartsad és megtegyed minden parancsolatát és törvényét, ame-**

lyeket ma neked parancsolok: akkor reád szállnak mindezek az átkok és elérnek téged. (5Mózes 28:15.)

אָרוּר אַתָּה בְּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בְּשָׂדֶה. (דברים כח, טז)

Átkozott leszel a városban és átkozott leszel a mezőn. (5Mózes 28:16.)

אָרוּר טַנְאֵךְ וּמִשְׂאֲרֹתֶיךָ. (דברים כח, יז)

Átkozott lesz kosarad és sütőteknőd; (5Mózes 28:17.)

אָרוּר פְּרִיבְטָנֶיךָ וּפְרֵי אֲדָמְתֶךָ שֶׁגֵּר אֶלְפִיךָ וְעִשְׂתָּלֶת צֶאֱנָךְ. (דברים כח, יח)

...átkozott lesz méhednek gyümölcse és földed gyümölcse, barmaid fajzása és juhaid szaporodása. (5Mózes 28:18.)

אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ. (דברים כח, יט)

Átkozott leszel jövedeledkor és átkozott leszel elmeneteledkor. (5Mózes 28:19.)

יִשְׁלַח יְהוָה בְּךָ אֶת־הַמָּאֲרָה אֶת־הַמְּוִמָּה וְאֶת־הַמַּגְעָרָת בְּכָל־מְשַׁלַּח יָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הַשְּׂמֵדָה וְעַד־אֲבֹדְךָ מִהָרַע מִפְּנֵי רָע מַעַלְלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי. (דברים כח, כ)

Reád küldi az Örökkévaló az átkot, a zavart és a kárhozatot mindabban, amihez kezded hozzáfog, amivel foglalkozol, míg gyorsan el nem pusztulsz és el nem veszel cselekedeteid gonoszsága miatt, hogy elhagytál Engem. (5Mózes 28:20.)

Xxx – az átkot. – xxx – Széthullást, – xxx – mint [a (xxx – *mám'eret*) a] „pusztító poklosság”⁸⁶ [szövegrészben].

Xxx – a zavart. – xxx – ljedelmet, – xxx – a zűrzavar harsogását.

יִדְבֶּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַהֲבֹר עַד כִּלְתּוֹ אֶתְךָ מֵעַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָּאֲשֶׁמָה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים כח, כא)

Hozzád tapasztja az Örökkévaló a dögvészt, míg ki nem pusztít téged a földről, ahova bemégy, hogy elfoglaljad. (5Mózes 28:21.)

⁸⁶ 3Mózes 13:51.

יִכְכָּהּ לְהוֹהֵב בְּשִׁחֲלֹפֶת וּבְקִרְחָת וּבְדִלְקָת וּבְחִרְחֹר וּבְחִתּוֹב וּבְשִׂדְפָן וּבִיִּרְקוֹן וּרְדִפוֹ עַד אֲבָדָהּ.
(דברים כח, כב)

Megver téged az Örökkévaló felhólyagzással, forró lázzal, gyulladással, forrósággal és karddal és üszökkel és ragyával; és üldöznek téged, míg el nem pusztulsz. (5Mózes 28:22.)

Xxx – felhólyagzással. – xxx – Melynek révén a hús megduzzad és felhólyagzik.

Xxx – forró lázzal. – xxx – [A szó] ugyanazt jelenti, mint – xxx – [a (xxx – *kádhá*) szó a] „Mert tűz gyulladt ki haragomban”⁸⁷ [szövegrészben], – xxx – mely a betegek lázára utal. – xxx – Ófranciául *malweid*, – xxx – ami rendkívüli forróságot [jelent].

Xxx – gyulladással. – xxx – [Ez] forróbb, mint a (xxx – *kádáhát*) [vagyis a „forró láz”]. – xxx – Ezek különféle betegségek.

Xxx – forrósággal. – xxx – Egy betegség, ahol a láz átjárja – xxx – az egész testet, – xxx – állandó szomjúságot okozva. – xxx – Ófranciául *esardement*. – xxx – [A szó] ugyanazt jelenti, mint – xxx – [a (xxx – *horev*) szó a] „csontom pedig ég a láz miatt”⁸⁸ – xxx – [és a (xxx – *náhár*) szó a] „Zihált a fűjtató”⁸⁹ [szövegrészekben].

Xxx – és karddal. – xxx – Fegyveres seregeket fog felbujtani ellened.⁹⁰

Xxx – és üszökkel és ragyával. – xxx – Ez kártétel a mezők termésében.

Xxx – üszökkel. – xxx – Ez a keleti szél, – xxx – ófranciául *hasle*.

Xxx – ragyával. – xxx – Fonyadással, – xxx – melynek következtében a termés színét veszti – xxx – és elsárgul. – xxx – Ófranciául *cro*.

Xxx – míg el nem pusztulsz. – xxx – A Targum [így hangzik]: (xxx – *ád dötévád*), – xxx – ami azt jelenti, hogy amíg el nem pusztulsz, – xxx – mert magadtól fogsz elpusztulni.⁹¹

וְהָיוּ שְׂמִידָה אֲשֶׁר עַל-רֹאשֶׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר-תַּחְתֶּיךָ בְּרֹזָל. (דברים כח, כג)

És eged, amely fejed fölött van, rézérccé lesz, és a föld alattad vassá. (5Mózes 28:23.)

וְהָיוּ שְׂמִידָה אֲשֶׁר עַל רֹאשֶׁךָ נְחֹשֶׁת – És eged, amely fejed fölött van, rézérccé lesz... – מִשָּׁה מִפִּי עֲצָמוֹ אֶמְרֶן – Ezeket az átkokat – מִשָּׁה מִפִּי עֲצָמוֹ אֶמְרֶן – Mózes magától mondta, – וְשִׁבְהָהּ סִינֵי – azokat pedig, amelyek a Szináj hegyén [hangzottak el]⁹², –

⁸⁷ 32:22.

⁸⁸ *Jób* 30:30.

⁸⁹ *Jeremiás* 6:29.

⁹⁰ Kívülről. Szemben az előbb említett, belülről támadó betegségekkel. (*Mizráhi*)

⁹¹ Vagyis a szöveg nem azt jelenti, hogy „amíg el nem pusztítanak téged”. (*Gur Árje*)

⁹² *3Mózes* 26:14–46.

וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי – וְכֵן נֹאמַר – Istén üzenetéből mondta, – כְּמִשְׁמַעַן – ahogy a szövegben olvasható. – וְכֵן נֹאמַר – Ott (Mózes harmadik könyvében) ez áll: „De ha nem hallgattok Reám...”⁹³ – „És ha Ellenem jártok dac-cal...”⁹⁴ – „...az Örökkévaló, a te Istened szavára,”⁹⁵ – „Hozzád tapasztja az Örökkévaló...”⁹⁶ – „Megver téged az Örökkévaló...”⁹⁷

– מֹשֶׁה בְּקִלְלוֹתָיו – Mózes enyhítette átkait – לְאֶמְרָן בְּלִשׁוֹן יְחִיד – azáltal, hogy egyes számban fogalmazta meg őket, [hogy ne mindenkire vonatkozzanak]. – וְגַם כֵּן – mert az elsőben az áll: – „...egeteket vassá – וְאֵת אֲרָצְכֶם כְּנֹחֶשֶׁת – és földeteket réz-éccé.”⁹⁸ – „Az égből nem hullik majd nedvesség, – כְּדֶרֶךְ שְׂאִין – amiképpen a vas sem választ ki magából nedvességet, – וּמִתּוֹךְ כֶּף יְהֵא – והָאָרֶץ תִּהְיֶה מְזִיעָה – minek következtében a világ aszálytól fog szenvedni. – A föld viszont nedvességet izzad majd, – כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּחֲשֶׁת מְזִיעָה – amiképpen a rézérc is nedvességet választ ki magából, – וְהִיא מְרַקֶּבֶת פִּירוֹתֶיהָ – minek következtében a termés végül elrohad. – וְכֵן נֹאמַר – Itt azonban az áll: – „...eged rézércé, földed vassá,” [azaz] az ég nedvességét izzad majd. – אֶף עַל פִּי שְׁלֹא יִרְקוּ מִטֵּר – Eső ugyan nem fog esni, – מִכֵּל מְקוֹם לֹא יִהְיֶה – mégsem lesz – וְהָאָרֶץ לֹא תִהְיֶה – végzetes szárazság a világban. – És a föld nem izzad nedvességet, – כְּדֶרֶךְ שְׂאִין הַבְּרִזָּל מְזִיעָה – amiképpen a vas sem választ ki nedvességet magából, – וְאִין הַפִּירוֹת מְרַקֶּבֶין – s így a termés sem fog elrohadni. – אִם עַל מְקוֹם קִלְלָהּ הִיא – Ám ez ennek ellenére átok. – בֵּין שֶׁהִיא כְּנֹחֶשֶׁת – [Mert] akár olyan, mint a rézérc, – בֵּין שֶׁהִיא כְּבְּרִזָּל – akár olyan, mint a vas, – לֹא – gyümölcsöt nem fog teremni. – וְכֵן הַשָּׁמַיִם לֹא יִרְקוּ מִטֵּר – S ugyanígy az égből sem fog eső hullani.

יִתֵּן יְהוָה אֶת־מִטֵּר אֲרָצְךָ אֲבָק וְעָפָר מִדֶּשֶׁת־שָׁמַיִם יִרְדּוּ עָלֶיךָ עַד הַשְּׁמַדָּךְ. (דברים כח, כד)

Adni fog az Örökkévaló országod esője helyébe homokot és port; az ég-ből száll le reád, amíg el nem pusztulsz. (5Mózes 28:24.)

Xxx – országod esője helyébe homokot és port. – xxx – Amikor szél követi az esőzést. – xxx – Eső esik, de nem elegendő, – xxx – nem elég ahhoz, hogy megkösse a port. – xxx – Szél támad, – xxx – fölveri a port, – xxx – ami be-

⁹³ Uo. 14.

⁹⁴ Uo. 21.

⁹⁵ 5Mózes 28:15.

⁹⁶ Uo. 21.

⁹⁷ Uo. 22.

⁹⁸ 3Mózes 26:19. Lásd még Rási kommentárját uo.

vonja a magokból kisarjadt hajtásokat, – xxx – amelyeket előzőleg megnedvesített az esővíz. – xxx – A por megtapad [a hajtásokon], sárrá válik, – xxx – és azok [vagyis a hajtások] elfonnyadnak és megrothadnak.

יִתְּנָהּ יְהוָה נֶגְף לְפָנָי אִיבֵיךָ בְּדַרְךָ אֶחָד תִּצָּא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו וְהֵייתָ לְנֹעָה לְכָל מְמַלְכֹת הָאָרֶץ. (דברים כח, כה)

Megvertté tesz az Örökkévaló ellenségeid előtt; egy úton indulsz ki ellene és hét úton futamodsz meg előle; és a föld minden birodalmának borzadálya leszel. (5Mózes 28:25.)

Xxx – borzadálya. – xxx – Rettenet és reszketés [tárgya], – xxx – mert bárki, aki tudomást szerez a rajtatok végbement pusztításokról, – xxx – reszketni fog miattatok – xxx – és így kiált fel: „Jaj nekünk! – xxx – Nehogy megtörténjen velünk – xxx – az, ami velük megtörtént!”

וְהִיטָה נְבִלְתָךְ לְמֵאֲכָל לְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וְאִין מִחַיֵּיד. (דברים כח, כו)

Holttested eledele lesz az ég minden madarának és a föld vadjainak és nem lesz senki, aki elriasztja őket. (5Mózes 28:26.)

יִכְכֶּה יְהוָה בְּשָׁתֵׁין מִצְרַיִם וּבַעֲפָלִים וּבְטַחְלָיִם וּבַגְּבֹב וּבְחִרְס אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהִרְפֹּא. (דברים כח, כז)

Megver téged az Örökkévaló Egyiptom fekélyével, tályogokkal, ótvarral és viszketegséggel, hogy nem tudsz meggyógyulni. (5Mózes 28:27.)

Xxx – Egyiptom fekélyével. – xxx – Ez egy szörnyen veszedelmes [fekély fajta]; – xxx – kívül nedves⁹⁹, belül száraz,¹⁰⁰ – xxx – amint az a Bőhorot [traktátusban]¹⁰¹ áll.

Xxx – tályogokkal. – xxx – Nedves kelésekkel.

Xxx – viszketegséggel. – xxx – Olyan sebekkel, amelyek szárazok, – xxx – mint a kerámiatárgyak¹⁰².

יִכְכֶּה יְהוָה בְּשִׁנְעוֹן וּבְעִוְרוֹן וּבְתַמְהוֹן לְכָב. (דברים כח, כח)

Megver téged az Örökkévaló tébolyodással, vaksággal és a szív bódulatával. (5Mózes 28:28.)

⁹⁹ Egy másik Rási szövegváltozat szerint: kívül száraz, belül nedves.

¹⁰⁰ Ezek kifejezetten az egyiptomi fekély tünetei. (Mizráhi)

¹⁰¹ 41a. Lásd Rásinak a 3Mózes 21:20-hoz írt kommentárját.

¹⁰² Amelyeket kemencében égettek ki.

Xxx – és a szív bódulatával. – xxx – Kábulattal. – xxx – Ófranciául *estordison*.

וְהָיְתָ מִמִּשְׁשׁ בְּצַהָרִים פְּאֶשֶׁר יִמְשֹׁשׁ הַעֲנֹר בְּאֶפְלָה וְלֹא תִצְלַח אֶתְדַרְכְּךָ וְהָיְתָ אִךְ עֲשׂוֹק וְגָנוּל
בְּלַהֲיָמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ. (דברים כח, כט)

Tapogatózni fogsz délben, mint a vak tapogat a sötétben és nem jársz szerencsével útbaidon; csak kifosztott és kirabolt leszel minden időben és nem lesz senki, aki rajtad segítsen. (5Mózes 28:29.)

Xxx – csak kifosztott [és kirabolt] leszel. – xxx – Bármit teszel is,¹⁰³ – xxx – abból perlekedés lesz.¹⁰⁴

אֵשֶׁה תֵּאָרֵשׁ וְאִישׁ אַחֵר [ישגלנה] יִשְׁכְּבָנָה בֵּית תְּבֻנָה וְלֹא תִשָּׁב בּוֹ כָּרָם תִּטָּע וְלֹא תִחַלְלֶנּוּ.
(דברים כח, ל)

Asszonyt fogsz eljegyezni, és más férfi (szeretkezik) [fekszik] majd vele, házat fogsz építeni, és nem fogsz lakni benne; szőlőt fogsz ültetni, és nem fogod megváltani gyümölcsét. (5Mózes 28:30.)

ישגלנה – ... szeretkezik majd vele (jigsawléná)... – לְשׁוֹן שְׂגַל – A kifejezés rokon a „szerető” (*ségál*) és – פִּילְגָשׁ – „ágyas” (*pileges*) [szavakkal], – וְהַכָּתוּב בְּנָהוּ – azonban a Szentírás itt inkább egy kifinomultabb terminust használ: – לְשֹׁבַח – „fekszik majd vele.” [A Tóra írott szövege שגל gyökerű igét használ, amely kifejezetten nemi érintkezésre utal. A *meszorá* szerint ezt az igét שכב gyökerű ige-ként kell olvasni, amely általánosabb, „feküdni” jelentéssel bír.] – וְתִקְוֶן סוּפְרִים הוּא זֶה – Ez írástudós által alkalmazott finomítás.

תחללנו – ...megváltani... – בְּשָׁנָה הָרְבִיעִית – A negyedik évben, – לְאָכוּל מִפְרִיו – hogy ehed gyümölcsét.¹⁰⁵

שׁוֹרֵף טְבוּחַ לְעִינֶיךָ וְלֹא תֵאָכַל מִמֶּנּוּ חֶמְדְּךָ גָּנוּל מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לְךָ צִאנְךָ נִתְנֹת לְאִיבֶיךָ וְאֵין
לְךָ מוֹשִׁיעַ. (דברים כח, לא)

¹⁰³ Az (xxx – *ászuk*) szó nem egy cselekedetet ír le, hanem egy személyt határoz meg. „Kirabolt leszel”, azaz folytonos perlekedésnek leszel kitéve.

¹⁰⁴ De nem „ne hagyj éjjelen át béresszolgádnak munkadíját magadnál reggelig” (3Mózes 19:13.), mert ez már rablás, amelyről ezt követően esik szó versünkben. Itt sokkal inkább arról van szó, hogy bírósági pereknek leszel kitéve, ahol igazságtalanul megfosztanak vagyonodtól, és ez az a lopás/rablás, amelyet versünk a következőkben említ. (*Divré Dávid*)

¹⁰⁵ A szőlőskert negyedik évében termett gyümölcsöt Jeruzsálemben kell elfogyasztani, vagy pénzzé kell tenni, hogy azon az ember ételt vegyen Jeruzsálemben, és azt ott elfogyassza (lásd 3Mózes 19:24.).

Ökrödöt levágják szemed előtt és nem eszel belőle; szamaradat elrabolják tőled és nem kerül vissza hozzád; juhaidat átadják ellenségeidnek és nem lesz, aki segítsen neked. (5Mózes 28:31.)

בְּנִיךָ וּבְנֵי־יָדֶיךָ נִתְּנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רְאוּת וְכָלֹת אֲלֵיהֶם כְּלֵהִימוֹם וְאִין לְאֹל לְךָ. (דברים כח, לב)

Fiaidat és leányaidat átadják más népnek és szemed látja és eleped utánuk egész nap, de nincs hatalom kezekben. (5Mózes 28:32.)

Xxx – és eleped utánuk. – xxx – Vágyik rá, hogy visszatérjenek, – xxx – de ők sosem fognak visszatérni. – xxx – Minden teljesületlen vágyódást – xxx – „a szemek epedése”-ként ír le [a Tóra].

פְּרִי אֲדָמָתְךָ וְכָל־יְגִיעֶךָ יֵאָכֵל עִם אֲשֶׁר לֹא־זָרַעְתָּ וְהָיִיתָ בָּק עָשׂוּק וְרָצוּץ כְּלֵהִימִים. (דברים כח, לג)

Földed gyümölcsét és minden vesződésedet fölemészti egy nép, amelyet nem ismersz és csakis kifosztott és elnyomott leszel minden időben, (5Mózes 28:33.)

וְהָיִיתָ מְשֻׁנָּע מִמְּרָאָה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה. (דברים כח, לד)

...úgyhogy tébolyodott leszel szemed látványától, amit látsz. (5Mózes 28:34.)

יִכְבֶּה יְהוָה בְּשַׁחֲתִין לֵעַ עַל־הַבְּרָכִים וְעַל־הַשְּׂקִים אֲשֶׁר לֹא־תִכְוֶל לְהַרְפָּא מִכָּף רִגְלֶךָ וְעַד קַדְקֶדְךָ. (דברים כח, לה)

Az Örökkévaló meg fog verni téged gonosz fekélyvel térdeden és a combodon, úgyhogy nem gyógyulhatsz meg, lábad talpától egész fejed búbjáig. (5Mózes 28:35.)

יִלְךָ יְהוָה אִתְּךָ וְאֶת־מִלְכְּךָ אֲשֶׁר תִּקְּמִים עִלְיָךְ אֶל־גֹּיִ אֲשֶׁר לֹא־זָרַעְתָּ אֹתָהּ וְאָבִיתֶךָ וְעַבְדְּתָ שָׂם אֱלֹהִים אַחֵרִים עִץ וְאֶבֶן. (דברים כח, לו)

Elvisz az Örökkévaló téged és királyodat, akit föléd állítasz, egy néphez, amelyet nem ismersz, sem te, sem őseid, és szolgálni fogsz ott más isteneket, fát és követ. (5Mózes 28:36.)

וְהָיִיתָ לְשִׂמָּה לְמִשְׁלַל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־יִנְהַגְּךָ יְהוָה שָׂמָה. (דברים כח, לו)

És dőbbenetté leszel, példázattá és gúnyá minden nép között, ahova elvezet téged az Örökkévaló. (5Mózes 28:37.)

לְשֹׁמָה – ...dőbbenetté... – כְּמוֹ תִמְהוֹן – Hasonló a teljes zavarodottsághoz; – אִישׁ טוֹרְדִישׁוֹן – [ófranciául:] *estordison*. – כָּל הַרוֹאֶה אוֹתָךְ – Bárki, aki meglát – יָשׁוּם – megdöbben látványodon.

לְמִשְׁלַל – ...példázattá... – חַשְׁתָּבֵא מִכָּה רָעָה עַל אָדָם – Ha szörnyű csapás ér egy embert, – יֹאמְרוּ – azt mondják majd: – זוֹ דוֹמָה לְמִכָּה פְּלוֹנִי – „Ez éppolyan, mint az a csapás, amely X.Y.-t érte.”

וְלִשְׁנֵינֶיךָ – ...és gúnyá... – לְשׁוֹן – Ez ugyanazt jelenti, mint az, hogy – וְשִׁנְתָּם – „Beszélj róluk...”¹⁰⁶ – יְדַבְּרוּ בְךָ – Beszélni fognak rólad [az emberek]. – וְכֵן תִּרְגְּמוּ – Onkelosz ugyanígy fordítja: – וְלִשְׁוֵעֵי – „ulösoéj”, – לְשׁוֹן סְפוּר – azaz elbeszélni, – וְאֶשְׁתַּעֵי – [mint:] „és elbeszélte.”¹⁰⁷

וְנָע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמַעַט תִּתְּסֶהּ כִּי יַחְסְלוּ הָאָרְבָּה. (דברים כח, לח)

Sok magot viszel ki a mezőre, de keveset takarítasz be, mert fölfalja a sáska. (5Mózes 28:38.)

Xxx – fölfalja. – xxx – Elpusztítja. – xxx – Ez okból – xxx – nevezik – xxx – (xxx – *hászil*)-nak, [szó szerint] pusztítónak, – xxx – mivel mindent elpusztít.

כְּרָמִים תִּטְעַ וְעַבְדְּתָ וַיֵּין לֹא תִשְׁתֶּה וְלֹא תִאָּגֵר כִּי תִאֲכְלוּ הַחֲלָעַת. (דברים כח, ט)

Szőlőkerteket ültetsz és megmunkálsz, de bort nem iszol és nem gyűjtöd be a szőlőt, mert megeszi a féreg. (5Mózes 28:39.)

וַיִּתִּים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל־גְּבוּלְךָ וְשִׁמְן לֹא תִסּוֹף כִּי יִשָּׁל יִתְדֶךָ. (דברים כח, מ)

Lesznek olajfáid egész határodban, de olajjal nem kened magadat, mert az olajfa lehullatja bogyoit. (5Mózes 28:40.)

Xxx – mert [...] lehullatja. – xxx – [A olajfa] lehullatja gyümölcsét – xxx – ugyanazt jelenti, mint – xxx – [a (xxx – *násál*) a] „lecsúszik a vas”¹⁰⁸ [szövegrészben].

בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא־יִהְיוּ לְךָ כִּי יִלְכוּ בְּשָׂבִי. (דברים כח, מא)

¹⁰⁶ 5Mózes 6:7.

¹⁰⁷ Jákob Lábánnak (1Mózes 29:13.).

¹⁰⁸ „... a nyélről” (19:5., lásd Rásit uo.). A (xxx – *jisál*) műveltető ige – jelentése: az olajfa lehullatja gyümölcsét (Rási a Bécá 35b-hez); és ugyanígy a (xxx – *násál*) is az – jelentése: a vas elhullatja nyelét. (Mizráhi)

Fiúkat és leányokat fogsz nemzeni, de nem lesznek a tieid, mert elmennek fogságba. (5Mózes 28:41.)

כָּל־עֶצֶף וּפְרִי אֲדָמָתְךָ יִירָשׁ הַצֹּלְצָל. (דברים כח, מב)

Minden fátat és földed gyümölcsét elpusztítja a sáska. (5Mózes 28:42.)

Xxx – elpusztítja a sáska. – xxx – A sáska – xxx – letarolja gyümölcsét.

Xxx – elpusztítja. – xxx – Elszegényíti.

Xxx – a (xxx – clácál). – xxx – Egy sáskafajta. – xxx – De nem lehetséges – xxx – a (xxx – jöjárés) [alakot] úgy értelmezni, – xxx – hogy örökség, – xxx – mert ha lehetséges lenne, – xxx – akkor így szerepelne [a szövegben]: – xxx – (xxx – jírás). – xxx – De eltávolításnak és kivetésnek sem [lehet értelmezni], – xxx – mert ha lehetne, – xxx – akkor így szerepelne [a szövegben]: (xxx – joris).

הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עִלְיָךְ מֵעֵלָה מְעֵלָה וְאַתָּה תֵרָד מִטָּה מְטָה. (דברים כח, מג)

A jövevény, ki közötted lesz, föléd emelkedik, följobb-följobb, te pedig alászállasz lejobb-lejobb. (5Mózes 28:43.)

הוּא יֵלֶךְ וְאַתָּה לֹא תִלְגְּנוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב. (דברים כח, מד)

Ő ad majd kölcsön neked, de te nem adsz neki kölcsön, ő lesz a fej és te leszel a farok. (5Mózes 28:44.)

וּבָאוּ עִלְיָךְ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדִפוּךָ וְהִשְׁיִגוּךָ עַד הַשְּׂמָרָה כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֵר מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי. (דברים כח, מה)

És reád szállnak mindezek az átkok, üldöznek téged és utolérnek, míg el nem pusztulsz, mert nem hallgattál az Örökkévaló, a te Istened szavára, hogy megtartsad parancsolatait és törvényeit, amelyeket neked parancsolt, (5Mózes 28:45.)

וְהָיוּ בְּךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְנִרְעָה עֲדֵעוּלָם. (דברים כח, מו)

...és jegyként lesznek és csodajelül ellened és magzataid ellen örökké, (5Mózes 28:46.)

תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עֲבַדְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְכִטּוֹב לִבָּב מְרֹב כָּל. (דברים כח, מז)

...azért, mert nem szolgáltad az Örökkévalót, a te Istenedet örömmel és vidám szívvel, mindennek bőségében. (5Mózes 28:47.)

...fölemészti marháid szaporodását és földed gyümölcsét, míg el nem pusztulsz, úgyhogy nem hagy neked gabonát, mustot és olajat, barmaid fajzását és juhaid ellését, míg el nem veszít téged. (5Mózes 28:51.)

וְהִצַּר לָךְ בְּכָל־שָׁעֲרֶיךָ עַד רִדְתָּ חֲמֹתֶיךָ הַגְּבוּהַת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אִתָּה בְּטוֹחַ בְּהֵן בְּכָל־אֶרֶץ וְהִצַּר לָךְ בְּכָל־שָׁעֲרֶיךָ בְּכָל־אֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ. (דברים כח, נב)

Ostromol téged minden kapudban, míg be nem veszi magas és megerősített falaid, amelyekben bízol, egész országodban; és ostromol téged minden kapudban, egész országodban, amelyet az Örökkévaló, a te Istened adott neked. (5Mózes 28:52.)

Xxx – míg be nem veszi magas [és megerősített] falaid. – xxx – [A (xxx – redet) szó] jelentése: – xxx – legyőzni, meghódítani.¹¹²

וְאָכַלְתָּ פְּרִי־בִטְנֶךָ בָּשָׂר בְּנִיֶּךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַלְתָּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמַצּוֹר וּבְמִצּוֹק אֲשֶׁר יֵצֵיִק לָךְ אֵיבֶךָ. (דברים כח, נג)

És fölfalod saját testednek gyümölcsét, fiaidnak és leányaidnak húsát, akiket adott neked az Örökkévaló, a te Istened, az ostromlottságban és szorongatásban, amellyel szorongat téged ellenséged. (5Mózes 28:53.)

Xxx – És fölfalod [...] fiaidnak és leányaidnak húsát [...] az ostromlottságban. – xxx – Mert ostromolni fogják a várost, – xxx – ami szenvedést okoz majd ott¹¹³ – az éhség agóniáját.

הָאִישׁ הָרָף בָּךְ וְהָעֹנֵג מְאֹד תִּרְעַע עֵינָיו בְּאָחִיו וּבְאִשְׁתּוֹ חֵילוֹ וּבְיָתָרוֹ בְּנֵיוֹ אֲשֶׁר יוֹתִיר. (דברים כח, נד)

A legelpuhultabb és legdédelgetettebb férfi is közötted irigy szemmel néz testvérére és meghitt feleségére és gyermekeinek maradékára, akik még megmaradtak neki. (5Mózes 28:54.)

A legelpuhultabb és legdédelgetettebb férfi... – הוא הרף – הוא העֹנֵג – Az elpuhult ugyanazt [jelenti], mint a dédelgetett, – לשון פנוק – azaz: elkényeztetett. – ומִהֵרָעֵנֵג וּמְרוֹף – [Mivel lejjebb¹¹⁴ a „leggyöngédebb és legjobban elkényeztetett” folytatásaként] a „kényeskedésből és elpuhultságból” [együtt van írva], – מוכיח עליהם – ez bizonyítja, – שְׁשָׁנִיָּהֶם אָחָד – hogy mindkettő ugyanazt jelenti. [Hi-

¹¹² És nem „míg le nem dőlnek magas és megerősített falaid”. A falak ledőlése ugyanis nem a vers elején említett ostrom eredménye lesz. (Gur Árje)

¹¹³ Nem az ostrom lesz az oka a kannibalizmusnak, hanem a szenvedés. (Mizráhi)

¹¹⁴ 56. vers.

szen ha ez két külön fogalom lenne, akkor külön állna: „leggyöngédebb a kényeskedésből és a legjobban elkényeztetett az elpuhultságból.”] – אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מְפֻנֵק – Noha elkényeztetett – וְדַעַתוֹ קָצָה בְּדָבָר מְאוּס – és undorral tölti el bármi gusztustalanság, – יִמְתַּק לוֹ לְרַעְבוֹנוֹ – éhségében élvezettel [fogyasztja majd] – בָּשָׂר בְּנָיו וּבְנוֹתָיו – fiai és leányai húsát, – עַד כִּי תִרַע עֵינוֹ – olyannyira, hogy **irigy szemmel néz** – בְּבָנָיו – maradék gyermekeivel szemben – מִתַּת לְאֶחָד מֵהֶם מִבָּשָׂר בְּנָיו – hogy ne adjon egyiknek se közülük gyermekeinek húsából¹¹⁵ – אֲחֵיהֶם – azok testvéreinek [húsából], – **אֲשֶׁר יֹאכֵל – amelyet ő eszik.**

– הרחמני – **A legelpuhultabb...**, – הַרְחֵמֵנִי – Egy másik magyarázat: – הַרְחֵם בְּךָ – [nem elkényeztetettnek értelmezendő, hanem úgy, hogy] a könyöröletek és lágy szívűek, – מְרוֹב רַעֲבָתָנוֹת יִתְאַכְזְרוּ – iszonyatos éhségükben egészen elállatiasodnak – וְלֹא יִתְּנוּ – és nem lesznek hajlandóak adni – מִבָּשָׂר בְּנֵיהֶם הַשְּׁחוּטִים – le-mészárolt gyermekeik húsából – לְבָנֵיהֶם הַנוֹתְרִים – maradék gyermekeiknek.

מִתַּת לְאֶחָד מֵהֶם מִבָּשָׂר בְּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלֵי הַשְּׂאִירָלוֹ כֹּל בְּמַצּוֹר וּבְמַצּוֹק אֲשֶׁר יֵצֵיק לָךְ אִיבָהּ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ. (דברים כח, נה)

...hogyan adjon egyiknek se közülök gyermekeinek húsából, amelyet ő eszik, mert nem hagytak meg neki semmit az ostromlottságban és a szorongatásban, amellyel szorongat téged ellenséged minden kapudban. (5Mózes 28:55.)

הָרָלָה בָּךְ וְהַעֲנֵהָ אֲשֶׁר לֹא־תִסְתֶּהּ כִּפְרִיגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מִהַתְעַנֵּג וּמִרָךְ תִּרַע עֵינֶיהָ בְּאִישׁ חִיקָהּ וּבְבָנֶיהָ וּבְבָתֶּיהָ. (דברים כח, נו)

A leggyöngédebb és legjobban elkényeztetett nő közötted, aki meg nem kísérelte lába talpát a földre tenni kényeskedésből és elpuhultságból, irigy szemmel néz meghitt férjére, fiára és leányára, (5Mózes 28:56.)

Xxx – irigy szemmel néz meghitt férjére, fiára és leányára. – xxx – A nagykorúakra.¹¹⁶

וּבָשָׂלִיחָהּ הַיּוֹצֵאת מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֶם בְּחֹטְרָפֶל בְּסֹתֵר בְּמַצּוֹר וּבְמַצּוֹק אֲשֶׁר יֵצֵיק לָךְ אִיבָהּ בְּשְׁעָרֶיךָ. (דברים כח, נז)

...és a méhmagzatra, amely testéből kiválik és gyermekeire, akiket szülni fog, mert titokban maga eszi meg őket, mindennek hiányában, az ostromlottságban és a szorongatásban, amellyel szorongat téged ellenséged a te kapuidban. (5Mózes 28:57.)

¹¹⁵ 55. vers.

¹¹⁶ A gyermekeket a következő vers említi. (Mizráhi)

Xxx – és a méhmagzatra. – xxx – Ezek a kisgyermek. ¹¹⁷ – xxx – Irigyelni fogja mindnyájuktól, – xxx – amikor épp eszik egyet, – xxx – és nem lesz hajlandó adni – xxx – azoknak, akik megmaradtak vele, – xxx – a húsból.

אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת הפתחים בספר הזה לראות את השם הנכבד והנורא הזה את יהוה אלהיך. (דברים כח, נח)

Ha nem ügyelsz nagyon, hogy teljesítsd e tannak minden igéjét, amelyek meg vannak írva ebben a könyvben, hogy féljed ezt a főséges és félelmetes Nevet, az Örökkévalót, a te Istenedet: (5Mózes 28:58.)

והפלא יהוה את מפתחך ואת מכות ורעך מכות גדלות ונאמנות וחקלים רעים ונאמנים. (דברים כח, נט)

...akkor feltűnően csodálatos csapásokat mér rád és magzataidra az Örökkévaló, nagy és tartós csapásokat, rossz és tartós betegségeket. (5Mózes 28:59.)

Xxx – akkor feltűnően csodálatos csapásokat mér rád [és magzataidra] az Örökkévaló. – xxx – Csodálatosak és szembetűnőek, – xxx – szemben a többi csapással.

Xxx – tartós. – xxx – Hogy gyötörjenek téged, – xxx – imígyen töltve be kűdetésüket.

והשיב בך את כל מדונה מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך. (דברים כח, ס)

És visszatereli rád Egyiptom minden nyavalyáját, amelyektől féltél, és hozzád tapadnak. (5Mózes 28:60.)

amelyektől féltél... – מפני המכות – A csapásoktól. – **אשר יגרת מפניהם** – Mert amikor az izraeliták látták – **מכות משנות** – azokat a rendhagyó csapásokat, – **הבאות על מצרים** – amelyek Egyiptomot sújtották, – **היו יראים** – megijedtek tőlük, – **שלא יבואו גם עליהם** – nehogy rájuk is lesújtsanak. – **תדע** – Ezt bizonyítja, – **שכן כתוב** – az, ami a Szentírásban áll: ¹¹⁸ – „Ha hallgatva hallgatsz... – **כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך** – nem hozom reád a sok betegséget, melyekkel az egyiptomiakat sújtottam.” – **אין מיראין את האדם** – Az ember nem tud fenyegetni senkit, – **אלא בדבר שהוא יגור ממנו** – kivéve olyasmivel, amitől az retteg.

¹¹⁷ Ez a kifejezés rendszerint a méhlepényre és a magzataburokra utal. Itt azonban kisgyermeket jelent. Lásd Rásinak az 1Sámuel 1:17-hez írt kommentárját.

¹¹⁸ 2Mózes 15:26.

גַּם פְּלִחְלִי וְכִלְמִמָּה אֲשׁוּר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעֲלֶם יְהוָה עֲלֶיךָ עַד הַשְּׂמָדָךְ. (דברים כח, סא)

...sőt mind a betegséget és mind a csapást, amely nincs megírva a tanak e könyvében, azokat is reád hozza az Örökkévaló, míg el nem pusztulsz. (5Mózes 28:61.)

Xxx – reád hozza. – xxx – [A kifejezés] rokon – xxx – a „felmenetel” szóval.¹¹⁹

וּנְשָׂאֲרֵתֶם בְּמַתִּי מֵעַתָּה תַחַת אֲשׁוּר הֵייתֶם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרֹב כִּי לֹא שְׂמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. (דברים כח, סב)

És csekély számmal fogtok megmaradni, ahelyett, hogy olyan számosak voltatok, mint az égnek csillagai; mivel nem hallgattál az Örökkévaló, a te Istened szavára. (5Mózes 28:62.)

Xxx – És csekély számmal fogtok megmaradni, ahelyett, hogy... – xxx – Kevesen, ahelyett, hogy sokan.¹²⁰

וְהָיָה כִּבְאֲשֶׁר־שָׁשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֲתֶכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֲתֶכֶם כִּן יֵשֵׁשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֲתֶכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֲתֶכֶם וְנִסְחַתְּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָּאֲשָׁמָה לְרַשְׁתָּהּ. (דברים כח, סג)

És lesz, hogy amint örvendett az Örökkévaló rajtatok, hogy jót tegyen veletek és megsokasítson benneteket, úgy fog örvendeni az Örökkévaló rajtatok, hogy elveszítsen és elpusztítson benneteket; és ki fogtok szakíttatni az országból, ahová bemegy, hogy elfoglaljad. (5Mózes 28:63.)

Xxx – úgy fog örvendeni¹²¹ az Örökkévaló. – xxx – Ellenségeiteknek, veletek kapcsolatban, – xxx – hogy elpusztítson, stb. – xxx – [Azonban a Szent, áldott Ő, – xxx – Maga nem fog örvendezni. – xxx – Innét [vezetjük le azt, hogy] – xxx – a Szent, áldott Ő, nem örvendezik – xxx – a gonoszak bukásán. – xxx – Mert nem az áll [a szövegben], hogy „örvendezni fog”, – xxx – hanem inkább az, hogy „örömet fog hozni”. – xxx – Örömet hoz másoknak, – xxx – de [Ő Maga] nem örvendezik. – xxx – Ám az igazak javán Ő Maga is örvendezik, – xxx – amint írva van: – xxx – „amint örvendezett az Örökkévaló rajtatok”.]

Xxx – és ki fogtok szakíttatni. – xxx – A szó kiszakítást jelent. – xxx – Hasonlóan: „A gőgösök házát – xxx – kiszakítja az Örökkévaló”.¹²²

¹¹⁹ A szót tehát nem (xxx – jőálém)-nek („el fog rejteni”) kell olvasni, hanem így: (xxx – já'lém), ahol a szóvégi ׀ egy rag („őket”), és a szó szó szerinti jelentése: „felemeli őket/azokat”. (Mizráhi)

¹²⁰ Elképesztően kevesen, ahelyett, hogy elképesztően sokan. (Gur Árje)

¹²¹ Valójában: „örömet fog hozni”.

¹²² Példabeszédek 15:25.

וְהָפִיץ יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ וְעַבְדְּתֶם שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
 לֹא־יַנְעִתָּ אֹתָהּ וְאַבְתִּידָ עֵץ וְאָבֶן. (דברים כח, סד)

És elszór téged az Örökkévaló minden nép közé, a föld egyik végétől a föld másik végéig, és szolgálsz majd ott más isteneket, amelyeket nem ismertél, sem te, sem őseid, fát és követ. (5Mózes 28:64.)

...és szolgálsz majd ott más isteneket... – ועבדתם שם אלהים אחרים – אהוּגַן – Ahogyan Onkelosz fordítja: [„Oly népeket szolgálsz majd ott, akik utálatosságokat imádnak.”]. – לא עבדת אלהות ממש – Nem szó szerint bálványimádásról [van itt szó], – אלא – hanem inkább – מס וגלגליות – művelési és fejadó fizetéséről – לכוּמְרֵי עַבּוּדָה וְרָה – a bálványok papjainak.

וּבְגוֹיִם הֵם לֹא תִרְגָּע וְלֹא־יְהִי מְנוּחַ לְכַרְדִּיגְלָךְ וְנִתְּן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רָגֹז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם
 וְדַאֲבוֹן נַפֶּשׁ. (דברים כח, סה)

És azok között a népek között nem lesz nyugalmad és nem lesz nyugvóhelye lábad talpának; hanem ad neked ott az Örökkévaló nyugtalan szívet és elepedő szemet és fájó lelket, (5Mózes 28:65.)

Xxx – nem lesz nyugalmad. – xxx – Nem fogsz pihenni, – xxx – mint [a (xxx – *hámárgéá*) szó az] „Itt van a nyugalom”¹²³ [szövegrészben].

Xxx – nyugtalan szívet. – xxx – Reszkető szívet, – xxx – [vagy] ahogy a Targum [Onkelosz] fordítja: – xxx – (xxx – *dáhél*).¹²⁴ – xxx – Mint: „Megrendült ott lent a holtak hazája”¹²⁵ – xxx – [vagy] „Hallották a népek és megrendülnek”¹²⁶ – xxx – [vagy] „az egek alapjai megremegtek”¹²⁷.

Xxx – és elepedő szemet. – xxx – Amely a megváltás után vágyakozik, – xxx – ám az sosem jön el.

וְהִינוּ תִיִּיד תִּלְאִים לְךָ מִנְּגִד וּפְחָדְךָ לַיְלָה וַיּוֹמֵם וְלֹא תֵאֱמִין בְּתִיִּיד. (דברים כח, סו)

...és életed bizonytalan lesz előtted és félelem fog el éjjel és nappal és nem hiszel az életedben. (5Mózes 28:66.)

Xxx – és életed bizonytalan lesz előtted. – xxx – Függőben lesz. – xxx – Minden függő helyzet bizonytalannak érződik: – xxx – „Talán ma meghalok – xxx –

¹²³ Jesájá 28:12.

¹²⁴ „Félelemmel telt”.

¹²⁵ Jesájá 14:9.

¹²⁶ 2Mózes 15:14.

¹²⁷ 2Sámuel 22:8.

a kard által, amely ellenünk tör”. – xxx – A rabbik ezt így magyarázták: – xxx – Ez arra a személyre utal, aki – xxx – valamilyen terményt vesz a piacon.¹²⁸

Xxx – és nem hiszel az életedben. – xxx – Ez arra a személyre utal, aki – xxx – a pékségtől¹²⁹ függ.

בְּבֹקֶר תֹּאמַר מִיִּתֵּן עֲרֹב וּבְעֶרֶב תֹּאמַר מִיִּתֵּן בֹּקֶר מִפֶּחֶד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמְרָאָה עֵינֶיךָ
אֲשֶׁר תִּרְאֶה. (דברים כח, יז)

Reggel azt mondod: bárcsak este volna! és este azt mondod: bárcsak reggel volna! Szíved félelme miatt, ahogyan félsz, és a szemed előtt levő látvány miatt, amit látsz. (5Mózes 28:67.)

Reggel azt mondod: bárcsak este volna!... – שָׁל –
אָמַרְתָּ – Bárcsak az elmúlt este volna. [Nem általában véve este, hanem az előző este, csekélyebb számú gondokkal, bajokkal, ahogy a továbbiakban kifejtésre kerül.]

...és este azt mondod: bárcsak reggel volna!.. –
שָׁל שִׁחֲרִית – Aznap reggel. – שֶׁהַצָּרוֹת מִתְחַזְּקוֹת תָּמִיד – Mert a gyötrelmek egyre fokozódnak; – וְכָל שָׁעָה מְרַבָּה קִלְלָתָהּ מִשְׁלֹפְנֵיהָ – minden egyes óra átka túlszaz az előzőén.

וְהִשִּׁיבְךָ יְהוָה! מִצְרִיִּם בְּאֲנִיּוֹת בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תִסְרִיף עוֹד לְרֵאֲתָהּ וְהִתְמַכְּרָתָם שָׁמָּה
לְאִיִּבְדֵּי לְעַבְדִּים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קִנְיָה. (דברים כח, יח)

És visszavisz téged az Örökkévaló Egyiptomba hajókon, azon az úton, amelyről azt mondtam neked: nem fogod többé látni azt; és el akarjátok adni magatokat ott ellenségeidnek szolgálókul és szolgálókul, de nem lesz, aki megvegyen. (5Mózes 28:68.)

Xxx – hajókon. – xxx – Hajókon, foglyokként.¹³⁰

Xxx – és el akarjátok adni magatokat ott ellenségeidnek. – xxx – Azon lesztek, hogy eladjátok magatokat – xxx – „szolgálókul és szolgálókul”.¹³¹

Xxx – de nem lesz, aki megvegyen. – xxx – Mert halált és megsemmisítést mondanak ki rátok.

Xxx – és el akarjátok adni magatokat. – xxx – Ófranciául – xxx – *eporwendrez vos.* – xxx – De nem lehetséges a (xxx – *vöhitmákartem*)-et úgy értelmezni, – xxx – hogy „eladattok” – xxx – más eladók által, – xxx – mégpedig a következő kijelentés miatt: – xxx – „de nem lesz, aki megvegyen.”

¹²⁸ Vagyis aki másoktól függ az élelmét tekintve.

¹²⁹ Amely bármikor bezárhat, és akkor neki éheznie kell. Ő kiszolgáltatottabb, mint az, aki a piacon vásárol élelmet, mivel az tovább kitarthat. (*Szifté Háhámim*)

¹³⁰ Ez a fogság miatt átok. (*Mizráhi*)

¹³¹ A visszaható igealak, és a konkrét vevők megnevezésének hiánya azt jelzi, hogy a helyes értelmezés: „Megkísérlitek eladni magatokat” és nem „el fognak adni titeket”. (*Gur Arje*)

a Tórát, – וְיָמָּה אֶתְּהָ מִשְׁלִיט אֶת בְּנֵי שִׁבְטֶיךָ עָלֶיךָ – nekünk [is] átadatott, – וְנִתְּנָה לָנוּ – mi-ért tetted hát uralkodóvá törzsedet [a léviket], – וַיֹּאמְרוּ לָנוּ יוֹם מָחָר – hogyan azt mond-hassák majd nekünk: – לֹא לָכֶם נִתְּנָה – „Nem nektek lett adva [a Tóra], – וְנִתְּנָה – [csak] nekünk lett átadva!” – וְשָׂמַח מֹשֶׁה עַל הַדְּבָר – Megörült ennek Mózes mestere-rünk, – וַעַל זֹאת אָמַר לָהֶם – és ekkor mondta nekik:¹³⁴ – הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעַם וְגו' – „Ezen a napon lettél... népe...” – הַיּוֹם הַזֶּה הִבְנִיתִי – Ezen a napon ismertem fel, – וְהָפַצְתֶּם בְּמִקּוֹם – és akarjátok az Örökkévalót.

וְאוֹלָךְ אֶתְּכֶם אֲרַפְּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא-בָבֶלְוֹ שְׁלֵמֶתִיכֶם מִמְּצֵלֵיכֶם וְנִעְלָךְ לֹא-בָלְתָה מֵעַל רִגְלֶךָ.
(דברים כט, ד)

És Én vezettelek benneteket negyven éven át a sivatagban, ruháitok nem koptak le rólatok és sarud nem kopott le lábadról, (5Mózes 29:4.)

לָחֶם לֹא אָכַלְתֶּם וַיַּיִן וְשִׁכָּר לֹא שָׁחִיתֶם לְמַעַן תִּדְרְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם. (דברים כט, ה)
...nem ettetek kenyeret, nem ittatok bort és részegítő italt, hogy így megtudjátok: Én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek. (5Mózes 29:5.)

וּתְבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחָן מִלְדָּחֶשְׁבוֹן וְעֹוג מִלְדָּה־בְּשָׁן לְקַרְאֲתָנוּ לְמַלְחָמָה וְנָכַם.
(דברים כט, ו)

És mikor elérkeztetek erre a helyre, akkor kijött elénkbe háborúra Szihon, Hēsbon királya és Og, Básán királya és mi megvertük őket; (5Mózes 29:6.)

Xxx – És mikor elérkeztetek erre a helyre. – xxx – Most nagyságban és dicsőségben látjátok magatokat¹³⁵; – xxx – ne lázadozz a Mindenütt Jelenvaló ellen, – xxx – ne válj önteltté, – xxx – tartsd magad ennek a szövetségnek a tanaihoz. – xxx – Egy másik értelmezése annak, hogy – xxx – „de nem adott nektek az Örökkévaló szívet, hogy megértsétek”: – xxx – Egy ember nem foghatja fel – xxx – a maga teljességében urának gondolatait – xxx – és tanításának bölcsességét, – xxx – míg be nem tölti negyvenedik életévét.¹³⁶ – xxx – Ezért – xxx – a Mindenütt Jelenvaló nem volt szigorú veletek – xxx – egészen eddig a napig. – xxx – Ám ettől a naptól fogva – xxx – szigorú lesz. Ezért:

¹³⁴ Uo. 27:9.

¹³⁵ Azáltal, hogy győzedelmeskedtetek itt Szihon és Og fölött. (*Gur Árje*)

¹³⁶ Eszerint a 4-7. vers értelme a következő: Mivel most már képesek vagytok teljes mélységükben felfogni uratok tanításait, a sivatagi csodatételeket és a katonai győzelmeket is kellőképpen értékelni tudjátok. (*Gur Árje*)

וַיִּקַּח אֶת־אֲרָצָם וַיַּחֲנֶנָה לְנַחֲלָה לְרֵאוּבֵנִי וּלְגַדִּי וּלְחַצֵּי שִׁכְטֵי הַמְּנַשֵּׁי. (דברים כט, ז)

...elvettük országukat és odaadtuk birtokul a Reúbéninek, a Gádinak és Menasse fél törzsének. (5Mózes 29:7.)

וּשְׁמֹרְתֶם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תִּשְׁכַּלְיוּ אֶת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן. (דברים כט, ח)

Őrizzétek meg tehát e szövetség szavait és tegyétek meg, hogy boldoguljatok mindenben, amit cselekszetek. (5Mózes 29:8.)

Xxx – Őrizzétek meg tehát e szövetség szavait...

Nicávim (5Mózes 29:9–30:20.) פְּרֻשַׁת נְצֻבִים**A hetiszakasz tartalmából**

Nicávim heti szakasza tartalmazza a zsidó vallás néhány legfontosabb alapelvét:

- Izrael egysége: „Itt álltok a mai napon ti mindnyájan az Örökkévaló, a ti Istenedek színe előtt, fejeitek, törzseitek, véneitek és tisztartóitok, Izrael minden férfia; gyermekeitek, feleségeitek és a te jövevényed, aki táborodban van a favágódtól a vízmerítődig.” (5Mózes 29:9–10.)
- Az eljövendő megváltás: Mózes figyelmeztet ugyan a számkivetésre és az Ország elnéptelenedésére, amely mindenképpen bekövetkezik, ha Izrael elhagyja az Örökkévaló törvényeit, de aztán azt prófétálja, hogy végül „megtérsz az Örökkévalóhoz, a te Istenedhez... Ha lesz a te eltaszítottságod az ég szélén, onnan is összegyűjt téged az Örökkévaló, a te Istened és onnan is elhoz... és bevisz téged az Örökkévaló, a te Istened az országba, amelyet elfoglaltak őseid.” (5Mózes 29:11–30:9.)
- A Tóra teljesíthetősége: „Mert ez a parancsolat, amelyet neked a mai napon parancsolok, nem utolérhetetlen neked és nem távol eső. Nem az égben van... És nem a tengeren túl van... Hanem nagyon közel van hozzád az ige, szájadban és szívedben van, hogy megtegyed.” (5Mózes 30:11–14.)
- A választás szabadsága: „Lásd, eléd tettem a mai napon az életet és a jót, a halált és a rosszat, azzal, hogy megparancsolom ma neked, hogy szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet, az Ő útjain járva és megtartva parancsolatait... elébed tettem az életet és a halált, az áldást és az átkot. Válaszd tehát az életet!” (5Mózes 30:15–20.)

אַתֶּם נְצֻבִים הַיּוֹם כְּלֶכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רְאִשֵׁיכֶם שְׁבֻטֵיכֶם וְקִנְיֹנֵיכֶם וְשִׁטְרֵיכֶם כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל. (דברים כט, ט)

Itt álltok a mai napon ti mindnyájan az Örökkévaló, a ti Istenedek színe előtt, fejeitek, törzseitek, véneitek és tisztartóitok, Izrael minden férfia; (5Mózes 29:9.)

Xxx – Itt álltok a mai napon. – xxx – Ez azt tanítja, – xxx – hogy Mózes összegyűjtötte őket¹ – xxx – a Szent, áldott Ő előtt – xxx – azon a napon, amikor meghalt,² – xxx – hogy bevezesse őket a szövetségbe.

¹ A 9. és a 10. vers azt mutatja, hogy a gyülekezet minden egyes tagja jelen volt a hallgatóságban. Mózes nyilván egybegyűjtötte őket különböző lakhelyeikből. (Mizráhi)

Xxx – fejeitek, törzseitek. – xxx – Törzseitek fejei.

Xxx – véneitek és tisztartóitok. – xxx – Fontossági sorrendben; – xxx – őket követi „Izráel minden férfia”.

טַפְּכֶם וְשִׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ מִחֻטְבְּ עֲצִיךָ עַד שְׂאֵב מִימֶיךָ. (דברים כט, י)

...gyermekeitek, feleségeitek és a te jövevényed, aki táborodban van a favágódtól a vízmerítőig. (5Mózes 29:10.)

יָשָׁבוּ כְנַעֲנִיִּים לְהִתְגַּדֵּר בְּיַמֵּי – Ez arra tanít, – **מִלְּמֹד** – **מִחֻטְבְּ עֲצִיךָ** – **מִשָּׁה** – hogy Mózes idejében kánaániták jöttek, hogy betérjenek, – **כְּדָרְךָ שָׁבוּ גְבֻעוֹנִים** – és ezért **וְזָהוּ הָאָמּוֹר בְּגֻבְעוֹנִים** – és ezért van írva a gibeonitáknál:³ – **וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵמָּה בְּעָרְמָה** – „Cselekedtek tehát *ők* is ravasz-sággal...” [vagyis úgy, mint Mózes idejében a kánaániták] – **וַיִּתְּנֶם מֹשֶׁה חֹטְבֵי עֲצִים** – és Mózes [ezért] favágókká és vízmerítővé tette őket [úgy ahogyan később Józua a gibeonitákat].

לְעַבְרְךָ בְּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאֵלֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ פָּרַת עִמָּךְ הַיּוֹם. (דברים כט, יא)

...hogy belépj az Örökkévaló, a te Istened szövetségébe és esküjébe, amelyet az Örökkévaló, a te Istened köt veled ma; (5Mózes 29:11.)

Xxx – hogy belépj. – xxx – Hogy belépj a szövetségbe.⁴ – xxx – Ám helytelen lenne így értelmezni ezt: – xxx – „hogy belépésre bírjon”, – xxx – hanem inkább így: – xxx – „hogy megtegyétek azokat”.⁵

Xxx – hogy belépj [az Örökkévaló, a te Istened] szövetségébe. – xxx – Egy átmeneti rítus révén. – xxx – Ez az, amit a szövetségbe lépők tesznek: – xxx – mindkét oldalon van egy fal, – xxx – és ők átmennek a kettő között, – xxx – amint írva van: – xxx – „kettévágva az áldozati borjút – xxx – és keresztülvonulva két darabja között”.⁶

לְמַעַן הַקִּיִּם־אִתְּךָ הַיּוֹם | לֹא לְעַם וְהוּא יְהוָה לְאֱלֹהֶיךָ לְאֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְאֲבָרָהֶם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב. (דברים כט, יב)

² A szövetségkötés célja az volt, hogy Mózes hatása, befolyása a halálát követően is fennmaradjon. Nyilvánvaló, hogy a szövetségbe való bevezetéshez a legalkalmasabb idő nem sokkal Mózes halálát megelőzően érkezett el. (*Gur Árje*)

³ Józua 9:4.

⁴ Az összegyűlés célja nem az, hogy mások vigyenek be a szövetségbe, hanem az, hogy te magad élt át a szövetségbe való belépés élményét. (*Szifté Háhámim*)

⁵ A micvákat (4:14.)

⁶ Jeremiás 34:18.

[igyekszik]:¹¹ – „**אַתֶּם רִאִיתֶם אֶת כָּל יְגוֹי** – „Ti láttátok mindazt...,” [emlékeztetve őket mindazon csodákra, amiket Isten tett velük Egyiptomban és a pusztaságban].

– **דְּבַר אֶחָד** – Egy másik magyarázat: – **אַתֶּם נִצְבִּים – Itt álltok...** – **לְפִי שֶׁהָיוּ** – Mivel az izraeliták [élén] váltás történt [nagyon szabad a fordítás itt](#), – **מִפְּרִנְס לְפָרְנָס** – az egyik vezetőt váltotta a következő, – **מִמֹּשֶׁה לְיְהוֹשֻׁעַ** – Mózeset Jehósua, – **לְפִיכֵן עָשָׂה אוֹתָם מִצְבָּה** – ezért [Mózes] rendezett számukra egy [álló](#) gyűlést, – **כִּדֵי לְזַרְזֵם** – hogy azon buzdításban [és intésben](#) részesítse őket. – **וְכֵן עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ** – Jehósua ugyanezt tette,¹² – **וְכֵן שָׁמוּאֵל** – Sámuel szintúgy, – **הִתְיַצְבוּ וְאַשְׁפֹּטָה אֶתְכֶם** – „Álljatok ide, hadd ítéljem meg veletek együtt,”¹³ – **כְּשִׁינְאוּ מִיָּדוֹ** – amikor kivonultak az ő gyámsága alól – **וְנִכְנְסוּ לְיָדוֹ שֶׁל שְׂאוּל** – és beléptek Saul gyámsága alá.

וְלֹא אַתְּכֶם לְבִדְכֶם אֲנֹכִי פָּרַת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאֱלֹהִים הַזֵּאת. (דברים כט, יג)

De nemcsak veletek kötöm ezt a szövetséget és ezt az esküt, (5Mózes 29:13.)

כִּי אֶת־אֲשֶׁר יִשְׁנֹו פֹה עִמָּנוּ עַד־מֵד הַיּוֹם לְפָנָי יְהִי אֱלֹהֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינְנוּ פֹה עִמָּנוּ הַיּוֹם. (דברים כט, יד)

...hanem azzal, aki itt van, itt állva velünk ma az Örökkévaló, a mi Istenünk színe előtt és azzal is, aki nincs itt ma velünk. (5Mózes 29:14.)

Xxx – és azzal is, aki nincs itt. – xxx – Még azokkal a nemzedékekkel is,¹⁴ – xxx – akik majd csak a jövőben lesznek.¹⁵

כִּי־אַתֶּם יִדְעֵהֶם אֶת אֲשֶׁר־יִשְׁכְּנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶת אֲשֶׁר־עָבְרוּנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָבַרְתֶּם. (דברים כט, טו)

Mert ti tudjátok, hogyan laktunk Egyiptom országában és hogyan vonultunk át a népek között, ahol átvonultatok, (5Mózes 29:15.)

Xxx – Mert ti tudjátok... – xxx – Mivel ti láttátok – xxx – a bálványimádó nem-zsidó népeket, – xxx – lehetséges, hogy volt köztetek olyan, aki kísértésbe

¹¹ 1. vers.

¹² Józsua 24:1.

¹³ 1Sámuel 12:7.

¹⁴ A 10-11. vers az összes élő zsidó jelenlétét örökíti meg. Egyértelmű tehát, hogy az „aki nincs itt ma velünk” az eljövendő nemzedékekre utal. (*Mizráhi*)

¹⁵ Minden olyan rendelet, amelyet egy rabbinikus legfelsőbb bíróság bocsátott ki, folyamatosan hatályban van egészen addig, ameddig azt egy még szélesebb körben respektált bírói testület hatályon kívül nem helyezi. Mivel azonban nem létezik olyan bíróság, amely valaha is felülmúlhatná Mózes kompetenciáját és tekintélyét, az ő szövetsége örökre érvényben marad. (*Gur Árje*)

esett, – xxx – hogy kövesse őket – – xxx – „Nehogy legyen köztetek...”¹⁶ – – xxx – ezért – xxx – kénytelen vagyok megesketni titeket.

וַתֵּרְאוּ אֶת־שְׂקֻצֵיהֶם וְאֵת־גְּלִילֵיהֶם עֵץ וְאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עָמְדָם. (דברים כט, טז)

És láttátok rovarjaikat és ürüléküket fából és kőből, ezüstből és aranyból, amelyek náluk voltak. (5Mózes 29:16.)

És láttátok rovarjaikat... – Azért – על שם שָׁהם מאוסים – וַתֵּרְאוּ אֶת־שְׂקֻצֵיהֶם – nevezí így, mert undorítóak, – כְּשֻׂקְצִים – akár a rovarok.

...és ürüléküket... – Mivel bűzlenek és undorítóak, – כְּגִלְלֵל – akár az ürülék.

...fából és kőből... – A fából és kőből valókat – אוֹתָן שֶׁל עֵצִים וְשֶׁל אֲבָנִים – a szabadban láttátok, – רְאִיתֶם בְּגִלְיֵי – לפי שאין הגוי ירא – mivel a nem-zsidók nem tartottak attól, – שְׂמָא יִגְנְבוּ – hogy ellophatják azokat. – אָבֵל שֶׁל כֶּסֶף וְזָהָב – **...az ezüstből és aranyból** valók azonban – עָמְדָם – **náluk voltak**, – בְּחֻדְרֵי – מִשְׁכֵּיתֶם הֵם – vastag falú helyiségekben, – לְפִי שָׁהם יִרְאִים – mivel [a nem-zsidók] tartanak tőle, – שְׂמָא יִגְנְבוּ – hogy esetleg ellophatják azokat.

פְּרִי־שׁ בְּכֶם אִישׁ אֲרֵאשָׁה אֹן מִשְׁפַּחָה אֲרֵשֶׁבֶט אֲשֶׁר לְכַבּוֹ פְּנֵה הַיּוֹם מֵעַם יִהְיֶה אֱלֹהֵינוּ לְלַכֵּת לְעַבֵּד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הֵהֶם פְּרִי־שׁ בְּכֶם שִׁרְשׁ פְּרָה רָאֵשׁ וְלַעֲנָה. (דברים כט, יז)

Ha van köztetek férfi vagy nő vagy család vagy törzs, akinek szíve elfordul ma az Örökkévalótól, a mi Istenünktől, hogy menjen és szolgálja azoknak a népeknek isteneit; ha van köztetek mérget és ürmöt hajtó gyökér. (5Mózes 29:17.)

Xxx – Ha van köztetek. – xxx – Ha netán lenne köztetek.¹⁷

Xxx – akinek szíve elfordul ma. – xxx – A szövetség elfogadásától.

Xxx – mérget és ürmöt hajtó gyökér. – xxx – Olyan gyökér, amelyből egy keserű fű hajt ki, – xxx – mint amilyen a keserű *gidin* növény, – xxx – más szóval¹⁸: – xxx – gonoszszágot nevel és növel – xxx – köreidben.

וְהָיָה בְּשִׂמְעוֹ אֶת־דְּבָרֵי הָאֱלֹהִים הַזֵּאת וְהִתְבַּרְךָ בְּלִבְבוֹ לְאִמֹר שְׁלֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בְּשׂוֹרְרוֹת לְפִי אֲלֹךְ לְמַעַן סִפּוֹת הַרְנָה אֶת־הַצְּמָאָה. (דברים כט, יח)

¹⁶ 17. vers

¹⁷ Vagyis a (xxx – pen) szócska itt nem úgy fordítandó, hogy „nehogy”, hanem úgy, hogy „ha/netán”. Es ez megmagyarázza, miért szükséges esküt tenni arra az esetre, ha netán van köztetek, stb. (Gur Árje)

¹⁸ Vagyis a vers valójában azt jelenti, hogy

És ha úgy történne, hogy midőn hallja ez eskü szavait, hivalkodnék szívében, mondván: béke lesz velem, noha szívem kénye után járok, hadd pusztuljon a dús nedvű a szikkadttal együtt, (5Mózes 29:18.)

Xxx – hivalkodnék szívében. – xxx – A szó áldást jelent. – xxx – A béke áldásait képzelem¹⁹ majd el a maga számára, mondván: – xxx – „azok az átkok sosem fognak lesújtani rám, – xxx – teljes béke²⁰ – xxx – lesz osztályrészem”.

Xxx – hivalkodnék [szó szerint: meg fogja áldani magát]. – xxx – Ófranciául *bendira sei*²¹, – xxx – mint „akkor borotválkozzék meg”²² – xxx – [vagy] „és imádkozik”²³.

Xxx – noha szívem kénye után járok. – xxx – [Az után járok,] amit szívemmel látok, – xxx – mint „szemlélem, de nem közelről”.²⁴ – xxx – Mintha csak azt mondanánk: – xxx – [azt csinálom,] amit kívánatosnak látok.

Xxx – hadd pusztuljon a dús nedvű. – xxx – Mert még őt is megbüntettem – xxx – eddig elkövetett akaratlan tetteiért, – xxx – melyekről eddig nem vettem tudomást; – xxx – most azonban arra ingerelt engem, – xxx – hogy összevegyítsem őt a szándékkal vétkezőkkel – xxx – és mindenért megbüntessem. – xxx – Ezt Onkelosz is így fordítja: – xxx – „Hogy felsorakoztathassam ellene – xxx – az akaratlanul elkövetett vétkeket is – xxx – a szándékos vétkeken kívül” – xxx – hogy hozzáadhassam ellene – xxx – a nem szándékosakat a szándékos vétkekhez.

Xxx – a dús nedvű. – xxx – Az akaratlan vétket, – xxx – akár egy részeg tetet, – xxx – kábult állapotban követik el.

Xxx – a szikkadttal. – xxx – [Ez arra a vétkekre utal, amelyet] teljes tudatal és „étvágyal” követnek el.

לֹא־יֵאָבֵד הַיְהוָה סֵלֶךָ לֹא כִּי אָז יַעֲשֶׂן אַף־יִהְיֶה וְקִנְאָתוֹ בְּאִישׁ הוּא וְרִבְצָה בּוֹ כְּלֵה־אֶלֶף הַכְּתוּבָה
בְּסֹפֶר הַגָּה וּמִתְהַהֵה אֶת־שְׂמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם. (דברים כט, יט)

Nem hajlandó az Örökkévaló annak megbocsátani, mert akkor füstölögni fog az Örökkévaló [orrluka haragja](#) és fölgerjedése az ellen a férfi ellen és rászáll minden átok, amely írva van e könyvben és kitörli az Örökkévaló az ő nevét az ég alól. (5Mózes 29:19.)

יַעֲשֶׂן אַף ה' – ...füstölögni fog az Örökkévaló [haragja](#) [szó szerint „orrluka”]... – עַל יְדֵי כַעַס – A harag [érzése] miatt – הַגִּירָה מִתְחַמֵּם – a testhőmérséklet

¹⁹ Ezek képzelt áldások, amelyek valójában átkokat hoznak majd rá. (Gur Árje)

²⁰ A nem-átok illetve az átok hiánya, nem az áldás, hanem a béke, amely belőle ered. (Mizráhi)

²¹ „Meg fogja áldani önmagát”

²² 3Mózes 13:33.

²³ 1Királyok 8:42.

²⁴ 4Mózes 24:17.

megemelkedik, – וְהֶעֱשָׂן יֹצֵא מִן הָאֵף – és gőz áramlik ki az orrlyukakból. [\[Képletesen szólva.\]](#) – וְכֵן – Hasonlóan: – עָלָה עָשָׂן בְּאָפוֹ – „Füst jött ki orrából.”²⁵ – וְאָף עַל פִּי שְׂאֵין – הַכְּתוּב מְשַׁמֵּעַ אֵת – Noha ilyesmi nem mondható el az Örökkévalóról, – הָאֵזֶן – a Szentírás [mégis] úgy szól a hallgató füléhez, – כְּדֶרֶךְ שֶׁהִיא רְגִילָה – ahogyan az megszokta – וְיִכּוֹלָה לְשְׂמוּעַ – és képes felfogni [a dolgokat] – כְּפִי דֶרֶךְ הָאֵרֶץ – a világban megszokott állapotok szerint.

וְקִנְאָתוֹ – ...és fölgerjedése... – לְשׁוֹן חֶמָה – Azaz dühe. – אֲנַפְרַטְמִינ״ט – [Ófranciául:] *enprenment*. – אֲחִיזַת לְבִישַׁת נֶקְמָה – Magára öltvén a bosszúálló magatartását, – וְאֵינוֹ מַעְבִּיר עַל הַמִּדָּה – irgalmat nem ismerve. [עֲדִיף לְתַרְגֵּם לְשׁוֹן וִיתוֹר מֵאִשְׁרַר](#) [רַחֲמִים](#)

וְהַבְּדִילוֹ יְהוָה לְרַעְוָה מִפֶּלַע שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲלֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה. (דברים כט, כ)

És elkülöníti őt az Örökkévaló balsorsra Izráel összes törzsei közül, a szövetségnek minden átka szerint, amely írva van a tannak e könyvében. (5Mózes 29:20.)

Xxx – amely írva van a tannak e²⁶ könyvében. – xxx – Fentebb²⁷ azonban ez áll: – xxx – „a tannak e²⁸ könyvében”. – xxx – Az „e”, nőnemben, – xxx – a „tan” [szóra] vonatkozik²⁹, – xxx – Az „e”, hímnemben, – xxx – pedig a „könyv” [szóra] vonatkozik³⁰. – xxx – Dallampontozások révén – xxx – ezek két külön értelmezésre vannak egymástól elhatárolva. – xxx – Az átkok fejezetében³¹ – xxx – a *tiphá* dallamjel³² – xxx – a „könyvében” [szó] alá kerül, – xxx – így [ott] az „e” és a „tannak” [szavak] – xxx – tartoznak össze. – xxx – Ezért áll [a Tórában] az, hogy „e”³³. – xxx – Itt azonban a *tiphá* dallamjel – xxx – a „tannak” [szó] alá kerül, – xxx – így [itt] az „e” és a „tannak könyvében” [szavak] – xxx – tartoznak össze. – xxx – Ezért szerepel hímnemben [a mutató névmás], – xxx – mivel a „könyv”-re vonatkozik.

²⁵ 2Sámuel 22:9.

²⁶ Itt a mutató névmás hímnemű alakja – (xxx – *háze*) – szerepel.

²⁷ 28:61.

²⁸ Itt pedig a mutató névmás nőnemű alakja – (xxx – *házet*) – szerepel.

²⁹ Mivel az is nőnemű szó.

³⁰ Mivel az is hímnemű szó.

³¹ 28.

³² Amely egy tagmondat végét jelöli.

³³ Nőnemben, akár a „tan/Tóra” szó, amely nőnemű.

וְאָמַר הַדּוֹר הָאֵתָּוֹן בְּיָנֵיכֶם אֲשֶׁר יִקְוּמוּ מֵאַתְּרֵיכֶם וְהִנְכִּי אֲשֶׁר יִבֵּא מֵאַרְץ רְחוֹקָה וְרָאוּ
 אֶת־מִצְוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלָאֵיהָ אֲשֶׁר־חָלָה יְהוָה בָּהּ. (דברים כט, כא)

És szólni fog a későbbi nemzedék, fiaitok, akik utánatok támadnak és az idegen, aki távol országból jön, midőn látják annak az országnak csapásait és betegségeit, amelyeket hozott az Örökkévaló reá: (5Mózes 29:21.)

גִּפְרִית וּמֶלַח שֶׁרִפָּה כָּל־אַרְצָהּ לֹא תִנְרַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא יִעֲלֶה בָּהּ פְּלִעֶשֶׁב כִּמְהַפְּלֹת סוּדָם
 וְעַמְרָה אֲדָמָה וְצִבְיִים וְצִבּוּלִים אֲשֶׁר הִפְּךָ יְהוָה בְּאֶפְסוֹ וּבְחִמָּתוֹ. (דברים כט, כב)

...kénkövet meg sót, amelytől egész országa ki van égve, hogy nem lehet bevetni, és nem terem, nem kél ki benne semmi fű, mint Szodoma, Gomora, Adma és Cebóim földultságát, amelyeket fölforgatott az Örökkévaló haragjában és fölgerjedésében, (5Mózes 29:22.)

וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מָה עָשָׂה יְהוָה בְּכֹה לְאַרְץ הַזֹּאת מֶה חֲרִי הָאֵף הַגָּדוֹל הַזֶּה. (דברים כט, כג)

...és azt mondják majd mind a népek: Miért bánt így az Örökkévaló ezzel az országgal? Mit jelent e nagy haragnak föllobbanása? (5Mózes 29:23.)

וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרְתָה עִמָּם בְּהוֹצִיאֹ אוֹתָם מֵאַרְץ מִצְרָיִם.
 (דברים כט, כד)

És majdan azt mondják: Mert elhagyták az Örökkévalónak, őseik Istenének szövetségét, amelyet kötött velük, mikor kivezette őket Egyiptom országából. (5Mózes 29:24.)

וַיִּלְכוּ וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יַדְעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם. (דברים כט, כה)

És elmentek és szolgáltak más isteneket és leborultak előttük, isteneket, amelyeket nem ismertek s amelyeket nem nekik osztott részül. (5Mózes 29:25.)

Xxx - amelyeket nem ismertek. – xxx – Nem ismertek meg bennük – xxx – isteni mindenhatóságot.³⁴

Xxx - s amelyeket nem nekik osztott részül. – xxx – [Az Örökkévaló] nem osztotta ki nekik – xxx – osztályrészül.³⁵ – xxx – Onkelosz azonban ezt így for-

³⁴ Még azt követően sem, hogy imádták őket.

dítja: – xxx – „és akik nem használtak nekik”, – xxx – vagyis nem biztosítottak számukra semmiféle előnyt. – xxx – Az „aki nem osztott részül” értelme: – xxx – „Az Isten, akit választottak, – xxx – nem osztott nekik – xxx – semmiféle örökséget vagy osztályrészt”.

וַיִּחְרַף יְהוָה בְּאַרְץ בְּאֵרָא הַהִיא לְהִבְיֵא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַזֶּה. (דברים כט, כו)

És ezért föllobbant az Örökkévaló haragja azon ország ellen, hogy reá hozza mindazt az átkot, amely írva van ebben a könyvben; (5Mózes 29:26.)

וַיִּתְּשֶׁם יְהוָה מֵעַל אֲדָמָתָם בְּאֵרָא וּבְחִמָּה וּבְקִצְף וּבְגִדּוֹל וַיִּשְׁלַח אֶל־אֲרָץ אַחֵרָת כַּיּוֹם הַזֶּה. (דברים כט, כז)

...és kitepte őket az Örökkévaló földjükről haragjában és fölgerjedésében és nagy felháborodásában, és vetette őket más országba, amint a mai napon van. (5Mózes 29:27.)

Xxx – és kitepte őket az Örökkévaló. – xxx – [Ez úgy értendő,] ahogyan a Targum [Onkelosz] fordítja: – xxx – „[Az Örökkévaló] eltávolította őket”. – xxx – Hasonlóan: – xxx – „Kitépem őket – xxx – földjükből”.³⁶

הַנְּסֻתָּה לִיְהוָה אֲלֵהֵינוּ וְהַנְּגִלָּה לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. (דברים כט, כח)

Az elrejtett dolgok az Örökkévalóé, a mi Istenünké, de a kinyilatkoztatott dolgok a mieink és gyermekeinké mindörökké, hogy megtegyük minden igéjét ennek a törvénynek. (5Mózes 29:28.)

Az elrejtett dolgok az Örökkévalóé, a mi Istenünké... – וְאִם תֹּאמְרוּ – S ha azt kérdeznéd: – מֶה בְּיָדֵנוּ לַעֲשׂוֹת – „Mire vagyunk képesek? – egy egyén – עַל הַרְהוּרֵי הַיָּחִיד – Te megbünteted a közösséget – אֶתְּהָ מִעֲנִישׁ אֶת הַרְבִּיּים – amint írva van: – פֶּן יֵשׁ בְּכֶם אִישׁ וְגוֹ’ – «Nehogy legyen köztetek férfi...»,³⁷ – וְאַחַר כֵּן – majd később: – וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִיא – «Midón látják annak az országnak csapásait.»³⁸ [Ez azt mutatja, hogy az országban mindenkire büntetés vár, jöllehet, csupán egyének vétkeztek.] – וְהָלָא אֵין אָדָם יוֹדֵעַ בְּמִטְמוּנָיו שֶׁל

³⁵ Az Örökkévaló a bálványokat nem osztotta részül az izraelitáknak. Onkelosz szerint: a bálványok eredményeztek javakat/előnyöket az izraelitáknak.

³⁶ Jeremiás 12:14.

³⁷ „...akinek szíve elfordul ma az Örökkévalótól, a mi Istenünktől, hogy menjen és szolgálja azoknak a népeknek isteneit...” (17–18. vers).

³⁸ 21. vers.

הַבְּרוּ – Vajon tud-e bármit is az ember felebarátja titkairól?” – אין אני מעניש אתכם – Nem büntetek meg – על הנסתרות – „az elrejtett dolgok”-ért, – שהן לה' אלהינו – ami „az Örökkévalóé, a mi Istenünké”; – והוא יפרע מאותו יחיד – Ő majd megbünteti azt az egyént. – אכל הנגלות – „...de a kinyilatkoztatott dolgok” – לנו ולבנינו – „a mieink és gyermekeinké”, – לְבַעַר הָרַע מִקְרַבְנוּ – hogy kipusztítsuk a rosszat közülünk. – ואם הם יעניש את הרבים – Ha nem leszünk képesek törvényt ülni felettük, – akkor az egész közösség fog bűnhődni [miattuk].

– נקוד – Pontok vannak [a maszoretikus szövegben] – על לנו ולבנינו – a „mienk és gyermekeinké” [szavak] fölött.³⁹ [\[A szóbeli hagyomány tanítása szerint a pontok behatárolják azoknak a szavaknak a vonatkozási körét, amelyek fölött a maszoretikus szövegben megjelennek. Azaz a mi esetünkben a „a mieink és gyermekeinké mindörökké” szövegrészben kifejeződő közösségi felelősségvállalás nem azonnal, hanem csupán a Jordánon való átkelést követően lépett hatályba. A sárgát kihuznám ha lehet\]](#) – לְרוֹשׁ – azt tanítandó, – שאף על הנגלות לא ענש את הרבים – hogy még a lelepleződött [bűnökért] sem bűnhődött az egész közösség – עד שעברו את הירדן – addig, amíg át nem keltek a Jordánon, – משקבלו עליהם את השבועה – amikor is az eskütétellel kötelezettséget vállaltak – בְּהַר גְּרִזִים וּבְהַר עֵיבָל – A Gerizim hegynél és az Évál hegynél,⁴⁰ – וַנַּעֲשׂוּ עֲרֻבִים זֶה לְזֶה – és kölcsönösen felelőssé váltak egymás [tetteiért].

וְהָיָה כִּי־בִאוּ עֲלֵיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נִתְּנִי וְהַשְׁבַּתְּ אֶל־לִבְּךָ בְּכָל־הַגּוֹלִים אֲשֶׁר הִדִּיתָ וְהָיָה אֱלֹהֶיךָ שָׂמָה. (דברים ל, א)

És lesz, hogy midőn reád jönnek mindezek a dolgok, az áldás meg az átok, amelyeket eléd tettem, és szívedre veszed mind a népek között, ahova eltaszított téged az Örökkévaló, a te Istened, (5Mózes 30:1.)

וּשְׁבַתְּ עַד־הָיָה אֱלֹהֶיךָ וּשְׁמַעַתָּ בְּקוֹלִי כָּכָל אֲשֶׁר־אֲנִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבְנִיךָ בְּכָל־לִבְּךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ. (דברים ל, ב)

...és megtérsz az Örökkévalóhoz, a te Istenedhez és hallgatsz szavára, mind aszerint, amint neked a mai napon parancsolom, te és gyermekeid, egész szíveddel és egész lelkeddel: (5Mózes 30:2.)

וְשָׁב הָיָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתָךְ וְרַחֲמֶךָ וּשָׁב וְקִבְּצֶךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְצִיֶּךָ וְהָיָה אֱלֹהֶיךָ שָׂמָה. (דברים ל, ג)

³⁹ Valamint a „mindörökké” jelentésű „*ad olám*” kifejezés első *v*-ja fölött.

⁴⁰ 5Mózes 11:29., 30.; 27:12-26.

Akkor visszatér az Örökkévaló, a te Istened, fogságban levőiddel és megkönyörül rajtad; újra összegyűjt téged mind a népek közül, ahova elszórt téged az Örökkévaló a te Istened. (5Mózes 30:3.)

וְהָשִׁיב אֶת שְׁבוּתְךָ – Akkor visszatér az Örökkévaló, a te Istened, fogságban levőiddel... – הָיָה לוֹ לְכַתּוֹב – Azt kellett volna írnia: – וְהָשִׁיב אֶת שְׁבוּתְךָ – „Akkor visszahozza fogságban lévőidet...”! – רַבּוֹתֵינוּ לְמַדּוֹ מִכָּאן – Bölcseink ebből azt tanulják, – כְּכִיכּוֹל – [as if it were possible](#), – שֶׁהַשְׂכִּינָה שְׂרוּיָה עִם יִשְׂרָאֵל בְּצִרַת גְּלוּתָם – hogy a Söhiná (isteni dicsfény) maga is osztozik Izrael száműzetésének szenvedésében, – וּכְשֶׁנִּגְאָלִין – és mikor majd meg fognak váltatni, – הַכְּתִיב – arról úgy ír [Isten], – גְּאָלָה לְעַצְמוֹ – mint a saját megváltásáról, – שֶׁהוּא יָשׁוּב עִמָּהֶם – mert Ő maga is visszatér velük. – וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר – És még azt lehet ebből tanulni, – שֶׁגְּדוּל יוֹם קְבוּץ גְּלוּת – hogy nagy [és nehéz](#) lesz a szétszórtak összegyűjtésének napja, – וּבִקְשֵׁי – [és nehéz lesz az](#) – כְּאֵלּוּ הוּא עֹצְמוֹ צָרִיךְ לְהִיּוֹת אוֹחוֹ – olyan, mintha Neki magának kellene megragadnia – בְּיַדּוֹ מִמָּשׁ – minden egyes ember kezét – **אִישׁ אִישׁ** מִמְּקוֹמוֹ – a saját helyéről, – כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר – ahogy írva van:⁴¹ – וְאַתֶּם תִּלְקְטוּ לְאֶחָד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – „Ti pedig, Izrael fiai, egyenként lesztek összeszedve”. – וְאַף בְּגְלוּת שְׂאֵר הָאֻמוֹת – És más népek összegyűjtéséről – מְצִינוּ כֵּן – is így találjuk⁴²: – וְשָׁבֹתִי אֶת שְׁבוּת מִצְרַיִם – „De visszatérek Egyiptom foglyaival...”.

אִם־יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקֶצֶה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם קִבְּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ. (דברים ל, ד)

Ha lesz a te eltaszítottságod az ég szélén, onnan is összegyűjt téged az Örökkévaló, a te Istened és onnan is elhoz; (5Mózes 30:4.)

וְהִבִּיאֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יִרְשׁוּ אֲבוֹתֶיךָ וְיִרְשֶׁתָּהּ וְהִיטִבְךָ וְהִרְבֶּךָ מֵאֲבוֹתֶיךָ. (דברים ל, ה)

...és bevisz téged az Örökkévaló, a te Istened az országba, amelyet elfoglaltak őseid, hogy azt birtokba vedd és jobb sorsban részesít és jobban megsokasít, mint őseidet. (5Mózes 30:5.)

וּמַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לִבְךָ וְאֶת־לִבְּךָ וְרַעַף לְאַתְחִלָּה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לִבְּךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ. (דברים ל, ו)

És körülmetszi az Örökkévaló, a te Istened, szívedet és magzatod szívét, hogy szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet, egész szíveddel és egész lelkeddel, hogy élj. (5Mózes 30:6.)

⁴¹ Jesájá 27:12.

⁴² Jehezkél 29:14.

וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת כָּל־הָאֱלֹת הָאֵלֶּה עַל־אֲבֹיֶיךָ וְעַל־שָׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רָדְפוּךָ. (דברים ל, ז)

És az Örökkévaló, a te Istened mind ez átkokat ellenségeidre adja és gyűlölőidre, akik üldöztek téged. (5Mózes 30:7.)

וְאַתָּה תָּשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם. (דברים ל, ח)

És te megtérsz és hallgatsz az Örökkévaló szavára és megteszed minden parancsolatát, amelyet neked ma megparancsolok. (5Mózes 30:8.)

וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדְךָ בְּפִרְיֵי בִטְנְךָ וּבְפִרְיֵי בְהֶמְתֶּךָ וּבְפִרְיֵי אֲדָמְתֶךָ לְטֹבָה כִּי יָשׁוּב יְהוָה לְשׂוֹשׁ עֲלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׁשׂ עַל־אַבְתָּיךָ. (דברים ל, ט)

És bővelkedővé tesz téged az Örökkévaló, a te Istened kezéd minden munkája után, méhed gyümölcsében, barmod gyümölcsében és földed gyümölcsében a te jólétedre, mert újra örvendeni fog neked az Örökkévaló a te javadra, amint örvendett őseidnek; (5Mózes 30:9.)

כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֵר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ. (דברים ל, י)

...ha hallgatsz az Örökkévaló, a te Istened szavára, megtartod parancsolatait és törvényeit, ami meg van írva a tannak e könyvében, ha megtérsz az Örökkévalóhoz, a te Istenedhez egész szíveddel és egész lelkeddel. (5Mózes 30:10.)

כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לֹא־תִפְלֹאת הוּא מִמֶּךָ וְלֹא רַחֲקָה הוּא. (דברים ל, יא)

Mert ez a parancsolat, amelyet neked a mai napon parancsolok, nem utolérhetetlen neked és nem távol eső. (5Mózes 30:11.)

Xxx – nem utolérhetetlen neked. – xxx – Nincs elrejtve – xxx – előled; – xxx – amint írva van: – xxx – (xxx – *ki jipálé*)⁴³ – „Ha el van rejtve előtted valami”⁴⁴, – xxx – (xxx – *vátéred flá'im*)⁴⁵ – – xxx – [azaz]: „rejtett állapotba zuhant”; – xxx – rejtve van, – xxx – rejtett helyre bezárva.

לֹא בִשְׂמִים הוּא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָּנוּ הַשְּׂמִימָה וְיִקְחֶהָ לָּנוּ וְיִשְׁמַעְנוּ אֶתָּה וְנַעֲשֶׂנָּה. (דברים ל, יב)

⁴³ 17:8.

⁴⁴ Onkelosz fordítása.

⁴⁵ *Siralmak* 1:9.

Nem az égben van, hogy mondanád: Ki száll föl számunkra az égbé, hogy elhozza nekünk és hirdesse nekünk, hogy megtegyük. (5Mózes 30:12.)

שָׂאֵלוּ הִיְתָה בְּשָׁמַיִם – Ha ugyanis az égben volna, – הִיְתָה צָרִיךְ – akkor kötelezve lennél rá, – לְעֹלוֹת אַחֲרֶיהָ – hogy fölemelkedj és kövesd azt, – וּלְלַמְדָּהּ – hogy tanulmányozhasd.

וְלֹא־יִמְעַבֵּר לָעַם הַזֶּה לֵאמֹר מִי יַעֲבֹרֵנוּ אֶל־עֵבֶר לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקְחֶנָּה לָנוּ וְיִשְׁמַעְנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה. (דברים ל, יג)

És nem a tengeren túl van, hogy mondanád: Ki megy át számunkra a tengeren túlra, hogy elhozza nekünk és hirdesse nekünk, hogy megtegyük? (5Mózes 30:13.)

כִּי־קָרוֹב אֵלַיךְ הַדְבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבְלִבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ. (דברים ל, יד)

Hanem nagyon közel van hozzád az ige, szájadban és szívedben van, hogy megtegyed. (5Mózes 30:14.)

Xxx – Hanem nagyon közel van hozzád [az ige]. – xxx – A Tóra írott és szóbeli alakban lett átadva neked.⁴⁶

רְאֵה נִתְחַי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע. (דברים ל, טו)

Lásd, eléd tettem a mai napon az életet és a jót, a halált és a rosszat, (5Mózes 30:15.)

Xxx – az életet és a jót. – xxx – Az egyik függ a másiktól.⁴⁷ – xxx – Ha jóssággal cselekszel, – xxx – akkor az élet a tiéd, – xxx – ám ha gonoszán cselekszel, – xxx – akkor a halál a tiéd. – xxx – A Tóra ezt követően kifejti, miképpen is van ez.

אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצְוֶיךָ הַיּוֹם לֵאמֹר אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכָּיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻיֹת וְרִבִּית וּבְרַכָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה כֹּאשְׂמָה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים ל, טז)

...azzal, hogy megparancsolom ma neked, hogy szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet, az Ő útjain járva és megtartva parancsolatait, törvényeit és rendeleteit, hogy életben maradj és megsokasodjál és hogy megáld-

⁴⁶ Az írott tannak még a nehezebb részei is hozzáférhetőek és közeliel számodra a szóbeli tan magyarázatai révén. (Szifté Háhámim)

⁴⁷ Az Örökkévaló életet ad, de nem ad jósságot, az ugyanis választás kérdése az ember részéről. És ugyanígy az Örökkévaló adhat halált, de nem ad gonoszságot, mert az is az ember választásán múlik. Versünk értelme tehát a következő: „Életet adok neked jósságod függvényében, és halált, gonoszságod függvényében”. (Mizráhi)

jon téged az Örökkévaló, a te Istened az országban, ahova bemégy, hogy elfoglaljad. (5Mózes 30:16.)

Xxx - azzal, hogy megparancsolom ma neked, hogy szeresd. – xxx – Íme, a jószág. – xxx – Ennek függvénye⁴⁸: – xxx – „hogy életben maradj és megsokasodjál” – xxx – íme, az élet.

וְאִם־יִפְנֶה לְבַבְךָ וְלֹא תִשְׁמַע וְנִדְחַתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים וְעַבַּדְתָּם. (דברים ל, יז)

De ha elfordul szíved és nem engedelmeskedsz, megtántorodsz és leborulsz más istenek előtt és szolgálod őket: (5Mózes 30:17.)

Xxx - De ha elfordul szíved. – xxx – Íme, a gonoszság.

הִנְדַּתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֶבְדֶּה תַאֲבֹדוֹן לְאִתְּאָרִיכוֹן יָמִים עַל־הַאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֹתָהּ הַיַּרְדֵּן לְבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים ל, יח)

...kijelentem nektek a mai napon, hogy el kell vesznetek, nem lesztek hosszú életűek azon a földön, ahova átvonulsz a Jordánon, hogy bemenj oda és elfoglaljad. (5Mózes 30:18.)

Xxx - hogy el kell vesznetek. – xxx – Íme, a halál.

הַעֲדַתִּי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמֵּתִים נִתְּתִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבַחֲרֹתַי בְּחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיֶה אֶתָּה וְזַרְעֶךָ. (דברים ל, יט)

Tanúul hívom ellenetek ma az eget és a földet; eléd tettem az életet és a halált, az áldást és az átkot. Válaszd tehát az életet, hogy életben maradj, te és magzatod. (5Mózes 30:19.)

Tanúul hívom ellenetek ma az eget és a földet... – Tanúul hívom ellenetek ma az eget és a földet... – mert ők örökké létezni fognak – וכֹּאֲשֶׁר תִּקְרָה – és amikor majd rossz történik veletek, – אֶתְכֶם הַרְעָה – legyenek tanúk, – דָּבָר אַחֵר – és amikor majd rossz történik veletek, – שְׁאֵנִי הִתְרִיתִי בְּכֶם בְּכָל זֹאת – hogy én figyelmeztettelek titeket minderre. – Egy másik magyarázat: – Tanúul hívom ellenetek ma az eget... – Azt mondta Isten Izrael fiainak: – אָמַר לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל – melyet azért alkottam, – לְשֵׁמֶשׁ אֶתְכֶם – hogy szolgáljon titeket, – שָׁמָּה שָׁנוּ אֶת מַדְתָּם – talán megváltoztatja rendjét? – וְהָאִיר לְכָל הָעוֹלָם – Talán nem kel fel a Nap mindig keletről, – עָלָה גַּלְגַּל חֲמָה מִן הַמִּזְרָח – hogy bevilágítsa az egész földet, – וְזָרַח הַשָּׁמֶשׁ וְבָא – ahogy írva van:⁴⁹ – „És felkel a nap és lenyugszik a nap...” – הַשָּׁמֶשׁ – Nézzétek a földet,

⁴⁸ Jószág nélkül ugyanis nincs élet.

⁴⁹ Példabeszédek 1:5.

– שְׂמָא שְׁנָתָה – amit azért alkottam, – לְשִׁמַּשׁ אֲתֶכֶם – hogy szolgáljon titeket, – מִדְּתָה – talán megváltoztatja rendjét? – וְלֹא צָמְחָה – Talán mikor vettek bele nem terem, – או שְׂמָא זְרַעְתֶּם חֲטִים – vagy talán ha búzát vettek bele, – שְׁנַעְשׂוּ לֹא לְשָׂכָר וְלֹא – És ha ezek, – וּמָה אֵלוֹ – árpa terem rajta? – וְהִעֲלָתָה שְׁעוּרִים – nem kapnak érte jutalmat, – אִם זֹכִינְ – == – לְהִפְסֹד – akik ha azt teszik amit kell – אֵין מְקַבְּלִין שָׂכָר – nem kapnak büntetést, – וְאִם חוֹטְאִין – és ha nem azt teszik – אֵין מְקַבְּלִין פְּרָעֻנוֹת – nem kapnak büntetést, – לֹא שָׁנוּ אֶת מִדְּתָם – mégse változtatják meg rendjüket, – אַתֶּם – ti, – שָׂאם – וְאִם חֲטָאֲתֶם תְּקַבְּלוּ שָׂכָר – akik ha jól tesztek – תְּקַבְּלוּ שָׂכָר – jutalmat kaptok, – אֵין מְקַבְּלִין פְּרָעֻנוֹת – ha pedig vétkeztek büntetést, – עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה – annál inkább [így kell cselekedjete].

Xxx – Válassz tehát az életet. – xxx – Utasítalak titeket, – xxx – hogy válasszátok az élet osztályrészét, – xxx – mint az a férfi, aki azt mondja a fiának: – xxx – „Válassz ki magadnak – xxx – egy szép részt a birtokomból”; – xxx – majd odavezeti ahhoz a szép részhez, – xxx – és azt mondja neki: – xxx – „Válassz ki ezt a magad számára!” – xxx – Ezzel kapcsolatban áll [a Szentírásban]: – xxx – „Örökkévaló, te vagy osztályrészem és poharam, – xxx – te tartod kezvedben sorsomat”⁵⁰ – xxx – Te helyezted kezemet – xxx – a jó sorsra, – xxx – mintha csak azt mondtad volna: – xxx – „Vedd el ezt magadnak!”

לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשִׂמְעַע בְּקִלְוֹ וּלְדַבְּקָה־בּוֹ כִּי הוּא תִיִּיד וְאַרְךָ יָמֶיךָ לְשִׁבְתָּ עַל־הָאָדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתַת־לָהֶם. (דברים ל, כ)

...hogy szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet, halgass szavára és ragaszkodjál hozzá; mert Ő a te életed és a te napjaidnak hosszúsága, hogy lakjál a földön, amelyről megesküdünt az Örökkévaló őseidnek, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak, hogy nekik adja. (5Mózes 30:20.)

⁵⁰ Zsoltárok 16:5. Lásd Rásit uo.

פרשת וילך (5Mózes 31.)**A hetiszakasz tartalmából**

- *Vájéleh* („És ment”) heti szakasza elbeszéli Mózes földi élete utolsó napjának eseményeit. „Százhusz éves vagyok én a mai napon,” így szól a néphez, „nem bírom többé a járás-kelést.” A vezetést átadja Józsuának és befejezi a Tóra írását egy tekercsen, amelyet aztán a lévítákra bíz, hogy azok azt a frigylárában őrizzék. (5Mózes 31:1–9.)
- Mózes kihirdeti a *Hákhél* micváját: hétévente, minden *smitá*-ciklus első évének Szukkot ünnepekor Izrael egész népének – férfiaknak, nőknek és gyermekeknek – össze kell gyűlnie a jeruzsálemi Szentélynél, hogy ott a király felolvasson nekik a Tórából. (5Mózes 31:10–13.)
- A heti szakasz egy jövődőléssel fejeződik be, miszerint a jövőben Izrael el fog fordulni az Örökkévalóval kötött szövetségétől, s emiatt az Örökkévaló elfordítja majd az Ő arcát választott népétől, de egyúttal az az ígélet is elhangzik, hogy a Tóra „nem fog [Izrael] ivadéka ajkáról feledésbe menni”. – **5Mózes 31:14–21.**

וילך משה וידבר אתהדברים האלה אלכל־ישׂראֵל. (דברים לא, א)

És ment Mózes és elmondta ezeket a szavakat egész Izraelnek. (5Mózes 31:1.)

Xxx – És ment Mózes...

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בְּדִמְעָה וְעֵשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לְצַאת וּלְבֹא וַיְהִי הָאָמַר אֵלַי לֹא תֵעָבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה. (דברים לא, ב)

És szólt hozzájuk: Százhusz éves vagyok én a mai napon, nem bírom többé a járás-kelést, és az Örökkévaló azt mondta nekem: Nem fogsz átmenni ezen a Jordánon. (5Mózes 31:2.)

יכול שתשש – **Nem bírom többé a járás-kelést...** – לא אוכל עוד לצאת ולבוא – Netán elfogyott az ereje? – תלמוד לומר – A Tóra ezért azt mondja:¹ – לא כהתה – „Nem homályosodott el szeme – ולא נס לחה – és nem fogyott meg ereje.” – עינו – „Nem homályosodott el szeme – אלא מהו לא אוכל – Akkor hát hogyan értendő a „nem bírom”?² – [Úgy, hogy] nem engedélyezett számomra, – שנטלה ממני הרשות – mert elvétetett tőlem a [törvényen alapuló] hatalom – ונתנה ליהושע – és átruháztatott Jehosuára.

¹ 5Mózes 34:7.

² Lásd uo. a 12:17-hez írt Rási-kommentárt.

...és az Örökkévaló azt mondta nekem... – זהו פְּרוּשׁ – Ez megmagyarázza azt, hogy – לא אוכל עוד לָצֵאת וּלְבוֹא – „nem bírom többé a járás-kelést,” – לְפִי שֶׁהָ אָמַר אֵלַי – hiszen az Örökkévaló mondta nekem.

...vagyok én a mai napon... – הַיּוֹם מְלֵאוֹ יְמֵי וַשְּׁנוֹתַי – A mai napon napjaim és éveim száma betelt, – בְּיוֹם זֶה נוֹלַדְתִּי – ma van az a nap, amikor megszülettem, – בְּיוֹם זֶה אָמוּת – és a mai nap az a nap, amikor meghalok. – דְּבַר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – לָצֵאת וּלְבוֹא בְּדַבְרֵי תוֹרָה – a járás-kelés a Tóra szavai közötti [járás-kelésre] vonatkozik. – מִלְמַד – Ebből megtudhatjuk, – שֶׁנִּסְתַּתְּמוּ מִמֶּנּוּ – hogy bezárultak előtte – מִסּוּרוֹת – az áthagyományozott tanítások – וּמַעֲיִנוֹת הַחֻכְמָה – és a bölcsesség kútforrásai.

יְהִי אֱלֹהֶיךָ הוּא עִבֵּר לְפָנֶיךָ הוּא־שְׂמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וַיְרַשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עִבֵּר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה. (דברים לא, ג)

Az Örökkévaló, a te Istened, Ő vonul előtted, Ő semmisíti meg ezeket a népeket előled és te örökükbe lépsz; Józsuá lesz az, aki előtted vonul, amint szolt az Örökkévaló. (5Mózes 31:3.)

וַעֲשֵׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מֶלְכֵי הָאֲמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם. (דברים לא, ד)

És az Örökkévaló úgy cselekszik velük, amint tett Szihóonnal és Óggal, az Emóri királyaival és országukkal, hogy megsemmisítette őket. (5Mózes 31:4.)

וַיִּתְּנֵם יְהוָה לְפָנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֹתְכֶם. (דברים לא, ה)

És elétek fogja őket adni az Örökkévaló és tegyetek velük mindazon parancsolatok szerint, amelyeket parancsoltam nektek. (5Mózes 31:5.)

חֲזָקוּ וְאַמְצוּ אֶל־תִּירְאוֹ וְאַל־תַּעֲרָצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֵלֵךְ עִמָּךְ לֹא יִרְפֶּךָ וְלֹא יַעֲזָבֶךָ. (דברים לא, ו)

Legyetek erősek és bátrak, ne féljetek és meg ne rettenjetek tőlük, mert az Örökkévaló, a te Istened, Ő az, aki jár veled, nem enged el és nem hagy el téged. (5Mózes 31:6.)

Xxx – nem enged el. – xxx – Nem fogja előidézni benned – xxx – azt az esendő érzést, hogy elhagyott téged.

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לַיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינַי כָּל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וְאַמְץ כִּי אַתָּה תְּבֹא אֶתְהַעֵם הַזֶּה
 אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְתָּם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תִּנְחַלְנָה אוֹתָם. (דברים לא, ז)

És szólította Mózes Józsuát és mondta neki egész Izráel szeme előtt: Légy erős és bátor, mert te mégy be ezzel a néppel az országba, amelyről megesküdött az Örökkévaló őseiknek, hogy nekik adja, és te adod nekik birtokul. (5Mózes 31:7.)

אַרִי אַתָּ – ...mert te mégy be ezzel a néppel... – [Onkelosz fordítása szerint:] „Mert te mégy be ezzel a néppel זְקֵנִים שְׂבִדוּר יְהִי – Mózes azt mondta Jehosuának: – מֹשֶׁה אָמַר לוֹ לַיהוֹשֻׁעַ – ”³ [eqvüüt](#). – „A nemzedék vénei legyenek veled, – הַכֹּל לְפִי דַעְתָּן וְעֲצָתָן – mindenben köves-
 sétek az ő véleményüket és tanácsukat!” – אַבְל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר לַיהוֹשֻׁעַ – Ám az
 Örökkévaló, azt mondta Jehosuának: – כִּי אַתָּה תְּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – „Mert te viszed
 be Izráel fiait – אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם – az országba, amelyet odaesküdtem nek-
 ik.”⁴ – „Te viszed be” őket [akár] erőszakkal [is]. – הַכֹּל תְּלוּי בָךְ – Minden tőled függ. – וְהָךְ עַל קַדְקָדְךָן – [Ha szükséges,] vegyél egy botot – טוֹל מַקֵּל – és
 üsd a koponyájukat. – דְּבַר אֶחָד לְדוֹר – Csupán egy vezetője van egy nemzedéknek, –
 וְלֹא שְׁנַי דְּבָרִים לְדוֹר – és nem két vezetője van egy nemzedéknek.

וַיְהִי־הֵיאָה הַזֶּה הַחֲלֹף לְפָנֶיךָ הוּא יְהִי־עִמָּךְ לֹא יִרְפָּךְ וְלֹא יַעֲזֹבְךָ לֹא תִירָא וְלֹא תַחַת. (דברים לא, ח)

És az Örökkévaló, Ő az, aki előtted jár, Ő lesz veled, nem enged el és nem hagy el téged; ne félj és ne rettegj. (5Mózes 31:8.)

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנְּשָׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה
 וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים לא, ט)

És Mózes felírta ezt a tanítást és átadta a papoknak, Lévi fiainak, akik vitték az Örökkévaló szövetségének ládáját, és Izráel összes véneinek. (5Mózes 31:9.)

Xxx – És Mózes felírta [...] és átadta. – xxx – Amikor teljesen⁵ befejezte⁶,
 – xxx – átadta azt törzse tagjainak.^{7 8}

³ Egyértelműen „mert te mégy be ezzel a néppel”-nek és nem „te viszed be ezt a népet”-nek (mint a 23. versben) fordítva a „(xxx – ki átá távo et háám háze)”-t.

⁴ 23. vers.

⁵ A *Brésit* (Mózes első könyve) legelejétől a *Dvárím* (Mózes ötödik könyve) legvégéig, szemben a 11. versben elhangzó „ezt a törvényt”-tel, amely kizárólag Mózes ötödik könyvére (*Dvárím*) utal. (*Szifté Háhámim*)

⁶ Később (22. vers). Ez is igazolja azt a szabályt, hogy a Tórában ismertetett események nem feltétlenül időrendben lettek rögzítve. (*Gur Árje*. Vö. Rásinak a 2Mózes 31:18-hoz írt kommentárjával)

וַיִּצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים בְּמַעַד שָׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּתַג הַסְּפֹת. (דברים לא, י)

És Mózes megparancsolta nekik, mondván: Minden hét év végével, az elengedés évének idején, a sátrak ünnepén, (5Mózes 31:10.)

Xxx – Minden hét év végével. – xxx – A [következő] smitá első évében, – xxx – azaz a nyolcadik évben. – xxx – Akkor miért úgy utal erre [a Tóra], – xxx – mint „a smitá év”-re? – xxx – Mert még ekkor is vannak olyan hetedik évi korlátozások, – xxx – amelyek a hetedik évi aratásra vonatkoznak, – xxx – és ez túlnyúlik – xxx – a hetedik év végén.⁹

בָּבוֹא כָּל־שָׁרָאֵל לְרֵאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֹדֵד כָּל־שָׁרָאֵל בְּאֶזְנֵיהֶם. (דברים לא, יא)

...Mikor egész Izrael eljön, hogy megjelenjen az Örökkévaló, a te Istened színe előtt azon a helyen, amelyet kiválaszt, olvasd fel ezt a törvényt egész Izrael előtt, fülük hallatára. (5Mózes 31:11.)

...olvasd fel ezt a törvényt... – הַמֶּלֶךְ – A királynak – היה קורא מתחלת אלה הדברים – az „Ezek azok a szavak” kezdetű résztől (Mózes ötödik könyvét) kell felolvasnia, – כְּדַאִתָּא בְּמַסְכַּת סוּטָה – ahogy ez a [Talmud] Szotá traktátusában¹⁰ áll, – עַל בֵּימָה שֶׁל עֵץ – egy fa emelvényen, – שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין בְּעֶזְרָה – amit a Szentély csarnokában állítottak fel neki.

הִקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ וַיִּרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לְעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. (דברים לא, יב)

Gyülekeztessd egybe a népet, a férfiakat, a nőket és a gyermekeket és a te jövevényedet, aki kapuidban van, hogy hallják és hogy megtanulják és féljék az Örökkévalót, a ti Isteneteket, és gondjuk legyen rá, hogy megtegyék e törvénynek minden ígését. (5Mózes 31:12.)

הָאֲנָשִׁים – ...a férfiakat... – לְלָמוּד – Hogy megtanulják.

וְהַנְּשִׁים – ...a nőket... – לְשִׁמּוּעַ – Hogy hallják.

⁷ Mivel a lévitáknak a Szentírás által rárótt kötelességük a Tóra tanítása [17:9., 33:10.]. (Sztizé Háhámim)

⁸ Majd pedig Izrael véneinek, imigyen reagálva a nép részvételi igényére [Rási 29:3.]. (Imré sefer)

⁹ Olyan termények ezek, amelyek már egyharmad részt beértek a Smitá évben, és a nyolcadik évben kerültek leszüretelésre. (Szifszé Háhámim a Ros hásáná 12b-ből)

¹⁰ 41a.

וְהָטָף – ...és a gyermekeket... – לָמָּה בָּאוּ – Ők miért jöttek? [A gyermekek ugyanis még túl fiatalok a tanuláshoz és a megértéshez.] – לָתֵת שָׂכָר לְמִבְיָאֵיהֶם – Hogy ezáltal érdemeket nyerjenek azok, akik odahozták őket.

וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלִמְדוּ לִירְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כְּלֵהֵימִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים
עַל־הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים לא, יג.)

És gyermekeik is, akik nem ismerték, hallják és tanulják meg félni az Örökkévalót, a ti Isteneteket, minden időben, amíg éltek a földön, ahova átkeltek a Jordánon, hogy elfoglaljátok. (5Mózes 31:13.)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֲנִי קָרָבִי יְמִיךָ לְמוֹת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֵהָל מוֹעֵד וְאַצְוֶנּוּ וְיִלְךְ
מֹשֶׁה וַיְהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֵהָל מוֹעֵד. (דברים לא, יד.)

És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Íme, közelednek napjaid, hogy meg kell halnod; szólítsd Józsuát és álljatok meg a találkozás sátrában, hogy parancsot adjak neki. És ment Mózes és Józsuá és megállottak a találkozás sátrában. (5Mózes 31:14.)

Xxx – hogy parancsot adjak neki. – xxx – Hogy buzdítsam őt.¹¹

וַיֵּרָא יְהוָה בְּאֵהָל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֵד עַמּוּד הָעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֵהָל. (דברים לא, טו.)

És megjelent az Örökkévaló a sátorban felhőoszlopban és állott a felhőoszlop a sátor bejáratánál. (5Mózes 31:15.)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֲנִי שֹׂכֵב עִם־אַבְתְּחֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנְהוּ אַחֲרַי אֶל־הֵי נֹכַח הָאָרֶץ אֲשֶׁר
הוּא בְּאִשְׁמֵהּ בְּקִרְבִּי וְעֹבְרֵי וְהִפְרֹאֲתֵבְרִיתִי אֲשֶׁר כְּרַתִּי אִתּוֹ. (דברים לא, טז.)

És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Íme, te pihenni fogsz őseidnél és fölkel ez a nép és hűtlenül átpártol az ország idegen [népeinek] isteneihez, amelyek közé eljut, és elhagy Engem és megszegi szövetségemet, amelyet vele kötöttem. (5Mózes 31:16.)

Xxx – az ország idegen [népeinek] isteneihez. – xxx – Az ország népeihez¹².

¹¹ Itt nem szó szerint parancsadásról volt szó, Jehósuá ugyanis nem kapott parancsot, csupán azt mondta neki az Örökkévaló Mózes által, hogy legyen bátor és erős, és ő, az Örökkévaló, vele lesz [23. vers] (Mizráhi).

¹² De nem az „idegen istenekhez”. A (xxx – *néhár*) szó ugyanis a (xxx – *háárec*) szóhoz kapcsolódik és nem az (xxx – *elohé*) szóhoz. Az ország népeit pedig azért minősíti idegeneknek a Tóra, mert az Ég már korábban elrendelte, hogy kiűzetnek országukból. (Mizráhi)

וְתָרָה אִפְּי בּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא וְעִזְבוּתָיִם וְהִסְתַּרְתִּי פָנָי מִהֶם וְהָיָה לְאֵלֶּל וּמִצָּאָהוּ רַעוּת רַבּוֹת וְצָרוֹת
וְאָמַר בְּיָוֶם הַהוּא הֲלֹא עַל פְּרִאֲזִן אֱלֹהֵי בְּקִרְבִּי מִצָּאוֹנִי הָרַעוּת הָאֵלֶּה. (דברים לא, יז)

Akkor fellobban haragom ellene azon a napon, és elhagyom őket, és elrejttem előlük arcomat, és pusztulássá lesz, és sok szerencsétlenség és szenvedés éri utol őt, és szól majd azon a napon: Nemde, mivel Istenem nincs közöttem, azért értek engem ezek a bajok! (5Mózes 31:17.)

Xxx – és elrejttem előlük arcomat. – xxx – [Úgy teszek,] mintha nem veném észre szenvedésüket.¹³

וְאֶנְלִי הִסְתַּר אִסְתִּיר פָּנָי בְּיָוֶם הַהוּא עַל כָּל־הָרַעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָּנָה אֶל־אֱלֹהִים אַחֲרָיִם. (דברים לא, יח)

És én bizony elrejttem arcomat azon a napon mindama bűnök miatt, amelyeket elkövetett, hogy más istenekhez fordult. (5Mózes 31:18.)

וְעָתָה כְּתִבּוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמָּדָה אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁמְמָה בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־ לִּי הַשִּׁירָה
הַזֹּאת לְעֵד בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים לא, יט)

Most tehát írjátok föl magatoknak ezt az éneket és tanítsd meg arra Izráel fiait, tedd a szájukba, hogy legyen ez az ének számomra tanú Izráel fiai ellen. (5Mózes 31:19.)

Xxx – ezt az éneket. – xxx – [Onnantól, hogy] „Figyeljetegek egek”, – xxx – odáig, hogy „És engesztelést ad országának és népének.”¹⁴

כִּי־אֲבִיאֲנֹו אֶל־הָאָדָמָה | אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתָּחוֹ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְאֶכֶל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפְרִיָּה
אֶל־אֱלֹהִים אַחֲרָיִם וְעִבְדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהִפְּרוּ אֶת־דְּבָרִיתִי. (דברים לא, כ)

Mert Én beviszem őket arra a földre, amelyet odaesküdtem őseinek, amely tejjel-mézzel folyó; és enni fog és jóllakik és meghízik és akkor más istenek felé fordul és azokat szolgálja, Engem pedig káromol és megszegi szövetségemet. (5Mózes 31:20.)

Xxx – Engem pedig káromol. – xxx – [Ez azt jelenti, hogy] feldühít Engem, – xxx – és ugyanígy a (xxx – *niuc*) szó bármely alakja – xxx – haragot, dühöt jelent.

¹³ Megvonom tőlük gondviselő oltalmamat. Az Örökkévaló mindentudó. Amikor azt mondja, hogy „elrejtí arcát” a szenvedés elől, akkor ezzel tulajdonképpen azt mondja, hogy megvonja oltalmát, mint az olyan személy, aki nem lát és ezért nem kínál oltalmat az arra rászorulónak. (*Szifré Háhámim*)

¹⁴ 32:1–43.

וְהָיָה כִּי־תִמְצָאֲנָם אֹתוֹ רַעוּת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעֲנָתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֹד כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי וְרַעוּת כִּי יִדְעָתִי אֶתִּיצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עָשָׂה הַיּוֹם בְּטָרָם אֲבִיאֲנֹו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי. (דברים לא, כא)

És lesz, ha majd sok baj és szenvedés éri, akkor legyen ez az ének előtte tanú, mivelhogy nem fog ivadéka ajkáról feledésbe menni, mert ismerem hajlamát, abból amit ma cselekszik, mielőtt bevitettem abba az országba, amelyet odaesküdtem. (5Mózes 31:21.)

Xxx – akkor legyen ez az ének előtte tanú. – xxx – Hogy figyelmeztettem benne őket – xxx – mindarra, ami történt velük.¹⁵

Xxx – mivelhogy nem fog ivadéka ajkáról feledésbe menni. – xxx – Ez garancia Izrael számára, – xxx – hogy a Tórát sosem fogják – xxx – teljesen elfelejteni¹⁶ utódai.

וִיכְתֹב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הַהוּא וְלָמְדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים לא, כב)

És felírta Mózes ezt az éneket azon a napon és megtanította reá Izrael fiait. (5Mózes 31:22.)

וַיִּצְוֵ אֶת־יְהוָה שֶׁעַ בְּדִלּוֹ וַיֹּאמֶר חֲזַק וְאֶמֶץ כִּי אֲתָה תָבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ. (דברים לא, כג)

És parancsot adott Józsuának, Nún fiának és mondta: Légy erős és bátor, mert te viszed be Izrael fiait az országba, amelyet odaesküdtem nekik, és Én veled leszek. (5Mózes 31:23.)

Xxx – És parancsot adott Józsuának, Nún fiának. – xxx – Ez a fentebbi¹⁷ szövegre utal, – xxx – az Isteni Jelenléttel kapcsolatban¹⁸, – xxx – amint az egyértelműen elhangzik: – xxx – „az országba, amelyet odaesküdtem¹⁹ nekik”.

וַיְהִי כִּכְלֹת מֹשֶׁה לְכֹתֵב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תָּמַם. (דברים לא, כד)

¹⁵ A Házsinu éneke (32:21–26.) részletezi azt a szenvedést, amelyen Izraelnek át kell esnie, amiért elfordult az Örökkévalótól. (Mizráhi)

¹⁶ Lehetséges, hogy a későbbi nemzedékek Tóra-tudása meg fog csappanni, de a Tóra sosem fog teljesen feledésbe merülni. (Szifté Háhámim)

¹⁷ 16. vers.

¹⁸ Ugyanis az Örökkévaló adta a parancsot, nem Mózes. Mivel az Örökkévaló korábban (21. vers) már említette, hogy ez az ének a tanúság, a 22. vers csupán azt a járulékos információt közli, hogy ezt az éneket Mózes jegyezte le. A mi versünk pedig ezt követően visszautal az Örökkévaló által kiadott parancsra. (Gur Árje)

¹⁹ Ha Mózes adta volna ki a parancsot, akkor ő így fogalmazott volna: „amelyet Ő [vagyis az Örökkévaló] odaesküdt nektek”. (Mizráhi)

És történt, midőn Mózes befejezte, hogy könyvbe írja e törvény igéit mindvégig, (5Mózes 31:24.)

וַיִּצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נְשֹׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר. (דברים לא, כה)

...megparancsolta Mózes a levitáknak, akik vitték az Örökkévaló szövetségének ládáját, mondván: (5Mózes 31:25.)

לָקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשָׂמְתֶם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֲלֵהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד. (דברים לא, כו)

Vegyétek a törvénynek e könyvét és helyezétek el az Örökkévaló, a ti Istenetek szövetsége ládájának oldalára, hogy ott legyen tanúul ellened. (5Mózes 31:26.)

לָקַח – Vegyétek... – כמו זְכוּר – Akár az „emlékezzél meg,”²⁰ – שְׁמוּר – „őrizd meg”²¹ – הָלוֹךְ – és „indulj”²² [szavak alakjai, amelyek mind felszólítást fejeznek ki].

וְשָׂמְתֶם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה – **...az Örökkévaló [...] szövetsége ládájának oldalára...** – נִחַלְקוּ בּוֹ חֻקֵּי יִשְׂרָאֵל – Itt véleménykülönbség van Izráel bölcsei között – בִּבְבָא – Egyesek közülük azt mondják, hogy – בְּתֵרָא – a [Talmud] *Bává Bátrá* traktátusában.²³ – יֵשׁ מֵהֶם אוֹמְרִים – Egyesek közülük azt mondják, hogy – מִן הָאָרוֹן מִבְּחוּץ – volt egy polc, amely kiállt – וְיֵשׁ אוֹמְרִים – és [a Tóratekercset] odahelyezték. – מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה – Mások szerint – מִצַּד הַלְוִיִּים הָיָה מִנְחָה – [a Tóratekercset] a kőtáblákkal együtt helyezték el – בְּתוֹךְ הָאָרוֹן – a láda belsejében.

כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי אֶת־מַרְיָךְ וְאֶת־עַרְפְּךָ הַקָּשָׁה הֵן בְּעוֹדְנִי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מִמָּרִים הֵיטֵם־עִם־יְהוָה וְאֵף פִּיאֲחָרֵי מוֹתִי. (דברים לא, כז)

Mert ismerem én pártos voltodat és kemény nyakadat; íme, amíg még életben vagyok itt veletek a mai napon, pártütők voltatok az Örökkévaló ellen, hát még halálom után. (5Mózes 31:27.)

הֲקִיְלוּ אֵלַי אֶת־כְּלִזְקוֹנִי שְׁבֻטֵיכֶם וְשִׁטְרֵיכֶם וְאֶדְבַּרְהֶם בְּאֲזְנוֹהֶם אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאֶעֱיֶדְהָם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ. (דברים לא, כח)

²⁰ 2Mózes 20:8.

²¹ 5Mózes 5:12.

²² 2Sámuel 3:16., Zsoltárok 126:6.

²³ 14b.

Gyűjtsétek össze hozzám törzseitek véneit mind és tisztviselőiteket, hadd mondok el fülükbe ezeket a szavakat és hadd hívom fel tanúul ellenük az eget és a földet. (5Mózes 31:28.)

וְלֹא תִקְעוּ אוֹתוֹ הַיּוֹם בְּחֻצוֹתָיו אֵלַי – Aznap nem fújták meg a harsonákat, – **לְהַקְהִיל אֶת הַקְּהָל** – hogy egybehívják a közösséget,²⁴ – **לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר** – mivel írva van, hogy – **עֲשֵׂה לְךָ** – „Készíts magadnak,” – **וְלֹא הִשְׁלִיט יְהוֹשֻׁעַ עֲלֵיהֶם** – Jehósuát pedig nem hatalmazta fel [Isten] a használatukra. [Ha Jehósuának lett volna felhatalmazása, rögvest használta volna a harsonákat, amint Mózes felhatalmazása lejárt.] – **וְאַף בְּחַיֵּי נִגְנוּזוֹ** – De még [Mózes] saját [hátralévő] életében is el voltak rejtve – **קוֹרֵם יוֹם מוֹתוֹ** – halálának napjáig, – **מִה שֶׁנֶּאֱמַר** – **לְקַיֵּם מֵה** – beteljesítve az írást:²⁵ – **וְאִין שְׁלִטוֹן בְּיוֹם הַמּוֹת** – „Senkinek sincs hatalma a halál napján.”

וְאֶעֱיֵדָה בָּם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ – **...és hadd hívom fel tanúul ellenük az eget és a földet.** – **וְאַם תֹּאמַר** – Ha azt mondanád, – **הֲרִי כָּבֹד הָעֵיד לְמַעַלָּה** – hogy már korábban [is] tanúkul hívta őket, – **הַעֲדוֹתַי בָּכֶם הַיּוֹם וְגוֹ'** – [íme:] „Tanúkul hívom ma ellenetek...”²⁶ – **וְהָתָם לְיִשְׂרָאֵל אָמַר** – Ott [azonban] az izraelitákhoz szólt, – **אֲבָל** – **וְלֹא אָמַר** – és nem [közvetlenül] az eget és a földet szólította meg. – **וְעַכְשָׁיו בָּא לִדְבַר** – Most mindazonáltal azt készült mondani, hogy: – **הָאֵינִנוּ הַשָּׁמַיִם וְגוֹ'** – „Figyeljetegek egek...”²⁷

כִּי יִדְעַתִּי אַחֲרַי מוֹתִי כִּי־הִשְׁתַּחֲתוֹן וְסַרְתָּם מִן־הַדָּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקִרְאתֶם אֶתְכֶם **הַרְעָה בְּאַחֲרַיִת הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הַדָּרֶעַ בְּעֵינַי יְהוָה לְהַקְעִיטוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם.** (דברים 32, 17)

Mert tudom, hogy halálom után megromlotok és letértek az útról, amelyet megparancsoltam nektek, és elér benneteket a balsors a későbbi időben, mikor azt teszitek, ami helytelen az Örökkévaló szeme előtt, haragra indítva Őt kezetek művével. (5Mózes 31:29.)

וְהֲרִי כָּל יְמוֹת – **...halálom után megromlotok...** – **אַחֲרַי מוֹתִי כִּי־הִשְׁתַּחֲתוֹן** – **וְהִשְׁתַּחֲתוֹן** – De Józsuá napjaiban nem romlottak meg, – **שֶׁנֶּאֱמַר** – ahogy írva van:²⁸ – **וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה'** – „És szolgált a nép az Örökkévalót – **כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ** – Józsuá minden napjaiban”. – **מִכָּאֵן** – Innen azt tanuljuk, – **שֶׁתִּלְמִידוֹ שָׁל אָדָם** – hogy egy ember tanítványa – **הַכִּיב עָלָיו** – olyan kedves előtte, – **כְּגוֹפוֹ** – mint saját maga: – **שָׁכַל** – **חַי** – Egész idő alatt, amíg Józsuá élt, – **הָיָה נִרְאָה לְמֹשֶׁה** – úgy tűnt Mózes-

²⁴ Annak a Mózesnek adott parancsnak megfelelően, hogy a népet a harsonák megfújásával kell egybehívni (4Mózes 10:2.).

²⁵ Prédikátor 8:8.

²⁶ 5Mózes 30:19.

²⁷ Uo. 32:1.

²⁸ Józsuá 24:31.

nek – כָּאֱלוֹהֵי הַיְיָ – mintha saját maga élne. [Ezért fogalmazott úgy, hogy halála után, ami nem a saját, hanem Józsuá halálát jelenti.]

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנוֹי פְּלִקְתֵּל יִשְׂרָאֵל אֶת־דְּבָרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֵּמָּס. (דברים לא, ל)

És elmondta Mózes Izráel egész gyülekezetének füle hallatára ez éneknek szavait, egészen végig. (5Mózes 31:30.)

חָאָזִינוּ (5Mózes 32.) פְּרַשְׁתַּת הָאָזִינוּ**A hetiszakasz tartalmából**

- *Háázinu* („Figyeljete”) heti szakaszának nagyobbik része egy hetvensoros „dal”, amelynek szövegét Mózes földi életének utolsó napján megismerteti a néppel.
- Eget és földet tanúkul hívva Mózes buzdítja a népet: „Emlékezzél az ősidőkre / Gondolj annyi nemzedék éveire / Kérdezd atyádat és ő elmondja neked / Véneidet és ők elbeszélnek neked”, hogy Isten „A pusztaság országában találta meg” Jákob ivadékait, akiket azután néppé tett, saját népévé választotta őket, és egy bőséggel termő országot hagyományozott rájuk. (5Mózes 32:1–14.)
- A Dal azonban a bőség csapdáira is felhívja a figyelmet: „És meghízott Jesurun és kirúgott / Meghíztál, meghájasodtál, megkövéredtél / És elhagyta Istenét, aki alkotta őt / És nem becsülte meg üdvössége szikláját” – valamint azokra a bekövetkező szörnyű szerencsétlenségekre, amelyeket összességükben Mózes úgy fogalmaz meg, hogy az Örökkévaló elrejtje az arcát népe elől. (5Mózes 32:15–35.)
- Végül azonban, ígéri Mózes, az Örökkévaló megbosszulja majd szolgálóinak kiontott véréét, és engesztelést ad országának és népének. (5Mózes 32:36–43.)
- A párásá azzal fejeződik be, hogy Isten utasítja Mózeset, menjen fel a Nebó hegyére, ahonnét, mielőtt meghalna, még végigtekinthet az Ígéret Földjén. „Csak túlnanról láthatod az országot, de oda be nem mégy, abba az országba, amelyet Én Izráel fiainak adok.” (5Mózes 32:48–52.)

הָאָזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֶרֶץ הָאֲרָצָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַרְיָאֵל. (דברים לב, א)

Figyeljetegek egek, hadd emeljek szót / És hallja a föld szám beszédét.
(5Mózes 32:1.)

הָאָזִינוּ הַשָּׁמַיִם – Figyeljetegek egek... – שָׁאֲנִי מִתְרָה בְּהֵם בְּיִשְׂרָאֵל – hogyan figyelmeztetem a zsidókat – אֲמַרְיָאֵל – וְתִהְיוּ אִתָּם עֲדִים בְּדָבָר – és legyetek tanúim erre, – וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ – Ugyanigy kell érteni ezt is: – וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ – ...és hallja a föld...

– וְלָמָּה הַעִיד בְּהֵם שָׁמַיִם וְאָרֶץ – Miért éppen az egek és a föld legyenek a tanúk? – אֲמַר מֹשֶׁה – Azt mondta Mózes: – אֲנִי בֶּשֶׁר וָדָם – Én csak egy hús-vér ember vagyok, – אִי יִמְרֹא יִשְׂרָאֵל – Ha azt fogja mondani Izrael: – לְמַחֵר אֲנִי מֵת – aki holnap meghal. – „Nem vettük magunkra a szövetséget”, – מִי בָּא וּמְכַחֵשֵׁם – ki

fogja tudni megcáfolni ezt? – לְפִיכֶן הָעֵיד בְּהֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ – Ezért kell, hogy az ég és a föld tanúskodjék, – עֲדִים שֶׁהֵם קִימִים לְעוֹלָם – akik mindig ott lesznek. – וְעוֹד – Továbbá: – שָׂאֵם יִזְכּוּ – Ha [Izrael] méltó lesz rá, – יָבוֹאוּ הָעֲדִים וְיִתְּנוּ שְׂכָרָם – jöjjenek a tanúk és adják meg érte jutalmukat: – הַגִּפֶּן תִּתֵּן פְּרִיָּה – „a szőlő hozzon gyümölcsöt, – וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת יְבוּלָהּ – a föld adjon termést, – וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טֶלֶם – az ég pedig harmatot.”¹ – וְאֵם יִתְחַיְבוּ – Ha pedig bünt követnek el, – תִּהְיֶה בְּהֶם יַד הָעֲדִים תְּחַלֶּה – a tanúk keze legyen ellenük az első:² – וְעֶצֶר אֶת הַשָּׁמַיִם – „és elzárja az eget, – וְלֹא יִהְיֶה מָטָר – hogy ne legyen eső – וְהָאָרֶץ לֹא תִּתֵּן אֶת יְבוּלָהּ – és a föld ne hozza meg termését” – וְאַחַר כֵּן – és utána: – וְאַבְדָתֶם מִהָרָה – „hamarosan kivesztek”³ – עַל יְדֵי הָאֲמוֹת – a népek által.

יַעֲרָה כַּמָּטָר לְקַחֵי תִזְלַל כְּטַל אִמְרָתִי כְּשַׁעֲרֵם עַל־דְּשָׂא וְכַרְבִּיבִים עַל־עֵשָׂב. (דברים לב, ב)

Csepegjen tanításom mint az eső, / Hulljon mint a harmat szózatom. / Mint szélvihar a gyenge fűre, / Mint a záporosó a pázsitra: (5Mózes 32:2.)

Xxx – Csepegjen tanításom mint az eső, – xxx – Ezt a tanúságot kell tenned, – xxx – amelyet előtted jelentek ki: – xxx – hogy a Tóra, amelyet Izraelnek adtam, – xxx – élet a világnak, – xxx – mint maga az eső, – xxx – amely élet a világnak, – xxx – amikor az egekből aláhull – xxx – a harmat és az eső.

Xxx – Csepegjen. – xxx – A szó csepegést jelent. – xxx – Hasonlóan: „harmatot csepegtet”⁴ – xxx – [és] „bőség fakad”.⁵

Xxx – Hulljon mint a harmat. – xxx – Ami mindenkinek örömet okoz, – xxx – míg az eső egyeseknek bosszúságot okoz, – xxx – mint például az úton járóknak – xxx – vagy olyanoknak, akiknek borral teli [fedetlen] erjesztőkádjuk van.

Xxx – Mint szélvihar. – xxx – Mint: „szélvihar”⁶. – xxx – [Úgy értendő,] ahogyan a Targum [Onkelosz] fordítja: „mint az esőt [hozó] szelek”. – xxx – Amiképpen a szelek megerősítik a növényzetet – xxx – és táplálják azt, – xxx – azonképpen táplálják a Tóra szavai azokat, akik tanulmányozzák őket.

Xxx – Mint a záporosó. – xxx – Esőcseppek. – xxx – Nekem úgy tűnik, hogy – xxx – mivel úgy száll, akár egy nyílvesző, – xxx – ezért nevezi [a Tóra] (xxx – רֹוִיב) -nek, – xxx – amint írva van: „íjász.”⁷

¹ Zhárjá 8:12.

² 5Mózes 11:17.

³ Uo.

⁴ 33:28.

⁵ Zsoltárok 65:12.

⁶ Uo. 148:8. A (xxx – szöirim) ׀-je felcserélhető a (xxx – szöirim) ׀-jével. (Szifté Háhámim)

⁷ 1Mózes 21:20.

Xxx – a gyenge fűre. – xxx – [Ófranciául] *erbediz*, – xxx – a föld beburkolt-sága, – xxx – amikor növényzet fedi.

Xxx – a pázsitra. – xxx – Az egyetlen szálát [is] „pázsitnak [vagy fűnek]” nevezik, – xxx – és mindegyik fajtát is magában – xxx – „pázsitnak [vagy fűnek]” nevezik.⁸

כִּי שָׁם יִהְיֶה אֶקְרָא הֶבְרֵי גִדְל לְאֵלֵהֶינוּ. (דברים לב, ג)

Amikor az Örökkévaló nevét akarom hirdetni, / Ismerjétek el Istenünk nagyságát, (5Mózes 32:3.)

Xxx – Amikor az Örökkévaló nevét akarom hirdetni. – xxx – A (xxx – ki) szócskát használja [a Tóra] – xxx – „amikor” értelemben, – xxx – mint a „Midón bementek az országba”⁹ [szövegrészben]. – xxx – Amikor kijelentést teszek – xxx – és abban megemlítem az Örökkévaló nevét, – xxx – tulajdonítsatok nagyságot – xxx – Istenünknek, és áldjátok az Ő nevét. – xxx – Innét vezetjük le azt, – xxx – hogy az ember így válaszol: – xxx – „Legyen áldott az Ő dicsőséges királyságának a neve”¹⁰, – xxx – miután elhangzik egy áldás a Bét Hámikdásban.¹¹

הַצּוּרֵי תְּמִים פְּעֻלוּ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֶל אֲמוֹנָה וְאֵין עוֹל צְדִיק וְיֵשֶׁר הוּא. (דברים לב, ד)

A szikla Ő, műve tökéletes, / Mert minden útja igazság; / A hűség Istene Ő, nincs Benne jogszegés, / Igaz és egyenes Ő. (5Mózes 32:4.)

הַצּוּרֵי תְּמִים פְּעֻלוּ – A szikla Ő, műve tökéletes... – אַף עַל פִּי שֶׁהוּא חָזַק – Noha mindenható Ő, – כְּשֶׁמִּבִּיא פְּרַעְנוֹת – amikor büntetéssel sújtja – עַל עוֹבְרֵי רִצּוֹנוֹ – azokat, akik szembeszálltak akaratával, – לֹא בְּשֹׁטֶף הוּא מְבִיא – nem sodorja el őket, – כִּי אִם בְּדִין – hanem igazságosan cselekszik, – כִּי תְּמִים פְּעֻלוּ – hisz az Ő műve tökéletes.

...A hűség Istene Ő... – אֶל אֲמוֹנָה – לְשֵׁלֵם לְצַדִּיקִים – Amiért az igazakat megjutalmazza – צְדָקָתָם – igaz mivoltukért – לְעוֹלָם הַבָּא – az Eljövendő Világban. – וְאֵף סוֹפוֹ לְאַמֵּן אֶת – S noha késlekedik megjutalmazásukkal, – וְדַבְּרֵי – végül valóra váltja [adott] szavát.

...nincs Benne jogszegés... – אַף לְרָשָׁעִים – Még a gonoszokkal szemben sem. át kell irni, mert ez nem 2 mondot! – מִשְׁלֵם שֹׁכֵר צְדָקָתָם – Egyenes cse-

⁸ Az azonban lehetséges, hogy a rabbinikus nyelvezetben a (xxx – dese) csupán egy bizonyos pázsitfaj-tára utal. (*Mizráhi* a *Hulin* 60a-ból; lásd az *1Mózes* 1:11-hez írt Rási és Náhmanidész kommentárokat)

⁹ *3Mózes* 23:10.

¹⁰ És nem csupán „ámén”-t mond, ami ugyan kifejezi a hitet, de nem tulajdonít nagyságot az Örökkévalónak, amint azt a vers előírja (*Diré Dávid*)

¹¹ Jom kipurkor (*Jomá* 66a.), amikor a főpap (kohén gádol) kimondta az Örökkévaló kiejthetetlen nevét (*2Mózes* 3:15.). Olyan alkalmakkor azonban, amikor a Nevet nem az írott alak szerint ejtik, a válasz: „Ámén”. (*Diré Dávid*)

lekedeteiket megjutalmazza – בְּעוֹלָם הַזֶּה – még ebben a világban.¹²[szerintem sem-mimondó](#)

צַדִּיק וְיֵשֶׁר הוּא – ...Igaz és egyenes Ő. – הפֶּל מַצְדִּיקִים עָלֵיהֶם אֶת דִּינּוֹ – Mindenki helyesli az Ő ítéletét, – וְכֵן רָאוּי וְיֵשֶׁר לָהֶם – és ez illő és igaz dolog a részükről. – **צַדִּיק** – Az emberek igazságosnak tartják Őt, – וְרָאוּי לְהַצְדִּיקוֹ **וְיֵשֶׁר הוּא** – és illő dolog [is] elismerni az Ő igaz mivoltát. [הצהוב הוא ציטוט מהפסוק, ובתרגום ראוי להשימו](#) ["כציטוט", "ורש"י בא לפרש את כפל הלשון. לשנות את התרגום שיתאים לזה](#)

שָׁחַת לוֹ לֹא בָּנָיו מוֹמֵם דָּוָר עֲקָשׁ וּפְתִלְתֵּל. (דברים לב, ה)

Gonoszul bántak Vele; nem az Ő gyermekei már, / Övék a szégyenfolt; / Konok és eltorzult nemzedék! (5Mózes 32:5.)

Xxx – Gonoszul bántak Vele; nem az Ő gyermekei már. – xxx – [Ez úgy értendő,] ahogyan a Targum [Onkelosz] fordítja: – xxx – „Magukat pusztítják el, nem Őt.”¹³

Xxx – Övék a szégyenfolt. – xxx – Egykori gyermekeié. – xxx – Romboló ösztönük hiba.

Xxx – Övék a szégyenfolt. – xxx – A szégyen a gyermekeié volt, nem az Övé.

Xxx – Konok [és eltorzult] nemzedék. – xxx – Csalárd és eltévelyedett. – xxx – [Olyan értelemben,] mint a „minden igaz ügyet kiforgattok”¹⁴ [szövegrészben]. – xxx – A misnai nyelvezetben pedig: – xxx – „Egy rágcsáló, amelynek fogai görbültek és ferdék.”

Xxx – és eltorzult. – xxx – [Ófranciául] *entortiliez*; – xxx – akár egy zsinór, amelyet az ember körülfon – xxx – és teker egy [másik] szálon. – xxx – A (xxx – *pötáltol*) egyike azoknak a kettőzött [gyökű] szavaknak, – xxx – mint [amilyen például] a (xxx – *jörákrák*)¹⁵, (xxx – *ádámdám*)¹⁶, – xxx – (xxx – *szöhárhár*)¹⁷ [és] (xxx – *szögálgál*)¹⁸.

¹² Büntetésüket ugyanakkor elhalasztja az Eljövendő Világra (Vö. 7:10.). A gonoszak alapvetően rosszak, és csak esetenként jók. Rendjén való tehát, ha rosszaságukat a létezés elsődleges dimenziójában, vagyis az Eljövendő Világban bünteti meg az Örökkévaló, jóságukat pedig a jelen alárendelt világában jutalmazza. Az igazak alapvetően jók, és csak esetenként rosszak. Rendjén való tehát, ha jóságukat a jövő elsődleges dimenziójában jutalmazza meg az Örökkévaló, helytelen cselekedeteikért pedig ebben a jelenlegi, alárendelt létezésben bünteti meg őket.

¹³ (xxx – lo lo), szó szerint: „Őt nem”; úgy olvasandó azonban, mintha ez állna a szövegben: (xxx – lo lo), azaz „nem Őt.” (*Mizráhi*)

¹⁴ *Mihá* 3:9.

¹⁵ „sötétzöld”.

¹⁶ „sötétvörös”.

¹⁷ „bekerített”.

¹⁸ „körkörös”.

הַלִּיְהוּהַ תִּתְּנָם לִרְאוּת עִם נֶבֶל וְלֹא תִחַם הַלּוֹא הוּא אֲבִיךָ קִנְיָהּ הוּא עֲשֶׂה וְיִכְנָנְךָ. (דברים לב, ו)

Hát ezzel fizettek az Örökkévalónak, / Alávaló és botor nép? / Nem az atyád-e Ő, aki teremtett? / Ő alkotott és erőssé tett téged. (5Mózes 32:6.)

Xxx – Hát ezzel fizettek az Örökkévalónak? – xxx – Ez megdöbbenést tükröz. – xxx – Neki okozol bosszúságot, – xxx – amikor Neki hatalmában áll – xxx – megbüntetni téged, – xxx – és amikor Ő megadott neked – xxx – minden jót?!¹⁹

Xxx – Alávaló nép. – xxx – Akik megfélemeztek arról, hogy mit tett értük [az Örökkévaló].

Xxx – botor. – xxx – [Mert] nem képes megérteni, – xxx – hogy [az Örökkévalónak] hatalmában van – xxx – javakat osztogatni is és pusztítani is.

Xxx – Nem az atyád-e Ő, aki teremtett? – xxx – Mivel birtokba vett téged, – xxx – mivel fészekbe helyezett téged, – xxx – sziklafészekbe – xxx – egy megerősített országban. – xxx – Megajándékozott téged – xxx – mindenféle jóval.

Xxx – Ő alkotott. – xxx – Néppé [tett] a népek között.

Xxx – és erőssé tett téged. – xxx – Később – mindenféle – xxx – támással – xxx – alapzattal. – xxx – Vannak közöttetek kohániták, – xxx – próféták, királyok – xxx – és egy város, ami mindennek támasza.

זְכֹר יְמֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דִּרְדוּר שְׂאֵל אֲבִיךָ וְיִגְדֶּךָ זְמַנְךָ וְזִמְנֵנוּ. (דברים לב, ז)

Emlékezzél az ősidőkre, / Gondolj annyi nemzedék éveire; / Kérdezd atyádat és ő elmondja neked, / Véneidet és ők elbeszélnek neked. (5Mózes 32:7.)

זְכֹר יְמֹת עוֹלָם – **Emlékezzél az ősidőkre...** – **מָה עָשָׂה בְּרֵאשׁוֹנִים** – Hogy miképpen bánt el a régiekkel, – **שְׂהֶכְעִיסוּ לְפָנָיו** – akik feldühítették Őt.

בֵּינוּ שְׁנוֹת דִּרְדוּר – **...Gondolj annyi nemzedék éveire...** – **דוֹר אָנוּשׁ** – Enos nemzedékére, – **שְׂהֶצִיף עֲלֵיהֶם מִי אוּקְיָנוֹס** – akiket [az Örökkévaló] elárasztott az óceán vizével, – **וְדוֹר הַמַּבּוּל** – és a Vízözön nemzedékére, – **שְׂשֻׁטָפָם** – akiket elmosott.²⁰ – **דָּבָר אַחֵר** – Egy másik magyarázat: – **לֹא נִתְּנָם לְבִבְכָם עַל שְׂעֵבֵר** – Nem tanultál a múlt [történeiméből]. – **בֵּינוּ שְׁנוֹת דִּרְדוּר** – „Értsd meg az egyes nemzedékek” [ez idézet lenne a mi pászdukunkból!!!](#) [dolgait], – **לְהַפִּיר לְהַבָּא** – hogy felismerd, a jövőre nézve, – **וְלִהְיֶה לְךָ** – hogy Neki hatalmában áll jót cselekedni veled – és biztosítani számodra – **יְמֹת הַמְּשִׁיחַ** – a messiási időket – **וְהָעוֹלָם הַבָּא** – és az Eljövendő Világot.

¹⁹ Amint azt Rási alább kifejti, az „alávaló nép” arra utal, hogy nem ismerik el az Örökkévaló által nekik biztosított javakat, a „botor” pedig arra, hogy nem értik meg, hogy az Örökkévaló ezért megbüntetheti őket. (Gur Árje)

²⁰ 1Mózes 7:21-22.

שָׁאַל אָבִיךָ – ...Kérdezd atyádat... – אֱלוֹ הַנְּבִיאִים שֶׁנִּקְרְאוּ אֲבוֹת – Ez az „atyák”-nak nevezett prófétákra utal, – כָּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּאֵלֶיהֶו – mivel írva van Élijáhuról:²¹ – אָבִי יִשְׂרָאֵל – „Atyám, atyám, Izráel harci szekere.”

וְזָקְנֶיךָ – ...Véneidet... – אֱלוֹ הַחֲכָמִים – Ez a bölcsekre utal.

וַיֹּאמְרוּ לְךָ – ...és ők elbeszélnek neked. – הִרְאֵנוּךָ – A kezdetek történetét.

בְּהִנָּחַל עָלֶיךָ גּוֹיִם בְּהִפְרִיחֶךָ בְּנֵי אֲדָם יִצְבְּ גְּבֻלַת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים לב, ח.)

Midón a Legfelségesebb kiosztotta a nemzetek között örökségüket, / Midón szétválasztotta az emberek fiait, / Megállapította a népek határait / Izráel fiainak száma szerint. (5Mózes 32:8.)

Xxx – Midón a Legfelségesebb kiosztotta a nemzetek között örökségüket. – xxx – Amikor a Szent, Áldott Ő, örökül hagyta – xxx – azokra, akik feltűzelték haragját, – xxx – örökrészüket, – xxx – elárasztotta és elöntötte őket.

Xxx – Midón szétválasztotta az emberek fiait. – xxx – Amikor szétszórta a szétszórt nemzedéket²², – xxx – meg is semmisíthette volna őket. – xxx – De Ő nem tett így, – xxx – hanem ehelyett „Megállapította a népek határait” – xxx – életben tartotta őket; nem pusztította el őket.

Xxx – Izráel fiainak száma szerint. – xxx – Izrael fiainak száma miatt, – xxx – akik Sém utódaitól származtak majd.²³ – xxx – Egyúttal Izrael fiainak azon hetven lelkének száma szerint, – xxx – akik lementek Egyiptomba²⁴, – xxx – nemzeti határokat állapított meg, – xxx – és hetven nyelvet.

כִּי תִלַּק יְהוָה עִמּוֹ יַעֲקֹב תִּבְּל נַחֲלָתוֹ. (דברים לב, ט.)

Mert az Örökkévalónak osztálya az Ő népe; / Jákob az Ő jussának örök osztályrésze. (5Mózes 32:9.)

Xxx – Mert az Örökkévalónak osztálya az Ő népe. – xxx – Mivégre mindez?²⁵ – xxx – Mert az Ő osztályrésze közöttük volt elrejtve, – xxx – és közülük

²¹ 2Királyok 2:12., 13:14.

²² A vízözön utáni nemzedéket. Babel tornyának megépítéséért azzal büntette őket az Örökkévaló, hogy szétszórta őket a világban. (1Mózes 11:1–9.)

²³ Ábrahám Sém kilencedik generációs leszármazottja volt (1Mózes 11:26.).

²⁴ E szerint a magyarázat szerint a (xxx – *lömispár*)-t úgy kell érteni, hogy „[Izrael fia] számának megfelelően”. Amikor az Örökkévaló különálló népekké szórta szét a torony építőit, e népek számát úgy állapította meg, hogy az megegyezzen azon izraeliták számával, akik később lementek Egyiptomba. (Szifté Háhámim)

²⁵ Miért olyan fontosak Jákob gyermekei, hogy a korábbi nemzedékeket miattuk kímélte meg az Örökkévaló, és az ő majdani lélekszámuk alapján határozta meg a világ népeinek számát? (Szifté Háhámim, Mizráhi)

kellett később megjelennie. – xxx – Kik az Ő osztályrésze? Az Ő népe. – xxx – És ki az Ő népe...?

Xxx – Jákob az Ő jussának örök osztályrésze. – xxx – Ő volt a harmadik ősatyja, – xxx – és háromszoros kiválósággal volt felruházva: – xxx – nagyapjának kiválóságával, – xxx – apjának kiválóságával – xxx – és az ő saját kiválóságával. – xxx – Három volt tehát, – xxx – akár a sodrott kötél esetében, – xxx – amely három kötélágából áll. – xxx – Ő és az ő fiai – xxx – voltak az Ő [vagyis az Örökkévaló] öröksége, – xxx – de nem Jismáél, Ábrahám fia, – xxx – és nem is Ézsau, Izsák fia.²⁶

יִמְצְאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתַהוֹ לֵל יִשְׁמַן? וּבְבִנְיָהוּ יִבְנֶנּוּהוּ יִצְרָנְהוּ כְּאִשׁוֹן עֵינָו. (דברים לב, י)

A pusztaság országában találta meg őt, / A kietlen, üvöltő vadonban. / Körülvette, gondoskodott róla, / Vigyázott rá, mint szeme fényére, (5Mózes 32:10.)

Xxx – A pusztaság országában találta meg őt. – xxx – Hűségesnek találta őket Hozzá – xxx – a pusztaság országában, – xxx – mivel tartották magukat az Ő Tórájához, – xxx – az Ő korlátlan hatalmához és az Ő jármához, – xxx – amit Jismáél és Ézsau nem tett meg, – xxx – amint írva van: – xxx – „És fölsugárzott feljűk Széir tájáról, – xxx – Felragyogott Párán hegye felől.”²⁷

Xxx – A kietlen, üvöltő vadonban. – xxx – A kietlen vadonban, – xxx – egy olyan helyen, ahol üvöltenek a *táninim* és a *bnot jááná*. – xxx – Ők ott is tartották magukat a hithez – xxx – és nem mondták Mózesnek: – xxx – „Hogyan mehetnénk pusztaságokba, – xxx – kietlen vadonokba?” – xxx – Amint írva van: – xxx – „... mikor jöttél utánam a sivatagban”²⁸.

Xxx – Körülvette. – xxx – Ott körülvette és beborította őket²⁹ – xxx – felhőkkel, – xxx – és körülvette őket zászlókkal – xxx – négy oldalról, – xxx – s körülvette őket a hegy aljával, – xxx – amelyet följűk hajlított, – xxx – akár egy hordót.

Xxx – gondoskodott róla. – xxx – Ott, Tórával és bölcsességgel.

Xxx – Vigyázott rá. – xxx – [Óvta őket] kígyóktól, mérges hullóktól, skorpióktól – xxx – és a nem-zsidó népektől.

Xxx – mint szeme fényére. – xxx – Ez a szem feketéjére utal³⁰, – xxx – amelyből fény sugárzik. – xxx – Onkelosz azonban ezt így fordítja: – xxx – „Életben

²⁶ Ezért említi a Tóra Jákobot, és nem Izsákot vagy Ábrahámot. (*Szifté Háhámim*)

²⁷ 33:2. Széimél felkínálta a Tóráat az edomitáknak, Páránál pedig a jismáelitáknak. De mindkét nép visszautasította Őt. Lásd Rásit *uo*.

²⁸ Maga az Örökkévaló mondta a következőt: „megemlékszem néked ifjúságod szeretetéről, menyaszszonykorod vonzalmáról, mikor jöttél utánam a sivatagban, kietlen földön” (*Jeremiás 2:2*).

²⁹ Versünk elkezdte felsorolni mindazt a jót, amelyekre vonatkozóan a 6. vers azzal vádolja a népet, hogy megfeledeztek róluk. (*Mizráhi*)

tartotta őket,” – xxx – kielégítette minden szükségletüket – xxx – a pusztaságban, – xxx – akár az [(xxx – umácá) szó] a „hogyan elég legyen nekik”³¹ – xxx – [vagy a (xxx – jimácé)] az „Ez a hegyvidék nem elég nekünk”³² [szövegrészekben].

xxx – Körülvette. – xxx – Az Ő jelenléte körül táboroztatta őket – – xxx – közepén a találkozás sátrával, – xxx – a négy zászlóval pedig – xxx – a négy világtáj felé.

כְּנֶשֶׁר יַעִיר קָנוֹ עַל־גּוֹזְלָיו יִרְחַף יִפְרֹשׁ כַּנְּפָיו יִקְחֵהוּ יִשְׁאַהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ. (דברים לב, יא)

Mint a sas, amely kirebbenti fészket, / Fiókái fölött lebeg, / Kiterjeszti szárnyait, fölemeli és viszi őket kifeszített szárnyain. (5Mózes 32:11.)

נִהְגָם בְּרַחֲמִים – **Mint a sas, amely kirebbenti fészket...** – כְּנֶשֶׁר יַעִיר קָנוֹ – Könyörülettel és együttérzéssel vezette őket, – וּבְחֶמְלָה – **כְּנֶשֶׁר הִזָּה [שהוא] רַחֲמָנִי** – akár egy sas, amely könyörületes – **עַל בְּנָיו** – fiókáival. – **וְאִינוּ נִכְנָס לְקִנּוֹ פִתְאוּם** – Nem váratlanul száll le fészkére, – **עַד שֶׁהוּא מְקַשְׁקֵשׁ** – hanem előbb csapkod – **עַל** – **בֵּין אֵילָן לְאֵילָן** – és felkavarja szárnyaival a levegőt a fiókák fölött, – **כְּדִי** – [röpködve] egyik fától a másikig, – **בֵּין שׁוֹכָה לְחֶבְרָתָהּ** – egyik ágtól a másikig, – **שְׂיַעֲרוּ בְּנָיו** – hogy felélenkítse fiókáit, – **וְיֵהָא בְּהֵן כַּח לְקַבְּלוֹ** – s azok képesek legyenek fogadni őt.

יַעִיר קָנוֹ – ...amely kirebbenti fészket... – **יַעִיר קָנוֹ** – Felrázza [a fenti jobb](#) gyermekeit.

עַל גּוֹזְלָיו יִרְחַף – ...Fiókái fölött lebeg... – **אֵינוּ מְכַבֵּיד עֲצָמוֹ עֲלֵיהֶם** – Nem tolakodik közéljük, – **אֶלָּא מְחוּפָּף** – hanem röpköd [fölöttük], – **וְנִגַּע וְאִינוּ נִוֶּגַע** – megérintve és mégsem érintve meg [őket]. – **אֵף הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא** – Ugyanígy [tesz] az Örökkévaló; – **שֶׁדַי לֹא מִצְאָנָהוּ** – „A Mindenhatót nem tudjuk megtalálni, – **שֶׁגִּיא כַּח** – hatalmas fenséges.”³³ – **כַּשָּׁבָא לְתֵן תּוֹרָה** – Amikor jött, hogy átadja a Tórát, – **לֹא נִגְלָה עֲלֵיהֶם** – nem egy irányból mutatkozott meg nekik, [mert az túl megterhelő lett volna nekik,] – **מֵרוּחַ אַחַת** – nem egy irányból, – **אֶלָּא מֵאַרְבַּע רוּחוֹת** – hanem négy irányból, – **שֶׁנֶּאֱמַר** – amint írva van:³⁴ – **ה’ מְסִינֵי בָּא** – „Az Örökkévaló a Szinájrról jött, – **וְנִזְרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ** – és fősugárzott feléjük Széir tájáról, – **הוֹפִיעַ מֵהַר פָּאָרָן** – Felragyogott Párán hegye felől...” – **אֵלוֹהַּ** – ez a negyedik irány. – **זוֹ רוּחַ רְבִיעִית**;³⁵ – „Témán felől jön az Isten”;

יִפְרֹשׁ כַּנְּפָיו יִקְחֵהוּ – ...Kiterjeszti szárnyait, fölemeli őket... – **כַּשָּׁבָא לְטָלָן** – Amikor jön, hogy vigye őket – **מִמְקוֹם לְמְקוֹם** – egyik helyről a másik helyre, – **אֵינוּ**

³⁰ (xxx – ison), szó szerint „kis ember”: mások tükörképéből, amely a pupillában látható (Sziifté Háhámim Rábénu Báhhjától).

³¹ 4Mózes 11:22.

³² Jehósuá 17:16.

³³ Jób 37:23.

³⁴ 5Mózes 33:2.

³⁵ Hávákuk 3:3.

בְּרַגְלָיו – nem a karmaival ragadja meg őket, – **כְּשֶׁאֵר עוֹפוֹת** – mint más madarak. – **לְפִי שֶׁשָּׂאֵר עוֹפוֹת יִרְאִים מִן הַנֶּשֶׁר** – Más madár ugyanis fél a sastól, – **שְׁהוּא מְגִבִּיהַ** – **לְפִיכֶּךָ נוֹשָׂאֵן בְּרַגְלָיו** – és fölöttük száll, – **וּפּוֹרֶחַ עֲלֵיהֶם** – amely a magasban lebeg – **עֲזָרָה** – ezért [más madár] karmaiban viszi [fiókáit] – **מִפְּנֵי הַנֶּשֶׁר** – a sas miatt. – **אֲבָל הַנֶּשֶׁר** – A sas viszont – **אֵינוֹ יָרֵא** – nem fél semmitől, – **אֶלָּא מִן הַחֵץ** – csak a nyílvevessőtől, – **וּמִדְּבַר** – és ezért a szárnyain viszi [a fiókáit], – **אֹמֵר** – mondván: – **מִיִּטְבֹּב** – „Inkább belém hatoljon a nyílvevessző – **וְלֹא יִכְנַס בְּכַנְי** – mintsem hogy a fiókáimba.” – **אֵף הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא** – Ugyanezt [mondja] az Örökkévaló: – **וְאֶשָּׂא אֶתְכֶם** – **כְּשֶׁנִּסְעוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם** – „Hordoztalak benneteket sasszárnyakon.”³⁶ – **עַל כִּנְפֵי נְשָׂרִים** – Amikor az egyiptomiak üldözőbe vették őket – **וְהַשִּׁיגוּם עַל הֵימ** – és beérték őket a tengemél, – **הָיָו זוֹרְקִים בָּהֶם חֲצִים וְאַבְנֵי בְּלִיטָרְאוֹת** – nyilakat és [katapultokból] köveket zúdítottak rájuk. – **מִיָּד** – Mire rögvest: – **וַיִּסַּע מִלְּאֶפֶי הַאֲלֹהִים וְגוֹ'** – „Ekkor elindult Isten angyala... – **וַיָּבֵא בֵּין מַחֲנֶה מִצְרַיִם וְגוֹ'** – Odament Egyiptom tábora... közé.”³⁷ [Az angyal és a felhőoszlop elnyelték az izraelitáknak szánt nyilakat és kőlövedékeket.]

יְהוָה בְּיָדָּהּ יִתְחַנֵּן וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֹכַח. (דברים לב, יב)

Az Örökkévaló egymaga vezérli, / És nincs Vele idegen isten. (5Mózes 32:12.)

Xxx – Az Örökkévaló egymaga vezérli. – xxx – Egymaga vezérelte őket biztonságban³⁸ – xxx – a pusztaságban.

Xxx – És nincs Vele idegen isten. – xxx – Nem volt ereje – xxx – a nem-zsidók istenei³⁹ közül egynek sem – xxx – megmutatni a hatalmát – xxx – azzal, hogy hadat visel ellenük.⁴⁰ – xxx – A rabbik úgy magyarázzák, hogy ez a jövőre utal, – xxx – és Onkelosz is hasonló értelemben fordítja.⁴¹ – xxx – Én pedig azt mondom, – xxx – hogy ezek szemrehányó szavak⁴², – xxx – amelyek tanúkul idézik az eget és a földet, – xxx – hogy ez a dal figyelmeztetésül szolgálhasson számukra, – xxx – mert ők végül el fogják hagyni a hitet, – xxx – és nem fognak emlékezni semelyik korábbi szívességre, – xxx – melyeket Ő tett nekik, – xxx – és a jövőbeliekre

³⁶ 2Mózes 19:4.

³⁷ Uo. 14:19-20.

³⁸ Egyedül voltak, halandó oltalmazók nélkül, mégis biztonságban érezték magukat az Örökkévaló oltalmazó jelenléte miatt. (*Mizráhi*)

³⁹ Ezek angyalok voltak, akiket az Örökkévaló a nem-zsidó népek ügyeinek felügyeletével bízott meg, és akiket ezek a nem-zsidó népek istenekként tiszteltek.

⁴⁰ Ez magyarázatot ad arra, miért voltak biztonságban az izraeliták, amint arról az előző Rási-kommentárban esett szó (*Mizráhi*).

⁴¹ „Az Örökkévaló végül egyedül fogja őket táboroztatni a világban, amelyet Ő fog teremteni, és semmiféle bálványimádásnak nem lesz helye Előtte.”

⁴² Az Örökkévaló jövőbeni jóindulatának és jótékonyágának említése része a szemrehányásnak, mivel nekik emlékezniük kellett volna az Örökkévaló ígéreterére. (*Mizráhi*)

sem, – xxx – amelyeket majd végül fog tenni nekik. – xxx – A dolgot tehát összhangba kell hozni⁴³ – xxx – így is és úgy is. – xxx – Az egész téma a következő [mondanivaló] körül forog: – xxx – „Emlékezzél az ősidőkre, – xxx – Gondolj annyi nemzedék éveire” – xxx – ezt cselekedte [az Örökkévaló] értük, – xxx – és ezt fogja végül cselekedni értük. – xxx – Minderre emlékezniük kellett volna.

יִרְכְּבֵהוּ עַל־בְּמוֹתַי בְּמַתִּי אֶרֶץ וַיֵּאכֶל הַגְּבוּרָת שְׂדֵי וַיִּנְקְהוּ דָבָשׁ מִסְּלַע וְשָׁמֶן מִחֶלְמִישׁ צֹר.
(דברים לב, יג)

A föld magaslatain járhatja őt, / És a föld terményeivel táplálta őt. / És mézet szürcsöltetett vele a sziklából / És olajat a kovakősziklából.
(5Mózes 32:13.)

Xxx – A föld magaslatain járhatja őt. – xxx – Az egész vers – xxx – úgy értelmezendő, ahogyan a Targum [Onkelosz] fordítja.⁴⁴

Xxx – A föld magaslatain járhatja őt. – xxx – Azért nevezik így, mert Izrael földje – xxx – minden országnál magasabban fekszik.⁴⁵

Xxx – És a föld terményeivel táplálta őt. – xxx – Ez Izrael földjének gyümölcsseire utal, – xxx – amelyek gyorsabban – xxx – fejlődnek és érnek be, – xxx – mint a többi ország bármelyik gyümölcsse.

Xxx – És mézet szürcsöltetett vele a sziklából. – xxx – Történt egyszer, – xxx – hogy valaki azt mondta a fiának Szihoniban: – xxx – „Hozzál nekem szárított fügét a hordóból!” – xxx – [A fiú] el is ment, és azt látta, hogy a [hordó] tetején méz úszik. – xxx – Így szólt [az apja]nak: – xxx – „[Hisz] ez egy mézes [hordó]!” – xxx – [Erre az apja] azt felelte neki: „Dugd csak bele a kezed, – xxx – és [majd meglátod, hogy] szárított fügét fogsz kiszedni – xxx – belőle.”⁴⁶

Xxx – A föld magaslatain. – xxx – Ez magasságot jelent.⁴⁷

Xxx – a föld. – xxx – Ez a szó „föld”⁴⁸-et jelent.

Xxx – a kovakősziklából. – xxx – Ez a szikla legtömörebb, legkeményebb része. – xxx – Amikor [ez a szó] nem kapcsolódik a következő szóhoz, – xxx – ak-

⁴³ Versünket úgy kell értelmezni, mint ami egyszerre utal a jövőre és a múltra. (Szipte Háhámim)

⁴⁴ „A föld hatalmasai fölé helyezi őket, ellenségeik zsákmányán hizlalja őket, kiszolgáltatja nekik a városok urainak prédáját és az erős városközpontok lakóinak birtokait.”

⁴⁵ Vö. Rásinak az 1Mózes 45:9-hez írt kommentárjával.

⁴⁶ A szárított füge rendszerint olyan száraz, mint a szikla, Izrael földjén azonban a szárított füge mézet izzadt ki magából. (Szipte Háhámim)

⁴⁷ A (xxx – báma) szó néha „emelvény”-t vagy „oltár”-t jelent. Itt azonban „magasság”-ot, „magaslat”-ot.

⁴⁸ Tk. szántóföldet.

kor a vokalizációja (xxx – *hálámis*)⁴⁹, – xxx – amikor pedig kapcsolódik, akkor a vokalizációja (xxx – *hálmis*).

Xxx – És olajat a kovakősziklából. – xxx – Ez Gus Háláv olíváira utal.

חֲמַאת בָּקָר וְחֵלֶב צֹאן עִסְתִּילָב פְּרִים וְאַיִלִים בְּנִיבָשׁוֹן וְעִתּוּדִים עִסְתִּילָב פְּלִיּוֹת חֹטֵה וְדָם עֵנָב תִּשְׁתֶּה חֲמָר. (דברים לב, יד)

Tehenek vaját és a juhok tejét, / A bárányok zsírával, / Básán nevelte kosokat és kecskéket, / És a búza veséinek zsíráját; / És a szőlő véreből ittál bort. (5Mózes 32:14.)

חֲמַאת בָּקָר וְחֵלֶב צֹאן – Tehenek vaját és a juhok tejét... – זֶה הָיָה בִּימֵי שְׁלֹמֹה – Ez Salamon idejében történt, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van:⁵⁰ – „...tíz hizlalt marhára, – וְעֶשְׂרִים בָּקָר רָעִי – húsz sovány marhára – וּמֵאָה צֹאן – és száz juhra.” [Ez Salamon udvara napi élelmezésének egy részét fedezte.]

...A bárányok zsírával... – זֶה הָיָה בִּימֵי עֶשְׂרַת הַשָּׁבָטִים – Ez a tíz törzs idejében történt, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van:⁵¹ – „Megeszik a nyájából a bárányokat.”

...És a búza veséinek zsíráját... – זֶה הָיָה בִּימֵי שְׁלֹמֹה – Ez Salamon idejében történt, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van:⁵² – „Salamon udvarának ennyi élelemre volt szüksége...”

...És a szőlő véreből ittál bort. – בִּימֵי עֶשְׂרַת הַשָּׁבָטִים – A tíz törzs idején: – הַשׁוֹתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן – „Kelyhekből isszák a bort.”⁵³

TeHENek vaját... – הוּא שָׁמֵן – Ez arra a zsiradékra utal, – הַנִּקְלָט – מעל גבי החלב – amelyet a tej színéről fölöznek le.

És a juhok tejét (hálév cojn). – חֵלֶב שֵׁל צֹאן – Juhtej. – וּבְשֵׁהוּא – Szőösszetétel [részeként] használva – נִקּוּד חֵלֶב – [a szó] vokalizációja „*hálév*”, [és nem a megszokott „*háláv*”,] – כְּמוֹ בְּחֵלֶב אִמּוֹ – mint az „anyja tejében” [kifejezésben].⁵⁴

...bárányok... – כְּבָשִׁים – Juhok.

...kosokat... – כְּמִשְׁמַעוּ – A maga egyszerű jelentése szerint.⁵⁵

...Básán nevelte... – שְׁמֹנִים הָיוּ – Ezek igen kövérek voltak.

⁴⁹ Mint a Zsoltárok 114:8-ban.

⁵⁰ 1Királyok 5:3.

⁵¹ Ámosz 6:4.

⁵² 1Királyok 5:2.

⁵³ Ámosz 6:6.

⁵⁴ 5Mózes 14:21.

⁵⁵ A szó nem „előkelőket” jelent, mint a Jehezékél 17:13-ban.

פְּרֻשָׁת הָאֲזִינוּ – ...a búza veséinek [zsírját]... – קֹוֶר בֹּזָא – Kövér búza[szemek], – כְּחֶלֶב כְּלִיּוֹת – [kövérek,] akár a vese kövérje, – וְגִסְיִן כְּבוֹלֵיָא – és vesére hajazó nagyságúak.⁵⁶ [nem értem](#)

...a szőlő véreből... – תְּהִיָּה שׁוֹתֵה יַיִן טוֹב – Kiváló bort fogsz inni, – וְיָטוּעִים יַיִן חָשׁוּב – és finom borokat fogsz kóstolni.

...szőlő (hámer)... – יַיִן בְּלִשׁוֹן אֲרָמִי – „Bor” arámiul.

...szőlő... – אֵין זֶה שֵׁם דְּבָר – Ez [a szó azonban a mi versünkben] nem egy főnév. – אֶלָּא לְשׁוֹן מְשַׁבַּח בְּטַעַם – Inkább egy kifejezés, melynek jelentése: „felséges ízű,” – וַיִּינְרוּ שֵׁם בְּלַעַז – ófranciául: *vinos*. – יֵשׁ לְפָרֵשׁ שְׁנֵי מִקְרָאוֹת הַלָּלוּ – Értelmezhetjük ezt a két verset⁵⁷ – אַחַר תְּרַגּוּם שֶׁל אוֹנְקֵלוֹס – Onkelosz fordításával összhangban: – אֲשֶׁרִינוּן עַל תְּקִפֵּי אֲרַעָא וְגו' – „A föld hatalmasai fölé helyezi majd őket, stb.”⁵⁸

וַיִּשְׁמַן יִשְׁרוּן וַיִּבְעֹט שְׁמֵנָה עֲבִית כְּשִׁית וַיִּטֵּשׁ אֱלֹהִים עֲשָׂהוּ וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ. (דברים לב, טו)

És meghízott Jesurun és kirúgott; / Meghíztál, meghájasodtál, megkövéredtél. / És elhagyta Istenét, aki alkotta őt, / És nem becsülte meg üdvössége szikláját. (5Mózes 32:15.)

Xxx – meghájasodtál. – xxx – A szó vaskosságot jelent.

Xxx – megkövéredtél. – xxx – Mint a „(xxx – kászítá)”⁵⁹, – xxx – ami ugyanazt jelenti, mint [a (xxx – kiszá)] a – xxx – „Mivel zsír fedí az arcát”⁶⁰ [szövegrészben]. – xxx – [Úgy kell ezt elképzelni,] mint az elhájasodott embert, – xxx – akinek belső szervei külső ráncokat vetnek. – xxx – S ugyanígy az áll még [az idézett helyen]: – xxx – „és hāj rakódott a tomporára.”⁶¹

Xxx – megkövéredtél [Szó szerint [hájjal] fedett vagy]. – xxx – Itt (xxx – kál)⁶² alakban szerepel – xxx – a „(xxx – kiszuj)” kifejezés akárcsak az – xxx – „az okos pedig leplezi szégyenét”⁶³ [szövegrészben]. – xxx – Ha (xxx – kiszítá) szerepelt volna [a szövegben], *dágés*-sal [a *ש*-ben], – xxx – akkor azt jelentette volna, hogy –

⁵⁶ A vesével való összehasonlítás mindkét szempont alapján történt.

⁵⁷ 14–15. vers.

⁵⁸ „... nékik adja ellenségeik hadizsákmányát és lábuk elé helyezi városok uralkodóinak rablott holmijait és nagyhatalmú városok lakosainak összes vagyonát. Nékik adja mind a királyok és más hatalmasságok prédáját, nagyjaik minden gazdagságával egyetemben, országaik népét és egész örökségét; nem is beszélve seregeik és harci szekereik hadizsákmányáról. Hírmeves harcosaik vére vízként fog ömleni.”

⁵⁹ A *ש* és a *ס* egymással kölcsönösen felcserélhető.

⁶⁰ *Jób* 15:27.

⁶¹ *Uo.*

⁶² Azaz nem műveltető.

⁶³ *Példabeszédek* 12:16.

xxx – „befedtél másokat”, – xxx – akárcsak [a (xxx – kiszá) szó esetében] a „Mivel zsír fedi az arcát”⁶⁴ [szövegrészben].

Xxx – És nem becsülte meg üdvössége szikláját. – xxx – Dacolt Vele és megsértette Őt, amint írva van: – xxx – „háttal az Örökkévaló temploma felé...”⁶⁵ – xxx – Ennél nincs arcátlanabb dolog.

יִקְנָאוּהוּ בְּנִרְגָּם בְּתוֹעֵבַת יַכְעִיטָהּוּ. (דברים לב, טז)

Féltésre ingerelték idegen istenekkel, / És utálatosságokkal haragra lobbantották. (5Mózes 32:16.)

Xxx – Féltésre ingerelték. – xxx – Fellobbantották haragját és bosszúját.

Xxx – utálatosságokkal. – xxx – Utálatos viselkedéssel. – xxx – Például homoszexualitással és boszorkánysággal, – xxx – amelyeket „utálatos” bélyegez [a Tóra].⁶⁶

זָכַחוּ לְשִׁדְמִים לֹא אֱלֹהִים אֱלֹהֵים לֹא יִדְעוּם תְּדַשִּׁים מִקְרֹב בָּאוּ לֹא שְׁעָרוּם אֲבוֹתֵיכֶם. (דברים לב, יד)

Áldoztak gonosz szellemeknek, akik nem istenek, / Isteneknek, akiket nem ismertek, / Nemrég jött, új-[isteneknek](#), / Akiktől nem félték atyáitok. (5Mózes 32:17.)

לֹא אֱלֹהִים – ...akik nem istenek... – כְּתַרְגִּמוֹ – Ahogyan Onkelosz fordítja:⁶⁷ [jó lenne felhozni. A másik felét nem értettem. Modositani kell itt a pászúk fordítása?](#) – אֱלוֹ הֵיָה בְּהֶם צָרוּף – „...akik semmilyen igényt nem elégítenek ki.”⁶⁸ – דְּלִית בְּהוֹן צָרוּף – Ha kielégítettek volna valamiféle igényt, – לֹא הֵיָה קְנָאָה כְּפוּלָה – a megtorlás nem lett volna fele olyan kemény sem,⁶⁹ [kell?](#) – כְּמוֹ עַכְשָׁו – mint most.

לֹא אֱלֹהִים – ...Nemrég jött, új-[isteneknek](#)... – אֶפְלוּ הָאֱמוּנוֹת לֹא הָיוּ – גוֹי שֶׁהָיָה רוֹאֶה אוֹתָם – Még a nem-zsidók számára is szokatlanok voltak. – אֶפְלוּ הָאֱמוּנוֹת לֹא הָיוּ – Egy nem-zsidó, ha látta ezeket, – הָיָה אוֹמֵר – azt mondta: – זֶה צֶלֶם יְהוּדִי – „Ez egy zsidó bálvány.”

לֹא יִרְאוּ מֵהֶם – ...Akiktől nem félték (szöőarum) atyáitok. – לֹא יִרְאוּ מֵהֶם – Nem rettentek meg tőlük, – לֹא עָמְדָה שְׁעָרָתָם מִפְּנֵיהֶם – nem állt fel a szőr (száár) a

⁶⁴ Jób 15:27.

⁶⁵ „...arccal kelet felé fordulva, és kelet felé leborulva imádták a napot” (Jehezkiel 8:16.).

⁶⁶ 3Mózes 20:13.

⁶⁷ Nem „nem-istenek”-ként. A Szentírás „istenek”-ként aposztrofálja a bálványokat, mert akik imádják ezeket, azok istenekként fogadják el őket.

⁶⁸ A démonok csupán ártani tudnak, míg a napnak valamint az imádat egyéb égitesteinek van valami-féle hasznos rendeltetése a természet rendjében.

⁶⁹ Mindenképpen lett volna, de nem ennyire kemény.

hátukon előttük; – הֵרֶךְ שְׁעָרוֹת הָאָדָם לְעַמּוּד מִחֶמֶת יְרָאָה – az ember testszőrzete [ugyanis] szokás szerint felágaskodik a rettenettől. – כֶּן נִדְרָשׁ בְּסִפְרֵי – A Szifré [midrás] így magyarázza ezt.⁷⁰ ולפי פירוש זה "שערום" זה פחד מלשון "שער": כאילו נאמר "שערום" [מהם] – ויש לפרש עוד ש"שערום" – וישעירים ירקדו שם – „démonok szökdelnek ott” [szövegrészben]⁷¹ – שְׁעִירִים הֵם שָׂדִים – a démonokra utaló „szöirim” szó. – לֹא עָשׂוּ אַבּוֹתֵיכֶם שְׁעִירִים הִלְלוּ – Atyáitok nem tekintették ezeket démonoknak. ולפי פירוש זה "שערום" זה כמו "שעירים", וכאילו נאמר: לא שערום – לא החשיבו אותם.

צִוֵּר יְלִדְךָ תִּשִׂי וּתִשְׁכַּח אֶל מַחְלֶלְךָ. (דברים לב, יח)

A sziklát, aki szült téged, elhagyta, / És elfelejtette Istent, aki nemzett téged. (5Mózes 32:18.)

Xxx – elhagyta. – xxx – Elfelejtette. – xxx – A rabbik ezt így magyarázzák: – xxx – Amikor [az Örökkévaló] jóakarátúan kíván bánni veletek, – xxx – ti gyalázatosan viselkedtek Előtte, – xxx – gyengítve⁷² ezzel az Ő jóakaratra való képességét⁷³ – xxx – irányotokban.

Xxx – Istent, aki nemzett téged. – xxx – Aki kihozott téged a méhből. – xxx – A szó rokonságban áll az – xxx – „ellésre készíti a szarvasokat”⁷⁴ [(xxx – jöhólé)] – xxx – [és a] „Reszketés fogta el őket, mint a vajúdo asszonyt”⁷⁵ [(xxx – hil) szavával].

וַיֵּרָא יְהוָה וַיִּנְאֶץ מִכַּעַס בְּנֵיו וּבְנֹתָיו. (דברים לב, יט)

És látta ezt az Örökkévaló és megundorodott / A fiai és leányai okozta bosszúságtól. (5Mózes 32:19.)

וַיֵּאמֶר אֲסִתִּירָה פְּנֵי מֵהֶם אֶרְאֶה מֶה אַחֲרֵיהֶם כִּי דוֹר תִּהְפָּלֵת הֵמָּה בְּנִים לֹא־אֲמֵן בָּם. (דברים לב, כ)

⁷⁰ 32:17.

⁷¹ Jesájá 13:21.

⁷² A (xxx – tesi) szó interpretációja: „gyengített”, mint (xxx – tásás). Vö. 4Mózes 11:15. (Szifré Háhámim)

⁷³ Itt az Örökkévaló jóakarátú tevékenységének meggyengüléséről, csökkenéséről van szó és nem magának az Örökkévalónak a meggyengüléséről, hiszen az Ő tökéletességét semmilyen módon nem befolyásolhatja az emberek viselkedése. Lásd az 5. verset. (Gur Árje)

⁷⁴ Zsoltárok 29:9.

⁷⁵ Uo. 48:7.

És szólt: Elrejttem előlük arcomat, / És meglátom, mi lesz a végük. / Mert felforgató nemzedék ez, / Gyermek, akikben nincs nevelés. (5Mózes 32:20.)

Xxx – mi lesz a végük. – xxx – Mi fog történni velük – xxx – [életük] végén.

Xxx – Mert felforgató nemzedék ez. – xxx – Jóakaratomat – xxx – haraggá változtatják át.

Xxx – akikben nincs nevelés. – xxx – Nevelésem nem vehető észre bennük, – xxx – mert én a jó úton vezettem őket, – xxx – ők azonban letértek róla.

Xxx – nevelés. – xxx – A szó rokon – xxx – az „és ő gyámja volt”⁷⁶ [szövegrész (xxx – *omén*) szavával]. – xxx – Ófranciául *norture*. – xxx – Egy másik magyarázat: – xxx – Az (xxx – *émun*) [szó] hűséget jelent, – xxx – ahogy a Targum [Onkelosz is] fordítja.⁷⁷ – xxx – Kijelentették a Szinájnál: – xxx – „megteesszük és híven meghallgatjuk,”⁷⁸ – xxx – aztán meg nem sokra rá – xxx – megszegték szavukat – xxx – és megcsinálták az [arany]borjút.

הם קנאוני בלא־אל כעסוני בהבליהם ואני־אקניאם בלא־עם בגוי נבל אכעיסם. (דברים לב, כא)

Felháborítottak Engem azzal, aki nem isten; / Haragra ingereltek hiábavalóságaikkal, / És Én felháborítom őket azzal, ami nem nép, / És haragra ingerlem őket hitvány nemzettel. (5Mózes 32:21.)

קנאוני – Felháborítottak Engem... – הבעירו חמתי – Feltűzelték haragomat.

בלא־אל – ...azzal, aki nem isten... – בדבר שאינו אלה – Valamivel, ami nem Isten. [אולי כדאי לתרגם שיוכן מה מחדש רש״י](#)

בלא־עם – ...azzal, ami nem nép... – באמה שאין לה שם – Egy néppel, amelynek semmi híre sincs, – כמו שנאמר – amint írva van: – הן ארץ פשרים – „Íme, a káldusok országa! – זה העם לא היה – Még nem is volt ez a nép.”⁷⁹ – ובעשו הוא אומר – Ézsauval kapcsolatban pedig az áll:⁸⁰ – בזוי אפה מאד – „Nagyon megvetett leszel!”

...És haragra ingerlem őket hitvány nemzettel. – אלו – המינים – Ez az ateistákra utal. – וכן הוא אומר – Ehhez hasonlóan még ez áll:⁸¹ – אומר – „Az gondolja magában a bolond, – אין אלהים – hogy nincs Isten!”

⁷⁶ Eszter 2:7.

⁷⁷ „... akikben nincs hűség.”

⁷⁸ 2Mózes 24:7.

⁷⁹ Nem voltak ott a Babel tornyának felépítését követően megszületett hetven nép között.

⁸⁰ Ovádja 1:2.

⁸¹ Zsoltárok 14:1.

פְּרִאשׁ קָדְחָהּ בְּאֵפִי וַתִּקְדַּר עַד־שָׂאוֹל תַּחֲתֶיהָ וַתֹּאכַל אֶרֶץ יִבְלָהּ וַתִּלְהֹט מוֹסְגֵי הָרִים. (דברים לב, כב)

Mert tűz gyulladt ki haragomban, / És ég le az alvilág fenekéig, / Fölemészti a földet és termését, / És lángba borítja a hegyek alapjait. (5Mózes 32:22.)

Xxx – gyulladt ki. – xxx – égett.

Xxx – És ég le. – xxx – [Azaz éget le] titeket az alapokig.

Xxx – Fölemészti a földet és termését. – xxx – A te földedet és termését.

Xxx – És lángba borítja. – xxx – Jeruzsálemet, amely hegyekre épült, – xxx – amint írva van: – xxx – „Jeruzsálemet hegyek fogják körül.”⁸²

אַסְפָּה עָלֵימוּ רַעוּת חֲצִי אֶכְלֶהֶבָם. (דברים לב, כג)

Bajokat halmozok reájuk, / És elfogyasztom nyilaimat ellenük. (5Mózes 32:23.)

Xxx – Bajokat halmozok reájuk. – xxx – Bajt bajhoz kötök. – xxx – Olyan értelemben, mint – xxx – „Évek telnek egymás után”⁸³ – xxx – [vagy] „a szikkadttal együtt”⁸⁴ – xxx – [vagy] „Égőáldozataitokkal tetézzétek vágóáldozataitokat”⁸⁵. – xxx – Az (xxx – *ászpe*) egy másik értelmezése: – xxx – „Elpusztítom”, – xxx – akárcsak a „hogyan el ne pusztulj”⁸⁶ [szövegrészben a (xxx – *tiszáfe*) szó].

Xxx – És elfogyasztom nyilaimat ellenük. – xxx – Minden nyilamat fel fogom használni – xxx – ellenük. – xxx – Ez az átok, szemben az [itt említett] büntetésekkel, – xxx – valójában áldás – xxx – nyilaimat elfogyasztom, – xxx – őket azonban nem fogyasztom el.

מִזֵּי רָעַב וּלְחָמִי רָשָׁף וְקִטְבַּי מִרִיגִי וְשֹׁדְדֵיהֶמָּה אֲשַׁלְּחֶבָם עִם־חֶמְת זֶהְלִי עָפָר. (דברים לב, כד)

Mikor kiaszottak lesznek az éhségtől és sorvadtak az égő láztól / És keserű dögvésztől: / Ellenük küldöm az állatok fogát / És a porban csúszók mérgét. (5Mózes 32:24.)

Xxx – Mikor kiaszottak lesznek az éhségtől. – xxx – Onkelosz [legalábbis] így fordítja, – xxx – de nekem nincs bizonyítékom, – xxx – ami ezt alátámasztaná. – xxx – a toulouse-i Rabbi Mose Hádársán nevében – xxx – ezt hallottam: „szőrösek [lesznek] az éhségtől”. – xxx – A sovány ember testén szőr serked.

⁸² Zsoltárok 125:2.

⁸³ Jesájá 29:1.

⁸⁴ 29:18.

⁸⁵ Jeremiás 7:21.

⁸⁶ 1Mózes 19:15.

Xxx – kiaszottak. – xxx – Az arámiban a „szőr” (xxx – *mizájá*). – xxx – „Összeborzolja a haját.”

Xxx – és sorvadtak az égő láztól. – xxx – [Ez valójában arra utal, hogy] démonok harcoltak ellenük, amint írva van: – xxx – „de a démonok fiai magasan szállnak”⁸⁷, – xxx – ők pedig démonok.

Xxx – És keserű dögvésztől [sújtottak]. – xxx – [Valójában] egy Meriri nevű démontól sújtottak.

Xxx – [sújtottak]. – xxx – [A kifejezés azt jelenti, hogy] levágni, – xxx – akár csak [a (xxx – *kátávhá*)] a „leváglak sírodba”⁸⁸ [szövegrészben].

Xxx – az állatok fogát. – xxx – Volt egyszer egy olyan eset, – xxx – amikor birkaharapások halálosnak bizonyultak.⁸⁹

Xxx – És a porban csúszók mérgét. – xxx – A kígyók mérgét, – xxx – amelyek hason csúsznak a porban, – xxx – mint ahogyan a víz ömlik végig a talajon. – xxx – A (xxx – *z’hilá*) [kifejezés] arra utal, ahogyan a víz mozog – xxx – a talajon, – xxx – valamint bármi olyan dolog mozgására, – xxx – ami a földön siklik, úgy halad.

מחוץ תשפלתחרב ומתדרים אימה גם בחור גמבתולה יונק עם איש שיכה. (דברים לב, כה)

Künn a kard fog öldökölni / És az otthonokban a rémület-~~föl-meg~~ / Ifjat és szüzet, / Csecsemőt és ősz hajú aggot. (5Mózes 32:25.)

מחוץ תשפלתחרב – Künn a kard fog öldökölni... – מחוץ לעיר – A városon kívül – תשפלתחרב חרב גיסות – felfegyverzett csapatok fogják karddal megtizedelni őket.

...És az otthonokban a rémület-~~föl-meg~~... – כשבורת חדרים לבו נקופים עליו מחמת – Ha elinalna és megmenekülne a kardtól, – והוא מת והולך בה – szíve kamrái fognak a rémülettől hevesen kalapálni, – egészen addig, míg ki nem múlik. – דבר אחר – Egy másik magyarázat arra, hogy – ומתדרים אימה – „És az otthonokban a rémület”: – בבית תהיה אימת דבר – Az otthonokban a dögvész rémülete [markolja majd a szíveket], – כמה שנאמר – amint írva van:⁹⁰ – כי עלה מות בחלונינו – „Belépett ablakainkon a halál.” – וכן תרגם אוינקלוס – Így fordítja Onkelosz [is](#).

– דבר אחר – Egy eltérő értelmezés: – מחוץ תשפלתחרב – „[Künn A kinti dolgok miatt—xxx—](#)a kard fog öldökölni,” – על מה שעשו בחוצות – [azaz] a házon kívül ta-

⁸⁷ Jób 5:7.

⁸⁸ Hóseá 13:14.

⁸⁹ Abból, hogy (xxx – böhémot), ami háziállatokra utal (*Mizráhi*). Vagy: a következő tagmondatból: „És a porban csúszók mérgét,” jelezve, hogy az előzőleg említett állatok nem mérges állatok voltak. (*Divré Dávid*)

⁹⁰ Jeremiás 9:20.

núsított viselkedésük miatt, – וּמִקְפָּר חַיּוֹת יְרוּשָׁלַיִם – amint írva van:⁹¹ – „Ahány utcád van, miért nem j. utcai? Jeruzsálem, – שְׂמֹתֶם מִזְבָּחוֹת לְבִשָׁת – annyi oltárt készítettél a gyalázatos bálványoknak.” – וּמִתְדַרְרִים אֵימָה – „És az otthonokban a rémület” – עַל מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּחֻדְרֵי הַדְרִים – [jelentése:] viselkedésük miatt a legfelsőbb helyiségekben, – וּשְׂנֵאָמֶר – amint írva van:⁹² – אֲשֶׁר זָקְנֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים בְּחֻשָׁן – „Mit művelnek Izráel házának a vénei a sötétben, – אִישׁ בְּחֻדְרֵי מִשְׁכְּבֵיתוֹ – mindegyik a maga bálványának fülkéjénél?!”

אֲמַרְתִּי אֶפְאַיֵּהֶם אֲשֶׁבִּיתָהּ מֵאֲנֹשׁ זָכָרָם. (דברים לב, כו)

Mondtam, elhagyom őket / És kiirtom emléküket az emberek közül.
(5Mózes 32:26.)

Xxx – Mondtam, elhagyom őket. – xxx – Azt mondtam magamban: „elhagyom őket”. – xxx – Az (xxx – *áf'éhem*)-et értelmezhetjük úgy is, hogy – xxx – „Péá-nak⁹³ nyilvánítom őket, – xxx – ellökve őket – xxx – magamtól, [s ily módon] gazdátlanok [nyilvánítva őket].” – xxx – Találunk erre egy példát Ezra könyvében: – xxx – „Országokat és népeket adtál nekik, – xxx – akiket péá-ként szétszórtál”⁹⁴, – xxx – gazdátlanok [nyilvánítva őket]. – xxx – Ez Menáhem értelmezése. – xxx – És vannak, akik ezt – xxx – a Targum [Onkelosz] fordítása szerint értelmezik: – xxx – „rájuk küldöm haragomat”⁹⁵; – xxx – ez azonban tarthatatlan, – xxx – ha ugyanis így lenne, akkor (xxx – *áf'éhem*) kellene hogy álljon a szövegben, – xxx – [ahol] az egyik [*álef*] prefixum⁹⁶, – xxx – egy pedig a szógyök része, – xxx – akárcsak az „Én öveztelek föl”⁹⁷ – xxx – [vagy a] „Szájjal erősíthetnélek titeket”⁹⁸ [szövegrészekben]. – xxx – Ráadásul a középső *álef* – xxx – [használat] abszolút nem helyénvaló. – xxx – Onkelosz fordítása a *brájtá* Szifré által idézett⁹⁹ szövegét követi, – xxx – amely ezt a szót három szóvá bontja szét: – xxx – Azt gondoltam haraggal / hol vannak / ők. – xxx – Azt gondoltam haragomban, – xxx – hogy nem-létezőkké tevezem őket, – xxx – s hogy így azok, akik keresik őket, azt mondják majd, – xxx – rájuk vonatkoztatva: – xxx – „Hol vannak?”

⁹¹ Uo. 11:13.

⁹² *Jehezkel* 8:12.

⁹³ A *péá* a szántóföldnek az a része, amelyet a tulajdonos learatatlanul kell hagyjon a szegények számára.

⁹⁴ *Nehemjá* 9:22.

⁹⁵ Az (xxx – *áf*), azaz „harag” szóból.

⁹⁶ Mégpedig az első, amely egyes szám első személyű használatra utal.

⁹⁷ *Jesájá* 45:5.

⁹⁸ *Jób* 16:5.

⁹⁹ 32:26.

לוֹלֵי כַעַס אוֹיֵב אֲגִוִּיר פְּרִינְכָרוֹ צָרִימוּ פְּרִיאֲמָרוֹ יִדְנֹו לְמָה וְלֵא יִהְיֶה פֶּעַל כְּלִזָּאת. (דברים לב, כז)

Ha az ellenség bosszantását nem átallanám, / Nehogy elleneik félremagyarazzák, / Nehogy azt mondják: Kezünk győzedelmeskedett, / És nem az Örökkévaló cselekedte mindezeket, (5Mózes 32:27.)

Xxx – Ha az ellenség bosszantását nem átallanám. – xxx – Ha az ellenség haragja nem – xxx – halmozódna ellenük, – xxx – hogy elpusztítsa [őket], – xxx – és ha győzedelmeskedne fölöttük, – xxx – és elpusztítaná őket, – xxx – a nagyságot magának és isteneinek tulajdonítaná, – xxx – és nem Nekem tulajdonítaná a nagyságot. – xxx – Ezért van az írva, hogy:

Xxx – Nehogy elleneik félremagyarazzák. – xxx – Félremagyarazzák a dolgot – xxx – azáltal, hogy erejüket egy olyan idegennek tulajdonítják, – xxx – aki-ben nincs [valódi] nagyság.

Xxx – Nehogy azt mondják: Kezünk győzedelmeskedett... – xxx – Mivel...

כִּיגֹוִי אֲבָר עֲצוֹת הַמָּה וְאֵין פִּתּוֹם תְּבוּנָה. (דברים לב, כח)

Mert tanácsvesztő nép ez, / És nincs bennük értelem. (5Mózes 32:28.)

Xxx – tanácsvesztő nép ez, És nincs bennük értelem. – xxx – Ha ugyanis értelmesek lenének:

לֹו חֲקָמוֹ יִשְׁפִּילוּ זֹאת יִבְיֵנוּ לְאַחֲרֵיהֶם. (דברים לב, כט)

Ha bölcsek volnának, megértenék ezt, / Gondolnának arra, mi lesz a végük. (5Mózes 32:29.)

Xxx – megértenék ezt. – xxx – Hogyan üldözhet ezret egy...¹⁰⁰

Xxx – Gondolnának arra, mi lesz a végük. – xxx – Arra koncentrálnának, – xxx – hogy elgondolkodjanak Izrael végső büntetésén.

אֵיכָּה יִרְדֶּה אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רִבְבָה אִם־לֹא פִּרְצוּרָם מִכָּלֵם וַיִּהְיֶה הַסְּגִיָּרָם. (דברים לב, ל)

Hogyan üldözhet ezret egy / És hogyan futamíthat meg tízezet kettő, / Ha nem úgy, hogy sziklájuk eladta / És az Örökkévaló kiszolgáltatta őket. (5Mózes 32:30.)

Xxx – Hogyan üldözhet [ezret] egy. – xxx – Közülünk [egy üldöz] – xxx – ezret Izraelből.

Xxx – Ha nem úgy, hogy sziklájuk eladta

¹⁰⁰ 30. vers.

tetésük. [Mivel Szodoma lakóira hasonlítanak, megérdemlik, hogy kemény (azaz „keserű”) bűnhődésben legyen részük.] – וְכֵן תִּהְיֶה אִיִּנְקָלוֹס – Onkelosz ezt hasonlóan fordítja: – וְתוֹשָׁלְמַת עוֹבְדֵיהוֹן – „A viselkedésükért járó megtorlás – כְּמַרְרוֹתָהוֹן – arányos az ő keménységükkel [szó szerint „keserűségükkel].”

חַמַּת תַּיִנִּים יֵינֵם וְאֵשׁ פְּתָנִים אֶכְזָר. (דברים לב, לג)

Boruk sárkányok tajtéka / És viperák kegyetlen mérgé. (5Mózes 32:33.)

Xxx – Boruk sárkányok tajtéka. – xxx – [Ez úgy értendő,] ahogyan Onkelosz fordítja: – xxx – „Íme, akár a sárkányok tajtéka, – xxx – olyan az ő büntetésük pohara.” – xxx – Íme, akár a sárkányok tajtéka, – xxx – olyan az ő büntetésük ivópohara.

Xxx – És viperák kegyetlen mérgé. – xxx – Az ő poharuk – xxx – irgalmatlan a megmarrtal. – xxx – Egy irgalmatlan ellenség – xxx – jön majd és megbünteti őket.

הֲלֹאֲהוּא כְּמֵס עֲמָדֵי חַתּוּם בְּאוֹצְרוֹתָי. (דברים לב, לד)

Hiszen mindez el van zárva Nálam, / Lepcsételve tárházaimban. (5Mózes 32:34.)

Xxx – Hiszen mindez el van zárva Nálam. – xxx – [Ez úgy értendő,] ahogyan a Targum [Onkelosz] fordítja: – xxx – Azt hiszik, elfeledkeztem cselekedeteikről; – xxx – azok mind el vannak raktározva – xxx – és meg vannak őrizve Előttem.

Xxx – Hiszen mindez. – xxx – Szőlőjük gyümölcse – xxx – és földjeik termése¹⁰⁴ – xxx – el van zárva Nálam.

לִי נֶקֶם וְשִׁלְמִים לְעַתְּ תַּמּוּט וְגִלְמִים כִּי קְרוּבֵי יוֹם אֵיִדִּים וְחַשׁ עֲתִדַת לְמוֹ. (דברים לב, לה)

Enyém a megtorlás és a visszafizetés, / Abban az időben, mikor majd meginog a lábuk, / Mert veszedelmük napja közel van / És siet, ami rendelve van számukra. (5Mózes 32:35.)

Xxx – Enyém a megtorlás és a visszafizetés. – xxx – Nálam van, készen és hozzáférhetően – xxx – a büntetés megtorlás révén, – xxx – és az¹⁰⁵ majd megfizet nekik – xxx – viselkedésük szerint. – xxx – A megtorlás kiméri majd – xxx – a büntetést számukra. – xxx – Egyesek a (xxx – *vösilém*) szót főnévként értelmezik, – xxx – mintha [ilyen alakban szerepelne:] (xxx – *vösilum*), „és megtorlás”.¹⁰⁶ – xxx –

¹⁰⁴ Ez visszautalás a 32 versre, vagyis itt Szodoma szőlőről és Gomora szántóföldjeiről van szó. (Mizráhi)

¹⁰⁵ Vagyis a megtorlás.

¹⁰⁶ Azaz: „Enyém a megtorlás és a büntetés, és én fogom kiméni azokat.” (Mizráhi).

Ez éppen olyan, [mint a (xxx – *dibér*) szó esetében] az – xxx –, „és nem az ige szől belőlük”¹⁰⁷ [szövegrészből], – xxx – [ahol a (xxx – *vöhádibér*) olyan funkciót lát el,] mintha (xxx – *vöhádibur*)¹⁰⁸ [alakban szerepelne]. – xxx – Mikor fogom megbüntetni őket?

Xxx – Abban az időben, mikor majd meginog a lábuk. – xxx – Amikor atyáik érdemei, amelyekre most támaszkodnak, kimerülnek.¹⁰⁹

Xxx – Mert veszedelmük napja közel van. – xxx – Ha majd¹¹⁰ le akarok sújtani rájuk, – xxx – veszedelmük napja közel van és elérhető Számomra, – xxx – hogy lesújtsak számos küldött által.

Xxx – És siet, ami rendelve van számukra. – xxx – Sorsuk gyorsan utoléri őket.

Xxx – És siet. – xxx – Mint „Siessen, cselekedjék hamar.”¹¹¹ – xxx – Eleddig – xxx – Mózes feddő szavakkal tanúskodott ellenük, – xxx – hogy ez a dal majd tanú legyen, – xxx – amikor utoléri őket a büntetés, – xxx – [mondván] „Vegyék tudomásul, hogy én előre szóltam nekik.” – xxx – Mostantól – xxx – vigasztaló szavakkal fog tanúskodni, – xxx – amelyek majd akkor fognak elhangzani, – xxx – amikor a büntetés véget ér, – xxx – összhangban mindazzal, ami fentebb elhangzott: – xxx – „És lesz, – xxx – hogy midőn reád jönnek mindezek a dolgok, – xxx – az áldás meg az átok¹¹² [...] – xxx – akkor visszahozza az Örökkévaló, a te Istened fogságban levidet...¹¹³”

כִּי־יָדִין יְהוָה עֲמֹו וְעַל־עַבְדָּיו יִתְנַחֵם כִּי יִרְאֶה כִּי־אֲזַלְתָּ לָךְ וְאִפְסָ עֲצוּר וְעָזוּב. (דברים לב, לו)

**Amikor az Örökkévaló ítélni fog népéről / És meggondolja magát szolgálta-
it illetően, / Ha látja, hogy fogytán az erejük, / És oda van, ami őrzött és
ami védett.** (5Mózes 32:36.)

Xxx – Amikor az Örökkévaló ítélni fog népéről. – xxx – Amikor megbünteti őket – xxx – a fentebb vázolt csapásokkal, – xxx – mint „Mert ezekkel ítélik a népek fölött”¹¹⁴ – xxx – (csapást mér a népekre). – xxx – A (xxx – *ki*) itt nem „mert”-nek értendő, – xxx – okát adva az előző kijelentésnek, – xxx – hanem ez egy afféle bevezető [szócska], – xxx – mint az „Amidőn bementek az ország-

¹⁰⁷ Jeremiás 5:13.

¹⁰⁸ „És a beszéd”.

¹⁰⁹ A „megingás” a támasztó alap megszűntének tulajdonítható.

¹¹⁰ Valamikor a jövőben, amikor atyáik érdemei kiapadnak, de nem most, amikor atyáik érdemei még védelmet nyújtanak nekik. (*Mizráhi*)

¹¹¹ Jesájá 5:19.

¹¹² 30:1.

¹¹³ 30:3.

¹¹⁴ Jób 36:31.

ba”¹¹⁵ [szövegrészben]. – xxx – „Amikor ezek a büntetések kiméretnek rájuk, – xxx – a Szent, Áldott Ő, felül fogja vizsgálni – xxx – az Ő szolgálai ügyét, – xxx – és megkönyörül rajtuk.”

Xxx – És meggondolja magát. – xxx – Ez azt jelenti, hogy meggondolja magát, – xxx – akár jó, akár rossz irányba.

Xxx – Ha látja, hogy fogytán az erejük. – xxx – Amikor látja [az Örökkévaló], hogy az ellenség ereje – xxx – felgyülemlik ellenük, – xxx – és hogy nincs közöttük egy sem, – xxx – aki őrzött és védett lenne.

Xxx – Őrzött. – xxx – Megmentett egy olyan szervező és uralkodó által, – xxx – aki parancsol nekik.

Xxx – védett. – xxx – Egy olyan személy által, aki támaszt nyújt. – xxx – A szervező az uralkodó, aki irányítja a népet, – xxx – hogy az ne rendszertelenül haladjon, – xxx – amikor csatába indul az ellenség ellen. – xxx – Ófranciául *meintenant*.

Xxx – Őrzött. – xxx – Ez egy olyan személyre utal, akit megmentett – xxx – az uralkodó irányítása.

Xxx – védett. – xxx – Megerősített, – xxx – mint [a (xxx – *vájáázvu*)] a „Helyreállították Jeruzsálemet egészen a széles várfalig”¹¹⁶ – xxx – [valamint a] „Miért nem erősítették meg a dicső várost, az örvendező várost?”¹¹⁷ [szövegrészekben]. – xxx – [Ófranciául] *enforcied*.

וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוֹר חָסִיוּ בּוֹ. (דברים לב, לז)

És így szól: Hol vannak isteneik, / A szikla, ahol menedéket találtak? (5Mózes 32:37.)

וְאָמַר – És így szól.... – Az Örökkévaló – *עֲלֵיהֶם* – velük kapcsolatban: – *אֵי אֱלֹהֵימוֹ שְׁעַבְדוּ* – „Hol van isteneik, akit imádtak?”

בוֹ צוֹר חָסִיוּ – ...A szikla, ahol menedéket találtak? – *הַסֵּלַע* – A sziklaszirt, – *שֶׁהָיָה מִתְכַּסֵּין בּוֹ* – amellyel óvták magukat – *מִפְּנֵי הַחֶמָּה וְהַצָּנָה* – a naptól és a hidegtől, – *כְּלוֹמֵר* – mintha csak azt mondanánk, hogy – *שֶׁהָיָה בְּטוּחֵין בּוֹ* – abba helyezték bizalmukat, – *לְהִגֵּן עֲלֵיהֶם מִן הַרְעָה* – hogy majd megvédi őket minden rossztól.

אֲשֶׁר תִּלְבַּב וּבְחִימוֹ יֵאָכְלוּ יִשְׁתּוּ יַיִן נְסִיכֶם יְקוּמוּ וַיַּעֲזְרוּכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה. (דברים לב, לח)

Akik megették áldozataik zsírját, / És megitták öntőáldozatuk borát, / Keljenek föl és segítsenek nektek, / Ők legyenek a ti oltalmatok. (5Mózes 32:38.)

¹¹⁵ 3Mózes 25:2.

¹¹⁶ Nehemjá 3:8.

¹¹⁷ Jeremiás 49:25.

Xxx – Akik megették áldozataik zsírját. – xxx – Azok az istenek megették – xxx – [az áldozatokat], amiket eléjük hoztak, – xxx – és megitták öntőáldozati borukat.

Xxx – Ők legyenek a ti oltalmatok. – xxx – Az a szikla – – xxx – legyen az a ti menedéketek és oltalmatok.¹¹⁸

רְאוּ עֵתָהּ כִּי אָנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אֲמִית וְאַחֲתָהּ מִתְּצַתִּי וְאֲנִי אֲרַפָּא וְאֵין מִדְּי מִצִּיל. (דברים לב, לט)

Lássátok most, hogy Én, Én vagyok az, / És nincs más isten mellettem: / Én ölök és Én éltetek, / Én ütöttem sebet és Én gyógyítok, / És nincs, aki kiszabadíthat kezemből. (5Mózes 32:39.)

רְאוּ עֵתָהּ – **Lássátok most...** – תַּנְלִי מִן הַפְּרַעְנוּת שֶׁהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם – Tanulj a büntetésből, amellyel sújtottalak, – וְאֵין לְכֶם מוֹשִׁיעַ – és senki sem menthetett meg tőle, – וּמִן הַתְּשׁוּעָה שֶׁאֲשִׁיעֶכֶם – és a megszabadításból, amelyben részesítelek majd, – וְאֵין מוֹחָה בְּיָדִי – és amiben senki sem akadályozhat meg Engem,

אֲנִי לְהַשְׁפִּיל – **...hogy Én, Én vagyok az...** – **Én vagyok az, aki lealacsonyít,** – וְאֲנִי לְהָרִים – és Én, aki feleml.

וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי – **...És nincs más isten mellettem...** – עוֹמֵד בְּנִגְדִי לְמַחֹת – Hogy szembeszálljon Velem és megakadályozzon Engem.

אֲנִי לְהַשְׁפִּיל – **...mellettem...** – דוֹגְמָתִי וְכִמוֹנִי – Aki hasonlítható vagy hasonló lenne Hozzám.

וְאֵין מִדְּי מִצִּיל – **...És nincs, aki kiszabadíthat kezemből.** – הַפּוֹשְׁעִים בִּי – Azokat, akik szembeszállnak velem.

כִּי־אֲשָׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי וְאֲמַרְתִּי תִי אֲנֹכִי לְעֵלָם. (דברים לב, מ)

Mert fölemelem kezemet az égre, / Én mondom: Én örökké élek! – (5Mózes 32:40.)

Xxx – Mert fölemelem kezemet az égre. – xxx – Mert haragomban¹¹⁹ – xxx – fölemelem kezemet Magamhoz, – xxx – esküvésre.

Xxx – Én mondom: Én [örökké] élek! – xxx – Ez egy esküvés, – xxx – [Egy Rási szövegváltozat: – xxx – mint az „Ahogy élek, úgymond az Örökkévaló, –

¹¹⁸ A zsidók.

¹¹⁹ Amelyről a 36. vers beszél.

xxx – bizony, amint szóltatok fülem előtt...¹²⁰ – xxx – Itt szintén:] – xxx – Esküszöm [hogy amennyire igaz az, hogy örökké] élek.¹²¹

אִם־שָׁנוּתִי בְּרַק חֲרָבִי וְחָתַזוּ בְּמִשְׁפָּט יְדֵי אֲשֵׁיב נֶקֶם לְצַרִּי וְלִמְשַׁנְּאֵי אֲשֵׁלֶם. (דברים לב, מא)

Amikor megélesítem villogó kardomat / És kezem megragadja az ítéletet: / Bosszút állok elleneimen, / És megfizetek azoknak, akik gyűlölnek, (5Mózes 32:41.)

Xxx – Amikor megélesítem villogó kardomat. – xxx – Amikor megélesítem kardom pengéjét¹²², – xxx – akárcsak [a (xxx – bárák)] a „ki is van fényesítve”¹²³ [szövegrészben]. – xxx – [Ófranciául] *splendor*.

Xxx – És kezem megragadja az ítéletet. – xxx – Elvetve a könyörületesség attribútumát – xxx – ellenségeimmel szemben, akik ártottak nektek – – xxx – „mert amikor én kevésbé haragudtam, – xxx – ők a romlást segítették elő.”¹²⁴ ¹²⁵ – xxx – [Egy másik értelmezés:] – xxx – Kezem megragadja az ítéletet, – xxx – hogy kézben tartsa azt és bosszút álljon.

Xxx – Bosszút állok... – xxx – Az aggádikus kommentárban bölcseink – xxx – azt tanulták a szövegből, amelyben ez áll: – xxx – „És kezem megragadja az ítéletet”, – xxx – hogy a halandók gyakorlatával ellentétben áll – xxx – a Szent, áldott Ő, gyakorlata; – xxx – a halandók gyakorlatában [ugyanis] – xxx – az, aki kilő egy nyílvesszőt, – xxx – többé nem tudja visszafogni azt, – xxx – ám a Szent, áldott Ő, – xxx – úgy lövi ki nyilait, – xxx – hogy hatalmában van vissza is fogni azokat, – xxx – mintha a markában tartaná őket, – xxx – a villogás ugyanis az Ő nyílvesszőjét jelképezi, – xxx – amint írva van itt: – xxx – „villogó kardomat – xxx – És kezem megragadja az ítéletet.”¹²⁶ – xxx – Az ítélet itt megtorlást jelent¹²⁷; – xxx – ófranciául *justice*.

אֲשַׁקִּיר חֲצֵי מַדָּם וְחֲרָבִי תֹאכֵל בְּשֵׁר מַדָּם חָלָל וְשִׁבְלָה מֵרֹאשׁ פְּרָעוֹת אוֹיֵב. (דברים לב, מב)

¹²⁰ „... akképpen cselekszem veletek.” Ha nem cselekszem úgy, amint szóltatok, az olyan, mintha nem élnék. (4Mózes 14:28. Lásd Rásit *uo*.)

¹²¹ „...Ha megélesítem villogó kardomat.” De ha nem, akkor az olyan, mintha nem élnék. Vö. Rásinak a 4Mózes 14:28-hoz írott kommentárjával.

¹²² A megélesített kard pengéje villog. (Mizráhi)

¹²³ „Kard, kard! Ki van köszörülve, ki is van fényesítve!” (Lásd *Jehezkel* 21:14–15.)

¹²⁴ *Zhárjá* 1:15.

¹²⁵ Mert noha eszközeim voltak ők Izrael elleni haragomnak, többet ártottak, mint amennyit haragom megkövetelt. Ezért büntetést érdemelnek. (Szifé *Háhámim*)

¹²⁶ Az ítélet, azaz a nyílvessző villanása, a kezemben marad még azt követően is, hogy kilőttem azt.

¹²⁷ Nem a büntetés elhatározását, hanem annak végrehajtását, amint erre a kard villogásából következtetni lehet, az ugyanis a megtorlás nyílvesszejét jelképezi. (Mizráhi)

Nyilaimat ittassá teszem a vértől, / És kardom húst eszik; / A megöltek és a foglyok vére miatt / Az ellenség legkorábbi kegyetlenkedési miatt. (5Mózes 32:42.)

Xxx – Nyilaimat ittassá teszem a vértől. – xxx – Az ellenség [vérétől].

Xxx – És kardom húst eszik. – xxx – Az ő húsukat.

Xxx – A megöltek és a foglyok vére miatt. – xxx – Ez fog történni velük – xxx – bűnükért – xxx – a legyilkolt izraeliták vére miatt – xxx – és a foglyok miatt, akiket zsákmányoltak tőlük.

Xxx – Az ellenség legkorábbi kegyetlenkedési miatt. – xxx – Az ellenség legkorábbi kegyetlenkedéseinek bűne miatt. – xxx – Ugyanis a Szent, áldott Ő, – xxx – amikor megbünteti a népeket, – xxx – felidézi ellenük – xxx – bűneiket – xxx – valamint atyáik bűneit, – xxx – kezdve a legelső kegyetlenségtől, – xxx – amelyet Izrael ellen elkövettek.

הֲרִינֵנו גוֹיִם עֲמוֹ כִּי דַם עַבְדְּךָ יִקָּוּ וְנָקָם יֵשִׁיב לְצַרְיָו וְכַפָּר אֶדְמָתוֹ עִמּוֹ. (דברים לב, מג)

Szereztek örömet, ó nemzetek az Ő népének, / Mert Ő megbosszulja szolgáinak vérét, / És bosszút áll ellenségein, / És engesztelést ad országának és népének. (5Mózes 32:43.)

עמו – Szereztek örömet, ó nemzetek az Ő népének... – הֲרִינֵנו גוֹיִם עֲמוֹ – Szereztek örömet, ó nemzetek az Ő népének... – אַבְבָּן אֵת יִשְׂרָאֵל – Abban az időben – a népek dicsőíteni fogják Izraelt: – רְאוּ מַה שִׁבַּחַהּ שֶׁל אָמָה זוֹ – „Nézzétek, milyen dicséretre méltó ez a nép! – שְׂדֵבְקוֹ – Hűségesek maradtak – בְּהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא – az Örökkévalóhoz, – כָּל הַתְּלֹאוֹת – minden ínségükben, mely sújtotta őket. – וְלֹא עָזְבוּהוּ – Nem hagyták Őt el, – יוֹדְעִים הָיוּ בְּטוֹבוֹ וּבְשִׁבְחוֹ – ismervén jóságát és erényességét.”

...Mert Ő megbosszulja szolgáinak vérét... – שְׂפִיכוֹת – Kiontások – כִּי דַם עַבְדְּךָ יִקָּוּ – Kiontások – Vérük kiontását, – כְּמִשְׁמַעוֹ – a szavak egyszerű jelentése szerint.

...És bosszút áll ellenségein... – אֵת הַחֲמָס – A lo-pásért és rablásért,¹²⁸ – כְּעַנְיִן שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van:¹²⁹ – מִצְרַיִם לְשִׁמְמָה תִּהְיֶה – „Egyiptom pusztaság lesz, – וְאֶדוֹם לְמִדְבַּר שִׁמְמָה – Edóm meg sivár pusztaság lesz, – בְּנֵי יְהוּדָה – a Júda fiain elkövetett erőszak miatt” – וְאֹמַר – És még azt is mondja [a Szentírás]: – מִחֲמַס אַחִידָה יַעֲקֹב וְגוֹ’ – „Erőszakos voltál testvéreddel, Jákobbal szemben, [ezért szégyen borít el]”.¹³⁰

...És engesztelést ad országának és népének. – וַיְפִיס – Megengeszteli – אֶדְמָתוֹ עִמּוֹ – Megengeszteli [pijusz nem engesztelést, lásd a köv. Rási is.](#) országát és népét – עַל הַצָּרוֹת שֶׁעָבְרוּ עֲלֵיהֶם – mindazért a szenvedésért, amely sújtotta őket –

¹²⁸ A vérontás fentebb már meg lett említve.

¹²⁹ Joél 4:19.

¹³⁰ Ovádjá 1:10.

בְּשֵׁשׁ לְהֵם הָאוֹיֵב – és amelyet az ellenség mért rájuk. [[Az ellenségen kitöltvén boszszúját, megengeszteli népét.](#)]kell?

וְכָפַר – **...És engesztelést ad...** – לְשׁוֹן רִצּוֹי וּפְיוּס – Ez csillapítást, békéltetést jelent, – כְּמוֹ אֲכַפְּרָה פָּנָיו – mint: „Megengeszteltem őt,”¹³¹ – אֲנַחְיִינָה לְרוּגְזִיהָ – [[Onkelosz fordítása:===](#)] „Lecsillapítom haragját.”¹³²

וְכָפַר אֶתְמוֹ – **...És engesztelést ad országának...** – וּמָה הִיא אֶדְמָתוֹ – És mi az Ő országa? – עִמּוֹ – **...népének...** – כְּשֵׁעֲמוֹ מִתְנַחֲמִים – Amikor népe megvigasztalódik, – אֶרְצוֹ מִתְנַחֲמָת – országa is megvigasztalódik. – וְכֵן הוּא אוֹמֵר – Hasonlóan ez áll [egy más helyen]:¹³³ – רִצִּיתָ ה' אֶרְצָךְ – „Megkegyelmeztél, Örökkévaló, országodnak.” – בְּמָה רִצִּיתָ אֶרְצָךְ – Hogyan kegyelmeztél meg országodnak? – שָׁבַת שְׁבִית יַעֲקֹב – „Visszahoztad Jákob száműzöttjeit.”¹³⁴

– A *Szifré*-ben ez egy más nézőpontból kerül értelmezésre: – וְנַחֲלָקוּ בָּהּ רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֵמְיָה – Jehuda rabbi és Nehemjá rabbi vitatkoznak erről a kérdésről. – רַבִּי יְהוּדָה דוֹרֵשׁ כְּלָהּ – Jehuda rabbi úgy értelmezi [az egész](#), – כְּנֶגְדָּה יִשְׂרָאֵל – mint ami [teljes mértékben](#) Izraelre vonatkozik, – וְרַבִּי נְחֵמְיָה דוֹרֵשׁ – Nehemjá rabbi viszont úgy értelmezi, – כְּנֶגְדָּה הָאֲמוֹת – mint ami a nem-zsidó népekre [Izrael ellenségeire] vonatkozik. [[רש"י פירש עד כאן באופן חלקי כרבי יהודה וחלק כרבי נחמיה, ולכן ממשיך רש"י לפרש האיך הפרשה כולה מתפרשת לדעת רבי יהודה ולדעת רבי נחמיה](#)]

– רַבִּי יְהוּדָה דוֹרֵשׁ כְּלָפִי יִשְׂרָאֵל – Rabbi Jehuda [a következőképpen] értelmezi [ezt úgy], mint ami [teljes mértékben](#) Izraelre vonatkozik: – אֲמַרְתִּי אֶפְאִיֵּהֶם – „Azt mondtam magamban, szerteszórom őket,” [26. vers] – כְּמוֹ שִׁפְרָשְׁתִּי – ahogyan magyaráztam – עַד וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת – addig, hogy „nem az Örökkévaló cselekedte mindezeket” [27. vers]. – מֵי גוֹי אֲבָד עֲצוֹת הָקְמָה – „Mert tanácsvesztő nép ez” [28. vers]; – אֲבָדוּ תוֹרָתִי שֶׁהִיא לְהֵם עֲצָה נְכוּנָה – eltékoztak Tórámat,¹³⁵ amely [pedig] megfelelő útmutatást adott nekik. – וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה – „És nincs bennük értelem,” [28. vers] – הֵיךְ יִרְדּוּף אֶתְדֵּן מִן הָאֲמוֹת – miképpen képes egy a népek közül üldözni – אֶלֶף מֵהֶם – ezret közülük. – אִם לֹא כִּי צוּרֵם מְכָרִים – „Ha nem úgy, hogy sziklájuk eladta őket” [30. vers]. – כִּי לֹא כְּצוּרָנוּ צוּרֵם – „Mert az ő sziklájuk nem olyan, mint a mienk” [31. vers]. – הֲלָל כְּמוֹ שִׁפְרָשְׁתִּי – [Ettől a ponttól

¹³¹ 1Mózes 32:21.

¹³² Ez Onkelosz fordítása.

¹³³ Zsoltárok 85:2.

¹³⁴ Uo.

¹³⁵ 28. vers. Nehemjá rabbi ott a tanács, az útmutatás eltékozlását a nem-zsidó népeknek tulajdonítja, Jehudá rabbi viszont a zsidóknak.

Jehuda rabbi is] mindent úgy [magyaráz], ahogyan én magyaráztam,¹³⁶ עד – תְּכִלִּיתוֹ – egészen a [szakasz] végéig.¹³⁷ nem értettem

– רַבִּי נְחֵמְיָה דִּוְרָשָׁה כָּלִפִּי הָאָמוֹת – Nehemjá rabbi azonban úgy magyarázza,¹³⁸ xxx – mint ami a nem-zsidó népekre utal. – כִּי גוֹי אֲבָד עֲצוֹת הָמָה – „Mert tanácsvesztő népek azok” [28. vers], – כְּמוֹ שֶׁפָּרְשֵׁי תַחֲלָה – ahogyan azt már korábban magyaráztam – עַד וְאוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים – egészen addig, hogy: „Ellenségeink lesznek a bírák” [31. vers].

כִּי־מִגִּנְפָן סוֹדִם גִּפְנִים וּמִשְׁדָּמַת עֲמָרָה עֲנַבְמוֹ עֲנַבְרֵרוֹשׁ אֲשֶׁכְּלַת מְרֻחַת לָמוּ. (דברים לב, לב)

Mert azoknak szőlője Szodoma szőlőjéből való / És Gomora dűlőiről, / Szőlőszemeik mérges bogyók, / Keserűek a gerezdjeik. (5Mózes 32:32.)

Xxx – Mert azoknak szőlője Szodoma szőlőjéből való.¹³⁹ – xxx – A népek szőlője.

Xxx – És Gomora dűlőiről... – xxx – De nem figyelnek rám, – xxx – és nagyságot nem Nekem tulajdonítanak.

Xxx – Szőlőszemeik mérges bogyók. – xxx – Ez aszerint [értelmezendő], ami írva van: – xxx – „Ha nincs az ellenség felgyülemlett haragja”¹⁴⁰ – xxx – Izrael ellen, – xxx – hogy megmérgezze és megkeserítse őket. – xxx – Ezért hát – xxx – legyenek csak keserű fürtjeik, – xxx – hogy telezabálják magukat vele – xxx – gyermekeim ellen elkövetett tetteikért.

חֲמַת תְּנִינִים יִינָם וְלֹאֵשׁ פְּתָנִים אֲכָרוּ. (דברים לב, לג)

Boruk sárkányok tajtéka / És viperák kegyetlen mérge. (5Mózes 32:33.)

Xxx – Boruk sárkányok tajtéka. – xxx – Amely készen áll számukra, hogy megigják, – xxx – az ellenük elkövetett tetteik miatt.

הֲלֹא־הִוָּא כְּמַס עֲמָרֵי חֲתוּם בְּאוֹצְרוֹתָי. (דברים לב, לד)

Hiszen mindez el van végezve Nálam, / Lepecsételve tárházaimban. (5Mózes 32:34.)

¹³⁶ A 32. verstől a szakasz végéig, és úgy, mint ami Izraelre utal.

¹³⁷ Rási nem tárgyalja egy másik, a 37-38. verssel kapcsolatos véleménykülönbségüket. Az ő értelmezése szerint Isten megkérdezi a zsidókkal kapcsolatban: „Hol vannak isteneik, akiket imádtak?” Jehuda rabbi nézete szerint itt a zsidók kérdezik, hogy hol vannak a nem-zsidók istenei. Nyilvánvalóan mindkét értelmezés elfogadható.

¹³⁸ A 32. verstől a szakasz végéig.

¹³⁹ Innentől egészen a 41. versig Rási Nehemjá rabbi interpretációját ismerteti.

¹⁴⁰ 27. vers.

Xxx – el van zárva Nálam. – xxx – A pohár, amelyről írva van: – xxx – „Mert pohár van az Örökkévaló kezében...”¹⁴¹

לִי נֶקֶם וְשִׁלְמִים לְעַתָּה תִּמְנוּט רַגְלִים כִּי קָרוֹב יוֹם אִיְדִים וְחֵשׁ עֲתִידָתָ לָמוֹ. (דברים לב, לה)

Enyém a megtorlás és a visszafizetés, / Abban az időben, mikor majd meginog a lábuk, / Mert veszedelmük napja közel van / És siet, ami rendelve van számukra. (5Mózes 32:35.)

Xxx – Abban az időben, mikor majd meginog a lábuk. – xxx – Amint írva van: „Lábbal tapossák majd.”¹⁴²

כִּי־יִדְרֹג יְהוָה עֲמוֹ וְעַל־עַבְדָּיו יִתְנַחֵם כִּי יִרְאֶה כִּי־אֲזַלְתָּ לָד וְאַפְסֵ עֲצוּר וְעָזוֹב. (דברים לב, לו)

Mert az Örökkévaló ítélni fog népéről / És megszánja szolgálait, / Ha látja, hogy fogytán az erejük, / És oda van, ami őrzött és ami védtelen. (5Mózes 32:36.)

Xxx – Mert az Örökkévaló ítélni fog népéről. – xxx – Jelen szóhasználatban a (xxx – ki) „mert”-ként értendő.¹⁴³ – xxx – Az „ítélni fog” pedig nem azt jelenti, – xxx – hogy szenvedést mér [rájuk], – xxx – hanem a következőképpen értendő: – xxx – „Mert képviselni fogja őket küzdelmeikben, – xxx – [kiszabadítva őket] az őket szorongatók karmai közül, – xxx – amikor látja, hogy [az ellenség] ereje felgyülemlik...”

וְאָמַר אֵי אֵלֵהֶימו צוֹר חֲסִיו בּוֹ. (דברים לב, לז)

És így szól: Hol vannak isteneik, / A szikla, ahol menedéket találtak, (5Mózes 32:37.)

Xxx – És így szól: Hol vannak isteneik? – xxx – Az ellenség így szól majd: – xxx – „Hol van Izrael Istene?” – xxx – amint azt a gonosz Titusz¹⁴⁴ mon-

¹⁴¹ Zsoltárok 75:9. A pohár mérget tartalmaz, amelyet a bűnösöknek ki kell inniuk. Lásd Rásit *uo*.

¹⁴² A leigázottak lába fog tiporni Cur városán (Jesájá 26:6.).

¹⁴³ Nehemjá rabbi itt ismertetett véleménye szerint az előző versek a népek büntetését festették le. Következésképp versünk értelmezhető úgy, mint amely felmutatja az okát ennek a büntetésnek – „Mert az Örökkévaló igazságot szolgáltat népének, képviselve őket a népek ellenében, akik ki-semmittek őket”. Rási [és Jehudá rabbi] fentebb ismertetett véleménye szerint azonban az előző versek a zsidók szenvedéseiről szóltak. Eszerint viszont versünk érthető úgy is, mint amely számba veszi ezt a szenvedést, majd szót ejt az Örökkévaló szándékának megváltozásáról – „Miután az Örökkévaló ítelt az Ó népéről és szenvedést mért rájuk, megszánja őket és megirgalmaz nekik.” (Gur Árje)

¹⁴⁴ A római hadvezér, aki lerombolta a Szentélyt (Gitin 56b.). Szentségtörését még azzal is tetézte, hogy csúfot üzött az áldozati szertartásokból – „megették áldozataik zsíráját, és megitták öntőáldozatuk borát...” [38. vers] (Mizráhi).

dott, – xxx – amikor kétfelé hasította a *párohét-et*, – xxx – amint írva van: – xxx – „Látja majd ezt ellenségem,”¹⁴⁵ – xxx – és szégyen borítja el, – xxx – bár most ezt kérdezi tőlem: – xxx – Hol van az Örökkévaló, a te Istened?

רָאוּ עֵתָהּ כִּי אֲנִי הוּא אֲנִי הוּא אֲנִי אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אֲמִית וְאֶתִּיהּ מְחַצְתִּי וְאֲנִי אֲרָפָא וְאִין מִדִּי מְצִיל. (דברים לב, ט)

Lássátok most, hogy Én, Én vagyok az, / És nincs más isten mellettem: / Én ölk és Én éltetek, / Én ütöttem sebet és Én gyógyítok, / És nincs, aki kiszabadíthat kezemből. (5Mózes 32:39.)

Xxx – Lássátok most, hogy Én... – xxx – A Szent, legyen áldott, akkor majd feltárja – xxx – az Ő megváltását, – xxx – és így szól: „Lássátok most, hogy Én, Én vagyok az! – xxx – Romlásotok is Tőlem eredt – xxx – és a jó [amiben részesetek lesz] is tőlem fog származni.”

Xxx – És nincs, aki kiszabadíthat kezemből. – xxx – [És nincs, aki] kiszabadíthat a romlásból, – xxx – amelyet majd rátok mérek.

כִּי־אֶשָׂא אֶל־שָׁמַיִם דְּדִי וְאֶמְרֵתִי תִי אֲנִכִּי לְעֹלָם. (דברים לב, מ)

Mert fölemelem kezemet az égre, / Én mondom: Én örökké élek! – (5Mózes 32:40.)

Xxx – Mert fölemelem kezemet az égre. – xxx – [Ez úgy értelmezendő,] mintha [az állna a szövegben, hogy] „mert felemeltem.” – xxx – Jelenlétemet mindig a mennyekben nyugosztom,¹⁴⁶ – xxx – amint azt a Targum [Onkelosz is] fordítja. – xxx – Még ha egy gyenge van is a magasságban – xxx – szemben egy erőssel lent [a földön], – xxx – a fenti nagyszerűsége – xxx – győzedelmeskedik az alatt lévő fölött. – xxx – Mennyivel inkább ez a helyzet tehát, amikor ez erős van fent, – xxx – a gyenge pedig alatt.

Xxx – kezemet. – xxx – Jelenlétem helye, – xxx – akár a „ki-ki a helyén”¹⁴⁷ [szövegrészben]. – xxx – Lenne hatalmam ahhoz, hogy megbüntessem őket, – xxx –

¹⁴⁵ Az Örökkévaló irántam mutatott nagy-nagy jóakarátát (*Mihá* 7:10.).

¹⁴⁶ Ez eltér Rási [és Jehudá rabbi] fentebbi értelmezésétől, aki szerint az Örökkévaló itt fogadalmat tesz, hogy megbünteti a népeket, akik ártottak a zsidóknak. És ez összhangban van a korábbi versek ottani értelmezésével, miszerint azok a zsidók szenvedéseit festették le, s ezt aztán teljesen érthető módon követ az Örökkévaló fogadalma, hogy megbünteti azokat, akik ezt a szenvedést okozták. Itt azonban Rási, amikor Nehemjá rabbi megközelítését ismerteti, úgy értelmezi az előző verseket, mint amelyek a népek büntetését örökítik meg. Akkor viszont mi értelme lenne az Örökkévaló részéről most, már a büntetést követően fogadalmat tenni? Éppen ezért Rási most úgy értelmezi ezt a verset, mint amely az Örökkévaló mennyei lakhelyére utal, azt kommunikálандó ezzel, hogy Neki hatalmában áll büntetni. (*Gur Árje*)

¹⁴⁷ 4Mózes 2:17.

de azt mondtam: „Én örökké élek.” – xxx – Nem sietek [tehát] a büntetéssel, – xxx – mivel rengeteg időm van erre a dologra, – xxx – hiszen örökké élek. – xxx – Az utolsó nemzedékek idején [is] – xxx – megbüntethetem őket, – xxx – és hatalmamban áll – xxx – megbüntetni élőket és holtakat [egyaránt]. – xxx – Egy halandó király, akinek [egyszer] meg kell halnia, – xxx – siet a megtorlással – xxx – és a büntetéssel míg él, – xxx – mivel ő vagy az ellensége [bármikor] meghalhat, – xxx – s akkor többé már nem hajthatja végre – xxx – ellene bosszúját. – xxx – Én azonban örökké élek, – xxx – [s így] ha ők meghalnak – xxx – anélkül, hogy életükben megbüntettem volna őket, – xxx – hát megbüntetem őket haláluk után.

אִם־שָׁנוּתִי בְּרַק חֲרָבִי וְחַתְמוּ בְּמִשְׁפָּט יְדֵי אֲשֵׁיב נֶקֶם לְצַרִּי וְלִמְשַׁנְאֵי אֲשִׁלֶּם. (דברים לב, מא)

Amikor megélesítem villogó kardomat / És kezem megragadja az ítéletet: / Bosszút állok elleneimen / És megfizetek azoknak, akik gyűlölnek, (5Mózes 32:41.)

Xxx – Amikor megélesítem villogó kardomat. – xxx – [A Tóra] számos helyén az (xxx – im) nem feltételes módot [jelöl]¹⁴⁸ – xxx – „Amikor megélesítem villogó kardomat – xxx – és kezem megragadja az ítéletet”. – xxx – Minden [egyéb úgy értelmezendő], ahogyan azt fentebb kifejtettem.

וַיָּבֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בֶּן־נּוּן. (דברים לב, מד)

És ment Mózes és elmondta ez ének minden szavát a nép fülébe, ő és Hóséa, Nún fia. (5Mózes 32:44.)

נָשַׁבְתָּ שָׁל דִּיוּזְגֵי הַיְתָה – Kettejük Szombatja volt ez [a Szombat], – נִטְלָה רְשׁוּת מִנָּה – amikor a vezetés elvétetett az egyiktől – וְנִתְּנָה לָּהּ – és átruháztatott a másikra. [Mózes is és Jehósuá is magyarázta a törvényt; Mózes a nap elején, Jehósuá a nap végén.] – הָעֵמִיד לוֹ מִשָּׁה מְתוּרְגָּמָן – hogy annak lehetősége legyen még az ő (Mózes) életében törvényt magyarázni, – כְּדֵי שְׁלֹא – Mózes állított egy kikiáltót Jehósuá számára,¹⁴⁹ – שִׁיְהֵא דוֹרֵשׁ בְּחֵיּוֹ – hogy s így az izraeliták ne mondhassák majd, hogy: – בְּחֵי רַבֵּךְ – „Míg élt a mestered, – יֵאמְרוּ יִשְׂרָאֵל – לא הָיָה לְךָ לְהָרִים רֹאשׁ – nem emelhetted fel a fejed!” – וְלָמָּה קוֹרְאָהּ כָּאֵן – És miért neveztetik itt [Jehósuá] „Hoséa”-nak? – לוֹמַר – Tudtunkra adandó, – שְׁאֵף עַל פִּי שְׁנִתְּנָה לוֹ גְּדֻלָּה – mert noha átruháztatott rá a vezető szerep, – הַשְׁפִּיל עַצְמוֹ – ő ugyanolyan szerény maradt, – כְּאֲשֶׁר מִתְחַלְתּוֹ – mint amilyen eredetileg volt.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Mint ahogyan itt sem, ahol a jelentése „amikor” és nem „ha”.

¹⁴⁹ Az volt a szokás, hogy egy kikáltó tette közhírré fennhangon a mester magyarázatait.

¹⁵⁰ Amikor még Hoséa volt a neve. Később (4Mózes 13:16.) Mózes változtatta meg a nevét „Jehosua”-ra.

וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. (דברים לב, מה)

És befejezte Mózes mindezen szavak elmondását egész Izráelhez, (5Mózes 32:45.)

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמֹוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי מַעֲיֵד בְּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תִּצְוֶם אֶת בְּנֵינִים לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. (דברים לב, מו)

...és így szólt hozzájuk: irányítsátok szíveteket mindezekre a szavakra, amelyekkel én ma tanúságot teszek ellenetek, hogy megparancsoljátok gyermekeiteknek, hogy megtartsák és megtegyék e tannak minden szavát. (5Mózes 32:46.)

Xxx – irányítsátok szíveteket. – xxx – Az embernek a szemét, a gondolatait és a fülét [egyaránt] a Tórára kell összpontosítania. – xxx – És még ez [is] áll [a Szentírásban]: – xxx – „Emberfia! Nézd meg a szemeddel, – xxx – halld meg a füleddel, – xxx – és véd az eszedbe.”¹⁵¹ – xxx – És íme egy *kál váhómer*: – xxx – Mármost ha a Szentély építésével [kapcsolatban], – xxx – amely a szem számára látható, – xxx – mérőrúddal pedig megmérhető, – xxx – [az a helyzet,] hogy az embernek muszáj, – xxx – hogy a szemét, a fülét és a gondolatait [is] összpontosítsa rá, – xxx – [annak érdekében,] hogy megértse, – xxx – akkor a Tóra szavainak megértésével [kapcsolatban], – xxx – ami egy hajszálon függő hegyhez hasonlítható, mennyivel inkább ez a helyzet.

כִּי לֹא־דָבָר רַק הוּא מִלֶּמֶס כִּי־הוּא תִּיִיכֶם וּבְדַבֵּר הַזֶּה תִּאָּרְיֶכוּ יָמִים עַל־הַאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. (דברים לב, מז)

Mert nem üres beszéd az számotokra, hanem az a ti életetek és ez ige által lesztek hosszú életűek azon a földön, ahova átkeltek a Jordánon, hogy birtokba vegyétek. (5Mózes 32:47.)

לא לחנם – Mert nem üres beszéd az számotokra... – לא לחנם – Nem ingyen fáradoztok érte, – כִּי הַרְבֵּה שָׂכָר תִּלְוִי בָּהּ – mert sok jutalom függ ettől – כִּי הוּא תִּיִיכֶם – [ugyanis]: **...az a ti életetek...** – דְּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – אֵין לָךְ דְּבָר רִיקָן בַּתּוֹרָה – Nincs semmi üres [fölösleges] dolog a Tórában, – שְׂאֵם תִּדְרָשְׁנוּ שְׂאֵין בּוֹ מִתֵּן שָׂכָר – amit ha megmagyarázol ne járna érte jutalom. – תִּדְרַע לָךְ – Erre példa – שְׂפָן אָמְרוּ חֲכָמִים – Bölcsseink magyarázata [egy látszólag érdektelen bibliai részletre]: – וַאֲחֹת לוֹטָן תִּמְנָע – „És Lótán nővére: Timná”¹⁵² [ezek

¹⁵¹ *Jehezkiel* 40:4.

¹⁵² *1Mózes* 36:22.

szerint hercegi családból származott, ennek ellenére azt olvassuk:¹⁵³] – וְתִמְנַע הַיְתָה – „És Timná [Elifáz] ágyasa volt” – לפי שאמרה – mert így szólt: – איני כדאי – הלואי ואהיה פילגשו – להיות לו אשה – bárcsak a ágyasa lehetnék! – וְכֵן כָּף לָמָּה – Mindezeket miért mondja el a Tóra? – שֶׁהָיוּ שְׁלוֹטָנִים וּמְלָכִים – Hogy tudassa Ábrahám dicsőségét, – הוֹדִיעַ שְׁבָחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם – hogy voltak uralkodók és királyok, – מִתְאַוִּים לְדָבֵק בְּזַרְעוֹ – akik szenvedélyes vággal ragaszkodtak az ő leszármazottaihoz.

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר. (דברים לב, מח)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez ugyanazon a napon, mondván. (5Mózes 32:48.)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez ugyanazon a napon... – בשלשה מקומות נאמר – Három helyen mondja a Tóra: – בעצם היום הזה – „ugyanazon a napon”.

– „ugyanazon a napon ment be Noé... [a bárkába]” – ¹⁵⁴ – בא נח וגו’ – „Egyszer Noénál: – még fényes nappal. – לפי – במראית אורו של יום – Esküszünk, – בְּכֶךָ וְכֶךָ – Mert az akkor élt emberek ezt mondták: – שֶׁהָיוּ בְּנֵי דוֹרוֹ אוֹמְרִים – ha érezzük, [hogy tényleg kezdődik az özönvíz,] – אין אנו מְרַגְשִׁין בו – És – ולא עוד – nem engedjük, hogy beszálljon a bárkába! – אלא אנו נוטלין כשלין וקרהומו – hanem csakányt és fejszét ragadunk – ומבקעין את התבה – és meglékeljük a bárkát. – אמר הקדוש ברוך הוא – Erre azt mondta Isten: – וְכֵן מִי שֵׁישׁ בְּדוֹ כַּח לְמַחֹת – Beviszem őt délben – הרניי מְכַנִּיסוֹ בְּחֵצֵי הַיּוֹם – és bárki, aki képes azt megakadályozni, – יבא וימחה – jöjjön és tegye meg!

– „És ugyanazon a napon hozta ki az Örökkévaló...” – ¹⁵⁵ – לפי שהיו מצריים אומרים – Mivel az egyiptomiak azt mondták: – בְּכֶךָ וְכֶךָ – Esküszünk, – ha látjuk, hogy indulnak, – אין אנו מְרַגְשִׁין אוֹתָם לְצֵאת – nem engedjük őket elmenni! – ולא עוד – Sőt, – והורגין בהם – kardokat és fegyvereket ragadunk – אלא אנו נוטלין סיפות וכלי זין – és öljük őket. – אמר הקדוש ברוך הוא – Erre azt mondta Isten: – וְכֵן מִי שֵׁישׁ בו כַּח לְמַחֹת – Kivezetem őket délben – הרניי מוֹצִיאֵן בְּחֵצֵי הַיּוֹם – és bárki, aki képes azt megakadályozni, – יבא וימחה – jöjjön és tegye meg!

– Ugyanúgy itt is írva van: – בעצם היום הזה – **בְּמִיתָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה נֹאמַר** – „...ugyanazon a napon...” – לפי שהיו ישראל אומרים – Mivel azt mondta Izrael: – בְּכֶךָ – Esküszünk, – אין אנו מְרַגְשִׁין בו – ha látjuk [hogy Mózes felmegy a hegyre (és ott meg fog halni)], – אין אנו מְרַגְשִׁין אוֹתוֹ – nem engedjük őt el, – אדם שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם

¹⁵³ Uo. 12.

¹⁵⁴ Uo. 7:13. Lásd még Rási kommentárját uo.

¹⁵⁵ 2Mózes 12:51.

עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִימְרֵיבַת קִדְשׁ מִדְּבַרְצֶן עַל אֲשֶׁר לֹא קִדְשְׁתֶּם אוֹתִי
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים לב, נא)

...azért, mert hűtlenül viselkedtetek Ellenem Izráel fiai között a kádési versengés vizénél, Cin sivatagában, mivelhogy nem szenteltetek meg Engem Izráel fiai között. (5Mózes 32:51.)

Xxx – azért, mert hűtlenül viselkedtetek Ellenem. – xxx – Ti voltatok az okai az irányomban [megnyilvánuló] hűtlenségnek.¹⁶³ – xxx – [Egy másik szöveg: mivelhogy engedetlenek voltatok – xxx – parancsom iránt¹⁶⁴ – – xxx – ti voltatok az okai a parancsom elleni lázadásnak.]

Xxx – mivelhogy nem szenteltetek meg Engem. – xxx – Miattatok – xxx – nem lettem megszentelve, – xxx – Én ugyanis azt parancsoltam nektek: „és szóljatok a sziklához,”¹⁶⁵ – xxx – ők azonban ráütöttek [a sziklára], – xxx – ráadásul kétszer kellett ráütniük. – xxx – Ha azonban szóltak volna hozzám – xxx – és az vizet adott volna – xxx – anélkül, hogy megütik, – xxx – akkor [ezáltal] az Ég Neve megszenteltetett volna. – xxx – Az izraeliták ugyanis azt mondták volna: – xxx – „Ha a szikla, – xxx – akinek nem jár sem jutalom, sem büntetés – ha ugyanis dicséretre méltóan cselekszik, nem kap jutalmat – xxx – és ha bűnösen, nem kap büntetést – – xxx – mégis ilyen gondosan végrehajtja Teremtőjének parancsát, – xxx – akkor nyilvánvalóan mi is megcselekedjük azt.”

כִּי מִנְּגִד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תִּבּוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים לב, נב)

Ezért csak túlnanról láthatod az országot, de oda be nem mégy, abba az országba, amelyet Én Izráel fiainak adok. (5Mózes 32:52.)

Xxx – Ezért csak túlnanról. – xxx – Egy bizonyos távolságból.¹⁶⁶

Xxx – láthatod... – xxx – Mert ha most nem fogod látni, – xxx – akkor életemben többé soha nem láthatod.

¹⁶³ De ti magatok tökéletes hűséggel viseltettetek irányomban. (*Mizráhi*)

¹⁶⁴ Ez a szöveg a 4Mózes 20:24-ben olvasható. E szerint a szöveg szerint Rási azon a helyen nem kommentált, hogy itt tegye meg, igazolva ezzel nézetét, mely felmenti Mózeset és Áront a személyes lázadás és hűtlenség vádjától. Véleményét az „amint meghalt testvéred, Áron” szövegrészből vezeti le, mely arra enged következtetni, hogy mindketten a tökéletes odaadást és hűséget tanúsítóknak fenntartott magasatos halállal haltak meg. Ez pedig azt tanítja, hogy noha Mózes negyedik könyvének idézett verse alapján olybá tűnhet, ők maguk személyesen mégsem lehettek lázadók. A büntetést tehát egy jóval kisebb fajsúlyú hibáért kapták, nevezetesen azért, mert másokban hűtlenséget ébresztettek az Örökkévaló iránt. (L. H. **[Ez nem tudom, kit ta-**

kar])

¹⁶⁵ 4Mózes 20:8.

¹⁶⁶ Hiszen a vers is így folytatódik: „de oda be nem mégy” (*Mizráhi*).

– פִּי יִדְעֵתִי כִּי חֲבִיבָהּ הִיא לְךָ – Tudom,
– וְשָׂמָּה לֹא תִבּוֹא – **de oda be nem mégy.** –
– עַל כֵּן אֲנִי אוֹמֵר לְךָ – Ezért mondom neked:
– עֲלֵה וּרְאֵה – „Menj föl, és nézd meg!”

״װזױט האַבראַךאַ״ (5Mózes 33–34.) װאַת הַבְּרָכָה

A hetiszakasz tartalmából és a szukkoti tórai olvasmányok

- Szukkotkor és Smini Áceretkor a 3Mózes 22-23-ból, a 4Mózes 29-ből valamint az 5Mózes 14-16-ból vesszük tórai olvasmányainkat. Ezek a tórai szakaszok részletezik az Örökkévalóval kötött szövetségünkről való ünnepi megemlékezéseinknek a zsidó naptárban „kijelölt időpontjai”-val kapcsolatos törvényeket; valamint szót ejtenek a szukkában (ágakkal fedett kunyhóban) lakás és a szukkoti „Négy Fajta” meglengetésének micvájáról; a jeruzsálemi Szentélyben meghozandó szukkoti áldozatokról; és a kötelezettségről, hogy minden zsidó évente háromszor, a három zarándokünnep – Peszách, Sávuoet és Szukkot – alkalmával felutazzon a Szentélyhez „hogy lásson és láttassék az Örökkévaló színe előtt”.
- Szimchát Torákor (a „Tóra örömnepén”) befejezzük, majd rögvést újra el is kezdjük a Tóra szakaszonkénti felolvasásának éves ciklusát. Először felolvassuk *Vözet hábráchá* heti szakaszát, amely felsorolja az áldásokat, amelyekben Mózes részesítette halála előtt Izrael mind a tizenkét törzsét. Mintegy visszhangozva azokat az áldásokat, amelyekben öt nemzedékkel korábban Jákob részesítette tizenkét fiát, Mózes kijelöli minden egyes törzs számára annak személyre szabott szerepét Izrael közösségén belül. (5Mózes 33.)
- Ezt követően arról olvasunk a heti szakaszban, hogy Mózes felmegy a Nebó-hegyre, és a hegycsúcsról széttekint az Ígéret Földjén. „És meghalt Mózes, az Örökkévaló szolgája ott Móáb országában az Örökkévaló parancsa szerint... és senki sem tudta sírját egész e mai napig.” (5Mózes 34:1–9.)
- A Tóra a következő tanúvallomással zárul: „És nem támadt próféta többé Izráelben olyan, mint Mózes, akit az Örökkévaló ismert színről-színre... és mindabban a hatalmas cselekedetben és nagy félelmetességben, amit Mózes végbevitt egész Izráel szeme előtt.” (5Mózes 34:10–12.)
- Azt követően, hogy befejeztük a Tóra utolsó heti szakaszának olvasását, rögvést el is kezdjük újra azzal, hogy felolvassuk *Mózes első könyvének* első fejezetét (ez a következő szombati heti szakasz eleje), amely leírja hogyan teremtette meg Isten a világot hat nap alatt, majd hagyta abba a munkát a hetedik napon – amelyet megszentelt és megáldott, mint a pihenés napját. (1Mózes 1:1–2:3.)

װאַת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בְּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְפָנָי מוֹתוֹ. (דברים לג, א)

És ez az áldás, amellyel megáldotta Mózes, az Isten embere, Izráel fiait halála előtt. (5Mózes 33:1.)

וזאת הַבְּרָכָה לְפָנַי מוֹתוֹ – És ez az áldás..., halála előtt. [Nyilvánvaló, hogy ha Mózes megáldotta a népet, akkor azt a halála előtt kellett, hogy megtegye.] – סָמוּךְ – לְמִיתוֹ – Közvetlenül a halála előtt, – שָׁאֵם לֹא עֲכָשׁוּ אֵימָתִי – mert „ha nem most, akkor mikor”? [Vagyis a „halála előtt” kifejezés itt úgy értelmezendő, hogy közvetlenül a halála előtt.]¹[kell?](#)

וַיֹּאמֶר יְהוָה מִסִּינַי בְּאֶזְרוֹחַ מִשְׁעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מִתֶּר פְּאָרְן וְאַתָּה מְרַבֵּכַת קֹדֶשׁ מִימֵינוֹ [אשדות] אֲשֶׁר הָיָה לָמוֹ. (דברים לג, ב)

És szólt: Az Örökkévaló a Szinájról jött, / És fölsugárzott feléjük Széir tájáról, / Felragyogott Páran hegye felől / És feljött a szentség tízezrei közül, / Jobbjában lángtörvénnyel számukra. (5Mózes 33:2.)

És szólt: Az Örökkévaló a Szinájról jött... – פֶּתַח תְּחִלָּה – וַיֹּאמֶר ה' מִסִּינַי בָּא – és utána כִּי פֶתַח בְּצֻרְכֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל – Isten dicséretével kezdte – בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל מְקוֹם [csak] ezt követően kezdett arról beszélni, mire van szüksége az izraelitáknak. – וְשׁ בּוֹ הַזְּכָרָת זְכוּת לְיִשְׂרָאֵל – És [Istenről szóló nyitó] dicséretében – וּבִשְׁבַח שֶׁפֶתַח בּוֹ – az izraeliták érdemeiről is említést tesz. – וְכָל זֶה דֶּרֶךְ רְצוּי הוּא – Mindezt [Isten] jóindulatát megnyerni igyekezvén, – כְּלוּמַר – mintha csak azt mondaná: – כִּדְאֵי הֵם אֱלוֹ שֶׁתַּחוּל – „Méltók rá, hogy áldásban részesüljenek.”

...a Szinájról jött... – וַיֵּצֵא לְקִרְאָתָם – [Isten] eléjük ment, – כְּשָׁבְאוּ – amikor jöttek, hogy letáborozzanak a hegy lábánál, – כְּחֻזְן – akár egy vőlegény, aki előresiet, – לְהִקְבִּיל פָּנַי כְּלָה – hogy fogadja menyasszonyát, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – לְקִרְאָת הָאֱלֹהִים – „Isten elé.”² – לְמַדְנוּ שֶׁיֵּצֵא כְּנִגְדָם – Ebből tudható, hogy [Isten] eléjük ment.

...És fölsugárzott feléjük Széir tájáról... – שֶׁפֶתַח – Mivel korábban tett egy kezdeményező lépést – לְבִנְי עֶשׂוֹ – Ézsau gyermekei felé, [akik Széirben laktak.]³ Mi másért jött volna Isten Széirből? – שֶׁיִּקְבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה – hogy azok elfogadják a Tórát, – וְלֹא רְצוּ – de ők nem fogadták el.

...felragyogott... – לָהֶם – nekik (az izraelitáknak) – **Páran hegye felől...** – וּפֶתַח לְבִנְי יִשְׁמַעֵאל – Ahová azért ment, – שֶׁהֵלֵךְ שָׁם – hogy ajánlatot tegyen Jismáél gyermekeinek, [akik Páranban laktak,]⁴ – שֶׁיִּקְבְּלוּהָ – hogy azok elfogadják a Tórát, – וְלֹא רְצוּ – de ők nem fogadták el. [Isten a Tórát minden népnek felajánlotta, de azok mind elutasították.]

¹ Ez megmagyarázza, miért tartja fontosnak megemlíteni a Tóra, hogy Mózes az utolsó lehetséges alkalmat használta fel a nép megáldására. Azt tanuljuk meg ebből, hogy egy vezető elsődleges szerepe az, hogy megdorgálja a népet és útmutatást adjon neki. És csak miután ennek a feladatának eleget tett, kerülhet sor arra, hogy megáldja őket.

² 2Mózes 19:17.

³ 1Mózes 36:8.

⁴ Uo. 21:21.

וְאַתָּה - ...És feljött... – לִישְׂרָאֵל – az izraelitákhoz – **מֵרַבּוֹת קֹדֶשׁ - a szentség tízezei közül...** – וְעַמּוֹ מִקְצֵת רַבּוֹת מִלְּאַכֵי קֹדֶשׁ – A szent angyalok tízezei egy töredékének kíséretében; – וְלֹא כָלֵם וְלֹא רַבָּם – de nem mindnyájuk vagy a zömük [kíséretében], – וְלֹא כְדָרְךָ בְּשֹׁר וְדָם – ellentétben a halandók szokásával, – שְׂמֵרָאָה כָּל כְּבוֹד – עָשְׂרוּ וְתַפְאָרְתוֹ – akik gazdagságuk és pompájuk egész dicsőségét megcsillogtatják – בְּיוֹם חַפְתּוֹ – esküvőjük napján.

אֵשׁ דָּת - ...lángtörvénnyel... – שֶׁהֵיְתָה כְּתוּבָה מֵאִז לְפָנָיו – Amely Előtte íródott a messzi múltban – אֵשׁ לְבָנָה – בְּאֵשׁ שְׁחוּרָה עַל גְּבֵי אֵשׁ לְבָנָה – fekete lánggal fehér lángon. [Ez képletesen értendő: hasonlóan ahhoz, ahogyan az ember ír fekete tintával fehér pergamenre.] – נָתַן לָהֶם בְּלוֹחֹת – Nekik adta a kőtáblákon – כְּתָב יָד יְמִינוֹ – „jobb kezének” írását. – דָּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – אֵשׁ דָּת – „lángtörvénnyel”, – כְּתָרְגוּמוֹ – ahogyan Onkelosz fordítja: – שֶׁנִּתְּנָה לָהֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ – „amelyet a tűzből kaptak” [a Szináj hegyén].

אֵף חֶבֶב עַמִּים כָּל־קוֹדְשֵׁי בְּיַדְךָ וְהֵם תִּכְפוּ לְרַגְלְךָ יִשְׂאָ מִדְּבַר־תִּיךָ. (דברים לג, ג)

Kedveli a népeket, / Minden szentjei a Te kezekben vannak. / És azok egybegyűjtetnek lábaidnál, / Átveszik igéidet. (5Mózes 33:3.)

Xxx - Kedveli a népeket. – xxx – Ráadásul⁵ rendkívüli szeretettel – xxx – szerette a törzseket. – xxx – Mindegyik „nép”-nek neveztetett, – xxx – mivel egyedül Benjámin számára volt elrendelve, hogy megszülessen, – xxx – amikor a Szent, áldott Ő, azt mondta – xxx – Jákobnak: – xxx – „nemzet és nemzetek gyülekezete – xxx – lesz belőled.”⁶

Xxx - Minden szentjei a Te kezekben vannak. – xxx – A szentek lelkei el vannak rejtve Nála, – xxx – amiről ez van írva: – xxx – „az életed, uram, akkor is – xxx – az élők csomójába lesz kötve Istenednél, az Örökkévalónál.”⁷

Xxx - És azok egybegyűjtetnek lábaidnál. – xxx – Érdemesnek bizonyultak erre, – xxx – mert egybegyűjtettek⁸ – xxx – a hegy lábánál, – xxx – Lábaidhoz, a Szinájnál. – xxx – A (xxx – *tuku*) passzív alak: – xxx – egybe lettek gyűjtve lábtámaszodba.

Xxx - Átveszik igéidet. – xxx – Magukra vették a Tóra igáját.

⁵ Azon kívül a szereteten kívül, amelyet mutatott irántuk, amikor leereszkedett hozzájuk a Szinájon [2. vers] (*Szifté Háhámim*).

⁶ 1Mózes 35:11.

⁷ 1Sámuel 25:29.

⁸ A (xxx – *tuku*) a (xxx – *toh*), „benne/belsejében” szóból származik. (*Mizráhi*)

Xxx – igéidet. – xxx – Itt a מ a szó gyökéhez tartozik,⁹ – xxx – akár [a (xxx – midábér) esetében] az „akkor hallotta a hangot, amint szót intézett hozzá”¹⁰ – xxx – [és az] „én pedig hallottam, hogy beszél hozzám”¹¹ [szövegrészekben]. – xxx – [A (xxx – midábér éláj) jelentése ugyanaz,] mint a (xxx – mitdábér) [(xxx – éláj), azaz] „beszél magához hozzám”.¹² – xxx – Itt a (xxx – midábrotehá) esetében is [így értelmezendő a szó, vagyis:] – xxx – azt, amit mondtál, – xxx – hogy én meghalljam és továbbadjam nekik. – xxx – Ófranciául *tes pourparlers*¹³. – xxx – Onkelosz azonban a – xxx – „parancsod szerint vonultak tovább” [szövegrészben] – xxx – a מ-et prefixumként fordítja, – xxx – „szerint” értelemben. – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – „Még amikor kedvelte a népeket,” – xxx – [azaz] még abban az időben is, – xxx – amikor [az Örökkévaló] kedvelte a nem-zsidó népeket; – xxx – amikor sugárzó arcodat fordítottad a nem-zsidók felé, – xxx – és a zsidókat a kezükre adtad

Xxx – Minden szentjei a Te kezében vannak. – xxx – Minden szentjük és igazuk – xxx – Hozzád ragaszkodott, – xxx – és nem távolodtak el Tőled, – xxx – Te pedig menedéket nyújtottál nekik.

Xxx – És azok egybegyűjtetnek lábaidnál. – xxx – Megbújtak – xxx – és egybegyűltek oltalmad alatt.

Xxx – Átveszik igéidet. – xxx – Rendeleteidet és parancsolataidat örömezt elfogadják, – xxx – és a következőt jelentik ki:

תּוֹרַה צְוָה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשָׁה קְהֵלֶת יַעֲקֹב. (דברים לג, ד)

A Törvény ez, mit Mózes parancsolt nekünk, / Örökségül Jákob gyülekezetének. (5Mózes 33:4.)

תּוֹרַה – A Törvény... – אֲשֶׁר צְוָה־לָנוּ מֹשֶׁה – amelyet **Mózes parancsolt nekünk**, – מוֹרְשָׁה הִיא לְקְהֵלֶת יַעֲקֹב – **Jákob gyülekezetének öröksége** [lehet úgy fordítani, ahogy a pászuk, kiegészítve a „hi” szóval?](#). – אָחֻזְנוּהָ – Elfogadtuk, – וְלֹא נַעֲזֹבְנָה – és sosem hagyjuk el.

וַיְהִי בִישְׂרָאֵל מִלְּךָ בְּהַתְּאַפְּסֵי רֵאשִׁי עִם יַחַד שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים לג, ה)

⁹ Vagyis a מ itt nem egy -ból/-ből jelentésű prefixum, ami azt implikálná, hogy a Tórának csupán egy részét fogadták el, hanem szervezettebb kapcsolatban áll a דבר gyökkel, visszaható értelmet adva a szónak, mint azt Rási a következőkben ki is fejt. (*Minhát Jehudá*)

¹⁰ 4Mózes 7:89.

¹¹ *Jehezkél* 2:2.

¹² Az Örökkévaló megengedte nekem, hogy kihallgassam, amint Önmagához beszél. Ugyanis tisztelenség lett volna úgy beszélni az Örökkévalóról, mint aki közvetlenül a prófétához beszél. (*Minhát Jehudá*)

¹³ „önmagunkhoz beszélni”.

És király lett Jesurunban, / Midón összegyűltek, hogy megszámláltassanak, / Együtt Izráel összes törzsei. (5Mózes 33:5.)

Xxx – És [király] lett. – xxx – A Szent, áldott Ő.

Xxx – király [lett] Jesurunban. – xxx – Uralmának igája mindig rajtuk nyugszik.

Xxx – Midón összegyűltek. – xxx – Minden egyes összegyűlés alkalmával. – xxx – „hogy megszámláltassanak” – xxx – [vagyis itt] összegyűlt [tömegeik] megszámlálásáról [van szó].¹⁴

Xxx – hogy megszámláltassanak. – xxx – [A (xxx – rásé) szó itt olyan értelemben szerepel,] mint a „Ha fölveszed [Izráel fiainak] fejszámát”¹⁵ [szövegrészben]. – xxx – Ezek érdemesek áldásomra.¹⁶ – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – „Amikor összegyűltek.” – xxx – Amikor összegyűlnek – xxx – egyetlen egységként, – xxx – és összhang van közöttük, – xxx – akkor Ő a királyuk, – xxx – de akkor nem, amikor diszharmonia uralkodik közöttük.

יְהִי רְאוּבֵן וְאֶלְיָצָר וְיִהְיֶה מִתְּיוֹ מִסְפָּר. (דברים לג, ו)

Éljen Reuvén és meg ne haljon, és ne legyen embereinek számlálva???
esekély. (5Mózes 33:6.)

יְהִי רְאוּבֵן – Éljen Reuvén... – בְּעוֹלָם הַזֶּה – Ebben a világban. [Maradjon fenn Reuvén törzse örökké és ne tizedeltessék meg a Bilhával elkövetett súlyos bűne és Jákob ezt követő átka miatt]¹⁷.

...és meg ne haljon... – לְעוֹלָם הַבָּא – Az Eljövendő Világban, – הַהֵוא בְּלֶהָה לֹא יִזְכָּר לוֹ מֵעַשָׂה בְלֶהָה – amennyiben a Bilhával való esetet, [amikor erkölcstelenséget követett el apja ágyasával, Bilhával,]¹⁸ nem fogják felszámolni neki.

...és ne legyen embereinek száma esekély. – נִמְנֵן בְּמִנְיָן – **יְהִי מִתְּיוֹ מִסְפָּר** – **שָׂאָר אֶחָד** – Számláltassanak meg a népszámlálás idején testvéreikkel együtt. [**כְּאֵלֶּךָ** **הָיָה כְּתוּב בְּמִסְפָּר. וְהַכּוּוֹנָה שִׁיְהִיָּה נִמְנָה בְּכָלֵל אַחִיו, וְלֹא יֵצֵא מִכְּלָלָם בְּשִׁבְלֵי מַעֲשֵׂה בְלֶהָה, וְכִמוֹ שְׂנֵאֵמַר עַד״ו...]** – **שְׂנֵאֵמַר עַד״ו...** – Ez hasonló ahhoz, – **כְּעֵנֵן שְׂנֵאֵמַר** – amiről írva van:¹⁹ – **וְיִהְיוּ בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר** – „[Reuvén] Bilhával hált... – **וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלֶהָה זֶה** – És Jákob fiai tizenketten voltak.” – **שְׂלֹא יֵצֵא מִן הַמִּנְיָן** – [Azaz] Reuvén nem volt kirekesztve közülük.

¹⁴ Tehát itt a „(xxx – rásé)” nem a törzsfőkre, hanem a népszámlálásra utal.

¹⁵ 2Mózes 30:12.

¹⁶ Ez vezeti be a 6. versben kezdődő áldásokat. (Mizráhi)

¹⁷ Uo. 49:4.

¹⁸ Uo. 35:22.

¹⁹ Uo.

וְנָתַת לַיהוּדָה וַיֹּאמֶר שָׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תִּבְיָאֲנֻ יָדָיו רַב לֹו וְעָזָר מִצָּרָיו תִּהְיֶה.
(דברים לג, ז)

És ezt Jehúdáról: És szólt: Halljad, Örökkévaló, Jehúda szavát és vidd őt népéhez; bár karja küzd magáért, Te légy segítségül támadói ellen.
(5Mózes 33:7.)

xxx – És ezt Jehúdáról. – xxx – Jehudát Reuvén mellé helyezte, – xxx – mert mindkettő beismerte – xxx – a bűnt, – xxx – amely terhelte, – xxx – amint írva van: – xxx – „amit a bölcsek hirdettek²⁰ [...] – xxx – Egyedül nekik²¹ [...] – xxx – és közöttük nem járt idegen.²²”²³ – xxx – Ezen kívül a rabbik még elmagyarázzák, hogy – xxx – végig a negyven év alatt, – xxx – amíg az izraeliták a pusztaságban voltak, – xxx – Jehuda csontjai ide-oda görögtek – xxx – a koporsójában – xxx – a kitaszítotttság miatt, – xxx – amelyet magára vett, – xxx – amint írva van: – xxx – „minden időre vétkes legyek atyám előtt.”²⁴ ²⁵ – xxx – Mózes azt mondta: – xxx – „Ki volt felelős Reuvén vallomásáért? – xxx – Jehuda²⁶...”²⁷

xxx – Halljad, Örökkévaló, Jehúda szavát. – xxx – Dávid, Salamon – xxx – és Ászá²⁸ imáit a kusiták miatt,²⁹ – xxx – Jehosáfát [imáit] az ammoniták miatt,³⁰ – xxx – és Hizkijáhu³¹ [imáit] Szánhériv miatt.

xxx – és vidd őt népéhez. – xxx – Békében, a csatát követően.

xxx – bár karja küzd magáért. – xxx – Harcolják meg az ő harcait, és hajtsák végre az ő bosszúját.

²⁰ Ez Reuvénre és Jehudára utal, akik elismerték bűnüket. (Rási *uo.*)

²¹ „...adatott ez az ország.” Mivel megvallották bűnüket, törzsi leszármazottaik megtarthatták az országból nekik kijáró részt. (*uo.*)

²² Amikor Mózes megáldotta őket, amint írva van: „Éljen Reúbén és meg ne haljon...”, „És ezt Jehúdáról.” (*uo.*)

²³ *Jób* 15:18–19.

²⁴ *1Mózes* 44:32.

²⁵ „Ha vissza nem hozom Benjámint hozzád”. Jehuda visszavitte Benjámint apjához, mégis kitaszított. A rabbik ezt úgy magyarázzák, hogy ha egy nagy bölcs kiközösítő nyilatkozatot tesz valaki ellen, akkor az automatikusan hatályba lép, függetlenül az általa esetleg hozzáfűzött feltételektől (*Mákot* 11b.). Jehuda nem volt tudatában ennek a szabálynak. (*Gur Árje*)

²⁶ Amikor Jehuda nyilvánosan megvallotta vétkét, Reuvén követte példáját. (Rási a *Mákot* 7b-hez. Lásd a *Toszáfotot* a *Bává kámá* 92a-hoz)

²⁷ „És ezt Jehúdáról.”, majd közvetlenül ezt követően: „Halljad, Örökkévaló, Jehúda szavát,” és Jehuda csontjai újrarendeződtek. (*Szotá* 7b.)

²⁸ Dávid, Salamon, Ászá, stb. mind Jehuda leszármazottai voltak. (*Mizráhi*)

²⁹ *2Kronikák* 14:10.

³⁰ *Uo.* 20:6.

³¹ *2Királyok* 19:15.

Xxx – Te légy segítségül támadói ellen. – xxx – Imádkozott Jehosáfátért – xxx – a Gil'ád fennsíkján vívott csatában – xxx – „Jhosáfát azonban kiáltozni kezdett, – xxx – és az Örökkévaló megsegítette.”³² – xxx – Egy másik értelmezése – xxx – [annak, hogy] „Halljad, Örökkévaló, Jehúda szavát”: – xxx – Itt Simon egyik áldására utalt – xxx – Jehuda áldásai között.³³ – xxx – Ugyanígy, amikor Izrael földjét felosztották [a törzsek között], – xxx – Simon [a maga részét] – xxx – Jehuda osztályrészéből kapta, – xxx – amint írva van: – xxx – „Jehuda fiainak a részéből adtak Simeon fiainak örökséget.”³⁴ – xxx – (Miért nem szánt [Mózes] – xxx – egy külön áldást [Simon] számára? – xxx – Mert neheztelt rá – xxx – a Sitimnél tanúsított viselkedése miatt.³⁵ – xxx – Ez az Ágádát Tehilimbe került feljegyzésre.)

וּלְלֵוִי אָמַר תְּמִיד וְאוֹרִיךְ לְאִישׁ חֲסִידְךָ אֲשֶׁר נָסִיתוֹ בְּמִסָּה תְּרִיבָהוּ עַל־מִי מְרִיבָהּ. (דברים לג, ח)

És Lévié**lhez mondta: Tummimod és Urimod kegyes férfiúdat illeti, akit megkísértettél Masszában, akivel pörbe szálltál Meriba vizénél.** (5Mózes 33:8.)

האם כדאי לשנות כאן? והאם כדאי בכל שאר השבטים? – És Lévié**lhez mondta...** – וְעַל לְוִי אָמַר – Lévit illetően azt mondta. [Azaz nem közvetlenül Lévinek mondta, ugyanis a következőket: „Tummimod és Urimod...” nem Lévihez, hanem a Schiná-hoz intézte.]

...Tummimod és Urimod... – קִלְפִי שְׂכִינָה הוּא מְדַבֵּר – Közvetlenül a Söchiná-hoz beszél.

...akit megkísértettél... – וְשָׁלַח נִתְלוֹנְנוּ – Nem panaszkodtak – עַם שָׁאֵר הַמְּלִינִים – együtt a többi elégedetlenkedővel.³⁶

...akivel pörbe szálltál... – כְּתַרְגוּמוֹ – [Ezt úgy kell érteni,] ahogyan Onkelosz fordítja: [„Próbára tetted őt a Viszály Vizénél, és húségesnek találtad”. ופירש הרמב"ן שהכוונה בזה לומר, שמששה לא חטא כלל, רק שלא קידש את שמו בכני וישראל המריבים. ועד"ז נאמר (דברים א, לז): 'גם בי התאנף ה' בגגללכם' ולא בגלל עצמו].³⁷ – אשר נסיתו על מי מריבה – „...akivel Vitaba pörbe szálltál vele a Meribá vizénél.” – נסתקפת לו לבא בעלילה – Hamis vádat koholtál elle-

³² 2Kronikák 18:31.

³³ A (xxx – *jádáv ráv lo*) itt a következő értelmezést kapja: „Kezei hozzanak neki bőséges hódítást”, utalva arra, hogy Jehuda nagyobb területet fog elfoglalni, mint amekkorára szüksége lesz – csak hogy azt Simonnak adja. (Ramban)

³⁴ Jósua 19:9.

³⁵ Amikor a Simon törzsbeliek nagy számban követtek el erköcstelenségeket midjánita nőekkel. (4Mózes 25., Rási a 26:13-hoz)

³⁶ 2Mózes 17:3.

³⁷ Lásd 4Mózes 20:1-13.

ne. – אִם מֹשֶׁה אָמַר שְׁמַעוּ נָא הַמּוֹרִים – Ha Mózes felkiáltott:³⁸ „Halljátok csak, ti engedetlenek!”, – אֶהְרֵן וּמִרְיָם מָה עָשׂוּ – mit tett Áron és Mirjám? [~~Már ami Mózes felkiáltását illeti.~~ Ők csupán beleegyezően hallgattak, s ezért megbüntette őket az Örökkévaló. Ezen értelmezés szerint Mózes mérges felkiáltása volt a bűn.]

הָאֵמֶר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רָאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־כִּבְנוֹ בְּנֵיו לֹא יָדַע כִּי שְׁמֵרוֹ אִמְרָתְךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצְרוּ. (דברים לג, ט)

Aki azt mondja atyjáról és anyjáról: nem láttam őt soha, aki nem ismerte testvéreit és fiairól nem vett tudomást, hanem megőrzi ígédet és óvják szövetségedet. (5Mózes 33:9.)

הָאוֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רָאִיתִיו – **Aki azt mondja atyjáról és anyjáról: nem láttam őt...** – כְּשֶׁחָטְאוּ בְּעַגְל – Amikor az aranyborjúval vétkeztek – וְאֶמְרָתִי – és azt mondtam:³⁹ – מִי לֵה' אֵלֵי – „Aki az Örökkévalóval van, jöjjön hozzám!” – נִאֶסְפוּ אֵלַי – körém gyűltek Lévi fiai – וְצִוִּיתִים – és én megparancsoltam nekik, – כָּל בְּנֵי לֵוִי – **כל** בְּנֵי לֵוִי – hogy öljék meg anyjuk apját, aki Jisráél (nem Lévi), – לְהַרוֹג אֶת אָבִי אִמּוֹ וְהוּא מִיִּשְׂרָאֵל – vagy az anyjuktól származó [fél]testvérüket, – או בֶן בָּתוֹ – vagy lányuk fiait – וְכֵן עָשׂוּ – és ők így is tettek. – וְאֵי אֶפְשֶׁר לְפָרֵשׁ – Nem lehet úgy magyarázni, – אָבִיו מִמֶּשׁ – hogy ténylegesen az apjukat – וְאֶחָיו מֵאָבִיו – vagy az apjuktól származó testvérüket – וְכֵן בְּנֵיו מִמֶּשׁ – vagy gyermeküket [ölték meg], – שְׁהָרִי לְוִים הֵם – mert ők is mind Lévik voltak – וּמִשְׁבֵּט לֵוִי לֹא חָטָא אַחַד מֵהֶם – és Lévi törzséből senki se bűnözött, – שְׁנֹאֲמַר – ahogy írva van:⁴⁰ – כָּל בְּנֵי לֵוִי – „...Lévi összes fiai”.

Xxx – hanem megőrzi ígédet. – xxx – „Ne legyenek neked idegen isteneid [...]”^{41 42}

Xxx – és óvják szövetségedet. – xxx – A körülmelés szövetségét. – xxx – Mert azok közül, akik a sivatagban születtek,⁴³ – xxx – az izraeliták nem metélték körül a fiaikat,⁴⁴ – xxx – ők⁴⁵ azonban körül voltak metélve, – xxx – és ők körülmetélték fiaikat. – xxx – [Egy Rási szövegváltozat: – xxx – Azok közül, akik a sivatagban születtek, – xxx – mivel az izraeliták nem metélték körül fiaikat, – xxx – de ők [maguk] körül voltak metélve.]

³⁸ Uo.

³⁹ 2Mózes 32:26.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ A Tízparancsolat második parancsolata (2Mózes 20:3).

⁴² Abból, hogy „ígédet [azaz „parancsolatodat]” – amelyet közvetlenül Tőled hallottak. A Tízparancsolat első két parancsolatát a nép közvetlenül az Örökkévalótól hallotta. [Mákot 24a.]

⁴³ Az Egyiptomból kivonuló zsidó fiúk és férfiak azonban egytől-egyig körül voltak metélve [lásd Rásinak a 2Mózes 12:6-hoz írt kommentárját]. (Mizráhi)

⁴⁴ A vándorlás zordon körülményei vagy a sivatag légköri viszonyai miatt (Jövámot 71b–72a.).

⁴⁵ Vagyis a lévíták.

יִרְוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתִרְתַּךְ לְיִשְׂרָאֵל יְשִׁימוּ קְטוֹרֶה בְּאַפְּךָ וְכִלִּיל עַל־מִזְבְּחֶךָ. (דברים לג, י)

Tanítják törvényeidet Jákobnak és tanodat Izraelnek; füstölőszert helyeznek színed elé és teljes égőáldozatot oltárodra. (5Mózes 33:10.)

Xxx – Tanítják törvényeidet. – xxx – Érdemesek erre.⁴⁶

Xxx – és teljes égőáldozatot. – xxx – [Ez az] olá.⁴⁷

בְּרַךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפְעָל יָדָיו תִּרְצֶה מִחַץ מַתְנִים קָמְיוֹ וּמִשְׁנָאֵיו מִדְּקוּמוֹן. (דברים לג, יא)

Áldd meg, Örökkévaló, az ő erejét és keze művét fogadd kegyesen; zúzd ágyékon azokat, akik ellene támadnak és akik gyűlölik, fel ne kelhessenek! (5Mózes 33:11.)

Xxx – zúzd ágyékon azokat, akik ellene támadnak. – xxx – Semmisítsd meg az ellene támadókat – xxx – egy az ágyékukra mért ütéssel, – xxx – amint írva van: – xxx – „tedd ágyékukat mindig erőtlenné!”⁴⁸ – xxx – A papságra törőkre vonatkozóan – xxx – mondta ezt [Mózes]. – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – Előre látta, hogy Hásmonáj és fiai⁴⁹ – xxx – harcra fognak kelni a [szír] görögök ellen,⁵⁰ – xxx – ezért imádkozott értük, – xxx – mivel olyan kevesen voltak: – xxx – Hásmonáj tizenkét fia és Elázár – xxx – több tízezer [katona] ellen. – xxx – Ezért van írva: – xxx – „Áldd meg, Örökkévaló, az ő erejét – xxx – és keze művét fogadd kegyesen.”

Xxx – és akik gyűlölik, fel ne kelhessenek! – xxx – Semmisítsd meg az ellene támadókat és az őt gyűlölőket, – xxx – hogy [soha többé] ne kelhessenek fel ellene.

לְבִנְיָמִן אָמַר יְהוָה יִשְׁכֵּן לְבִטַח עָלָיו חֶפֶץ עָלָיו כְּלֵי־יָוֵם וּבִין כְּתַפְּיוֹ שָׁכֵן. (דברים לג, יב)

Benjámínról mondta: Az Örökkévaló kedveltje, biztonságban lakozik mellette; oltalmával fedezi minden időben, míg vállalai között otthont talál. (5Mózes 33:12.)

לְבִנְיָמִן אָמַר – Benjámínról mondta... – לפי שְׁבֵרֶת לוי – Mivel megáldotta Lévit – וְשָׁל בְּנֵי־מִין בְּבִנְיָן בֵּית – az áldozatokkal kapcsolatos munkákkal – בְּעִבּוֹדֵת הַקְּרָבָנוֹת –

⁴⁶ A 8–9. versben felsorolt erények miatt (*Mizráhi*). Mózes először azért vette számba ezeket az erényeket, hogy megindokolja vele, miért Lévi törzsét választotta ki a Tóra tanítására (*Szifté Háhámim*).

⁴⁷ Szó szerint: „az, ami felszál”, mivel ennek a teljesen elégő áldozatnak a füstje felszál az égbe. (*Mizráhi*)

⁴⁸ *Zsoltárok* 69:24.

⁴⁹ Akik kohaniták voltak.

⁵⁰ A második Szentély idején. Csodás győzelmükre a Hánuká ünnepével emlékezünk.

הַמִּקְדָּשׁ – és Benjámint a Szentély felépítésével – בְּחֶלְקוֹ – ami majd az ő területrészen lesz, – סִמְכוֹן זֶה לְזֶה – ezért említi őket egymás után. – וְסִמְךָ יוֹסֵף אַחֲרָיו – Ezután említi Józsefet, – שָׂאֵף הוּא מִשְׁכֵּן שִׁילָה הָיָה בְּנוֹי בְּחֶלְקוֹ – mert a Silóban felállított Sátor az ő területrészen lesz majd felépítve, – שְׁנֵאָמַר – ahogy írva van:⁵¹ – וַיִּמָּאֵס בְּאֵהָל יוֹסֵף – És mivel a Szentély kedvesebb Silónál, – לִכְךָ הִקְדִּים בְּנִימִין לְיוֹסֵף – ezért lett előbb említve Benjámin, mint József.

מְכֻסָּה אוֹתוֹ וּמְגִין עָלָיו – Beta-karja és óvja. – **...oltalmával** **rási után?** **fedezi...** – חוֹפֵף עָלָיו

מִשְׁנֹבְחָהּ יְרוּשָׁלַיִם – Miután Jeruzsálem kiválasztott, – לֹא שָׁרְתָהּ שְׁכִינָה – az Isteni Jelenlét nem lakozott többé – בְּמִקּוֹם אַחֵר – sehol máshol.

– [Benjámin] területének egy kiemelkedő pontján – הָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּנוֹי – épült a Szentély, – אֲלָא שְׁנַמְוֵף עֲשָׂרִים וְשָׁלֹשׁ אַמָּה – de huszonhárom *ámá*-val⁵² alacsonyabban állt, – מַעֲיִן – mint Éjtám forrása. – וְשֵׁם הָיָה דַעְתוֹ שֶׁל דָּוִד – Dávid eredetileg ott szándékozott – לְבְנוֹתוֹ – megépíteni, – כְּדֵאִתָּא בְּשַׁחֲיִטַּת קְדָשִׁים – ahogyan az a *Schitát kodásim* kezdetű [talmudi] fejezetben olvasható,⁵³ – אֲמָרִי – [de] azt mondták: – נִחְתִּי וַיְבִין – „Ereszkedjünk egy kicsit lejjebb, – מִשׁוּם דְּכֵתִיב – mivel írva van: – בִּיה פּוֹרְתָא – »Vállai között otthont talál.« [De nem a legmagasabb ponton, azaz az ökör fején.] – אֵין לָךְ נֶאֱחָד בְּשׁוֹר – ám nincs kellemesebb dolog egy ökörben, – מִמְּכַתְפֵּי – mint a vállá.” [Más néven a lapockája, amely a legízletesebb része, s amiképpen ez is valamelyest lejjebb található, mint a feje, azonképpen a legmagasabb helynek, azaz a Szentélynek is valamelyest lejjebb kell elhelyezkednie, mint a terület legmagasabb pontja.]

וּלְיוֹסֵף אָמַר מִבְּרַכַּת יְהוָה אֲרָצוֹ מִמְּגֵד שְׁמַיִם מְטָל וּמִתְהוֹם רִבְצַת תַּחַת. (דברים לג, יג)

És Józsefről mondta: Az Örökkévalótól áldott az ő országa az ég édes nedűjével, a harmattal és az alatt elterülő mélység árjával. (5Mózes 33:13.)

Xxx – Az Örökkévalótól áldott az ő országa. – xxx – Mert a törzsi területek közül egyik sem – xxx – volt bővében annyiféle [jónak],⁵⁴ – xxx – mint József területe.

Xxx – édes nedűjével. – xxx – Ez gyönyörűséget és édességet jelent.

⁵¹ Zsoltárok 78:67.

⁵² =====

⁵³ Zváchim 54b.

⁵⁴ Izrael földjének egész területe az Örökkévaló által áldott, József azonban még bőségesebb áldásokban részesült. (*Szifé Háhámmim*)

Xxx – és az [alant elterülő] mélység árjával. – xxx – Mivel a mélység vizei felemelkednek, – xxx – és megöntözik [az ő területét] alulról. – xxx – Azt találod az összes törzssel kapcsolatban,⁵⁵ – xxx – hogy Mózes áldásai hasonlítanak Jákob áldásaira.⁵⁶

וּמִמָּגֵד תְּבוּאֹת שֶׁמֶשׁ וּמִמָּגֵד גֶּרֶשׁ יִרְחִים. (דברים לג, יד)

És a nap érlelte ízes gyümölcssel és a holdfénytől sarjadó zamatos terméssel. (5Mózes 33:14.)

Xxx – És a nap érlelte ízes gyümölcssel. – xxx – Mivel az ő területe nap-sütötte volt, – xxx – ami megédesítette gyümölcseit.

Xxx – a holdfénytől sarjadó. – xxx – Vannak gyümölcsök, amelyeket a hold érlel be. – xxx – Ezek az uborka és a dinnye. – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – „A havi terméshozam,” – xxx – amelyet a föld ad és terem – xxx – hónapról hónapra.⁵⁷

וּמִיָּאֵשׁ הַרְרִיקָדָם וּמִמָּגֵד גִּבְעוֹת עוֹלָם. (דברים לג, טו)

És az ős bércek ormairól az örök halmok zamatos kincsével. (5Mózes 33:15.)

Xxx – És az ős bércek ormairól. – xxx – Amelyek még meg vannak áldva – xxx – az elsőnek beérő gyümölcsökkel is, – xxx – mivel [József területének] hegyein korán – xxx – beérik a gyümölcs. – xxx – Egy másik magyarázat: – xxx – Ez azt tanítja, hogy ezeknek [a hegyeknek] a teremtése megelőzte – xxx – a többi hegy [teremtését].

Xxx – az örök halmok. – xxx – [Ezek] olyan halmok, amelyek mindig teremnek, – xxx – még olyankor is, amikor nincs elég eső.

וּמִמָּגֵד אֶרֶץ וּמִלְאָהּ וּרְצוֹן שֶׁכֵּנִי סִנְהַ תְּבוּאֹתָהּ לְרֵאֵשׁ יוֹסֵף וּלְקָדָד גְּנִיר אֶחָיו. (דברים לג, טז)

És a földnek édes drágaságaival és bőségével, és a Csipkebokorban Lakozónak kegyével szálljon József fejére, a testvérei közül elkülönítettnek feje tetejére. (5Mózes 33:16.)

⁵⁵ Józseffel kapcsolatban meg különösképpen, mivel az ő esetében Mózes áldásai tökéletes párhuzamot mutatnak Jákob áldásaival. Ezért ejt szót Rási erről éppen itt. (*Gur Árje*)

⁵⁶ Ennek ellenére szükség volt Mózes áldásaira is, mivel Jákob a saját gyermekeit áldotta meg, Mózes pedig az ő törzsi leszármazottaikat, hogy Jákob áldásainak érvénye rájuk is kiterjedjen. (*Gur Árje*)

⁵⁷ A többes számú alakból: (xxx – *jöráhim*), „hónapok”, ami több havi termésre utal. (*Mizráhi*)

Xxx – és a Csipkebokorban Lakozónak kegyével. – xxx – [A (xxx – sohni) alak ugyanolyan,] mint a (xxx – sohén), – xxx – [melynek jelentése: Az, Aki] a csipkebokorban [lakozik]. – xxx – Legyen áldott az ő területe – xxx – a Szent, áldott Ő kegyével és jutalmával, – xxx – Aki legelőször a csipkebokornál mutatkozott meg.⁵⁸

Xxx – kegyével. – xxx – [Ez] meglegedettség és megbékélés. – xxx – A (xxx – rácon) ugyanilyen értelemben [szerepel] – xxx – végig a Tórában.

Xxx – szálljon. – xxx – Ez az áldás – xxx – József fejére.

Xxx – a testvérei közül elkülönítettnek. – xxx – Mivel elkülönítettett fivéreitől, – xxx – amikor eladták őt.

בְּלוֹר שׁוּרֵי הַדָּר לֹא יִקְרָנִי יָאֵם קְרָנָיו בְּהֵם עַמִּים יִנְגַח יִתְּרוֹ אַפְסֵי־אֶרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אַפְרָיִם וְהֵם
אַלְפֵי מִנְשָׁה. (דברים לג, יז)

Elsőszülött tulka csupa méltóság, bölényszarvak az ő szarvai, velük népeket öklel, mind együtt a föld széléig; ezek Efráim tízezrei és ezek Menassé ezrei. (5Mózes 33:17.)

Xxx – Elsőszülött tulka. – xxx – A (xxx – böhor) néha nagyságot, királyságot jelent, – xxx – amint írva van: – xxx – „Én pedig nagysággal ajándékozom meg”⁵⁹. – xxx – Ugyanígy: „Izrael, az én felséges fiam”⁶⁰.

Xxx – Elsőszülött. – xxx – Tőle származott a király.

Xxx – tulka. – xxx – Ez Jehósuára utal, – xxx – aki, mint a tulok, olyan páratlanul hatalmas volt – xxx – számos király legyőzésében.

Xxx – csupa méltóság. – xxx – Adassék neki, amint írva van: – xxx – „Adj neki olyan méltóságot, mint a tied.”⁶¹

Xxx – rőém-szarvak az ő szarvai. – xxx – A tulok roppant erős, – xxx – de a szarvai nem tetszetősek, – xxx – a rőém szarvai viszont gyönyörűek, – xxx – ám az ereje nem kimagasló. – xxx – Felruházta hát Jehósuát – xxx – a tulok erejével – xxx – és a rőém szarvainak szépségével.

אַפְסֵי אֶרֶץ – ...a föld széléig... – שְׁלֵשִׁים וְאַחַד מְלָכִים – Harmincegy király.⁶² – אַפְרָיִם – Lehetséges, – אֵלֶּה יִשְׂרָאֵל הָיוּ – שְׂכָלָם מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיוּ – hogy mindnyájan Erec Jisráel szülöttei voltak? – אֵלֶּה – Sokkal inkább [arról van szó], hogy – אֵין לָךְ כָּל מְלֶכֶךְ וְשִׁלְטוֹן – alig akadt olyan uralkodó vagy nagyúr, – שְׁלֵא קָנָה לוֹ – aki ne vett volna magának –

⁵⁸ A csipkebokor szimbolizálja az Örökkévaló Izrael iránti odaadását, Izrael gyötrelmeinek idején (vö. Rásinak a 2Mózes 2:2-höz írt kommentárjával).

⁵⁹ Zsoltárok 89:28.

⁶⁰ 2Mózes 4:22.

⁶¹ 4Mózes 27:20.

⁶² Józsuá 12:24.

שְׁחֻבָה לְכֻלָּם הִיא – várat és birtokot – בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – Erec Jiszráelben, – mert ezek mindenki számára becsesek voltak, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van:⁶³ – נִחְלַת צְבִי – „a kívánatos földet, – צְבָאוֹת גּוֹיִם – mint legékesebb örökséget a népek között.”

Xxx – ezek Efráim tízezrei. – xxx – Ezek a felökleltek. – xxx – Ez azokra a tízezrekre utal, – xxx – akiket lemészárolt Jehósuá, – xxx – aki Efráimtól származott.

Xxx – és ezek Menassé ezrei. – xxx – Ez azokra az ezrekre utal, – xxx – akiket Gideon⁶⁴ mészárolt le Midjánnál, – xxx – amint írva van: – xxx – „Zeváh és Cálmuná Kárkorban voltak...”⁶⁵

וְלִזְבוּלֹן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֹן בְּצִאתְךָ וַיִּשְׁשָׁךְ בְּאֵהָלָיִךְ. (דברים לג, יח)

És Zebulonról mondta: Örvendezz Zebulon kimeneteledkor és Jiszáchár sátraidban. (5Mózes 33:18.)

וְלִזְבוּלֹן אָמַר – És Zebulonról mondta... – אֵלֶּיךָ חָמָשָׁה שְׁבֻטִים – Ez az az öt törzs, – שְׁבֻרָךְ בְּאַחֲרוֹנָה – akiket utolsónak áldott meg [Mózes]: – זְבוּלוֹן גַּד וְדָן וְנַפְתָּלִי – Zebulon, Gád, Dán, Náftáli és Áser. – כָּפַל שְׁמוֹתֵיהֶם – Mindegyik nevét kétszer említi, – **וְלֵהַגְבִּירִים** – hogy megerősítse őket, – לְפִי שְׁהִיוּ חֲלָשִׁים – mert ők voltak a leggyengébbek – שְׁבֻכָּל הַשְׁבֻטִים – az összes törzs közül. – הֵם הָיוּ שְׁהוּלֵיךָ יוֹסֵף – Őket vitte József – לְפָנַי פְּרָעָה – a fáraó elé, – שֶׁנֶּאֱמַר – ahogy írva van:⁶⁶ – וּמִקְצָה – és – לְפִי שְׁנֵרָאִים חֲלָשִׁים – „És testvérei közül vett öt embert...” – אֶחָיו לָקַח חֲמֵשָׁה אַנְשִׁים – mivel gyengének fognak tűnni, – וְלֹא יָשִׂים אוֹתָם לוֹ שָׂרֵי מַלְחָמָתוֹ – nem teszi meg őket [a fáraó] hadvezéreknek.

...Örvendezz Zebulon kimeneteledkor és Jiszáchár sátraidban. – שְׂמַח זְבוּלוֹן בְּצִאתְךָ וַיִּשְׁשָׁךְ בְּאֵהָלָיִךְ – Zebulon és Jiszáchár társultak. – זְבוּלוֹן אֶתְּחַלְּקֶנּוּ – „Zebulon a tengerparton lakott,”⁶⁷ – וַיִּצְאָ לְפָרָקְמֻטָּא – és hajókkal járt kereskedni – וּמִשְׁתַּכֵּר – és **a-pénzből amit keresett**, – וְנוֹחֵן – és **és abból [a pénzből]** eltartotta Jiszáchárt. – וְהָיוּ יוֹשְׁבֵי עוֹסְקִים – így ők (Jiszáchár fiai) ülhetek és a Tórával foglalkozhattak. [Ahogy a pénzen osztoztak, osztoztak a Tóra tanulás érdemén is.] – לְפִיכֶן זְבוּלוֹן – Ezért van előbb Zebulon – וְלִישְׁכָּר – és csak utána Jiszáchár, – שֶׁתּוֹרָתוֹ שֶׁל יִשְׁכָּר – mert Jiszáchár Tórája – עַל יְדֵי זְבוּלוֹן הִיְתָה – csak Zebulon által volt lehetséges.

⁶³ Jeremiás 3:19.

⁶⁴ Ben Jóás, ben Áviezer, ben Gilád, ben Menáse. (Rási a Bírák 6:11-hez)

⁶⁵ „...táborukkal együtt: mintegy tizenötezer ember...” (Bírák 8:10), akiket Gideon lemészárolt.

⁶⁶ 1Mózes 47:2.

⁶⁷ Uo. 49:13. Lásd Rási kommentárját uo.

הַצֶּלַח – ...Örvendezz Zebulon kimeneteledkor... – שָׂמַח זְבוּלוֹן בְּצֵאתוֹ בְּצֵאתוֹ – Légy sikeres, – בְּצֵאתוֹ לְסוּחָרָה – amikor elindulsz kereskedni.

– וְיִשְׁכַּר – ...és Jiszáchár... – הַצֶּלַח – Légy sikeres, – בִּישִׁיבַת אֶהְלִיךָ – amikor sátraidban ülsz – לְתוֹרָה – Tórárt tanulsz, – לְיִשָּׁב וּלְעֵבֵר שָׁנִים – döntést hozva a szökő-
évekről⁶⁸ – וּלְקַבֵּעַ הַדָּשִׁים – és rögzítve a hónapok [kezdését].⁶⁹ [\[Jiszáchár törzse adta azokat a kiváló Tóratudósokat, akik a bíróságot vezették ezeknek a fontos döntéseknek a meghozatalában.\]](#) – וּמִבְּנֵי יִשְׁכָּר – amint írva van:⁷⁰ – „Jiszáchár fiai közül [ott voltak], – יוֹדְעֵי בִּינָה לְעֵתִים – akik felismerték az alkalmas időt... – רָאשֵׁיהֶם מְאֵתִים – [fejeik kétszázán...](#)” – רָאשֵׁי סִנְהֶדְרִין הָיוּ עוֹסְקִים בְּכָךְ – Vezetőik, a Szánhedrin [kétszáz](#) főbírája [nem stimmel teljesen a héberrel](#) ezzel voltak elfoglalva.

– וְעַל פִּי קְבִיעַת עֲתִיהֶם וְעִבּוּרֵיהֶם – És az időpontok valamint a szökőévek alapján, amelyeket megállapítottak,

עַמִּים הָרִיקָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק כִּי שָׁפַע יַמִּים יִיָּקוּ וּשְׁפָנֵי טְמוּנֵי חוּל. (דברים לג, יט)

A népeket a hegyre hívják, ott áldoznak igaz áldozatokat, mert a tengerek bőségét szívják és a fővénynek lappangó kincseit. (5Mózes 33:19.)

Xxx – A népeket. – xxx – Izrael törzseit.⁷¹

Xxx – a hegyre hívják. – xxx – A Morijá hegyén fognak összegyűlni – – xxx – minden ilyen gyűlés meghívás útján jön létre – – xxx – és áldoznak a [zarándok]ünnepeken – xxx – igaz áldozatokat.⁷²

Xxx – mert a tengerek bőségét szívják. – xxx – Jiszáchár és Zevulun.⁷³ – xxx – És [Zevulun] lehetővé teszi nekik⁷⁴, – xxx – hogy elmerüljenek a Tóra tanulmányozásában.

Xxx – és a fővénynek lappangó kincseit. – xxx – [Amelyeket] elrejt a homok: – xxx – a tonhal, a *hílazon*⁷⁵ és a fehér kristály, – xxx – amelyek a tenger-

⁶⁸ Az ünnepek és az évszakok összehangolása érdekében és egyéb megfontolásokból a rabbinikus bíróság időnként egy-egy plusz hónappal egészítette ki a zsidó naptárt.

⁶⁹ A bíróság arról is dönt, hogy melyik nap legyen az egyes holdhónapok első napja, ily módon határozva meg az ünnepek idejét.

⁷⁰ 1Kronikák 12:33.

⁷¹ Vö. Rásinak a 3. vershez írott kommentárjával.

⁷² Mi köze ennek Jiszáchár és Zevulun áldásaihoz? (*Mizráhi*) Az, hogy ezek a nemzeti zarándoklatok a Jiszáchár tudósai által megállapított időpontokban zajlottak, Jiszáchár tudósainak munkáját pedig Zevulun kereskedői tevékenysége tette lehetővé, amint azt Rási ki is fejt a 18. vershez írott kommentárjának végén. (L. H.)

⁷³ Nem az összes törzs. (*Mizráhi*)

⁷⁴ Azaz Jiszáchár férfinak.

⁷⁵ A *hílazon* ritkasága miatt nagyon értékes volt, különösen mivel belőle vonták ki azt a kékbíbor festékanyagot, amellyel egyes papi ruhadarabokat és a *cicit* rojtjait színezték. A fehér kristálynak is

ből és a homokból kerültek elő.⁷⁶ – xxx – Ez Jiszáhár⁷⁷ és Zevulun területén volt, – xxx – amint az a Megilá traktátusban⁷⁸ is szerepel. – xxx – „Zevulun olyan nép, amely el van szánva a halálra”⁷⁹, – xxx – mert „Naftáli kitűnik a harcmező magaslatain.”⁸⁰ – xxx – Zevulun panaszkodott sorsa miatt: – xxx – „Testvéreimnek szántó földeket és szőlőket adott...”⁸¹

Xxx – lappangó kincseit. – xxx – A szó lefedést jelent, – xxx – amint írva van: „befedték a templomot,”⁸² – xxx – „Beburkolták cédrusfával”⁸³. – xxx – A Targum [Onkelosz] így fordítja: „kibélelték cédrusborítással.” – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – „Nem-zsidó népek gyűlnek össze a hegyen” – xxx – Zevulun kereskedésének eredményeképpen – xxx – nem-zsidó kereskedők látogatnak el földjére, – xxx – mely a határ mentén terült el, – xxx – és azt mondják: „Ha már eljöttünk ilyen messzire, – xxx – menjünk tovább Jeruzsálembe, – xxx – és tanulmányozzuk e nép vallását és szokásait!” – xxx – És akkor [ezek a nem-zsidó kereskedők] látni fogják, hogy egész Izrael egyetlen Istent imád – xxx – és ugyanazt az ételt eszi; – xxx – a nem-zsidóknál ugyanis az a helyzet, – xxx – az egyik istene különbözik a másiktól, – xxx – és az egyik étele különbözik a másiktól. – xxx – És akkor majd azt mondják: – xxx – „Egyetlen nép sem olyan erényes, mint ez,” – xxx – és [fogják magukat] és ott helyben betérnek [a zsidóságba], – xxx – amint írva van: „ott áldoznak igaz áldozatokat.”⁸⁴

Xxx – mert a tengerek bőségét szívják. – xxx – Zevulun és Jiszáhár,⁸⁵ – xxx – akik számára a tenger bőséggel árasztotta a javakat.

וְלִגְדָּאֵמֹר בְּרוּךְ מִרְחִיב גֵּד כְּלָבִיָּא שְׁלֵן וְטַרְחַף זְרִיעַ אֶפְרַיִם קָדֵר. (דברים לג, כ)

És Gádról mondta: Áldott legyen, aki kitágította Gád határát! Oroszlánként tanyázik, és széttépi a kart és a koponyát! (5Mózes 33:20.)

---

nagy volt az értéke, és Zevulun területének homokja különösen alkalmas volt ennek előállításához. (Rási a *Mögilá* 6a-hoz)

⁷⁶ A tonhal és a *hílazon* a tengerből, a kristály pedig a homokból. (*Mizráhi*)

⁷⁷ Egyes Rási szövegek itt kihagyják Jiszáhárt. A MáHáRSÁ a *Mögilá* 6a-hoz írt kommentárjában azonban beleveszi, mivel versünk áldásai, Jiszáhárra és Zevulunra egyaránt vonatkoznak.

⁷⁸ 6a.

⁷⁹ *Bírák* 5:18.

⁸⁰ *Uo.*

⁸¹ „... nekem hegyeket és dombokat. Testvéreimnek termőföldet adott, nekem tengereket és folyókat.” [Az Örökkévaló] erre azt felelte: „Mindnyájuknak szükségük lesz rád a *hílazon* miatt”.

⁸² *IKirályok* 6:9.

⁸³ *Uo.* 7:3.

⁸⁴ Amilyeneket a betérőknek kell hozniuk betérésük alkalmával. (*Szifré* 33:19.)

⁸⁵ Nem az előzőekben említett nem-zsidók.

Xxx – Áldott legyen, aki kitágította Gád határát! – xxx – Ez azt tanítja, hogy Gád határa széltében – xxx – kelet felé terjeszkedett.⁸⁶

Xxx – Oroszlánként tanyázik. – xxx – Mivel közel volt a határhoz, – xxx – oroszlánokhoz hasonlítja [Mózes], – xxx – mert a határhoz közel lakók mind – xxx – nagyon hősiések kellett hogy legyenek.

Xxx – és széttépi a kart és a koponyát! – xxx – Öléseik felismerhetők voltak, – xxx – mivel [az ellenség] karját és fejét – xxx – egyetlen ütéssel vágták le.

וַיֵּרָא רְאֵשִׁית לּוֹ כִּי־שָׁם חִלְקַת מְחֻקָּק סָפוּן וַיִּתְּאֵר רְאֵשִׁי עִם צְדָקַת יְהוָה עֲשֵׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל. (דברים לג, כא)

A földnek elejét nézte ki magának, mert ott van elrejtve a törvényhozó örök helyrésze; és vonult a nép fejeivel, az Örökkévaló igazságát végrehajtotta és törvénytevését Izráellel. (5Mózes 33:21.)

רְאָה לְטוֹל לּוֹ חֵלֶק – **A földnek elejét nézte ki magának...** – Úgy látta jónak, hogy magának – בְּאֶרֶץ סִיחֹן וְעוּג – Szychon és Og területéből választson részt [magyar-héber nem stimmel](#),⁸⁷ – שְׁהִיא רְאֵשִׁית כְּבוֹשׁ הָאָרֶץ – amely legelől volt az ország meghódításakor.

כִּי־שָׁם חִלְקַת – **...mert ott van... örök helyrésze...** – מֵי יָדַע – Mert tudta,⁸⁸ – הַיְהוּדִים חִלְקַת שְׂדֵה – hogy ott, az ő területén van az a hely, – אֲשֶׁר שָׁם בְּנִחְלָתוֹ חִלְקַת שְׂדֵה – ahová a nagy törvényhozó lesz eltemetve. – וְהוּא מִשָּׁה – Ez [természetesen] Mózesre utal.⁸⁹

סָפוּן – **...van elrejtve...** – אִוְתָהּ חִלְקָה סְפוּנָה וְטְמוּנָה – A hely el van rejtve – מְכַל – ולא יָדַע אִישׁ אֶת קְבוּרָתוֹ – amint írva van:⁹⁰ – כָּרְיָה – minden teremtmény elől, – שֶׁנֶּאֱמַר – „...és senki sem tudta sírját egész e mai napig.”

וַיִּתְּאֵר – **...és vonult...** – גָּד – Gád [nem Mózes] – רְאֵשִׁי עִם – **...a nép fejeivel...** – הֵם הָיוּ הוֹלְכִים לְפָנַי הַחַלּוּץ – A fegyveres osztagok első soraiban meneteltek – בְּכַבוֹשׁ הָאָרֶץ – az ország meghódításakor, – לְפָנַי שְׁהָיוּ גְבוּרִים – mert nagyszerű harcosok voltak, – וְכֵן הוּא אוֹמֵר – amint írva van:⁹¹ – „Ti pedig keljete át harcra készen testvéreitek élén mind...”.

⁸⁶ Mivel Gád területét nyugaton a Jordán folyó határolta, vagyis abban az irányban már nem terjeszkedhetett. (Mizráhi)

⁸⁷ 4Mózes 32:33.

⁸⁸ Amikor Gád törzse területet választott, Mózes még élt. De a hagyomány alapján tudták, hol lesz eltemetve.

⁸⁹ Lásd a 4Mózes 21:20-hez írt Rási-kommentárt. Mózes ugyan Reuvén területén halt meg, de a Schiná a szárnyain elrepítette végső nyughelyére, Gád területére.

⁹⁰ 5Mózes 34:6.

⁹¹ Uo. 3:18.

שְׁהָאָמְינוּ – ...az Örökkévaló igazságát végrehajtotta... – צְדָקַת ה' עָשָׂה – Mivel megtartották adott szavukat – וְשָׁמְרוּ הַבְּטָחָתָם לְעִבּוֹר אֶת הַיַּרְדֵּן – és ígéretükhöz híven átkeltek a Jordánon, – עַד שֶׁכָּבְשׁוּ וְחָלְקוּ – amíg el nem foglalták és fel nem osztották [az országot]. – דָּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – וַיִּתָּא מֹשֶׁה – „És vonult” Mózes – רֵאשֵׁי עָם – „a nép fejeivel,” – צְדָקַת ה' עָשָׂה – „az Örökkévaló igazságát végrehajtotta”: – עַל מֹשֶׁה אָמַר – mindez Mózesre utal.

וַלְבָּן אָמַר הֵן גִּיּוֹר אַרְיָה יִזְנֵק מִדֶּהֱבָשָׁן. (דברים לג, כב)

És Dánról mondta: Dán ifjú oroszlán, amely előtör a Básánból. (5Mózes 33:22.)

Xxx – Dán ifjú oroszlán. – xxx – Ő is⁹² közel volt a határhoz, – xxx – és ezért oroszlánokhoz hasonlítja [Mózes].

Xxx – amely előtör a Básánból. – xxx – [Ez úgy értendő,] ahogyan a Targum [Onkelosz] fordítja.⁹³ – xxx – a Jordán az ő [terület]részéről eredt, – xxx – Pámijász karsztüregeiből – xxx – ez Lesem⁹⁴, ami Dán örökrésze, – xxx – amint írva van: „Azután elnevezték Lesemet Dánnak.”⁹⁵ – xxx – Előtör, Básánból eredve.⁹⁶ – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – Amiképpen ez az előtörő folyóvíz – xxx – egyetlen forrásból ered, – xxx – majd két területre válik szét, – xxx – azonképpen áll Dánnal is a helyzet: – xxx – két területen kaptak örökrészt. – xxx – Először kaptak – xxx – északnyugaton – xxx – Ekront és környékét; – xxx – ez azonban nem volt elegendő számukra, – xxx – ezért hadra keltek Lesemmel, ami Pámijász. – xxx – Ez északkeleten van, – xxx – a Jordán ugyanis Pámijász karsztüregeiből ered, – xxx – Izrael földjének keleti részén, – xxx – majd északról dél felé folyik, – xxx – és végül a Holt-tenger szélén ér véget. – xxx – Ez Jehudától keletre van, – xxx – ő ugyanis Izrael földjének déli részén kapott [örökrészt], – xxx – amint az Jehósuá könyvében részletesen le van írva. – xxx – Ez az értelme annak a kijelentésnek, hogy – xxx – „De továbbment ezeknél Dán fiainak határa. Felmentek ugyanis Dán fiai, és hadakoztak Lesem ellen...”⁹⁷ – xxx – Határuk hosszan elnyúlt abban az irányban, – xxx – ahol megkezdték letelepedésüket.

וַלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שָׁבַע רְצוֹן וּמָלֵא בְּרִפְתָּ יְהוּהָ יִם וְדָרוֹם יִרְשָׁה. (דברים לג, כג)

⁹² Mint Gád, 20. vers. Lásd Rásit *uo.*

⁹³ „Területét a Básánból eredő folyók öntözték.”

⁹⁴ A Tórában Pámijász Lesem néven szerepel. (*Szifté Háháimim a Böhorot* 55b-ből)

⁹⁵ *Jehósuá* 19:47.

⁹⁶ A karsztüregekből előtörő víz eredeti forrása Básánban van, Dán területén kívül. A „Jordán” névvel már a karsztüregekből előtörő folyóvizet illetik. (*Szifté Háháimim a Böhorot* 55b-ből)

⁹⁷ *Jehósuá* 19:47.

És Naftáliról mondta: Naftáli jóllakva a kegyelemmel és telve az Örökkévaló áldásával, a tengert és a déli tájt vedd birtokodba. (5Mózes 33:23.)

Xxx – jóllakva a kegyelemmel. – xxx – Földje teljes mértékben kielégítette – xxx – lakóinak vágyait.

Xxx – a tengert és a déli tájt vedd birtokodba. – xxx – A Kineret tengerre az ő birtokába került. – xxx – Kapott egy teljesen kiterített halászhálónyi [területet] is – xxx – a [tenger] déli partján⁹⁸, – xxx – hogy kivethesse hálóit és kihelyezhesse csapdáit.

Xxx – vedd birtokodba. – xxx – Ez felszólító mód, – xxx – [ugyanazt jelenti,] mint [a (xxx – rés)] a „menj föl, foglald el”⁹⁹ [szövegrészben]. – xxx – Az utolsó előtti szótagra, azaz a ך-re eső hangsúly bizonyítja ezt¹⁰⁰. – xxx – [Olyan ez,] akár a ירש, elfoglalni, birtokba venni, a ידע, tudni, a לקח, elvenni [és] a שמע, hallani. – xxx – Amikor ה-vel egészül [ki a szó], az utolsó előtti szótag kap hangsúlyt: – xxx – (xxx – smáá), halljad, (xxx – jödáá), tudd, (xxx – szláhá), bocsásd meg, (xxx – lökáhá), vedd el. – xxx – A (xxx – jórásá), vedd birtokodba, itt ugyanígy felszólító alak. – xxx – És az átfogó, hagyományos nyelvtani útmutatóban valóban – xxx – azt találjuk az ábécé részben, – xxx – hogy felszólító módban – xxx – a [szó] utolsó előtti szótagja kapja a hangsúlyt.

וּלְאָשֶׁר אָמַר בְּרוּךְ מִבְּנֵי אָשֶׁר יְהִי רְצוֹי אָחִיו וְטָבֵל בְּשֵׁמֶן רִגְלוֹ. (דברים לג, כד)

És Áséről mondta: Áldott legyen fiakkal Ásér, legyen kedveltje testvéreinek és füröszse olajban lábát. (5Mózes 33:24.)

...Áldott legyen fiakkal Ásér... – רְאִיתִי בְּסִפְרֵי – A Szifré [midrás]ban olvastam¹⁰¹: – „A törzsek közül egy sem – שְׁנֵתְבָרָךְ – volt oly mértékben megáldva fiakkal, – בְּבָנֵי – mint Ásér, – כְּאָשֶׁר – de azt nem tudom, hogyan.”¹⁰²

...legyen kedveltje testvéreinek... – שֶׁהָיָה מְתַרְצָה לְאָחִיו – Kegyet talált testvéreinél – בְּשֵׁמֶן אֲנִפִּיקִינוֹן – *ánpikinon* olajával¹⁰³ – és csemegeivel, – וְהֵם מְרַצִּין לוֹ בְּתִבּוּאָה – és ők terményekkel kedveskedtek neki. – דָּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – יְהִי רְצוֹי אָחִיו – „Legyen kedveltje testvéreinek,” – שֶׁהָיָה – mivel lányai gyönyörűek voltak. [Az Ásér területén oly bőséggel termő

⁹⁸ A szárazföldön. (Rási a *Bává kámá* 81b-hez)

⁹⁹ 1:21.

¹⁰⁰ Ha ugyanis az utolsó szótagra, azaz a ך-re esne a hangsúly, akkor úgy kellene fordítani a szót, hogy „birtokba fogja venni”.

¹⁰¹ 33:24.

¹⁰² [מעניין לציין שבפירושי רש"י לתנ"ך ולתלמוד ישנם כמאתיים פעם שרש"י אומר בקשר למשהו שאינו יודע. איזה עניין!](#)

¹⁰³ Még éretlen olíva olaja, amelyet bőrszépítő kozmetikumként használtak.

olívaolaj gyakori használatának köszönhetően.] – והוא שִׁנְאָמֶר בְּדַבְרֵי הַיָּמִים – Ez egybecseng a *Krónikák* könyvében található megállapítással:¹⁰⁴ – הוא אָבִי בְרִזְיָת – „...aki Birzajit apja volt,” – שֶׁהָיוּ בְנוֹתָיו נְשׂוּאוֹת לְכֹהֲנִים גְּדוֹלִים – mivel főpapokhoz adták őket – הַנִּמְשָׁחִים בְּשֶׁמֶן זַיִת – == – וּמְלָכִים – és olívaolajjal felkent királyokhoz. הַנִּמְשָׁחִים אֵינּוּ הוֹלְךְ רַק הַמְּלָכִים, אֲלֵא גַם עַל הַכֹּהֲנִים בַּגְּדוּלִים

וְהָיְתָה אֲרֻצּוֹ מוֹשְׁכַת שֶׁמֶן – **...és füröszse olajban lábát.** – וְטוֹבֵל בְּשֶׁמֶן רַגְלוֹ – Mivel területén, akárha forrásból, úgy ömlött az olaj. – וּמַעֲשֶׂה – Történt egyszer, – שֶׁנִּצְטָרְכוּ אֲנָשֵׁי לְיֹדֵקִיא לְשֶׁמֶן – hogy Laodicea lakóinak olajra volt szükségük. – כִּדְאִיתָא בְּמִנְחוֹת – ahogyan az a [Talmud] *Mönáchot* traktátusában olvasható.¹⁰⁶

בְּרַגְלֵי וּנְחֹשֶׁת מִנְעֻלָּה וּכְיִטְיָד דְּבִבְאָדָּה. (דברים לג, כה)

Vas-, rézzáraid legyenek, és ameddig napjaid, tartson ki erőd. (5Mózes 33:25.)

Xxx – Vas-, rézzáraid legyenek. – xxx – [Mózes] itt egész Izraelre vonatkoztatva beszél, – xxx – mivel nagy harcosaik a határ menti városokban éltek., – xxx – és úgy zárták le [az országot] az ellenség behatolása elől, – xxx – mintha az vas és réz lakatokkal és reteszekkel lett volna lezárva. – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – „Vas-, rézzáraid legyenek”: – xxx – Területedet olyan hegyek zárják el, – xxx – amelyekből vasat és rezet bányásznak. – xxx – Áser földje volt Izrael földjének zárja.¹⁰⁷

Xxx – és ameddig napjaid, tartson ki erőd. – xxx – Mint jóléted napjai, – xxx – vagyis mint korai, ifjonti napjaid, – xxx – olyanok legyenek öregkorod napjai is, – xxx – amelyek [amúgy általában] elfolynak és lehanyaglanak. – xxx – Egy másik magyarázat: – xxx – Napjaid szerint lesz ontásod. – xxx – Azon napjaid szerint, amelyek hasznosak számodra – – xxx – vagyis mindazon napjaid szerint, – xxx – amelyeken teljesítet a Mindenütt Jelenvaló akarátát – – xxx – lesz ontásod, – xxx – mivel minden ország ontani fogja – xxx – ezüstjét és aranyát Izrael földjére, – xxx – mert [Izrael földje] bőséges terméssel lesz megáldva, – xxx – és minden ország tőle fogja kapni élelmét, – xxx – [cserébe] pedig odahordja ezüstjét és aranyát. – xxx –

¹⁰⁴ 1Krónikák 7:31.

¹⁰⁵ Hogy menjen és vegyen egymillió *máne* értékben olajat. A követ talált egy gazdát Áser földjén, aki épp az olajfaligetében dolgozott, és a munka befejeztével hazakísérte őt otthonába. A gazda szolgálója megmosta a küldött kezét és a lábát, majd megmártotta azokat egy tál olajban. Ezt követően a gazda kitöltötte a küldöttnek a kívánt mennyiségű olajat.

¹⁰⁶ 85b.

¹⁰⁷ Ez magyarázatot ad arra, miért kapa Áser ezt az áldást. (*Szifté Háháimim*)

[Ófranciául] *escoront*¹⁰⁸. – xxx – Ezüst és arany [készleteik] kimerülnek, – xxx – mert a ti országotokba áramoltatják azokat.

אֵין כָּאֵל יִשְׂרָאֵל וְכֵן שְׁמַיִם בְּעֶזְרָךְ וּבְגִבּוֹתָו שְׁחָקִים. (דברים לג, כו)

Nincsen olyan, mint az Isten, ó Jesurun, aki az egeken száguld segítségedre és fönségében a fellegeken. (5Mózes 33:26.)

Xxx – Nincsen olyan, mint az Isten, ó Jesurun. – xxx – Tudd meg, Jesurun, – xxx – hogy senki sem hasonlítható Istenhez¹⁰⁹ – xxx – a nem-zsidó istenségek közül, – xxx – amiképpen az ő sziklájuk sem olyan, mint a te Sziklád.¹¹⁰

Xxx – aki az egeken száguld. – xxx – Ő az az Isten, aki a segítségedre siet, – xxx – és fönségében meglovagolja a fellegeket.

מְעֹנָה אֱלֹהֵי קְדָם וּמִתַּחַת זְרַעַת עוֹלָם וַיִּגְרַשׁ מִפְּנֵיךְ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשָּׁמַד. (דברים לג, כו)

Lakhelyeként az örök Istennek, alant pedig a világ erős karjai; elúzte előled az ellenséget és mondta: pusztítsd el azt! (5Mózes 33:27.)

לְמַעוֹן הֵם הַשְּׁחָקִים – **Lakhelyeként az örök Istennek...** – **מְעֹנָה אֱלֹהֵי קְדָם** – A menny [amely az előző vers végén kerül említésre] olyan, akár [azt hiszem, hogy nem stimmel](#) az örök Isten lakhelye, – **אֱלֹהֵי קְדָם** – aki minden istenséget megelőzően létezett, – **וַיִּבְרַר לוֹ שְׁחָקִים** – és Önmaga számára a mennyet választotta – **לְשִׁבְתוֹ וּמַעוֹנָתוֹ** – tartózkodási helyül és lakhelyül. – **וּמִתַּחַת מְעוֹנָתוֹ כָּל בְּעָלֵי** – **זְרַעַת עוֹלָם** – Az Ő lakhelye alatt pedig az erős karúak laknak.

...a világ erős karjai... – **זְרַעַת עוֹלָם** – Szichon, Og és Kánaán királyai, – **שְׁהֵיוּ תְקִפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ שֶׁל עוֹלָם** – akik a világ hatalmasai és ereje voltak, – **לְפִיכֶךָ עַל כְּרַחֲמֵיךָ וַיִּזְוְעוּ** – ezért önkéntelenül is reszkettek és verejtékeztek, – **וַיַּחֲסֵם חֵלֶשׁ מִפְּנֵי** – és elhagyta őket az erejük Előtte, – **וְהוּא** – mert a magas rangúak mindig félelmet keltenek az egyszerű emberekben. – **שֶׁהִכַּח וְהִגְבוּרָה שְׁלוֹ בְּעֶזְרָךְ** – Ily módon segít hát téged az Ő ereje és hatalma.

...elúzte előled az ellenséget... – **וַיֹּאמֶר לְךָ** – és mondta neked – **הַשָּׁמַד** – **...pusztítsd el...** – **אוֹתָם** – Őket.

Lakhelyeként (mooná)... – **בְּתַחֲלָתָהּ** – Az összes olyan szóhoz, amelyhez **ל** (*lámed*) prefixum szükségeltetik, – **הַשִּׁיל לָהּ הָאָ בְּסוּפָהּ** – [a Szentírás esetenként] **ה** szuffixumot toldhat. [Vagyis a „mooná” ugyanaz, mint a „limöon”: „lakhelyként”.]

¹⁰⁸ „Ontás”.

¹⁰⁹ És nem: „Nincs olyan, mint Jesurun Istene”. (Gur Árje, lásd a Targumot)

¹¹⁰ Lásd 32:31.

וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּדַרְעֵין יַעֲקֹב אֶל-אֲרֶץ דְּגָן וְתִירֹשׁ אֶף-שָׁמִיּוֹ יַעֲרֹפוּ טָל. (דברים לג, כח)

Így lakott Izráel biztonságban, egymagában, mint Jákob, a gabona és bor országában, amelynek ege is harmatot csepegtet. (5Mózes 33:28.)

Xxx – biztonságban, egymagában. – xxx – Minden egyes személy, – xxx – „mindenki a maga szőlője – xxx – és fügefája alatt”¹¹¹, szétszórva – xxx – anélkül, hogy össze kellett volna gyűlni és együtt kellett volna maradni – xxx – az ellenség miatt.¹¹²

Xxx – mint Jákob. – xxx – Mint [az (xxx – éjn)] az „és színe, mint a bedóláh színe.”¹¹³ – xxx – Mint az áldás, amelyet Jákob adott nekik, – xxx – és nem mint a magány, amelyet Jeremiás [próféta] említett¹¹⁴: – xxx – „Egymagamban ültem.”¹¹⁵ – xxx – Inkább, mint az ígélet, amelyet Jákobtól kaptak: – xxx – „de Isten veletek lesz és visszavisz benneteket – xxx – őseitek országába.”¹¹⁶

Xxx – csepegtet. – xxx – Csepegtet.

Xxx – amelynek ege is harmatot csepegtet. – xxx – Izsák áldása „is” – xxx – Jákob áldása mellé¹¹⁷: – xxx – „Adjon neked az Isten az ég harmatából...”¹¹⁸

אַשְׁרֵיךְ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹךָ עִם נוֹשָׁע בִּיהִלָּה מִגֵּן עֲזָרָךְ וְאַשְׁרֵי-חֶרֶב גְּאוֹתֶיךָ וַיִּכְחָשׂוּ אֵיבֹיֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל-בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ. (דברים לג, כט)

Boldog vagy, Izráel! Ki olyan, mint te, az Örökkévalóban megváltott nép, aki segítséged pajzsa és aki fenséged kardja? Hízelegni fognak neked ellenségeid, és te büszkén jársz magaslataikon. (5Mózes 33:29.)

Xxx – Boldog vagy, Izráel! – xxx – Miután [Mózes] külön-külön megáldotta őket, – xxx – azt mondta nekik: – xxx – „Miért kell külön-külön szólnom hozzátok? – xxx – A lényeg úgyszólván az, hogy – xxx – minden a tiétek.”

Xxx – Boldog vagy, Izráel! Ki olyan, mint te? – xxx – Megváltásod az Örökkévalóban van, – xxx – Aki segítséged pajzsa – xxx – és fenséged kardja.

Xxx – Hízelegni fognak neked ellenségeid. – xxx – Például a giv'oniták, akik azt mondták: – xxx – „Igen messze földről jöttek szolgálid...”¹¹⁹

¹¹¹ 1Királyok 5:5.

¹¹² Mivel az Örökkévaló elűzte előled az ellenséget. (Mizráhi)

¹¹³ A manna (4Mózes 11:7.).

¹¹⁴ A Tóra itt megidézzi Jákobot, jelezve, hogy itt a (xxx – bádár) nem Jeremiás magánya. (Mizráhi)

¹¹⁵ Jeremiás 15:17.

¹¹⁶ 1Mózes 48:21.

¹¹⁷ Abból, hogy „is”. (Mizráhi)

¹¹⁸ 1Mózes 27:28.

¹¹⁹ Jehósuá 9:9. Ők valójában Izrael földjének lakói voltak, mégis távoli vidékről odalátogatóknak adták ki magukat, nehogy megtámadják őket az izraeliták.

Xxx – és te büszkén jársz magaslataikon. – xxx – Mivel írva van: – xxx – „tegyétek lábatokat ezeknek a királyoknak a nyakára!”¹²⁰

וַיַּעַל מֹשֶׁה מְעִרְבַת מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפְּסֻגָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיִּרְאֶהוּ יְהוָה אֶת כָּל־הָאָרֶץ
אֶת־הַגְּלִיעָד עַד־דָּן. (דברים לד, א)

És fölment Mózes Móáb síkjairól Nebó hegyére, a Pizsga csúcsára, amely Jerihó átellenében van. És látnia engedte az Örökkévaló az egész országot: Gileádot Dánig. (5Mózes 34:1.)

כַּמָּה מַעְלֹת הָיוּ – **...Móáb síkjairól Nebó hegyére...** – מערכות מואב אל הר נבו – Volt [közben] néhány magaslat, – כַּמָּה מַעְלֹת הָיוּ – ám Mózes egyetlen nekirugaszkodással átugrotta őket.

הִרְאָהוּ אֶת כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּשִׁלְוֹתָהּ – **...az egész országot...** – אֶת כָּל הָאָרֶץ – Megmutatta neki egész Erec Jiszáelt a maga békességében, – וַהֲמַצִּיקִין – és az elnyomókat [is], – הַעֲתִידִין לְהִיּוֹת מְצִיקִין לָהּ – akik majd sanyargatni fogják.

הִרְאָהוּ בְּנֵי דָן עוֹבְדִים עֲבוּדָה זָרָה – Megmutatta neki – הִרְאָהוּ – Megmutatta neki Dán bálványimádó fiait, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van:¹²¹ – וַיִּקְיֵמוּ לָהֶם בְּנֵי דָן אֶת הַפֶּסֶל – „Azután felállították maguknak a dániak a faragott bálványt.” – וַהֲרָאֶהוּ שְׁמִשׁוֹן – És megmutatta neki Simsont¹²², – שְׁעֵתִיד לְצֵאת מִמֶּנּוּ לְמוֹשִׁיעַ – aki tőle (Dántól) származik majd mint [Izrael] megmentője.

וְאֵת כָּל־נַפְתָּלִי וְאֵת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיַּם הָאֲחֻרָּון. (דברים לד, ב)
...az egész Naftálit és Efráim és Menasse országát, Jehúda egész országát a nyugati tengerig; (5Mózes 34:2.)

Xxx – az egész Naftálit. – xxx – Megmutatta neki területét – xxx – a maga nyugalmában és elhagyatottságában, – xxx – és megmutatta neki Devorát és Bára-kot – xxx – Kedes-Náftáliból¹²³, – xxx – amint épp háborúzik Sziszerával és seregeivel.

Xxx – Efráim és Menasse országát. – xxx – Megmutatta neki területét – xxx – a maga nyugalmában és elhagyatottságában. – xxx – Megmutatta neki Jehósuát, amint épp háborúzik – xxx – Kánaán királyaival¹²⁴ – xxx – mivel ő Efráimtól származott, – xxx – valamint Gideont, aki Menásétól származott, – xxx – amint épp Midján és Ámálék ellen harcol.¹²⁵

¹²⁰ Jehósuá 10:24.

¹²¹ Bírák 18:30.

¹²² Magyarul: Sámson.

¹²³ Bírák 4:4-7.

¹²⁴ Jehósuá 11:18-23.

¹²⁵ Bírák 7:12-25.

Xxx - Jehúda egész országát. – xxx – A maga nyugalmában és elhagyatottságában. – xxx – És megmutatta neki Dávid királyi házát, – xxx – és diadalaikat.

Xxx - a nyugati tengerig.¹²⁶ – xxx – A nyugati területet¹²⁷ – xxx – a maga nyugalmában és elhagyatottságában. – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – Ne úgy olvasd, hogy „hátulsó tenger”, – xxx – hanem így: „az utolsó nap”. – xxx – A Szent, áldott Ő, megmutatott neki – xxx – minden eseményt, – xxx – amely Izraelre várt, – xxx – egészen a holtak feltámadásáig.

וְאֶת־הַנֹּגֵב וְאֶת־הַכְּזָר בְּקֶעֶת יְרֵחוֹ עֵיר הַתְּמָרִים עַד־צֶעַר. (דברים לד, ג)

...és a déli vidéket és a környéket, Jerihó, a pálmák városának völgyét egészen Cóárig. (5Mózes 34:3.)

Xxx - és a déli vidéket. – xxx – A déli területet. – xxx – Egy másik értelmezés: – xxx – A Máhpélá barlangját¹²⁸, – xxx – amint írva van: – xxx – „Fölmentek a déli vidéken – xxx – és eljutottak Hevronig.”¹²⁹

Xxx - és a környéket. – xxx – Megmutatta neki Salamont, amint épp önti – xxx – A Bét Hámikdás eszközeit, – xxx – amint írva van: – xxx – „A Jordán környékén öntette meg ezeket a király, – xxx – a föld agyagrétegében.”¹³⁰

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֶאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁפָּעֵתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְנַנֶּהָ
הָרְאִיתִיךָ בְּעֵינַיִךְ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר. (דברים לד, ד)

És mondta neki az Örökkévaló: Ez az az ország, amelyről megesküdtem Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak, mondván: magzatodnak adom; engedtem látnod azt szemekkel, de oda nem mehetsz be. (5Mózes 34:4.)

...mondván: magzatodnak adom; engedtem látnod azt... – לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְנַנֶּהָ הָרְאִיתִיךָ – Hogy te mehess – וְהֵאמַר – és elmondhasd – לְאַבְרָהָם לְיַעֲקֹב וּלְיִצְחָק – Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak: – הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ שֶׁנִּשְׁפָּע לָכֶם – „Az eskü, amelyet az Örökkévaló kinyilatkoztatott nektek, – קִימָה – beteljesített.” – וְזֶהוּ לֵאמֹר – Erre [utal] a „mondván”:¹³¹ beépíteni – לִכְךָ הָרְאִיתִיהָ לָךְ – ezért mutattam meg neked. – אֲבָל גְּזֵרָה הִיא מִלְּפָנַי – Mindazonáltal elrendeltetett Általam, – שֶׁשָּׁמָּה לֹא תַעֲבֹר – hogy te „oda nem mehetsz be”. – שְׂאֵלֹלִי כֵן – Ha nem így lenne

¹²⁶ Szó szerint: „a hátulsó tengerig”.

¹²⁷ A Földközi-tenger mentén. A Tórában az, ami keleten található „elülső”, ami pedig nyugaton, az „hátulsó” (Lásd Rásinak a 4Mózes 2:3-hoz írt kommentárját).

¹²⁸ A sírboltot, ahová az ősatyákat temették Hevron városában (1Mózes 23.).

¹²⁹ Itt a kémekről van szó, akik közül Kálév eljutott egészen Hevronig (4Mózes 13:22. Lásd Rásit *uo.*).

¹³⁰ 1Királyok 7:46.

¹³¹ Ami különben fölösleges, és ezért homiletikailag így értelmezendő: „hogy te megmond [az ősatyáknak]”.

[azaz ha ezt nem rendeltem volna el], – הִייתי מְקַיֵּמֶךָ – akkor még életben tartottalak volna [tovább, mint a számodra kirótt százhusz év], – עַד שֶׁתִּרְאֶה אוֹתָם – hogy még lásd őket (Izraelt) – נְטוּעִים וְקַבּוּעִים בָּהּ – letelepedni és berendezkedni [benne](#) (az országban), – וְתִלְךָ – hogy aztán mehess – וְתִגִּיד לָהֶם – és beszámolhass nekik (az ősatyáknak) minderről.

וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבְרִיהוֹנָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה. (דברים לד, ה)

És meghalt Mózes, az Örökkévaló szolgálója ott, Moáb országában, az Örökkévaló [parancsa szerintszája által.](#) (5Mózes 34:5.)

És meghalt Mózes... – אֶפְשָׁר – Lehetséges az, – מֹשֶׁה מָת – hogy Mózes meghalt – וְכֵתַב – és ezután leírta: – **És meghalt Mózes... ott...?! – אֶלָּא עַד כִּאֵן כָּתַב מֹשֶׁה – [Nem.] Csak idáig írta Mózes, – מִכֵּאֵן וְאֵילָךְ – Meír rabbi azt mondja: – אֶפְשָׁר – Lehetséges, – סֵפֶר הַתּוֹרָה חָסֵר כְּלוּם – hogy valami is hiányozzék a Tóra könyvéből, – וְהוּא אוֹמֵר – hiszen Ő azt mondta:¹³² – „Vegyétek a tannak e könyvét” [vagyis a teljes Tórát], – אֶלָּא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹמֵר – ezért ezt is Isten mondta, – וּמֹשֶׁה כּוֹתֵב בְּדָמָע – Mózes pedig könnyeivel írta le.**

...**az Isten szája által.** – בְּנִשְׁיָקָה – xxx – Egy csók által.

וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּנִי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִוֵּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קַבְרֹתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (דברים לד, ו)

És eltemette őt a völgyben, Moáv földjén, Bét-Peórral szemben, és senki sem tudta sírját egész e mai napig. (5Mózes 34:6.)

Xxx – És eltemette őt. – xxx – A Szent, áldott Ó, az Ó dicsőségében. – xxx – Rabbi Jismáél szerint pedig [Mózes] önmagát temette el. – xxx – Ez egyike annak a három „őt”-nek, – xxx – amelyet Rabbi Jismáél így értelmezett. – xxx – Hasonlóképp [ezt találjuk]: – xxx – „Amely napon betelnek názirsága napjai, – xxx – hozzák őt”¹³³, – xxx – [azaz] hozza önmagát. – xxx – Hasonlóképp [ezt találjuk]: „megterhelve *magukat* – xxx – súlyos bűnnel”¹³⁴. – xxx – [Mert] mások vajon megterhelhetik-e őket? – xxx – Tehát sokkal inkább [arról van szó, hogy] ők terhelik meg magukat.

Xxx – Bét-Peórral szemben. – xxx – A sírhelye már elő volt készítve ott – xxx – a teremtés hat napja óta, – xxx – engesztelésül¹³⁵ a Peornál történt inci-

¹³² 5Mózes 31:26.

¹³³ 4Mózes 6:13.

¹³⁴ 3Mózes 22:16. (Itt már a magyar fordítás is összhangban van ezzel.)

¹³⁵ Máskülönben a Tóra aligha tenne említést a bálványimádó színhely és Mózes sírjának közelségéről. (MáHáRSÁ a Szotá 14a-hoz)

dens¹³⁶ miatt.¹³⁷ – xxx – Ez volt az egyik olyan tárgy, – xxx – amelyet a sábat előtti napon az alkonyi szürkületben teremtett [az Örökkévaló].¹³⁸

וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ לֹא־קָהָתָה עֵינָיו וְלֹא־נָס לְחָהּ. (דברים לד, ז)

És Mózes százhusz éves volt, midőn meghalt; nem homályosodott el szeme és nem fogyott meg ereje. (5Mózes 34:7.)

Xxx – nem homályosodott el szeme. – xxx – Még halálát követően sem.¹³⁹

Xxx – és nem fogyott meg ereje. – xxx – A benne lévő életnedvek. – xxx – Nem kezdte ki a rothadás, – xxx – [és] nem torzultak el az arcvonásai.

וַיִּכְבְּדוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְמֹדוּ יָמָיו כְּכִי אָבָל מֹשֶׁה. (דברים לד, ח)

És megsiratták Izráel fiai Mózeset Moáv síkságain harminc napon át, és leteltek Mózes gyásziratásának napjai. (5Mózes 34:8.)

Xxx – Izráel fiai. – xxx – A férfiak. – xxx – Áronnal kapcsolatban azonban, – xxx – mivel ő békességre törekedett, – xxx – békét szerezve a szomszédok között – xxx – valamint az asszonyok és férjeik között, – xxx – az áll [a Tórában]: „egész Izráel háza,¹⁴⁰ – xxx – [azaz] férfiak és nők [egyaránt].

וַיְהִי־וַשְׁעַ בְּדָנוּן מְלֹא־רוּחַ חֲכָמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־רִגְלוֹ עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה. (דברים לד, ט)

És Józsuá, Nún fia tele volt a bölcsesség szellemével; mert Mózes rátette kezét és hallgattak reá Izráel fiai és úgy cselekedtek, amint megparancsolta az Örökkévaló Mózesnek. (5Mózes 34:9.)

וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר־יָדָעוּ יְהוָה פְּנִים אֶל־פְּנִים. (דברים לד, י)

És nem támadt próféta többé Izráelben olyan, mint Mózes, akit az Örökkévaló ismert színről-színre. (5Mózes 34:10.)

¹³⁶ Amikor izraeliták ezrei adták át magukat a bálványimádásnak és a kicsapongásnak (4Mózes 25.).

¹³⁷ Minden évben a Peornál történt csúfos bukás évfordulóján a bálvány szelleme kikel a bálványimádás színhelyén található sírjából azzal a szándékkal, hogy felszálljon az égbe és megrágalmazza a zsidó népet bálványimádó viselkedésükért. Ám amikor a gonosz szellem észreveszi Mózes sírját, visszatér a földbe. (Toszáfot a Szotá 14a-hoz, a Midrás Ágádából)

¹³⁸ Ávot 5:6.

¹³⁹ A (xxx – bimoto) – „midőn meghalt” – szónak a „nem homályosodott el szeme” szövegrészhez való közelségéből. Szeme még a halál pillanatában sem homályosodott el. (Gur Árje)

¹⁴⁰ 4Mózes 20:29.

...akit az Örökkévaló ismert színről-színre.
 [Persze nem ismerhette az Örökkévalót valóban színről-színre, hiszen Neki nincs fizikai megjelenési formája.]összeketö? – שְׁהִיָּה לְבוֹ גַם בּוֹ – [Mózes] igen meghitt kapcsolatban volt Vele, – וּמְדַבֵּר אֵלָיו בְּכָל עֵת שְׂרוּצָה – és akkor beszélt Vele, amikor csak akart, – כְּעֵינֵי שְׂנֵאָמֵר – amint írva van:¹⁴¹ – וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֵלָהּ – „Most felmegyek az Örökkévaló elé...,” – עֲמָדוֹ וְאֶשְׁמְעָה מִה יֵצִיָּה ה' לָכֶם – „Várjatok, halljam, mit parancsol az Örökkévaló felőletek.”¹⁴²

לְכָל־הָאֵתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שָׁלַחוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָרְעֹה וּלְכָל־עַבְדָּיו וּלְכָל־אֶרְצוֹ.
 (דברים לד, יא)

...mindazokban a jelekben és csodákban, amelyekkel az Örökkévaló küldte, hogy végezze Egyiptom országában a fáraón és minden szolgáin és egész országán, (5Mózes 34:.)

וּלְכָל־הַיָּד הַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה וְלְכָל־הַמוֹרָא הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל. (דברים לד, יב)
...és mindabban a hatalmas cselekedetben és nagy félelmetességben, amit Mózes végbevitt egész Izráel szeme előtt. (5Mózes 34:12.)

Xxx – és mindabban a hatalmas cselekedetben.¹⁴³ – xxx – A kőtáblákra írt Tórá¹⁴⁴ – xxx – a kezeibe kapta.

Xxx – és nagy félelmetességben. – xxx – [Ez] azokra a csodákra és hőstet-tekre [utal], – xxx – [amelyeket Mózes] a hatalmas és félelmetes sivatagban [hajtott végre].

Xxx – egész Izráel szeme előtt. – xxx – Amikor felindultságában széttörte a kőtáblákat – xxx – a szemük előtt, – xxx – amint írva van: „és összetörtem¹⁴⁵ szemetek előtt.”¹⁴⁶ – xxx – A Szent, áldott Ő, jóváhagyta [Mózes] véleményét, – xxx

¹⁴¹ 2Mózes 32:30.

¹⁴² 4Mózes 9:8.

¹⁴³ A szövegben itt szó szerint „erős kéz” áll.

¹⁴⁴ Tiszta zafírból voltak, és egy könyökször egy könyök volt a méretük, Mózes mégis elég erős volt ahhoz, hogy vigye őket (Mizráhi). Vagy: amikor az izraeliták imádták az aranyborjút, az Örökkévaló elkezdte kihúzni a kőtáblákat Mózes kezéből, hogy visszavegye azokat az égbe. Mózes azonban teljes erejével szorította a táblákat, és az Örökkévaló megengedte neki, hogy „legyőzze” Őt (Gur Árje a Jeruzsálemi Talmud Skálím traktátusából).

¹⁴⁵ A kőtáblákat.

¹⁴⁶ Fentebb 9:17.

– mivel írva van: „amelyeket összetörtél”¹⁴⁷ – xxx – „Növekedjék az erőd, amiért összetörted őket!”¹⁴⁸

---

¹⁴⁷ „...melyek az első táblákon voltak, amelyeket összetörtél” (2Mózes 34:1.).

¹⁴⁸ Abból, hogy (xxx – áser), szó szerint „amelyeket” [összetörtél], amelyet a Talmud szövegmagyarázata az (xxx – isur) – „megerősít” – szóval hoz összefüggésbe. Az Örökkévaló megerősítette, sőt megdicsérte Mózeset azért, hogy összetörte a kőtáblákat.